

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

Universitat Autònoma
de Barcelona

**L'organització territorial i la democràcia
a la ciutat (de Barcelona), 1975-2017.
El municipalisme revolucionari al segle XXI**

Tesi Doctoral

Miquel Flamarich Tarrasa

Director: Abel Albet Mas

Programa de Doctorat en Geografia
Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona
2023

**L'organització territorial i la democràcia a la
ciutat (de Barcelona), 1975-2017.
El municipalisme revolucionari al segle XXI**

Tesi Doctoral

Miquel Flamarich Tarrasa

Director: Abel Albet Mas

Programa de Doctorat en Geografia

Departament de Geografia

Universitat Autònoma de Barcelona

2023

*Somos mil manos haciendo un túnel,
desde las minas hasta las nubes,
...
Somos los que fueron tanto siendo nada
...
Somos los hijos de los versos,
de los poetas y los presos,
la voz que grita entre los huesos
de las cunetas para despertar
al universo.*

Entre Poetas y Presos. La Raíz (2016).
Als meus pares. Em recorda al meu pare
que va formar part de la lleva del biberó.

*No haver-te conegut
Seria terrible.
Però terrible terrible.
I no ho sabia.
A sobre, no ho sabia.*

El nus la flor. Enric Casassas (2014).
A la companya amb qui he compartit la
vida.

*Som l'espurna que encén la flama
Som la lluita que hem compartit
Som la pedra en la barricada
Som el poble per construir

I quan la nit ens ve a buscar
Som tot un món per estimar
Som una història per guanyar
Tot un futur per començar.*

Som. Obrint Pas (1997).
Als meus fills per què són joia i futur.

Com no podia ser d'una altra manera, les primeres paraules d'agraïment han de ser per a l'assemblea local que durant uns anys han tingut una parella i un pare més absent del que és habitual i tot i així s'han esforçat per entendre l'estat de trànsit i, crec, seguir-me estimant.

Un agraïment sincer i profund al director de la tesi. No aportariem res si exposéssim les excel·lències de la saviesa i la capacitat crítica i de treball de l'Abel Albet, però cal dir que durant aquests anys ha demostrat una intel·ligència poc comuna com a director de tesi (com a mestre), ha estat sempre present, m'ha qüestionat (ell segur que prefereix comentat, indicat, suggerit) allò que era rellevant en el mètode i en els continguts, m'ha facilitat referències bibliogràfiques a vegades impossibles, m'ha obert la porta per entrevistar persones rellevants, m'ha acompanyat, m'ha animat i tot ho ha fet amb un tacte i una estima magnífics. També ha demostrat una valentia notable en acceptar dirigir-me la tesi, jo -en el seu lloc- no sé si n'hauria estat capaç, ens coneixem de fa anys. Moltíssimes gràcies.

Un agraïment i reconeixement a dues persones que són un referent clau en l'organització territorial i democràtica de la Barcelona contemporània: Joaquim Clusa i Jordi Borja. En ambdues entrevistes, a més dels seus coneixements que generosament em van oferir, van mostrar sincer interès pel treball i gràcies a les seves intervencions vaig poder aprofundir en aspectes clau de la recerca.

Un agraïment a totes les persones que m'han facilitat referències (indicacions i texts) sobre aspectes que necessitava per a comprendre i completar la tesi, com l'Elena Idoate, en Manel Aisa, Xavier Milian...

Un especial agraïment¹ a la Digna i en Carles per haver corregit gramaticalment el text amb una professionalitat i una generositat extraordinàries. A la Isabel, responsable directa dels formats, dels treballs amb les bases de dades i de tot allò que hi ha de bon gust en la presentació final de la tesi, com sempre generosament.

Tot i que molta documentació està digitalitzada, he hagut de pelegrinar i treballar per diferents biblioteques, entitats i arxius. A cada un d'aquests llocs he rebut un tracte professional i amable, tot i que la major part d'aquest treball es va desenvolupar en temps

¹ Cito només el nom, convençut que prefereixen un cert anonimat, tot i que no puc deixar de mostrar-los el meu agraïment.

de confinament i havíem de treballar amb mascareta, guants i separats uns dels altres. A la FAVB l'Elia em va facilitar informació, em va cercar la que no tenia a l'abast i me la va fer arribar. Al Departament de Territori de la Generalitat de Catalunya la Lluïsa i la Núria em van tramitar l'accés a la documentació. A la Fundació Carles Pi i Sunyer l'Ester Villanueva, amb la biblioteca encara tancada per la pandèmia, em va facilitar l'accés als documents. A la Biblioteca de Lletres (CRAI) de Pl. Universitat, l'Esther Acereda i el seu equip van ajudar-me a la cerca d'una referència impossible i finalment em van facilitar un accés digital amb la documentació que necessitava. I així podria continuar amb els agraïments a les treballadores (és un món de dones) de l'Ardiaca, les de l'Arxiu Administratiu Municipal de Barcelona, les de la Biblioteca de Catalunya... Moltes gràcies per la vostra feina i la vostra amabilitat.

I a vegades, també, en mig d'un bosc espès de burocràcia trobés la disponibilitat, la professionalitat i l'escalf de persones magnífiques, com l'Esperança de l'Escola de Doctorat i la Laura Sala Martín del Departament de Geografia.

Finalment, el meu agraïment al moviment, als activistes, als companys, als camarades,² però sobretot als militants que són els que sempre hi són. Tots ells sacrifiquen el seu temps i sovint força més, havent de suportar la repressió. Cada dia aprenc de tots i cadascun, compartint lluites, assemblees, idees, il·lusions i tristeses; és un aprenentatge individual i col·lectiu que no té límits. Agraïment als que ens han precedit ja que ens han ensenyat el camí i als que ens continuaran perquè d'ells és el futur.

I per acabar vull disculpar-me si he omès, no pas oblidat, expressar el meu agraïment a alguna persona, però és que heu estat moltes, començant pels magnífics professors que vaig tenir, durant els estudis, al Departament d'Història i al Departament de Geografia de la UAB on uns anys després he estat acollit per realitzar aquesta tesi.

² Des de les obres dels clàssics socialistes fins a obres literàries (Màxim Gorki, Víctor Serge...), passant per l'assaig, s'han dedicat força pàgines a debatre sobre la paraula *camarada*. A mi m'agrada més *militant* perquè implica una complicitat i un compromís més enllà de l'afinitat ideològica –a vegades- massa específica. Darrerament s'ha publicat un llibre prou il·lustratiu sobre el debat. Dean, J. (2020). *Necessitem camarades. Entusiasme, alegria, disciplina i coratge*. Manresa: Tigre de Paper.

Índex

1. Presentació	13
1.1. L'objectiu	15
1.2. Justificació de la recerca.....	21
1.3. Límits del treball.....	24
1.4. Bibliografia.....	28
1.5. Per què la ciutat, per què Barcelona?	32
2. Alguns elements per repensar la relació democràcia i ciutat (territori)	35
2.1. Brevíssim repàs conceptual dels components del debat.....	37
2.2. Una revisió epidèrmica de les propostes del primer socialisme.....	44
2.2.1. Les propostes dels primers socialistes.....	44
2.2.2. Del primer socialisme a la Comuna de París.....	55
2.3. El dret a la ciutat.....	64
2.3.1. Sobre el concepte. L'antagonisme: el dret a la ciutat enfrontat al neoliberalisme globalitzador.....	64
2.3.2. El dret a la ciutat com a eix vertebrador del municipalisme del segle XXI.....	72
3. Components d'aproximació històrica a l'entorn del binomi territori i democràcia a la ciutat de Barcelona, 1987-1975	81
3.1. Els precedents. Dels orígens a l'agregació dels municipis del Pla a la ciutat de Barcelona (1897)	83
3.2. 1897-1923. Des de l'agregació dels municipis del Pla a la ciutat de Barcelona fins a la Dictadura de Primo de Rivera	109
3.3. De la Dictadura de Primo de Rivera fins la proclamació de la Segona República.....	123
3.4. 1931-1939. La Segona República.....	134
3.5. 1939-1975. De la Segona República al final de la Dictadura Franquista.....	169

4. Barcelona ciutat: territori i democràcia. Del final de la Dictadura a l'1 d'octubre de 2017	185
4.1. Del gris a la fanfàrria (1975-1984).....	187
4.1.1. De 1975 a les primeres eleccions municipals	187
4.1.2. Les primeres eleccions municipals (1979). Una nova institucionalització?	195
4.1.3. La nova organització territorial de la ciutat (1979 - 1984)	207
4.2. La construcció de la ciutat olímpica (1985-1992).....	220
4.2.1. L'operació olímpica	220
4.2.2. La Carta Municipal de Barcelona	230
4.2.2.1. La gènesi.....	230
4.2.2.2. Els termes generals de la Carta.....	237
4.2.2.3. En referència a la democràcia.....	240
4.2.2.4. En referència al territori.....	247
4.3. De la crisi post-olímpica a la crisi de la bombolla immobiliària (1993-2007)	253
4.3.1. El Fòrum Universal de les Cultures	253
4.3.2. La Barcelona dels barris.....	260
4.3.3. L'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006.....	265
4.3.3.1. Mobilització popular i canvi polític.....	265
4.3.3.2. El tractament municipal (territori).....	268
4.3.3.3. El tractament de la democràcia.....	271
4.3.3.4. La reacció de l'Estat espanyol davant les propostes estatutàries de democràcia i organització territorial (municipal)	275
4.4. De l'aprofundiment en la desposseïció de drets a l'1 d'octubre de 2017	279
4.4.1. Drets i deures dels ciutadans	280
4.4.2. La desposseïció de drets i la indignació.....	284
4.4.2.1. La perspectiva democràtica i territorial. Institució i moviment.....	285
4.4.2.2. Realitats divergents.....	291
4.4.3. Una nova visió del territori i la democràcia en la política municipal?....	298
4.4.4. Una lliçó exemplar de democràcia i territori.....	304
4.4.5. Democràcia versus participació a l'Ajuntament de Barcelona	313

5. Reflexions i propostes	323
5.1. De la percepció de la realitat: territori i democràcia	329
5.2. El Dret a la Ciutat: del primer socialisme al segle XXI	333
5.3. Aproximació històrica del tractament de democràcia i territori a la ciutat de Barcelona	339
5.3.1. Dels orígens a l'agregació dels municipis del Pla de Barcelona	339
5.3.2. De 1987 a la Segona República	346
5.3.3. De la Segona República (1931) al final de la Dictadura franquista (1975)	351
5.3.4. De 1975 a l'1 d'octubre de 2017	361
5.4. Consideracions sobre el diàleg territori i democràcia (1975-2017)	377
5.5. Línies de treball per a continuar la recerca	385
5.6. Propostes municipalistes transformadores	389
5.6.1. Voluntat política per avançar fins els marges	389
5.6.2. Una nova concepció territorial i democràtica de la ciutat	400
5.6.3. El dret a l'autodeterminació de la ciutat. La ciutat constituent	403
Bibliografia	411
Relació de la legislació consultada per a la recerca	465

Índex de figures

Figura 1. Plànol geomètric de la ciutat de Barcelona (1842)	95
Figura 2. Plànol guia de Barcelona i del seu entorn (1895)	111
Figura 3. Plànol guia de Barcelona (1904)	115
Figura 4. Plànol de la ciutat de Barcelona (1931)	147
Figura 5. Plànol de la ciutat de Barcelona (1958)	177
Figura 6. Mapa dels municipis del Pla de Barcelona (1897) sobre la divisió administrativa actual de la ciutat de Barcelona (1984/2006)	217

An aerial photograph of a city grid, showing a dense pattern of streets and buildings. The grid is roughly rectangular, with a body of water visible on the right side. The text "1. Presentació" is overlaid on the right side of the image.

1. Presentació

1.1. L'objectiu

L'objectiu de la tesi és repensar críticament la relació democràcia-ciutat i, si és possible proposar alternatives al model actual. Considerem que la minimització de la democràcia per part del capitalisme -i en la seva darrera etapa, neoliberal i globalitzadora- de desvincular la democràcia del territori, fa necessària la reflexió, el debat i la cerca de propostes que puguin ajudar a la transformació de la ciutat, de la societat. Per assolir aquest objectiu l'anàlisi se centra a la ciutat de Barcelona, entre els anys 1975 i 2017.

La hipòtesi que es treballa per sustentar la tesi és que hi ha una correspondència cabdal entre democràcia i territori a partir de la qual es determina la qualitat de la democràcia i la qualitat del territori, en aquest cas de la ciutat, entenent democràcia com la capacitat de les persones de decidir i realitzar el seu futur i, entenent com a territori l'espai on les persones viuen i el configuren. En el capítol 2 s'establirà el debat sobre els components de la hipòtesi de treball i des de quina perspectiva s'abordaran.

Des de la plena consciència que l'objectiu és molt ambiciós i sabedors de les limitacions pròpies i circumdants a una recerca d'aquestes característiques, s'ha treballat amb tenacitat i optimisme, però també des de la humilitat de saber que les propostes són fruit dels que ens han precedit i que potser ajudaran als que ens continuaran, que són obres col·lectives que es materialitzen en els treballs, en els moviments socials i en les lluites que transformen la societat. Per tant, sense eludir cap responsabilitat individual i assumint plenament els errors i omissions que hi pugui haver en el treball, no es vol individualitzar un procés col·lectiu i estaria satisfet si fos capaç de fer alguna aportació per petita que sigui.

Tanmateix, com totes les persones que hi han passat saben, l'elaboració d'una tesi doctoral és un procés solitari i on la inseguretats (o el dubte instigador de la perseverança quasi mai satisfet) és una constant, sensacions que augmenten segons es formulen conclusions i propostes. Hi ha aquella anècdota de Marx³ que il·lustra prou bé aquesta situació: el febrer de 1867, abans d'enviar a l'impremta el primer volum d'*El Capital* escriu una carta a Engels per explicar-li la situació de preocupació personal en què es troba -entre donar per acabada la feina i continuar treballant-hi-. Per il·lustrar la situació

³ Anècdota citada i comentada de forma recurrent, entre d'altres per Wheen, F. (2007). *La historia del Capital de Karl Marx*. Madrid: Debate; Liedman, S. E. (2020). *Karl Marx. Una biografia*. Madrid: Akal; Tarcus, H. (2018). *La biblia del proletariado. Traductores y editores de El Capital*. Madrid: S.XXI.

Marx recomana a Engels la lectura d'una novel·la de Balzac titulada *L'obra mestra desconeguda* (1831),⁴ llibre que ha influït entre altres en Cézanne, Rodin o Picasso. Balzac planteja l'obsessió per l'obra d'art perfecta i les tribulacions del camí per assolir-la; com es pot imaginar, en el desenllaç del llibre no s'assoleix la finalitat (la perfecció) i Marx fa aquesta recomanació irònica, però plena de sentit a Engels. En qualsevol recerca honesta, també en la present, la inseguretats i les contradiccions hi són. Dit això, no negarem que el plaer d'aprendre és consubstancial a la vida i és un privilegi poder dedicar recursos (no sense sacrificis i esforços) a aquesta finalitat.

El treball s'ha estructurat en cinc capítols:

- Aquest primer, on es planteja l'objectiu i la hipòtesi de la tesi així com les seves limitacions, justificacions i les metodologies emprades.
- El segon capítol està dedicat al debat entre els conceptes sobre els quals s'articula la tesi: democràcia, territori i la seva confluència o divergència en el dret a la ciutat. També cercarem els fonaments del debat i del propi dret a la ciutat en la construcció i l'evolució del socialisme.
- En el tercer capítol s'intenta una breu aproximació històrica, que pretén ser sintètica, de l'evolució de la relació de la democràcia amb el territori a la ciutat de Barcelona. Vol ser també, juntament amb el quart capítol, una apel·lació a circumscriure l'anàlisi en un marc històric-geogràfic concret, davant d'una certa tendència, en la literatura especialitzada (a l'entorn del dret a la ciutat), a l'abstracció. És un capítol que planteja els antecedents i arrossega els argumentaris fins al període central objecte de l'estudi, amb un intent d'afavorir llur comprensió.
- El quart capítol conté el nucli central de l'anàlisi. És un període recent de la nostra història i això comporta avantatges però també limitacions. Aporta un coneixement directe dels fets però també els perjudicis de la subjectivitat -en un grau superior, potser, que en períodes on el coneixement no és directe-. La recerca ha intentat copsar una realitat complexa i amb un ritme evolutiu en acceleració, que potser no s'ha conegut al llarg de la història, tot i que es previsible que augmenti en els propers anys. Establir una relació dialèctica entre la multitud de

⁴ Balzac, H. (1997). *L'obra mestra desconeguda*. Barcelona: Quaderns Crema.

variables que incideixen en el desenvolupament de la ciutat de Barcelona durant aquests anys, ha estat una preocupació permanent de la qual se sabia, a priori, que no s'assoliria un resultat prou satisfactori. L'esforç s'ha centrat en la recerca del binomi democràcia-ciutat, sense perdre elements que tot i no pertànyer-hi directament hi incideixen.

Aquest nucli central del treball s'emmarca entre 1975 i 2017. El final de la Dictadura franquista és el final d'una tragèdia i un esclat d'il·lusions democràtiques on, a priori, sembla possible establir una democràcia i una organització territorial que la faci possible. L'octubre de 2017 (l'1 i el 3) són dies que passaran a la història, on milions de persones des de tots els racons de Catalunya es mobilitzaren en un procés democràtic sense precedents, d'ençà fa molts anys. Enquadrar la recerca en aquestes dues dates va semblar adequat a la metodologia. Tot i que a la vista del curs de la història cap dels dos fets històrics van assolir els seus objectius, sí que han marcat un abans i un després. Més endavant s'ampliarà la justificació sobre la periodificació.

- Finalment, és obligat presentar conclusions i propostes que és el que s'intenta en el cinquè capítol. Si la recerca té, sempre, una càrrega ideològica, encara s'evidencia més en les propostes. S'ha intentat que les conclusions (reflexions) i les propostes siguin una continuïtat dels argumentaris exposats en els capítols precedents, i s'ha intentat una coherència no sols en els continguts sinó també en la metodologia. S'ha volgut fugir de la disfunció que pateixen certs treballs entre l'anàlisi i la proposta, possiblement fruit de pressions externes. Tanmateix, la viabilitat d'algunes propostes és més immediata en el temps i la d'altres va més enllà fent necessària la incidència de transformacions socials per poder portar-les a terme. Igualment, les propostes se cenyeixen a la ciutat de Barcelona, marc territorial d'estudi, però es voldria pensar que són aplicables -quant a llur conceptualització- a altres municipis.

La bibliografia forma part del treball però no té format de capítol. L'accés profús a la informació obliga a seleccionar la bibliografia severament i a establir uns criteris d'inclusió. En primer lloc s'han inclòs totes les referències que, de forma directa, han estat citades o usades en el treball; en segon lloc s'han inclòs aquelles referències que han estat necessàries per treballar les distintes temàtiques tractades o bé aspectes seus, en

benefici de la transparència i de la facilitació de treballs posteriors i en perjudici de la coherència bibliogràfica. Tanmateix, tot i que la voluntat inicial era presentar una bibliografia única se n'ha hagut de fer una excepció: la relació de textos de caràcter legal (lleis, decrets...) que han intervingut en el desenvolupament del treball i que s'han ordenat per data.

Es va valorar la possibilitat d'afegir alguns annexos que es consideraven significatius, però l'actual accessibilitat a la documentació ha possibilitat evitar-ho.

El camí per assolir l'objectiu, en el trajecte de la hipòtesi a la tesi, s'ha estructurat en els cinc capítols exposats. I en principi, en el camí, s'hauria de respondre a quatre preguntes a partir de la hipòtesi que el territori i la democràcia tenen una relació indestriable:

- Una anàlisi de l'evolució històrica de la relació entre l'organització (divisió) territorial i la democràcia mantindria la hipòtesi?
- Per portar a terme l'anàlisi i a partir del coneixement de les fonts, abans d'iniciar la recerca, es trobaria documentació adient i suficient per assentar l'argumentació?
- Quina estructura permetria configurar el relat i l'anàlisi?
- Les conclusions d'aquesta anàlisi permetrien repensar, en el context del segle XXI, la relació ciutat i democràcia aportant propostes transformadores, seguint les plantejades pel socialisme i el dret a la ciutat – en el sentit primigeni d'ambdós conceptes-?

Però sigui per la metodologia emprada, sigui per la incorporació d'informació, sigui per una lectura diferent de determinats relats històrics i/o geogràfics s'han anat plantejant un seguit d'interrogants que depassen l'àmbit metodològic per assentar-se plenament en el desenvolupament de l'argumentari. La resposta a aquests interrogants forma part de l'exposició i volem pensar que de la proposició. A continuació, en un exercici més de subjectivitat, es relacionen alguns d'aquests interrogants que es consideren més interessants:

- És possible concebre la ciutat capitalista, considerant-la com un ens autònom de la resta del país, de la resta de la societat? Aquesta abstracció es correspon amb l'abstracció de l'espai social?

- Pot ser rellevant per a la construcció d'un fil històric de la transformació social que les propostes dels primers socialistes sobre la ciutat es qualifiquin com a precursors del dret a la ciutat?
- És determinant que la configuració ideològica del socialisme a l'entorn de la construcció de la Primera Internacional i especialment de les aportacions de Marx i Engels, comporti un canvi des de la perspectiva, també, del model de ciutat per una bona part del moviment socialista?
- La Comuna de París (1871) en reunir dos arguments, ser una revolució en una ciutat i ser una revolució amb una presència notable de la classe obrera, és font d'inspiració per a la construcció de la proposta del dret a la ciutat?
- El dret a la ciutat en el seu sentit primigeni (Lefebvre, 1968) és indissociable del reconeixement de la ciutat com un escenari privilegiat de la lluita de classes i per tant és un dret incompatible amb la seva institucionalització en el si de la societat capitalista?
- La configuració territorial de l'Estat espanyol d'ençà el segle XVIII i la protecció que ha realitzat d'aquesta organització territorial (regions, províncies, municipis) és indestruïble de la construcció, evolució i actual essència de l'Estat?
- L'Estat s'atorga a ell mateix la delimitació i organització territorial i l'ús exclusiu de la violència per defensar-la,⁵ però també la construcció d'un aparell legal i jurídic que si bé en teoria hom reconeix que defensa els interessos de l'Estat -de les classes dominants que el sustenten- en la seva aplicabilitat en el segle XXI, en la societat neoliberal globalitzadora és possible que s'imposi com a neutral i cerqui la cobertura de naturalitat?
- La globalització ha produït una estratègia contrària a la democràcia, instant processos i mecanismes per augmentar la separació del poder decisor, de la majoria de la societat? És la ciutat -també Barcelona- un exponent d'aquest distanciament?

⁵ Recordar l'afirmació de Max Weber "l'Estat és aquella comunitat humana que, dins d'un determinat territori, reclama per a si mateix el monopoli de la violència física legítima." Weber, M. (1979). *El político y el científico*. Madrid: Alianza Editorial. P. 83.

- És possible la transformació democràtica i social de la ciutat en el marc institucional constituït? És possible una alternativa transformadora en els límits actuals de la legalitat establerta?
- És la democràcia, com a fonament del municipalisme transformador, l'alternativa al neoliberalisme globalitzador?

1.2. Justificació de la recerca

Tot i que se sol dir que la recerca es justifica per si mateixa, sempre hi ha un seguit de raons socials i personals que hi intervenen. Conforme avança la recerca aquestes raons inicials tenen un comportament paral·lel, creixent o decreixent, però no igual. En aquest cas, la satisfacció pels avenços no ha fet decreïxer l'argumentari i tampoc les inquietuds, se'n creen contínuament de noves, generant un flux, en general, positiu.

Després d'acabar la carrera d'història, llegir la tesina (amb el plaer de tenir com a director el professor Pere Gabriel) i fer els cursos de doctorat, les condicions professionals i personals no van permetre de continuar per aquest camí. No obstant això, les giragonses de la vida m'han conduït a no deixar mai la docència universitària i a poder treballar en recerca, ja que professionalment he dedicat més de trenta anys a fer estudis en l'àmbit de l'economia aplicada, tot i que el tipus de recerca professional és força diferent de la universitària, en tempos, recursos i temàtiques. En aquests anys, el tema de la ciutat ha estat recurrent i l'he abordat des de diferents perspectives: cultura, turisme, habitatge... però sempre quedava la recança d'encarar la ciutat des d'una perspectiva més completa i complexa, com a subjecte propi on viuen la majoria de persones.

Des d'una perspectiva més personal -no he sabut mai distingir gaire bé les fronteres entre els diferents àmbits de la vida- he mantingut i mantinc una activitat social que va començar a la clandestinitat amb el franquisme i que en els darrers anys m'ha fet viure esdeveniments que considerava inserits en aquell passat. Una de les constants que durant aquesta trajectòria ha estat objecte de reflexió i que no ha tingut gaire audiència ha estat la ciutat i la democràcia. He entès des de sempre per què les opcions polítiques de dretes inserides en el sistema capitalista han mantingut i mantenen la ciutat com a instrument de la seva democràcia; però em costa molt més d'entendre que les auto denominades opcions polítiques d'esquerres que, en principi, han de propugnar propostes col·lectives que defensin els interessos de la gran majoria de la població, en el millor dels casos s'hagin acomodats en el sistema intentant reformar-ne aspectes i en el pitjor acceptant com a normal l'actual ciutat capitalista i qualificant-la de democràtica.

Per tant, una primera aproximació a les motivacions per encetar la recerca queda justificada des de la perspectiva professional-personal. Resta però, justificar per què aquesta recerca havia de prendre forma universitària i específicament de tesi doctoral. No

s'entrarà en l'etern debat sobre la universitat; subscriu les paraules de la professora Marina Garcés que en un article⁶ el títol del qual ja és un manifest “Per què defenso la universitat si m'agrada tan poc” explica algunes de les raons. Són moltíssimes les pàgines dedicades a la universitat i s'ha de reconèixer que el tema m'ha interessat sempre i com a membre de la seva comunitat he seguit els debats des de l'assaig a la ficció, passant per la política. Però la universitat, com qualsevol altra institució, no estarà al servei de la societat fins que aquesta societat no respongui als interessos de la majoria i no del capital. Dit això cal però, reivindicar el paper transcendent que la Universitat pot desenvolupar en el canvi social, evidenciat en altres moments del nostre país i d'arreu. Mentrestant cal, a nivell acadèmic si més no, mantenir la defensa de les Humanitats i de l'esperit crític per preservar la democràcia tal com ho expressa Martha C. Nussbaum:

Assedegats de beneficis nacionals, els països i els seus sistemes educatius descarten irresponsablement unes aptituds que són necessàries per mantenir vives les democràcies. Si aquesta tendència continua, els països de tot el món es trobaran ben aviat produint més generacions de màquines útils que no pas ciutadans íntegres que puguin pensar per ells mateixos, criticar la tradició i entendre la importància dels sofriments i els èxits d'altres persones. El futur de les democràcies del món penja d'un fil.⁷

En aquest sentit caldria repensar l'organització i el paper de la recerca a la universitat. Entre els diversos debats que s'hi han dedicat, fem referència a la tesi doctoral de Morcuende⁸ perquè planteja un ventall de qüestions organitzades per a la discussió i es ceneix prou al tema de la ciutat i de Barcelona.

Amb tot, l'àmbit universitari (públic) aporta un coneixement compartit, una cadena de transmissió d'aquest coneixement i un mètode que és difícil de trobar en altres àmbits. Per això s'ha triat l'opció de donar a la recerca format universitari i específicament de tesi doctoral tot assumint els peatges, que no són pocs quant a recursos, tramitació i burocratització, en un sistema selectiu socialment, normatiu i uniformador, poc adaptat als investigadors (currículum) i als diferents àmbits de recerca.

⁶ Garcés, M. (2013). Per què defenso la universitat si m'agrada tan poc. *Nativa.cat*. Recuperat de: <https://nativa.cat/2013/06/per-que-defenso-la-universitat-si-magrada-tan-poc/>.

⁷ Nussbaum, M.C. (2011). *Sense ànim de lucre. Per què la democràcia necessita les Humanitats*. Barcelona: Arcàdia. P. 16.

⁸ Morcuende, A. (2018). *Rupturas urbanas. Análisis de las relaciones entre la morfología urbana y la estructura social en la Barcelona contemporánea*. (Tesi doctoral). Recuperat de: <http://hdl.handle.net/10803/664413>.

I finalment, entre tot aquest argumentari potser hi havia aquella assignatura pendent que faltava per tancar, d'alguna manera, un cert cicle -i no pas cercle- de quaranta anys.

En aquest marc, l'elecció de la ciutat de Barcelona es degué per ser un espai urbà paradigmàtic, a la seva càrrega històrica i el seu pes en el si de la societat catalana, així com per la seva complexitat i també per una raó molt més subjectiva: és la meva ciutat.⁹ En aquest mateix capítol es dedica, més endavant, un apartat a la justificació en termes més quantitius de la ciutat i en concret de la ciutat de Barcelona.

Fetes les justificacions, cal anotar que abans de començar la recerca s'imposaven un seguit de relectures i lectures per construir un marc general i uns límits. En aquesta etapa il·lusionant, però divagant, va començar a prendre cos el que es convertiria en un dels reptes centrals de la investigació: la sobredimensionada literatura sobre la ciutat i sobre democràcia en força aspectes perifèrics (però relacionats) al tema que ens ocupa i l'escassetat de fonts que tractessin el nucli de la recerca, encara que sigui des de posicions contràries (ideològiques i/o metodològiques) a les que es defensaran al llarg de les següents pàgines. Aquesta situació ha obligat l'autor a prendre la paraula¹⁰, directament, més del que li hauria agradat.

⁹ He tingut la fortuna de néixer a la Barceloneta i viure a la Vila de Gràcia -fa més de trenta anys- dues ciutats magnífiques entre i dins de la ciutat.

¹⁰ Tanmateix, hem intentat com deia Gramsci no constrènyer els textos "fer dir als textos, per amor a la tesi, més d'allò que els textos diuen." Gramsci, A. (1933-1934). *Quaderns de la Presó*, 6. P.198. Citat per Tafalla, J. (2018). Cinc proposicions sobre Marx i el fet nacional. Recuperat de: <https://fundacioalternativa.cat/cinc-proposicions-sobre-marx-fet-nacional-joan-tafalla/>

1.3. Límits del treball

Hem evitat, sempre que ha estat possible, els debats sobre l'organització i la divisió territorial de Catalunya (comarques, vegueries, províncies...) i sobretot el debat sobre l'Àrea Metropolitana, Regió Metropolitana... Són debats molt interessants i que compten amb aportacions brillants,¹¹ clàssiques i actuals, però sí que ha estat inevitable fer-hi algunes referències, i més quan la ciutat és un territori que inclou altres territoris i alhora és inclòs en altres territoris. Els territoris que formen la ciutat de Barcelona i la pròpia ciutat són deutors de la resta de territoris del país en la mateixa mesura que aquests ho són de la ciutat. La relació que s'estableix entre els territoris i espais no és mecànica, és dialèctica i complexa.

Com quasi sempre en un treball de recerca, quan es genera la inquietud els límits solen ser força més amplis. Aquests límits es van acotant conforme s'avança en el procés de recerca, i normalment la restringeixen. Tot i les restriccions, actualment la informació és tan extensa que es produeixen efectes d'acumulació impensables fa uns anys. Abans de l'impacte de les TIC, la dificultat de la recerca raïa en la localització de les fonts i en la seva accessibilitat. Actualment, la necessitat de limitar la recerca no ha canviat però sí que ha canviat l'accessibilitat a la informació i a la documentació; per tant la dificultat rau en la selecció entre tota la informació disponible i en la localització de les fonts que són necessàries i particularment útils per sostenir la investigació. Com recorda Roger Chartier aquesta extensió en el coneixement i les limitacions que comporta no són noves: "En multiplicar títols i edicions, la impremta ha destruït tota esperança d'exhaustivitat,"¹² però amb les TIC, en els darrers anys, la quantitat d'informació ha pres una dimensió inabastable.

Es pretenia que la recerca es fonamentés en l'anàlisi d'una realitat (la ciutat), desitjant que la metodologia i les conclusions -si més no algunes- fossin extrapolables i aplicables a altres realitats.

¹¹ Només com a mostra i reconeixement, cal citar els nombrosos treballs de Pau Vila i els de Lluç, E., Nel·lo, O. (a cura de). (1983). *Gènesi de la divisió territorial de Catalunya: edició de documents de l'arxiu de la ponència, 1931-1936*. Barcelona: Diputació de Barcelona; Lluç, E., Nel·lo, O. (a cura de). (1984). *El debat de la divisió territorial a Catalunya*. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983). Barcelona: Diputació de Barcelona.

¹² Chartier, R. (2017). *El orden de los libros*. Barcelona: Editorial Gedisa. P. 71.

Conjugar territori i democràcia es podria haver fet en altres escenaris, en municipis amb urbanitzacions de baixa densitat, en municipis amb poblacions mitjanes o petites, en agrupacions municipals... però es va triar la ciutat de Barcelona per la seva complexitat, per la seva capacitat de trobar-hi representades (i força vegades ampliades) la majoria de problemàtiques, per la seva capacitat de prescripció vers altres escenaris territorials. El professor Enrique Tierno Galván l'any 1983 -en què comença el segon mandat com alcalde de Madrid i tres anys abans de la seva mort- explica:

(...) La ciutat no sols és una gran concentració de les conseqüències del mercat i dels seus resultats, sinó que a més s'ofereix com a millor model per estructurar les possibilitats del capitalisme (...) En la ciutat es dona la màxima tensió dialèctica possible entre burgesos i proletaris, i aquesta tensió -que és també lluita de classes- es tradueix en el procés mateix de formació de la ciutat.¹³

Tanmateix, com que la ciutat ha estat i és objecte d'estudi des de múltiples disciplines, perspectives i escoles, es va considerar que en l'àmbit que abasta el present treball potser es podien aportar noves reflexions i propostes, tant des del vector territori com des del vector democràcia.

Sembla que, tot i no ser així, el municipi i la seva divisió territorial siguin força acceptats com una realitat inamovible i sobretot asèptica ideològicament. Si es compara amb la literatura generada per les demarcacions territorials d'àmbit superior -comarques, vegueries, províncies...- la ciutat, els seus districtes, barris, seccions censals, actualment resten força al marge de programes i ideologies polítiques. Aquesta acceptació s'incrementa quan es relaciona la descripció de la ciutat com a territori amb la democràcia: en el millor dels casos no s'estableix cap relació entre els dos termes i en altres se separen els conceptes. Quant a la literatura sobre la democràcia, en general, d'una extensió inabastable (filosòfica, històrica, sociològica, política, legal...), actualment hi ha poques referències a la seva vessant territorial més enllà de les referències a les circumscripcions electorals.

Aquests buits a l'entorn de la relació ciutat-democràcia poden venir determinats per una voluntarietat sistèmica fonamentada en el manteniment d'unes estructures de poder que garanteixen la seva continuïtat i conseqüentment impedeixen posar al centre la ciutat de

¹³ Tierno, E. (1983). Ciudad y materialismo histórico. *Ciudad y Territorio*, núm. 57-58. P. 9.

les persones, amb el dret i la capacitat de decidir el seu present i el seu futur. Aquesta serà una de les reflexions que al llarg del treball s'intentarà desenvolupar.

Una altra de les limitacions fa referència a la temporalitat; una anàlisi de la realitat ha de tenir un principi i un final, i aquí com en altres conceptes, el període de referència s'ha anat empetitint a mesura que avançava la investigació. A les limitacions físiques de càrrega de feina s'hi creuava un altre tipus de limitacions més complexes de resoldre: els criteris cronològics que havien d'aportar coherència a la temàtica, quina havia de ser la data d'inici i la data final i per què. Sintèticament, després de les renúncies inicials, la proposta va ser acotar la recerca entre les primeres eleccions municipals des de la República (1979) i el darrer mandat municipal tancat (2019). Aquesta periodització plantejava un problema conceptual: si en el treball es volia considerar la democràcia des d'una perspectiva completa i popular, cenyir la recerca al calendari electoral era,¹⁴ en primera instància, una contradicció. Així, finalment, després de força reflexions s'establí com inici del treball el 20 de novembre de 1975, dia de la mort del Dictador, que indica una fita en el final de la Dictadura, i com a data final del treball l'1 d'octubre de 2017, dia d'una de les més grans mobilitzacions populars en defensa de la democràcia al nostre país, per l'acció en si mateixa, pel seu contingut i per la seva territorialització, ja que més de dos milions de persones es van mobilitzar per una causa comuna (la democràcia, l'autodeterminació i la independència de Catalunya) i ho van fer des dels seus carrers, barris, viles, pobles i ciutats, organitzades autònomament i en unes condicions adverses de pressió i de repressió. Establerts els límits cronològics, per la coherència del text s'han hagut de fer algunes referències -que s'han intentat minimitzar- que els ultrapassen.

Superada la limitació del període objecte d'estudi, si més no en l'àmbit teòric, els següents reptes eren establir una certa divisió del període que permetés ordenar els continguts (els argumentaris) de la forma més coherent i estructurar els capítols no adscrits a una cronologia per tal de presentar els continguts organitzadament.

S'ha de dir que en tota aquesta reflexió sobre l'estructura, organització i periodització no sols s'ha trobat ajuda en els clàssics de la geografia i la història de Catalunya i de Barcelona sinó en obres més recents. En particular cal destacar els treballs del IV Congrés

¹⁴ Força autors han optat per aquesta alternativa, serveixi com a mostra la recent publicació: Jiménez, R., Pano, E., Coll, J., Navas, T. (2023). *La Diputació municipalista. La gran transformació 1979-2019*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

d'Història de Barcelona celebrat dels dies 12 a 15 de desembre de 1995 i del XVI Congrés d'Història de Barcelona celebrat el 27 i 28 de novembre de 2019, en els quals diferents ponències aporten elements, en aquest sentit, molt interessants. Més difícil ha estat establir una certa cronologia dels darrers vint-i-cinc anys tot i que s'han pogut seguir les lògiques dels períodes immediatament anteriors. Tanmateix, tota cronologia està subjecta, en part, als continguts que es treballen; en aquest cas els referents al territori i a la democràcia són escassos. Així, s'ha hagut de treballar contra la incertesa de la manca de prescripció que s'afegia a la dificultat de treballar amb un període tan recent.

Finalment, una altra limitació obligada per les capacitats de l'autor i per la necessitat de poder arribar a un final provisional, però final en la present recerca, ha estat resistir-se a les temptacions, gens menors, no ja dels efectes de la serendipitat (que han intentat fer-se sempre presents) sinó de la consulta en moltes disciplines que requeriria una investigació d'aquestes característiques. Haurien calgut línies substancials de la investigació sobre la filosofia, l'antropologia, l'economia, el dret, la literatura... però s'ha intentat cenyir-se a alguns aspectes a l'emparedat de la geografia i també de la història i la ciència política.

1.4. Bibliografia

Una de les primeres qüestions, no exempta de complexitat, que s'ha hagut d'afrontar és que el treball es dedica centralment a dos conceptes -territori i democràcia- que tradicionalment es tracten per separat, des d'àrees d'estudi i disciplines distintes i amb metodologies diferents. A més del repte metodològic que suposa treballar entre dos àmbits de coneixement, el treball tracta d'argumentar la importància i la pertinència d'abordar el seu estudi des de la relació que s'hi estableix. Així, abordar-los des de la seva relació ha demanat la creació de pautes pròpies de treball per no haver trobat antecedents específics.

Aquesta dificultat metodològica s'ha traslladat a la cerca de les fonts que sustentessin la investigació ja que no es podia recórrer a un fons determinat, a una col·lecció o a un arxiu específic i a més calia treballar de forma multidisciplinària. La bibliografia¹⁵ és un reflex d'aquesta situació.

El fonament metodològic d'aquesta tesi és l'estudi i la discussió bibliogràfica que s'ha centrat en cinc grans blocs, a més de les obres de referència geogràfiques i històriques, per construir un esquelet sòlid on poder assentar l'argumentari:

- Bibliografia a l'entorn del dret a la ciutat i els debats a què han conduït d'ençà la seva conceptualització. Inclou també la bibliografia sobre la ciutat com a concepte, abans i després de la definició primigènia del dret a la ciutat; per tant inclou bibliografia dels clàssics del socialisme i d'alguns dels autors actuals que incideixen en els debats.
- Bibliografia sobre el tractament de la democràcia i l'evolució del concepte en relació al territori.
- Bibliografia sobre la ciutat de Barcelona, quant als seus aspectes de conceptualització considerada com a unitat territorial, subjecte històric i geogràfic i aprofundiment en el període objecte d'estudi. En aquest apartat cal una menció especial per la documentació que s'ha treballat de forma més intensa per a la present recerca:

¹⁵ La bibliografia es cita en la llengua que s'ha consultat, tant si eren originals com traduccions. En canvi, les citacions de text s'han traduït, literalment, al català.

- Els acords del Consell Plenari de l'Ajuntament de Barcelona, disponibles de 1840 fins a l'actualitat.¹⁶ En un principi es considerà que havia de ser una de les guies del treball, però els seus continguts (tipologia i compliment) l'han relegat a una font auxiliar.
- La Gasetta Municipal de Barcelona que abasta de l'any 1, núm.1, de 4 de novembre de 1914 a l'any 104, núm. 11, del 10 d'abril de 2017.
- La documentació que l'Ajuntament de Barcelona va elaborar (encarregar) formada per publicacions i informes sobre l'organització territorial de la ciutat, en els primers anys, després de les primeres eleccions municipals de 1979. Per exemple, la col·lecció de carpetes "Papers" (de l'Àrea de descentralització i participació ciutadana de l'Ajuntament de Barcelona).
- La col·lecció dels sis quaderns per preparar la carta municipal de la ciutat, que després (1988) tindrà continuïtat amb la col·lecció de "Documents d'Autonomia Municipal."¹⁷
- "La revista CEUMT"¹⁸ que entre els anys 1972 i 1985 fou un intent de recollir els reptes als quals s'encarava la ciutat i reflectir els debats.
- La revista "La veu del Carrer" de la FAVB (1991, fins l'actualitat). En un principi, la consulta d'aquesta font havia de ser esporàdica però la seva continuïtat com un dels portantveus del moviment veïnal a Barcelona, ha fet que, sobretot en el capítol 4, es transformés en una font recurrent i imprescindible.

¹⁶ Els acords del Consell Plenari es poden consultar tots, però en tres ubicacions diferents: de 1840 a 1980 estant digitalitzats i es poden consultar en PDF en el catàleg de l'Arxiu Municipal de Barcelona, de 1981 a 2007, estan en procés de digitalització i es poden consultar mitjançant la Gasetta Municipal de Barcelona i el repositori BCNROC Barcelona i, de 2008 a 2017, es poden consultar en el repositori BCNROC Barcelona.

¹⁷ D'aquesta col·lecció només es va publicar el número 1, que es relaciona a la bibliografia. En consulta feta el 18 de desembre de 2020 a l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona, es verifica que la col·lecció no va tenir continuïtat.

¹⁸ *L'Instituto de Información y Documentación en Ciencias Sociales y Humanidades*, va publicar en un número especial de la pròpia revista CEUMT, el 1987, amb el títol "la Revista Municipal 1978-1986" (per celebrar el número 100), un índex de continguts de revistes d'urbanisme a Espanya amb 2.402 referències d'articles, bona part d'aquests provinents de la Revista CEUMT.

- Un conjunt d'altres publicacions de partits polítics, organitzacions i associacions que aportaren opinió i propostes a la situació de la ciutat, en els diferents anys que abasta l'estudi.
 - Les recerques sobre temes relacionats directament, algunes publicades en actes de congrés o en publicacions especialitzades, entre les quals cal destacar les tesis doctorals.¹⁹
- Bibliografia de textos legals, que, sense tenir la voluntat d'exhaustivitat, s'han consultat²⁰ aquells que fan referència a l'organització territorial que incideixen en la ciutat de Barcelona i en especial en la seva organització vers la democràcia. Per les seves característiques s'han relacionat en un bloc a part en la relació bibliogràfica. És una altra de les fonts que ha anat prenent rellevància a mesura que avançava la recerca perquè condiciona la realitat i perquè aporta una línia argumental en el temps.
 - Bibliografia sobre les propostes municipalistes transformadores i sobre les propostes socials transformadores que incideixen directament sobre les àmbits d'estudi i que poden abastar des dels debats entre poder constituent i poder constituït o els debats sobre els espais comuns o sobre les propostes polítiques de gestió de la ciutat. És el component bibliogràfic que més ha patit les limitacions ja que és també, per la seva pròpia natura, el més ampli i difús.

¹⁹ Entre les tesis doctorals, per la seva relació amb alguns elements de la temàtica de la recerca, cal citar, com a mostra:

Alabart, A. (1982). *Els barris de Barcelona i el moviment associatiu veïnal* (Tesi doctoral). Recuperat de: <http://hdl.handle.net/2445/65794>

Andreu, M. (2014). *El moviment ciutadà i la transició a Barcelona: la FAVB (1972-1986)* (Tesi doctoral). Recuperat de: <https://www.tdx.cat/handle/10803/134795#page=1>

Borja, J. (2012). *Revolución urbana y derechos ciudadanos: claves para interpretar las contradicciones de la Ciudad actual* (Tesi doctoral). Recuperat de: https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/83360/01.JBS_1de2.pdf?sequence=1

Morcuende, A. (2018). *Rupturas urbanas. Análisis de las relaciones entre la morfología urbana y la estructura social en la Barcelona contemporánea* (Tesi doctoral). Recuperat de: <http://hdl.handle.net/2445/127050>

²⁰ Entre les fonts consultades, s'han de destacar-ne dues, per llur importància i per la recurrència en la seva consulta: *La Gaceta de Madrid* (que s'escribia amb c i no amb z) i que amb petits canvis, com en el període d'1 d'abril de 1934 a 8 de novembre de 1936 es va titular *Gaceta de Madrid: Diario Oficial de la República*, és on es publicà des del segle XVII la legislació de l'Estat, a partir del 2 d'octubre de 1936 (perquè els militars colpistes el van començar a publicar, establint fins el final de la guerra dos diaris "oficials") i fins l'actualitat pren el nom de *Boletín Oficial del Estado (BOE)*; l'altra és el Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (DOGC), que té dos inicis el 16 d'abril de 1931 com a *Diari Oficial de la República Catalana* i el 3 de maig de 1931 com a *Butlletí de la Generalitat de Catalunya*, el 1933 la capçalera fou *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* i el 1936 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, nom que en la seva segona època va reprendre el 1977 fins l'actualitat.

Tot i reconèixer la impossibilitat de tendir a l'exhaustivitat, s'han incorporat a la bibliografia totes les referències citades al llarg del treball i les que han estat treballades o consultades. Aquesta composició ha trencat la unitat bibliogràfica en benefici de la transparència i la possibilitat de facilitar altres investigacions.

1.5. Per què la ciutat? Per què Barcelona?

Per què la ciutat?²¹

- 4.500 milions de persones, el 55% de la població mundial, viuen en ciutats (a Europa el 75%) i es preveu que l'any 2050 la població urbana arribarà als 6.500 milions de persones.
- Les ciutats ocupen el 3% de la Terra, però representen entre el 60 i el 80% del consum d'energia i almenys el 70% de les emissions de carboni.
- 828 milions de persones viuen en barris marginals de les ciutats i el nombre segueix creixent.
- L'any 1990 hi havia 10 ciutats amb 10 o més milions de persones, el 2014 n'eren 28 i el 2018 ja n'eren 33. En el futur es preveu que 9 de cada 10 d'aquestes grans ciutats es situï en el món en desenvolupament.²²
- En les properes dècades, el 90% de l'expansió urbana tindrà lloc en el món en desenvolupament.
- Les ciutats generen a l'entorn del 80% del PIB global.

Més enllà de les xifres, la història de la ciutat ha estat, des de fa mil·lennis, rellevant i força vegades determinant per al conjunt de la societat. El sistema capitalista que governa el món, genera la seva urbanització i, en les darreres dècades, les ciutats han tingut un paper rellevant en el format neoliberal i globalitzador que ha pres el capitalisme. Les ciutats s'han revalorat per la globalització per sobre d'altres unitats territorials (regions) i han guanyat importància com a instruments dels aparells dels Estats. Aquest procés és paral·lel al convenciment que els òrgans d'administració i gestió política, en general, però també a la ciutat, estan sotmesos a l'adaptació de les exigències del capital i al repartiment dels costos i beneficis que comporta aquesta adaptació.²³ En termes democràtics

²¹ Les dades que se citen en aquest apartat referent a la població mundial i ciutat, pertanyen als *Objectius de Desenvolupament Sostenible (Ciutats i comunitats sostenibles)* aprovats el 2015 del Programa de las Naciones Unides pel Desenvolupament. Recuperat de: <https://www.undp.org/content/undp/es/home/sustainable-development-goals/goal-11-sustainable-cities-and-communities.html>.

²² Cal recordar que l'any 1800 hi havia a Europa 21 ciutats de més de 100.000 habitants en les quals vivien 4,5 milions de persones que representaven el 3% de la població europea, cosa que dona una idea del creixement demogràfic i la urbanització esdevinguts.

Tanmateix, la formació d'aquestes grans ciutats planteja uns reptes importants quant la seva gestió i organització, però de forma reveladora quant al seu sistema democràtic.

²³ Rancière, J. (1996). *El desacuerdo. Política y filosofía*. Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión.

convencionals, el poder dels no electes guanya terreny al poder dels electes i en alguns estats, com l'espanyol, a l'adaptació al capital (als *homes de negre* del 2008 o als fons *next generation* del 2022), s'hi ha d'afegir la preservació que l'Estat va fer d'una part substancial del seu aparell el 1978, deixant-lo al marge de qualsevol procés democràtic, i minvant encara més la democràcia liberal (electoral).

La migració de persones (en la majoria, forçada) a les ciutats, provoca desequilibris de tot tipus, socials, mediambientals ... i és un dels fenòmens que fa que la vida a les ciutats cada vegada sigui menys digna, menys democràtica, sobretot per a les persones nouvingudes. Actualment, a la ciutat de Barcelona el 48,8% de la població ha nascut a la mateixa ciutat, el 7,1% a la resta de Catalunya, el 15,1% a la resta de l'Estat espanyol i el 29,0% a la resta del món.²⁴ Hi ha qui considera que la vida a la ciutat és un fet irreversible de l'evolució²⁵ i inclús hi ha qui considera que “la ciutat i l'entorn urbà representen per a l'home la temptativa més coherent i, en general, més satisfactòria de recrear el món en què viu d'acord al seu propi desig.”²⁶ No compartim aquestes consideracions; aïllar la ciutat del sistema de producció i reproducció social que el capitalisme ha portat a terme i, qualificar de satisfacció la supervivència de la majoria de persones que viuen a la ciutat és escenificar una imatge evolutiva de la ciutat que no es correspon amb la realitat.

La transformació de la societat passa per la transformació de la ciutat, no sols perquè hi viu la majoria de la població sinó perquè són els centres de poder des d'on es governa la pròpia ciutat i la resta del territori. Així, l'estudi de la ciutat des d'una perspectiva crítica és prioritari. Si la democràcia entesa com el conjunt de mesures i instruments que permet a la ciutadania decidir el seu present i el seu futur ha d'estar vinculada a la proximitat, això és, al territori, la malfiança de l'actual funcionament de les ciutats que allunya cada vegada més el govern dels governats, està justificada.

Barcelona és una ciutat amb una història de milers d'anys que, tot i els diferents embats, podem reconèixer en els seus carrers. Barcelona és una ciutat contemporània que acull i genera expressions de modernitat. Barcelona és una ciutat que d'ençà va enderrocar les muralles, s'ha repensat en cicles força breus i s'ha transformat quasi de forma continuada

²⁴ Dades elaborades a partir d'Ajuntament de Barcelona. Oficina Municipal de dades. Departament d'Estadística i Difusió de dades. (2021). *Anuari Estadístic de la ciutat de Barcelona*, 2021. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

²⁵ Glaeser, E. (2019). *El triunfo de las ciudades*. Madrid: Taurus.

²⁶ Park, R. E. (1999). *La Ciudad y otros ensayos de ecología urbana*. Barcelona: Ediciones del Serbal. P. 115.

fins l'actualitat. Barcelona és una ciutat complexa que, superat l'Eixample de Cerdà, descobreix viles i pobles annexats, barris vells i barris nous que desafortunadament continuen sent en molts aspectes, aliens a la consideració pròpia de ciutat. Barcelona és una ciutat²⁷ de rics i una ciutat de treballadors. Barcelona és multifuncional, és la capital d'una nació sense estat d'ençà de fa més de tres-cents anys, és una ciutat mediterrània terra de fronteres i d'encontres entre el sud i el nord, entre l'est i l'oest, és una ciutat que ha generat al seu entorn una concentració demogràfica i una xarxa de municipis complexa i que té respecte a la resta del país una disposició centralista, des de la qual exerceix lideratge i de la qual s'hauria de reconèixer deutora. Barcelona és una ciutat que l'Estat espanyol ha intentat sotmetre, homogeneïtzar, centralitzar i si cal bombardejar. Barcelona és 1714, és bressol d'idees republicanes i revolucionàries, és llavor del moviment obrer, és Rosa de Foc, és Canadenca, és juliol del 1936, és antifranquisme, és 11 de setembre, és 1 de maig, és 8 de març, és 1 d'octubre, és revolta, és resistència. Barcelona és Barcelones.²⁸

Barcelona²⁹ té 1.664.182 de persones que viuen en 101,4 km.² dividits en 10 districtes, 73 barris, 233 àrees estadístiques bàsiques i 1.068 seccions censals. Barcelona és una ciutat compacta (660.063 habitatges) i densa (16.412,1 hab. per km.²), amb uns límits físics definits.

Aquesta complexitat de la ciutat de Barcelona és un repte per a la recerca, però alhora mostra una riquesa que fa que la seva anàlisi i els debats que genera puguin servir per repensar la democràcia i el territori -si més no, conceptualment- en altres municipis.

²⁷ A l'any 1917 Victor Serge (1890-1947) que va viure a Barcelona i treballar en el moviment obrer, descrivia la ciutat de Barcelona com moltes ciutats: la dels empresaris, la dels capellans, la del poder... i la dels treballadors. Complexitat que s'ha d'afegir com un estrat més. Serge, V. (2023). *El naixement de la nostra força*. Manresa: La agulla daurada. La primera edició és de 1931.

²⁸ Vázquez, M. (2018). *Barcelones*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. La primera edició (Editorial Empúries) és de 1987.

²⁹ Ajuntament de Barcelona. Oficina Municipal de dades. Departament d'Estadística i Difusió de dades. (2021). *Anuari Estadístic de la ciutat de Barcelona, 2021*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

The background of the slide is a high-angle, black and white aerial photograph of a city's street grid. The streets are closely spaced and form a complex, somewhat irregular pattern of rectangles and squares, typical of a traditional urban layout. The perspective is from directly above, looking down on the city.

2.
**Alguns elements per
repensar la relació:
democràcia i ciutat
(territori)**

2.1. Brevíssim repàs conceptual dels components del debat

S'imposa per la lògica de la recerca abordar el debat sobre alguns dels elements que vertebraven o incideixen de forma determinant en el binomi democràcia i ciutat. Tot i que interpretem aquest binomi com una relació dialèctica i per tant d'evolució indestriable dels seus elements respecte del conjunt, es considera que s'ha d'encarar el debat amb l'objectiu principal de fonamentar les interpretacions i els conceptes que després s'inseriran en el desenvolupament dels següents capítols, i per estudiar l'actualitat o no, d'algunes propostes i la seva evolució. Debat³⁰ que serà parcial, volgudament limitat i restringit als objectius de la tesi.

Sembla gairebé impossible començar un estudi sobre democràcia i ciutat sense fer referència als orígens etimològics dels conceptes, així ho fan la majoria d'estudis i possiblement és la pauta de major consens entre els estudiosos. Per no incórrer en una heretgia, es farà el mateix. En grec *dēmokratía* (democràcia) deriva de dues paraules *dēmos* (poble) i *krátos* (poder), però a partir d'aquesta traducció el consens ja es trenca, ja que hi ha autors de l'àmbit conservador que interpreten democràcia com a poder atorgat pel poble i autors de l'àmbit progressista que la interpreten com a poder popular (o poder del poble). No és banal la diferència entre les dues interpretacions de la traducció per la seva transcendència fins a l'actualitat, ja que la conservadora podria fàcilment assimilar-se a la democràcia representativa (electoral) i la progressista a la democràcia popular (directa).³¹

L'altra part del binomi que ens ocupa és la ciutat, paraula que prové del llatí *cīvitas-ātis*, terme que s'utilitzava per referir-se al conjunt dels habitants d'un estat o ciutat; així la paraula ciutat derivaria de *cīves* ciutadà, concepte que és interessant ja que posa al centre les persones i no el conjunt físic, material, al qual s'hi referien amb el terme *urbs* que abastava l'espai construït, el traçat vial, les infraestructures. La referència grega, en aquests casos, seria *polis*, que es tradueix com a 'ciutat' o com a 'ciutat estat' (a la Grècia antiga) i que s'associa al territori, tant a la seva construcció física, com a la capacitat dels

³⁰ Hi ha força estudis i obres publicades al respecte, s'han dedicat congressos des de diferents àmbits, s'han constituït associacions... Només la intenció de fer-ne un estat de la qüestió ja seria objecte de diverses recerques. Per tant, sense desistir a enunciar el debat, s'intentarà cenyir-se a les línies que incideixin en aquest treball.

³¹ Dels molts estudis sobre el tema hem triat el següent, com a mostra, per la seva pertinència al context del discurs. Broncano, F. (2020). *Conocimiento expropiado. Epistemología política en una democracia radical*. Madrid: Akal.

ciutadans de tractar els temes que eren d'interès per al seu conjunt; d'aquí que se'n derivi també la paraula política que s'associa a l'art de governar la *polis*, per tant, de governar la ciutat.

En la línia del temps, les societats anteriors a la Grècia antiga ocupen un espai immens. Es coneix que a partir de la revolució neolítica hi havia assentaments precursors de la ciutat, on es produïa excedent de producció i apropiació d'aquest excedent per part d'elits, situació que ja va generar certes estructures socials jerarquitzades. En general, aquests antecedents no hi són en els estudis que fan referència a la ciutat. El debat conceptual i els seus significants s'iniciaria en la Grècia antiga i potser el més destacable és l'associació dels significants ciutat i democràcia. Associació que, amb més o menys intensitat, ha perdurat fins a l'actualitat.

No es pot comparar el passat amb l'actualitat perquè infringiríem totes les metodologies responsables, però també és cert que intentar estudiar el passat fent una (falsa) abstracció dels coneixements actuals seria un acte d'hipocresia. Des d'aquesta perspectiva sobta però és comprensible que, en general, la literatura especialitzada s'emmiralli i enalteixi models democràtics de l'antiguitat amb la intenció de contraposar-los a models més autoritaris, però més difícil d'entendre i justificar és el fet d'aïllar aquestes anàlisis dels models socials perquè crea un precedent metodològic que permet fer una anàlisi de la ciutat i de la democràcia prescindint del sistema econòmic i social de la societat on s'articula la democràcia a la qual es refereixen.³²

No es pot fer una lectura entenedora de la democràcia a l'antiguitat sense contextualitzar-la en una societat on el modus de producció era l'esclavisme, i tampoc no es poden citar exemples de comunes i experiències medievals sense contextualitzar-les en el modus de producció feudal. Les conseqüències d'aquest aïllament de les experiències democràtiques a la ciutat del seu context social, responen a interessos ideològics que perllonguen aquesta línia analítica fins a l'actualitat, i que permeten analitzar la democràcia i la ciutat aïlladament de les condicions socials, econòmiques i territorials tot

³² Hi ha excepcions que aporten una perspectiva força diferent, entre les quals destaquen: Struve, V. V. (1976). *Historia de la Antigua Grecia*. Madrid: Akal Editor (2a. Edició) i Kovaliov, S. I. (1975) *Historia de Roma* (2 volums). Madrid: Akal Editor. Ambdues obres, pertanyents a l'escola russa, foren publicades respectivament per primera vegada el 1956 i 1948. També a l'Europa occidental, diferents historiadors (sobretot de l'escola marxista italiana) presentaren propostes que trencaren amb el relat de la historiografia tradicional respecte de la història antiga. Excepcions que segons s'avança en el recorregut històric prenen més rellevància i se centren, a partir dels anys 60 del segle passat, en l'àmbit del corrent de la història radical.

fent que qualsevol argument trobi, aparentment, un assentament raonable. Aquesta forma de treballar, no sols s'aplica en el context històric i territorial sinó en el debat ideològic i actualment s'ha normalitzat fins uns extrems impensables gràcies al domini poderós del discurs i la comunicació. La conceptualització del materialisme històric i del materialisme dialèctic, a mitjans del segle XIX per Marx i Engels va introduir prou elements per canviar l'anàlisi històrica i per reinterpretar la història. Josep Fontana (1931-2018) ens explica en la seva extensa i magnífica obra que l'objecte legítim de la història és ajudar les persones a entendre la seva situació actual a través del seu passat i que aquesta comprensió, en el present, les ajudi en les seves lluites per a la construcció del futur.³³

Tant en aquest capítol com en la resta de l'estudi, s'intenta treballar en aquesta línia de conceptualització de la història i de la geografia. En aquest sentit, ens hem proposat seguir quatre criteris que, de forma no sempre prou tangible, suporten l'estructura i l'argumentació:

- Entendre que la discussió sobre la ciutat no pot ser aliena a la història de la ciutat, tampoc no pot ser aliena a la història del país ni a la seva estructura econòmica i social. Així, tot i reconèixer la necessitat de teoritzar sobre la ciutat (l'espai, el territori), es considera necessari el debat i la posterior aplicabilitat d'aquestes teories a partir d'una realitat històrica i geogràfica que generi la capacitat de fer propostes de futur.
- Centrar la reflexió sobre la ciutat i la democràcia a l'època contemporània, però tenint present -encara que sigui com a referència- el passat més recent. Les propostes alternatives (revolucionàries, reformistes o continuistes) de repensar la ciutat han existit d'ençà dels seus orígens, però és amb la Il·lustració, la Revolució Francesa i la Revolució Industrial quan es vertebrava la ciutat (societat) contemporània. Es faran dues excepcions que s'han considerat necessàries per fonamentar les línies argumentals: una breu incursió en les propostes de ciutat del primer socialisme (següent apartat 2. 2) i una breu síntesi de la història, en clau territorial, de la ciutat de Barcelona per situar-la en el període d'estudi (capítol 3).

³³ Entre les moltes possibilitats que ofereix l'obra de Josep Fontana, en aquest cas hem triat com a referència, una obra senzilla, però immensament aclaridora, respecte el paper de la història. Fontana, J. (1974). *La història*. Barcelona: Salvat Editores.

- Reconèixer un punt d'inflexió que ens situa de forma molt més propera -en el temps- en la formulació del concepte de Dret a la Ciutat, encunyat per Henri Lefebvre (1901-1991) l'any 1967 i que ha estat una referència obligada per a la gran majoria de debats sobre la ciutat que proposen una alternativa a la ciutat capitalista, des de distintes àrees d'estudi, entre les quals la geografia ha tingut un paper rellevant.
- Tributar a la lluita per la transformació de la ciutat (de la societat) i als moviments socials i organitzacions que han estat els seus protagonistes, el valor i la incidència sobre els canvis succeïts. Els moviments socials -urbans- són una expressió molt diversa: poden tenir objectius concrets o generals, ser majoritaris o minoritaris, espontanis o organitzats, esporàdics o amb continuïtat, reformistes o revolucionaris... però tenen en comú haver-se desenvolupat en el marc urbà (força vegades en la ciutat o en llocs concrets d'aquesta, per exemple els barris) i que es fonamenten en una base popular que algunes vegades propugnant un canvi, l'ha aconseguit mitjançant la lluita al carrer ja que per altres vies no ha estat possible.

La ciutat i la democràcia s'han tractat des de diferents perspectives i àmbits del coneixement. Inclús limitant la recerca a aquelles alternatives que es generen a l'entorn (immediatament anterior i posterior i amb una certa vinculació) de la constitució de la Primera Internacional, el ventall és immens i oferir-ne una revisió, depassa amb escreix els límits de la recerca; no obstant això sí que ajudaria, encara que fos de forma molt breu, a establir un cert entorn d'incidència ideològica en el debat. En aquest sentit, de les

diverses maneres³⁴ que hi havia d'establir aquest marc d'incidència, ens hem acollit a la que presenta Morcuende³⁵ que proposa una síntesi genealògica en funció de les filiacions acadèmiques i formatives en quatre moments clau, en els que es genera una hegemonia en la concepció de la ciutat i dels estudis urbans. La primera hegemonia la situa a l'entorn de les obres de Karl Marx (1818-1883) i Friedrich Engels (1820-1895) de gran influència en escoles posteriors que arriba fins a l'actualitat. En aquesta hegemonia es troba a faltar per part de Morcuende els altres grans corrents que van incidir en la constitució i desenvolupament tant ideològic com organitzatiu de la Primera Internacional i que també s'han perllongat fins a l'actualitat, com les obres de Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865), Mikhaïl Bakunin (1814-1876), Élisée Reclus (1830-1905) i Piotr Kropotkin (1842-1921). La segona gran hegemonia es formaria a l'entorn de la institucionalització dels estudis de la sociologia urbana i el debat subsegüent sobre les aportacions de l'Escola de Chicago; aquest important debat eminentment nord-americà va tenir, en l'àmbit de l'estudi de la ciutat, clares i importants influències europees com les de Max Weber (1864-1920), Georg Simmel (1858-1918), Walter Christaller (1893-1969), Henri Pirenne (1862-1935) o Raoul Blanchard (1877-1965). L'Escola de Frankfurt amb les aportacions -força vegades no relacionades directament amb els estudis urbans, però de gran influència en

³⁴ El repte de crear un marc històric i/o ideològic s'ha assumit de forma més recurrent des dels historiadors de la ciutat, de l'urbanisme o de l'arquitectura, des dels geògrafs urbans, des dels antropòlegs de la ciutat... En aquest ampli ventall de propostes com a mostra i també per justificar la nostra elecció en citarem algunes, començant per un clàssic: Benevolo, L. (1990). *Historia de la arquitectura moderna*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, que abasta des de la formació de la ciutat industrial que situa entre 1760 i 1890, fins el moment de publicar el llibre (1974) encarant la crisi de finals de segle XX; García, C. (2016). *Teorías e historia de la ciudad contemporánea*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, basant-se en les aportacions de Tafuri, M. (1997). *Teorías e historia de la arquitectura*. Madrid: Celeste i de Castells, M. (1995). *La Ciudad informacional. Tecnologías de la información. Restructuración económica y proceso urbano-regional*. Madrid: Alianza, proposa una cronologia que s'inicia en el darrer quart del segle XIX on l'autor situa per una banda el naixement de les disciplines -com a tals- en més incidència en l'àmbit d'estudi (urbanisme el 1875, sociologia, 1880 o la geografia el 1900) i l'inici del capitalisme monopolista (1880), proposant-nos tres grans períodes: Metròpolis (1882-1939), Megalòpolis (1939-1979) i Metàpolis (1979-2007). En una altra obra de García, C. (2004). *Ciudades de hoyaldre. Visiones urbanas del s.XXI*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, explica la proposta de Choay, F. (1983). *El urbanismo. Utopías y realidades*. Barcelona: Lumen, en la que es presenta la següent classificació: preurbanisme progressista, preurbanisme culturalista, preurbanisme sense model, urbanisme progressista, urbanisme culturalista, urbanisme naturalista, tecnopolis, antòpolis. Totes les propostes cronològiques tenen en comú que generen crítiques i debats, així per exemple Zimmermann, C. (2012). *La época de las metrópolis. Urbanismo y desarrollo de la gran ciudad*. Madrid: Siglo XXI. P. 9., es fa ressò de que "la història urbana i la història de la urbanització moderna no cobreixen els mateixos àmbits, tot i que molt sovint parteixen de les mateixes premisses de coneixement," evidenciant debats previs al propi debat.

³⁵ Morcuende, A. (2018). *Rupturas Urbanas. Análisis de las relaciones entre morfología urbana y estructura social en la Barcelona contemporània* (Tesis Doctoral). P. 44-48. Recuperat de <http://hdl.handle.net/2445/127050>. L'adopció crítica de la proposta de Morcuende, respon -enllaçant amb el comentat a la nota de peu de pàgina anterior-, a que la majoria de propostes fan referència a la història de la ciutat, la història de l'urbanisme, les fases o etapes de creixement de la ciutat, etc., però Morcuende per sobre dels criteris que les sustenten es refereix al debat ideològic respecte a la concepció de ciutat i en aquesta línia al debat sobre el dret a la ciutat, aportant un marc més adient al nostre àmbit de treball.

el seu pensament- principalment de Theodor Adorno (1903-1969) i Walter Benjamin (1892-1940) va incidir en la formació de l'Escola Francesa de Sociologia, com també va influir amb estudis paral·lels sobre la Geografia Urbana Francesa de la mà de George Chabot (1890-1975), Jaqueline Beaujeu-Garnier (1917-1995) i Pierre George (1909-2006). Així l'Escola Francesa de Sociologia, esdevindria la tercera gran hegemonia en els estudis de la ciutat, la influència de la qual caracteritzaria bona part dels estudis urbans actuals i portaria fins el segle XXI el concepte del dret a la ciutat. Aquesta escola va estar formada, entre altres, per Maurice Halbwachs (1877-1945), P.H. Chombart de Lauwe (1913-1998), Henri Lefebvre (1901-1991) i Michel Foucault (1926-1984). La quarta i actual hegemonia -sempre segons Morcuende- estaria constituïda per la Nova Era Urbana d'orígens diversos i que reuneix un nombrós grup d'autors entre els quals s'ha de citar Saskia Sassen (1947) i Edward Glaeser (1967). A l'empara d'aquesta hegemonia es situen els estudis urbans alternatius amb Peter Marcuse (1928), David Harvey (1935), Edward Soja (1940-2015), Mark Gottdiener (1943), Doreen Massey (1944-2016) i Neil Brenner (1968), entre altres.

En aquesta breu síntesi genealògica i acadèmica se n'hi haurien de superposar (idealment) unes altres que correspondrien:

- A l'evolució de la ciutat capitalista en els darrers dos segles (des de les primeres ciutats industrials fins a l'actualitat), que tot i ser desigual i estretament lligada al territori on s'ubica, aportaria unes característiques comunes que de ben segur ens ajudarien a entendre amb més profunditat els nexes indissociables entre ciutat i societat capitalista.³⁶
- A les experiències de les lluites de les classes populars en la transformació de la ciutat - societat, algunes minoritàries, d'altres no, i d'altres en procés. Des de les revolucions romàntiques (1848), la Comuna de París (1971), la constitució dels soviets russos (1905 i 1917), la revolució a Catalunya (1936), la revolució cubana (1959)... Tanmateix, en l'actualitat hi ha força processos revolucionaris en els quals el territori i la democràcia són objecte de debat i en molts casos es concreten en la concepció de municipi i municipalisme: l'organització dels Dairas sahrauís, l'organització de les comunes veneçolanes, l'organització dels Caracoles de

³⁶ Lefebvre, H. (2022). *La revolución urbana*. Madrid: Alianza Editorial.

Chiapas, l'organització dels comitès i comunes de barris, pobles i ciutats per configurar una estructura confederal a Rojava, l'organització dels territoris naxalites, l'organització de sobiranes a Hernani ... Seria una obra immensa citar totes les propostes alternatives al capitalisme, inclús intentar agrupar-les en funció d'alguna tipologia (conflictes armats, descolonització, revoltes populars...), però no volem deixar de destacar tres aspectes força comuns: la importància de la democràcia directa vinculada al territori de proximitat; la viabilitat d'aquestes organitzacions democràtiques territorials, de vegades en circumstàncies molt adverses (setges, repressió, aïllament...) i el paper protagonista de les dones en qualsevol d'aquestes alternatives municipalistes.

Les diverses síntesis genealògico-acadèmiques d'evolució de la ciutat capitalista o de les experiències de les classes populars en el municipalisme es podrien traslladar a Catalunya, no sense dificultats, entenent que Catalunya porta tres segles sota el sotmetiment de l'Estat espanyol i del règim municipal espanyol i que els corrents internacionals han aterrat al nostre país de forma desigual i particular. Però podem seguir la petjada dels primers socialistes, la incidència de les idees i de l'organització de la Primera Internacional, els diferents pronunciaments republicans municipals, la Primera República espanyola (1873-1874), la Segona República espanyola (1931-1939)... i podem seguir la petjada mitjançant els estudis dedicats al territori i específicament al municipi, els estudis sobre les correspondències de treballs sobre la ciutat...³⁷

A continuació intentarem cercar un fil conductor sintètic que ens acompanyi de les propostes del primer socialisme enfront la ciutat capitalista fins a l'actual debat sobre el dret a la ciutat.

³⁷ Serveixi com a mostra l'article de Nel-lo, O. (2019). Engels vs Cerdà. Revolució i reforma a la ciutat del segle XIX. *L'Avenç*, 456. P. 42-57, on es relaciona l'obra d'Engels, *La condició de la classe obrera a Anglaterra de 1844* i l'obra de Cerdà, *Monografia estadística de la classe obrera a Barcelona de 1855*.

2.2. Una revisió epidèrmica de les propostes del primer socialisme

2.2.1. Les propostes dels primers socialistes

Walter Benjamin diu que “la història és objecte d’una construcció el lloc de la qual no el configura el temps homogeni i buit sinó el que conté el temps d’ara,”³⁸ i potser en aquesta afirmació podríem trobar la justificació d’un cert abandó del coneixement de les idees dels anomenats primers socialistes. Aquesta agrupació sota el paraigua dels primers socialistes no és homogènia ni exempta de polèmica. Per una banda agrupa persones, moviments i ideologies diferents, amb l’únic denominador comú de presentar propostes de caire col·lectiu i social davant l’individualisme liberal i l’incipient capitalisme, formalment, abans de les propostes de Marx i Engels. Per altra banda, la denominació més comuna per referir-se a aquesta agrupació és la de socialistes utòpics que té connotacions, força vegades, de menyspreu que encara ara se segueix utilitzant -per part de forces reaccionàries o falsament progressistes-³⁹ per a propostes que no s’enquaden en la *realpolitik* i així eviten el debat. Potser és nou l’afany d’ignorar propostes dels primers socialistes, però no ho són les valoracions negatives o positives, (ens serveix de referència la posició encontrada de Cioran⁴⁰ o el reconeixement de llurs aportacions del ja citat Benjamin).

En la història de la humanitat sempre hi ha hagut propostes que han volgut trasbalsar la realitat i han albirat la seva transformació, no solament des de la filosofia, l’assaig i la

³⁸ Benjamin, W. (2008). *Sobre el concepte de història*. Dins *Obras*, Llibre 1, Vol. 2. Madrid: Abada Editores. P. 315.

³⁹ Val a dir que en les darreres dècades han sortit determinats corrents en el si de moviments alternatius (anticapitalistes) que a l’empara que la construcció d’un altre món és possible, reivindiquen la utopia des d’una nova perspectiva, gens negativa, ans el contrari. A partir d’aquesta nova perspectiva, fan una relectura dels diferents moviments que en algun moment han estat sota el paraigua d’utòpics. Serveixi com a mostra l’obra de Martínez, I. (2020). *Utopía no es una isla. Catálogo de mundos mejores*. Madrid: Episkaia.

⁴⁰ Cioran, E.M. (1988). *Historia y Utopia*. Barcelona: Tusquets Editores.

política sinó també des de les arts i especialment des de la literatura.⁴¹ Propostes que no es poden abstrure del seu context històric i social, però que han tractat de democràcia i força vegades de ciutat. En aquest sentit Engels dignifica aquestes propostes i les situa en el seu context: “els grans pensadors del segle XVIII, com tots els seus predecessors, no podien trencar les fronteres que la seva pròpia època els traçava.”⁴²

Restringirem els antecedents a les propostes que es situen en els orígens del model de societat actual i intentarem fer una lectura volgutament parcial i atípica, cercant-ne aquells arguments que aporten elements al binomi democràcia-ciutat.⁴³ Si bé podem trobar antecedents a partir del segle XVI amb la *Utopia* (1516) de Thomas More (1478-1535), la *Ciutat del Sol* (1602) de Tomasso Campanella (1568-1639), *Cristianòpolis* (1619) de Johannes Valentinus Andreae (1586-1654) o la *Nova Atlàntida* (1626) de Francis Bacon (1561-1626), és a partir de les experiències històriques i de la conjunció de tres fonaments que sorgeixen la majoria de propostes dels primers socialistes que serviran de base o d'inspiració per a les noves propostes que constituïran el corpus socialista que es perllonga fins a l'actualitat: la Il·lustració, la Revolució Francesa de 1789 i la Revolució Industrial.

Avançant en la línia temporal i en paral·lel amb les obres dels il·lustrats, abans de l'esclat de la Revolució Francesa apareix Étienne-Gabriel Morelly (1717-1778/82) amb dues obres que aporten clarament elements socialistes: *Naufragi de les illes flotants* o *Basiliada*

⁴¹ És una altra de les limitacions que ens hem d'imposar, però hi ha un reguitzell de novel·les, obres de teatre... amb propostes utòpiques i distòpiques durant els segles XVIII, XIX i XX, amb aportacions molt interessants.

Com a mostra citem algunes de les obres i autors més significatius: *The History of Crusonia* (1787) de Thomas Spence (1750-1814), *Frankenstein o el modern Prometeu* (1818) de Mary Shelley (1797-1851), *Paris al segle XX* (1863) de Jules Verne (1828-1905), *Mirant enrere 2000-1887* (1888) d'Edward Bellamy, *Nova Amazonia: un futur anticipat* (1889) d'Elizabeth Burgoyne Corbett (1846-1930), *Notícies d'enlloc* (1890) de William Morris (1834-1896), *L'illa del Dr. Moreau* (1896) de H.G. Wells, *Misteri Buf* (1918) de Vladimir Mayakovski (1893-1930), *Nosaltres* (1920) de Ieuueni Zamiatin (1884-1937), *Un món feliç* (1932) d'Aldous Leonard Huxley (1894-1963), *1984* (1949) de George Orwell (1903-1950), *Fahrenheit 451* (1953) de Ray Bradbury.

En el segle XXI hi ha una tendència promoguda des de les grans empreses culturals i de comunicació, no sols en literatura sinó també en publicitat, sèries televisives, videojocs, xarxes, etc. a presentar una societat de futur que només pot empitjorar la present, tendència que crida al conformisme i a la resignació.

⁴² Engels, F. (1976). *Del socialisme utòpic al socialisme científic*. Madrid: Editorial Ricardo Aguilera. P.40. L'origen d'aquest llibre rau en l'arranjament pel propi Engels de tres capítols de *l'Anti-Dühring*, a proposta de Paul Lafargue (1842-1911), que en va fer la traducció.

⁴³ Hi ha altres aproximacions al debat sobre les propostes utòpiques i la ciutat des de diferents perspectives com les de Fernández, F. (2002). *Utopías e il·lusiones naturales*. Barcelona: El Viejo Topo. O les expressades en XIV Col·loqui Internacional de Geocrítica Las utopies i la construcció de la Societat del futur (Barcelona, 2-7 de maig de 2016), entre les quals volem destacar la comunicació de Carreras, C., Morcuende, A. (2016). *Marxismos y utopía: viejas y nuevas propuestas urbanas*. Recuperada de http://www.ub.edu/geocrit/xiv_carrerasmorcuende.pdf

*del cèlebre Pilpani (1753) i Codi de la natura o el veritable esperit de les seves lleis, durant tot el temps menystingut o mal conegut, sempre present en el veritable savi (1755).*⁴⁴ De fet Albert Soboul afirma: “Morelly, més que qualsevol altre, mereix, cap a mitjans del segle XVIII francès, ser col·locat en primer lloc de la història del pensament socialista.”⁴⁵ Aquesta afirmació ve determinada, entre altres qüestions, no sols per la denúncia dels mals que provoca la propietat privada -opinió compartida amb alguns il·lustrats- sinó perquè veu en la propietat privada la causa i l’origen de tots els desequilibris i injustícies de la societat. Així, en el seu projecte de comunitat -que pot situar en una illa, però que en aquest cas no té un pes determinant- no existeix la propietat privada sinó comunal, a partir d’un acord entre tots els seus components i on el bé propi serà fruit del bé comú. La comunitat haurà d’estar formada per 1.000 persones (tot i que afirma que poden ser-ne més) de tots els oficis i professions i haurà de constituir-se en una terra suficient per alimentar-los. Un altre element que condiciona el tipus de vida és el treball, que es concep com el mínim necessari (ja que naturalment, ningú no vol tenir més del que necessita); així tots els membres adults de la comunitat treballaran la terra i en el temps restant cadascú exercirà la seva professió.

Morelly complementa la seva proposta amb una sèrie de lleis que han de regir la comunitat i que aplega per grups temàtics, entre els quals volem assenyalar el de les lleis edils que regulen l’expansió de les ciutats, la construcció de magatzems, la distribució dels barris i dels carrers. Aquestes lleis que regulen l’estructura i els espais de la ciutat, sumades a la recomanació que les comunitats estiguin constituïdes per un nombre limitat de persones, fan possible establir la hipòtesi que l’organització social de la comunitat no és independent de la seva organització territorial. La proposta de Morelly preveu un Estat en forma de federació de petites comunitats (tribus), amb una gran autonomia, sota el paraigua d’unes lleis fonamentals comunes. Aquest dilema entre autonomia i lleis comunes l’explica atorgant a cada comunitat (tribu) autonomia política plena, governada per un senat propi, però autonomia econòmica parcial ja que aquest àmbit serà gestionat per la ciutat (grup de tribus). La preservació de la tribu com a unitat política s’atribueix al fet que cada un dels membres ha de tenir un coneixement real dels desitjos dels altres,

⁴⁴ Coetani de Morelly, per tant avançat en el temps i també amb propostes interessants, cal tenir present a Gabriel Bonnat de Mably (1709-1785).

⁴⁵ Soboul, A. (1976). *Ilustración, crítica social y utopia durante el S. XVIII francès*. Dins Droz, J. (Dir.). *Història General del Socialismo, Vol. 1, De los Orígenes a 1875*. Barcelona: Editorial Destino. P. 126.

mentre que la unitat econòmica ha de procurar resposta a totes les necessitats. Per tant proposa dues referències territorials per a dues funcions democràtiques bàsiques: la gestió de la comunitat i la gestió de les necessitats. Aquesta proposta organitzativa correspon a la concepció de democràcia total de Morelly, que fa que es posicioni en contra de l'autoritat delegada mitjançant processos electorals i propugna la presa de decisions col·legiada en l'estructura federal de les petites comunitats. Aquesta proposta de democràcia no funcionaria en comunitats més grans, i així Morelly aporta una proposta democràtica indissociable del territori, de la ciutat i de la seva organització.

En plena Revolució Francesa sorgeixen idees que depassen les formulacions de democràcia censatària i les versions primigènies del sufragi universal, i reclamen un aprofundiment en la democràcia amb autors com: Restif de la Bretonne (1734-1806), Louis Sébastien Mercier⁴⁶ (1740-1814), Filippo Buonarroti (1761-1837) o Gracus Baboeuf (1760-1797). Entre aquests destaca Baboeuf, no sols perquè junt amb Buonarroti van liderar la conspiració dels Iguals (1795-1796) sinó perquè van avançar que sense igualtat no hi ha democràcia.

(...) la democràcia consisteix en l'obligació de satisfer, per aquells que tenen massa, el que manca als que res no tenen. Que el dèficit, en la fortuna d'aquest últims, té el seu sol origen en el robament dels primers. Robament legítim si es vol, perquè és un robament protegit per les Lleis d'uns quants desaprensus complaents que durant l'últim règim, el mateix que en els anteriors, han autoritzat tots els robaments.⁴⁷

La proposta de Baboeuf pretén una revolució que imposi una democràcia fonamentada en la igualtat, i per això la seva concepció de la ciutat (societat) és col·lectivista, formulada com una comunitat de béns i de treball. Tanmateix, en paral·lel, a les propostes de model de societat Baboeuf elabora propostes de com organitzar la insurrecció a fi d'assolir-les, que en part tenen continuïtat en les posteriors propostes d'Engels, Marx, Lenin (1870-1924) o Trotski (1879-1940).

⁴⁶ A part dels escrits polítics, Louis Sébastien Mercier té una novel·la publicada el 1771 sobre la societat l'any 2440, molt interessant perquè aborda aspectes poc tractats en la literatura de l'època, com la cultura on assaja sobre la selecció i preservació de la memòria (informació), temes de força actualitat. Mercier, L. S. (1771). *L'an deux mille quatre cent quarante. Rêve s'il en fût jamais*. Paris: Chez Lepetit Jeune et Gerard, Libraires.

⁴⁷ Fragment del Manifest dels Plebeus, publicat a Le Tribun du Peuple, el 30 de novembre de 1795. Citat per Tierno, E. (1967). *Baboeuf y los iguales. Un episodio del socialismo premarxista*. Madrid: Editorial Tecnos. P. 208.

A partir de la Revolució Francesa, de la Revolució Industrial i de les idees il·lustrades, es genera un gran ventall de propostes que estan condicionades pel desenvolupament de l'Estat-nació, pel desenvolupament de la industrialització, etc. Així, a Gran Bretanya, les propostes dels primers socialistes es vincularan més aviat amb el moviment obrer i el sindicalisme que no a França amb una economia més agrària, cosa que fa que la confrontació amb el poder sigui més complexa i la trobada amb el moviment obrer més tardana. Tanmateix, s'ha produït un avanç en la presa de consciència⁴⁸ contra la tirania, en qualsevol de les seves formes (monarquia, capitalisme...), que tindrà continuïtat fins a l'actualitat.

Aquesta multiplicitat de propostes, fins a l'aparició del Manifest Comunista (1848) de Marx i Engels, la posterior organització de la Primera Internacional (1864) i l'esclat de la Comuna de París (1871) ens obliga a seguir fent una selecció subjectiva de les propostes que tenen una concreció en el diàleg democràcia-ciutat (territori).⁴⁹

La trajectòria de Robert Owen (1771-1858) és força diferent de la resta dels primers socialistes. Owen viu en una Anglaterra on la industrialització té un pes important en l'economia i on a mitjans del segle XIX la meitat de la població viu a les ciutats. Owen no està vinculat a moviments revolucionaris sinó que professionalment està dedicat a la gerència de fàbriques de filatures. L'any 1799 s'instal·la a New Lanark (prop de Glasgow) per dirigir una gran empresa de filatura de cotó amb problemes de viabilitat. En els propers anys (1800-1824) l'empresa esdevé rendible i passa a ser una referència arreu, es redueix la jornada laboral, s'augmenten els salaris, es milloren les condicions de vida dels treballadors i de les seves famílies (higiene, salut, allotjament, ensenyament)...

⁴⁸ Aquesta presa de consciència no sols es manifesta en l'organització de les classes populars o les propostes de canvi social sinó en molts altres aspectes: així, per exemple, a Gran Bretanya comporta que poetes romàntics com William Wordsworth (1770-1850), Samuel Taylor Coleridge (1772-1834) o Robert Southey (1774-1843) es facin ressò de la crueltat de les condicions de vida dels treballadors i inclús arribin a fer propostes de construcció d'una societat justa: *Pantisocràcia* (1794). Tanmateix, sense entrar en l'esfera propositiva apareixen les anomenades novel·les socials, de les quals un representant destacat és Charles Dickens (1812-1870), que en *Temps difícils* (1854) fa una descripció de la degradació social del capitalisme o en *El Casalot* (1852-1853), fa una crítica a la burocràcia i a la falsedat de la justícia.

⁴⁹ A fi d'establir un marc de treball en aquest apartat, a més de les obres citades s'ha treballat amb obres de caràcter més general: Alexandrian, S. (1983). *El socialismo Romántico*. Barcelona: Editorial Laia; Bonnoure, P., Fourniau, C., Laurent, L., Nahelec, L., Pietri, S., Soret, R., (Comps.). (1975). *Documents d'histoire vivante de l'antiquité à nos jours, Vol. 5, de 1789 a 1848*. Paris: Editions Sociales; Cappelletti, A. J. (1978). *Etapas del pensamiento socialista*. Madrid: Ediciones de La Piqueta; Cole, G.D.H. (1957). *Historia del Pensamiento Socialista (Vol.1), Los precursores 1789-1850*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica; Droz, J. (Dir.) (1976). *Historia General del Socialismo (Vol. 1), De los orígenes a 1875*. Barcelona: Editorial Destino; Lichtheim, G. (1971). *El marxismo. Un estudio histórico y crítico*. Barcelona: Editorial Anagrama; Novack, G. (1977). *Democracia y Revolución*. Barcelona: Editorial Fontamara.

És en aquest període⁵⁰ que Owen es planteja com és possible millorar les condicions de vida dels treballadors, millorar la producció i pagar beneficis, ja que els recursos que s'obtenen no reverteixen tots a la producció i als que la fan possible (els treballadors) i considera que el sistema imperant a les fàbriques és un impediment per a la felicitat individual i col·lectiva. En aquesta reflexió rau el desenvolupament de la seva teoria de cooperació que té imbricacions amb el moviment obrer, el sindicalisme, les reformes legislatives... En la mesura que les seves propostes es confronten amb el sistema capitalista (la religió i la família), deixa de ser considerat un model d'èxit i un referent per passar, en els millors dels casos, a l'oblit per part de les institucions. La seva trajectòria i el context històric i social fan que Owen elabori una proposta⁵¹ d'un nou model de ciutat conegut com les aldees de cooperació. Aquest model intenta establir-se en diferents llocs i així, a partir de 1825, s'assentaran aldees de cooperació a Estats Units (New Harmony), Gran Bretanya, Irlanda... amb resultats de més o menys èxit. La proposta es fonamenta en una ciutat constituïda per a 800-1.200 persones, en unes 400-600 hectàrees de terreny per satisfer les necessitats alimentàries de la població. L'organització del treball és racional i col·lectiva (el treball industrial, agrícola i domèstic és compartit per totes les persones), sobre els principis de concòrdia, benestar i llibertat, suprimint els salaris i fomentant l'intercanvi, de forma que els beneficis es reparteixin entre tothom. L'estructura física de la ciutat es concep en blocs de cases a l'entorn de places, en principi amb espais oberts, com a mínim a dos vents; aquests blocs estaran dedicats a l'habitatge, als espais comuns i als serveis (escoles, cuines i menjadors col·lectius reben una atenció especial), i tot el projecte està reglat a fi de poder-se implementar. Cal subratllar algunes contradiccions en el model; en primer lloc, es pretén un cert retorn a la ruralitat en ple procés d'urbanització i en segon lloc, la cooperació en la producció i reproducció no té la seva correspondència en la gestió i la presa de decisions de la ciutat. Tot i que limita el nombre òptim de persones que han de compondre la comunitat a fi de gestionar l'harmonia, no hi ha una proposta democràtica d'aquesta gestió.

⁵⁰ L'any 1815, en el context de New Lanark, Robert Owen escriu *Observacions sobre els efectes del sistema manufacturer*.

⁵¹ Owen, R. (1982). *Nueva visión del mundo*. Barcelona: Editorial Hacer. En aquest llibre hi consten alguns assaigs d'Owen prou il·lustratius de la seva proposta.

Una altra proposta de constituir un nou model de ciutat és la de Charles Fourier (1772-1837): el falansteri.⁵² La proposta⁵³ de Fourier parteix d'una anàlisi social que no es limita a les condicions de producció sinó que abasta les condicions socials i vitals, per això s'estén en aspectes molt més concrets de la vida quotidiana i el falansteri seria una concreció pràctica d'aquesta proposta. Junt amb Saint-Simon (1760-1825), Fourier tindrà força influència en postulats socialistes posteriors i un bon nombre de seguidors. El falansteri es planteja com una ciutat amb vocació agrícola i domèstica (intenta eliminar l'antagonisme entre ciutat i camp), on l'activitat manufacturera només s'entén com a suport i complement a les activitats fonamentals. El treball que es considera repugnant s'ha de convertir en atractiu i cada persona ha de treballar segons les seves pròpies inclinacions, rebutjant la discriminació per sexe, edat o raça. La idea que sustenta la proposta bàsica és que la propietat sigui societària, i així la distribució abastarà a totes les persones que col·laborin en el falansteri, siguin treballadors, accionistes o aportin coneixement teòric-pràctic; no obstant, dit això, la distribució garantirà a tots els membres de la societat un mínim vital. Tanmateix, en proposar-se un consum (servei) col·lectiu (alimentació, ensenyament...) les prerrogatives es minimitzen. A diferència d'altres propostes, el falansteri no s'assolirà de forma immediata sinó que es preveuen tres fases: la de garantisme o de semi associació, la de societarisme o d'associació simple i la d'harmonia o d'associació composta. Al falansteri no s'hi arribarà mitjançant un procés revolucionari sinó per substitució de la societat capitalista; un cop creat el primer falansteri, els treballadors preferiran la vida que se'ls proposa que no seguir explotats. En aquesta perspectiva cal entendre que el falansteri no és l'objectiu final sinó la proposta per construir un estat societari generalitzat, on s'establirà una col·laboració entre totes les persones (per tant, tot i reconèixer l'existència de classes socials, no es defensa la seva abolició). Cada comunitat falansteriana estaria formada per 1.620 persones,⁵⁴ l'hàbitat

⁵² Fourier, C. (1978). *Doctrina social (el falansterio)*. Madrid: Ediciones Júcar.

⁵³ Fourier, C. (1974). *Teoría de los cuatro movimientos*. Barcelona: Barral Editores.

⁵⁴ 1.620 és el número resultant de multiplicar 810 per 2, Fourier arriba a aquesta xifra a partir d'elevat (no proporcionalment) el nombre de persones necessàries per a crear una massa crítica i plural partint de la base de la seva classificació en 12 passions preexistents. El nombre de persones que han de formar un falansteri és un tema de debat que ocupa bona part de les propostes de Fourier i que amb el pas del temps canvia. El criteri per definir el nombre ideal és el de poder desenvolupar totes les funcions previstes en el falansteri, sense sobrecàrregues de treball ni de responsabilitats.

seria un gran edifici comú⁵⁵ on hi hauria els serveis comuns i els habitatges (que seran de diverses classes), respectant-ne l'àmbit privatiu perquè les persones els adaptin a les seves necessitats i gustos. Els falansteris serien autònoms i podrien federar-se amb els altres. Igual que Owen o Saint-Simon no es planteja el govern de la comunitat sinó l'administració i el funcionament de la societat; per tant la seva conceptualització de democràcia⁵⁶ no es vincula a la institucionalitat sinó a l'assoliment de la felicitat mitjançant l'alliberament del sofriment de les classes treballadores. Aquesta conceptualització, igual que en altres propostes, deixa uns buits importants quant a la presa de decisions sobre molts aspectes de la vida en el falansteri.

Inspirant-se en la crítica a la competència econòmica de Fourier (entre altres), Louis Blanc (1811-1882), afirma que a causa d'aquesta competència s'esclavitzava els treballadors i s'acaba amb els petits manufacturadors en favor de la minoria de grans industrials. Davant d'aquesta situació proposa la constitució de tallers socials,⁵⁷ concebuts bàsicament com a cooperatives de producció. La proposta té distints aspectes nous entre els quals volem destacar el finançament. Durant el primer any dels tallers anirà a càrrec de l'Estat (no cerca com en altres propostes el finançament de benefactors) i nomenarà els encarregats. Després els tallers s'autofinançaran i els seus responsables seran elegits (per tant incorpora a la gestió de la producció la gestió de les persones, la capacitat de decidir). Passat el primer any, els beneficis es repartiran en tres parts iguals entre els membres de l'associació (treballadors), malalts i ancians i en ajuts als treballadors que vulguin formar part del taller (per a la compra d'eines i estris). La seva lògica considera que posant en competència els tallers socials (model socialista) amb les empreses capitalistes, s'evidencia la superioritat dels tallers i es produeix una absorció-substitució de les empreses per part dels tallers socials tot passant de la competència del mercat a la regulació per l'administració pública. Com que el taller s'autofinança, la banca passa a tenir un paper marginal. A partir del nucli de la proposta que és el taller social, aquesta

⁵⁵ Els dissenys que s'han pogut consultar de falansteris tenen una influència arquitectònica neoclàssica, en un edifici o grups d'edificis de planta més tres, en forma d'una 'u' que perllonga els seus dos extrems en uns angles rectes, cap a l'exterior. Tant si els edificis estan en una filera, com en dues (hi ha força espai entre les dues) queden a dos vents. La referència a l'estructura i als materials reclamen senzillesa i austeritat, tenint en compte no sols la forma i la bellesa sinó la situació.

⁵⁶ Victor Considérant (1808 -1882), deixeble de Fourier, mitjançant els seus escrits publicats al periòdic "La Démocratie Pacifique" mantindrà un debat sobre els diferents aspectes de la democràcia.

⁵⁷ Una primera aproximació als tallers socials es pot trobar en el treball "Organisation du travail," publicat el 1839 per Blanc a *Revue du Progrès* de Paris. Aquest treball, amb el pas del temps, serà ampliat i se'n publicaran versions més completes en format llibre.

s'amplia en diferents direccions i així els tallers disposaran de magatzem, juntament amb un projecte implícit de constituir-se també en cooperativa de consum; alhora, tots els béns i valors generals es consideren comunals, per tant és el municipi qui haurà de gestionar el consum i establir un marc territorial del projecte. Així, a partir dels tallers democratitzats i autònoms (producció i distribució), de la seva aportació al comú (municipi), el que es proposa és la socialització democràtica⁵⁸ de l'estat a partir del municipi, estat que s'ha de posar al servei de la nova organització social. D'aquesta manera, els tallers socials no són només una alternativa a la producció capitalista sinó una proposta d'organització social i territorial. En aquest sentit cal recordar que Blanc participa en la Revolució de 1848 i que l'avenç econòmic, social i polític a França ha canviat força en relació dels anys immediatament posteriors a la Revolució de 1789.

Una altra proposta de socialisme democratitzador que coincideix en algunes qüestions amb la de Blanc quant a l'organització autònoma del treball (gestió directa dels treballadors) però que rebutja la intervenció de l'Estat és la de Pierre-Joseph Proudhon que es fonamenta en la supressió de la propietat⁵⁹ i per tant en una gestió democràtica de la societat des de la base de la producció.

El 1839-40 es publica a França *Viatge a Icaria*⁶⁰ d'Étienne Cabet (1788-1856). En aquesta obra es proposa una societat comunista en la qual s'ha suprimit la propietat, la moneda i el comerç. Sobre la base de la igualtat, tots els icarians treballen per a la comunitat i els fruits del treball es reparteixen en parts iguals. L'objectiu de la societat icariana és assolir el més alt nivell de benestar i en aquest sentit, els treballs més feixucs els han de fer les màquines. La comunitat proporcionarà habitatge a tothom. Es marquen tres estadis: primer per garantir el necessari, després per al que és útil i finalment, si és possible, per al que és agradable. Es concedeix molta importància a la formació i al benestar. No obstant això, hi ha una concepció centralista de la gestió de la comunitat que regula alguns aspectes com és el cas de la premsa. En altres escrits polítics Cabet complementa, i amb els anys aprofundeix, determinats elements de la proposta, i així concep dues fases: la de transició,⁶¹ on s'aplicarà la política de desigualtat decreixent, en la qual s'aplicaran una

⁵⁸ González, J. (2020). *Louis Blanc y los orígenes del socialismo democrático*. Madrid: Siglo XXI.

⁵⁹ Proudhon, P. (1970). *¿Qué es la propiedad?* Buenos Aires: Editorial Proyección.

⁶⁰ S'ha treballat amb l'edició: Cabet, E. (1985). *Viaje por Icaria* (2 vols.). Barcelona: Ediciones Orbis. Com a curiositat podem assenyalar que la traducció és de Narcís Monturiol i Francisco Orellana.

⁶¹ L'aplicació del concepte de la fase de transició (programa de transició), ha estat adoptada per bona part de propostes revolucionàries, entre altres per Lenin i Trotsky.

sèrie de mesures com la reducció dels crèdits militars per dedicar aquests recursos al dret al treball, a la construcció d'habitatges populars i a l'educació; també en aquesta fase s'aprovarà un topall de preus per als productes de primera necessitat i s'aplicarà una política de fiscalització progressiva; en la segona fase, la de construcció, se suprimeix la propietat privada i tant les matèries primeres com els mitjans de producció seran socialitzats. La gestió de la producció i l'organització social es fonamentarà en assemblees que elegiran els seus representants; per tant es modifica el caràcter més centralista de les primeres propostes. Cabet considera que per assolir el comunisme no farà falta cap revolució ja que amb la defensa de les idees serà suficient. Tot i que Icària és una illa, les societats icarianes s'estenen arreu⁶² (Estat Units, França...).

En un context històric de constitució de l'Estat-nació i de naixement de la classe obrera (i immediatament del moviment obrer), on el concepte de sufragi universal (sempre deficitari) és imposat per la burgesia (immediatament capitalista) com a paradigma democràtic, sorgeixen propostes -com hem vist a les pàgines precedents- que qüestionen aquest concepte de democràcia i que aporten elements socialistes per a la construcció de societats força més democràtiques. A partir de les distintes propostes, a partir de contextos històrics i geogràfics diferents, és temerari intentar fer una síntesi però, si més no, intentarem establir les bases d'un fil argumental:

- L'abast del concepte de democràcia va molt més enllà dels processos electorals i comprèn elements com la gestió de la producció, la garantia de drets (habitatge, educació) i la garantia d'unes condicions de vida mínimament dignes.
- El concepte de democràcia s'associa a processos que tendeixen a la igualtat: la supressió de la propietat, la distribució més equitativa dels recursos i beneficis, la socialització i/o comunalització dels mitjans de producció o el rebuig a la comercialització especulativa.

⁶² A Catalunya, els anys 1846-1847, un grup de seguidors de Cabet va establir una comunitat al Poble Nou, al barri marítim de Sant Martí de Provençals (agregat a Barcelona el 1897). El Pla Cerdà, en memòria d'aquesta comunitat, va canviar el nom del Camí del cementiri pel d'Avinguda Nova Icària, nom que es conserva actualment (després que durant la dictadura franquista es canviés). Les influències de Cabet s'expandeixen per molts camins, incidint en Abdó Terrades (1812-1856) alcalde de Figueres o en Narcís Monturiol (1819-1885) també nascut a Figueres, entre d'altres.

- Una característica força comuna entre les propostes és la identificació de l'obstacle, que es formula de diferents maneres: capitalisme, propietat privada, comerç especulatiu... per al desenvolupament dels processos democràtics.
- La majoria de les propostes, tinguin per marc territorial una illa, una comunitat, un municipi o l'estat, limiten a un nombre determinat les persones que han de participar en la unitat bàsica on la proposta es desenvolupa, sigui tribu, comuna, comunitat de treball i béns, New Harmony, falansteri, tallers socials, o Icària. Sembla que la limitació del nombre de persones que participen en la comunitat bàsica està associada a la capacitat de la comunitat de gestionar el seu funcionament (autonomia), a la capacitat que els seus membres actuïn col·lectivament en defensa dels seus interessos a la recerca del benestar, i així doncs associada a una expressió democràtica força més completa que la que planteja el capitalisme.
- Les propostes s'associen, igualment, a un territori acotat. Algunes ho plantegen inclús en termes de superfície, i per tant estableixen una associació entre la mesura d'un determinat territori i la població que hi ha de viure (autosuficiència). Aquesta determinació territorial-poblacional, no troba cap argument contrari perquè des de la seva autonomia pugui relacionar-se amb altres comunitats, coordinar-se, federar-se o confederar-se... fins a estendre's al municipi, a la regió, a l'estat o més enllà (hi ha experiències comunitàries que es desenvolupen fora del territori on tenen l'origen).
- Finalment, força de les propostes plantegen un model d'urbanització (inclús en el medi rural) on es defineixen els espais comuns, els serveis col·lectius, els àmbits privatis, els drets i deures de les persones que formen la comunitat, l'estructura (i a vegades la forma) dels edificis, dels carrers i les places.

Seguint els elements d'aquest fil argumental i tenint present la recuperació que s'ha fet de les propostes del primer socialisme en temes d'organització social, econòmica i

política per part de propostes transformadores del segle XIX, XX i XXI, potser caldria reivindicar també el seu llegat com a precursors del dret a la ciutat.⁶³

2.2.2. Del primer socialisme a la Comuna de París

Hem de justificar el títol d'aquest apartat. No es pretén fer una revisió històrica del període sinó establir els canvis argumentals, respecte de la ciutat i la democràcia de dos moments històrics que comporten un salt evolutiu en les propostes socialistes.

Les revolucions de 1848 marcaren una fita en la història, tant per la conformació dels estats com per l'emergència de moviments revolucionaris (amb presència de la classe obrera) capaços de trasbalsar tant el poder de l'antic règim com el de la burgesia. En l'àmbit ideològic Engels, tres anys abans de la revolució de 1848, el 1845, publica *La situació de la classe obrera a Anglaterra*⁶⁴ i el mateix 1848 Marx i Engels, tres mesos abans de la revolució, publiquen el *Manifest Comunista*.⁶⁵

L'obra d'Engels té una particularitat ja que en descriure la situació de la classe obrera d'Anglaterra també descriu les ciutats que són els espais on habita i treballa la classe obrera (Londres, Manchester, Liverpool, Glasgow, Leeds, Birmingham...); per tant, a excepció d'alguna referència necessària als entorns rurals, el centre de la descripció és la ciutat. La descripció de la ciutat es fa des d'una perspectiva de classe i crítica (no de benefactor burgès) força detallada i així, se'ns descriuen els habitatges (estances, ventilació, tipus de construcció), els carrers i la disposició de les cases entre si i en referència al conjunt de la ciutat i dels centres de treball, la manca de serveis i

⁶³ La qualificació d'alguns dels components del primer socialisme, com a precursors del dret a la ciutat, s'haurà d'enfrontar a altres aproximacions com la de Choay, F. (1983). *El urbanismo. Utopias y realidades*. Barcelona: Lumen, que situa a R. Owen, C. Fourier, V. Considerant, É. Cabet, P. J. Proudhon, B. Ward Richardson, J. Verne o H. G. Wells, sota l'epígraf de preurbanistes progressistes, diluint els arguments socialistes que plantegen els primers socialistes sota la generalització de progressistes i trencant així un dels fils conductors amb el dret a la ciutat: el socialisme.

⁶⁴ Engels, F. (2020). *La situación de la clase obrera en Inglaterra*. Madrid: Akal. Segons explica el propi Engels, en el pròleg escrit a Bremen el 1845, la intenció era escriure un capítol d'una obra més general i en encarar la feina es va transformar en un llibre.

⁶⁵ Marx, K., Engels, F. (1973). *Manifiesto del partido Comunista*. París: Editions LIRCI. Es publica en alemany a Londres per primera vegada el 1848; per tant té una difusió reduïda (cosa que no treu que en determinats cercles fos conegut); la primera traducció a l'anglès és de 1850 i al rus de 1860. La primera edició en català és de 1930, però hi ha constància que des de 1872 hi havia edicions en castellà a Catalunya. Mota, J. F. (2010). Un espectre atemoreix Europa: l'espectre del comunisme. Vuitanta anys de la primera traducció al català del Manifest Comunista. *El bloc de l'ACIM – Associació Catalana d'Investigadors Marxistes*. Recuperat de: fcim.cat/bloc/2010/10/05/un-espectre-atemoreix-europa-espectre-del-comunisme-vuitanta-anys-de-la-primera-traduccio-catalana-del-manifest-comunista/

equipaments bàsics. També hi ha una descripció de les condicions de vida dels treballadors que abasta des de l'alimentació fins als preus del lloguer. Curiosament fa una descripció tècnica dels hospicis i albergs que es podria complementar amb les més literàries que sovintegen a l'obra de Dickens,⁶⁶ cosa que també trobem a l'entorn de la crítica de la legislació; Dickens ens parla de l'adaptació de les lleis a les necessitats del poder, i del seu ús per castigar els pobres. Engels també critica la utilització de les legislacions en benefici de les classes poderoses com un component de l'adaptació de l'Estat al capitalisme. En el capítol dedicat a les grans ciutats trobem tres reflexions importants: la primera, el creixement de les grans ciutats (en concret, en aquest cas, parla de Londres) ha produït una centralització del poder que s'ha multiplicat en més gran mesura que el creixement del nombre d'habitants; la segona, afirma que el preu d'aquest poder condemna la majoria de la població a viure en unes condicions infames, i aquesta afirmació l'acompanya d'una anàlisi on explica com la propietat dels mitjans de producció per part de la minoritària classe capitalista és la causa d'aquestes condicions de vida que porten fins i tot a morir de fam els pobres; i la tercera explica com el creixement i la conformació de les grans ciutats provoca la creació dels anomenats barris dolents, barris on viuen els obrers, on viuen els pobres. No hi ha una proposta de model (físic, quant a requeriments urbanístics) de ciutat, hi ha una proposta de revolució dels pobres contra els rics i l'establiment del comunisme. Hi ha un trencament amb el primer socialisme que arribarà fins als nostres dies, la crítica a les deficiències de la ciutat capitalista i la resposta a la situació no passa per un model de ciutat alternatiu sinó per la revolució, l'apropiació dels mitjans de producció i l'abolició de la societat (ciutat) de classes.

Aquesta concepció de la ciutat capitalista es recull també en el *Manifest Comunista*: “La burgesia sotmet el camp a l'imperi de la ciutat. Crea ciutats enormes, intensifica la població urbana en una forta proporció respecte de la camperola ...”⁶⁷ Pot haver-hi certs elements de contradicció en el discurs ja que per una banda la fascinació pel progrés -en termes tècnics, que es detecta també en alguns dels primers socialistes- té una de les seves traduccions en la ciutat i per l'altra, en la ciutat es concentra la màxima expressió

⁶⁶ “Marx s'allunyava i no volia mencionar i va mencionar poques vegades a Dickens, però estava molt pròxim a les crítiques dickensianes” Tierno, E. (1983). Ciudad y materialismo histórico. *Ciudad y Territorio*, 57-58. P. 12.

⁶⁷ Marx, K., Engels, F. (1973). *Manifiesto del partido Comunista*. París: Editions LIRCI. P.11.

d'exploració i desigualtat. Tanmateix el camp apareix com un espai a cavall de l'antic règim i del sotmetiment a les necessitats de la ciutat, del capital, sotmetiment que passa per anar eliminant gradualment les diferències entre els àmbits urbà i rural. No obstant això, es constata de forma inequívoca com la burgesia acumula i centralitza els mitjans de producció, la propietat i la població i com aquesta acumulació i centralització comporta també la centralització política i la configuració d'estats força més centralitzats que no es coneixien en règims anteriors. Una centralització dels governs que es vincula a la centralització del poder a les ciutats. I a l'exploració dels mitjans de producció s'hi afegeixen elements de l'exploració dels mitjans de reproducció: "I quan l'exploració de l'obrer per part del fabricant ja ha donat el seu fruit i aquell rep el salari, recauen sobre ell els altres representants de la burgesia: el propietari de l'habitatge, el botiguer, el prestador..."⁶⁸

Des de l'àmbit dels corrents anarquistes⁶⁹ del socialisme, tot i que en l'obra de Pierre-Joseph Proudhon i Mikhail Bakunin podem trobar referències a la ciutat com a marc de transformació; no es troben, com passava amb Marx i Engels, propostes sobre el model de ciutat fins alguns anys després amb els treballs de Piotr Kropotkin i sobretot en els d'Élisée Reclus. Com Marx i Engels, no recuperen, directament, les propostes del primer socialisme respecte al model de ciutat⁷⁰, però hi comparteixen altres propostes i fins i tot hi participen.⁷¹ Possiblement, les transformacions de les ciutats d'aquests anys, sota la

⁶⁸ Marx, K., Engels, F. (1973). *Manifiesto del partido Comunista*. París: Editions LIRCI. P.13.

⁶⁹ Per al treball i redacció de les propostes dels corrents anarquistes del socialisme sobre ciutat i democràcia en aquests anys, a més de les obres citades s'han utilitzat: Ferretti, F. (2007) *Il mondo senza mappa. Élisée Reclus e i geografi anarchici*. Milano: Zero in condotta; Ferretti, F. (2014). Los geógrafos anarquistas y la Ciudad: producir espacios diferentes entre la morfología urbana y la transformación social. *Boletín Goiano de Geografía*, vol. 34, núm. 3. P. 399-421. Goias: Universidad Federal de Goias; Homobono, J. (2009). Evolución y renovación de las ciudades. Selección de textos de Élisée Reclus. Bilbao: *Zainak*, núm. 31. P. 117-211; Oyon, J.L. (2017). *La Ciudad en el joven Reclus 1830-1871. Hacia la fusión de naturaleza-ciudad*. Barcelona: Ediciones Viaducto; Oyon, J.L. (2020). La tradición anarquista en el pensamiento urbanístico: Reclus, Turner y la conexión Geddes, 1886-1976. *El libre pensamiento*, núm. 102. Madrid: CGT.

⁷⁰ Aquest abandó del socialisme per les propostes específiques del model de ciutat, coincideix des de la perspectiva clàssica amb el que s'ha qualificat com el naixement de l'urbanisme modern. Així, Leonardo Benevolo afirma: "En aquest moment -i particularment en els decennis que van de 1830 a 1850- neix la urbanística moderna." Benevolo, L. (1990). *Historia de la Arquitectura Moderna*. Barcelona: Gustavo Gili P. 64. Choay, F. (1983). *El urbanismo. Utopías y realidades*. Barcelona: Lumen, inclou a F. Engels, K. Marx, Pyotr Kropotkin, N. Bujarin o G. Preobrajensky en el qualificatiu de preurbanisme sense model, qualificació que no compartim, però que entenem. Zimmerman, C. (2012). *La época de la metrópolis. Urbanismo y desarrollo de la gran ciudad*. Madrid: Siglo XXI, fa una distinció entre el concepte quantitatiu d'urbanisme que tindria la seva base en el ràpid creixement demogràfic de les ciutats en el segle XIX i XX i el concepte qualitatiu d'urbanisme que a partir de les concentracions de població, descriu l'extensió de la vida urbana, sobre tot a partir de les ciutats del segle XIX. Cal precisar, però que segons Bardet, G. (1959). *L'urbanisme*. París: PUF, la paraula urbanisme és relativament nova i el seu origen se situa l'any 1910.

⁷¹ Reclus, per exemple va participar i va ser un membre actiu en cooperatives fourieristes.

pressió de la revolució industrial, incideixen en l'anàlisi de Reclus que veu la ciutat com un lloc desitjable i la urbanització com una mostra de progrés. Tot i denunciar les desigualtats i la injustícia que pateix la població més pobra, no analitza les causes que l'originen. Reconeix la ciutat com un escenari de grans riqueses que contrasten amb la pobresa més extrema. Insisteix en la relació que la ciutat ha de tenir amb la natura i s'endinsa en temes associats al creixement de les ciutats, debats que arribaran fins a l'actualitat, (comunicacions, clavegueram, subministraments o l'impacte de la mobilitat obligada per la celebració de grans esdeveniments). La seva preocupació per la natura i la relació que ha d'establir amb la ciutat el porta a abordar determinats problemes des d'una perspectiva ecològica, avançant, també, un debat força actual. Tanmateix, aquesta perseverança en la relació natura-ciutat fa que també analitzi les ciutats en funció de la seva posició física i de la seva relació amb l'entorn territorial, posició que en certs moments fa que relativitzi els límits establerts de la ciutat i que conceptualitzi unitats territorials més àmplies, com les regions. Reclus, comparteix amb Marx i Engels la tesi que sense transformació social no és possible la transformació de la ciutat, però a diferència d'ells i amb una certa continuïtat amb el primer socialisme planteja propostes de models de ciutat alternatius. Aquestes propostes faran que es connecti amb altres alternatives que sorgeixen a la ciutat capitalista, com les ciutats-jardí...⁷²

La democràcia formal no es tracta com a tal en el *Manifest Comunista*. Heretant en aquest cas, també, els tractaments que fan al respecte alguns dels primers socialistes, la proposta es fonamenta en el fet que quan la producció estigui en mans de la societat i les diferències de classe hagin desaparegut el poder polític no tindrà sentit i serà substituït per una "associació en què el lliure desenvolupament de cadascú condiona el lliure desenvolupament de tots."⁷³ La defensa de la participació en diferents sufragis -en aquesta època per part de persones i grups revolucionaris- indica que per una banda hi ha una concepció de la democràcia que es genera amb l'absència de desigualtat (Engels afirma l'any 1846 "La democràcia d'avui dia és el comunisme"⁷⁴) i, que per l'altra, tot i concebre la democràcia burgesa com un instrument del poder, es considera que pot ser útil, com un element més, per assolir l'objectiu d'emancipació de la classe obrera i així, Engels,

⁷² Reclus, É. (1933). *El hombre y la Tierra* (Vol. 5). Barcelona: Casa Editorial Maucci. P. 357-400.

⁷³ Marx, K., Engels, F. (1973). *Manifiesto del partido Comunista*. París: Editions LIRCI. P.24.

⁷⁴ Engels, F. (1846). La festa de les nacions a Londres. Commemoració de la República Francesa de 1792). Article publicat a *Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform*, al 1846. Recuperat de: <https://engels.cat>

parlant del període 1848-1850, diu: “Es va veure que les institucions estatals en què s’organitza la dominació de la burgesia ofereixen noves possibilitats a la classe obrera per lluitar-hi en contra.”⁷⁵

Des de la perspectiva anarquista no hem trobat posicions definides a l’entorn de la democràcia formal burgesa més enllà del rebuig com a instrument de l’Estat, força similars a les posicions de Marx i Engels. No obstant això, el desplegament de propostes mutualistes,⁷⁶ cooperativistes, col·lectivistes... de democratització de comunitats (comunes, municipis o barris) avancen cap a models descentralitzats de ciutat que es traslladen a models descentralitzats de democràcia, i en aquest sentit Bakunin ho expressa amb força contundència:

Reconeixement del dret absolut de tota nació gran o petita, de tot poble, dèbil o fort, de tota província, de tota comuna, a una completa autonomia, sempre que la seva constitució interior no sigui una amenaça i un perill per a l’autonomia i la llibertat dels països veïns.⁷⁷

Per tant, en conjunt, el reconeixement de l’autonomia territorial que trenca la visió monolítica de la unitat territorial establerta i la lluita per un sufragi universal -real- que abasti el conjunt de la població s’uneix al reconeixement de l’ús institucional de la democràcia per la burgesia i al reconeixement que la democràcia -real- és la que es dona en absència de desigualtats, quan la propietat dels mitjans de producció i reproducció són de la comunitat. Tant aquesta concepció de la democràcia com la de ciutat tenen continuïtat, prenent una altra dimensió en la Comuna de París de 1871.

La Comuna de París és un dels grans esdeveniments històrics que s’ha estat estudiat des de totes les perspectives i per totes les escoles històriques. La seva incidència en revolucions posteriors (incloses les Revolucions russes de 1905 i de 1917) ha provocat diferents lectures i interpretacions, des de la perspectiva d’aquestes revolucions posteriors. Però ja en el seu temps tingué una transcendència cabdal com a primera revolució on la classe obrera s’enfronta a la classe burgesa. La incidència de la Comuna

⁷⁵ Engels, F., Longinotti, L. (1975). *La revolución de la mayoría*. Barcelona: Avance. P. 112.

El text d’Engels que s’inclou en aquest llibre és la introducció a la *Lluita de classes a França de 1848-1850* de K. Marx, escrita el 1895. Cal indicar que la versió completa de la introducció no es va publicar fins després de la Revolució russa de 1917.

⁷⁶ Un bon exemple seria l’obra de: Kropotkin, P. (1948). *El apoyo Mutuo. Un factor de la evolución*. Toulouse: Ediciones Tierra y Libertad.

⁷⁷ Bakunin, M. (1979). *Federalismo, socialismo y antiteologismo* (Ginebra 1867). Dins *d’Obras Completas* (Vol. 3). Madrid: Las Ediciones de la Piqueta. P. 53.

en les revolucions posteriors, en el desenllaç de la Primera Internacional, en els debats teòrics i organitzacionals del conjunt del moviment socialista, és transcendental. També és transcendental per al tractament de la democràcia i de la ciutat, no sols perquè s'assoleixen unes pràctiques democràtiques sense precedents i perquè aquestes pràctiques es donen en el marc d'una ciutat sinó perquè tot i que altres experiències arriben molt més lluny en el terreny social i experimental (Rússia 1917), en la concepció de democràcia i ciutat les aportacions de la Comuna ens permeten avançar fins als plantejaments del dret a la ciutat d'Henri Lefebvre, dels anys 60 del segle XX.⁷⁸

La Comuna de París és la revolució de la ciutat de París i aquesta obvietat té rellevància no sols pel seu marc físic sinó per la manera com s'organitza la ciutat, com s'organitza la democràcia, com aquelles propostes esdevingudes, algunes d'elles, del primer socialisme i altres de nova concepció, prenen forma i prenen el poder. Lefebvre descriu el context històric de la ciutat i de la Comuna:

(...) la «societat industrial» en la seva forma capitalista va transformar profundament la capital. Buidar el cor de la ciutat replet de cofurnes, però al mateix temps minvar i començar a destruir-lo. La ciutat creix, però explota ja cap a la seva perifèria. L'Estat bonapartista es projecta sobre el terreny mitjançant la reorganització que porta a terme Haussmann dels barris centrals i dels carrers, i també mitjançant l'ús dels monuments ja existents i de noves construccions. (...) Al nostre mode de veure, la insurrecció parisenca de 1871 fou el gran intent suprem de la ciutat d'erigir-se en la norma i la mesura de la realitat humana. (...) La llibertat que no podia separar-se de la raó i de la llei sols tenia sentit en la ciutat.⁷⁹

Marx considera que la Comuna és “l'antítesi de l'Imperi,” que la defensa de la República no passa només per acabar amb la “monarquia de la denominació de classe sinó amb la

⁷⁸ Per al treball i la redacció d'aquest apartat, a més de les obres citades i de les obres de referència general, s'han usat específicament dues obres clau de dos geògrafs de capçalera: Harvey, D. (2008). *París, capital de la modernidad*. Madrid: Ediciones Akal i Lefebvre, H. (2021). *La proclamación de la Comuna de París. 26 de mayo de 1871*. Pamplona: Katakarak Liburuak. És imprescindible fer dues consideracions: la primera, sobre l'obra de Harvey que abasta des de la Revolució de 1848 a la Comuna i que ell mateix defineix com “l'intent de presentar sense guarnits els complexos modes de transformació de l'economia i l'organització social, de la política i la cultura, que alteraven l'aspecte de París de manera ineluctable.” (P. 395); la segona, és fer notar que Lefebvre publica l'obra sobre La Comuna el 1965, tres anys abans de la publicació del Dret a la Ciutat, en aquest sentit podem especular -sense massa risc- sobre la incidència dels seus estudis sobre la Comuna en la formulació de la seva proposta del Dret a la ciutat.

⁷⁹ Lefebvre, H. *La proclamación de la Comuna de París. 26 de mayo de 1871*. Pamplona: Katakarak Liburuak. P. 48.

pròpia dominació de classe.”⁸⁰ I en aquesta consideració hi afegeix elements del funcionament democràtic de la Comuna, com l’elecció dels consellers municipals que la formaven a partir del sufragi general dels districtes de la ciutat i descriu la seva representativitat i revocabilitat, en tot moment. A partir d’aquesta estructura democràtica de París, Marx descriu l’extensió del règim comunal per tot el país i la formació d’una Assemblea Nacional amb els delegats de les comunes “que serien revocables en tot moment i es trobarien obligats pel mandat imperatiu (instruccions) dels seus electors” i explica que es tracta d’organitzar el país en un règim comunal per tal de “destruir el poder de l’Estat.”⁸¹ En aquest sentit Marx també explica com la Comuna és un règim d’autonomia local, però ja no com a contrapoder de l’Estat, perquè deixa d’existir.

Aquestes descripcions de la democràcia directa vinculada al mandat popular, al rendiment de comptes, fonamentada en els barris, en l’organització veïnal, on la guàrdia nacional composta per ciutadans tria els seus propis comandaments, comporten el complement organitzatiu a les reivindicacions socials que s’enfronten al govern tant des de la perspectiva pública com quotidiana. La Comuna és la presa del poder per les classes populars, la iniciativa política canvia de bàndol. Així, en el marc de la ciutat es dona una lluita amb dos components difícils de destriar, el reivindicatiu i el democràtic. I és des dels components territorials bàsics (barris de la ciutat) que es construeix la transformació de la ciutat i del país, que són sens dubte les claus per a les propostes revolucionàries que han de donar-se amb posterioritat a la Comuna.

I Lefebvre afegeix que és l’intent d’un:

urbanisme revolucionari, que aborda sobre el terreny els signes petrificats de la vella organització, que capta els orígens de la socialització (en aquell moment, els barris), que reconeix l’espai social en termes polítics i no creu que un monument pugui ser innocent (demolició de la columna de Vêndome, ocupació de les esglésies pels clubs, etc.).⁸²

⁸⁰ Marx, K. Manifest del Consell General de l’Associació Internacional de Treballadors sobre la Guerra Civil a França el 1871. Va ser escrit per Marx entre l’abril i el maig de 1871 i aprovat pel Consell el 30 de maig. Aquest manifest es recull en el llibre: Marx, Engels, Lenin. (1976). *La Comuna de París*. Madrid: Akal Editores. P.36.

⁸¹ Marx, Engels, Lenin. (1976). *La Comuna de París*. Madrid: Akal Editores. P.38-39.

⁸² Lebefvre, H. (2021). *La proclamación de la Comuna de París*. 26 de mayo de 1871. Pamplona: Katakarak Liburuak. P.422.

Volem destacar que a més del significat textual de les paraules de Lefebvre, en aquesta citació trobem referències al model físic de ciutat “urbanisme revolucionari,” així com l'exposició de la no neutralitat de cap dels elements físics de la ciutat.⁸³

Potser com a cloenda d'aquesta breu perspectiva dels elements de ciutat i democràcia de la Comuna, s'hauria de subratllar el seu caràcter constituent. Són múltiples les referències en proclames i declaracions, però també en la resolució de problemes pràctics i en propostes organitzatives on es reclama un marc constituent que és força diferent de la concepció de constitució de la burgesia que l'entén com el blindatge del poder constituït, com el blindatge de l'Estat. La Comuna reclama la constitució com una eina pròpia, de classe, per transformar la societat, per dotar-se d'un marc on construir una realitat nova que en desborda l'existent, popular, espontània, il·lusionada, alegre, democràtica, descentralitzada...

Seria procedent i pertinent seguir el fil dels argumentaris sobre democràcia i ciutat mitjançant les diferents revolucions que s'han esdevingut des de la Comuna de París fins a l'actualitat, així com l'anàlisi de les diferents propostes (i la seva evolució) en el si dels moviments socialistes. Inclús seria interessant seguir com els postulats de la Comuna, quant a organització democràtica de la ciutat, reviu, s'adapten i es transformen en les successives revolucions. És una altra tasca immensa a la qual ens cal renunciar, tot i ser coneixedors de que les revolucions (posteriors a 1871) que han disposat de l'oportunitat de porta a terme els objectius pels quals es van realitzar (o si més no, part d'aquests objectius) han desenvolupat models democràtics i de ciutat, com ho va fer la Revolució Russa de 1917, així com que diferents escoles i grups d'arquitectes, artistes i urbanistes que durant el segle XX van elaborar projectes des d'un debat teòric i conceptual, amb més o menys incidència en la societat. En referència als estats que han consolidat un sistema social després d'una revolució, diferent del capitalisme, Lefebvre afirma:

En el cas dels països anomenats socialistes poden ser formulades tres hipòtesis. En primer lloc, la problemàtica urbana, ofegada per la ideologia del productivisme industrial, no aflora ni tant se val a la consciència: un urbanisme oficial, semblant a l'urbanisme capitalista (encara que no insisteix tant en la centralització d'intercanvis i disposa més lliurament del sol i per tant més àmpliament de «zones verdes», grau zero de la realitat

⁸³ És pertinent, en aquest sentit, citar el treball de Martha Rosler perquè trasllada el debat sobre la no neutralitat dels espais públics i monumentals (especialment en l'àmbit artístic) de la ciutat al segle XXI. Rosler, M. (2017). *Clase cultural. Arte y gentrificación*. Buenos Aires: Caja Negra Editora.

urbana), segueix sent considerat com una solució que realitza en el terreny la societat socialista. Segona possibilitat: la pressió exercida per la realitat urbana provoca l'esclat de la ideologia del socialisme productivista; posa de manifest l'absurd d'una filosofia d'Estat la qual la producció i el treball productiu tenen en si un significat i una finalitat que no resideix en el benefici i, a més a més, ajuda a que la consciència emprengui la crítica constructiva d'aquest socialisme d'Estat i de la fusió entre «societat civil» i «societat política» en favor d'aquesta última. De tal forma que la *societat urbana* torna a organitzar la *societat civil* i es causa de la reabsorció de la societat política en la societat civil (el que Marx anomenava la decadència de l'Estat). Tercera hipòtesi estratègica: els òrgans legals i les institucions es sensibilitzen amb la problemàtica urbana: la transformació es fa gradualment i per la via legal.⁸⁴

Més hipòtesis es desplegarien en el cas de les revolucions o revoltes que per diferents causes no han pogut disposar de la possibilitat de consolidar-se i per tant de mostrar una proposta de model de ciutat. Davant d'aquesta perspectiva es pren en consideració que en la Comuna hi ha prou elements de contemporaneïtat (industrialització de la ciutat i presència de la classe obrera en les revoltes, reforma Haussmann...), a diferència de les experiències anteriors, per tal de permetre'ns encarar el debat del dret a la ciutat en el segle XXI.

⁸⁴ Lefebvre, H. (2022). *La revolución urbana*. Madrid: Alianza Editorial. P.223-224. L'edició original és de 1970. Les cometes, cursives,... venen de l'original.

2.3. El dret a la ciutat

2.3.1. Sobre el concepte. L'antagonisme: el dret a la ciutat enfrontat al neoliberalisme globalitzador

En força propostes del primer socialisme, el model de societat va vinculat a un model de ciutat o es projecta sobre un model de ciutat (de comunitat). Marx i Engels, en posar al centre de l'argumentació la propietat dels mitjans de producció i reproducció i la destrucció de l'Estat per a la construcció d'una societat sense classes, subordinen el model de ciutat a aquest objectiu; per tant es critica les condicions de vida de les classes populars (salut, habitatge...) i s'ha de sobreentendre que la ciutat es transformarà com a part de la societat (potser encapçalant aquesta transformació). Per això podem entendre que quan Lefebvre ens parla de "l'urbanisme revolucionari" a la Comuna de París ho fa des de la destrucció de símbols reaccionaris, des de l'apropiació d'espais propietat de l'església, des de l'ocupació de l'espai públic, però no des d'una concepció del model de ciutat més enllà del seu control democràtic popular. Aquest enfocament s'ha mantingut en la tradició socialista⁸⁵ fins a l'actualitat, amb algunes excepcions,⁸⁶ que se situen més com a les propostes de creació d'espais "alternatius" en el si del capitalisme que a la lluita frontal en contra seva com a pas imprescindible per a la construcció d'una societat (ciutat), sense classes. Dins del socialisme, els corrents anarquistes (especialment Reclus) comparteixen -com s'ha vist en l'apartat anterior- bona part de la proposta de Marx i Engels, però la sensibilitat vers el territori i la natura fa que algunes de les propostes alternatives trobin connexions amb aquests corrents.

⁸⁵ Insistim que l'ús del terme socialisme, es remet al seu sentit primigeni (Primera Internacional) i no a la seva utilització per determinades formacions polítiques.

⁸⁶ Aquestes excepcions han estat associades a distints moviments i distintes iniciatives en diferents èpoques. Però a diferència de les propostes del primer socialisme (en el qual cerquen inspiració), ja es donen en una societat capitalista i per tant en el si d'una estructura social que enfronta el capital i la classe obrera. Entre aquestes propostes, com a exemple i per la seva transcendència, en citarem dues. La primera parteix de l'obra de Thoreau, H. D. (2019). *Walden o la vida als boscos*. Sant Cugat del Vallès: Símbol Editors, que, publicada originàriament el 1854, fou precursora de moviments alternatius i de desobediència civil que donaren lloc a diferents comunes arreu, en alguns casos rehabilitant pobles abandonats,... passant pels moviments dels anys 60-70 del segle passat (hippies, provos...) dels quals encara avui es preserva algun vestigi (Christiania). La segona parteix de la proposta formulada el 1898 per Ebenezer Howard (1850-1928) que amb l'ajut de Raymond Unwin (1863-1940) i Barry Parker (1867-1947) van elaborar el projecte de ciutat-jardí, la qual van aconseguir materialitzar per primera vegada el 1904 a Letchworth (al nord de Londres); tot i que la idea de Howard és la transformació social, considerava que es podia portar a terme mitjançant la reforma de la societat capitalista i específicament de la ciutat capitalista.

A partir d'aquest fil argumental es planteja un debat pendent en el si del moviment socialista, en el si del moviment en defensa del dret a la ciutat: és incompatible una crítica de la societat capitalista i la proposta de l'apropiació comuna dels mitjans de producció i reproducció a la societat (ciutat) amb un model de ciutat alternatiu a la ciutat capitalista? I en el cas que no sigui incompatible, quines bases hauria de tenir aquest model de ciutat? És un debat pendent i que resta força abandonat, tant en l'àmbit teòric com en el moviment. És un debat que no resoldrem ara. Però plantegem si la lluita per una ciutat sense desigualtats (de classe, de gènere, de raça...), que reverteixi la crisi medi ambiental, integrada en el conjunt del territori... no hauria també de pensar com seria aquesta ciutat. Potser repensar la ciutat més enllà de les propostes reactives enfront de l'atac permanent del capitalisme ajudaria a la lluita per la transformació social a visualitzar nous elements de futur que aportarien il·lusió i nous arguments per realimentar la lluita.

Un avenç en el debat que obre una nova perspectiva en la teoria i en la pràctica de la transformació de la ciutat és la conceptualització del dret a la ciutat. El concepte com a tal del dret a la ciutat neix del llibre⁸⁷ d'Henri Lefebvre, acabat a París l'any 1967 i publicat el 1968. Hi ha força aspectes que contextualitzen l'obra de Lefebvre entre els quals en voldríem assenyalar dos, més enllà de la seva vessant acadèmica, per a la millor comprensió de la proposta: la recuperació de textos marxistes i anarquistes que es van produir a partir de les revoltes dels anys seixanta i que durant algunes dècades havien estat oblidats; i les revoltes pròpiament dites (Berkeley, Mèxic, París, Praga...) que es caracteritzen per aportar nous plantejaments, per tenir un fort component jove i per ser urbanes. Lefebvre participà activament en el maig del 68 des de la Universitat de Nanterre on era professor, que va ser un dels nuclis més radicals de la revolta. Tanmateix, com hem pogut comprovar, Lefebvre era un estudiós coneixedor de l'obra dels clàssics socialistes i que va ser capaç d'aportar una nova perspectiva a l'anàlisi de la ciutat.

Amb aquests antecedents, Lefebvre afirma que:

El *dret a la ciutat* no pot concebre's com un simple dret de visita o com un retorn a les ciutats tradicionals. Sols pot formular-se com un *dret a la vida urbana*, transformada, renovada. Poc importa que el teixit urbà *tanqui* el camp i el que subsisteixi de la vida camperola, sempre que "l'urbà" -lloc d'encontre, prioritat del valor d'ús, inscripció en l'espai d'un temps elevat

⁸⁷ Lefebvre, H. (2017). *El Derecho a la Ciudad*. Madrid: Capitán Swing. La importància de l'obra de Lefebvre, no fa possible la seva síntesi en poques paraules; per tant, es reconeix la seva utilització parcial tot i que respectuosa amb el sentit general dels plantejaments expressats.

a rang de bé suprem entre els béns- trobi la seva base morfològica, la seva realització practico-sensible. Això exigeix una teoria integral de la ciutat i de la societat urbana que utilitzi els recursos de la ciència i de l'art. Únicament la classe obrera pot convertir-se en agent, vehicle o suport social d'aquesta realització.⁸⁸

Cinc són els elements que interessa destacar de les paraules de Lefebvre. En primer lloc, fa referència a “la vida urbana transformada, renovada” indicant per una banda, en referir-se a vida, al conjunt de drets i per l'altra en referir-s'hi com a transformada, a un canvi que no prové per la via de la reforma sinó de la transformació. En segon lloc, no concep el tractament parcial de la ciutat en referir-se a “una teoria integral de la ciutat” que posa en qüestió, no un aspecte determinat de la ciutat sinó el model de ciutat (de societat). En tercer lloc, anteposa “el valor d'ús” al valor de canvi, utilitzant un concepte clàssic del marxisme a la ciutat que ha de servir per gestionar les contradiccions que sorgeixen en l'espai urbà i com prioritzar-ne les propostes. En quart lloc, afirma que només “la classe obrera” pot promoure aquesta transformació, entenent que l'estructura social de la societat (industrial) de 1967, no és la mateixa que la de la segona dècada del segle XXI i que possiblement el concepte de classe obrera⁸⁹ hauria, actualment, de ser substituït pel de classe treballadora, però en tot cas de forma indiscutible la seva anàlisi es basa en una societat classista i la seva proposta es fonamenta en el fet que la classe oprimida pel capital sigui la que ha d'assumir la responsabilitat de la construcció del futur. En cinquè lloc, es vol incidir en l'associació entre urbanització i conceptualització d'aquesta com “a lloc d'encontre” i per tant com a lloc de diàleg, entesa, consens, drets, intercanvi, al servei de les persones, planejant una visió de la urbanització que anys després prendria una dimensió desmesurada sobre la qual, en l'actualitat, encara s'estan fent projeccions de creixement.

Complementant aquesta visió del dret a la ciutat, Lefebvre el relaciona amb la capacitat de gestió imminent del canvi, amb la política conceptualitzada des d'una perspectiva àmplia i no limitada als partits polítics i a les institucions; així diu: “Seria, doncs, qüestió de deixar la decisió en mans dels homes d'estat? Certament no. I tampoc en mans

⁸⁸ Lefebvre, H. (2017). *El Derecho a la Ciudad*. Madrid: Capitán Swing. (P. 139). La cursiva i les cometes venen de l'original.

⁸⁹ El propi Engels en la seva nota a l'edició anglesa de 1888 del Manifest Comunista ja suggereix un concepte de proletariat més ampli tot definint-lo com “la classe dels obrers assalariats moderns que, mancats de mitjans de producció propis, no tenen més remei que vendre la seva força de treball per viure.” Citat per Dean, J. (2013). *El Horizonte comunista*. Barcelona: Edicions Bellaterra. P. 52.

d'experts i especialistes.”⁹⁰ I adverteix que sense la participació dels moviments populars esdevindrà un escenari cada vegada pitjor, introduint dos conceptes cabdals en la relació de democràcia i territori: segregació territorial i criteris democràtics.

Si la classe obrera calla, si no actua, bé espontàniament o bé per mediació dels seus representants i mandataris institucionals, la segregació continuarà amb uns resultats que no deixaran de potenciar-se (la segregació tendeix a impedir la protesta, l'oposició i l'acció en dispersar els que podrien protestar, oposar-se i actuar). Des d'aquesta perspectiva, la vida política podrà posar en entredit el centre de decisió polític o, al contrari, el reforçarà. Pel que fa als partits i als homes, aquesta opció serà *un criteri de democràcia*.⁹¹

Més enllà de la relació territori i democràcia, se n'ofereix una visió més completa i complexa no circumscrita a la democràcia representativa, sinó que inclou els drets i una visió de la segregació que seria no sols una bona base per explicar la segregació actual, sinó també per explicar fenòmens urbans del capitalisme que, actualment, s'han qualificat com gentrificació, turistització...

Lefebvre formula també una proposta de com ha de ser la ciutat, plantejant problemes que amb posterioritat s'han evidenciat de forma força punyent com l'obsolescència dels béns de consum i de l'espai. Però també es planteja quin ha de ser el camí per assolir una ciutat per a les persones tot afirmant que “La reforma urbana té, doncs, un abast revolucionari.”⁹² I defineix les exigències d'aquest abast revolucionari de tal manera que ens transmet complexitat i la impossibilitat de canvis substancials reals que afectin només alguns aspectes de la ciutat (de la societat). “Això exigeix una revolució cultural permanent junt amb la revolució econòmica (planificació orientada a les necessitats socials) i amb la revolució política (control democràtic de l'aparell de l'Estat, autogestió generalitzada).”⁹³ I també inclou un altre concepte rellevant, la capacitat que ha d'incorporar tot procés transformador per qualificar-se a si mateix com a tal: la de ser un procés constituent, entenent aquest com un procés popular on no es repensi alguns aspectes de la ciutat, sinó el conjunt de la ciutat (de la societat).

⁹⁰ Lefebvre, H. (2017). *El Derecho a la Ciudad*. Madrid: Capitán Swing. P. 145.

⁹¹ Lefebvre, H. (2017). *El Derecho a la Ciudad*. Madrid: Capitán Swing. P. 145. La cursiva ve de l'original.

⁹² Lefebvre, H. (2017). *El Derecho a la Ciudad*. Madrid: Capitán Swing. P. 166.

⁹³ Lefebvre, H. (2017). *El Derecho a la Ciudad*. Madrid: Capitán Swing. P. 167.

A partir d'aquesta idea original del concepte, el dret a la ciutat s'ha usat com un paraigua durant anys, ampliant-se, adaptant-se o restringint-ne l'abast. En general però, hi ha alguns elements que es mantenen al marge de l'argumentació (alguns dels quals mantenen la seva marginalitat fins a l'actualitat) i que considerem rellevant comentar.

El primer seria la concepció de la ciutat com una unitat territorial força monolítica que admet creixement i decreixement de la població, relacions o trencaments amb l'espai urbà al seu entorn (amb altres municipis) i acorda relacions entre el govern municipal i altres instàncies de govern que incideixen sobre la ciutat (comarcal, regional, estatal). Però no es qüestiona l'organització territorial interna de la ciutat ni la seva divisió territorial, si més no en aquells aspectes que incideixen en la democratització de la ciutat. Es considera la ciutat com una unitat, excepte en les polítiques agregacionistes que des de final del segle XIX i fins als anys seixanta i setanta del segle XX, alguns estats van adoptar amb arguments de caràcter tècnic (de la viabilitat dels serveis i de simplificació de nivells de govern) que foren en la majoria del casos un atac a l'autonomia municipal i un reforç de la centralització de l'Estat. Polítiques que confronten viabilitat i democràcia, globalització i identitat, en definitiva, dues visions d'entendre la ciutat i la societat, tot i que algunes d'aquestes agregacions es poden assimilar més a polítiques supramunicipals que a l'absorció d'un municipi per un altre. Aquestes agregacions tenen un sentit diferent de les que es produïren a l'Estat espanyol a les grans ciutats, inclosa Barcelona, a finals del segle XIX i durant bona part del XX.

El segon element seria el tractament que es fa de la democràcia en dues vessants: conceptualitzar democràcia com a democràcia burgesa (cenyida a la democràcia electoral) i exclouent els components associats als drets de les persones, a la seva igualtat i capacitat per decidir el seu futur, per tant, a una democràcia vinculada a la transformació social. I l'altra vessant seria que aquesta conceptualització no incideix en la manera com s'articulava al territori, seguint amb la concepció d'unitat territorial municipal i sense qüestionar el principi (inclús reconegut per teòrics liberals) que la democràcia sols és possible en la proximitat.

Anys després, David Harvey (entre d'altres) reprèn el treball sobre el dret a la ciutat adaptant-lo a la ciutat actual i aprofundint i ampliant-ne molts dels seus aspectes. La seva contemporaneïtat permet incorporar a les seves anàlisis una visió de la ciutat neoliberal en l'escenari de la globalització, incloent obres posteriors a la crisi evidenciada el 2007,

i es fa ressò de les mobilitzacions de les places del 2011 i situa fins i tot el final del capitalisme.⁹⁴

Es fa necessari en aquest punt fer tres consideracions que la historiografia i la geografia oficial espanyola, però també bona part de la catalana, solen obviar.⁹⁵ La primera és deslligar la història de la ciutat de la història del país⁹⁶ i aquest és un tema transcendental –com veurem més endavant– no sols en termes històrics sinó també en termes d'actualitat. El tractament de la capital d'una nació sense estat no és un tema menor en l'àmbit dels drets i en l'afectació de la legislació sobre la ciutat (pròpia, autonòmica i estatal) així com en la consideració que l'Estat –i especialment l'Estat espanyol– fa de les ciutats instruments al seu servei. La segona consideració és la territorial: la ciutat de Barcelona ha tingut al llarg de la història diferents límits territorials i diferents organitzacions territorials internes que han servit als interessos del poder de cada època, però que també han condicionat i condicionen la seva pròpia evolució. Sense anar més lluny, l'actual sistema electoral municipal es fonamenta en la divisió actual de la ciutat de Barcelona en deu districtes. Sembla també una tendència predominant parlar del dret a la ciutat (si més no de determinats drets) sense fer referència al territori, la seva organització i divisió, i menys encara associar territori a democràcia quan aquesta associació és essencial i inclús –en el terreny teòric– és defensada per clàssics com Robert Dahl⁹⁷ que planteja no sols les dificultats d'implementar la democràcia a mesura que s'amplia la població de referència sinó també la concepció territorial, el reconeixement polític del territori en l'aplicació de la democràcia.

⁹⁴ Harvey, D. (2014). *Diecisiete contradicciones y el fin del capitalismo*. Madrid: Traficantes de sueños.

⁹⁵ La voluntat política d'obviar aquesta realitat està pràcticament estesa en el conjunt de la historiografia i geografia oficial, vinculada a diferents ideologies, totes sistèmiques. Si en un extrem es troba el nacionalisme espanyol més ranci, en l'altre extrem es pot trobar els que renuncien a l'anàlisi buscant un cert cosmopolitisme "modern". Tot i que seria interessant entrar en l'anàlisi de les raons que hi ha darrere d'aquests corrents ideològics, polítics i acadèmics, aquest no és l'espai per fer-ho; ens limitarem a citar un breu però interessant comentari de Santiago Alba-Rico en l'article *Izquierdas nacionalistas?* al periòdic digital *Las Noticias* el 14 d'octubre de 2008. Recuperat de: <https://espaifabrica.cat/esquerres-nacionalistes>:

(...) el cosmopolitisme no és més que el nacionalisme victoriós dels que estan protegits per un Estat fort, la sublimació interessada d'una hegemonia territorial. El cosmopolitisme, per dir-ho així, és un dret dels anglesos i dels espanyols; l'humanisme sense fronteres és un dret exclusivament nacional.

⁹⁶ Serveixi com a mostra dels treballs en sentit contrari: Nel·lo, O. (2015). Barcelona i Catalunya: continuïtat o ruptura. *Fundació Catalunya Europa, 22 de juliol de 2015*. Recuperat de: <https://www.catalunyaeuropa.net/ca/publicacions/60/barcelona-i-catalunya-continu%C3%AFtat-o-ruptura.html>; Nel·lo, O. (2013). Barcelona y Catalunya: las raíces del debate sobre policentrismo del sistema urbano catalán. *Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales*, Vol. XLV, núm. 176. Recuperat de: <https://recyt-fecytes.are.uab.cat/index.php/CyTET/article/view/76204>; Nel·lo, O. (2013). La Catalunya-ciutat i la Nació-xarxa. *L'Avenç*, núm. 388, març de 2013. P. 8-9.

⁹⁷ Dalh, R. (1999). *La Democracia. Una guía para ciudadanos*. Madrid: Taurus.

La darrera consideració, i no per això la menys important, fa referència a un altre aspecte metodològic que s'inicia el 1968 quan Henri Lefebvre va publicar el seu treball *El dret a la ciutat* en el qual no sols encunyava el concepte sinó que el sustentava àmpliament, fins a l'actualitat, més de mig segle després. Com comentàvem, hi ha hagut una munió de tendències entre els defensors del dret a la ciutat (fins i tot opcions polítiques i governs municipals que practiquen polítiques contràries han utilitzat l'expressió *dret a la ciutat* per intentar blanquejar aquestes polítiques). Altres autors han defensat un dret a la ciutat sense reconèixer-ne els fonaments i plantejant lectures de “modernització” que, tot i ser interessants, no qüestionen els problemes d'arrel de la ciutat actual. A tall de mostra podem citar els treballs de Saskia Sassen⁹⁸ o Richard Sennett,⁹⁹ o en el cas de Barcelona, d'Edgar Illas.¹⁰⁰ Així mateix, fins i tot entre els autors que defensen el dret a la ciutat respectant-ne el sentit primigeni, quan han entrat en el terreny de la proposta política i alguns d'ells en el terreny de la gestió política, han mantingut una separació, de difícil convivència, entre la teoria i la pràctica, centrada en un suposat exercici de *Realpolitik*. En referència a la temàtica específica del present treball, i entre la bibliografia que es considera respectuosa amb el sentit original del dret a la ciutat, hem detectat algunes pautes característiques força comunes:

- En general, la defensa del dret a la ciutat considera la ciutat com una unitat territorial sòlida, on es reproduceix la lluita de classes que té una plasmació en el territori i la seva segregació (en força casos no es planteja com una relació direccional o determinant sinó dialèctica). No obstant això, no s'entra a analitzar la divisió territorial de la ciutat i molt menys la relació existent entre l'organització territorial de la ciutat i la democràcia. Potser perquè es dona per sobreentès que, extingida la dominació de classe, s'extingirà la segregació territorial i que en la lluita per l'extinció del capital, la sobirania territorial d'acord amb la creació de democràcia directa o del guany en l'àmbit de la democràcia representativa, no té

⁹⁸ Sassen, S. (2012). *Nuevas geopolíticas*. Barcelona: CCCB.

⁹⁹ Sennett, R. (2019). *Construir y habitar. Ética para la ciudad*. Barcelona: Anagrama.

¹⁰⁰ Illas, E. (2019). *Pensar Barcelona*. Barcelona: Edicions Apostroph.

un paper rellevant. Alguns d'aquest autors, dels quals ens sentim deutors, podrien ser Andy Merrifield,¹⁰¹ Peter Marcuse¹⁰² o Mike Davis.¹⁰³

- Una altra característica, inclús quan es tracta de centrar-se en una ciutat específica (Barcelona), és la que generalitza el dret a la ciutat però no el relaciona amb el binomi democràcia-territori, sobretot des dels àmbits de la sociologia i la ciència política però també des de la geografia. En són exemple la majoria de treballs recopilats en l'obra *Ciutats sense por. Guia del moviment municipalista*.¹⁰⁴ Tanmateix cal destacar que hi ha hagut excepcions notabilíssimes que, en determinats contextos històrics han excel·lit, com les de Lluís Casassas, Joaquim Clusa, Jordi Borja o Oriol Nel·lo, tot i que al final en la realitat llurs propostes es traduïssin en tímides reformes del que actualment se'n diria participació ciutadana.
- S'han fet molts esforços per tractar el territori de la ciutat en relació als territoris de l'entorn, però amb una limitació sobre una certa concepció metropolitana¹⁰⁵ i no de país –aquí hem de tornar a citar com a excepció els treballs dels autors del paràgraf anterior-. Cal suposar que encarar la realitat d'una nació sense estat i la conveniència política d'evitar el posicionament han estat determinants. Per dir-ne algun entre la munió de treballs sobre la relació entre la ciutat i l'àrea metropolitana que s'han publicat des de mitjans del segle passat fins a l'actualitat, citem *Redes, territorios y gobierno: nuevas respuestas locales a los retos de la globalización*.¹⁰⁶
- La darrera característica que volem destacar és associar la lluita contra la globalització neoliberal, en general, a un altre tipus de globalització amb accent progressista i fent servir la veu dels moviments socials antiliberals o de caràcter

¹⁰¹ Merrifield, A. (2019). *La nueva cuestión urbana*. Iruñea: Katakak.

¹⁰² Marcuse, P. (2010). *¿Los derechos en las ciudades y el derecho a la ciudad?*. Dins Habitat International Coalition. Santiago de Chile: HIC.

¹⁰³ Davis, M. (2014). *Planeta de ciudades miseria*. Madrid: Akal.

¹⁰⁴ Herrero, Y., Pisarello, G., Bookchin, D., Martínez, I., Sharp, I., Pérez, L. (...) Colau, A. (2018). *Ciutats sense por. Guia del moviment municipalista*. Barcelona: Icaria Editorial. Aquesta obra compta amb col·laboracions, en el sentit que s'expressa en el text.

¹⁰⁵ Metròpolis prové de dues paraules gregues: *mētēr* que significa mare (font o origen d'una cosa) i *polis* (ja comentada) que significa ciutat. El terme s'utilitzava en el seu sentit primigeni per designar a les ciutats que tenien colònies, actualment té distintes accepcions, però en el text fem referència a aquella en que una ciutat exerceix una influència predominant en les ciutats del seu entorn.

¹⁰⁶ Subirats, J. (Coord.) (2002). *Redes, territorios y gobierno: nuevas respuestas locales a los retos de la globalización*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

progressista. I no contraposar a la globalització la lluita per la democràcia a partir del foment del poder local, de la sobirania local, de l'autonomia local. Com a exemple citarem David Harvey, de qui ens sentim deutors i que ha fet les aportacions més importants al dret de la ciutat en els darrers anys; sense les seves aportacions aquest treball no seria possible. “Una globalització en què les forces de la cultura s’apropriaran de les forces del capital en comptes de succeir el contrari.”¹⁰⁷ L’alternativa d’una altra globalització, a més de plantejar l’enfrontament en el terreny on l’enemic disposa de tots els avantatges i en el terreny on és més difícil establir organitzacions de democràcia directa dels moviments populars, treu força a l’opció de l’autonomia local com a base de l’empoderament popular, que ha de superar el seu obligat localisme, a partir de la solidaritat i de les reivindicacions compartides i/o comunes.

En les diferents aportacions al dret a la ciutat, ja siguin de caràcter general o en referència a una ciutat concreta, són poques les anàlisis de la relació (dialèctica) territori-democràcia a la ciutat com a subjecte polític, amb capacitat de constituir-se. Així, no s’han trobat referències al dret a l’autodeterminació de la ciutat, i molt poques¹⁰⁸ a la consideració específica d’aquest dret d’utilitzar els règims especials de la ciutat (inclosa la Carta Municipal de Barcelona) com a text constitutiu amb el procés democràtic que implica, abans, durant i després de la redacció del text.

2.3.2. El dret a la ciutat com a eix vertebrador del municipalisme del segle XXI

En els apartats anteriors d’aquest capítol hem presentat la ciutat com a subjecte polític, en cap cas neutre i alhora inserit en la lluita de classes. A les argumentacions presentades volem afegir-hi una perspectiva més: la conceptualització de l’espai, seguint les

¹⁰⁷ Harvey, D., Smith, N. (2005). *Capitalismo financiero, propiedad inmobiliaria y cultura*. Barcelona: MACBA -UAB, p. 57.

¹⁰⁸ Parlant de les deficiències de la Carta Municipal de Barcelona (que es tractarà en el capítol 4), Borja diu: “Com s’ha vist aquesta llei es limita a establir una certa millora de les competències i recursos en alguns aspectes de la gestió municipal. Està molt lluny de ser una ‘Constitució’ de la ciutat. Ni tan sols és un progrés significatiu en les principals matèries de govern de la ciutat”. Borja, J. (2006). “La metamorfosis de la Carta”. *La Veu del Carrer*, 94, gener-febrer de 2006. P. 16.

aportacions de Lefebvre¹⁰⁹ al respecte, tant per enriquir la perspectiva del diàleg territori-democràcia com per reforçar la defensa del dret a la ciutat com alternativa a la globalització.

Tot i que el debat sobre i per la concepció de l'espai té antecedents que venen de molt antic, va ser el debat filosòfic – matemàtic (el de Leibniz amb Spinoza i Descartes i, el de Newton i Kant amb Leibniz) el que va inspirar una de les bases de la teoria a Lefebvre.¹¹⁰ Per a Lefebvre la neutralitat de l'espai és l'ocultació de la ideologia i la imposició d'una realitat per part del poder, una ocultació que pretén amagar que l'espai és fruit de la producció social, i planteja una relació dialèctica clau: no hi ha relacions socials sense espai així com no hi ha espai sense relacions socials. L'espai pot ser considerat un producte que alhora participa en la producció.

La urbanització desmesurada del capitalisme neoliberal actual és fruit de la producció social capitalista. Una urbanització que va més enllà de les ciutats i de la segregació entre l'espai urbà i l'espai rural, afegint la segregació dins el propi espai urbà. A fi de poder assolir aquests objectius, el capitalisme necessita que l'espai sigui considerat des de l'abstracció. Però aquesta necessitat del capitalisme (producció, dominació, explotació) de considerar l'espai com abstracció té una altra raó de ser: avalar i potenciar les seves pròpies teories de la globalització.

L'antagonista de l'abstracció és el reconeixement i la identificació de l'espai des dels seus substrats històrics, econòmics, socials i culturals anteriors a la seva composició i des de la seva realitat actual. El reconeixement i la identificació d'un espai comporta necessàriament el reconeixement i la identificació de la comunitat que el conforma, emergint així el diàleg territori (ciutat) - democràcia. Un diàleg que des de l'abstracció no es mostra i permet ignorar llur existència.

La globalització que ha estès l'explotació capitalista (en el seu estadi neoliberal) arreu del món, sense importar-li els mètodes (crisis, guerres, enfonsament de règims democràtics, control de les xarxes, de la comunicació, de la cultura...), s'ha trobat amb una contradicció insalvable: no pot exercir el control -si més no en el grau que li seria convenient- sobre la totalitat dels treballadors, sobre la totalitat dels consumidors, no pot exercir el control

¹⁰⁹ Lefebvre, H. (2013). *La producción del espacio*. Madrid: Capitán Swing. El llibre es va publicar, originàriament, el 1974, sis anys després de la publicació del *Dret a la ciutat*.

¹¹⁰ Lefebvre, H. (2013). *La producción del espacio*. Madrid: Capitán Swing. P. 217.

sobre el conjunt de la base del sistema productiu i reproductiu, sobre la majoria de la població. Durant anys, la creació de corporacions empresarials, d'organismes supraestats econòmics, polítics i militars, no ha estat capaç d'assolir el control de la població, i així les forces globalitzadores es veuen obligades a fer transaccions amb els estats¹¹¹ per al propi funcionament del sistema. Uns estats que disposen de models propis de control, mitjançant els seus aparells, entre els quals hi ha la representació de l'espai, de l'espai concebut,¹¹² en el cas de l'Estat espanyol, actualment, seria la seva pròpia delimitació de les fronteres, de les comunitats autònomes, de les províncies i dels municipis (districtes, barris).

Mantenir el poder, el control sobre la població, pugnant per l'abstracció de l'espai i alhora pel seu control mitjançant la seva representació és una de les debilitats més considerables de la globalització que se suma a la de mantenir la producció i reproducció del sistema en contra dels interessos (i les necessitats) de la majoria de la població. Aquestes dues debilitats -territorial i social- associades, ens donen la clau per elaborar les alternatives de lluita contra la globalització.

Si entenem la divisió territorial com la representació de l'espai subordinat als interessos del capital que institucionalitza aquesta divisió, la regula, n'administra els serveis, els abastiments... i exerceix el control social (des de la representació, fins a la repressió), serà possible entendre que l'espai generat per l'activitat productiva i reproductiva és o pot ser un espai social diferent al de representació perquè és real, perquè pot restar sota el control de les persones que el conformen, perquè és de proximitat, perquè és abastable per la democràcia popular, perquè és on la majoria de la població es pot constituir com a sobirana.

El dret a la ciutat només pot realitzar-se des de l'espai social on les persones que el configuren tinguin la capacitat d'organitzar-se. Aquest espai es configura sobre altres

¹¹¹ Peet, R. (2012). Editorial: la neoliberalització del coneixement. Dins Benach, N. (Ed.). *Richard Peet. Geografia contra el neoliberalisme*. Barcelona: Icaria Editorial. (P. 229-255). En aquest treball (del 2008) Peet fa una reflexió (P.231) sobre la relació del paper de l'estat de finals del s.XIX i de començaments del s.XXI.

¹¹² S'utilitza la classificació de dimensions conceptuals de l'espai de Lefebvre: pràctiques espacials – espai percebut, representacions de l'espai - espai concebut, espai de representació-espai viscut. En aquest cas la representació de l'espai és un espai codificat, de fragmentació i restricció, imposat històricament per interessos de l'Estat i renovat per la Constitució espanyola de 1978 que s'adapta en funció de les seves necessitats.

espais que l'han precedit, i cada societat crea el seu, igual com cada espai crea la seva pròpia societat, produint així una herència comuna de coneixement, identitat i pertinença.

En el context d'aquesta argumentació hi ha altres interpretacions de les quals en senyalarem dues. La primera parteix de la consideració, clàssica -d'origen en l'estat nació-, que la mercantilització de l'espai es contradiu amb la dominació de l'espai per l'Estat. Aquesta reflexió parteix de considerar l'Estat com a comunitat. És una consideració amb una premissa que no se sustenta en una anàlisi de la realitat ja que l'Estat és jutge i part de la mercantilització de l'espai: si no com es podrien explicar les vendes, cessions, concessions i externalitzacions de l'espai per part de l'estat a la mercantilització? Per tant col·laborant a que l'espai, en principi comú, passi a mans privades per la seva mercantilització. Aquesta col·laboració estat-mercantilització no sols és un furt a la comunitat sinó que l'obliga a finançar la mercantilització mitjançant el consum.

La segona dona com a irreversible la creació de l'espai globalitzat pel neoliberalisme i la pèrdua del poder de l'espai de representació de l'Estat. És innegable que l'Estat -en general- ha perdut protagonisme, però també és innegable el seu paper clau en la globalització. Aquesta concepció comporta plantejar la possibilitat d'un altre tipus de globalització, menys cruent, amb un nivell de destrucció del medi menor, més humana. Una concepció que no qüestiona l'arrel del problema: la propietat del sòl, la propietat dels mitjans de producció i reproducció, en definitiva no qüestiona el model capitalista. En el si d'aquesta concepció es troben un gran ventall d'ideologies i entitats d'origen, organització i tarannà diferents. L'abstracció de l'espai és antagònica a la construcció de l'espai social, en els mateixos termes que la classe capitalista té la seva antagonista en la classe treballadora. Des d'aquesta perspectiva els recents debats entre globalització i localisme (globalitzat) o acceleracionisme i decreixement, se subordinen al debat d'espais on la comunitat sigui sobirana democràticament o espais on el poder mitjançant l'ús dels diferents sistemes polítics absorbeixi aquesta sobirania i imposi la seva concepció d'espai. En aquest debat resideix l'atac de la globalització a les identitats socials i nacionals, l'atac a l'autodeterminació a qualsevol nivell, l'atac a la democràcia.

Aquesta argumentació fonamentada en la concepció de l'espai i els debats que se'n desprenen podria portar erròniament a la consideració de compàs d'espera a la cerca de les condicions propícies per tal que es produeixi la transformació social, com un *big-bang*

amb independència de les realitats que canvien amb la lluita pels drets i les llibertats. El capitalisme des de sempre, i també en el seu actual estadi, ha lluitat i lluitarà amb tots els mètodes i recursos al seu abast per intensificar i estendre el poder. Per tant qualsevol canvi per la democràcia, serà una lluita, que a més generarà espais que són el suport per seguir avançant. Si ens plantegem tres preguntes: és possible millorar les condicions de vida i treball de les persones dins un sistema que les explota? és possible millorar la democràcia sota un poder que la nega? és possible millorar la sobirania territorial dins un sistema que l'abstrau? La resposta a aquestes tres preguntes és: sí, però amb el convenciment que sense canviar el sistema, aquestes millores sempre seran parcials, temporals i insuficients. Tanmateix, sense aquestes conquestes no és possible accedir a posicions que permetin seguir avançant, i per tant són imprescindibles.

És en aquest marc que pren tot el sentit la defensa del dret a la ciutat, la defensa del municipalisme transformador en ple segle XXI. Perquè associa la transformació social i la transformació espacial. Perquè és capaç de generar noves alternatives sense renunciar al llegat del primer socialisme i llurs propostes de ciutat per millorar la vida dels més desfavorits, al llegat dels *communards* que varen fer seu l'espai públic i varen organitzar-lo democràticament, perquè ens permet avançar sense renunciar a totes les lluites que ens han precedit. El municipalisme transformador, la lluita pel dret a la ciutat, no és l'objectiu final, no és el final de la història sinó la condició necessària perquè la història continuï.

A la complexitat del debat, s'afegeix la complexitat de la concreció en l'espai, en el territori, en la ciutat. En aquest sentit a la ciutat de Barcelona tenim la sort de comptar amb precedents de gran vàlua i dels quals ens sentim deutors. Jordi Borja diu:

El "dret a la ciutat" integra drets relatius a l'entorn físic com l'habitatge, l'espai públic, el transport, l'ambient, etc. que condicionen drets individuals i col·lectius de caràcter social o polític, és a dir, l'efectivitat de l'estatut del ciutadà. Però també s'integren en el dret a la ciutat drets polítics i socials que alhora condicionen la inserció en la ciutat com la igualtat polític-jurídica, la identitat personal i col·lectiva de les minories, el salari ciutadà o renda bàsica, la formació continuada, etc. El dret a la

ciutat és doncs un conjunt de drets formals i materials que configuren la ciutadania.¹¹³

Borja relaciona el dret a la ciutat amb els drets dels ciutadans i fa un esforç, molt lloable, de presentar una llista de vint-i-un drets¹¹⁴ fruit de la síntesi de diferents documents i de la seva dilatada experiència. No obstant això, tot i mantenir una posició crítica amb el sistema, considera que aquest és reformable. Tot i valorar que sense els moviments socials no són possibles els canvis a la ciutat, no planteja un canvi de sistema. Aquesta navegació entre dues aigües (teòrica i institucional) comporta afirmacions sobre Barcelona de difícil justificació “Cal dir que llavors i també ara, penso que la transformació de la ciutat des de 1979 fins ara ha estat globalment positiva.”¹¹⁵ Partint del sentit primegi del dret a la ciutat, que es fonamenta en els drets de les persones que viuen a la ciutat, en la propietat col·lectiva dels mitjans de producció i reproducció i la creació d’espais comuns, no és possible fer una lectura positiva de l’evolució de la ciutat de Barcelona de 1979 fins a l’actualitat o si més no, sense condicionar molt l’afirmació (en referència a quins aspectes de transformació es fa referència). L’apropiació de la propietat pública per la iniciativa privada, la mercantilització de la ciutat, la defensa del model Barcelona primer i de la marca¹¹⁶ Barcelona després, han configurat una ciutat neoliberal que després de quaranta

¹¹³ En Jordi Borja té una dilatada obra respecte a la ciutat i el dret a la ciutat. Hem triat aquesta definició de la seva tesi doctoral perquè considerem que forma part d’una obra de maduresa i que ofereix un concepció recent. Borja, J. (2012). *Revolución urbana y derechos ciudadanos: claves para interpretar las contradicciones de la ciudad actual* (Tesi doctoral). Recuperada de https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/83360/01.JBS_1de2.pdf?sequence=1. P. 248.

¹¹⁴ Borja, J. (2012). *Revolución urbana y derechos ciudadanos: claves para interpretar las contradicciones de la ciudad actual* (Tesi doctoral). Recuperada de https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/83360/01.JBS_1de2.pdf?sequence=1. P. 249-253. Només es citen els enunciats dels vint-i-un drets (que en el text original van acompanyats d’una breu descripció): dret a l’habitatge i al lloc, dret a l’espai públic i a la monumentalitat, dret a la bellesa, dret a la identitat col·lectiva dins de la ciutat, dret a la mobilitat i a l’accessibilitat, dret a la centralitat, dret a la conversió de la ciutat marginal o il·legal en ciutat de ciutadania, dret al govern metropolità o plurimunicipal, dret a la innovació política, dret a l’accés i a l’ús de les tecnologies d’informació i comunicació, dret a la ciutat com a refugi, dret a la protecció per part del govern de proximitat enfront de les institucions polítiques superiors i les organitzacions i empreses prestadores de serveis, dret a la justícia local i a la seguretat, dret a la il·legalitat, dret al treball i al salari ciutadà, dret a la qualitat del medi ambient, dret a la diferència, a la intimitat i a l’elecció dels vincles personals, dret de tots els residents de la ciutat a tenir el mateix status polític-jurídic de ciutadà, dret que els representants directes dels ciutadans tant institucionals (govern local i/o regional) com socials (organitzacions professionals, econòmiques, sindicals, territorials, etc.) participin o accedeixin a les conferències i organismes internacionals que tractin qüestions que els afecten directament, dret dels ciutadans a igual mobilitat i accés a la informació transversal, dret dels governs locals i regionals i de les organitzacions, ciutats a construir xarxes i associacions.

¹¹⁵ Borja, J. (2012). *Revolución urbana y derechos ciudadanos: claves para interpretar las contradicciones de la ciudad actual* (Tesi doctoral). Recuperada de https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/83360/01.JBS_1de2.pdf?sequence=1. P. 281.

¹¹⁶ L’Ajuntament de Barcelona l’any 2012, durant el mandat de Xavier Trias (CiU), va inscriure al Registre de Patents i Marques “Barcelona” complint l’acord del Ple Municipal de maig de 2010, durant el mandat de Jordi Hereu (PSC). Citat per Delgado, M. (2017). *La Ciudad mentirosa*. Madrid: Los Libros de la Catarata. P. 55.

anys de governs autodenominats d'esquerres no es diferencia essencialment d'altres ciutats governades per les dretes. El municipalisme fonamentat en el dret a la ciutat ha de recuperar una anàlisi pròpia de la realitat històrica i territorial per poder construir una proposta capaç d'acumular forces i transformar la ciutat en una ciutat on les persones, els seus drets i les seves necessitats siguin el centre, que és el mateix que construir una proposta en la qual les persones siguin les que decideixin efectivament el seu present i el seu futur, una proposta democràtica, autònoma i amb espais propis, capaç de construir contrapoder.

A l'empara dels distints significats de la paraula 'dret' i del protagonisme que pren la ciutat per a la globalització amb el nou mil·lenni i sobretot a partir de la crisi evidenciada el 2008, hi ha un intent a nivell mundial, però també a la ciutat de Barcelona, d'institucionalitzar el dret a la ciutat. Aquesta institucionalització que va acompanyada de la inducció de conceptes (governança, sostenibilitat, participació...) ¹¹⁷ que volen substituir els d'autogovern, reversió de la crisi mediambiental o democràcia i fomentar l'abstracció conceptual en termes de llenguatge que es correspon a l'abstracció de l'espai, que tan interessa al sistema, crea nous paradigmes sota el paraigua de successives modernitats. L'intent d'institucionalitzar el dret a la ciutat és, en si mateix, una contradicció, ja que la definició primigènica del dret a la ciutat està vinculada a la transformació social i per tant a la destrucció de la institucionalitat sistèmica.

A nivell internacional, una de les mostres d'aquesta institucionalització és la seva inclusió en la *Declaració Universal de Drets Humans Emergents* (2007), inclòs com un dret dependent a l'article 7, dedicat al dret a la democràcia participativa i que es defineix com el dret "que assegura que tots els éssers humans i tota la comunitat troben a la ciutat les condicions per a la seva realització política, econòmica, social, cultural i ecològica;" ¹¹⁸ com es pot constatar és un dret que pren el nom de dret a la ciutat, però que no té res a veure-hi. En intentar la inclusió en la dinàmica dels drets humans vol obviar-ne les contradiccions internes a aquests i que són contràries al dret a la ciutat, com la que

¹¹⁷ A finals del segle XX i principis del XXI, abans de la banalització del concepte de governança urbana, va haver-hi un debat força interessant de com aquesta aliança interclassista que representa la governança podia conjugar-se amb les necessitats d'acumulació del capital, de l'autonomia municipal i com l'anomenat empresarialisme assumia les rendes del govern local i la seva necessitat de competir amb altres ciutats. Una de les obres que reflecteix aquest debat és Harvey, D. (2007). *Espacios de capital. Hacia una geografía crítica*. Madrid: Akal.

¹¹⁸ Fòrum de les Cultures (segon) de Monterrey, Mèxic. (2009). *Declaració Universal de Drets Humans Emergents*. Barcelona: Institut de Drets Humans de Catalunya. P.31.

expressa l'article 17, de la *Declaració Universal dels Drets Humans*¹¹⁹ (1948): “1. Tota persona té dret a la propietat, individualment i col·lectiva. 2. Ningú no serà privat arbitràriament de la seva propietat.”¹²⁰ Aquesta tendència a la institucionalització té la seva correspondència a nivell local. De fet, entre els esforços esmerçats destaquem el de les institucions locals (Ajuntament, Diputació...) de Barcelona que ho fan des dels governs i des de la legislació (com s'exposarà en el capítol 4), però també des de la creació de discurs: un dels exemples pot ser el seguit de col·laboracions que es recullen en el llibre *El Dret a la ciutat*¹²¹ (utilitzant el mateix títol que el llibre de Lefebvre).

L'intent d'institucionalització del dret a la ciutat i de la creació de nous paradigmes conceptuals es veu obligat a fer front a un altre repte: cercar arguments que presentin la ciutat com el territori on la democràcia pren més rellevància, és més accessible i amb institucions més properes. Un repte retòric que es situa en el temps, quan la globalització pren la ciutat directament, però també mitjançant l'Estat i, políticament quan el liberalisme s'allunya cada vegada més de la democràcia, inclús en les seves expressions més formals.

Per tant, els discursos que neguen el concepte primigeni de dret a la ciutat són considerables com hem vist en aquestes pàgines i van des dels que ignoren la seva existència,¹²² fins als que la subverteixen:

- bé amb una anàlisi que assenyala alguns problemes, però no la seva arrel: el model de ciutat,
- bé obviant la lluita de classes i per tant sense qüestionar la propietat,¹²³

¹¹⁹ David Harvey ens recorda que la Declaració Universal dels Drets Humans no sols consagra la defensa dels drets individuals i la propietat privada, sinó que traspasa “la custòdia dels drets humans individuals a l'estat, quan l'estat és freqüentment el primer en violar aquest drets.” Harvey, D. (2014). *Diecisiete contradicciones y el fin del capitalismo*. Madrid: Traficantes de Sueños. P. 276.

¹²⁰ ONU (Assemblea General, resolució 217 A (III), de 10 de desembre de 1948). (1948). *Declaració Universal dels Drets Humans*. Barcelona. Recuperada de https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/cin.pdf

¹²¹ Pareja, E., Guillen, A., Pisarello, G., Lorena, M., Galdón, M., Montaner, J. M. (...) Borja, J. (2011). *El dret a la ciutat*. Barcelona: Institut de Drets Humans de Catalunya.

¹²² Lyotard, J. F. (1998). *La diferencia*. Barcelona: Gedisa. Lyotard explica com una de les bases del desacord no és l'argumentació sinó allò que és argumentable. L'absència de determinats elements en el discurs determina, en gran mesura, el seu sentit polític. Aquesta és una pràctica que el neoliberalisme ha fet seva.

¹²³ Rancièrre, J. (1996). *El desacuerdo. Política y filosofía*. Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión. Fent un repàs del paper de la ciutat, exposa una idea senzilla sobre la seva no neutralitat, explicant que sempre s'han confrontat els interessos individuals d'intercanvi (que afavoreixen els poderosos) i els interessos comuns (que afavoreixen la majoria).

- bé intentant institucionalitzar un dret que per definició és contrari a ser institucionalitzat.

És en aquest marc, el de la globalització neoliberal, que s'ha de construir una alternativa que retorni la democràcia real a la ciutat, el poder de decidir sobre el carrer, el barri, la ciutat, com únic camí per reivindicar el dret a la ciutat que no és res més que el dret a construir la ciutat per a la ciutadania, controlant els mitjans de producció i reproducció, controlant la propietat i els usos del sòl, controlant l'espai públic, cercant des de la igualtat i la solidaritat la creació d'espais de sobirania que generin prou poder per si mateixos i per incidir en les institucions i/o crear noves institucionalitzacions.

3.
Components
d'aproximació històrica
a l'entorn del binomi
territori i democràcia
a la ciutat de Barcelona,
1897-1975

3.1. Els precedents. Dels orígens a l'agregació dels municipis del Pla a la ciutat de Barcelona (1897)

La ciutat de Barcelona, l'espai urbà de Barcelona, és una realitat que no és fruit de l'atzar o d'un fet fortuït, és una realitat forjada des de fa quatre mil anys,¹²⁴ és una realitat històrica que es desenvolupa, colonitzada, ocupada, lliure, que intervé en la creació d'un país, que es converteix en la seva capital i vol ser un país que acull, en el seu si, la ciutat. Catalunya és deutora de Barcelona i Barcelona és deutora de Catalunya. L'estudi d'aquesta relació ha omplert moltes pàgines sobre les quals no debatrem. Però no fugirem de posicionar-nos, des del convenciment que el present i el futur de la ciutat i del país estan sota el mateix repte històric.

Els orígens de la ciutat de Barcelona són confusos; hi ha llegendes que els expliquen, com la d'Hèrcules¹²⁵ o la d'Amílcar Barca.¹²⁶ En tot cas, sí que hi ha datacions històriques - significatives- d'ençà de l'època romana. També des d'aquesta època ens és possible delimitar el territori de la ciutat i la seva divisió. La configuració de la ciutat és indestruïble de la seva organització territorial.

Certament, des de diferents àmbits d'estudi (geologia, arqueologia, prehistòria...) s'ha arribat a determinar una cronologia de la formació del territori i dels primers assentaments humans que es van ubicar en el que després esdevindria la ciutat de Barcelona. Els petits nuclis de població cercaven la seguretat dels turons i s'hauria d'establir un diàleg sobre si es reconeixien com a comunitat -més enllà dels nuclis familiars, de treball i de convivència- o eren reconeguts com a tal pels visitants (grecs, romans,..), diàleg que es podria iniciar a partir dels laietans abans, durant i després de la pugna entre els cartaginesos i els romans que va concloure amb la colonització romana del territori. Entre els anys 15 i 13 abans de la nostra era (a.n.e.), es fundà a l'entorn del *Mons Tàber* la

¹²⁴ Datació que prové de les restes arqueològiques que situen un assentament a finals del Neolític.

¹²⁵ Arran de la mort de la seva estimada Pirene, Hèrcules descobreix i queda seduït per un pla arran de mar, embolcallat per Montjuïc i Collserola. Posteriorment, en un viatge de retorn a aquest pla, amb nou naus, una tempesta els arrossega a Marsella i perden una nau; costejant cap al sud fins al pla troben els tripulants de la nau perduda construint un assentament que Hèrcules anomenarà Barca - Nona, posteriorment llatinitzada com *Barcino*. Sobre aquesta llegenda (romana) hi ha força versions.

¹²⁶ L'altra llegenda (cartaginesa), també amb diferents versions, giren a l'entorn d'Amílcar Barca i de les derivades que sorgeixen a partir del seu llinatge Barca. Així sorgeix *Barkenon* que després també es romanitzaria com a *Barcino*. Tot i que l'origen del nom de la ciutat més plausible és la versió que l'atribueix a la derivació del nom d'un poble ibèric anomenat *Barkeno*.

Colonia Iulia Augusta Paterna Faventia Barcino. *Barcino* va ser emmurallada¹²⁷ entre els segles I i II; disposava de l'estructura clàssica de les ciutats romanes amb el fòrum al centre on convergien el *cardo maximus* i el *decumanus maximus*, els carrers principals que al seu torn conduïen a les quatre portes d'accés. Aquella ciutat, que encara avui es pot reconèixer territorialment i físicament, és l'antecedent nítid de la ciutat de Barcelona que seguint el fil d'Ariadna travessa la història i arriba al segle XXI.

El final de Roma donà pas a una època de transició en la qual la ciutat, que era habitada pels hispano-romans, va ser ocupada pels gots, els sarraïns, els carolingis i finalment pels francs. Transició quant a l'organització de la ciutat que responia a l'organització de la societat, així es passa de l'esclavisme al feudalisme. La força de treball va deixar de ser majoritàriament esclava per passar a la servitud. El tarannà dels successius ocupants es distingia del dels residents que s'identificaven amb un territori. A aquest tarannà diferent, per la posició estratègica de la ciutat, s'hi afegiren les cessions primer de Lluís el Pietós (778-840) i després de Carles el Calb (823-877) que ajudaren a consolidar el sentit d'identitat i de comunitat de la població de la ciutat. Aquest sentit s'accentuà sota el poder comtal que necessitava terres i ingressos per mantenir-se i per tant s'expandia territorialment alhora que concentrava el seu poder i construïa els seus entramats feudo-vassallàtics. En aquest marc de constitució de país, la ciutat de Barcelona no sols continua consolidant llur identitat sinó que es converteix en la referència del territori. Potser en aquest moment històric comença un altre diàleg no conclòs -encara avui- entre la ciutat i la resta del país.

La ciutat creixia i en absència de conflictes era possible establir-se fora de muralles. Pau Vila¹²⁸ estima que pels volts de l'any 1058 en el Barcelonès hi havia entre 15.000 i 20.000 habitants.

¹²⁷ Cal recordar que actualment encara es poden reconèixer restes de les muralles i que tingueren una presència que definiria l'evolució de la ciutat fins mitjans del s. XIX, per tant una presència de mil cinc-cents anys. Així doncs, la ciutat ha estat emmurallada la major part de la seva història.

¹²⁸ Vila, P. (1974). *Barcelonès i Barcelona ciutat*. Dins Solé, Ll. (Dir.). *Geografia de Catalunya* (Vol. 3). Barcelona: Editorial Aedos. P.526.

A fi de preservar la coherència de l'evolució demogràfica de la ciutat, s'ha seguit la guia de les obres de Pau Vila, fins al segle XIX en què s'han utilitzat altres fonts més estandarditzades.

A més de les obres citades, per tal de traçar el marc geogràfic i històric d'aquest capítol, s'han utilitzat obres de caràcter general, entre les quals destaquem: Carreras, F. (1908/1918). *Geografia General de Catalunya* (6 vols.). Barcelona: Establiment Editorial d'Albert Martín; Salrach, J. M. (Coord.). (1982). *Història dels Països Catalans* (3 vols.). Barcelona: EDHASA; Vilar, P. (Dir.). (1987/1990). *Història de Catalunya* (8 vols.). Barcelona: Edicions 62; Nadal, J. (Dir.). (1989/1994). *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània* (6 vols.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana; Rovira, A. (1922/1934). *Història Nacional de Catalunya* (7 vols.). Barcelona: Edicions Pàtria, (de 1979 a 1984 s'editaren per l'Editorial de la Gran Enciclopèdia Basca, amb seu a Bilbao, 9 volums més, sota la direcció de Jaume Sobrequés).

Amb la constitució territorial i política de Catalunya, als segles XII i XIII, Barcelona continua els seu creixement; a més d'aixecar pisos a dins de muralles s'expandeix cap al que després serien els barris de La Ribera i Sant Pere per la banda del Besòs i pels barris del Pi i Santa Anna per la banda del Llobregat, més cap al mar la ciutat creixia per on actualment es situa la plaça de Medinaceli.

A mitjans del segle XIII Catalunya estava en un procés de transformació en el qual el desenvolupament econòmic i social de la ciutat de Barcelona – on emergien noves classes socials amb interessos propis- era diferent del de la resta del país, canviant una altra vegada els termes del diàleg entre la ciutat i la resta del territori. La ciutat es desbordava territorialment i política i necessitava d'una nova conceptualització; la resposta a aquesta doble necessitat -o a una mateixa necessitat que s'expressava en dos àmbits diferents- coincidí en el temps. El 1249 i el 1265 Jaume I (1208-1276) dicta dues disposicions que varen conduir a la constitució del Consell de Cent cosa que va imprimir un caràcter autònom a la ciutat i, al 1260 es començà el nou emmurallament amb més de cinc quilometres de perímetre que encerclaven més de cent trenta hectàrees. Per tant la ciutat es dotava d'un model de govern que funcionaria durant quasi cinc-cents anys i d'una nova delimitació territorial que constituïria nous espais.

El que Pau Vila anomena el primer cens nacional, el fogatge de l'any 1378 exposa que a la ciutat de Barcelona hi havia 7.651 focs que indueixen a una població de 38.250 habitants i, a la resta del Barcelonès hi havia 503 focs, entre els quals cal assenyalar com a més poblats: Badalona amb 134, Sarrià amb 120, Sant Andreu amb 108 i Sants amb 100 focs, que indueixen a una població de 2.500 habitants. Així mateix, Pau Vila ens recorda que no serà fins al segle XVIII que la ciutat assolirà els quaranta mil habitants, per tant ens indica un alentiment en el creixement de la població durant més de tres segles. Alentiment que s'ha d'atribuir als límits territorials -físics- de la ciutat ja que la seva influència no s'aturava; així una cinquantena de pobles eren jurídicament carrers de Barcelona, estenent-se del Maresme al Garraf i, cercant més enllà (Flix o La Palma d'Ebre) dominis des d'on assegurar l'abastiment de la ciutat. Tanmateix, la ciutat no va aturar mai l'adaptació a les noves necessitats de les classes dominants (drassanes, port, remodelació de carrers, esbarjo (amb l'habilitació de La Rambla)...

Però el segle XV fou convuls, el final de la dinastia catalana, l'emergència de la Generalitat en el poder del país, l'arribada de la dinastia castellana, les pestes (amb grans

mortaldats), les lluites internes, les revoltes... varen provocar una evolució molt irregular de la població i, en els diferents fogatges d'aquest segle s'observen variacions notables. Aquesta acumulació de convulsions, més les provocades per les polítiques de la Corona espanyola, tant internament com externament, comportaren que no hi hagués problemes en la concentració de població però sí en les condicions en què les classes populars (esclaus, serfs i lliures pobres) sobreviuen.

La mort del rei Ferran (1452-1516), succeït primer per Carles I (1500-1558) i després per Felip II (1527-1598) fa que el tarannà de la ciutat, durant la primera meitat del segle XVI, esdevingui una lluita d'interessos entre les corones més o menys atentes a si les seves necessitats podien ser satisfetes amb les necessitats de les classes poderoses de Catalunya i Barcelona o la dedicació a altres assumptes que requerien la seva atenció en un imperi de dimensions considerables. En aquest marc la ciutat tenia dificultats per desenvolupar-se (serveixi de mostra els intents reiterats de construir el port) i per restablir un caràcter propi. Les alteracions amb el cens de població continuaven i tot i que al fogatge de l'any 1553 s'hi compten 6.999 focs (que poden induir a una estimació d'uns 34.800 habitants) sembla que les diferents pèrdues de població (mortaldats, emigracions de caire social i polític,...) es compensaven per immigracions -bàsicament internes-, cosa que va comportar que des de principis del segle XVI, a l'entorn de la meitat de la població barcelonina no era nascuda a la ciutat sinó en altres pobles de Catalunya; també es té constància de residents d'altres països. Pels volts de 1589-1590 s'estima que la població de la ciutat podria ser d'uns 40.000 habitants.

Durant el segle XVI el monumentalisme institucional de la ciutat avança, potser com a resposta a la manca de concessions de la Corona. Així, al capdamunt de les Rambles s'instal·la La Universitat de l'Estudi General i al capdavant el Teatre de Santa Creu, la Generalitat i el Consell de Cent amplien la seva presència, com si volguessin millorar llur assentament intuïnt l'arribada de temps més difícils per al país i per a la ciutat.

Felip IV (1605-1665) jurà els privilegis i llibertats el 1626, tres anys després d'iniciar el seu regnat, cosa que no deixa de ser un indicador de l'interès de la Corona per Catalunya i deixava entreveure les polítiques que s'aplicarien en el territori, de la mà dels virreis escollits pel comte-duc d'Olivares (1587-1645) la intenció del qual era "*allanar*

Catalunya.”¹²⁹ La Revolta dels Segadors (1640) i la guerra de Castella amb França, foren expressions -entre altres arguments- de dues formes de concebre l'organització del país i de la ciutat, on els interessos econòmics extractius de la Corona necessitaven centralització, mentre que els interessos productius i comercials de Barcelona i Catalunya necessitaven continuar exercint llur independència. La guerra i la pesta agreujaven la precarietat de les classes populars que amb dificultats d'accés a la mobilitat territorial i sense mitjans propis per sobreviure, passaven fam i misèria i eren les que fornien, majoritàriament, els morts i els exèrcits.

Pau Vila¹³⁰ explica que a la ciutat de Barcelona “durant la segona meitat del segle XVII la població augmentà, a causa dels retorns, del creixement natural i dels refugiats de la guerra. El 1673 el Consell hi calculà 6.800 focs, uns 34.000 habitants, més del doble que en el 1652.” Aquest creixement de població obliga la ciutat -en el darrer quart de segle- a expandir-se i a urbanitzar-se i al Consell de Cent a respondre els nous reptes d'abastiment de la ciutat.

Si els interessos de la ciutat havien estat en tensió amb els interessos de la Corona espanyola, d'ençà que la dinastia castellana va substituir la dinastia catalana, el 1700 amb la mort de Carles II (1661-1700) i la seva successió per Felip V (1683-1746) la tensió és transforma en una dependència, on la política de la ciutat (i del país) retia servitud a les necessitats de l'enfrontament entre dues dinasties foranes. Tot i que el Consell de Cent i la Generalitat actuaren políticament per preservar els interessos econòmics i socials que representaven, hi havia una escala superior d'interessos que depassava les seves competències i que es movia en l'àmbit internacional. El conflicte acabà amb la invasió militar de l'exèrcit Borbó de Catalunya i tingué un dels passatges més cruels en l'entrada a la ciutat de Barcelona l'11 de setembre de 1714. Catalunya deixava de ser una nació independent i Barcelona una ciutat amb un grau d'autonomia notable, com deia Ferran Soldevila (1932) referint-se al Consell de Cent com a cor d'una “veritable república municipal.”¹³¹

¹²⁹ Citat per Vila, P. (1974). *Barcelonès i Barcelona ciutat*. Dins LL. Solé (Dir.). *Geografia de Catalunya* (Vol. 3). Barcelona: Editorial Aedos. P.557.

¹³⁰ Vila, P. (1974). *Barcelonès i Barcelona ciutat*. Dins LL. Solé (Dir.). *Geografia de Catalunya* (Vol. 3). Barcelona: Editorial Aedos P. 562.

¹³¹ Citat per Arranz, M., Grau, R., López, M. (1987). *Anàlisi Històrica de l'Ajuntament de Barcelona*. Dins *Barcelona: anàlisi històrica del règim municipal*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P. 3.

De totes les repercussions que provoca l'ocupació espanyola, cal destacar-ne dues per la seva incidència en l'àmbit de l'estudi: quant als canvis urbans de la ciutat i quant als canvis polítics municipals en el seu govern.

La remodelació de la ciutat començà immediatament, no sols en l'aspecte de reconstrucció sinó també en l'aspecte repressiu; l'1 de juny de 1715 es desallotjaren unes 900 cases i 4.500 veïns (artesans, jornalers, pescadors, transportistes de mercaderies) del barri de la Ribera que van haver de traslladar-se a altres indrets de la ciutat, al Raval o a la Marbella (on es construïren barraques, a partir de 1718), per construir la Ciutadella que juntament amb Montjuïc havien de ser els dos grans aquarteraments militars que controlessin la ciutat ocupada.

El 16 de gener de 1716 el decret de Nova Planta del Govern espanyol anul·lava el Consell de Cent – que havia governat la ciutat d'ençà mitjans del segle XIII- i la Generalitat que fou substituïda per una Reial Audiència presidida per un capità general en funcions de virrei. Amb la supressió del Consell de Cent la ciutat va ser governada per una Junta Administrativa fins que a l'octubre de 1718 fou substituïda per un Ajuntament (presidit per un corregidor, que era acompanyat per uns tinentes i 25 regidors). Així, el primer ajuntament de la ciutat de Barcelona es constitueix arran de la seva ocupació i de la imposició de la institucionalització municipal castellana. El municipi de Barcelona es delimita per les muralles i els nuclis de població de l'entorn es convertiren en municipis (igualmente governats per un alcalde i regidors, també designats per l'Estat). Es constituïren els municipis de: Badalona que incloïa Sant Adrià; Esplugues; l'Hospitalet que incloïa Santa Eulàlia; Sant Andreu; Sant Bartomeu de Sants; Santa Coloma; Sant Genís que incloïa Horta; Sant Just; Sant Martí que incloïa El Clot; i Sarrià que incloïa Les Corts.

Catalunya i en especial les ciutats i pobles -com Barcelona- que s'havien resistit a la invasió espanyola, es trobaren en una situació post-bèl·lica on la subsistència i la reconstrucció de les cases marquen les prioritats. En aquesta situació el govern espanyol aplica una forta política impositiva. L'any 1725, els Àustries i els Borbons signen la pau i a partir del 1726 les condicions són menys opressives i s'inicia el retorn dels exiliats i dels presoners. Però Catalunya restarà sota el poder de l'Estat espanyol i Barcelona serà una ciutat més d'aquest Estat, i per tant nació i ciutat seran governades en funció dels seus interessos. És transcendent subratllar aquesta nova realitat ja que a partir d'aquests

moments les decisions polítiques, incloses les polítiques territorials, vindran dictades des de Madrid i això -entre altres repercussions- implicarà una complexitat afegida a la gestió del territori en general i de Barcelona en concret. No es pot aïllar l'anàlisi de l'evolució de la ciutat de la del país, no sols pel diàleg que la ciutat de Barcelona ha mantingut amb la resta del territori, d'ençà dels seus orígens, sinó pel diàleg que mantindrà durant el segle XVIII i fins l'actualitat. Com va dir Isidre Molas¹³² “Catalunya és una nació sense estat, però ha tingut una capital. De manera permanent la ciutat de Barcelona ha funcionat com un cor que impulsava les energies de tot el país.” I s'hauria d'afegir que aquest cor rebia la sang de tot el país i de més enllà.

La Barcelona sotmesa maldava per ressorgir, l'Ajuntament depenent de les autoritats de l'Estat i sense recursos “arrendà els serveis propis del pa i la carn, amb més benefici per als arrendataris que per al públic”¹³³ un canvi significatiu amb les polítiques públiques del Consell de Cent i que potser seria premonitori de la privatització dels serveis públics que s'està patint en ple segle XXI. En el decurs dels anys, el comerç i les activitats productives s'anaren redreçant i el 1740, segons Pau Vila, Barcelona podria tenir 5.822 cases, bastantes de les quals amb pisos i 1.437 establiments als baixos, força dels quals amb habitatges; aquestes xifres indueixen a una població a l'entorn dels 40.000 habitants (incloent-hi les persones rellogades). La creació de la Barceloneta a partir de 1753 fou un intent d'esponjar la població (prioritzant el veïnat desallotjat amb la construcció de la Ciutadella), però el creixement comercial i fabril d'indianes atreïa persones d'arreu dels Països Catalans i el 1778 s'estima que dins el recinte de la ciutat habitaven 84.870 persones i als afores 5.702 persones més.

Però l'afany per recuperar el tarannà i l'activitat pròpies de la ciutat de Barcelona, anava més enllà; l'any 1760 – quaranta-sis anys després de la invasió militar-, aprofitant la pujada al tron de Carles III (1716-1788), els diputats de les ciutats de Saragossa, València, Barcelona i Palma s'acullen al marc de l'antiga Corona d'Aragó elevat el Memorial de Greuges al monarca. Aquest Memorial demana la restitució de les institucions que Felip V va suprimir, imposant les castellanès; tracta diferents aspectes jurídics, religiosos,... però concedeix una notable importància a l'organització i legislació municipal, aspectes

¹³² Moles, I., escriví aquestes paraules quan fou vice-president del Parlament de Catalunya a la presentació de *Barcelona: anàlisi històrica del règim municipal* (1987). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P. IX.

¹³³ Vila, P. (1974). *Barcelonès i Barcelona ciutat*. Dins Ll. Solé, (Dir.). *Geografia de Catalunya* (Vol. 3). Barcelona: Editorial Aedos. P. 573.

que potser han quedat relegats per la valoració del text des de la seva vessant nacional, però que volem assenyalar com un argument notable que associa municipi i país. Es fa referència als governs municipals d'abans de 1714 i els de 1760 afirmant que aquests són menys respectats i menys útils al poble; reclama autonomia municipal organitzativa i econòmica i apel·la a la pluralitat dels territoris de la Corona, la següent afirmació és significativa pel to del text: “La diferència del govern i de les lleis municipals dels regnes d'Espanya no s'oposen per res a la sobirania de Vostra Majestat, ni a la unió dels vostres vassalls, ni a la vertadera política...”¹³⁴ Per tant, acatant el mandat de la Monarquia espanyola, li reclamen el reconeixement de la institucionalització i la personalitat pròpies, fonamentant aquesta reclamació, en bona part, en la restitució municipal.

El cens de Floridablanca de 1787 comptabilitza 92.385 habitants i 19.025 residents més entre militars, religiosos i forasters, fent un total de 111.410 persones a la ciutat. En aquests anys, la constitució de la població activa comença a tenir una composició diferent on hi apareix un gruix important de jornalers i on ja s'hi veu una clara distinció de classes més propera a l'època contemporània: 5.420 rendistes, 5.000 artesans, 4.500 jornalers, 3.700 criades i criats, 2.200 religiosos, 2.180 pagesos, 600 fabricants i 320 comerciants.

La Revolució Francesa de 1789 i les conseqüències de l'entrada en la guerra de l'Estat espanyol amb l'Estat francès el 1793 no deturaren el creixement econòmic de la ciutat, continuà la urbanització (mercats als barris, obertura i empedrat carrers, noves construccions,...), fins que el 1808 amb l'ocupació francesa de la ciutat i la posterior empremta de la postguerra, gestionada pèssimament pel Govern espanyol, sumiren el país i la ciutat en una crisi; Barcelona a causa de la repressió i la situació de penúria perdé molta població (s'estima que restaven a la ciutat 40.000 persones, al final de la guerra).

Es considera que entre els anys 1808-1833 es produeix el final de la monarquia absoluta espanyola. Aquest canvi, força més relatiu que en altres estats, es perllonga en el temps mitjançant l'alternança de períodes més conservadors o més reformistes, cosa que fa que l'aparell de l'Estat mantingui algunes característiques força anys. L'Estat espanyol d'ençà de 1812 ha tingut sis constitucions,¹³⁵ (1812, 1845, 1869, 1876, 1931 i 1978) i una munió de lleis (decrets...) territorials. Algunes d'aquestes constitucions i lleis no s'arriben a

¹³⁴ *Memorial de greuges de 1760*. (1990). Dins *Textos Jurídics Catalans*. Lleis i costums VII. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. P. 6.

¹³⁵ Hi ha determinats corrents històrics, entre els quals el que promou el Congrés dels Diputats d'Espanya que considera que hi ha hagut set constitucions, en incloure l'Estatut Real de 1834.

aplicar o s'apliquen parcialment, cosa que dificulta el seguiment i fa impossible fer una lectura de les lleis que s'avingui amb la realitat del país o de la ciutat. No obstant això, són un indicador de l'evolució del tarannà polític respecte del territori i la democràcia.

En la primera d'aquestes constitucions,¹³⁶ la del 3 de febrer de 1812, es produeixen canvis importants, potser pel fet que en ser la primera hi ha un trencament més marcat amb les posicions més absolutistes. L'article 312, diu "Els alcaldes, regidors i procuradors síndics es nomenaran per elecció en els pobles, cessant els regidors i demés que serveixin oficis perpetus en els ajuntaments, qualsevol que sigui el seu títol i denominació." El canvi és transcendent ja que els governs municipals passen de ser per nomenament directe a ser elegits, no obstant això, cal precisar que aquesta elecció és censatària i molt restringida; en teoria hi ha una primera elecció on es trien els electors i després una segona elecció on aquests trien els electes. A més hi ha un seguit de clàusules limitadores tant per ser elector, com per ser electe, el que comporta que es preservi el poder en cercles seleccionats. Un altre dels canvis que s'introdueix és la rotació dels electes (en alguns casos anual o semestral) i la limitació de mandats. Dit això i per assegurar la pervivència del poder directe de l'Estat, per sobre els ajuntaments, mitjançant el manteniment de l'estructura territorial-institucional, l'article 324 imposa a tots els ajuntament el poder polític (i militar): "El govern polític de les províncies¹³⁷ residirà en el cap superior, nomenat pel Rei en cada una d'elles." Aquesta Constitució s'aplicarà, parcialment, fins el trienni liberal (1820-1823). Llur aplicació comporta alguns canvis, respecte el text original, com els que provenen del Decret de 3 de febrer de 1823, que verifica el control provincial per sobre del municipal, concretant aspectes polítics i contributius, que separa la funció de l'alcalde de la funció de l'Ajuntament, que determina en quins municipis (segons el nombre d'habitants i circumstàncies) hi ha d'haver Ajuntament... té una particularitat en el seu article 186, on es diu "En els pobles grans (...) es podran nomenar alcaldes o ajudants pels barris en què estan distribuïts o es distribueixin."¹³⁸ Aquesta nova legislació implica canvis significatius en l'organització i urbanització de la ciutat de Barcelona. Així

¹³⁶ *Constitució Política de la Monarquia Española, promulgada a Cadis el 19 de març de 1812*, recuperada de: <https://www.congreso.es/docu/constituciones/1812/P-0004-00002.pdf>.

¹³⁷ S'ha de tenir present que en la Constitució de 1812, l'article 11, parla de fer una divisió més adient del territori espanyol quan les circumstàncies polítiques de la nació ho permetin, aquesta divisió no es portarà a terme fins el 1833. Així, no es pot entendre el terme província, en la seva concepció posterior, sinó com una demarcació primigènia de l'organització territorial de l'Estat.

¹³⁸ *Decret XLV, de 3 de febrer de 1823: Llei pel Govern econòmic-polític de les províncies*. P. 204. Recuperat de: <https://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=398287>. A la *Gaceta de Madrid*, núm. 38, de 5 de febrer de 1823, hi ha la notícia que una diputació va a presentar el Decret a S.M. per a la seva sanció.

es fa una nova divisió de la ciutat (que pràcticament continuava organitzada amb les set parròquies des de l'edat mitjana), reconeixent la necessitat de proximitat de l'administració municipal, també s'alliberen els béns dels ordes religiosos a fi que passin a tenir altres usos per a la ciutat.

En paral·lel, i a partir dels anys 1815-1818, s'observa una certa recuperació que es trasllada a les reformes de la ciutat, els transports de mercaderies i de persones es regularitzen i els municipis de l'entorn són alhora actors i receptors del caràcter de Barcelona, però també de la legislació. En aquest marc s'inicien un seguit de transformacions que incidiran, directament, en la formació de la ciutat contemporània; com a mostra, l'any 1821 Gràcia, (amb unes 200 cases i uns 1.000 habitants) passa de ser una barriada a ser un municipi independent (el 1830 tindria 750 cases i 3.000 habitants), que limita amb els de Barcelona, Horta, Sant Gervasi, Sant Martí i Sarrià. Indicar que si bé en tota lògica els municipis tenen identitat pròpia, al llarg dels anys les barriades de dins i fora de les muralles de Barcelona gaudeixen també d'una identitat que es manté malgrat les transformacions de la ciutat i els moviments de població, identitat, sentit de pertinença i comunitat que mesures administratives, com el citat article 186 del decret de febrer del 1823, són incapaces d'aportar-hi una millora, ja que parteixen de la perspectiva centralista de la delegació del Govern vers el municipi, no de la construcció de la ciutat des de les seves comunitats.

Els projectes acabaren amb la segona ocupació francesa (1823) per restablir l'absolutisme de Ferran VII que aplica una política de revenja contra les persones (mort i exili) i les polítiques liberals, imposant unes fortes mesures recaptatòries. Amb la marxa de l'exèrcit francès de la ciutat es reprenyé l'activitat però els obradors i tallers s'anaven transformant i les noves fàbriques necessitaven treballadors en jornades de 12 i 13 hores i unes condicions laborals força difícils. Amb la configuració d'una classe obrera incipient a la ciutat s'inicia el moviment obrer -també incipient- que té repercussions als llocs de treball, però també en els barris. Barcelona i els municipis del Pla tornaven a créixer, així la ciutat passa en deu anys de 81.000 habitants el 1823 a 117.000 el 1833. La desamortització de Mendizábal el 1837 -que recupera la llei de 1820- torna a possibilitar que part de les propietats religioses passin a tenir altres usos, el que junt amb els canvis

en l'àmbit de la producció i del comerç incideix en la continua transformació de la ciutat que pateix una densitat elevada.

L'Estat es veia en la necessitat d'imposar no sols un control militar sinó també territorial que homogeneïtzés una organització heretada dels diversos regnes de la Corona sota el domini de les lleis castellanes i que formalitzés una organització territorial capaç de servir als seus interessos, aspiració que ja es reflectia en la Constitució de 1812. L'Estat volia fer efectiu el domini de les províncies sobre els municipis com a baula clau del seu domini sobre el territori. En aquest sentit, s'ha de situar el Decret de 30 de novembre de 1833 sobre la divisió provincial espanyola.¹³⁹ Aquest decret és important perquè estableix un sistema -menyspreant realitats històriques i socials- que, sense massa canvis significatius, perdura fins l'actualitat. L'article 4 defineix l'objectiu del decret: "Aquesta divisió de províncies no s'entendrà limitada a l'ordre administratiu sinó que s'arranjaran a ella les demarcacions militars, judicials i d'hisenda" objectiu que reflecteix clarament el model de divisió territorial de l'Estat que es volia construir. Tanmateix, a l'article 1, hi consta la sentència definitiva:

El territori espanyol en la Península i illes adjacents queda dividit en 49 províncies, que prendran el nom de les seves capitals respectives, excepte les de Navarra, Alaba, Guipúscoa i Biscaia, que conservaran les seves denominacions.

I específicament en l'article 2, dedicat a precisar la divisió provincial, quan parla de Catalunya s'afirma "... es divideix en quatre províncies, a saber, Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona..." Havent-se publicat aquest decret, calia reglamentar els municipis i en aquest sentit es publica el Reial Decret de 23 de juliol de 1835 per l'arranjament provisional dels ajuntaments de la península i illes adjacents¹⁴⁰ que en el seu article 1, fixa la composició dels ajuntaments: un alcalde, un nombre determinat de tinentes d'alcalde i regidors en funció del nombre d'habitants del municipi i un procurador del comú. En aquest mateix article, hi ha una concreció que fa referència a les grans ciutats "A Madrid i la resta de capitals o ciutats que el govern ho estimi convenient hi haurà un

¹³⁹ *Reial Decret de 30 de novembre de 1833, sobre la divisió provincial espanyola. Gaceta de Madrid*, núm. 154, de 3 de desembre de 1833.

És un decret que ocupa mitja pàgina de la Gaceta, però que està seguit d'un altre decret (d'una pàgina, aproximadament) i que fa referència a un Reial Decret anterior del 23 d'octubre. S'han d'entendre aquests tres decrets, junt amb les ordres adjuntes com a complementaris ja que tracten temes relacionats, les funcions de les províncies, el seu govern, el tipus de província, etc.

¹⁴⁰ *Reial Decret de 23 de juliol de 1835, per l'arranjament provisional dels Ajuntaments de la península i illes adjacents. Suplement de la Gaceta de Madrid*, núm. 206, del 24 de juliol de 1835.

corregidor nomenat per S.M. que serà el president de l'Ajuntament." Senyalem aquesta concreció, no sols perquè fa referència a les grans ciutats on -s'ha de suposar- s'inclou Barcelona sinó pel seu caràcter: el més important és el control centralitzador de l'Estat que no en té prou amb imposar el govern provincial -delegat directament per l'Estat- per sobre del municipal sinó que a més imposa la figura del corregidor; aquesta mesura se suma a la garantia del poder executiu municipal, separant els regidors de l'alcalde i els tinentes d'alcalde i a l'elecció censatària que garanteix la limitació de l'electorat i la dels cens d'electes a grans contribuents, assegurant que els ajuntaments restin sota el govern de les classes dominants; i finalment, no com anècdota, la referència a Madrid és notable en el text i en la pràctica: durant aquests anys la legislació de l'Estat es publica a la *Gaceta de Madrid*. Estem davant d'un Estat centralista i que exerceix de forma contundent la seva política centralitzadora.

La fixació de la divisió provincial contrasta amb la variabilitat de la legislació municipal, tot i que la majoria no tenen una incidència real, o bé no arriben a ser vigents o bé la seva vigència és breu i/o parcial, sempre dependents de la legislació de l'Estat i dels seus governs que oscil·len entre conservadors i liberals. Serveixi com a mostra la Llei Municipal de 21 de març de 1840,¹⁴¹ suspesa per Espartero el 13 d'octubre de 1840 i que després de diferents vicissituds es publicarà el 30 de desembre de 1843. La Constitució¹⁴² i la llei municipal¹⁴³ de 1845, plantegen una recentralització governamental del poder local que fou la prioritat dels moderats. Durant aquest període en què s'alternaven moderats i liberals, els models centralitzats d'Estat que defensaven uns i altres no diferien massa, en canvi sí hi ha diferències substancials quant a la incidència de l'Estat en els governs municipals, ja que mentre els liberals defensaven un model d'Ajuntament més polític, els moderats defensaven un model d'Ajuntament més administratiu on l'alcalde fos nomenat des del govern o des de la monarquia.

Mentrestant, la ciutat de Barcelona, per sota d'aquesta estructura legislativa, afrontava un problema de densitat i de necessitat de creixement tot i les cauteles de l'Estat. Barcelona

¹⁴¹ *Llei municipal de 21 de març de 1840, d'organització i atribucions dels ajuntaments*, sancionada a Barcelona el 14 de juliol de 1840, manada publicar el 30 de desembre i publicada a la *Gaceta de Madrid*, núm. 3395, de 31 de desembre de 1843, amb el Reial Decret que hi fa referència.

¹⁴² *Constitució Espanyola de 1845*. Recuperada de: https://www.congreso.es/docu/constituciones/1845/1845_cd.pdf

¹⁴³ *Llei d'organització i atribucions dels ajuntaments*, de 8 de gener de 1845. *Gaceta de Madrid*, núm. 3776, de 15 de gener de 1845. En aquesta mateixa *Gaceta* es publica la *Llei d'organització i atribucions de les diputacions provincials*, de 8 de gener de 1845.

Figura 1. Plànol geomètric de la ciutat de Barcelona (1842). Aixecat per l'arquitecte major de Barcelona Josep Mas qui el dedicà a l'Ajuntament Constitucional. Gravat per Ramon Alabern. Recuperat de: <http://www.atlesdebarcelona.cat/gravats/458/?tax=42&lang=es>

Aquest plànol representa la ciutat emmurallada, abans de la construcció de l'Eixample i vigilada des de Montjuïc i des de la Ciutadella (recordar els bombardejos d'aquest mateix any -1842- contra la ciutat). Més endavant citarem unes paraules de É. Reclus força descriptives de la situació.

estava encerclada per 6 quilòmetres de muralles que encabien una superfície de 2 quilòmetres quadrats, on el 40% del sòl estava ocupat per 7 casernes, 11 hospitals, 40 convents i 27 esglésies. L'any 1838 l'Ajuntament de Barcelona convoca un concurs per avaluar els avantatges de la supressió de les muralles de la ciutat que va guanyar, l'11 de setembre de 1841, el metge Pere Felip Montlau (1808-1871); el títol de la seva proposta era ben explícit *Abajo las murallas!!! Memoria acerca de las ventajas que reportaría á Barcelona, y especialmente á su industria, de la demolición de las murallas que circuyen la ciudad.*¹⁴⁴

El trienni 1840-1843 fou convuls, Barcelona va ser bombardejada el 3 de desembre de 1842 durant 12 hores, es van disparar 1.000 projectils sobre la ciutat des de Montjuïc que destruïren 500 cases; va a tornar a ser bombardejada el 1843 aquesta vegada des de Montjuïc i la Ciutadella; a la ciutat va quedar la meitat de la seva població (unes 50.000 persones), en unes condicions molt difícils de subsistència. L'obligada reconstrucció de la ciutat i la necessitat de treball feren que la recuperació fos prou ràpida, així el 1844 es va arribar als 121.000 habitants i al 1848 als 142.213 habitants, entre els quals es comptabilitzen 18.000 obrers tèxtils. El moviment obrer poc organitzat, s'expressava en lluites i demandava la necessitat d'organitzar-se, la jornada de deu hores, la prohibició del treball als menors de vuit anys i la prohibició del treball de jornada completa a la resta de menors.

Durant el Bienni Progressista (1854-1856) les revoltes i la repressió contra els insurrectes fou continuada, no obstant, el 1854 s'enderrocaren part de les muralles i en els següents anys les comunicacions per carretera i ferrocarril varen augmentar força. La ciutat creixia (183.787 habitants)¹⁴⁵ i es modernitzava alhora que es consolidava una nova estructura de classes pròpia de la ciutat i d'alguns municipis del Pla; però era estranya a la majoria del país i a l'Estat, i aquesta consideració comporta una manca d'entesa entre les necessitats de Barcelona i Catalunya i les voluntats de l'Estat i dels governs espanyols¹⁴⁶ -que acumulaven les seves pròpies tensions-. Aquesta disfunció que corresponia a

¹⁴⁴ Montlau, P. F. (1841). *Abajo las murallas!!! Memoria acerca de las ventajas que reportaría á Barcelona, y especialmente á su industria, de la demolición de las murallas que circuyen la ciudad.* Barcelona: Imprenta del Constitucional.

¹⁴⁵ El 1857 es realitzà el primer cens modern de l'Estat espanyol que atorgava 183.787 habitants a la ciutat de Barcelona i 268.065 al Barcelonès, on alguns municipis del Pla havien tingut un creixement -relatiu- més important que el de Barcelona.

¹⁴⁶ El 1856 s'aprovà pel Congrés dels Diputats una Constitució que no va entrar en vigor.

interessos diferents entre la classe dominant a l'Estat i la classe dominant a Catalunya comportà que les escasses concessions s'obtinguessin a canvi de peatges en el marc d'una política estatal extractiva i centralista. Tanmateix, la disfunció evidencià l'emergència d'una classe obrera amb interessos diferents als de les classes dominants de Catalunya i Espanya.

La reafirmació de la classe obrera (i del sorgiment del moviment obrer) va desemascarar aquells que suposadament anaven a Madrid a defensar els interessos del país, però que força vegades tenien interessos més coincidents amb els de les autoritats del Govern -encara que no els fes les concessions que se li demanaven- que amb els dels treballadors. Situació que el país patia, en general, i la ciutat de Barcelona especialment, en concentrar-s'hi una part important de la classe obrera.

En aquest marc, l'Ajuntament obrí un concurs de projectes d'eixamplament de la ciutat (1859) que va guanyar Antoni Rovira (1816-1889). Era un projecte radial amb una trama urbana a l'estil d'altres reformes que s'havien fet a capitals europees com París o Viena i que era del gust d'una fracció important de la burgesia catalana. Però el Ministeri de Foment imposà la proposta d'Ildefons Cerdà (1815-1876) que no s'havia presentat al concurs municipal i havia portat directament llur plantejament a Madrid.

El Pla Cerdà¹⁴⁷ no sols reflecteix en els seus estudis plànols detallats, sinó que aporta una visió comprensiva de la societat;¹⁴⁸ així classifica les cases en quatre tipus en funció de la seva superfície i la classe social dels seus habitants: en habitatges per a la gent rica que disposaven de 21m² per persona, per a la gent benestant que disposaven de 20m² per

¹⁴⁷ Cerdà, I. (1968). *Teoría general de la urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la Reforma del ensanche de Barcelona (1867)* (3 vols.). Madrid: Instituto de Estudios Fiscales. Ediciones Ariel. Editorial Vicens Vives. En el primer volum d'aquesta obra dedicat a la "Teoría General de la Urbanització" Cerdà ens transmet una visió estrictament tècnica de la urbanització, entenen la divisió territorial de la ciutat quasi com una indicació per a l'orientació (P. 465). Així, districtes i barris son divisions territorials sense referència geogràfica, històrica o social (P. 527).

Cerdà, I. (1991). *Teoría de la construcción de las ciudades: Cerdà y Barcelona* (2 vols.). Madrid: Instituto Nacional de la Administración Pública i Ajuntament de Barcelona. En el primer volum dedicat a Barcelona (el segon està dedicat a Madrid) s'adjunten dues ordenances municipals de setembre de 1859 que significativament traspuen els interessos de l'ajuntament ja que s'ocupen de la policia urbana (P. 479-512) i de la construcció (P. 513-549). També significatiu és que quan es refereixen als territoris que afectaran les ordenances incloguin a més de la ciutat de Barcelona, parts dels pobles de Sant Adrià de Besos, Sant Andreu del Palomar, Sant Martí de Provençals, Gràcia, Sant Gervasi, Corts de Sarrià i Sants, utilitzant el subterfugi que aquests pobles disposen de plena independència, excepte pel que indiquin les ordenances (P. 484).

¹⁴⁸ Cal fer notar que hi ha un esforç per comprendre la societat barcelonina (en termes estadístics) però que tot i que es reflecteix la realitat de les classes socials i es proposa que les diferents classes visquin en un mateix edifici, encara que en pisos de diferent superfície, no es proposen mesures per a la desaparició de les desigualtats i l'abolició de les classes.

persona, per a l'artesanat que disposaven de 12m² per persona i per als obrers o jornalers que disposaven de 8m² per persona (que a la Barceloneta es reduïen fins els 5,8m² per persona). També aporta dades de l'esperança de vida que era de 60 anys per als professionals, de 51 per als artesans i de 41 per als obrers tèxtils del cotó.

L'Eixample s'inaugurà el 1860,¹⁴⁹ el 1878 s'aprovaren les ordenances de l'Eixample (quan feia anys que s'havia construït en els passatges que entraven a les illes) i el 1895 s'autoritzava l'edificació a l'interior de les illes. Així, el Pla Cerdà quedava força malmès, desapareixen els enjardinats interiors i es constata que la proposta d'habitatges on les quatre categories socials (rics, benestants, artesans i obrers) ocupessin diferents pisos en el mateix edifici no s'havia realitzat, però el Pla Cerdà també tingué conseqüències per als municipis del Pla ja que eren -d'una o altra manera- engolits per Barcelona.

El setembre de 1868 esclatà la Revolució (la Gloriosa) que obrirà el sexenni democràtic en el qual l'Estat prendrà primer forma de monarquia constitucional i després forma de república. El 9 de novembre el govern provisional, sorgit de la Revolució, publicarà el Decret de Sufragi Universal¹⁵⁰ que donarà pas a les primeres eleccions constituents¹⁵¹ i a la Constitució de 1869.¹⁵² L'articulat del Decret està precedit per una introducció política on s'argumenta la seva necessitat i on es fa una apologia de la província que continua sent l'estructura territorial de l'Estat. Aquesta estructura reforça la figura del governador provincial que restarà per sobre de la Diputació. Tot i que en l'article 3 estén el sufragi a les eleccions municipals, provincials i a les corts, no fa referència a les funcions ni de les institucions, ni dels càrrecs electes ja que se suposa que aquests temes seran tractats en una nova llei municipal a la qual s'al·ludeix repetidament. El que sí es continua citant és la figura de l'alcalde de barri, però més com una necessitat de controlar les ciutats en el seu creixement que des d'una perspectiva democràtica de representació del barri. Encara

¹⁴⁹ Cal recordar que les muralles, de la part de muntanya, s'havien començat a enderrocar el 1854, durant el bienni progressista, obrint Barcelona al Pla i propiciant l'inici del Pla Cerdà. Arran de la Revolució de 1868 s'acordà l'enderroc la Ciutadella i els seus terrenys seran cedits per l'Estat a l'Ajuntament de Barcelona el 1869. I la muralla de mar s'enderrocà entre el 1878 i el 1881.

¹⁵⁰ *Decret Llei de Sufragi Universal, de 9 de novembre de 1868. La Gaceta de Madrid*, núm. 315, de 10 de novembre de 1868.

¹⁵¹ En aquestes eleccions va votar el 70% del cens (homes, majors de 25 anys, que no tinguessin deutes públics i que estiguessin inscrits en el padró de veïnat). Els resultats deixaran als republicans federals (69 escons) en minoria davant dels progressistes (159 escons) i els unionistes (69 escons), cosa que va propiciar que la constitució fos aprovada per una majoria notòria. A Catalunya però, el vot fou diferent, els federals van obtenir 28 dels 37 escons possibles.

¹⁵² *Constitució de la Nació Espanyola. Promulgada el 6 de juny de 1869*. Recuperada de: https://www.congreso.es/docu/constituciones/1869/1869_cd.pdf

que sigui parcial, l'aplicació del sufragi universal ajudarà que les institucions siguin més permeables a la realitat i possiblement obrirà el camí a legislacions més progressistes, possibles gràcies a la mobilització popular (Revolta de les Quintes...) i que culminaran, pel que fa a les propostes referents a territori i democràcia, en la llei municipal de 1870 i en el projecte de Constitució Federal Republicana de 1873. Tot i que la primera tindrà una breu aplicació i la segona no passarà de ser un projecte, aporten nous conceptes a la tradicional conceptualització de l'Estat en relació al municipi i a l'aplicació del sufragi universal.

De la mateixa data 20 d'agost de 1870 i en la mateixa *Gaceta* de l'endemà, es publiquen tres lleis:¹⁵³ l'electoral, la municipal i la provincial.

La llei electoral -que a diferència d'altres lleis electorals, deroga totes les anteriors- en el seu article 1, diu "Són electors tots els espanyols que es trobin en ple gaudi dels seus drets civils, i els seus fills que siguin majors d'edat d'acord amb la legislació de Castella." Volem fer notar el pes de Castella dins l'Estat. A continuació, l'article 2, tracta els quatre supòsits que invaliden el dret a ser elector; els tres primers fan referència a l'ordre judicial i penal i el quart diu: "Els que no tinguin mitjans de subsistència i els rebin en establiments benèfics, o els que es trobin empadronats com a captaires i autoritzats pels municipis per implorar la caritat pública." Aquests articles són una mostra de l'esperit de la llei que tot i fer una ampliació considerable del sufragi universal, no deixa de ser una llei liberal que exclou els més pobres i reafirma el centralisme de l'Estat. En aquesta línia, en els articles del 3 al 6 on es tracten els requeriments que han de tenir els càrrecs electes, hi ha l'excepció que es fa al sufragi universal (ja que per ser membre del Senat s'ha de ser un prohoms de l'Estat: càrrecs de primer rang com polítics, administratius, militars o religiosos) i l'elecció es fa mitjançant compromissaris, preservant una de les dues cambres al poder de les elits.

La llei municipal, lògicament, conserva el to polític de l'electoral. En el seu articulat, a diferència de la legislació precedent, afegeix al tractament administratiu del municipi com a baula de l'Estat un altre caire a fi de considerar-lo subjecte polític quant a llur autonomia i representació, així l'article 1 diu: "És municipi l'associació legal de totes les persones que resideixen en el terme. La seva representació legal correspon a l'Ajuntament." Més

¹⁵³ *Llei Municipal dels termes municipals i dels seus habitants; Llei Provincial, de les províncies del seu territori i habitants; Llei Electoral*. Suplement, *Gaceta de Madrid*, núm. 233, de 21 d'agost de 1870.

endavant (art. 28) especifica que en tots els municipis hi haurà un ajuntament i una junta municipal; mentre el primer estarà compost per l'alcalde, els tinents i els regidors, el segon a més d'aquests càrrecs electes sumarà una assemblea de vocals associats que hauran de triplicar el nombre de càrrecs electes i que seran designats entre els contribuents de cada districte electoral, amb l'excepció del municipis menors de 800 habitants on la junta municipal serà composta pel conjunt de la població. La junta municipal, així com la figura de l'alcalde de barri -que continua present en els texts- fa pensar en una preocupació per arribar des de l'administració municipal al conjunt de la població. En aquesta línia, trobem una especificació del nombre de regidors que els ajuntaments han de tenir en funció del nombre de residents; així, als municipis entre 95.001 i 100.000 habitants se'ls assigna 1 alcalde, 10 tinents, 33 regidors (en total 44 regidors), 10 districtes i als barris que corresponguin (art. 33 i 34), s'incrementa 1 regidor per cada 20.000 habitants més, fins un topall de 50 regidors, cosa que implica un horitzó de municipis de 220.000 habitants. Cal tenir present que el 1869 la població de la ciutat de Barcelona era de 193.496 i el 1871 de 194.382 habitants.¹⁵⁴ Cada districte es dividirà per barris quan tingui més de 4.000 habitants o el nucli de població estigui apartat del centre i, en cada barri hi haurà un alcalde de barri, designat per l'Ajuntament d'entre els veïns del barri (art. 35 a 38). Cal precisar que es defineix el districte com una divisió administrativa sense cap tipus de funció política, a càrrec d'un tinent d'alcalde. Així s'estableix una cadena de poder executiu que s'iniciaria en el govern de l'Estat i passaria pel governador provincial, l'alcalde, el tinent i l'alcalde de barri. Aquesta cadena també es reproduïx en les competències i en les funcions, siguin polítiques o administratives.

La llei provincial verifica la supremacia del poder central de l'Estat per sobre del poder local. L'article 1 defineix els termes: "El territori de la Nació espanyola a la Península i illes adjacents es divideix per la seva administració i règim en províncies, segons ho determini la llei de divisió territorial." I és tant important per a l'Estat que consagra l'alteració d'aquests límits a la implicació de totes les parts interessades i al Consell d'Estat. Així mateix, el governador provincial serà nomenat pel govern de l'Estat i serà el cap superior de l'administració en el territori. Per tant, sense escletxes, l'administració

¹⁵⁴ Xifres de població que no inclouen les guarnicions.

de l'Estat s'estendrà per municipis, districtes i barris, però sota el control de les diputacions provincials.

L'11 de febrer de 1873 les Corts espanyoles proclamen la República que perdura fins el cop d'estat del general Martínez Campos el 29 de desembre de 1874 amb què s'inicia la restauració borbònica. Són uns anys convulsos amb força conflictes, en paral·lel, dins i fora de les Corts, l'enfrontament entre dues concepcions republicanes de l'Estat, la unitària i la federal, aixecaments cantonalistes, la guerra carlina (que a Catalunya promet el retorn a la institucionalització pròpia anterior al 1714) i una classe obrera en augment (el 1873 s'estima que la Federació Regional Espanyola de l'Associació Internacional dels Treballadors (AIT) comptava amb 50.000 afiliats), amb el creixement de la societat industrial i de les ciutats. En aquest context, entre el juny de 1873 i el gener de 1874 la República va estar governada pels federals que redactaren el projecte de constitució que no arribà a aprovar-se a les Corts i que volem comentar a continuació per dues raons fonamentals: la primera, perquè representa una ruptura amb tota la legislació esdevinguda d'ençà el 1812 i, la segona, perquè tot i aquesta ruptura, preserva alguns aparells de l'Estat, preservació que com quedarà palès a través dels esdeveniments, no serà suficient per a les elits de l'Estat ni per a l'exèrcit que les defensa. Així doncs, tot i ser un projecte, ens nodreix d'una perspectiva sobre els límits del diàleg entre democràcia i territori, en el si de l'Estat espanyol.

L'articulat del projecte de Constitució Federal de la República¹⁵⁵ està precedit d'un text a mode de preàmbul molt il·lustratiu on es defineix l'objectiu de la Constitució com el de “fundar i organitzar el dret públic d'una veritable Federació liberal, democràtica i republicana.” Així, en aquest mateix text es plantegen tres exigències:

Primera, la de conservar la llibertat i la democràcia conquerides per la gloriosa revolució de setembre; segona, la d'indicar sense perjudici del dret de les províncies, una divisió territorial que derivada dels nostres records històrics i de les nostres diferències, assegurui una sòlida Federació i amb ella la unitat nacional; tercera, la de dividir els poders públics en tals termes i per limitacions tan senyalades i clares, que no puguin mai confondre's ni menys concentrar-se per minvar un dret o per establir una dictadura.

¹⁵⁵ *Proyecto de Constitución Federal de la República Española, 1873*. Recuperada de: https://www.Congreso.es/docu/constituciones/1869/cons1873_cd.pdf

Per tant el concepte d'unitat nacional espanyola preval i en certa manera justifica la federació, així com el dret a la propietat es garanteix per sobre de la separació de poders i la divisió territorial provincial es preserva com estructura d'Estat, tot i que en l'article 1, s'afirmi:

Componen la Nació espanyola els Estats d'Andalusia Alta, Andalusia Baixa, Aragó, Astúries, Balears, Canàries, Castella la Nova, Castella la Vella, Catalunya, Cuba, Extremadura, Galícia, Múrcia, Navarra, Puerto-Rico, València, Regions Basques.

A continuació, en el mateix article 1, s'introdueix que els estats podran conservar les províncies o modificar-les, tot i contradir-se en la seva preservació, unes línies més amunt. En l'article 2, es fa referència als altres territoris que resten sota el poder espanyol i disposa que puguin accedir a ser estats de la República, en funció de la seva evolució -sense més concreció-. La ruptura és palpable en els temes de concepció democràtica de l'Estat, separació d'estat i església (art. 35), abolició de tots els títols nobiliaris (art. 38), dipositar la sobirania de l'Estat en tots els ciutadans i establir el sufragi universal (art. 42), no obstant això, quan el concepte es trasllada a l'aplicació s'enterboleix, així el govern enviarà un delegat a cada estat regional per vigilar el compliment de les lleis federals (art. 72), s'exclou del sistema de sufragi universal el poder judicial o l'elecció del president i vicepresident de la república (d'acord amb les juntes d'estat), així com del senat que passa a ser una cambra de representació federal on les corts de cada estat regional enviaran els seus representants (art. 50 a 53). Des de la Constitució federal es formulen unes línies bàsiques municipals, s'entén comunes a tots els estats regionals sota un principi rector "(...) tot el municipal és del municipi, tot el regional és de l'Estat, i tot el nacional de la Federació" (art. 40). Es garanteix l'autonomia municipal administrativa, econòmica, política i jurídica, així com l'elecció de tots els càrrecs per sufragi universal, inclosos els jutges que entendran de faltes, judicis verbals i actes de conciliació (art. 106 a 109).

Primer el cop d'Estat i després la Restauració borbònica, acaben amb la Primera República; és en aquests anys (1874-1875) que Élisée Reclus escriu una breu descripció de la ciutat de Barcelona que té el valor de no estar sotmesa a la repressió i de mantenir una certa distància, tot i que sabem que va seguir de prop els fets que es succeïren duran el sexenni democràtic i especialment a Barcelona:

... es succeeixen les ciutats i els pobles que precedeixen als afores¹⁵⁶ de Barcelona. La ciutat pròpiament dita se situa al costat del mar, a la base oriental de l'escarpada roca de Montjuïc, erigida de fortificacions amenaçadores, que més sovint vomiten ferro als mateixos barcelonins que als seus enemics; a més, una poderosa ciutadella, igual en superfície a un terç de la ciutat, la vigila des de llevant. No obstant això la ciutat és molt alegre al peu d'aquestes bateries que podrien reduir-la a cendres.¹⁵⁷

El 29 de desembre de 1875 es proclama Alfons XII rei d'Espanya i la Restauració monàrquica necessita reorganitzar l'aparell de l'Estat. Assegurat l'ordre repressiu, és prioritari assegurar l'ordre legal, i per tant s'aprova la Constitució de la Monarquia Espanyola de 1876,¹⁵⁸ que serà el bressol sobre el qual es redactaran un conjunt de lleis, també municipals i electorals que representen un retrocés notable respecte els avenços democràtics que s'havien aplicat durant el Sexenni i especialment durant els anys de la Primera República. La Constitució de 1876 replega els poders de l'Estat i els centralitza, alhora que retalla la possibilitat d'intervenir a la ciutadania en processos electorals; serveixi com a mostra l'article 20 que defineix que els senadors seran per dret propi, vitalicis nomenats per la Corona, nomenats per les corporacions de l'Estat i entre els grans contribuents, així mateix en les articles 27 i 28 s'afirma que els diputats a les Corts s'elegiran en funció del que digui la llei. Aquest recurs de subordinar els articles constitucionals a lleis futures també s'aplica en l'elecció de les diputacions (art. 82) i dels ajuntaments (art. 83) en el que s'afirma "que els ajuntaments seran nomenats pels veïns als qui la llei confereixi aquest dret." Immediatament, el 16 de desembre de 1876, s'aprova la Llei Municipal¹⁵⁹ que en el primer article diu "Les eleccions dels ajuntament s'ajustaran a la llei electoral de 20 d'agost de 1870, sense altres modificacions que les

¹⁵⁶ S'ha traduït 'faubourgs' com 'afores' ja que les altres traduccions que feien referència a suburbis o a barris (o part de barris) situats fora de muralles, definien unes realitats que potser no s'adaptaven a les de la ciutat de Barcelona. Així, en el mateix text, hem trobat referències que exclouen a Gràcia i la Barceloneta del còmput d'habitants de Barcelona, quan Gràcia era un municipi independent, però la Barceloneta no, o que parlen de la Barceloneta i Sarrià -que també era un municipi independent- com realitats diferenciades de la ciutat pròpiament dita de Barcelona.

¹⁵⁷ Reclus, É. (1876). *Nouvelle Géographie Universelle: la terre i les homes. Vol. 1, L'Europe Meridionale*. París: Librairie Hachette et Cie. P 834-837.

S'ha traduït directament del francès perquè la versió castellana (en onze volums) no inclou el que comprèn Espanya, que havia d'anar en volum a part -a criteri dels editors espanyols-, i que no s'arribà a editar. Nicolás Ortega i Jacobo García ho expliquen a la pàgina 37 i a la nota a peu de pàgina 5 de l'article: Ortega, N., García, J. (2006). La visión de España en la obra de Élisée Reclus: imagen geográfica y proyección política y cultural. Oviedo: *Eria, Revista Cuatrimestral de Geografía*, núm. 69.

¹⁵⁸ *Constitució de la Monarquia Espanyola de 1876*. Recuperada de: https://www.congreso.es/docu/constituciones/1876/1876_cd.pdf

¹⁵⁹ *Llei Municipal de 16 de desembre de 1876. Gaceta de Madrid*, núm. 352, de 17 de desembre de 1876.

exposades a continuació,” explicitant textualment un retorn al passat. Mesos després s’aprova el Reial Decret de 2 d’octubre de 1877¹⁶⁰ pel qual es publiquen les lleis orgàniques municipal i provincial de 1876 que no incorpora canvis substancials. S’ha d’indicar que aquestes lleis mantenen el caràcter restrictiu i centralitzador de l’Estat, serveixi com exemple que els ajuntaments elegiran l’alcalde excepte en les capitals de província, en les ciutats caps de partit judicial i en tots els municipis de més de 6.000 habitants en què el nomenament estava reservat al rei.

Aquestes lleis tenen un desenvolupament desigual i força vegades parcial, el que fa que la seva aplicació sigui laxa, a més estan sotmeses a continues propostes de reforma que s’aprovaran o no, però que provoquen inestabilitat; serveixi com exemple les 22 propostes de reforma que es van fer sobre la Llei Municipal del 2 d’octubre de 1877,¹⁶¹ entre la seva aprovació i el 1923. Aquesta llei municipal no retornava estrictament al sufragi censatari, però restringia el cens a l’entorn del 5% de la població espanyola (que recordem havien de ser homes i majors de 25 anys),¹⁶² la posterior Llei electoral de 1878,¹⁶³ es centra en la determinació dels districtes electorals i les eleccions a les Corts i la Llei provincial de 1882¹⁶⁴ dedicada a fixar la divisió territorial de l’Estat en províncies i reforçar el poder dels governadors i governs provincials.

Cal però, en aquest punt, assenyalar que la restricció democràtica, en la seva forma de limitar l’accés al cens electoral, retallar l’autonomia dels municipis i enfortir la centralització de l’Estat, té també un component de classe ja que a qui es margina dels processos electorals són les classes populars, afavorint el poder dels cacics a l’àmbit rural (grans tenidors) i el poder dels burgesos a l’àmbit urbà (grans contribuents) que a més acaparen càrrecs i privilegis de l’Estat. Tanmateix, en aquesta època el més notable és l’interès de l’Estat a subordinar la divisió i organització territorial als seus interessos, de forma i manera que els municipis i les províncies no siguin res més que una extensió per complir i fer complir la llei al servei dels interessos de la Monarquia.

¹⁶⁰ *Reial Decret de 2 d’octubre de 1877. Gaceta de Madrid*, núm. 277, de 4 d’octubre de 1877.

¹⁶¹ *Llei Municipal de 2 d’octubre de 1877. Gaceta de Madrid*, núm. 277, de 4 d’octubre de 1877.

¹⁶² Orduña, E. (2005). *Historia del municipalismo español*. Madrid: Iustel.

¹⁶³ *Llei Electoral de 28 de desembre de 1878. Gaceta de Madrid*, núm. 364, de 30 de desembre de 1878.

¹⁶⁴ *Llei provincial de 29 d’agost de 1882. Gaceta de Madrid*, núm. 244, d’1 de setembre de 1882. Aquesta llei està acompanyada d’un Reial Decret que concreta els partits judicials que componen els districtes electorals i les respectives capitals de districte de tot l’Estat.

Possiblement, com a resposta a aquesta situació, s'elaborà el projecte de Constitució aprovat pel Congrés Regional Federalista de Catalunya el 2 de maig de 1883,¹⁶⁵ que recorda el projecte de Constitució federal espanyola de 1876. S'estableix que el govern de l'Estat català serà una República Democràtica Representativa. En aquest sentit es subscriu l'aplicació del sufragi universal i en el cas dels municipis es considera que quan no sigui possible l'elecció del govern municipal pel comú dels veïns es faci també per sufragi universal. Reconeix els municipis com la base de la divisió territorial i els atorga una àmplia autonomia. És interessant assenyalar que determina que l'òrgan intermediari entre el municipi i el govern serà la comarca. També, hi ha un seguit de consideracions socials com la secularització de l'ensenyament i la beneficència depenent de l'Estat i de les municipalitats (art. 45) o certes mesures per les quals es prohibeix el treball (d'esforç corporal a les fàbriques i tallers) als nois menors de 14 anys i a les noies menors de 12 anys, afegint que els compresos entre aquestes edats i els 18 anys, per poder ser admesos en un lloc de treball, hauran d'acreditar saber llegir i escriure correctament (art. 36).

Hi ha dos documents més en aquest període, el Memorial de greuges de 1885¹⁶⁶ i el Missatge a la reina Regent de 1888¹⁶⁷ que s'haurien de tenir presents. El Memorial de greuges és considerat per alguns historiadors i polítics com un dels orígens del catalanisme polític. El text, aprovat en una reunió on assisteixen representants de la burgesia catalana, no pretén restituir les institucions sinó dotar-se d'un sistema polític-administratiu que afavoreixi la marxa dels seus negocis, convençuts que en el marc de la monarquia centralista no poden trobar la solució als seus interessos. La defensa de la propietat i de la indústria desplacen les qüestions de democràcia, l'organització municipal i les qüestions socials. Quant al Missatge a la reina Regent, tot i que l'objecte és el reconeixement polític, parla de la pèrdua de les institucions pròpies i cita el Consell de Cent i els consells comunals, en una al·lusió puntual al municipi. El text amb més

¹⁶⁵ Projecte de Constitució aprovat pel Congrés Regional Federalista de Catalunya, el 2 de de maig de 1883. (1990). Dins de *Textos Jurídics Catalans. Lleis i costums VII*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia.

¹⁶⁶ Memòria en defensa dels interessos morals i materials de Catalunya presentada directament a S. M. el Rei en virtut de l'acord pres en la reunió celebrada a la Llotja de Barcelona, l'11 de gener de 1885. (1990). Dins de *Textos Jurídics Catalans. Lleis i costums VII*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia.

¹⁶⁷ Missatge a S. M. Maria Cristina d'Habsburg-Lorena. Reina d'Espanya, comtessa de Barcelona. (1990). Dins de *Textos Jurídics Catalans. Lleis i costums VII*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia.

sensibilitat social cita la situació dels obrers i de la pagesia, així com el problema de les quintes.

Mort Alfons XII (1885) i ja en la regència de Maria Cristina (i en el marc del Pacte del Pardo entre conservadors i liberals pel qual s'alternen al govern) s'aprova la Llei electoral del 26 de juny de 1890.¹⁶⁸ En el seu article primer, es restableix el sufragi universal per als homes de més de 25 anys, amb l'única restricció que tinguin una antiguitat de residència de dos anys en el seu municipi que estiguin inscrits en el cens electoral i estiguin en possessió dels seus drets. Hi ha dues qüestions significatives, la primera és que el sufragi no s'arribarà a aplicar fins a principis del segle XX, i la segona que parla exclusivament de les eleccions de diputats a les Corts.

A Barcelona, amb l'expansió de l'Eixample, les remodelacions de la ciutat a causa de l'Exposició Universal de 1888¹⁶⁹ (que abastaren a més dels terrenys de la pròpia exposició, des de l'Arc de Triomf fins l'Hospital del Mar (actual) i fins al monument a Colom), comportaren uns canvis transcendentals en la urbanització de la ciutat. El creixement industrial i l'arribada de mà d'obra per a l'exposició comportaren un canvi en la composició social de la ciutat, amb el creixement de la classe obrera i la seva presa de consciència.

En paral·lel a la legislació estatal municipal, Barcelona afrontava la necessitat d'una legislació pròpia que, en el marc d'una estructura estatal uniformadora, era complex de gestionar. Per una banda l'acceleració en el creixement, per una altra la nova composició social i finalment les limitacions territorials amb els municipis veïns, plantejaven uns reptes a la ciutat. Són problemes que tenen el seu origen en la imposició d'un règim municipal impropï, que en major o menor mesura es van tractant en les lleis municipals però que no s'aborden i que s'arrossegaran fins l'actualitat, amb presència tant en la legislació municipal pròpia, autonòmica o estatal i en l'evolució de la història particular de la ciutat (agregacions municipals, reformes...).

Una mostra que evidencia aquestes situacions i les tensions a l'entorn de la ciutat la trobem

¹⁶⁸ *Llei Electoral de 26 de juny de 1890. Gaceta de Madrid*, núm. 180, de 29 de juny de 1890.

¹⁶⁹ En el capítol 4, específicament en l'apartat 4.2.1. es comenta l'efecte de l'Exposició Universal a la ciutat.

el 1892 en la Llei de l'Eixample de Madrid i Barcelona¹⁷⁰ i en les Bases de Manresa.¹⁷¹

Les bases de Manresa aporten molt poc respecte el territori, més enllà de la base 5 que reconeix un paper més rellevant a la comarca que el que tenia en el projecte de Constitució de 1883, en detriment del rol municipal, “La divisió territorial sobre la que es desenvoluparà la gradació jeràrquica del poder governatiu, administratiu i judicial tindrà per fonament la comarca natural i el municipi,” tanmateix, alhora imprimeix un caràcter als òrgans territorials de corretja de transmissió governativa. Quant a democràcia, no reconeix el sufragi universal, opta per una elecció censatària tant a les Corts, com als ajuntaments, per tant, tampoc representa cap avenç.

Quant a la Llei de l'Eixample de Madrid i Barcelona, en primer lloc és una llei que deroga la llei municipal del 16 de desembre de 1876 que en el seu article 1, exposa:

Els grups de població, encara que tinguin ajuntament propi, situats a una distància màxima de 10 km. del terme municipal de la capital de la Monarquia, podran ser-hi agregats per Reial Decret, prèvia consulta al Consell d'Estat, donant compte a les Corts.

De igual mode i amb els mateixos tràmits podran eixamplar-se els termes de les poblacions que comptin més de 100.000 habitants, fins una distància de 6 km.¹⁷²

Amb la derogació, el que hom esperaria és una llei que parlés dels objectius polítics i urbanístics, del perquè de les ampliacions i de la situació social que provoquen aquests canvis. Doncs no: hi ha una ferma voluntat en la Llei de l'Eixample de deixar fer. Al govern central l'única preocupació que s'evidencia en el text és assegurar el control recaptatori i la tutela de les comissions encarregades de gestionar l'eixample que seran formades per representants de l'ajuntament i dels grans propietaris (grans contribuents), per tant de garantir el negoci i els rèdits que pot aportar a l'Estat. En el seu article 2, es diu:

Es declaren obres d'utilitat pública, sense necessitat dels requeriments que per això preveu la llei de 10 de gener de 1879, les que es refereixen a

¹⁷⁰ Ajuntament de Madrid. (1911). *Llei de l'eixample de Madrid i Barcelona, aprovada per les Corts i sancionada per S.M. el 26 de juliol de 1892 i Reglament per a la seva aplicació de 31 de maig de 1893*. Madrid: Impremta municipal.

¹⁷¹ Unió Catalanista. (1892). *Bases per a la Constitució Regional Catalana acordades per l'assemblea de delegats celebrada a Manresa els dies 25, 26 i 27 de març de 1892*. Recuperat de: <http://www.basesdemanresa.cat/les-bases-de-manresa/>

¹⁷² *Llei Municipal de 16 de desembre de 1876. Gaceta de Madrid*, núm. 352, de 17 de desembre de 1876. És una llei que es derogarà, però l'article citat es recuperarà en altres documents legislatius.

l'apertura de carrers, places, mercats, passeigs, desviaments de lleres i totes les altres obres que tinguin per objecte el desenvolupament dels eixamples de Madrid i Barcelona.”

La llei de l'Eixample i el reglament adjunt és un text que obra les portes a la construcció -sense restriccions- i de pacte (fiscal i comissionista) entre les diferents administracions i el capital privat per fomentar la urbanització de les dues ciutats.

Si bé en els períodes de governs progressistes i en els projectes de constitució i legislació republicanes (principalment les federals) el municipi i la democràcia prenen una importància rellevant, en la pràctica, la realitat de la ciutat es sotmet als interessos de les classes dominants i de les administracions que els defensen, prioritzant en els debats l'adequació d'aquestes administracions i relegant a un segon pla, en el millor dels casos, el benestar de la ciutadania. És en aquesta situació que es produeix un canvi transcendent per l'esdevenir de Barcelona: les agregacions dels municipis del Pla.

3.2. 1897-1923. Des de l'agregació dels municipis del Pla a la ciutat de Barcelona fins a la Dictadura de Primo de Rivera

Barcelona passà de 248.784 habitants l'any 1877 a 537.354 el 1900, per l'expansió de la pròpia ciutat, la immigració i les annexions dels fins aleshores municipis independents de Gràcia, Sant Andreu, Sant Gervasi, Sant Martí, Les Corts i Sants. Les d'Horta (el 1903 amb uns 4.400 habitants) i Sarrià (el 1921 amb uns 12.000 habitants) serien les darreres agregacions de municipis, amb una indubtable personalitat històrica que perdurarà fins l'actualitat. També s'agregaren territoris que eren part d'altres municipis: la modificació dels límits de Vallvidrera, Sant Bartomeu de la Quadra, la part de la Zona Franca pertanyent a L'Hospitalet (1920), la riba dreta del riu Besòs pertanyent a Sant Adrià (1929) i també a la riba dreta del riu Besòs les anomenades cases barates, pertanyents a Santa Coloma de Gramenet (1943). Així, les agregacions municipals -ja que les altres annexions no aportaren tant territori- són les darreres modificacions significatives de l'extensió de la ciutat. A partir d'aquest moment, tot el creixement de població de la ciutat, implicarà un augment de la seva densitat.

El 20 d'abril de 1897 amb les agregacions dels municipis no sols s'amplia la ciutat en termes de població i superfície sinó que es crea un model de ciutat -que perdurarà, en molts aspectes, fins l'actualitat- amb un fort arrelament a la identitat territorial inframunicipal; potser en aquest sentit d'arrelament territorial es troba una de les claus del futur de Barcelona. Però no sols és aquest aspecte el que configura el model de ciutat sinó també les operacions de segregació classista que una extensió territorial major permet escenificar més clarament.

Els pobles i viles agregats passaren de la independència a formar part d'uns districtes municipals identificats amb un número de l'I al X. Aquestes agregacions indicaven un cert menyspreu a la realitat territorial i a les persones que la sustenten, així com un visió centralista de la ciutat que ha perdurat, també, fins l'actualitat.

El Reial Decret de 20 d'abril de 1897¹⁷³ pel qual s'autoritzava a l'Ajuntament de Barcelona a annexionar-se els municipis del Pla de Barcelona marca el final d'una llarga aspiració de la burgesia catalana d'expandir la ciutat de Barcelona per satisfer els seus

¹⁷³ *Reial Decret de 20 d'abril de 1897. Gaceta de Madrid*, núm. 111, de 21 d'abril de 1897. El decret va ser aprovat pel govern el 19 d'abril.

interessos. Va iniciar-se pels volts de 1840 i va encetar els termes del debat final el 1876, per tant un debat de mig segle. El text del decret, signat per la reina regent Maria Cristina (de format molt breu: 40 línies d'una columna que conté els 6 articles de què consta), va precedit d'una exposició de motius signada per Fernando Cos-Gayón ministre de Governació, en què justifica l'agregació a l'empara de l'article¹⁷⁴ de la llei municipal que permet a les ciutats de més de 100.000 habitants ampliar el seu terme municipal fins a un màxim de 6 km (al seu entorn). El text, amb no gaire encert, intenta presentar l'agregació com avantatjosa per a totes les parts, arribant a dir que “s'eviten danys i resten només els avantatges, potser majors i més clars per a la ciutat que per als pobles que amb ella van a identificar-se” afirmació que no té res a veure amb la realitat, però que reconeix la identitat dels pobles que són agregats. La sentència arriba en l'article 1 del Reial Decret: “Queden agregats en la seva totalitat al terme municipal de Barcelona els de Gràcia, Sant Martí de Provençals, Sants, Sant Andreu del Palomar, Sant Gervasi de Cassoles i Les Corts.”

Els mateixos prohoms representants de la burgesia catalana (banquers, polítics, industrials, grans tenidors) que defensaven una política territorial regionalista (reclamant l'autonomia de diferents àrees de govern), que amb anterioritat havien manipulat el Pla Cerdà per especular amb el sòl i la gestió immobiliària, ara defensaven l'agregació dels municipis del Pla i acabaven amb la seva autonomia utilitzant com a pretext l'ampliació del Pla Cerdà i la millora en la gestió dels serveis. L'agregació responia als interessos econòmics de la burgesia, però també als interessos polítics, era una proposta unitària i centralitzadora que permetia allunyar la democràcia de la ciutadania i millorar el control polític -i en aquest argument l'Estat també coincidia-, tanmateix reportaria més ingressos a l'Ajuntament i més tributs al conjunt de l'administració.

Durant els anys que durà el debat, a més de la posició majoritària en contra de l'agregació de la ciutadania dels pobles del Pla i dels seus governs municipals, hi hagueren altres propostes que s'hi oposaren: des de propostes de mancomunitats municipals a propostes de federació administrativa dels municipis. Uns dels que van mantenir una posició contrària van ser els republicans federals, tot i que amb els anys van anar variant als arguments a l'entorn de les agregacions, van defensar sempre l'autonomia municipal. El

¹⁷⁴ Aquest article citat anteriorment, de la llei municipal de 16 de desembre de 1876, sobrevisu als diferents canvis legislatius i serveix d'empara, més de vint anys després, al decret d'agregacions de 1897.

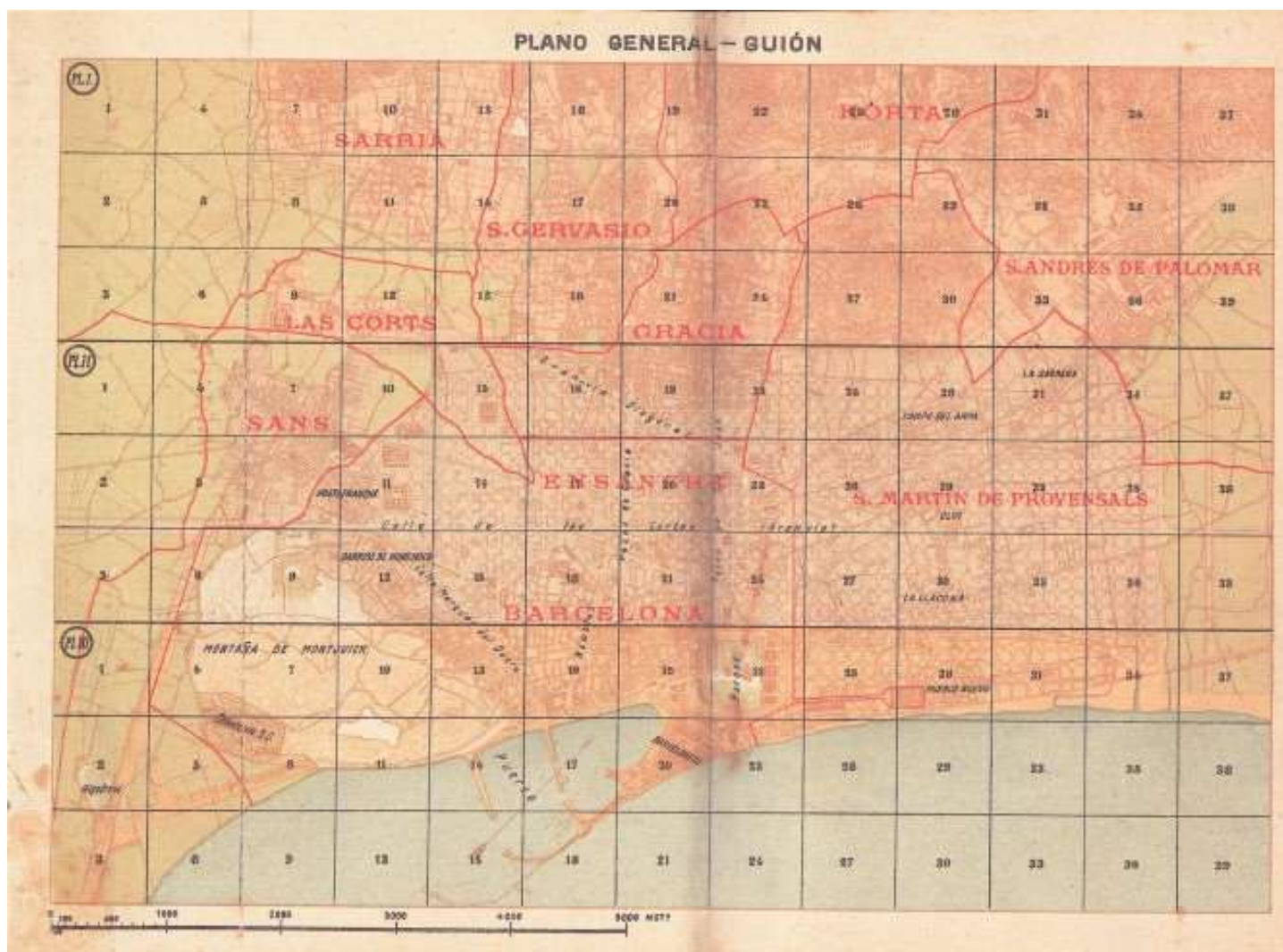

Figura 2. Plànol guia de Barcelona i del seu entorn (1895). Realitzat per J. Roca. Recuperat de: <http://www.atlesdebarcelona.cat/gravats/666/?tax=43&lang=es>
Dos anys abans del Decret d'agregacions dels municipis del Pla a Barcelona, reflecteix els límits municipals de: Barcelona, Sants, Les Corts, Sarrià, Sant Gervasi, Gràcia, Horta, Sant Andreu del Palomar i Sant Martí de Provençals. Cal fixar-se però amb el desenvolupament urbà de l'Eixample, d'ençà l'enderrocament de les muralles (1854-1856) pràcticament engolint alguns d'aquests municipis, el 1895 encara independents.

17 d'abril, tres dies abans de l'aprovació de les agregacions *El Nuevo Régimen*, publicació setmanal federal, sota la direcció de Pi i Margall publicà:

Asseguren molts que avui l'agregació seria no menys avantatjosa per als pobles que per a Barcelona. No ho neguem ni ho afirmem; diem resoltament que això toca apreciar-ho als pobles i no a gents estrangeres, incapaces de conèixer i sospesar els beneficis i perjudicis.

Cada municipi té la seva personalitat, i en el món humà ni les col·lectivitats ni els individus es resignen fàcilment a perdre-la. Entre les col·lectivitats polítiques, el municipi és sens dubte la més natural i en conseqüència la més refractària a confondre's amb altres, màxim si aquestes altres poden absorbir-lo sense deixar ni rastre de la seva passada existència.¹⁷⁵

I afegeix que si estiguessin en el poder ni amb el vistiplau de les Corts decretarien l'agregació en contra del consentiment de la gent dels pobles. Quatre dies després d'aprovarada l'agregació, en el següent número del setmanari insisteixen:

Repetim que no és el nostre ànim ni combatre l'agregació ni defensar-la. El que ens entristeix és que tan lleugerament i per motius tan frívols es sacrifiqui l'autonomia i la personalitat de sis pobles sense escoltar-los; estan pròximes unes eleccions municipals i trobant-se la província en estat de setge,¹⁷⁶ circumstància que ha impedit fer servir un dels drets que més haurien pogut posar de relleu la voluntat dels veïns, el dret de manifestació pública. Feta així l'agregació, els pobles moren en realitat de mort violenta: el decret, més que una imposició governamental, sembla una punyalada.¹⁷⁷

L'agregació significà una imposició antidemocràtica, una pèrdua total de l'autonomia municipal sobretot per als pobles annexats i una pèrdua de democràcia representativa; deixaven de tenir representació i govern propi, però també, en menor mesura, representava una pèrdua democràtica per als ciutadans de Barcelona, en termes de representació.

¹⁷⁵ La agregación de los pueblos. *El Nuevo Régimen. Semanario Federal*. Any VII, núm. 328. Madrid 17 d'abril de 1897. P. 1-2. L'article no va signat.

¹⁷⁶ L'estat de setge imposat per l'Estat és la resposta a la conflictivitat social i a les accions anarquistes (bomba al Liceu el 1893, bomba a la processó del Corpus el 1896) que comportaren l'afusellament dels anarquistes acusats. Tanmateix, tal i com indueix l'article fou idoni per paralitzar les possibles protestes dels pobles contra l'agregació.

¹⁷⁷ La agregación de los pueblos. *El Nuevo Régimen. Semanario Federal*. Any VII, núm. 329. Madrid 24 d'abril de 1897. P. 1. L'article no va signat.

La nova divisió territorial de la ciutat de Barcelona, en districtes, no va respectar la demarcació dels municipis agregats en un intent barruer d'acabar amb llur identitat. Els districtes es numeraren de l'I al X per afavorir la seva homogeneïtzació.

Però l'agregació tenia un component de classe força més profund del qual trobem rastres durant tot el procés. Ja el 1876 en l'informe del municipi de Sant Martí¹⁷⁸ contra l'annexió, s'explicava com el preu de les habitacions i les subsistències obligava la classe obrera a traslladar-se de Barcelona als pobles del Pla i que amb l'agregació l'augment dels impostos i la carestia de la vida els tornaria a obligar a marxar a viure a pobles fora dels nous límits de la ciutat, presentant un model precedent de la gentrificació en la ciutat actual. El 1877 Manuel Girona (banquer i alcalde de Barcelona) en un escrit al president de la Diputació provincial demanant la reactivació de l'expedient de les annexions explícita, entre altres avantatges, les repressives:

...Verificada la fusió trobaria menys obstacles, l'apertura de les grans vies estratègiques en les quals podrien col·locar-se convenientment les casernes, sent això una garantia de la facilitat amb que es verificaria la repressió de qualsevol motí que esclatés.¹⁷⁹

Així l'agregació no sols significa un canvi en el territori de la ciutat de Barcelona sinó la imposició d'un model de ciutat centralista, antidemocràtic i burgès pensat per afavorir els interessos de les classes dominants.

La crisi colonial amb la guerra de Filipines (1896-1897) i la guerra i pèrdua de Cuba (1898), iniciaven una nova crisi del model d'Estat i la necessitat de nous ingressos, situació que llegia perfectament la burgesia catalana per millorar el seu posicionament. Amb la versió més contemporània de la industrialització i el nou model de ciutat, la burgesia industrial i mercantil s'erigeix com a classe hegemònica a la ciutat de Barcelona, amb una incidència política a la resta del país i a l'Estat, no sols pel seu tarannà, sinó pel caràcter rellevant de la pròpia ciutat. L'especulació financera i immobiliària comença a tenir clarament comportaments contemporanis i provoquen -a més de l'expulsió de part de les classes treballadores de la ciutat- una distribució territorial de la població estratificada per classes socials i per tant una segregació urbanística de la ciutat, pròleg

¹⁷⁸ Citat per Nadal, F. (1985). *Burgueses contra el municipalismo. La configuración de la gran Barcelona y las anexiones de municipios (1874-1904)*. Barcelona: *Geocrítica*, núm. 59-60, setembre-octubre de 1985. P. 23.

¹⁷⁹ Citat per Nadal, F. (1985). *Burgueses contra el municipalismo. La configuración de la gran Barcelona y las anexiones de municipios (1874-1904)*. Barcelona: *Geocrítica*, núm. 59-60, setembre-octubre de 1985. P. 28.

dels comportaments que arribaran fins al segle XXI. Per altra banda, l'expansionisme urbanístic (i constructiu) i la forta embranzida industrial comportaren el creixement de la classe obrera i la consolidació del moviment obrer que el 1888 constituí la UGT i el 1907-1910 la CNT que havia de ser el sindicat majoritari de la classe obrera barcelonina.

Les necessitats d'ordenament de la ciutat trobaren com a resposta l'encàrrec, previ concurs, que l'Ajuntament realitzà a Léon Jaussely (1875-1932), de propostes conservadores i que pretenien adaptar-se als interessos de la burgesia. El Pla promovia la idea de fomentar la segregació amb la creació de barriades per usos i classes socials.

L'obertura de la Via Laietana¹⁸⁰ aprovada per l'Ajuntament el 1898 es començà a realitzar el 1907. Va comportar la desaparició de 85 carrers i 270 cases. L'obertura responia a un projecte d'Àngel Baixeras (1834-1892) presentat vint anys abans que recuperava la proposta de Cerdà d'obrir una via que connectés l'Eixample amb el port. El disseny inicial de Cerdà de 1859 considerava Via Laietana com a «via A» per enllaçar de forma directa el nou barri de l'Eixample, que era una peça clau dins el pla Cerdà, amb el port, via de comunicació principal al segle XIX. Però el Pla Cerdà es va focalitzar en el creixement fora muralles i no va ser fins al 1899 que es va tornar a impulsar amb l'aprovació del Pla de Reforma Interior (1878) d'Àngel Baixeras.

Cal però reconsiderar, abans de continuar, la transformació urbana de la ciutat en els darrers cinquanta anys: l'obertura del carrer Princesa i la construcció de l'eix Ciutadella-Rambles,¹⁸¹ l'enderrocament de les muralles, la construcció de l'Eixample, l'Exposició Universal de 1888, l'agregació dels municipis del Pla i l'apertura de Via Laietana. Reformes pròpies però també influïdes per les reformes d'altres ciutats (com la reforma Haussmann de París¹⁸²) que responien a unes necessitats de creixement de la població, i que alhora atreïen més població (recordar que ens aquests anys la població de la ciutat quasi es multiplica per quatre); reformes amb objectius no sempre explicitats (especulació del sòl i immobiliària, interessos industrials, mercantils, repressius); reformes que

¹⁸⁰ Chale, C. (2011). *Anàlisi urbana d'un espai públic de rellevància històrica II: Via Laietana*. (Tesina d'especialitat). Barcelona: UPC-ETSECCPB. Recuperada de: https://www.researchgate.net/publication/77235774_Analisi_urbana_d'un_espai_public_de_relevancia_historica_II_Via_Laietana

¹⁸¹ Amb l'objectiu, entre altres, que les forces aquarterades a la Ciutadella poguessin accedir més fàcilment a les Rambles per reprimir les manifestacions obreres.

¹⁸² La reforma Haussmann (1809-1891), fou realitzada bàsicament entre 1852 i 1870; amb l'obertura dels grans bulevards, per una banda, feia arribar la llum al París històric i per l'altra, fou una font inesgotable d'especulació immobiliària i va establir una millor cartografia per a la repressió de les classes populars; es va arribar a calcular el traçat d'alguns carrers en funció del recorregut de les bales de canó.

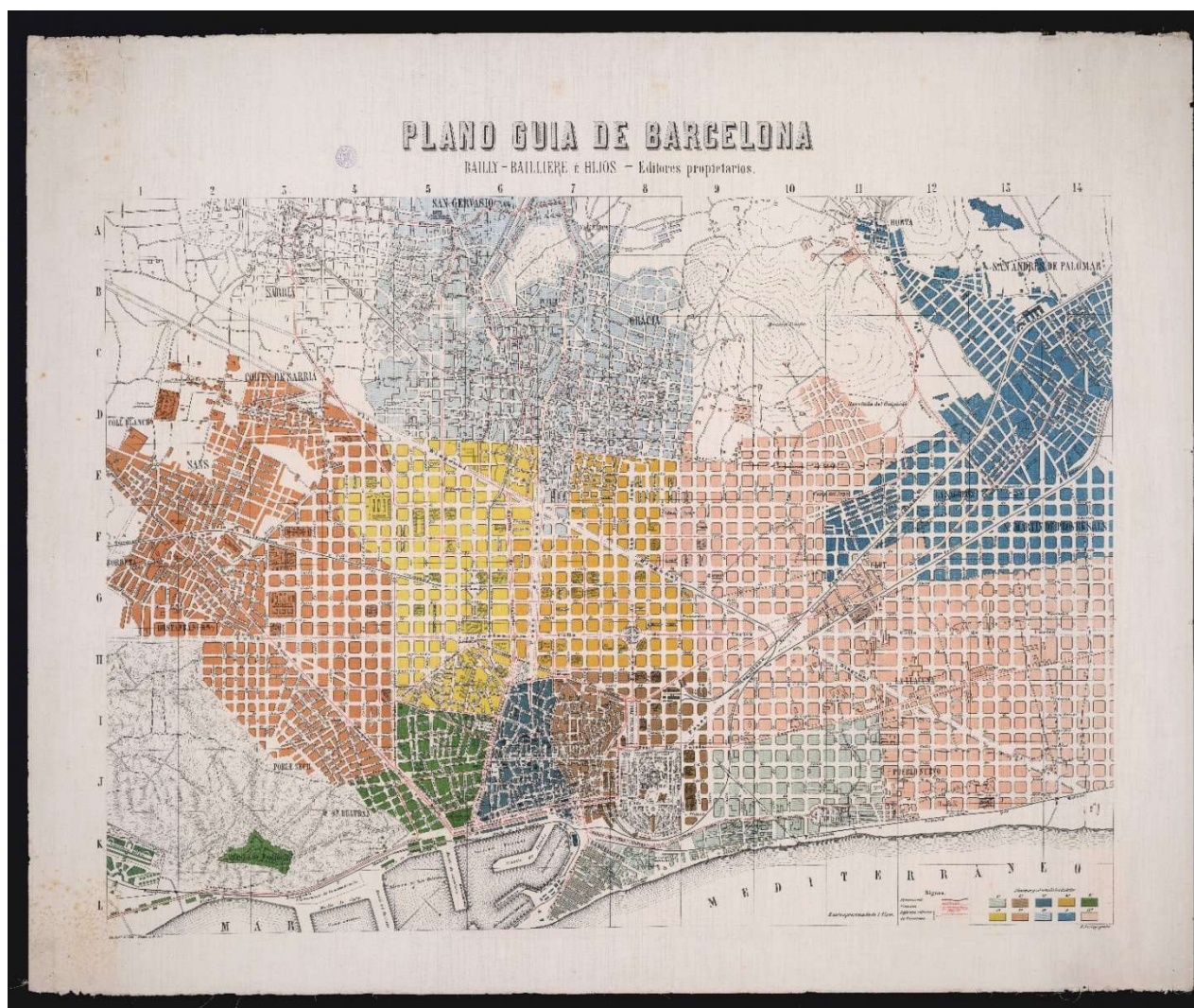

Figura 3. Plànol guia de Barcelona (1904). Bailly-Bailliere i fills Editors. Recuperat de: <https://cartotecadigital.icgc.cat/digital/collection/catalunya/id/3961/rec/1>
Mapa realitzat entre 1904 i 1908, ja que el municipi d'Horta està agregat, però encara no està representada la Via Laietana. És important constatar la substitució dels límits dels municipis del Pla per la nova divisió administrativa en 10 districtes numerats de l'1 al 10 (com indica la pròpia llegenda del plànol), amb un intent de trencar les identitats.

s'havien de negociar amb un Estat i un govern central que imposava les seves polítiques centralistes i que concedia les peticions, sempre en funció dels interessos propis; reformes que reflectien l'assentament de la burgesia catalana com a classe dominant i el creixement de la classe obrera que cada vegada tenia més consciència de classe i més organitzada.

L'Estat espanyol seguia immers en la Restauració. Alfons XIII havia assumit la corona el 17 de maig de 1902, acabant amb el període de regència de la seva mare Maria Cristina. L'Estat i els seus governs no mostraren cap vestigi de comprensió del que passava a Barcelona i a Catalunya ni en l'aspecte econòmic, ni social, ni nacional; preocupats pel que ells consideraven els problemes d'Estat seguien elaborant lleis i mesures que enfortissin les seves estructures. En aquest marc s'han de tenir en compte dues lleis que aportaren pocs elements nous i tingueren poca incidència, sobretot quant a la necessitat de modernització de l'Estat i la seva adaptació a la composició econòmica i social, però que ens serveixen per fixar el posicionament de l'Estat quant a territori i democràcia: la llei de Bases per a la Reforma de l'Administració local de 26 de maig de 1903¹⁸³ i la llei Electoral de 8 d'agost de 1907.¹⁸⁴

La llei de Bases per a la Reforma de l'Administració local de 1903 té com objectiu prioritari reforçar l'administració de l'Estat quant a la centralització de la seva estructura territorial i a la institucionalització capaç de garantir la governació. En una definició extensa de què és el municipi, el reconeix com a persona jurídica (base primera), però hi ha una preocupació ja observada en altres lleis pel problema de governabilitat (i de manca de control) que suposa la gran quantitat de petits municipis de l'Estat, per tant s'insisteix en què els nous municipis que es formin hauran de tenir més de 2.000 habitants, a no ser que esdevinguin per la unificació de municipis preexistents. Hi ha poca dedicació, però significativa, als municipis de més de 50.000 habitants, ja que se'ls permet formar Comissió Municipal composta per l'alcalde, el tinent d'alcalde d'hisenda i el tinent d'alcalde de policia que constituirà el veritable govern municipal (base cinquena). S'atribueix a l'Ajuntament gran quantitat de funcions que, lluny de significar una pas endavant per a l'autonomia municipal, signifiquen l'articulació de la delegació del govern; exemplifica aquesta posició quan en la base sisena es diu "en un municipi hi haurà

¹⁸³ *Llei de Bases per a la Reforma de l'Administració Local, de 26 de maig de 1903. Gaceta de Madrid, núm. 148, de 28 de maig de 1903.*

¹⁸⁴ *Llei Electoral, de 8 d'agost de 1907. Gaceta de Madrid, núm. 222, de 10 d'agost de 1907.*

un alcalde investit del doble caràcter de Cap de l'Administració municipal i de delegat del govern." I perquè no hi hagi cap confusió, en la base desena s'afirma "Als ajuntaments està prohibida tota deliberació que no es circumscriu als interessos del municipi o del veïnat, i tota ingerència en els negocis polítics de l'Estat," en la construcció d'aquesta piràmide (en la mateixa base desena) el següent pas és reforçar el paper del governador al que se li atorga la funció "d'examinar si els acords excedeixen els límits de les atribucions legítimes dels ajuntaments, en perjudici dels interessos generals i permanents, per acordar la suspensió i altres providències a què hi hagi lloc." Posició que es torna a repetir en altres bases afegint-hi més atribucions, promovent l'autoritat central de l'Estat, com en la base onzena "l'alta inspecció del Govern s'exercirà per mitjà dels governadors de les províncies respectives." L'Estat és un estat provincial que necessita el control dels ajuntaments per a la recaptació i la previsió de possibles conflictes i en aquest sentit ratifica la concepció sobre el govern municipal com la darrera baula del seu poder. A més a més la formació dels ajuntaments (base quarta) serà a partir de dos terços per regidors electes i un terç per regidors nats, incloent en aquest concepte no sols els prohoms (presidents i directors d'entitats econòmiques...) sinó també els presidents o directors d'entitats obreres sempre que siguin legals, això és, registrades al ministeri de governació i del municipi, mesura que tot i ser restringida reconeix una realitat.

Seguint la mateixa pauta, a la llei electoral de 1907, l'aportació més destacable és el reconeixement (en l'article 1) del sufragi universal per als homes de més de 25 anys, en possessió dels seus drets civils i amb una residència de més de dos anys al municipi, registrats al cens electoral. S'exclouen entre altres els que tenen deutes amb l'Estat, els que estan acollits en establiments de beneficència o estan autoritzats per implorar la caritat pública – com succeïa en lleis anteriors-. És una llei que en els seus articles addicionals assenyala com a marc de referència les lleis electorals a corts, provincials i municipals de 5 de novembre de 1890 (quan no es disposi de bases noves), també fa referència a una futura llei orgànica municipal. Aquests elements, juntament amb un articulat molt administratiu, li donen un caràcter transitori, reforçat perquè la llei continuarà sent objecte de debat i modificacions fins el 1909 que es paralitza amb l'esclat de la Setmana Tràgica i la caiguda del Govern.

La Setmana Tràgica¹⁸⁵ de 1909 exposà el conflicte de classes. Arran de l'enviament de tropes a la guerra del Marroc (i de la qual les classes benestants podien escapolir-se) es declara una vaga general amb una situació insurreccional que no va anar a més per la repressió i possiblement per la manca de maduresa organitzativa del moviment obrer i popular, però mai més es restabliria la situació anterior.

El 16 d'abril de 1914 es crea la Mancomunitat de Catalunya,¹⁸⁶ unió de les quatre Diputacions provincials en un sol òrgan administratiu, amb la presidència d'Enric Prat de la Riba (1914-1917). Significa la recuperació d'una minsa autonomia (reflectida en el traspàs, el 1920) dels serveis i recursos de les quatre Diputacions, no de l'Estat, d'ençà 1714. Fou també la confirmació que la burgesia catalana necessitava d'institucionalització pròpia per defensar els seus interessos. La Mancomunitat és la primera expressió del catalanisme capaç de plasmar-se en una entitat administrativa, després dels memorials i de les bases, assolint un nivell de popularitat notable durant la seva existència (1914-1925); va patir una certa devaluació a partir de 1920 i una devaluació definitiva a partir de 1923.

La Mancomunitat va assentar-se en els ajuntaments, tant per accedir a la ciutadania com per a crear una estructura en la qual el referent no fos el govern a Madrid sinó la Mancomunitat a Barcelona, però sempre en els marges de considerar Catalunya com una regió dins la monarquia espanyola, tot i que en el seu si hi havia veus independentistes i republicanes. Fer dels ajuntaments el braç executor de la Mancomunitat va ser una tasca a la qual es dedicaren molts recursos: l'assemblea municipalista, la revista la Vida Municipal, les Setmanes Municipals (1915-1921). El discurs de presa de possessió de la presidència de la Mancomunitat de Prat de la Riba, el 6 d'abril de 1914 així ho reflecteix:

Volem que els nostres municipis puguin dotar-se de tots els serveis d'instrucció, de policia urbana i d'aprofitament rural proporcionats a la seva importància fins arribar, entre l'esforç propi i el dels òrgans superiors, a fer que no hi hagi ni un sol Ajuntament de Catalunya que deixi de tenir,

¹⁸⁵ Hi ha força estudis al respecte, entre els que volem destacar el de Connelly, J. (1972). *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*. Barcelona: Ediciones Ariel.

¹⁸⁶ *Reial Decret de 18 de desembre de 1913, sobre les mancomunitats provincials. Gaceta de Madrid*, núm. 353, de 19 de desembre de 1913. En el seu primer article, especifica l'objecte "Per a fins exclusivament administratius que siguin competència de les províncies, podran aquestes mancomunar-se."

a part dels serveis de policia, la seva escola, la seva biblioteca, el seu telèfon i la seva carretera.¹⁸⁷

Alguns municipis volien anar més lluny i reivindicaven la redistribució dels serveis, la supressió de les diputacions i la creació de nous organismes que s'adeqüessin a la realitat municipal i nacional. En aquest sentit, en una consulta de la Mancomunitat als governs locals l'any 1917 sobre la pertinença territorial, s'albirava una nova divisió comarcal que res tenia a veure amb la divisió provincial i, en una altra consulta el 1918, la gran majoria d'ajuntaments es posicionaren a favor de l'autonomia de Catalunya, amb la proposta de força d'aquests ajuntaments que es decidís mitjançant un plebiscit de la voluntat popular. Els debats foren intensos en el si de la Mancomunitat arran de la seva composició diversa, per tant l'assoliment d'acords era difícil tot i persistir la idea de posar per davant el país. Puig i Cadafalch, que va substituir en la presidència a Prat de la Riba, va presentar a Madrid el 29 de novembre de 1918 les bases per l'autonomia catalana; era un text tímidament federalista però que requeria un canvi constitucional, per tant l'Estat no l'acceptà. A partir d'aquí es desmarcaren del projecte, primer els republicans d'esquerres (Francesc Macià) i després els autonomistes més radicals. Els esforços es centraren en elaborar un Estatut d'Autonomia¹⁸⁸ que fou aprovat per la Mancomunitat el 25 de gener i pels ajuntaments catalans el 26 de gener de 1919, abans de ser presentat a Madrid que evidentment el va refusar. En ser un text amb prou consens hem seleccionat alguns aspectes referents a la democràcia i el territori per fer-ne una breu anàlisi. Així, com a colofó del debat territorial que s'arrossegava aquests anys, en l'article 6B s'exposa que:

El règim dels Municipis i Províncies, amb facultat de modificar el nombre i la seva demarcació. Correspondrà per tant al Parlament de Catalunya la facultat de dictar la llei que regeixi els Municipis i les províncies.

L'objectiu d'aquest article és dotar Catalunya d'una divisió territorial que respongui a les seves necessitats i no de la imposada per l'Estat espanyol; però atempta contra un dels fonaments de l'Estat que és la divisió provincial -com hem pogut veure repetidament- i comporta la modificació de totes les lleis espanyoles que fan referència al territori (electoral, hisenda...) fins i tot de la Constitució. En el mateix article s'aborda el tema de

¹⁸⁷ *Discurs d'Enric Prat de la Riba arran la presa de possessió de la Presidència de la Mancomunitat de Catalunya de 6 d'abril de 1914.* Recuperat de: <https://www.mhcat.cat/content/view/full/9321>

¹⁸⁸ *Projecte d'Estatut d'Autonomia de la Mancomunitat de Catalunya de 1919.* El text que s'ha treballat és el que figura en l'annex III (P. 178-184) de Balcells, A. (2010). *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya de 1919 i el seu context històric.* Barcelona: Parlament de Catalunya.

l'autonomia municipal que, tot i afavorir el desenvolupament territorial, no deixa d'identificar el municipi amb l'ajuntament i l'ajuntament amb el govern municipal, com ho fa el conjunt del text estatuari, no entra, per tant, a tractar la relació del municipi¹⁸⁹ amb la ciutadania que el conforma.

La Llei Municipal reconeixerà als municipis plena autonomia per al govern i la direcció dels interessos peculiars dels pobles (...)

Es reconeixeran als ajuntaments recursos propis per a entendre els serveis que siguin de llur competència, i aquests recursos no podran ésser minvats ni limitats pel règim tributari de l'Estat, de la Regió o de la Província, ni llur hisenda podrà ésser castigada amb el cost dels serveis que l'imposi l'Estat, la Regió o la Província.

En coherència amb la importància que es dona als ajuntaments es proposa la institucionalització de Catalunya (art. 16) la “Integraran el Parlament Regional dues cambres iguals en facultats: el Senat i el Congrés” i especifica (art. 18) “Els diputats seran elegits per sufragi universal directe.¹⁹⁰ Els senadors, pel vot dels regidors dels ajuntaments de Catalunya.” I equipara les dues cambres (art. 27) “Perquè una resolució s'entengui aprovada pel Parlament Regional caldrà que hagi estat aprovada en iguals termes per la Cambra de Diputats i pel Senat.” Aquest caràcter municipal i amb aires federals que transmet el text, es veu força alterat entre els articles 30 i 34 on s'explica que els president i els ministres del govern seran nomenats pel Governador, deixant així el poder executiu sota l'autoritat directa de l'Estat.

La creació i el desenvolupament de la Mancomunitat de Catalunya es va fer en un entorn complex, a nivell internacional es produeixen dos fets que canviaran el món: la Primera Guerra Mundial (1914-1918) i la Revolució Russa (1917). La Primera Guerra Mundial

¹⁸⁹ D'aquesta època és el conegut informe de Francesc Carreras Candi, tot i que va signat pels membres de la ponència, que té com objectiu satisfer l'aspiració d'una “nova organització en aquesta capital, basada en el reconeixement de la personalitat dels antics pobles, avui absorbits en el municipi de Barcelona, i en autonomia i llibertat d'acció que als mateixos ha de ser assignada, igualment que a tot el nucli urbà constituït o que agrega en el futur ...” L'informe planteja interrogants interessants com el grau d'autonomia que han de tenir els diferents territoris de la ciutat o quins serveis han d'estar centralitzats i quins descentralitzats (P. 6). És un informe breu, però molt interessant perquè reconeix una formació complexa i diversa de la ciutat, no sols pel que fa al reconeixement dels pobles annexionats, sinó que va més enllà i es planteja si en aquests territoris i en el terme de Barcelona (abans de l'annexió) no s'haurien de reconèixer altres nuclis, posant l'exemple de Sant Martí de Provençals amb Sagrera, Clot, Poble Nou... o de Barcelona amb Barceloneta, Poble Sec, Eixample, Hostafrancs, Can Tunis... No hi ha però cap referència a la democràcia i tot i que hi ha un reconeixement tàcit a l'existència de la pobresa, els temes socials són tractats des d'una perspectiva institucional. Carreras, F., Ribera, J., de Nadal, J. M. Santoma, J. (1916?). *Informe sobre el règim municipal de Barcelona*. Barcelona: Impremta Albert Martín

¹⁹⁰ Entenem que en no especificar, es proposa el sufragi universal directe, sense canviar les condicions dels electors: homes, majors d'edat, registrats en el cens electoral, amb possessió del seus drets civils, que no tinguin deutes reconeguts i que no estiguin adscrits al sistema de beneficència.

representa per a la indústria i les finances barcelonines un període de creixement; la mateixa burgesia catalana que s'involucrava en la Mancomunitat, s'enriquia per la posició de neutralitat de l'Estat espanyol davant el conflicte -amb la connivència i cooperació de les autoritats-, servint als dos bàndols enfrontats, però mantenint els treballadors en unes condicions de precarietat infrahumanes¹⁹¹ –en una situació de gran increment de preus-, cosa que provocava una distància natural entre aquests i les iniciatives (polítiques, culturals...) de la burgesia. La Revolució Russa traslladava a la realitat, per primera vegada a la història, la possibilitat que la classe obrera prengués el poder, per tant traslladava el missatge d'alliberament a tots els treballadors del món, també als de Catalunya. La CNT mitjançant els seus òrgans, congressos... i sobretot la *Solidaridad Obrera*,¹⁹² va mostrar una posició inapel·lable per la pau davant la guerra, una solidaritat inqüestionable amb la Revolució Russa i amb les diferents revolucions que es desencadenaren a Europa al final de la guerra, especialment amb l'Alemanya, fins el punt d'arribar al convenciment que l'organització sindical (sindicats únics de sector) i les lluites (en especial les vagues generals) estaven al servei de la revolució obrera. Així, la Vaga de la Canadenca (febrer i març de 1919) s'ha d'entendre en aquest sentit, igual que la proposta social i d'organització de la ciutat, amb la CNT com a sindicat amb una gran afiliació capaç de mobilitzar el conjunt de la classe obrera de Barcelona; la presa del poder passava per substituir l'organització patronal per la dels sindicats únics i a partir del control dels mitjans de producció crear una nova institucionalització. Tot i que en el si de la CNT hi havia diferents ànimes, considerem que el discurs de Salvador Seguí, el Noi del Sucre (1887-1923), dirigent de la CNT, el 4 d'octubre de 1919 reflecteix prou bé la posició del moviment obrer respecte les propostes socials i autonòmiques de la burgesia catalana.

(...) Que es doni, no ja l'autonomia, que aquesta després de tot és acceptable; que es doni inclús la independència a Catalunya, i sabeu qui serien els primers en no acceptar la independència de Catalunya?

¹⁹¹ Recordar que durant els anys de la Gran Guerra hi hagueren mobilitzacions importants en contra de la carestia de la vida com la vaga general de l'agost de 1917 (d'abast estatal), la vaga de 24 hores de desembre de 1917 o la vaga de dones el gener de 1918 (fonamentalment a la ciutat de Barcelona) que acaba amb la declaració de l'Estat de guerra i la intervenció de l'exèrcit amb 70 morts, 64 ferits i 2.000 empresonats en cinc dies de vaga.

¹⁹² *Solidaridad Obrera* que va començar a publicar-se el 1907, travessa per distintes èpoques, de publicació esporàdica, setmanal o diària, també per períodes en què va estar censurada i d'altres prohibida. En el 1918 el peu de la seva capçalera era "Diario Sindicalista. Órgano de la Conferderación Regional del Trabajo y portavoz de la Confederación Nacional." Ha estat al llarg de la història el portaveu més rellevant de la CNT.

Nosaltres, no; de cap manera; nosaltres ens entendríem molt bé i aviat amb la burgesia catalana. Sabeu, repeteixo, qui serien els primers en no acceptar la independència de Catalunya? Els mercaders de la Lliga Regionalista, seria la que no acceptaria de cap manera la independència de Catalunya. (...) Nosaltres anem, com us deia ahir a la nit el company Pestaña, al comunisme; anem a la socialització de tots els bens de la terra. Per quins procediments? Per aquells que les circumstàncies ens aconsellin, sense apartar-nos d'aquell camí que ens hem traçat per endavant. (...) el Sindicat únic ve a ser la preparació col·lectiva, ve a ser la preparació professional per quan arribi el moment donat de la possibilitat d'una transformació social, aquesta capacitat col·lectiva i professional sigui la garantia que les demés classes socials tinguin precisament de com nosaltres anem a fer i anem a apropiari-nos d'aquesta transformació.¹⁹³

El 3 de novembre de 1919 comença a Barcelona el locaut¹⁹⁴ parcial que a partir de l'1 de desembre i fins el 26 de gener de 1920 fou total; 84 dies en els que la patronal, amb el suport de la jerarquia eclesiàstica, de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació... sotmeté els treballadors a la misèria. No en tenien prou amb la repressió (3.000-4.000 detinguts durant la vaga de la Canadenca), la creació de sindicats lliures (1919) o endegar el pistolisme (1918-1919), l'objectiu era destruir l'organització i el moviment obrer -per tant la CNT- i canviar la situació política vers un règim que no permetés posar en escac la marxa dels negocis. Al final de la guerra a Europa, amb la finalització dels guanys sobrevinguts, mentre la burgesia especulava en el sector immobiliari (nous barris residencials, habitatges de luxe...) i adquiria articles de luxe, la classe obrera era condemnada a la penúria. Aquesta actitud de la burgesia va definir, encara més, per una banda l'expulsió de treballadors més enllà dels límits de la ciutat i per l'altra la segregació urbana de la ciutat, consolidant una morfologia amb barris obrers i barris burgesos. Cambó, que era un destacat dirigent de la Mancomunitat, junt amb altres membres es va posicionar a favor del locaut tot cercant la complicitat de l'exèrcit (de to extremadament espanyolista). Així, el discurs de construir el país des dels municipis, de posar davant de tot el país, la patronal no el mantingué, primer promocionant la línia dura i autoritària del capità general de Catalunya Milans del Bosch i després la d'un altre capità general que acabà en dictadura, Primo de Rivera.

¹⁹³ El contingut del discurs, recollit taquigràficament, s'ha extret de una recopilació de diferents textos: Pestaña, A., Seguí, S. (1978). *El sindicalismo en Cataluña*. Barcelona – Palma de Mallorca: Calamus Scriptorius. P. 63-75.

¹⁹⁴ Bengoechea, S. (1998). *El locaut de Barcelona (1919-1920)*. Barcelona: Curial.

3.3. De la Dictadura de Primo de Rivera fins la proclamació de la Segona República

El 13 de setembre de 1923, Miguel Primo de Rivera (1870-1930) Capità General de Catalunya encapçala un cop d'estat, amb el suport d'Alfons XIII, la burgesia, els terratinents, la jerarquia de l'Església, i evidentment de l'exèrcit. A la dictadura se li distingeixen dues etapes, la del Directori Militar de 1923 a 1926 i la del Consell Civil de 1926 a 1930. S'anul·len drets, es prohibeixen els partits polítics i els sindicats i s'inicia la repressió, primer contra el moviment obrer i després contra el catalanisme, prohibint l'ús de la llengua i de la senyera en la vida pública. Amb certes similituds amb el feixisme italià es crea un partit únic, la Unió Patriòtica i s'organitzen corporacions. La dictadura no sols va tenir el suport de la patronal sinó també el de la burgesia catalana i alguns dirigents del PSOE i la UGT.¹⁹⁵

La Dictadura va dissoldre tots els ajuntaments de l'Estat i va nomenar militars per als càrrecs de delegats governatius en tots els partits judicials i capitals de província, posant la gestió local sota el control de l'exèrcit. L'objectiu d'aquesta mesura era substituir el sistema d'administració local per un altre de nou, però en els set anys de Dictadura no es realitzaren eleccions municipals i per tant la situació es va perllongar fins la proclamació de la República. La proposta de la Dictadura es va plasmar en l'Estatut Municipal; aquest és un dels documents històrics en què ens hem d'aturar perquè el projecte que es va elaborar i aprovar, però que mai es va posar en pràctica (si més no, en les seves mesures més rellevants) fou important per les propostes que exposava i per la transcendència que va tenir en l'elaboració de propostes posteriors. També en els darrers anys de la Dictadura es va redactar un projecte de Constitució de la Monarquia espanyola,¹⁹⁶ però que no va anar més enllà.

El 23 de desembre de 1923, José Calvo Sotelo (1893-1936) fou nomenat director general d'Administració i posteriorment, de 1925 a 1930 fou ministre d'Hisenda. Com a director

¹⁹⁵ Dirigents del PSOE i de la UGT van col·laborar activament amb la dictadura; així, Largo Caballero fou nomenat membre del Consell d'Estat i Julian Besteiro, aleshores secretari general, negocià amb Primo de Rivera pactes per recuperar el bipartidisme que mai es realitzaren. Julian Besteiro seria, uns anys després, el president de les Corts Constituents espanyoles de la República el 1931.

¹⁹⁶ *Avantprojecte de Constitució de la Monarquia Espanyola, redactat per la secció 1a, Lleis Constituents, de l'Assemblea nacional de 17 de maig de 1929.* Recuperat de: https://www.congreso.es/docu/PHist/docs/06asam/DSapendice1_1929.pdf. Com es pot veure per les dates va entrar a debat poc abans del final de la Dictadura i per tant no va tenir cap repercussió, immediata.

general d'Administració rebé l'encàrrec de formar una comissió per redactar l'Estatut Municipal. L'Estatut¹⁹⁷ seria aprovat pel directori i sancionat per Alfons XIII el 8 de març de 1924. Poc més de dos mesos per redactar, debatre i aprovar el text, sobretot tenint en compte que l'Estatut estava compost per un preàmbul expositiu, 585 articles, 1 disposició addicional i 28 disposicions transitòries, organitzades en dos llibres, el primer dedicat a l'organització i administració de les entitats municipals i el segon dedicat a la hisenda municipal.

Durant el debat intern algunes de les mesures de caire més democràtic van ser suprimides, com: l'eliminació dels alcaldes per real designació (incloent els de Madrid i Barcelona); el dret de vot de les dones (que restà molt restringit), però que es plantejava per primera vegada en un document legal; el dret electoral passiu dels capellans i la municipalització de les fiances dels lloguers entre altres. Si la seva aprovació havia estat ràpida, la seva aplicació primer es postergar i després fou inviable; d'entrada van haver de promulgar-se fins a cinc reglaments: el de població, temes municipals i contractació (2 de juliol de 1924); el d'organització i funcionament dels ajuntaments (10 de juliol de 1924); el d'obres, serveis i béns municipals (14 de juliol de 1924); el de secretaris, interventors de fons i empleats municipals (23 d'agost de 1924); el de procediment en matèria municipal i hisenda pública (23 d'agost de 1924); el de sanitat municipal (9 de febrer de 1925). Superats els reglaments, l'Estatut s'hagué d'enfrontar a la burocràcia d'un règim que no volia aplicar-lo. Així, com hem dit, l'Estatut no s'arribà a aplicar mai completament, sobretot pel que feia referència a l'autonomia municipal, constitució i designació democràtica dels ajuntaments i dels alcaldes i totes aquelles mesures que tinguessin relació amb la democràcia. Aquesta no aplicació de l'Estatut va comportar que el règim de l'administració local de la Dictadura fos dels més intervencionistes i centralistes, en mans dels delegats governatius i del propi govern central. En el fons raïa una contradicció insalvable: sota una dictadura no era possible un règim municipal democràtic. Però també hi ha una pregunta sense resposta: com una dictadura aprova l'Estatut Municipal, un text amb importants continguts democràtics – encara que sigui de manera formal-. Hi ha algunes explicacions poc satisfactòries; en una línia argumental que es fonamenta en què la Dictadura volia estructurar l'Estat des del règim municipal – amb algunes similituds amb la proposta municipal de la Mancomunitat- per suprimir nivells administratius

¹⁹⁷ *Estatut Municipal de 8 de març de 1924. Gaceta de Madrid*, núm. 69, de 9 de març de 1924.

intermedis i acabar amb les lluites per l'autonomia i/o independència de les nacions de l'Estat – a diferència de l'objectiu de la Mancomunitat-; en aquest sentit havia d'atorgar als municipis el poder que restava a la resta d'administracions. No obstant això, el 17 de març de 1925 s'aprova l'Estatut Provincial,¹⁹⁸ que tot i subordinar la província al municipi, a l'inrevés del que s'havia fet en les lleis precedents, no renuncia a l'organització provincial com estructura territorial de l'Estat.

L'Estatut Provincial de 1925, està redactat pel mateix equip que redacta l'Estatut Municipal de 1924. Dirigit per Calvo Sotelo, consta d'una exposició inicial -on planteja els principis del text-, de 310 articles, 1 disposició final i 13 disposicions transitòries, organitzades en tres llibres: de l'organització provincial; de la hisenda provincial; de la regió. En absència d'eleccions, les diputacions es varen formar amb diputats nomenats pels governadors civils, per tant eren delegacions directes del govern central. Fou una evidència del centralisme més espanyolitzant -provocant el tancament definitiu de la Mancomunitat de Catalunya-. Tal com va passar amb l'Estatut Municipal, conté alguns elements de democràcia formal que no s'arribaran a aplicar mai. I també, com passava amb l'Estatut Municipal, genera contradiccions i preguntes sense respostes adequades a l'entorn de com una Dictadura genera aquest text, en absència de democràcia i per tant d'impossible aplicació.

La doctrina unitària de l'Estat, en base al municipi, té altres expressions, com el Primer Congrés Nacional Municipalista de l'octubre de 1925 que proposa l'Estatut de la Unió de Municipis espanyols que s'aprovarà en el seu segon congrés l'abril de 1926.

Cal però, sense més preàmbuls i abans de continuar analitzar, encara que sigui de forma sintètica i parcial, els elements més rellevants relacionats amb la democràcia i el territori de l'Estatut Municipal de 1924. El punt de partida de l'Estatut, i així queda reflectit en les primeres línies de l'Exposició prèvia a l'articulat, és que l'Estat, per ser democràtic, ha de fonamentar la seva estructura en el municipis lliures, subordinant la bona marxa de l'Estat a la bona marxa dels municipis que considera que són el bressol de les llibertats i la institució històrica més prestigiosa. I a continuació en la mateixa exposició afirma:

La font originària de tota sobirania municipal rau en el poble: el sufragi ha de ser, per això, la forma d'expressió. Però en subscriure aquest principi,

¹⁹⁸ *Estatut Provincial de 17 de març de 1925. Gaceta de Madrid*, núm. 80, de 23 de març de 1925.

el Govern estima necessari eixamplar els límits i perfeccionar el procediment.

Per això, fem electors i elegibles, no només els homes, sinó també les dones cap de família (que també podran ser elegibles), l'exclusió d'un cens que, a força de ser expansiu, acull els analfabets, constituïa veritable ludibri. I per la mateixa raó rebaixem l'edat electoral a vint-i-tres anys, que a gairebé tota la Península confereixen plena capacitat civil, encara que subsistirà la de vint-i-cinc per a l'elegibilitat, tenint en compte alguna especialitat foral i la conveniència de no capacitar per a l'administració activa d'organismes polítics a qui no ho són per a la de la seva pròpia vida civil.¹⁹⁹

Aquesta vocació d'Estat municipal es tramet en l'articulat, sempre presidida pels interessos de l'Estat i de l'estructura territorial provincial governativa:

- Des de l'exposició i en el text estatuari hi ha divisió perseverant entre els municipis rurals i els municipis urbans, amb poca atenció als municipis grans, excepte en temes d'hisenda. Aquesta visió un tant ruralista es justifica perquè s'estima que la meitat dels municipis de l'Estat són de menys de 1.000 habitants.
- Una de les qüestions transcendents de l'Estatut és el reconeixement del comunal dels municipis i de les entitats menors. Parteix de la premissa que s'ha de respectar i reconèixer allò que la natura ha generat i per tant el dret ha de reconèixer totes les entitats. La màxima representació del municipi serà l'Ajuntament i de les entitats menors la junta veïnal (art. 3). Ambdues institucions tindran reconeixement de dret i competències en les seves respectives comunitats (art. 4). Aquest reconeixement de la comunitat comporta la supressió de qualsevol llindar de població per al reconeixement del municipi, tant per als existents com per als de nova creació.
- Aquest reconeixement de la democràcia vinculada a la proximitat territorial porta a l'Estatut a determinar que tots els municipis de menys de 1.000 habitants es regiran per la forma més plena de democràcia pura: "el Consell Obert institució de *castizo* sabor nacional"²⁰⁰ i afegeix que arbitrar una organització diferent pels municipis rurals o urbans no és suficient per respectar la seva idiosincràsia, ja que

¹⁹⁹ *Estatut Municipal de 8 de març de 1924. Gaceta de Madrid*, núm. 69, de 9 de març de 1924. P. 1219 de l'Exposició.

²⁰⁰ *Estatut Municipal de 8 de març de 1924. Gaceta de Madrid*, núm. 69, de 9 de març de 1924. P. 1219 de l'Exposició.

la diversitat produïda per “la geografia, la llengua, els costums, etcètera” ho faria inviable, així “cada Ajuntament fixarà la seva pròpia estructura, dins, per suposat, del més absolut respecte a la sobirania de l'Estat i als drets del ciutadà.” Recordem que es prohibeix l'ús de la llengua catalana en l'esfera pública.

Respecte al funcionament del Consell Obert (art. 42) precisa que en els municipis de menys de 500 habitants seran regidors tots els electors residents d'ambdós sexes i que en els de 500 a 1.000 habitants ho seran també tots els electors però rotativament, mitjançant un sorteig. En aquest règim s'afegeixen totes les entitats menors de menys de 1.000 habitants, encara que el seu municipi sigui major d'aquest nombre d'habitants (art. 105). La Junta veïnal serà per elecció directa de l'assemblea i el seu president serà el veí que obtingui major nombre de vots. L'assemblea es reunirà un mínim de dos cops a l'any o quan ho acordi la Junta veïnal o ho demani la cinquena part dels electors (art. 105-107). L'assemblea també aprovarà el pressupost i les bases de l'aprofitament comunal si n'hi ha (art. 190).

- L'elecció de regidors en els municipis de més de 1.000 habitants serà per sufragi universal les dues terceres parts i l'altra tercera part seran regidors corporatius representants de les entitats municipals (art. 43). La renovació, tant dels regidors d'elecció popular com d'elecció corporativa, serà cada tres anys per la meitat dels regidors i els regidors sortints no seran elegibles fins passats tres anys després d'haver cessat (art. 47). En els articles 53 a 58 es parla de la votació i recurrentment es fa al·lusió a les candidatures, partits... quan els partits van estar prohibits. I proposa un sistema de votar les llistes de les candidatures i de votar els candidats dins de la llista (art. 60). Quant a la votació pels regidors corporatius introdueix un seguit de limitacions entre les quals destaca que en el cas d'entitats obreres (art. 73) que representin oficis, només es podran inscriure quan representin la meitat del respectiu cupó contributiu o tinguin la tercera part de contribuents del municipi, una forma de marginalitzar les organitzacions obreres i sindicals, que per altra banda estan prohibides.
- Els càrrecs de regidors no estan retribuïts. I són exclosos tots aquells que estan interessats amb contractes o subministraments amb el municipi o amb empreses

relacionades (art. 84). També s'exclouen, entre altres els funcionaris públics - excepte els docents-, el clergat...

Els alcaldes seran elegits pels regidors o pels electors amb capacitat de ser elegibles (art. 94), però només regula l'elecció per regidors (art. 120-123). Determina molt clarament que els alcaldes tindran funcions pròpies (municipals) i funcions delegades (governamentals). El càrrec d'alcalde no és retribuït, però en municipis amb pressupostos de més de 500.000 pessetes se'ls podrà assignar una quantitat per despeses de representació que en cap cas pot excedir l'1% del dels ingressos ordinaris de l'ajuntament o de les 30.000 pessetes anuals (art. 93). El càrrec d'alcalde és per tres anys i es pot perllongar fins tres anys més amb acord de les dues terceres parts dels regidors. Si s'hagués de perllongar per més mandats en el càrrec, s'hauria de fer a través d'un referèndum (art. 95).

Atribueix un nombre apreciable de competències als municipis que es recullen en 31 grups (art. 150); tanmateix sobta que s'obri la possibilitat no sols a que l'Ajuntament administri i exploti directament els serveis municipals obligatoris sinó a municipalitzar els que tinguin aquest caràcter, inclús en règim de monopoli o si són explotats per empreses (art. 169-179).

- Com hem dit, les referències específiques als municipis grans són escasses però arbitren mesures prou interessants, sempre en el marc general de la franja de municipis de més de 1.000 habitants. De fet s'estableix una correspondència (art. 48) entre el nombre d'habitants i el nombre de regidors a partir dels municipis de més de 1.000 habitants, però quan arriba a la franja de més de 200.001 habitants en davant li assigna el nombre fix de 48 regidors. No obstant això, obre la possibilitat a les agregacions dels municipis més grans:

El Govern podrà acordar, prèvia audiència dels organismes que el Reglament estableixi, la incorporació a Municipis de més de 100.000 habitants de grups de població que depenguin d'altres ajuntaments, quan pel desenvolupament de les seves edificacions arribin a confondre's els seus nuclis urbans, o imposin l'agregació de serveis d'interès general per a ambdues poblacions (art. 20).

I també es preveu l'ampliació de competències municipals, que sense citar-les, van dirigides al municipis més grans: construcció de ferrocarrils i tramvies

suburbans (fins un límit de 40 km. del seu terme); capacitat per fer obres d'eixample, urbanització i sanejament, reduint la tramitació... (art. 180).

- S'arbitra que els ajuntaments tinguin la possibilitat d'accedir al règim de Carta que haurà de ser aprovada pel propi Ajuntament "i en el seu cas pels electors" (art. 142).²⁰¹ També es dona la possibilitat en els municipis de més de 50.000 habitants o en aquells que el pressupost excedeixi de més de 50 pessetes per habitant, d'optar per diferents formes de govern (per comissió o per gerent). Tanmateix en aquests tipus de govern es dona la possibilitat que els electors puguin protestar o impugnar el acord per referèndum (art. 147).

Aquestes mesures a favor de l'autonomia municipal i de caire democràtic són, a priori, contraposades a la limitació a 10 de la divisió de districtes al municipi, al marge del nombre d'habitants (art. 96). Una explicació plausible d'aquesta contraposició seria que la doble funció que ha de jugar l'Ajuntament i que es defensa en tot el text de l'Estatut, al servei del municipi i al servei de l'Estat, les mesures democràtiques responguessin a la funció municipal i la divisió en districtes a la funció governativa. La defensa d'aquesta possible explicació és que l'aposta per la democràcia en espais de proximitat en les grans ciutats disposa d'una proposta prou interessant; així es diu que les entitats locals menors de més de 1.000 habitants i en especial aquelles que formen part d'agregats a grans municipis (barriades, annexes...) podran regir els seus interessos per mitjà de la Junta veïnal com si fossin un municipi independent. Tot i que atorga la potestat a l'Ajuntament del municipi, al qual estiguin agregats, de regular les normes específiques (art. 109).

- Un altre dels aspectes contradictoris és la facultat que atorga als municipis de mancomunar-se lliurement encara que estiguin en províncies i regions diferents, per exercir funcions que estiguin dins la competència municipal. De totes formes la mancomunitat haurà de redactar un estatut o pacte que després de ser ratificat per cadascun dels ajuntaments que en formin part, haurà de ser ratificat pel govern i el Consell d'Estat (art. 6-11 i 110-111). Esquinçar l'estructura provincial -que

²⁰¹ Cal recordar que el règim de Carta permet al municipi redactar la seva pròpia normativització, per alguns autors es considera com la possibilitat que la ciutat disposi d'una constitució, per això l'afegit "i en el seu cas pels electors," si així ho reconeix la Carta.

forma part de l'aparell de l'Estat- i regional, encara que només sigui sobre el paper, només tindria sentit si mitjançant noves agrupacions territorials s'aconseguís desdibuixar el sentit de pertinença. Per acabar de reblar el clau, l'aprovació de l'Estatut va comportar la supressió definitiva de la Mancomunitat de Catalunya.

- Finalment, una de les eines de la democràcia que es pregona en l'Estatut és el referèndum, situant-lo com un instrument per garantir la sobirania municipal en dos sentits, perquè dona el vot definitiu sobre temes transcendents a la ciutadania i perquè és una mesura de control dels electors sobre els càrrecs electes. Més concretament s'especifica: “Els ajuntaments, a petició expressa de les tres quartes parts del nombre legal de Regidors, o de la vintena part d'electors, sotmetran els seus propis acords a ratificació o revocació, pels electors del terme, abans de posar-los en execució, quan tinguin notòria transcendència pels interessos comunals” (art. 219). I a continuació es relacionen els casos en què serà obligatori convocar el referèndum fent esment a qüestions de patrimoni comú; a béns de propietat municipal; a concessions d'obres, serveis o aprofitaments importants per més de 30 anys; qüestions pressupostàries d'importància; ... (art. 220).

També s'exposen altres recursos democràtics, com el dret de qualsevol ciutadà a la queixa en audiència pública (art. 147).

A la vista de la munió de contradiccions (amb propostes avançades, algunes més enllà de la democràcia formal) que porta l'aprovació de l'Estatut en el si de la Dictadura (amb una manca absoluta de llibertats), hi ha una possible explicació gens rigorosa –per tal com no es pot demostrar- que és que l'Estatut municipal (i també el provincial) s'aprovesin des del convenciment que mai s'arribarien a aplicar. Així es donava una imatge de renovació política sobre el paper, mentre es reprimia qualsevol bri de llibertat. Un element que possiblement no van tenir en compte fou la transcendència de la legislació, no en la seva realitat sinó en l'elaboració de successives propostes municipals i provincials, al llarg dels anys.

En paral·lel a l'elaboració de lleis²⁰² de gran transcendència i que no s'arribarien a aplicar -si aquesta en algun moment fos la intenció-, la Dictadura va produir un seguit de decrets, reials decrets, reials ordres... pels quals anava responnent a les necessitats més immediates²⁰³ del govern de l'Estat.

La resistència a la Dictadura començà des del primer moment i la repressió no va poder silenciar-la; el mateix 1924 es produeixen els intents d'incursió pels Pirineus de fraccions de l'anarquisme per enderrocar la Dictadura i el 1926 el complot de Prats de Molló (encapçalat per Francesc Macià) per proclamar la República Catalana Independent. Les organitzacions sindicals tot i estar prohibides continuaven les seves lluites en condicions molt difícils. Les protestes estudiantils també esclataren a Madrid els anys 1928, 1929 i 1930. I de teló de fons la política exterior espanyola, després de la pèrdua de Cuba, intentava adaptar-se a les conseqüències de la postguerra mundial encarant la crisi i la guerra amb el Marroc i en els prolegòmens de la crisi de 1929. Al desgast polític que suposava aquesta situació interna i externa, s'hi va afegir el desgast en el si de l'exèrcit.

La Dictadura es quedava sense els suports que l'havien portat al poder i el 28 de gener de 1930 Primo de Rivera presentà la seva dimissió a Alfons XIII que nomenà com a successor el general Dámaso Berenguer.

L'Estat espanyol de la monarquia borbònica patí un desgast en el mateix grau que el de la dictadura que havia promocionat; això va provocar que fraccions del poder li retiressin llur suport. Però aquesta política de l'Estat també tingué un efecte en les polítiques i estratègies de les organitzacions sindicals i catalanistes. La CNT es va sotmetre a un debat intern on no sols hi havia una posició per la defensa armada del moviment i una posició de resistència sindical sinó que cada una d'aquestes posicions mostraven diferents tendències. Aquesta diversitat es perllongarà en els anys següents i serà la base per un seguit de propostes municipalistes no uniformes però que en conjunt preserven el convenciment de la revolució social com a únic camí de l'alliberament de classe, després de comprovar fins a quins extrems era capaç d'arribar el capital per mantenir la seva

²⁰² Cal recordar que a més dels Estatuts Municipal i Provincial, entre altres s'aprova el *Codi de Treball de 1926* (*Gaceta de Madrid*, núm. 244, d'1 de setembre de 1926) i el *Codi Penal de 1928* (*Gaceta de Madrid*, núm. 257, de 13 de setembre de 1928 que s'havia de començar a aplicar l'1 de gener de 1929). Cal citar també l'avantprojecte de *Constitució* (amb continguts autoritaris i corporatius) que es presentà a l'Assemblea Nacional consultiva el 6 de juliol de 1929, dos mesos abans que Primo de Rivera presentés la dimissió, cosa que indica la voluntat de continuïtat de la Dictadura.

²⁰³ Serveixi de mostra el *Reial Decret relatiu a la reorganització de la justícia municipal, de 30 d'octubre de 1923*. *Gaceta de Madrid*, núm. 304, de 31 d'octubre de 1923.

hegemonia (assassinats, presó, exili, fam...). Respecte al catalanisme, les actuacions i accions de l'Estat facilitaren la conformació i definició de corrents que trencaren amb la patronal catalana, havent evidenciat que davant del país hi havia els interessos propis del capital.

La ciutat de Barcelona va viure totes aquestes convulsions com a gran centre del moviment obrer organitzat i com a nucli dels debats catalanistes. Però encara li faltava patir un darrer esdeveniment: l'Exposició Internacional de 1929.²⁰⁴

La celebració de l'Exposició l'any 1929 s'ha d'interpretar com els darrers intents de l'Estat i de la Dictadura per restablir determinats ponts amb determinades fraccions del capital. S'ha de recordar que l'Exposició es va celebrar del 20 de maig de 1929 al 15 de gener de 1930 i que Primo de Rivera dimiteix el 28 de gener de 1930. El projecte de l'Exposició venia de 1916 (en plena Primera Guerra Mundial) quan els beneficis afegits pel conflicte posicionaven la burgesia catalana en una situació privilegiada que veié en l'Exposició un projecte per enriquir-se: per la celebració en si mateixa (i les transaccions comercials associades); per llur preparació, que suposaria la integració a la urbanització de la ciutat de la muntanya de Montjuïc; perquè augmentava el valor de canvi de la ciutat (negocis immobiliaris i mercantils).

La preparació de l'Exposició del 29 no sols va comportar la construcció dels edificis que en formarien part sinó la renovació d'edificis institucionals, la construcció de la xarxa metropolitana de transport,²⁰⁵ la construcció de nous edificis per tota la ciutat, ara ja sota la influència noucentista; la burgesia havia abandonat el modernisme i a més era un estil ben trobat per la Dictadura amb la qual les fraccions de la burgesia més interessades en aquests esdeveniment mantenien una bona relació.

L'eufòria constructora provocà una onada migratòria que s'afegia a uns barris obrers ja molt densos. Aquesta nova situació provocà que els nouvinguts hagueren d'anar de rellogats (s'estima que el 1927 n'hi havia uns 100.000) o a viure en barraques. Algunes

²⁰⁴ Alguns dels aspectes de l'Exposició Internacional de 1929, es comenten en el capítol 4.

²⁰⁵ Per la *Real Ordre de 12 de febrer de 1921*, s'atorgava al Banco Vizcaya la concessió del ferrocarril elèctric subterrani per a 99 anys que després conjuntament amb altres bancs i empreses constituïren, el 26 de maig de 1921, el Gran Metropolità de Barcelona SA. *Gaceta de Madrid*, núm. 54, de 23 de febrer de 1921.

de les seves ubicacions es perllongaran bona part del segle XX i encara ben entrat el segle XXI en barris on s'arrossega la segregació social i urbana (la Mina, Turó de la Peira...).

La Dictadura, interessada a oferir una imatge de grandiositat amb l'Exposició i intentant ordenar el desori financer, va millorar la capacitat de recursos dels municipis i això va ajudar a l'Ajuntament de Barcelona a fer front a les despeses de les obres públiques. No obstant, l'esclat de la crisi capitalista de 1929 va reduir l'impacte de l'Exposició i la seva previsió de guanys, cosa que va fer més difícil eixugar el deute compromès amb la seva construcció. L'esdeveniment no va evitar el final de la Dictadura i va deixar una ciutat on les classes populars vivien en condicions de molta precarietat. L'abril de 1931 comença una vaga de lloguers que tingué el seu punt àlgid el mes d'agost i la primera setmana de setembre que es convocar una vaga general. Entre d'altres reivindicacions es defensava la rebaixa del 40% dels lloguers i la suspensió dels lloguers pels aturats. La vaga coincidir amb la proclamació de la República, però les noves autoritats no feren cap concessió i continuaren els desnonaments diaris, els enfrontaments i la repressió fins a finals d'any. S'hauria d'esperar a la Revolució de juliol de 1936 per assolir les reivindicacions sobre l'habitatge. Aquesta vaga és interessant perquè aporta coneixement sobre el moviment obrer, però també perquè evidencia que la proclamació de la república no implica un canvi econòmic en les condicions materials de les classes populars.

3.4. 1931-1939. La Segona República

El 14 d'abril de 1931 es proclama la Segona República que va obrir, per a les classes populars, un període d'il·lusió en albirar la possibilitat d'una societat més justa i democràtica. Des de la perspectiva de la democràcia i el territori és important assenyalar que la proclamació de la República vingué determinada per la força del poble i de com es manifestà en les eleccions del 12 d'abril (primeres eleccions en vuit anys,²⁰⁶ des de la implantació de la Dictadura i municipals), fonamentalment a les grans ciutats, on ja s'havien consolidat estructures socioeconòmiques i polítiques diferents de la resta del territori. A la ciutat de Barcelona, dels 50 regidors elegits per formar els consistori, 38 eren republicans (25 d'Esquerra Republicana de Catalunya i de la Unió Socialista de Catalunya, 12 del Partit Republicà Radical i del Partit Socialista Obrer Espanyol, 1 del Partit Catalanista Republicà) i 12 monàrquics (tots ells de la Lliga Regionalista), indicant un vot majoritari republicà i d'esquerres que va fer possible la incorporació d'una part important del vot obrer vers aquestes candidatures.

La ciutat de Barcelona recuperava, en part, la capitalitat política de Catalunya que també recuperava, en part, l'autonomia. En els primers anys de la República es construïren escoles, es restauraren edificis i monuments del centre, s'endegà el funcionament de la Universitat Autònoma de Barcelona, es trasllada la Biblioteca de Catalunya a l'antic Hospital de la Santa Creu... però el creixement de la ciutat continuava, depassant el milió habitants²⁰⁷ i en molts casos es va fer desordenadament. A l'especulació sobre el sòl que s'arrossegava d'anys precedents, s'hi afegí l'auto construcció i la creació d'urbanitzacions sense ser inserides en un pla. En aquest context i amb l'objectiu d'ordenar i dignificar la ciutat s'ha d'addicionar el Pla que el GATCPAC²⁰⁸ i el propi Le Corbusier elaboraren i anomenaren *Macià*, que era el President de la Generalitat. El Pla Macià havia de realitzar-lo una cooperativa que assolí els 800.000 associats, però primer els governs de l'Estat de 1934 -1936 i després la guerra, aturaren el Pla.

²⁰⁶ El 1923 es celebraren eleccions generals l'abril i a diputats provincials el juny. Les darreres eleccions municipals van ser el 5 de febrer de 1922. Dades extretes de Kelly, J. R. (1980). *Les eleccions municipals i parlamentàries als districtes de Barcelona 1910-1923* (Tesi de Llicenciatura). Recuperada de: https://fundaciobofill.cat/uploads/docs/q/j/9/q/w/5/o/5/3/e0024_0.pdf

²⁰⁷ Segons l'Anuari Estadístic de la ciutat de Barcelona es passa de 881.275 habitants el 31 de desembre de 1929 a 1.007.820 el 31 de desembre de 1931.

²⁰⁸ Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània.

L'anàlisi de la ciutat de Barcelona necessita de l'establiment d'un marc que tant pels esdeveniments com per la seva successió en un període de temps breu, fa que sigui complex. No sols es passà de la Dictadura a la República sinó també d'anys de Restauració monàrquica a la democràcia republicana. La proclamació de la República catalana (el 14 d'abril de 1931), hores abans de la proclamació de la República espanyola, formava part d'un imaginari d'Estat federal que no arribà a constituir-se. Aquestes dues concepcions de l'Estat, federal des de Catalunya i unitari des del govern central -que ja s'havien produït durant la primera República-, juntament amb una estructura econòmica i social diferent, comportava una composició i organització distinta de la classe obrera i de la classe burgesa i un comportament electoral propi a Catalunya (i a la ciutat de Barcelona), determinen dues propostes diferenciades quant a territori i democràcia.

Abans de continuar, cal fixar que el 28 de juny de 1931 es celebren eleccions a Corts Constituents de la República i que per primera vegada es reconeix el dret a vot (i a ser electes) a les dones i es rebaixa l'edat per votar de 25 a 23 anys.²⁰⁹

La República estableix una jerarquia Estat - Regió que subordina la legislació catalana a l'espanyola. Així, la Constitució republicana²¹⁰ promulgada pel president de les Corts, Julian Besteiro, el 9 de desembre de 1931, condicionarà l'Estatut de Catalunya de 1932²¹¹ i la resta de la legislació, amb alguna excepció com la Llei Municipal catalana de 1934²¹² que s'aprovarà abans que la Llei Municipal espanyola de 1935.²¹³ Aquesta jerarquia en el marc legislatiu no es tradueix en el tarannà polític i social, serveixi com a mostra l'Estatut de Catalunya de 1931 (Estatut de Núria)²¹⁴ que s'aprova abans que la Constitució espanyola. El 26 de juliol de 1931 es realitzà una consulta municipal, en què el 98,1% dels ajuntaments votaren a favor, a continuació el 2 d'agost es realitzà un referèndum per

²⁰⁹ *Decret del Ministeri de Governació de 8 de maig de 1931, de modificació de la llei electoral de 8 d'agost de 1907. Gaceta de Madrid, núm. 130, de 10 de maig de 1931.*

²¹⁰ *Constitució de la República espanyola, de 9 de desembre de 1931. Gaceta de Madrid, núm. 344, de 10 de desembre de 1931.*

²¹¹ *Estatut de Catalunya de 21 de setembre de 1932. Gaceta de Madrid, núm. 265 i BGC, núm. 19, de 15 d'octubre de 1932.*

Durant la República el Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya tingué diferents capçaleres: Diari Oficial de la República Catalana - DORC (16/04/1931), Butlletí de la Generalitat de Catalunya- BGC (03/05/1931), Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya – BOGC (10/01/1933) i Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya – DOGC (26/08/1936).

²¹² *Llei municipal de Catalunya de 1934. Dins Fundació Carles Pi i Sunyer. (1997). La llei municipal de Catalunya de 1934. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals.*

²¹³ *Llei municipal de 31 d'octubre de 1935. Gaceta de Madrid, núm. 305, d'1 de novembre de 1935.*

²¹⁴ *Projecte d'Estatut de Catalunya de 14 de juliol de 1931. BGC, núm. 6, de 17 de juliol de 1931.*

aprovar l'Estatut amb una participació a l'entorn del 75% del cens²¹⁵ (homes de més de 25 anys), els resultats del qual foren 595.205 vots (99,45%) a favor i 3.286 vots (0,55%) en contra. Aquest procés, partint del vot dels ajuntaments i del vot de la ciutadania és força diferent de la proclamació de la Constitució espanyola i del debat a les Corts que retallà l'Estatut fins la seva aprovació el 9 de setembre de 1932.

La Constitució espanyola elaborada i aprovada per les Corts constituents és però, un avenç democràtic incontestable respecte de règims anteriors tot i assegurar la concepció unitària de l'Estat. En el seu primer article diu:

Espanya és una república democràtica de treballadors de tota classe, que s'organitza en règim de llibertat i justícia.

Els poders de tots els seus òrgans emanen del poble.

La República constitueix un Estat integral, compatible amb l'autonomia dels Municipis i les Regions...

S'ha de destacar la definició d' "estat integral" i l'equiparació de nivell dels municipis i les regions que es pot traduir per una aposta per l'autonomia municipal que s'equiparà a l'autonomia regional, rebaixant l'entitat de les nacions. El concepte unitari de l'Estat es va definint article per article, com en el 4 que afirma que "el castellà és l'idioma oficial de la República" i es precisa "a excepció que es disposi en lleis especials a ningú se li podrà exigir el coneixement ni ús de cap llengua regional."

En el text constitucional l'aposta municipal és clara, però manté l'estructura territorial de l'Estat pel que fa a les províncies, canviant la concepció provincial però no la regional com es pot apreciar en l'article 8: "L'Estat espanyol, dins dels límits irreductibles dels seu territori actual, estarà integrat per Municipis mancomunats en províncies i per regions que es constitueixin en règim d'autonomia." I que precisa en l'article 9:

Tots els Municipis de la República seran autònoms en les matèries de la seva competència i elegiran els seus ajuntaments per sufragi universal, igual, directe i secret, excepte quan funcionin en Consell Obert.

Els alcaldes seran designats sempre per elecció directa del poble o per l'Ajuntament.

²¹⁵ És important senyalar la participació electoral, ja que en els processos electorals dels anys precedents era més baixa.

Cal precisar quatre aspectes d'importància destacable:

- Els aspectes relacionats amb els processos electorals²¹⁶ i l'organització territorial, excepte els relacionats amb les regions, els refereix a futures lleis -a diferència d'altres constitucions que els concreten-, així per exemple, s'afirma que els alcaldes seran elegits pel poble o per l'Ajuntament, però no defineix res més, com tampoc ho fa amb els Consells oberts...
- La coherència amb la vocació democràtica de l'Estat, a partir del reconeixement dels drets electorals²¹⁷ (actius i passius) per a tots els ciutadans sense diferència de sexe²¹⁸ i majors de 23 anys.²¹⁹ Això suposa, per primera vegada, la proclamació del sufragi universal -tot i haver-se aplicat ja en les eleccions constituents-. En els primers articles definitoris de la República (art. 3) es pren una altra decisió de caire democràtic profund, si es té en compte la història precedent i posterior a la República: "L'Estat espanyol no té religió oficial" afirmació que és aprofundida en els articles dedicats a dret i deures, traient els privilegis de les confessions religioses, dissolent, nacionalitzant i afectant els seus béns per dedicar-los a la beneficència i a la docència, si no obeeixen a l'autoritat legítima de l'Estat (art. 26); tampoc es reconeixen els títols nobiliaris, però no es diu res del tractament que es farà dels seus béns. I també es tracten els drets a lliure expressió, reunió, associació, sindicació... tot i que es remet la seva concreció a futures lleis, com abans es comentava. S'ha de destacar, especialment, la capacitat que atorga al poble per referendar lleis aprovades a les Corts mitjançant referèndum, sempre

²¹⁶ Una de les dificultats legislatives de la República es manifesta amb la llei electoral que no va reeixir. Primer amb un *Decret de presidència del govern de 3 de juny de 1931* que modificava lleis anteriors (publicat a la *Gaceta de Madrid*, núm. 155, de 4 de juny de 1931), després amb la *Llei electoral de 28 de juny de 1932* que tractava parcialment el sistema electoral (publicada a la *Gaceta de Madrid*, núm. 185, de 3 de juliol de 1932), seguida per la *Llei de reforma electoral de 27 de juliol de 1933* que formulava la política de les majories (publicada a la *Gaceta de Madrid*, núm. 209, de 28 de juliol de 1933). Sobre aquest tema veure: Carreras, F. (1983). Los intentos de reforma electoral durante la segunda República. Madrid: *Revista de Estudios Políticos* (nova època), núm. 31-32 de gener – febrer de 1983. P. 165-197.

²¹⁷ *Constitució de la República espanyola de 9 de desembre de 1931. Gaceta de Madrid*, núm. 344, de 10 de desembre de 1931. Art. 36.

²¹⁸ El reconeixement com a ciutadanes de ple dret de les dones està referenciat constantment en el text, inclús en temes tant tradicionals com la família, així en l'article 43 s'admet la dissolució del matrimoni. Tot i així, hi ha alguna norma contradictòria, com la que es reflecteix a l'article 23, respecte a què tota estrangera que es casi amb un espanyol podrà conservar la seva nacionalitat d'origen o adquirir l'espanyola, però no fa cap comentari en el cas de que sigui un estranger que es casi amb una espanyola.

²¹⁹ La majoria d'edat estava en 25 anys per tant es rebaixa en dos anys, com ja s'ha comentat. Tot i que per ocupar determinats càrrecs disposa l'indars d'edat diferents, per exemple el de presidència de la República (art. 69) o el de president del Tribunal suprem (art. 96) que reserva per a majors de 40 anys.

que ho sol·liciti el 15% del cos electoral (art. 66), tot i que exclou determinades lleis, entre les qual hi ha la pròpia Constitució o les lleis tributàries. Amb el mateix percentatge sobre el cos electoral es podran exercir iniciatives populars.

- A diferència d'altres àmbits, sí hi ha una concreció força remarcable sobre les regions i llur autonomia. Hi ha prou articles del text constitucional que tracten l'àmbit regional. El primer que fa es estipular els tres requeriments per assolir l'aprovació de l'Estatut (art. 12): ha d'estar proposat per la majoria dels municipis, si més no pels municipis que incloguin les dues terceres parts del cens electoral; ha d'estar acceptat per les dues terceres parts d'electors inscrits en el cens de la regió, seguint les pautes de la llei electoral; ha d'estar aprovat per les Corts, sempre que no continguin preceptes contraris a la Constitució, a les lleis orgàniques de l'Estat en les matèries no transmissibles al poder regional.

A continuació, hi ha una afirmació curta, contundent i clara: “En cap cas s'admet la Federació de regions autònomes” (art. 13).

Afirmats els requeriments i limitacions, entra a les competències, però no les de les regions, sinó les de l'Estat (art. 14 i 15), distingint aquelles que en són pròpies i executables i aquelles que sent pròpies es poden delegar a les regions. Per tant les competències de les regions es defineixen per defecte (art. 16) i afegeix que les que no estiguin reconegudes als Estatuts es reputaran a l'Estat que decidirà què fer mitjançant llei. Es fa referència a la superioritat jeràrquica de les lleis i el dret espanyol sobre el de les regions i llur aplicació (art. 20 i 21). Hi ha un darrer afegitó (art. 22) que preveu que qualsevol província que formi una regió autònoma o en sigui part podrà tornar a ser una província vinculada directament al poder central, si així ho proposen la majoria dels seus ajuntaments i al menys les dues terceres parts dels inscrits en els cens electoral.

En aquest marc constitucional s'havia de redactar l'Estatut d'Autonomia i les diferents lleis catalanes, entre altres, les municipals. L'Estatut de Núria de 1931 és aprovat pels municipis i per referèndum, abans de la promulgació de la Constitució espanyola i no serà fins el 9 de setembre de 1932 que les Corts aprovaran l'Estatut de Catalunya que tindrà

modificacions substancials respecte al del 1931²²⁰-com ja s'ha comentat-. Intentarem cenyir les següents observacions als temes que afecten, directament, a la concepció democràtica i territorial -que són escassos-, en ambdós textos. S'obviaran entre altres, l'articulat relatiu a la hisenda pública i al finançament amb grans divergències derivades de la conceptualització de Catalunya i de les competències que se li atribueixen, així com el to de subordinació a l'Estat que és present en tot l'Estatut del 32. El primer que cal assenyalar és que l'Estatut de 1931 disposa d'un preàmbul ampli, on s'expressa la concepció federal de la República i amb referències reiteratives als pobles hispànics i a la defensa de la República, que en l'Estatut de 1932 no hi consta. En el primer article dels dos estatuts trobem una diferència conceptual sobre Catalunya que va molt més enllà del propi text, així el del 31 diu "Catalunya és un Estat autònom dintre de la República espanyola (...)" i en el del 32 "Catalunya es constitueix en regió autònoma dins de l'Estat espanyol (...)," aquesta diferència entre estat i regió, és la que marca la diferència entre una república federal i una república unitària (autonòmica).

Quant a territori assenyalem dues qüestions transcendents. La primera, es situa en l'article 4 de l'Estatut del 31 i tracta dels territoris que es vulguin agregar a Catalunya (circumscrit en l'article 3, a les províncies de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona), amb una proposta similar a la que es planteja a la Constitució per formar una regió autònoma. Han d'estar a favor tres quartes parts del municipis del territori a agregar, la majoria dels habitants d'aquests termes municipals (plebiscit), el Parlament de Catalunya i el Congrés espanyol; a l'Estatut del 32 aquest article no consta, però cal recordar que la Constitució espanyola es manifesta contundentment en contra de la federació de les regions autònomes, així l'absència incideix en la posició de la República contra les agregacions. La segona qüestió es tracta, en el nucli de les competències exclusives de la Generalitat, del règim municipal i la divisió territorial de Catalunya. És en l'article 13b de l'Estatut del 31 que té la seva redacció alternativa -que separa règim municipal i divisió territorial- en l'article 10 de l'Estatut del 32 que amb algunes diferències es reconeix la potestat de

²²⁰ Hi ha força estudis que comparen els dos estatuts des de diferents perspectives, no obstant, per la seva senzillesa expositiva (reproduint els dos estatuts en paral·lel), es cita el document: *L'Estatut de Núria (1932). Els Estatuts de Catalunya comparats*, elaborat per la Fundació Centre de Documentació Política en el marc de la campanya "Volem l'Estatut" de 1977. Recuperat de: <http://www.tufs.ac.jp/ts/personal/hirotate/documentacion/autonomia-catalunya/estatut%201932%20%281931%29.pdf>

la Generalitat, mitjançant la llei de reconèixer la plena autonomia dels organismes locals que es creïn i d'establir la divisió territorial.

Quant a democràcia, mentre l'Estatut del 31 en el seu article 7 afirma: "El poble expressarà la seva voluntat per les eleccions i el plebiscit" en el del 32 no hi ha una correspondència directa; en aquest sentit l'article 15 del 31, parla de l'elecció dels diputats al Parlament de Catalunya i situa com a mètode el sufragi universal directe, mentre que l'article 14 del 32 precisa sufragi universal, directe, igual i secret. Per tant l'Estatut del 32 no atorga al plebiscit un paper rellevant, però no qüestiona el sufragi universal. Una situació similar es dona quan es tracta d'establir els requeriments per a la modificació de l'Estatut que en l'article 52 de l'Estatut del 31 concedeix un paper rellevant al referèndum popular i en l'article 18 de l'Estatut 32 li concedeix un paper menor i subordinat a les decisions de les Corts espanyoles. Finalment, però indicant un tarannà diferent, els articles 32 i 33 de l'Estatut del 31 protegeixen les lleis obreres i socials i en el del 32 no hi consta correspondència.

Recordem que l'Estatut de 1932 va ser aprovat per les Corts a Madrid el 9 de setembre de 1932 (un mes després del fracassat cop d'Estat del general Sanjurjo el 10 d'agost de 1932), que el Decret²²¹ de traspàs de serveis de règim local és del 14 de gener de 1933, que el 19 de novembre de 1933 a les eleccions generals espanyoles va guanyar la CEDA (Confederació Espanyola de Dretes Autònomes), que les següents eleccions a les Corts serien el 16 de febrer de 1936 que guanyaria el Front Popular i que el 18 de juliol de 1936 es produïa el cop d'Estat del general Franco. Per tant l'aplicació de l'Estatut del 32 fou molt limitada. A Catalunya, excepcionalment i per competència de l'Estatut del 32, es celebraren eleccions municipals²²² el 14 de gener de 1934 que guanyaren les candidatures d'esquerres que es sumen al govern de la Generalitat amb majoria d'ERC, mentre que a l'Estat espanyol les dretes ostentaven el poder. Les polítiques (nacionals i socials) de l'Estat eren contestades; cal recordar, els fets del 6 d'octubre amb la proclamació per part del president Lluís Companys de l'Estat català dins la República Federal espanyola -que

²²¹ *Decret de presidència del Consell de Ministres de 14 de gener de 1933, de traspàs a la Generalitat de Catalunya dels serveis de règim local. Gaceta de Madrid, núm. 15, de 15 de gener de 1933.*

²²² Són les úniques eleccions municipals convocades pel Parlament i es situen entre les de 1931 i les de 1979. S'elegiren els regidors de 1.030 municipis i les candidatures d'esquerra obtingueren el 52,4% dels vots i les de dretes el 41,4%. El restant 6,2% dels vots s'adjudicà a altres candidatures. La participació fou del 59,8%.

Eleccions que van ser ajornades varies vegades *BOGC*, núm. 115 de 4 de novembre de 1933 i *BOGC*, núm. 137, de 19 de desembre de 1933.

acabaren amb la detenció de 3.500 revoltats, del govern de la Generalitat i del govern municipal de Barcelona- i, la Revolució socialista, el mateix mes d'octubre, a Astúries - que acabà amb una forta repressió contra el poble-. En aquesta conjuntura s'elabora la Llei Municipal catalana que es publica entre agost de 1933 i agost de 1934.²²³

La Llei Municipal catalana també tindrà una aplicació molt limitada, però té el valor de ser elaborada abans que l'estatal i de ser una llei municipal democràtica que en el temps no va tenir ni precedents ni conseqüents immediats al situar-se entre dos períodes dictatorials. La Llei Municipal preveia una gran autonomia municipal, però alhora considerava l'administració municipal -en alguns supòsits- com a delegada de la Generalitat, funció que no plantejava un canvi respecte concepcions municipals anteriors on els ajuntaments eren considerats la darrera baula de l'administració de l'Estat. La llei parteix de la concepció del municipi com entitat natural de la vida pública, una concepció que recorda la d' "associació natural" de l'Estatut Municipal de 1924 i que no serà l'única referència que es trobarà en el text, respecte d'aquell. Cal tenir present, però, una diferència cabdal amb l'Estatut Municipal, la Llei Municipal catalana està redactada per ser aplicada en el marc de la República de 1931 i de l'Estatut d'autonomia de 1932. Intentarem fer una síntesi d'aquells elements determinants en relació al territori i a la democràcia:

- Els primers articles de la llei (art. 1-15) s'ocupen del terme municipal amb especial atenció a les agregacions i segregacions, sense massa limitacions, cercant consens i acords entre els municipis i, en algun supòsit com el del canvi de nom del municipi, arbitrant que sigui aprovat per referèndum. Es manté el mateix to quant a l'associació de municipis: l'objectiu és satisfer les necessitats del veïnat, del municipi i dels territoris que en formen part.

És en aquesta lògica que s'ha d'entendre una determinació territorial nova que aporta la llei, la de sub-municipis (art. 20) entenent com a tals "els grups de població o pobles que dintre d'un municipi constitueixin nucli separat

²²³ *La Llei Municipal* es debat i s'aprova per parts al Parlament, en lògica s'anirà publicant també per parts. La primera part (art. 1 a 58 i disposicions transitòries) es publica al *BOGC*, núm. 79, de 15 d'agost de 1933, la segona part (art. 1 a 181) es publica al *BOGC*, núm. 8, de 8 de gener de 1934, la tercera part (art. 182 a 208) es publica al *BOGC*, núm. 53, de 22 de febrer de 1934, la quarta part (art. 209 a 243) es publica al *BOGC*, núm. 201, de 20 de juliol de 1934. A més es publicaren diferents rectificacions al *BOGC*, fins al núm. 229, de 17 d'agost de 1934. A fi de treballar en un únic document s'ha utilitzat la reproducció de la llei publicada a: Fundació Carles Pi i Sunyer. (1997). *La llei municipal de Catalunya de 1934*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals.

d'edificacions, amb interessos peculiars i amb un mínim de 200 habitants ...” atorgant-los la capacitat de disposar d'una administració autònoma per mitjà de Juntes de veïns, elegides directament pels electors residents al poble o grup de població. L'única condició és que els veïns ho demanin a l'Ajuntament. També es puntualitza (art. 29) que les entitats locals menors o pobles que hagin estat agregats podran conservar llur administració autònoma. Cal suposar que el desplegament d'aquests articles en una ciutat com Barcelona, on les agregacions (1897) havien format part del desenvolupament de la ciutat, hauria de comportar un nivell de democràcia i autonomia territorial important.

- L'Ajuntament estarà constituït pels consellers municipals que elegiran els càrrecs i representacions. “Els consellers municipals seran elegits per sufragi universal, directe, igual i secret” (art. 46). Es determina el nombre de consellers que han de formar part de l'Ajuntament en funció de la població, fins arribar als municipis de més de 20.000 habitants que els assigna 24 consellers i a la ciutat de Barcelona 40 consellers. La proporcionalitat es trenca en aquests municipis.

El càrrec de conseller “no compta amb retribució de cap mena,” (art. 51) excepte a la ciutat de Barcelona: l'Ajuntament la podrà determinar. En els altres municipis el càrrec d'alcalde o de regidor pot ser remunerat. La jerarquia de càrrecs, regidors... ve determinada pel resultat electoral. L'alcalde – president serà escollit pels consellers; hi ha però, una excepció (art. 73) per als municipis de més de 20.000 habitants per la qual els consellers municipals podran triar l'alcalde - president entre els veïns elegibles, amb la restricció que l'elecció no podrà ser per majoria absoluta, sinó per les tres cinques parts dels consellers.

Es renovarà la meitat dels consellers cada dos anys i el càrrec de conseller tindrà una durada de quatre anys.

A l'alcalde o alcalde - president se li assignen les funcions com a primer magistrat del municipi, cap de la administració municipal i mentre la Generalitat no hagi desplegat delegacions, serà també el delegat del govern i de la República. Aquesta darrera funció és paradigmàtica d'un concepte que es reproduïx d'altres lleis anteriors en les quals l'alcalde passa a ser el representant del govern més proper a la ciutadania i no el representant de la ciutadania en les administracions superiors.

- Entre les competències força àmplies (art. 102), sintetitzades en 40 apartats figuren: la municipalització de serveis, l'assistència mèdica o benèfica de caràcter domiciliari, les institucions de crèdit popular o agrícola i les assegurances socials, serveis relatius a proveïments d'aigües i destinació de les que tinguin caràcter residual, escoles d'instrucció professional, d'arts, oficis, indústries i totes les modalitats que cregui oportú encoratjar l'Ajuntament, la construcció de cases barates, econòmiques i populars... i al final del llistat afegeix "aquesta enumeració s'entén enunciativa i no pas restrictiva de les facultats dels ajuntaments." A aquestes funcions se sumen 18 obligacions (art. 103).

Voldríem insistir en l'apartat de municipalitzacions ja que és una mesura democràtica que traspasa a l'àmbit públic -i per tant per a l'interès de tota la comunitat- serveis de l'àmbit privat. El text (art. 183) relaciona els serveis que poden ser municipalitzats: abastament d'aigües, gas, electricitat, transports... amb o sense règim de monopoli i específica "la declaració de municipalització de serveis implicarà la declaració de la seva utilitat pública. En conseqüència, el municipi quedarà facultat per procedir a les expropiacions necessàries ..." incloent en aquestes expropiacions les concessions de serveis públics.

- Es preveu la formació de diferents tipus d'ajuntament a fi d'adaptar la institució a les necessitats del municipi, entre les que hi ha la de Consell general o obert, al qual s'hi podran acollir els municipis que gaudeixin d'aprofitaments comunals, i el rendiment dels quals representi, al menys, la quarta part del pressupost. En aquests municipis tindran la categoria de conseller municipal tots els veïns elegibles (art. 80), funcionant en assemblea veïnal que elegirà el president i els membres de la Junta Veïnal per sufragi.

Tanmateix, atorga als ajuntaments la capacitat de debatre i aprovar la Carta Municipal "els ajuntaments podran adaptar una organització que s'acomodi a les característiques de cada municipi" (art. 159), amb el requeriment que sigui per acord de les dues terceres parts dels consellers i algunes limitacions, així s'exclouen de la Carta: el règim electoral, les competències i obligacions generals dels ajuntaments i les funcions delegades de la Generalitat. La Carta serà aprovada definitivament pel Parlament de Catalunya, actualment -quasi cent anys després- la darrera aprovació és a les Corts espanyoles.

- L'articulat de la llei, seguint les passes de la Constitució espanyola i de l'Estatut d'autonomia, construeix el sistema electoral municipal (art. 84-90) sobre la base del sufragi universal, reconeixent com a electors els ciutadans d'un i altre sexe, majors de 23 anys que figurin inscrits en el cens de població i en el cens electoral d'ençà més de dos anys.

Seguint una certa inèrcia de l'època de la Restauració monàrquica es propugna un sistema de majories que afavoreix les candidatures amb més vot (afavorint la formació de coalicions, a vegades força incoherents) i els ofereix el control dels governs municipals en detriment de la diversitat i de les candidatures menys votades. Així, en els municipis de més de 10.000 habitants, el 65% dels consellers seran de la llista més votada i el 65% de la resta de consellers de la segona llista més votada i així successivament fins a completar el nombre de consellers assignats, sempre que obtinguin el 10% de vots (pels municipis que tinguin assignats entre 12 i 24 consellers); a la ciutat de Barcelona el percentatge es redueix al 5% de vots. En els municipis de menys de 10.000 habitants els consellers seran assignats a les dues llistes amb més vots, en un sistema tancat: per exemple si un Ajuntament té adjudicats 5 consellers, 4 seran de la llista més votada i 1 de la segona llista, si té assignats 16 consellers, 11 seran de la llista més votada i 5 de la segona llista. Sistema bipartit que el redactat de la llei tradueix com de majories i minories.

- Es posa a disposició de la ciutadania un seguit de mecanismes de control democràtic, entre els quals destaquen: la iniciativa, la consulta i el referèndum popular.

La iniciativa la pot promoure el 5% d'electors i a la ciutat de Barcelona el 2%. Si la resposta de l'Ajuntament o de la Comissió de govern no és satisfactòria es podrà convocar un referèndum (art. 147).

L'Ajuntament o la Comissió de govern podran fer consultes populars per a qualsevol qüestió relativa al municipi. Feta la consulta, l'Ajuntament haurà d'atenir-se al resultat (art. 148).

Hi ha diferents supòsits que permeten la convocatòria de referèndums (art. 149-158) -alguns dels quals ja s'han citat anteriorment- que poden anar des de la

ratificació o revocació dels acords del ple municipal en determinades matèries i que per la seva convocatòria es necessitarà la majoria absoluta dels consellers o el 20% de l'electorat, a la ratificació o revocació de convenis o concessions que tinguin rellevància per l'economia municipal i que per la seva convocatòria es necessitarà el 5% de l'electorat. El procediment per demanar la convocatòria d'un referèndum passa per presentar una instància a l'Ajuntament signada per un determinat nombre d'electors (que oscil·larà segons la població entre l'1% en els municipis de menys de 10.000 habitants o els 500 electors en el municipi de Barcelona), posteriorment hi ha el període de recollida de signatures i assolida la fita es convoca el referèndum. Cal precisar que en tots els casos el resultat del referèndum és vinculant (art. 155).

És una llei municipal valenta que es manté en els marges de la legislació republicana i autonòmica. Concedeix un grau d'autonomia remarcable als municipis i delega en la ciutadania algunes decisions sobre temes cabdals en la gestió del territori (límits, agregacions, segregacions). És una llei que entén la democràcia més enllà de les eleccions biennals i arbitra instruments de correcció i control (iniciatives, consultes, referèndums) i defensa el patrimoni públic (municipalitzacions, expropiacions) com a garantia per a la defensa del comú i de la democràcia municipal. Es fixen propostes d'auto-organització municipal (consell general o obert, Carta municipal) fent possibles, sobretot en els municipis de menor població, les assemblees veïnals. És una llei força avançada, inclús comparant-la amb les actuals. No obstant, entre els seus aspectes negatius, volem assenyalar-ne dos: el primer és l'aplicació del sistema electoral de majories que determina la preservació de l'*estatus quo*; el segon és que no té prou cura de les grans ciutats; pràcticament en tot l'articulat, quan és inevitable afrontar el tema, tracta Barcelona com una excepció, més en funció de la seva capitalitat que en funció de la seva urbanització i de les necessitats i drets democràtics dels ciutadans, així les propostes de sub-municipis o de municipis agregats no queden articulades en l'estructura i divisió territorial de la ciutat.

La llei municipal elaborada en un context de lluita social i nacional, diferent de la resta de l'Estat, determinà el seu contingut i el posicionament del mandat parlamentari i de

govern amb una majoria d'ERC.²²⁴ En aquest marc la defensa de l'autonomia municipal i de les funcions de delegació del govern que s'atorguen als ajuntaments, no són alienes a la conformació d'un projecte d'autonomia nacional que sí es coneixedor de la força del moviment obrer i popular a Catalunya. No obstant, l'aplicació d'aquesta llei va ser molt limitada perquè el Govern d'Espanya, dominat per les dretes, va conduir als fets d'octubre de 1934; com a conseqüència se suspengueren les institucions catalanes i després va arribar el cop d'estat militar de 1936 -com ja s'ha comentat-.

L'1 de novembre de 1935, mesos després²²⁵ de l'elaboració de la Llei catalana i de les eleccions municipals de gener de 1934, es publica a la *Gaceta de Madrid* la Llei Municipal espanyola.²²⁶ La primera distinció amb la Llei Catalana és que s'aprova al Parlament i l'espanyola l'aprova el Govern. La segona distinció és que mentre la catalana fou aprovada sota l'empara d'un govern d'esquerres, l'espanyola ho fou sota un govern de dretes. La tercera distinció és que l'espanyola fa referència quant a marc legal a la Constitució de la República i la catalana a l'Estatut d'Autonomia. Tant l'espanyola com la catalana, van tenir una aplicació molt limitada.

La llei municipal espanyola és diferent de la catalana. La classificació dels municipis observa una excepció que no ve determinada pel nombre d'habitants o d'altres condicionants sinó per la capitalitat; així, en referir-se a l'excepció diu "... la capital de la República té categoria pròpia i el seu règim i govern poden ser objecte de llei especial," si bé, igual que la catalana, tracta el dret de tots els municipis a les Cartes Municipals. Però potser un dels temes més exemplificadors de la diferència es dona en el tractament territorial; així, la segregació municipal (art. 12) inicia el procés amb una petició escrita de la majoria dels veïns afectats a l'Ajuntament. Si està a favor ho eleva al Governador Civil de la província que fa un informe i al seu torn l'eleva al Ministeri de la Governació que alhora, prèvia consulta al Consell d'Estat, ho presentarà al Consell de Ministres a fi que les Corts aprovin o neguin la creació del nou municipi. Cal fer notar la manca de

²²⁴ Recordar que les úniques eleccions al Parlament català celebrades durant la República, el 20 de novembre de 1932, la coalició encapçalada per ERC amb USC i altres formacions republicanes obtindria 67 dels 85 escons. En conseqüència fins al cop d'estat de 1936 la presidència i la majoria de consellers del govern foren d'ERC.

²²⁵ L'1 d'octubre de 1934 Rafael Salazar (ministre de governació) va presentar un projecte de reforma local força més progressista del que acabaria sent la llei espanyola de 1935 que no reeixí, per les circumstàncies polítiques. Citat per Nadal, F. (1982). Poder municipal y espacio urbano. La configuración territorial del Estado Liberal Español (1812-1975). Barcelona: *Geocrítica*, 37.

²²⁶ *Llei Municipal de 31 d'octubre de 1935. Gaceta de Madrid*, núm. 305, d'1 de novembre de 1935.

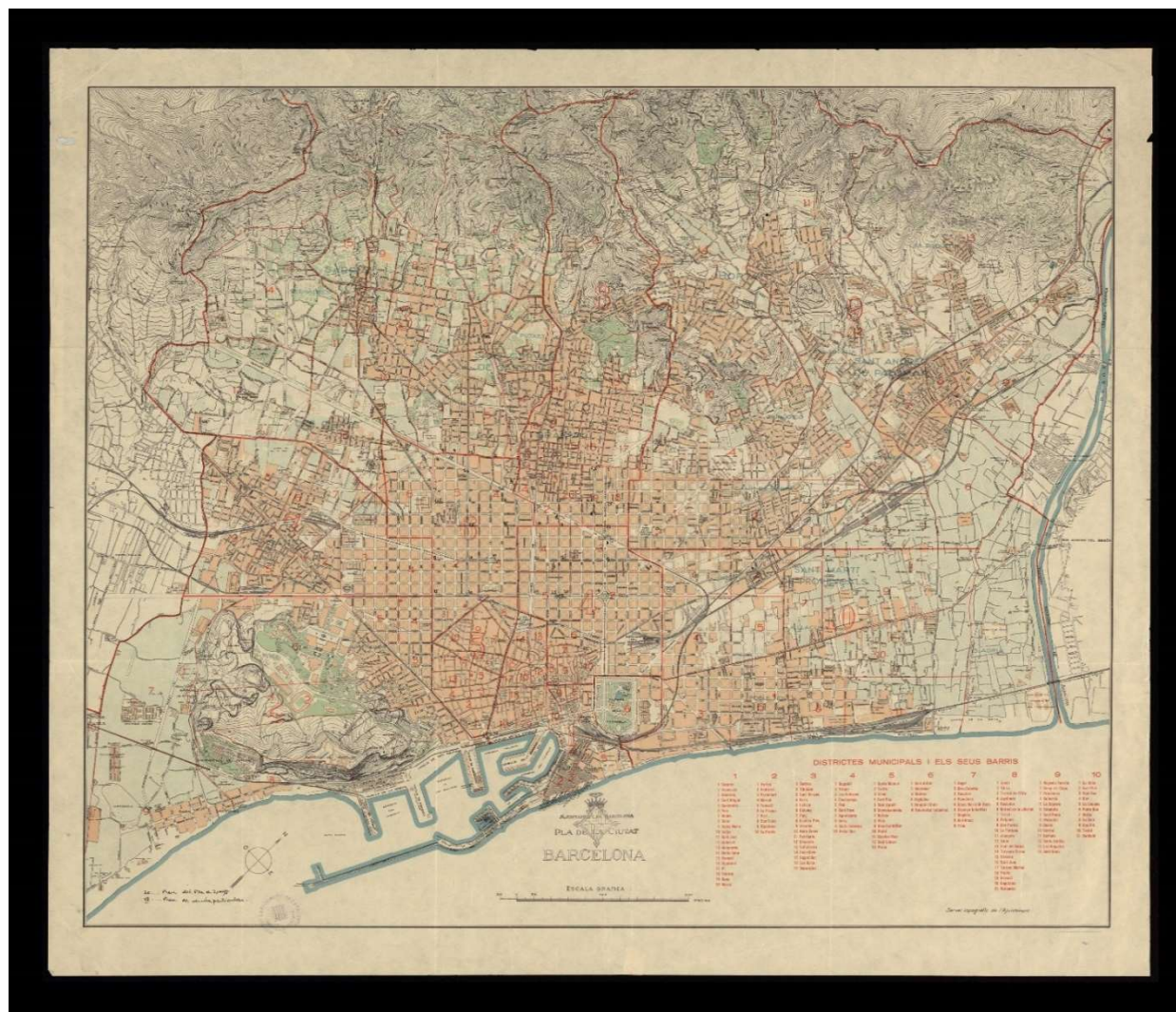

Figura 4. Plànol de la ciutat de Barcelona (1931). <https://cartotecadigital.icgc.cat/digital/collection/catalunya/id/2335/rec/1>
És un plànol fet durant la Segona República (per la toponímia). És interessant que es manté la divisió en 10 districtes, però s'afegeix una subdivisió en 131 barris, possiblement reflectint una realitat territorial de proximitat i en funció de la densitat de població.

participació popular, la manca d'autonomia municipal, la centralització de tot el procés i la centralitat de la decisió. Tot i aquestes derives, la Llei, en general, manté un to republicà, però més restrictiu en la defensa d'allò que és públic, posició palesa en tractar les municipalitzacions (art. 131-143) o, en els instruments de control democràtic - referèndum- (art. 89-97).

Les eleccions municipals a Catalunya del 14 de gener de 1934,²²⁷ possibles gràcies a l'Estatut de 1932, són importants perquè seran les darreres municipals fins a les de 1979, perquè determinaran una composició municipal al país diferent de la de l'Estat i perquè tindran una significació de país. En el conjunt de Catalunya amb una participació del 59,8%, les guanyaren les candidatures d'esquerres per un 52,4% de vots, mentre que les de dretes obtenien un 41,4% de vots. A la ciutat de Barcelona, amb una participació més baixa (53,4%), també guanyaren les esquerres, obtenint les candidatures republicanes d'esquerres (amb la participació d'ERC) el 50,2% del vots, mentre que la Lliga Catalana n'obtenia el 41,2%.

Cal insistir que les eleccions municipals de 14 de gener de 1934 es produeixen dos mesos després de les eleccions generals espanyoles (19 de novembre de 1933) guanyades per la dreta i dos anys abans de les següents eleccions generals espanyoles de 16 de febrer de 1936 guanyades pel Front Popular. La posició unitària de la República respecte el territori, era paral·lela a la posició respecte a les polítiques socials que una part considerable del moviment obrer considerava insuficients i que provoca els alçaments insurreccionals de gener de 1932²²⁸ i l'abstencionisme a les eleccions de 1933 (promogut per la CNT) que facilita el triomf de les dretes (també a la ciutat de Barcelona).²²⁹ Si bé durant el bienni reformista (1931-1932) el govern de la República intentà establir un model democràtic burgès, durant el Bienni Negre (1933-1934) intentà retirar totes les iniciatives democràtiques elaborant un nou projecte de Constitució (1935) que abolia l'expropiació

²²⁷ Soler, R. (2015). Les eleccions municipals de 1934 a Catalunya. *S. XX Revista Catalana d'Història*, núm. 8. P. 47-75. En aquest treball hi ha un recull notable de fonts referents a les eleccions municipals de 1934.

²²⁸ Normalment es centra en els fets de Casas Viejas, per la seva transcendència, però les insurreccions es donaren per tot l'Estat i també a la ciutat de Barcelona.

²²⁹ És notori que una part del vot d'ERC i d'altres candidatures d'esquerres es fonamentava en el vot de la classe obrera que podia determinar, com va passar el 1933, els resultats electorals.

de terres, el divorci i retallava llibertats, també les autonòmiques.²³⁰ A més va situar determinats polítics i militars d'extrema dreta en llocs clau (es nomenà el general Francisco Franco cap de l'Estat Major de l'exèrcit).

La convocatòria d'eleccions a les Corts espanyoles de 16 de febrer de 1936, per la crisi interna del govern de dretes i pel desgast de lluita contra les revoltes socials i nacionals, plantejava clarament dues opcions: la reversió de la democràcia o el seu avenç. Les classes populars del camp i la ciutat veieren en les candidatures d'esquerres la possibilitat de disposar d'una millor posició per assolir les seves aspiracions i els van donar suport. Amb una participació força alta (71%), el Front Popular (a Catalunya Front d'Esquerres) amb un 47,03% de vots i 285 escons s'imposà al Front Nacional Contrarevolucionari (a Catalunya Front Català d'Ordre) amb un 46,48% de vots i 166 escons. A Catalunya i a Barcelona ciutat, la victòria del Front d'Esquerres fou més àmplia.

Les eleccions de febrer de 1936 van suposar un canvi en el govern de la República espanyola i a Catalunya van suposar la restitució del Parlament, del Govern (que sortiria de la presó on restava condemnat a 30 anys), dels alcaldes i regidors (substituïts per càrrecs governatius), la recuperació de l'Estatut del 32... però també van suposar la victòria de les esquerres i de les classes populars. Aquesta doble victòria electoral, nacional i social, s'hauria de traduir a la realitat del país. Les experiències, en el passat recent del moviment catalanista, d'ençà la Primera República, la Mancomunitat, l'Estatut del 31, havien forjat el convenciment que la dreta catalana no defensaria els interessos del país i que l'esquerra espanyola no compartia la consideració que Catalunya era una nació i per tant no acceptarien el dret a l'autodeterminació. Així mateix, el moviment obrer català era conscient de la seva força i dels seus objectius, venien de la Vaga de la

²³⁰ Senyalar que l'11 d'abril de 1934 el Parlament de Catalunya aprovava La Llei de Contractes de Conreu que era una llei que intentava frenar la crisi esdevinguda al camp, substituint els contractes de rabassa morta. Els contractes de rabassa morta estipulaven que el pagès podia conrear les vinyes tants anys com tinguessin de vida els ceps; amb la fil·loxera aquests contractes provocaren que els propietaris canviessin els conreus i expulsessin els pagesos de les terres. La llei proposava contractes d'arrendament de 6 anys i la possibilitat d'adquirir les terres satisfent el seu valor als propietaris i havent-les treballat prèviament durant 18 anys. Aquesta llei, tot i ser moderada, va ser portada per la patronal a l'emparrà política de la Lliga Catalana al Tribunal de Garanties Constitucionals espanyol que la va tombar. El Parlament la va mantenir i es va crear una situació d'enfrontament entre l'Estat i Catalunya; aquest conflicte va ser una de les bases que conduïren als fets del 6 d'octubre de 1934.

A més de la pròpia *Llei de Contractes de Conreu de l'11 d'abril de 1934*. BOGC, núm. 102, de 12 d'abril de 1934, s'ha recuperat de: https://dogc.gencat.cat/content/Publicacions/Publicacions_1931-1939/PDF/La-Llei-de-Contractes-de-Conreu_reduit.pdf una publicació del Departament de Justícia i Dret de la Generalitat de Catalunya. (1934). *La llei de contractes de conreu davant del Tribunal de Garanties Constitucionals* que detalla el conflicte.

Canadenca, de la resistència a la Dictadura, de les insurreccions durant el Bienni Negre, havien consolidat una organització forta (CNT) i eren conscients que el capitalisme era el seu enemic i que les instàncies governamentals compromeses amb la burgesia no servien als interessos de la revolució socialista.

En aquest marc, el desenvolupament immediat de les mesures polítiques després de les eleccions s'encaminen a recuperar un model democràtic destituït. Així des del govern de la Generalitat es despleguen un seguit de decrets, com el de 21 de març de 1936, que en el seu article 1 diu:

Es consideren il·legítims i contraris a l'ordre jurídic els actes de les autoritats i organismes de nomenament governatiu que regiren la vida municipal de Catalunya durant el període entre el 6 d'octubre de 1934 i el 19 de febrer darrer.²³¹

El decret segueix declarant nuls i sense efecte els acords i resolucions, incloses les dictades per centres militars i governatius. Així mateix, aquest esforç pel restabliment democràtic bàsic es reflecteix en l'autorització d'un seguit de referèndums municipals, basant-se en l'article 158 de la Llei Municipal, per tal que la ciutadania revogui el mandat dels ajuntaments.²³² La tensió provocada per les forces reaccionàries que havien perdut les eleccions era immensa i el Govern espanyol va haver de declarar l'Estat d'Alarma.²³³

La tensió anava encaminada a impedir el funcionament de l'administració republicana i els seus intents per retornar els drets democràtics. Finalment, fou interromput una vegada més per un cop d'Estat militar, amb el suport de la dreta i de bona part dels aparells de l'Estat.

L'aixecament militar del 18 de juliol en contra de la República legalment constituïda i que a Barcelona i Catalunya fou derrotat per la resposta popular, provocà una doble situació: la guerra i la revolució. Aquesta doble situació comportà, en general, una doble política: la institucional i la popular, a vegades coincidents i a vegades divergents; al

²³¹ *Decret de Governació de la Generalitat de Catalunya de 21 de març de 1936*. BOGC, núm. 203, de 26 de març de 1936. Aquest Decret esdevindrà llei el 13 de juny de 1936 (BOGC, núm. 168, de 16 de juny de 1936), el 17 de juny es publicarà el text rectificat i el 4 de juliol el reglament.

²³² El primer que el demana és el de Montgat, publicat al BOGC, núm. 167, de 15 de juny de 1936, després vindrà el de Mediona el 23 de juny...

²³³ *Decret de Presidència del Consell de Ministres de 17 de febrer de 1936*. *Gaceta de Madrid*, núm. 49, de 18 de febrer de 1936. Posteriorment, l'Estat d'Alarma es perllongaria, com indica l'Ordre que publicava el Decret del Govern espanyol, del 17 d'agost al 17 de setembre de 1936. BOGC, núm. 171, de 19 de juny de 1936.

darrere d'aquestes polítiques hi hagueren interessos de classe que s'expressaren en propostes distintes que van tenir la seva traducció, també, en formes diferents de concebre l'organització del territori i la democràcia. Així, del 18 de juliol de 1936 a l'1 d'abril de 1939 es crea una doble realitat: per una banda la institucionalització i legalitat republicana (les lleis municipals en serien una mostra) i per l'altra la resposta popular que construïa organitzacions i estructures pròpies (una mostra de les quals serien els municipis lliures o les col·lectivitats).

A la ciutat de Barcelona, aquesta dualitat de poder és present des del primer moment de l'alçament militar (17 de juliol a Marroc i Navarra), les organitzacions obreres demanaren armes a la Generalitat (18 de juliol a la tarda) per fer front als colpistes i els les va negar. El diumenge 19 de juliol la CNT i la UGT ja s'havien armat pel seu compte i es convocà una vaga general. A les forces lleials a la República i als milicians també s'uniren els militants del POUM i de les organitzacions que dies més tard constituïren el PSUC,²³⁴ així com altres organitzacions d'esquerres. Durant els dies 19 i 20 de juliol els enfrontaments foren duríssims, però al vespre del 20 de juliol les forces colpistes eren derrotades. Aquella mateixa nit, els dirigents de la CNT Buenaventura Durruti, Diego Abad de Santillán i Joan García Oliver, anaren a veure el president Lluís Companys i l'endemà el 21 de juliol es constituí el Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya, una de les expressions del poder popular d'aquests anys.

Per tota la ciutat hi havia els comitès de defensa dels barris que a partir del 20 de juliol es convertiren en comitès revolucionaris i eren el veritable poder i l'encarnació més clara de democràcia popular. Aquests comitès formaren la federació de barriades i ostentaven el poder a la ciutat. Per tant, hi havia a la ciutat una dualitat de poders, als barris el veïnat s'havia auto-organitzat i controlava el territori, no sols en l'enfrontament contra els feixistes sinó dels magatzems de queviures, de l'ocupació d'edificis, de la mobilitat... Més endavant el Comitè Central de Milícies s'organitzà per àrees (guerra, sanitat, organització de milícies...), però també territorialment per districtes i barris.

²³⁴ El PSUC es fundà el 23 de juliol de 1936 per la fusió de: la Unió Socialista de Catalunya, del Partit Comunista de Catalunya, del Partit Català Proletari i de la Federació Catalana del PSOE. Es va adscriure a la IIIa. Internacional.

Els esdeveniments es desenvolupen amb celeritat: el 22 de juliol el Departament de Governació de la Generalitat mitjançant Decret²³⁵ destituïa els regidors municipals que no formessin part de les organitzacions del Front Popular d'Esquerrres de Catalunya i permetria completar les llistes amb els candidats d'aquestes formacions a les eleccions municipals de 1934 i amb militants de les organitzacions sindicals i partits antifeixistes. És significatiu que en el preàmbul d'aquest Decret es justifiqui la mesura en defensa del govern de la Generalitat i en aquest sentit es digui que els ajuntaments "han de ser el més fort suport de la llibertat democràtica." També és crucial que aquest Decret s'aprovi un dia abans que el Decret²³⁶ de 23 de juliol que cessava tots els funcionaris de la Generalitat que haguessin participat en la insurrecció o que foren desafectes a la República.

La importància concedida al territori i al municipi era molt rellevant tant per al Comitè de milícies com per al govern de la Generalitat.

Mitjançant aquest decret s'adaptava l'organització dels ajuntaments a les noves necessitats i al nou poder popular; l'Ajuntament s'obria als comitès i a les comissions de municipi que s'ocuparien de les diferents àrees (abastaments, educació...) i que s'haurien de coordinar a la ciutat de Barcelona amb les seves homòlogues als barris. Els comitès de barri actuaven autònomament i s'ocupaven no sols de les funcions municipals sinó també de garantir les necessitats del veïnat (alimentació, sanitat, educació...), controlaven les ocupacions d'edificis públics, de les fàbriques abandonades pels patrons, dels equipaments... de la defensa del que fins al juliol del 36 hauria d'haver estat comú i del que a partir d'aquesta data seria comú.

El 23 i 24 de juliol les organitzacions sindicals feien comunicats demanant el retorn al treball i el final de la vaga general, en una clara aposta per garantir les necessitats de la població i del país. La CNT va optar per fer compatible la Revolució amb la defensa de la República, amb la defensa de Catalunya, amb la lluita contra el feixisme. No totes les veus de la CNT eren acordes. Una organització que representava la majoria de la classe obrera i que d'ençà dels seus orígens acollia en el seu si un seguit de tendències molt diverses (anarco - sindicalistes, sindicalistes revolucionaris...), no era -ni podria ser- una

²³⁵ *Decret de Governació de 22 de juliol de 1936*. BOGC, núm. 206, de 24 de juliol de 1936. A partir d'aquest moment hi haurà diferents reformes de la institució municipal, així, el Decret de Governació de 21 d'agost de 1936 crea noves comissions municipals i les obre a la participació sindical a l'Ajuntament de Barcelona o el Decret de Seguretat Interior de 9 d'octubre de 1936 que tractarà de posar la Llei Municipal Catalana en consonància amb la realitat municipal del país.

²³⁶ *Decret de Presidència de 23 de juliol de 1936*. BOGC, núm. 206, de 24 de juliol de 1936.

organització homogènia però sí hi havia el convenciment general que la Revolució era possible. No obstant, la participació en organismes de l'administració pública no estava exempta de debat; entre les diferents opinions al respecte hem seleccionat la següent perquè potser no era la majoritària, però és la que finalment es va acabar implantant:

... En l'actualitat té sobre la taula la proposta de l'Ajuntament de Barcelona per intervenir en l'administració municipalista. (...) Així doncs és necessari que remoguem l'Administració municipal en aquests moments greus que travessem, amb elements destacats de les organitzacions obreres i del Front Popular. Des dels despatxos de la Casa del Poble, Consells o Ajuntaments que de tot se'n pot dir, constituïrem una economia nova, nacionalitzarem la banca privada; municipalitzarem els serveis públics; portarem el control de les grans i petites indústries que siguin competència municipalista i farem la redistribució de la petita propietat. I en aquesta labor que les circumstàncies exigeixen dels homes, de tots els homes sense distinció de colors, la CNT i la FAI no han de tenir temor de contagiar-se en les poltrones, ja que el contagi prové per una predisposició anterior, els individus i els elements d'aquestes dues organitzacions estan impermeabilitzats contra tot contagi.²³⁷

L'esforç revolucionari, no es va fonamentar només amb la confrontació amb els colpistes i amb les estructures antidemocràtiques de l'administració –amb l'inici del conflicte armat s'havia creat *de facto* un funcionament autònom²³⁸ de Catalunya-, també es va fonamentar en la solidaritat (el 25 de juliol la Columna Durruti sortia de Barcelona cap a Saragossa)²³⁹ i en construir una nova societat, amb una certa dualitat, per una banda l'auto-organització popular i per l'altra una nova institucionalització. La primera tenia com objectiu la revolució social, la segona va haver-se d'adaptar a les conquestes populars, però volia recuperar l'ordre democràtic institucional. Si durant els primers mesos aquesta dualitat s'evidencià, però va coexistir, després va ser un determinant que conduí als fets de maig de 1937; tot i així es va mantenir fins el final de la República. Aquesta dualitat, quant a projecte social, anava associada a una dualitat de la concepció democràtica i territorial: els que optaven per recuperar la institucionalització defensaven

²³⁷ Correa, A. (1936). La Confederación Nacional y la FAI ¿Pueden intervenir en las comisiones municipales? *Solidaridad Obrera*, núm. 1.367 (any VII, Època VI). Barcelona, 1 de setembre de 1936. Recuperada de: <http://www.cedall.org/Documentacio/Prensa%20Libertaria/Soli/19360000/19360901.pdf>

²³⁸ Aquest funcionament autònom de Catalunya respecte de l'Estat espanyol no sols s'evidencia en les decisions polítiques i en el dia a dia, sinó també en la mínima publicació de lleis i decrets de l'Estat que apareixen al DOGC, mentre la producció d'ordres, decrets i lleis de la Generalitat és fluida i més enllà de les competències de l'Estatut del 32.

²³⁹ La Columna Durruti estava formada per 2.500 milicians. A principis de novembre de 1936 Durruti va ser cridat per anar a defensar Madrid i el 20 de novembre va morir.

un model democràtic fonamentat en les eleccions i la representació territorial centralitzada en el Parlament i en el govern -tot i que la situació no va permetre cap procés electoral- i els que optaven per fer la revolució, defensaven l'autonomia des de la fàbrica, passant pel barri i el municipi fins al país.

Potser sigui l'única vegada, en la història de la ciutat Barcelona (i de Catalunya), que la democràcia s'ha construït des de les classes populars i, des de la seva lluita per la igualtat (abolició de la societat de classes), van decidir el present i el futur. Serveixi com a mostra el recull, breu i necessàriament subjectiu, de les decisions²⁴⁰ de la Generalitat que prenen forma de normatives legals per intentar adaptar la institucionalització a la realitat i que ens orienten sobre l'abast democràtic dels canvis que es succeeixen vers la transformació social:

- Treball.

Decret²⁴¹ de 24 juliol de 1936 de normalització industrial, demanant de tornar a endegar l'activitat productiva, tot just quatre dies després dels enfrontaments, quan els barris estan plens de barricades i en paral·lel a les crides sindicals de finalització de la vaga general i de retorn al treball. Cal fer esment que l'article 5 del Decret reconeix que en absència de la patronal o la direcció, la Generalitat reconeixerà als representants elegits pels obrers.

Decret²⁴² de 24 de juliol de 1936, en l'article 1 es diu "S'estableix a tot el territori català la jornada de quaranta hores setmanals, i s'aplicarà a totes les activitats industrials, comercials i mercantils." Es justifica directament la jornada de quaranta hores com a consecució d'una reivindicació obrera i com a mesura contra l'atur forçós. Però en el preàmbul hi ha una justificació política que sintèticament presenta diàfanament la situació, ja que després d'explicar el paper del proletariat català contra l'aixecament feixista i en aquest context explicita:

Aquestes raons imposen orientar la política de treball de la Generalitat vers formes que recullin el nou ordre revolucionari i

²⁴⁰ En els següents apartats que hem agrupat temàticament es presenten cronològicament els decrets perquè és important fixar-se en les dates, ja que indiquen una capacitat de resposta i una voluntat, des del primer moment, de construcció d'una nova societat.

²⁴¹ *Decret de 24 de juliol de 1936, de normalització industrial. BOGC, núm. 207, de 25 de juliol de 1936.*

²⁴² *Decret de 24 de juliol de 1936, d'establiment de la jornada de 40 hores setmanals. BOGC, núm. 208, de 26 de juliol de 1936.*

establir normes jurídiques que s'inspirin en els postulats proclamats per les classes treballadores.

Decret²⁴³ de 25 de juliol de 1936 sobre l'augment de salaris. En el preàmbul explica, en el mateix sentit que l'anterior, quant a la realitat de Catalunya, el nou ordre revolucionari i els anhels del proletariat català i afegeix que “les consideracions d'ordre jurídic pur, relatives a les facultats autonòmiques” no poden ser un obstacle i així “aquestes raons imposen en Decret d'urgència les normes que han de servir d'estructura i suport a la legalitat que neix.” En el mateix preàmbul hi ha un debat interessant sobre la voluntat d'aplicar “el salari mínim vital per a tots els treballadors, que els indemnitzí de llur esforç i que els permeti una existència digna,” però que és una mesura complexa i que no es pot prendre de forma immediata, per això es pren la decisió d'un augment de salaris del 15% per a tots els treballadors quan el seu sou no superi les 6.000 pessetes anuals.

Decret²⁴⁴ de 30 de juliol de 1936, pel qual es dona reconeixement jurídic a les cooperatives que es constitueixen per tal de posar en funcionament les indústries paralizades.

Decret²⁴⁵ de 3 d'agost de 1936, de restabliment i plena vigència de la Llei de contractes de conreu de l'11 d'abril de 1934 i pel qual se'n deroguen totes les disposicions contràries. Cal recordar que tot i ser una llei agrària absolutament moderada i que al 1936 quedava desplaçada per les col·lectivitacions de terres, va ser un dels determinants dels fets del 6 d'octubre de 1934 i de la posterior repressió, en el Bienni Negre de la República espanyola.

Decret²⁴⁶ d'11 d'agost de 1936, de creació del Consell d'Economia. La constitució del Consell es justifica per tal de normalitzar l'economia catalana, però el que realment és rellevant és que el formaran “els delegats dels partits i organitzacions obreres que han lluitat conjuntament contra el moviment feixista” i encara més

²⁴³ *Decret de 25 de juliol de 1936, sobre l'augment de salaris. BOGC, núm. 208, de 26 de juliol de 1936.*

²⁴⁴ *Decret de 30 de juliol de 1936, sobre el reconeixement jurídic de les cooperatives. BOGC, núm. 215, de 2 d'agost de 1936.*

²⁴⁵ *Decret de 3 d'agost de 1936, sobre la vigència de la Llei de contractes de conreu. BOGC, núm. 219 de 6 d'agost de 1936.*

²⁴⁶ *Decret d'11 d'agost, de creació del Consell d'Economia. BOGC, núm. 227, de 14 d'agost de 1936.*

rellevant són les persones designades²⁴⁷ per formar-hi part que dona la mesura de la importància que se li concedeix al Consell.

Decret²⁴⁸ de 24 d'octubre de 1936, de Col·lectivitzacions. Possiblement, una de les mesures clau per entendre el model de societat en transformació i el model de democràcia que s'està implantant, ja que planteja el canvi de la propietat dels mitjans de producció i llur gestió, a mans de la classe obrera. Fruit, segur, d'un pacte entre les forces obreres (i llurs organitzacions) i l'intent de la Generalitat i dels partits que donen suport a la institucionalització, dins i fora del Consell d'Economia. La democratització dels mitjans de producció es suma a la democratització dels carrers i dels barris (penetrant en els mitjans de reproducció) i en tres mesos d'ençà del cop d'estat i en plena guerra contra el feixisme, emergeix una ciutat que assoleix un nivells de democràcia, que ni s'han donat abans, ni es donaran després de la segona República.

El Decret classifica les empreses en dues categories: les col·lectivitzades i les privades; en les primeres l'empresa està en mans del Consell d'Empresa i en les segones el propietari segueix dirigint l'empresa sota la fiscalització del Comitè Obrer de Control; tant el Comitè com el Consell són elegits per l'assemblea dels obrers de l'empresa. Cal indicar que s'entén que en les empreses privades la propietat segueix sent privada, mentre que a les col·lectivitzades no; no obstant, si bé en el preàmbul del Decret es debat el tema, no s'especifica a quin tipus de propietat pública s'adscriu ni la seva titularitat concreta. El següent paràgraf que reproduïm, del preàmbul del Decret, n'és un fidel testimoni dels equilibris que col·lectivitzen els béns de les grans empreses, però deixa en mans privades els béns de consum i de la petita indústria. Tot i així, la lluita contra el feixisme es planteja alhora com la lluita per l'emancipació social.

... L'acumulació de riquesa en les mans d'un grup de persones cada vegada menor anava seguida de l'acumulació de misèria en la classe treballadora i pel fet que aquell grup, per salvar els seus

²⁴⁷ Presidit pel Conseller d'Economia i Serveis Públics, Josep Tarradellas, comptarà com a vocals amb els següents delegats que es presentem agrupats per les organitzacions que representen. ERC (3): Martí Barrera, Vicenç Bernades i Joan B. Soler; Acció Republicana i altres partits d'esquerra (1): Ramón Peipoch; CNT: (3) Eusebi C. Carbó, Joan P. Fàbregas i Cosme Rofes; FAI (2): Antoni C. Birlan i Diego A. De Santillan; UGT (3): Joan Fronjosà, Joan Grijalbo i Joaquim Puig; PSUC (1): Estanislau Ruíz; Unió de Rabassaires (1): Joaquim Pou; POUM (1): Andreu Nin.

²⁴⁸ *Decret de 24 d'octubre de 1936, de Col·lectivitzacions. DOGC, núm. 302, de 28 d'octubre de 1936.*

privilegis, no ha dubtat en provocar una guerra cruenta, la victòria del poble equivaldrà a la mort del capitalisme.

Cal ara, doncs, organitzar la producció, orientant-la en el sentit que l'únic beneficiari ha d'ésser la col·lectivitat, el treballador, al qual correspondrà la funció directiva del nou ordre social. S'imposa la supressió del concepte de la renda que no procedeixi del treball.

El principi d'organització econòmic-social de la gran indústria²⁴⁹ ha d'estar en la producció col·lectivitzada.

La substitució de la propietat individual per la col·lectiva la concep el Consell de la Generalitat que col·lectivitza els béns de la gran empresa, és a dir, el capital, i deixa subsistir la propietat privada dels béns de consum i de la petita indústria.

- Ensenyament.

Decret²⁵⁰ de 23 de juliol de 1936, disposant que l'Escola Normal de mestres i mestresses²⁵¹ de la Generalitat es faci càrrec de tots els centres d'ensenyament confessional de Catalunya per habilitar-los per a escoles del poble. Aquest Decret tindrà una continuació immediata en el Decret²⁵² del 27 de juliol de creació del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) organitzant-se territorialment (a Barcelona per Districtes). Les primeres paraules del Decret són, en si mateixes, un manifest: "La voluntat revolucionària del poble ha suprimit l'escola de tendència confessional. És hora d'una nova escola, inspirada en els principis racionalistes del treball i de la fraternitat humana."

- Patrimoni.

Decret²⁵³ de 23 de juliol de 1936 sobre la conservació del patrimoni. Es disposa que a cada municipi es constitueixi un Comitè perquè sota la salvaguarda de les milícies ciutadanes es vigili i s'asseguri la conservació dels edificis públics que el govern de la Generalitat destina a institucions populars.

²⁴⁹ En l'article 2 del Decret es concreta el tipus d'indústries col·lectivitzades: que siguin de més de 100 treballadors, que els propietaris hagin estat declarats facciosos o hagin abandonat l'empresa, que siguin importants per a l'economia nacional, que es vulguin sostreure de l'empresa privada per llurs característiques o empreses de 50 a 100 treballadors sempre que ho acordin les tres quartes parts dels obrers o en empreses menors sempre que ho acordi la majoria dels obrers.

²⁵⁰ *Decret de 23 de juliol de 1936, habilitant l'Escola Normal per fer-se càrrec del centres d'ensenyament confessional.* BOGC, núm. 207, de 25 de juliol de 1936.

²⁵¹ Hem conservat l'expressió "mestresses" per referir-se a les mestres pel seu valor en tenir en compte la qüestió de gènere.

²⁵² *Decret de 27 de juliol de 1936, de creació del CENU.* BOGC, núm. 211, de 29 de juliol de 1936.

²⁵³ *Decret de 23 de juliol de 1936, sobre la conservació del patrimoni.* BOGC, núm. 206, de 24 de juliol de 1936.

- Cultura.

Decret²⁵⁴ de 26 de juliol de 1936 de Creació de la Comissaria d'Espectacles de Catalunya per tal d'assegurar el funcionament normal dels espectacles públics.

Decret²⁵⁵ de 27 de juliol de 1936, pel qual el Gran Teatre del Liceu es nacionalitzat i passa a ser el Teatre Nacional de Catalunya.

A més, durant aquests mateixos dies, hi ha una sèrie de decrets i ordres pels quals la Generalitat s'apropia de les col·leccions privades d'art de Francesc Cambó, Antoni Güell... que passen a formar part del patrimoni artístic del poble de Catalunya.

- Banca.

Decret²⁵⁶ de 23 de juliol de 1936, d'intervenció de la banca privada. Cal indicar que el Decret intervé la banca, però no la col·lectivitza, ni la nacionalitza. La col·lectivització de la banca serà objecte de debat tant en el nucli de les organitzacions revolucionàries, com del govern de la Generalitat, però no s'arribarà a realitzar.

- Ajuntaments.

Ordre-circular de 25 de juliol de 1936, per la qual es reforça l'autoritat dels alcaldes, fent constar la seva funció com a representants del govern de la Generalitat i de la República, alhora que remarca l'autonomia municipal. És una mostra representativa de l'ambivalència que els ajuntaments tindran durant aquests anys.

Decret²⁵⁷ de 9 d'octubre de 1936, de dissolució dels comitès locals. És un decret molt curt (2 articles i 12 línies), taxatiu i que sorprèn per la seva manca d'argumentació, en relació a altres decrets per la seva importància, signat pel Conseller Primer Josep Tarradellas. La justificació de la mesura és "respondre a les necessitats del moment, de la vida municipal." El mandat és la dissolució dels comitès locals (qualsevulla que sigui la seva denominació) que van fer-se càrrec

²⁵⁴ *Decret de 26 de juliol de 1936, de Creació de la Comissaria d'Espectacles de Catalunya.* BOGC, núm. 211, de 29 de juliol de 1936.

²⁵⁵ *Decret de 27 de juliol de 1936, sobre el Gran Teatre del Liceu.* BOGC, núm. 211, de 29 de juliol de 1936.

²⁵⁶ *Decret de 23 de juliol de 1936, d'intervenció de la banca privada.* BOGC, núm. 207, de 25 de juliol de 1936.

²⁵⁷ *Decret de 9 d'octubre de 1936, de dissolució dels comitès locals.* DOGC, núm. 285, d'11 d'octubre de 1936.

dels ajuntaments enfront l'aixecament feixista, incloent l'amenaça que els que s'hi oposin seran considerats facciosos i entregats als tribunals. El Decret evidencia dues qüestions importants: la rellevància que per al govern de la Generalitat té l'organització municipal del país, que concep com l'estructura territorial i que passats només tres mesos del 18 de juliol de 1936 considera que ha de blindar; la concepció municipal centralitzada i homogeneïtzadora del govern, enfront l'auto-organització popular que havia sorgit en els municipis. Després, aquestes dues concepcions presents des de sempre (que tindran un punt d'inflexió al maig de 1937), s'evidenciaran en altres àmbits, però es vol destacar que el govern municipal sigui el primer.

- Organització territorial de Catalunya.²⁵⁸

Decret²⁵⁹ de 27 d'agost de 1936 pel qual, amb l'objecte d'organitzar l'economia catalana, el territori de Catalunya es dividirà en 9 regions, formades per les comarques que s'esmenten. En el preàmbul es justifica el Decret a fi de crear Consells delegats en cada regió perquè portin a terme les decisions econòmiques del Govern. Aquests consells estaran formats a imatge i semblança del Consell d'Economia, el seu president serà nomenat pel conseller d'economia i podran crear-se subdelegacions.

Decret²⁶⁰ de 23 de desembre de 1936, determinant els municipis que integren les comarques establertes pel Decret de Divisió territorial de Catalunya. Potser com a complement al preàmbul instrumental del Decret de l'agost introdueix una argumentació política en defensa de l'organització territorial pròpia de Catalunya i en contra de l'organització centralista espanyola de les províncies.

- Habitatge.

Decret²⁶¹ de 29 de juliol de 1936, de mesures sobre l'habitatge. En aquest Decret es prenen diferent mesures de protecció del dret a l'habitatge, com la suspensió

²⁵⁸ Com s'ha insistit i s'insisteix, hem evitat entrar en el debat de l'organització territorial del país, més enllà de l'àmbit municipal, però tant en el marc de la legislació posterior al juliol de 1936, com per la seva incidència en la política municipal de la Generalitat republicana, citarem aquets dos decrets. Per una visió acurada del tema ens remetem a les obres ja citades d'Enric Lluch i Oriol Nel·lo.

²⁵⁹ *Decret de 27 d'agost de 1936 pel qual, amb l'objecte d'organitzar l'economia catalana, el territori de Catalunya es dividirà en 9 regions, formades per les comarques que s'esmenten.* DOGC, núm. 253, de 9 de setembre de 1936.

²⁶⁰ *Decret de 23 de desembre de 1936, determinant els municipis que integren les comarques establertes pel Decret de Divisió territorial de Catalunya.* DOGC, núm. 360, de 25 de desembre de 1936.

²⁶¹ *Decret de 29 de juliol de 1936, de mesures sobre l'habitatge.* BOGC, núm. 213, de 31 de juliol de 1936.

dels desnonaments contra ciutadans de les milícies antifeixistes i la reducció del preu del lloguer de finques urbanes del 25%, sempre que l'import no depassi les 300 pessetes mensuals. Aquestes mesures -d'urgència- culminaran en el Decret²⁶² d'11 de juny de 1937 de municipalització de la propietat urbana, mitjançant el qual les finques urbanes que generaven lucre als seus propietaris passen a ser de titularitat municipal, per a fer el traspàs de propietat els ajuntaments constituïran les Caixes Immobiliàries, organismes autònoms on un terç seran representants de l'Ajuntament (consellers) i dos terços dels sindicats (CNT i UGT) proporcionalment al nombre d'afiliats que tinguin en el municipi. Aquest Decret és important no sols perquè recupera per al comú la propietat urbana sinó perquè el marc territorial en què es fa és el municipi i perquè la seva gestió depèn de les organitzacions obreres.

Així, no és estrany que les impressions de George Orwell (1903-1950) quan arriba a Barcelona a finals de 1936 siguin:

Era la primera vegada que em trobava en una ciutat on manava la classe obrera. Pràcticament tots els edificis importants havien estat ocupats pels treballadors i apareixien decorats amb banderes vermelles o amb la bandera vermella i negra dels anarquistes (...) Equips d'obriers es dedicaven a enderrocar sistemàticament els temples. Totes les botigues i els cafès exhibien una inscripció fent constar que havien estat col·lectivitzats; fins i tot els enllustradors de sabates havien estat col·lectivitzats i s'havien pintat les caixes de vermell i negre.²⁶³

A conseqüència del Decret de 9 d'octubre de 1936, de dissolució dels comitès locals -ja comentat-, es reuneix en Ple extraordinari l'Ajuntament de Barcelona el 21 d'octubre de 1936 per constituir el nou govern municipal i la reestructuració de l'Ajuntament. El Ple quedà constituït per 33 consellers,²⁶⁴ 10 dels quals, consellers regidors amb departaments

²⁶² Decret d'11 de juny de 1937, relatiu a la municipalització de la propietat urbana. DOGC, núm. 169, de 18 de juny de 1937.

²⁶³ Orwell, G. (1982). *Homenatge a Catalunya*. Barcelona: Ariel. P. 24. Orwell va escriure aquest llibre el 1938, és un llibre testimonial que dedica una part als fets de maig de 1937 a Barcelona. Sembla que la intenció d'Orwell era escriure sobre el que estava succeint, però en arribar es va allistar de voluntari a una brigada de milicians adscrita al POUM. Va lluitar al front d'Aragó, va ser ferit i va haver de sortir de Catalunya quan el POUM passa a ser perseguit i posteriorment il·legalitzat.

²⁶⁴ Les diferents formacions que aportaren consellers al Ple foren: ERC (9), CNT (9), PSUC (6), POUM (3), ACR (3) i UR (3).

al seu càrrec i que constituïren, juntament amb l'alcalde, el Comitè Permanent²⁶⁵ de l'Ajuntament de Barcelona. Serà el govern efectiu institucional, en el qual el Ple delega les seves funcions. El Ple no es tornaria a reunir fins 16 de juliol de 1937. Entre els acords del Ple dedicat a l'organització del nou Ajuntament, s'expressa la necessitat de la ciutat de disposar d'un règim municipal específic, tot i el context històric:

L'Ajuntament de Barcelona acorda acollir-se al règim de Carta municipal de conformitat amb l'article 4t. de l'Ordre de 12 d'octubre corrent, i encarrega al Comitè Permanent que faci els estudis i prengui les mesures indispensables a fi de portar a compliment aquest acord.²⁶⁶

És un altre dels acords que es diluirà entre la guerra i la revolució, però que marca una necessitat d'organitzar la ciutat amb precedents que ja s'han comentat i que tindrà continuïtat en les lleis especials franquistes i en l'actual Carta Municipal de Barcelona - analitzada en el capítol 4-. No obstant, cal indicar que no s'ha trobat cap iniciativa institucional, durant el període de l'Ajuntament republicà, que vagi en el sentit de cercar, mitjançant la divisió territorial de la ciutat, una millora de l'expressió democràtica popular, tot i que en la realitat davant del cop d'estat feixista i en la posterior transformació dels mitjans de producció i de reproducció, l'organització veïnal en els barris fou transcendent. L'atenció de la Generalitat als municipis, no va depassar la línia de considerar-los com la base on sustentar el govern i alhora ser les seves delegacions. L'Ajuntament de Barcelona, actuà d'acord amb aquesta consideració política, potser en detriment de la seva pròpia autonomia.

A nivell de país si que l'organització territorial fou objecte d'atenció, així els treballs per dotar a Catalunya d'una divisió territorial pròpia es recuperen amb la República. L'octubre de 1931 es crea la Ponència d'Estudi de la Divisió Territorial de Catalunya que a l'empara de l'Estatut d'Autonomia de 1932 (art. 10) i de l'Estatut Interior²⁶⁷ de 1933 (art. 58) pren forma en els Decrets, ja citats, de 27 d'agost de 1936 i de 23 de desembre de 1936 pels quals s'estableixen les regions (vegueries), les comarques i els municipis que les formen. A més de l'objectiu propi, volem indicar dues qüestions que queden paleses en els preàmbuls dels dos decrets: la necessitat del Govern de la

²⁶⁵ El Comitè Permanent el formaria l'alcalde Carles Pi i Sunyer d'ERC i 10 consellers regidors: ERC (3), CNT (3), PSUC (2), POUM (1), ARC (1) i UR (1). El president de l'Assemblea Municipal seria Joan Puig Elias de la CNT.

²⁶⁶ Ajuntament de Barcelona. (1936). *Llibre d'actes del Consell Municipal Plenari*, Vol. 385 – 1936/1937 de 30 de juny de 1936 a 15 de juliol de 1937. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P. 107.

²⁶⁷ *Llei de l'Estatut Interior de Catalunya de 26 de maig de 1933*. BOGC, núm. 45, de 27 de maig de 1933.

Generalitat de disposar de delegacions territorials, hem de suposar per la desobediència del poder popular municipal a les seves directrius -que és absolutament coherent amb la legislació respecte els ajuntaments, durant aquests anys-; la constatació de l'autogovern de Catalunya, respecte de l'Estat, tot i que en el text el referent sigui l'autonomia. En aquest sentit, és especialment significatiu el fragment del preàmbul del Decret de 23 de desembre de 1936:

... Signe de la submissió a un centralisme que repugnava la nostra ànima col·lectiva, les quatre províncies amb que era dividida Catalunya d'ençà 1833, foren suprimides per donar lloc a la reestructuració de la unitat catalana que representa la Generalitat de Catalunya. La divisió de Catalunya en quatre grans demarcacions ha servat, en tot, una supervivència transitòria amb les quatre Comissàries que venien a reunir les funcions de les desaparegudes Diputacions provincials i dels Governadors civils. La Generalitat tenia, però, el deure d'establir una divisió territorial definitiva. Les quatre províncies desaparegudes, tal volta havien estat útils per administrar des de Madrid, i dins d'un règim centralista, la part del territori estatal que comprèn Catalunya. Per a governar Catalunya des de Barcelona calen unes divisions noves adaptades a les característiques de la nostra autonomia i basades en les realitats naturals i econòmiques de la terra...

Més enllà de la consideració territorial i democràtica de la Generalitat, el govern es trobava en una situació complexa, havia passat de ser un govern autonòmic a ser el Govern del país, en absència de les estructures d'Estat i amb un control relatiu del país, en plena revolució. Per fer efectiva la seva idea de país havia d'intentar generar i controlar una estructura diferent a la que s'havia auto-organitzat. Aquest intent que aniria guanyant terreny, però que no s'assoliria del tot, va ser present durant tota la República però encara es va complicar més per la concepció que en tenien les diferents forces que formaven el govern: per una banda ERC i PSUC defensaven la institucionalització i l'organització jeràrquica del país des del govern als municipis, des dels subministraments fins l'exèrcit i, per l'altra CNT i POUM defensaven el manteniment de les conquestes de la classe obrera, llur auto-organització, les col·lectivitzacions, la supressió de la propietat privada i les milícies.²⁶⁸ En aquest sentit són significatius els decrets que el Govern anava dictant

²⁶⁸ Renunciem, perquè s'ha analitzat en altres treballs, a tractar el tema de la dualitat de poders en les milícies que segueix un procés paral·lel al diàleg institució-poder popular, però amb una incidència més gran del poder de l'Estat i amb una centralització més estricta. En aquest cas, els fets de maig de 1937 o l'arribada del govern de la República incideixen de forma més directa.

per recuperar la institucionalització, bo i adaptant-se a una situació complexa. En aquesta línia és paradigmàtic el Decret de municipalització dels serveis públics.²⁶⁹ El propòsit central del Decret és municipalitzar els serveis públics que havien estat col·lectivitats o gestionats pels treballadors d'ençà del juliol de 1936. Fonamentant-se en la Llei Municipal de Catalunya (1934) que preveu la seva municipalització, es demana als ajuntaments que vulguin municipalitzar els serveis:

D'abastiment d'aigües, gas, electricitat, cambres frigorífiques, publicitat i anuncis en la via pública, tramvies, auto-òmnibus, ferrocarrils urbans i suburbans, pompes fúnebres, i tota mena de transports inclosos en dites condicions (art. 1).

que facin la proposta a la conselleria de Finances. La tramitació i els terminis són excepcionalment breus, com també ho són a l'art. 2:

També podran proposar les Corporacions municipals, dintre del mateix termini, quan la utilitat pública així ho aconselli, que es municipalitzin activitats industrials distintes de les contingudes en l'article anterior fins ara lliurades a la indústria privada.

Dues consideracions: la municipalització de qualsevol activitat d'utilitat pública, engloba la majoria d'activitats –sobretot en temps de guerra- cosa que es contraposa al Decret de col·lectivitzacions aprovat uns mesos abans (octubre de 1936); per tant és una fórmula d'establir una doble organització que albira dues propostes de societat. La segona consideració és que el decret va dirigit bàsicament -com es reconeix en el preàmbul- a les grans poblacions,²⁷⁰ en altres paraules, a Barcelona que és on es concentren la majoria de la gestió dels serveis públics, de les indústries d'utilitat pública i on es debat el model econòmic i social de ciutat i de país.

La situació a Barcelona era difícil, la guerra no es lliurava a la ciutat però molts ciutadans i ciutadanes marxaven al front, la ciutat rebia ferits i refugiats, hi havia restriccions,

²⁶⁹ *Decret de 9 de gener de 1937, de Municipalització dels serveis públics*. DOGC, núm. Extraordinari, de 18 de gener de 1937.

Aquest número extraordinari del DOGC, publica 58 decrets i ordres, signades per Josep Tarradellas, Conseller Primer i de Finances, amb l'objectiu d' "*unificar la política financera de Catalunya*."

²⁷⁰ Sense voler entrar en detall, en els municipis més petits, a partir de juliol de 1936, l'organització va ser força variada i a diferència de la ciutat de Barcelona, era viable funcionar per Assemblea Oberta Veïnal -potser recollint la tradició del règim de Consell Obert-, però qüestionant la propietat privada i l'explotació dels treballadors agraris. En aquest sentit algunes propostes anarquistes trobaren un bon assentament en aquests municipis de menys població dedicats a tasques agràries. Serveixi d'exemple il·lustratiu el relat de Felipe Aláiz que es troba en el capítol V (P. 125-148), titulat "El municipio mandatario de su Asamblea Abierta". Dins Aláiz, F. (1993). *Hacia una federación de autonomias ibéricas*. Madrid: Madre Tierra.

targetes de racionament i a partir del 13 de febrer de 1937 s'hi afegiren els bombardejos, que si bé havien començat abans sense conseqüències, a partir d'aquesta data es succeïren fins al final de la guerra. El govern de la República, ocupat en mantenir-se efectiu, sense estar d'acord amb el que succeïa a Catalunya, hi havia de coexistir igual que hi coexistia la reacció i la contrarevolució que no van deixar mai d'estar presents, amb més o menys visibilitat.

En l'àmbit internacional, mentre França i Anglaterra primer, i Estats Units després, mantenien la no intervenció, deixant (en el millor dels supòsits) la defensa de la democràcia de la República legalment constituïda al poble, els governs feixistes d'Itàlia i Alemanya donaven suport obertament i amb tota impunitat internacional als colpistes. Un comentari a part es mereixen els milers de voluntaris (brigadistes internacionals) que vingueren d'arreu a lluitar solidàriament en defensa de la República i que no sols suposaren un ajut real sinó un ajut moral. I en aquesta situació la vida de la ciutat continuava, es feien escoles (que assolien uns nivells d'escolarització altíssims), es garantia la sanitat per a tothom (per primera vegada a la història del país), s'apropava la cultura a la ciutadania...

Des de setembre de 1936 el govern de la Generalitat estava format per una representació de les forces antifeixistes, però les posicions encontrades feien que es parlés permanentment de crisi de govern; l'enfrontament entre les diferents concepcions de construir el país (institucionalització i auto-organització) s'escenificaven amb els atacs públics del PSUC al POUM que tingueren els seus fruits amb la constitució del nou govern el 18 de desembre de 1936, sense representació del POUM. A l'Ajuntament de Barcelona la situació era força paral·lela però s'allargà la crisi fins després dels fets de maig²⁷¹ de 1937 quan començà la repressió contra el POUM i grups anarquistes.²⁷² El mes de juny, es detingué el conseller municipal Pere Bonet i a l'agost una vegada declarat il·legal per Madrid el POUM, marxaren els darrers consellers municipals. Un esforç més per recuperar el control dels carrers fou el Decret²⁷³ de 9 de juny de la Generalitat de

²⁷¹ La guspira que provoca els enfrontaments oberts al carrer és l'assalt a l'edifici de la Telefònica (ocupat i gestionat per la CNT) de la Pl. Catalunya de Barcelona per part del Departament d'Ordre Públic, comandat per Eusebi Rodríguez Sala (PSUC).

²⁷² La força de la CNT va fer que la repressió contra els anarquistes i/o els militants del sindicat no fos tant evident com contra el POUM.

²⁷³ *Decret de la Generalitat de Catalunya de 9 de juny de 1937, de creació de la Junta de Defensa Passiva de Catalunya.* DOGC, núm. 164, de 18 de juny de 1937.

creació de la Junta de Defensa Passiva de Catalunya i el Decret²⁷⁴ d'11 d'agost. S'hi aprovava la constitució dels comitès locals de Defensa Passiva, que precediran el Decret²⁷⁵ de l'Ajuntament de Barcelona de 19 d'agost de 1937 de creació de la Junta de Defensa passiva de Barcelona. Els decrets de la Generalitat estableixen una jerarquia territorial al capdamunt de la qual hi havia la Junta de Defensa de Catalunya que es desplegava en Juntes de Vegueria i aquestes alhora, en Juntes Municipals; tot un missatge per restablir l'estructura administrativa del país. El decret de Barcelona desenvolupà un reglament molt precís: al capdavant es situava l'alcaldia des d'on es cercava la participació del funcionariat municipal. Però l'estructura començava pels veïns de cada escala (edifici). Havien d'elegir un delegat que formaria part de la Junta de carrer que alhora elegiria un delegat que formaria part de la Junta de barri i que alhora elegirien un delegat que formaria part de la Junta de Districte amb el Conseller Municipal delegat del Districte que la presidirà i el secretari. Els delegats (i sotsdelegats) de tots els nivells (escala, carrer, barri, districte) haurien d'estar registrats a l'Ajuntament (Districte). I en cas de no complir-se el procediment, el Conseller Delegat designaria els delegats corresponents. Establerta l'estructura, el Reglament precisa les obligacions dels delegats respecte la seguretat dels edificis, dels refugis... Així, l'Ajuntament organitzava una estructura piramidal de democràcia delegada en el veïnat que es trobava amb les organitzacions veïnals preexistents; en força barris, el veïnat organitzat des del juliol de 1936 havia inclús construït refugis. Sigui com sigui, la democratització de la vida a la ciutat assolí una profunditat inèdita i el reconeixement tàcit que només era possible amb la proximitat territorial era inapel·lable.

Els esforços institucionals per organitzar el territori en funció de la jerarquia d'abans del juliol de 1936 i de la Revolució, no s'aturarien fins quasi bé el final de la República. Així, el 8 d'octubre de 1937 la Generalitat de Catalunya aprovava un Decret²⁷⁶ que establí normes per a la constitució i règim governatiu dels ajuntaments a Catalunya i que derogava el del 9 de setembre de 1936. El Decret és important pel que regula però també perquè reconeix que l'organització local de Catalunya, més d'un any després del juliol de

²⁷⁴ *Decret de la Generalitat de Catalunya d'11 d'agost de 1937, pel qual s'aprova l'autorització de constituir comitès locals de Defensa Passiva. DOGC, núm. 229, de 17 d'agost de 1937.*

²⁷⁵ *Decret del Comitè Permanent de l'Ajuntament de Barcelona de 19 d'agost de 1937, de creació de la Junta de Defensa Passiva de Barcelona. Gasetta Municipal de Barcelona, núm. 34 i 35, de 23 i 30 d'agost de 1937.*

²⁷⁶ *Decret de la Generalitat de Catalunya de 8 d'octubre de 1937, sobre la constitució i règim governatiu dels Ajuntaments de Catalunya. DOGC, núm. 283, de 10 d'octubre de 1937.*

1936, continua sent diversa i fruit de l'organització popular i perquè l'objectiu -que no assolirà- és imposar l'ordre institucional. El Decret determina el nombre de consellers municipals que han de formar els ajuntaments (en funció d'uns trams de població) i que han d'estar legalment constituïts, també estableix la fórmula per constituir els ajuntaments que no ho estiguin legalment. El Decret equiparà el nombre de regidors en representació d'ERC, PSUC i CNT i exclou al POUM (art. 1). El Decret fa referències a la Llei Municipal de Catalunya, amb un intent d'encabir-hi la regulació que es dicta i faculta el conseller de Governació i el govern de la Generalitat per prendre les mesures oportunes, inclús nomenar un funcionari perquè faci les funcions d'alcalde en el cas que l'Ajuntament no es constitueixi legalment (art. 6).

A la tardor de 1937 es trasllada a Barcelona el govern de la República i també el govern d'Euskadi. A partir de 1938 amb els ministeris, els comandaments dels exèrcits, els organismes governamentals i la policia del govern espanyol instal·lats a Barcelona, es produeix una pèrdua d'aquella independència de fet que s'havia aconseguit el juliol de 1936; el govern de la República assumeix cada vegada més poder en detriment del govern de la Generalitat i en menor mesura de l'Ajuntament de Barcelona. Aquesta situació afavoreix institucionalment un major alineament entre ERC i PSUC i un cert distanciament de la CNT.

La situació a la ciutat era molt difícil tot i els esforços de l'Ajuntament per mantenir l'actuació dels serveis i funcions i, de les organitzacions veïnals i obreres per sostenir les tasques reproductives i productives. Les cartilles de racionament, l'escassetat i el desgast de la guerra, condicionaven la vida de totes les persones que vivien a Barcelona. Els bombardejos eren cada vegada més intensos, cal recordar els del 16, 17 i 18 de març de 1938 amb 875 morts (118 nens) i més de 1.500 ferits, l'alcalde Hilari Salvadó²⁷⁷ en una roda de premsa el 25 de juny de 1938 explica que fins aquell moment la ciutat havia patit 153 bombardejos.²⁷⁸

²⁷⁷ Hilari Salvadó (1899-1966) d'ERC, fou alcalde de Barcelona de juliol de 1937 fins el final de la República. Va substituir en el càrrec a Carles Pi i Sunyer (1888-1971) quan va ser nomenat conseller de la Generalitat.

²⁷⁸ Citat per Aisa, F. (2009). *República, guerra i revolució. L'Ajuntament de Barcelona (1931-1939)*. Barcelona: Editorial Base. P. 505-531. Aquesta obra, a més d'aportar les dades citades, s'ha utilitzat com a marc referencial del període 1936-1938, per la seva gran aportació d'informació i fonts documentals.

Tot i aquesta situació, la Generalitat no va deixar d'insistir en la institucionalització municipal, hem de suposar que per concepció política i com un intent de fer efectiva la seva autoritat al país. Mostra d'aquesta insistència són els Decrets de 10 de febrer de 1938, prohibint les comissions municipals que desenvolupaven tasques que no es consideraven pròpiament municipals;²⁷⁹ el de 16 de febrer de 1938, fixant els consellers-regidors municipals que han de formar la Comissió de Govern Municipal en el Marc de la Llei Municipal catalana,²⁸⁰ i el de 27 d'octubre de 1938 pel qual les Junes Municipals Agràries passen a ser responsabilitat dels governs municipals.²⁸¹

El novembre de 1938 es retiren les brigades internacionals que havien lluitat en defensa de la República -no els combatents d'altres països que lluitaven en el bàndol feixista-; en aquests moments a Catalunya hi havia 702.800 refugiats, dels que més de 300.000 s'estaven a la ciutat de Barcelona²⁸² i conforme les tropes republicanes anaven retirant-se dels diferents fronts, la situació de la ciutat s'agreujava.

Tot i que l'1 d'octubre de 1938 va deixar de publicar-se la *Gasetta Municipal de Barcelona* -entre altres raons per l'escassetat de paper-, la tasca de l'Ajuntament continua fins el darrer moment, així el 19, 20 i 21 de gener de 1939 es celebrà la darrera reunió de la Comissió de Govern de l'Ajuntament.²⁸³ El 26 de gener de 1939 entraven les tropes feixistes a Barcelona. El 28 de març de 1939, entraven a Madrid (que havia mantingut el setge des del novembre de 1936) i l'1 d'abril de 1939 el general Franco dona per acabada la guerra i comença la Dictadura.

Als milers de morts, desapareguts, empresonats i exiliats, s'ha de sumar que el 1939 la Dictadura continuarà la repressió amb milers d'assassinats (principalment entre els anys 1939 i 1953), i no finalitzarà mentre perduri; recordem els assassinats de Salvador Puig Antich (MIL) el 2 de març de 1974 o els de Jon Paredes Manot - Txiki- (ETA), Àngel Otaegi Etxeberria (ETA), Xosé Humberto Baena Alonso (FRAP), José Luis Sánchez-

²⁷⁹ *Decret de 10 de febrer de 1938, prohibint les comissions municipals. DOGC, núm. 49, de 18 de febrer de 1938.*

²⁸⁰ *Decret de 16 de febrer de 1938, de fixació del nombre de consellers-regidors que han de formar la Comissió del Govern Municipal. DOGC, núm. 49, de 18 de febrer de 1938.*

²⁸¹ *Decret de 27 d'octubre de 1938, sobre la responsabilitat del govern municipal sobre les Junes Municipals Agràries. DOGC, núm. 303, de 30 d'octubre de 1938.*

²⁸² A 31 de desembre de 1938 la ciutat de Barcelona, tenia 1.085.564 habitants, segons l'Anuari Estadístic de la ciutat.

²⁸³ *Llibre d'Actes de la Comissió de Govern de l'Ajuntament de Barcelona, 1938, vol. VI. Segons consta en aquest llibre -datat amb l'any 1838-, la Comissió Municipal de Govern es reuní tres vegades, durant el gener de 1939, el dies 12, 15 i 19.*

Bravo Sollas (FRAP) i Ramón García Sanz (FRAP) del 27 de setembre de 1975, dos mesos abans de la mort del dictador.

És de lloar que en circumstàncies tan difícils, durant la Segona República es produïssin avenços tan substancials, des de la implantació del sufragi universal fins l'ensenyament, l'habitatge o la sanitat. És incontestable que amb la resposta al cop d'estat feixista de juliol de 1936 a Barcelona s'inicia una revolució encapçalada per la classe obrera que assolirà uns nivells de democràcia popular (auto-organització veïnal, col·lectivització dels mitjans de producció...) que fins aleshores no s'havien conegut i que fins avui no s'han tornat a assolir. La revolució comportarà, de 1936 a 1939, un doble model d'organització social i municipal; per una banda el model institucional i per l'altra el revolucionari que conviuran amb predomini d'un o altre, depenent del període i del lloc, fins el final de la República. Tanmateix, volem fer notar que d'ençà del juliol de 1936, inclús en els darrers mesos de la República, quan els comunicats del Govern espanyol, del Govern de la Generalitat o del Govern de l'Ajuntament es multipliquen en defensa de la República, aquesta s'uneix estretament a la defensa de la democràcia i l'absència de processos electorals no qüestiona l'existència d'una democràcia al país i als municipis, entenent per part de les classes populars i de totes les organitzacions antifeixistes que la conquesta del poder sobre el territori, sobre els mitjans de producció i reproducció era democràcia.

3.5. 1939-1975. De la Segona República al final de la Dictadura Franquista

Amb el triomf militar dels colpistes (i dels grups socials, interessos econòmics i polítics que els hi donaren suport, de dins i fora de l'Estat), Barcelona i Catalunya passaren a ser ciutat i país derrotats i considerats per la Dictadura com territoris enemics ocupats. La repressió que començà un cop acabat el conflicte bèl·lic en fou una prova evident. La supressió de tot vestigi democràtic, de les lleis, de les institucions, de la cultura i l'intent reiterat d'acabar amb la identitat d'un poble i de tots i cadascun dels seus components: col·lectius, barris, viles, ciutats, comarques... traslladaren al país i a Barcelona a temps pretèrits i molt difícils.

La ciutat que havia acollit durant la guerra els refugiats polítics, ara acollia migrants d'un camp abandonat i continuaria acollint diferents migracions durant tota la Dictadura. La necessitat de reconstrucció física -per pal·liar les conseqüències de la guerra- va propiciar un desori i un urbanisme segregacionista i repressiu, sotmès als interessos dels especuladors i afins al règim. El moviment obrer i popular que havia aturat el cop d'estat feixista, que havia pres el poder dels mitjans de producció i reproducció, que havia portat la democràcia a la plenitud, a la feina, al barri, a la milícia, a l'escola, que havia defensat la República al front solidàriament, ara patia la presó i l'exili als camps de concentració... i els que s'havien quedat al territori ocupat pels feixistes tornaven a ser sotmesos a l'explotació de la fàbrica i de la ciutat, obligats a parlar la llengua de l'ocupant, a resar a l'església de l'ocupant, a viure en una ciutat ocupada. No sé descriure el dolor de la pèrdua. Tampoc sé descriure l'esperit i la fortalesa dels que des del primer dia de Dictadura començaren a enfrontar-s'hi.

L'absència de democràcia fa impossible establir una discussió sobre democràcia i territori durant la Dictadura, per tant, el pes del relat haurà de recaure sobre els aspectes més institucionals de l'organització territorial, com ja ha succeït en altres apartats precedents.²⁸⁴ La mateixa impossibilitat que impedeix parlar de la Generalitat de Catalunya o dels ajuntaments democràtics que foren suprimits immediatament, per tant,

²⁸⁴ L'excepcionalitat d'una llei progressista municipal -encara que sigui sobre paper- com l'*Estatut Municipal* de 1924, durant la Dictadura de Primo de Rivera, no es donarà a la Dictadura de Franco.

tornarem a les referències -exclusivament- estatals, com també s'ha fet en períodes precedents.

L'exèrcit colpista, en el moment d'ocupar els territoris, els sotmetia a una repressió acarnissada i imposava la Dictadura; això va provocar que formés una estructura d'Estat abans del final de la guerra. Se suprimien les institucions, no es reconeixia la legalitat vigent fins aleshores, els càrrecs electes patien represàlies, eren destituïts i substituïts per militars o afins al règim. La supressió de les lleis republicanes però, va provocar un buit que s'havia de cobrir, sobretot quant als seus aspectes tècnics i funcionals; això va comportar la recuperació de lleis anteriors a la República i l'ús de lleis republicanes buidades de continguts i adaptades a les necessitats de la Dictadura. La idea dels colpistes de transmetre que eren el veritable govern de la *nación española* els portà a mantenir l'estat de guerra i alhora una administració²⁸⁵ lligada a la seva estructura militar i ideològica. En aquesta situació, en l'àmbit municipal es van recuperar alguns aspectes tècnics de l'Estatut Municipal de 1924 (Calvo Sotelo) que barrejats amb restes de la llei municipal republicana i amb les noves ordres, decrets i lleis que anava generant la Dictadura, van ser les normes que regiren els municipis els primers anys. El desori era considerable i mitjançant una ordre²⁸⁶ del 4 de novembre de 1938 es crea una comissió encarregada de redactar un projecte de "Llei de govern i administració local que compregui el règim municipal i el provincial i les funcions delegades del Govern en les circumscripcions referides amb caràcter general" (art. 1); és una ordre del Ministeri d'Interior signada per Ramón Serrano Suñer (1901-2003) i que posava la comissió sota la seva presidència. El redactat de l'ordre no deixa dubtes sobre quina era la visió de l'Estat sobre els municipis: delegacions del govern. Els treballs de la comissió no arribaren a reeixir en llei. Hi hagueren altres intents d'articular l'administració local, així el 6 de setembre de 1940 es crea l'Institut d'Estudis de l'Administració Local,²⁸⁷ i a finals

²⁸⁵ Serveixi com a mostra d'aquesta voluntat d'instituir-se de la Dictadura, que en el període 1936 – 1939 s'editaren dos butlletins de l'estat, *La Gaceta República. Diario Oficial* i el del govern de Burgos el *Boletín Oficial del Estado* (del qual, actualment se'n conserva el nom), com ja s'ha comentat anteriorment.

²⁸⁶ *Ordre del 4 de novembre de 1938, de creació d'una comissió encarregada de redactar un projecte de llei d'administració local. BOE*, núm. 128, de 5 de novembre de 1938.

Al costat de l'any 1938, apareix "III Año Triunfal." És una referència que compta els anys des del cop d'estat de 1936 i que ometrem en les citacions.

²⁸⁷ *Llei de 6 de setembre de 1940, per la qual es crea l'Institut d'Estudis de l'Administració Local. BOE*, núm. 261, de 17 de setembre de 1940. A les disposicions finals de la Llei s'extingeix la Unió de Municipis Espanyols, per tant, a més dels propòsits exposats per l'Institut, aquest és un intent més que les comunicacions entre els municipis (governats per afins al règim) passin per governació, ergo més enllà del control ideològic hi ha una concepció de centralització dels aparells de l'Estat desproporcionada.

de 1940 s'endegà un altre projecte de Codi de Govern i Administració Local que tampoc veié la llum. No fou fins el 1942 que a partir del marc que suposava la Llei de creació de les Corts espanyoles es declarava,²⁸⁸

Les Corts són l'organisme superior de participació²⁸⁹ del poble espanyol en les tasques de l'Estat. És missió principal de les Corts la preparació i elaboració de les Lleis, sense perjudici de la sanció que correspongui al Cap d'Estat" (art. 1).

Així, el 1942 es començà a redactar el projecte de Llei de Bases de Règim Local que es presentaria el 1944 i seria enviat a les Corts el 25 de maig de 1945, aprovat el 14 de juliol i promulgat el 17 de juliol de 1945.²⁹⁰ És una llei l'interès de la qual no resideix tant en les aportacions que fa en el règim d'organització territorial - municipal, absolutament previsibles, centralitzadores, homogeneïtzadores i autoritàries com el fet que transmet la concepció de l'Estat respecte a l'ús de tots els mecanismes per controlar i obtenir rendiments mitjançant els seus aparells. És una llei que com a tal tindrà poc recorregut, ja que el 1953 se n'aprovarà una altra i al 1955 s'aprovarà un decret que refon les lleis de 1945 i 1953, en els successius intents de la Dictadura d'adaptar l'organització territorial als seus interessos.

A la Llei de Bases de Règim Local de 1945 que està articulada per 68 bases (més les disposicions finals, addicionals i transitòries), no apareix ni una sola vegada la paraula "democràcia" o "autonomia", no fa cap referència a les Corts – creades al 1942-, tot passa pel Consell de Ministres i pel Consell d'Estat. En canvi sí apareixen conceptes, dignes d'estudi, com el de *colonialización interior* i una referència al *Instituto Nacional de Colonización*, que s'ocuparia dels nous pobles que, per interessos de l'Estat, haguessin de canviar d'ubicació; entre d'altres funcions, l'ús del mot i la seva significació explica la concepció de l'Estat sobre el territori. Intentem oferir una síntesi a fi d'entendre la pretensió de la Llei:

- L'estructura territorial de l'Estat és integrada per les entitats naturals que constitueixen els municipis, agrupats territorialment en províncies (base 1), els primers seran governats per l'Ajuntament i les segones per les Diputacions

²⁸⁸ *Llei de 17 de juliol de 1942, de Creació de les Corts espanyoles*. BOE, núm. 200, de 19 de juliol de 1942.

²⁸⁹ És molt interessant aprofundir en el concepte de "participació" de la Dictadura, mitjançant la composició de les Corts que mostra l'articulat de la llei, a més de definir els estaments que formen l'aparell de l'Estat i que el sostenen.

²⁹⁰ *Llei de 17 de juliol de 1945, de Bases de Règim Local*. BOE, núm. 199, de 18 de juliol de 1945.

provincials, sota la direcció del Ministeri de Governació. L'agregació o segregació de municipis o qualsevol alteració es tramitarà sempre per la jerarquia: municipi, província, governador, Consell de Ministres i Consell d'Estat. La centralització arriba a extrems inconcebibles de tal manera que el Consell de Ministres podrà disposar l'agrupació forçosa de municipis o la supressió d'entitats locals menors. I si això no fos prou "el Consell de ministres, a proposta de governació podrà decretar la dissolució dels ajuntaments i les diputacions provincials..." (base 67).

- El traspàs de l'ideari d'Estat al municipi és clara, l'alcalde (i els consellers) són representants del Govern i alhora l'Ajuntament centralitza el poder d'un municipi centralitzat. "L'alcalde és president de l'Ajuntament, cap de l'administració municipal, i delegat del govern al terme, menys en els casos exceptuats per la llei" (base 6).

L'alcalde de les capitals de província i en els municipis de més de 10.000 habitants serà nomenat i cessat pel ministre de Governació, en la resta de municipis ho serà pel Governador civil. Els alcaldes pedanis o de barri, seran nomenats pel Governador civil, a proposta de l'alcalde del municipi.

Els consellers municipals seran designats per tres terços: caps de família, sindical²⁹¹ i persones de prestigi del municipi (base 8).

- El règim de Carta municipal fins la Dictadura havia estat un règim que permetia desenvolupar l'autonomia municipal per adaptar les normatives municipals i la seva gestió al municipi, era la llei pròpia de la ciutat. Es manté el règim (base 10), però se'l buida radicalment dels continguts. Així la concessió del règim de Carta correspondrà al Consell de Ministres a proposta del ministre de Governació (si la Carta inclou la part econòmica, haurà de disposar també del vistiplau del ministre d'Hisenda) i sempre previ informe del Consell d'Estat. La Carta no podrà alterar

²⁹¹ En referir-se al terç sindical, cal recordar que la Dictadura va perseguir els sindicalistes, va prohibir els sindicats obrers i va imposar una organització única del règim, en mans de la Falange. Les dues primeres lleis de referència són: *Llei de 26 de gener de 1940 sobre unitat sindical*. BOE, núm. 31, de 31 de gener de 1940; *Llei de 6 de desembre de 1940 de bases de l'organització sindical*. BOE, núm. 342, de 7 de desembre de 1940. En el preàmbul de la llei del 26 de gener s'afirma que els principis bàsics de "l'Organització Nacional Sindicalista" són: "unitat, totalitat i jerarquia" i en l'article primer que "l'organització sindical de les F.E.T i de les J.O.N.S. es l'única reconeguda amb prou personalitat per a l'Estat ..."

ni el mètode d'elecció d'alcaldes i consellers, ni cap càrrec o funció pròpia de l'Ajuntament, ni les funcions delegades pel poder central, ni les administratives relacionades amb la província o l'Estat.

- Es facilita l'entrada de capital privat a l'administració mitjançant diferents fórmules però l'Estat actua com a part cercant el control i el benefici econòmic, de tal manera que es creen empreses privades, empreses mixtes públic-privades, organismes especials administratius o es privatitzen serveis amb el control de l'administració, serveixi d'exemple:

(...) el ministre de Governació podrà autoritzar en els municipis de més de 10.000 habitants la municipalització amb monopoli del servei de subministrament a l'engròs de carn, peix, llet, fruites i verdures, bé adquirint en ferm aquells articles o bé rebent comissió per la seva venda (base 18).

Els serveis que es poden municipalitzar²⁹² sense monopoli, amplien força el ventall, des de forns, passant per l'habitatge, fins als espectacles públics.

- La llei, excepte per a l'assignació de consellers en funció del nombre d'habitants i per a la designació de l'alcalde, no fa distincions per les característiques dels municipi i quan es veu forçada a tractar algun tema que trencaria l'homogeneïtzació, com el de les ciutats amb eixamples (base 30), sense perdre l'esperit centralitzador i recaptatori, es remet a la legislació pretèrita, com la Llei de l'Eixample de juliol de 1892 i al Reglament de 31 de maig de 1893. El tractament, necessari i específic de les ciutats grans haurà d'esperar fins el 1960 (Barcelona) i el 1963 (Madrid).
- Destaca en l'articulat de la llei l'autoritat i les atribucions concedides al Governador civil. És una figura clau del règim per sobre de la resta (presidents de Diputació provincial, alcaldes...), és el cap de la piràmide en el territori, és el representant directe de l'Estat i entre les seves múltiples funcions (base 36 i 37), sobten les de control sobre els càrrecs afectes al règim i la institucionalització que en resulta, escenificant la desconfiança de la Dictadura, inclús entre els seus propis servidors.

²⁹² En aquest cas, com en tants altres, es perverteix el terme "municipalitzar" ja que la Dictadura no entén el municipi com el comú, sinó com a privat al seu servei. Per tant l'acció de municipalitzar no és el traspàs del privat al comú, sinó el control del privat per les instàncies governatives de l'Estat.

A la llarga tramitació i aprovació de la llei de 1945, s'hauria d'afegir que el Decret²⁹³ de reglament de la llei no apareixeria fins a finals de 1950. En aquests anys la situació internacional havia canviat, la Segona Guerra Mundial havia finalitzat, l'enemic d'Occident ja no serien els nazis, sinó els comunistes i això feia més fàcil la integració de la Dictadura en el bloc occidental. La comunitat internacional, un cop finalitzada la guerra, va tornar a refusar defensar la democràcia, va tornar a refusar ajudar el poble sotmès a la Dictadura, com ja havia fet el 1936. Tot i així, el 1944, aprofitant els avenços del bàndol aliat, es va produir l'intent d'invasió per la Vall d'Aran del maquis (excombatents, força d'ells membres de la resistència francesa) que fracassà, tot i que els maquis van mantenir una activitat paral·lela tant a la muntanya com a la ciutat, juntament amb la reconstrucció interior de la resistència a la Dictadura fins a finals dels anys 50.

El desembre de 1953 la Llei de bases del 1945 (articulada el 1950) és reformada per la Llei²⁹⁴ de 3 de desembre de 1953 i entraria en vigor l'1 de gener de 1954. És una llei amb un preàmbul que justifica els canvis com actualitzacions, composta per 12 bases, més 5 bases addicionals, 2 finals i 4 transitòries. És una llei de modificació i ampliació de la de 1953, en qüestions fonamentalment d'hisenda i finançament. Contrasta amb l'anterior en la rellevància que dona a les diputacions provincials. Introdueix una divisió municipal per als nuclis de més de 20.000 habitants amb algunes especificacions, possiblement per fer front a una realitat difícil d'encabir en l'uniformisme, però encara no s'aborda el tema de les grans ciutats. Una altra incorporació de la nova llei és que només parla del règim de Carta per referir-se al règim especial econòmic i que amplia aquest règim a les diputacions, cosa que comporta una visió del règim de Carta no sols estreta sinó desvinculada del territori i destinada al seu govern: Ajuntament o Diputació.

Una any i mig després el 24 de juny de 1955 s'aprovaria el Decret²⁹⁵ que refon les dues lleis anteriors de 1945 i 1953 i presenta el nou articulat. És una llei extensa, amb 796 articles, més 4 disposicions finals, 6 disposicions addicionals, 11 disposicions transitòries i un annex. És una llei que va més enllà de refondre i articular les anteriors, ampliant alguns supòsits, com el finançament dels eixamples o la hisenda provincial. Les

²⁹³ Decret de 16 de desembre de 1950 pel qual s'aprova el text articulat de la Llei de Règim Local de juny de 1945. BOE, núm. 363, de 29 de desembre de 1950.

²⁹⁴ Llei de 3 de desembre de 1953, sobre modificació de la de Base de Règim Local de 17 de juliol de 1945. BOE, núm. 338, de 4 de desembre de 1953.

²⁹⁵ Decret de 24 de juny de 1955 pel qual s'aprova el text articulat i refós de les lleis de Bases del Règim Local, de 17 de juliol de 1945 i de 3 de desembre de 1953. BOE, núm. 191, de 10 de juliol de 1955.

diputacions provincials continuen guanyant rellevància. És una llei que tracta fonamentalment l'àmbit de la hisenda i del finançament.

La ciutat de Barcelona creixia i el 1949 assolí el 1.285.920 d'habitants.²⁹⁶ En el marc legal de les lleis vigents de règim municipal l'Ajuntament tenia pocs recursos per fer front a les necessitats de la ciutat, en el supòsit que hi fessin atenció. Però si els preocupava el control de la ciutat, és en aquest àmbit i a partir d'una proposta de l'Institut d'Estadística Municipal que s'aprova, en el Plenari del 22 de març de 1949, crear dos districtes nous, modificant els confins dels que hi limiten, tot passant de 10 a 12 districtes. Aquesta modificació es fa bàsicament per l'augment de població, entre altres raons per les onades migratòries de la postguerra. Aquests dos districtes foren: el districte XI, format per Les Corts i la part alta de l'Esquerra de l'Eixample, i el XII, format pels barris de la Sagrada Família, el Guinardó, el Carmel i la Vall d'Hebron. Sobta que ni a la *Gasetta Municipal*²⁹⁷ on es publica l'acord del Ple, ni a l'acta del Ple²⁹⁸ on s'aprova, hi hagi cap argumentació més enllà de la descripció dels límits dels districtes. Era una divisió administrativa -que hauria de passar per l'aprovació del ministre de Governació- i que una vegada més ignorava la realitat i les necessitats de la ciutat; serveixi com a mostra els següents paràgraf extrets de les descripcions dels límits dels districtes: “per la que puja fins a trobar l'antic límit dels ex termes de Sant Martí i Gràcia ...” o “continua aquesta per Avinguda Argentina fins trobar-se amb l'antic límit dels ex pobles de Sant Gervasi i Horta ...”. Per tant hi ha coneixement de la composició de la ciutat però s'ignora, com ja s'havia fet amb anterioritat en la divisió territorial de 1897 arran de l'agregació del municipis del Pla; així es divideixen territoris i espais socials de reconeixement i de pertinença, en un intent més de convertir la ciutat en un espai abstracte al servei del poder i de trencar el teixit veïnal popular. En aquest sentit recordem que en la divisió dels districtes de 1897, es canvia la denominació toponímica (Gràcia), per la numèrica (VIII), que suposa una decisió contra la pervivència dels barris i en el cas dels municipis agregats és encara més punyent.

Les dècades dels cinquanta i seixanta són d'una eufòria constructiva important. Des de la construcció de la Ciutat Universitària de Pedralbes, al marge de la ciutat i amb edificis

²⁹⁶ Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona.

²⁹⁷ *La nova descripció dels districtes municipals. Descripció dels límits dels dotze districtes municipals en què ha quedat dividida la ciutat, segons acord consistorial plenari del 22 de març de 1949. Gasetta Municipal de Barcelona*, núm. 45 (any 36), 7 de novembre de 1949.

²⁹⁸ *Acord del Ple, del 22 de març de 1949, pel que s'aprova la nova divisió territorial de la ciutat de Barcelona. Llibre d'actes del Ple de l'Ajuntament, 1948-1949, Vol.1.*

aïllats per facilitar la repressió al moviment estudiantil, fins la construcció de nous polígons d'habitatges (Congrés Eucarístic, Montbau, Bellvitge...) que no aconseguiren acabar amb el barraquisme (mostra cruel de la penúria dels substrats més pobres de la ciutat), als que seguien nous emplaçaments a La Trinitat, Verdum, la Guineueta, Vallbona, Torre Baró, Ciutat Meridiana, Zona Franca...

Fins els anys 60 del segle XX, la població a la ciutat de Barcelona creix en una proporció molt més alta que la població de la resta de Catalunya. Creixement que amb el pas dels anys es traspasarà a la comarca del Barcelonès i posteriorment a les comarques que hi limiten.

Com a resposta a aquest creixement²⁹⁹ el govern de l'Estat promulga el Decret 1166/1960 de 15 de juny de 1960, llei de règim especial de la ciutat de Barcelona³⁰⁰ i posteriorment la de l'11 de juliol de 1963 per la ciutat de Madrid. Per fer possibles aquestes lleis, basant-se en la llei de règim local, el govern es veu obligat a modificar-la ja que la rigidesa en l'homogeneïtzació i centralització no feia possible la readaptació; així en els anys 1955 i 1960 es veu obligat a cercar subterfugis -ja que les dictadures no rectificquen mai- en forma de noves normatives, entre les que destaquem la Llei³⁰¹ de règim del sòl i ordenació urbana de 1956 i la Llei³⁰² de modificació de la de règim local de 1957. Aquesta darrera, en un article únic, addiciona un text a l'article 94 de la llei de règim local de 1955 a fi que el govern de l'Estat, a proposta del ministre de Governació i amb el vistiplau del Consell d'Estat, pugui aprovar amb caràcter de llei "un règim especial orgànic i econòmic per a Madrid i Barcelona, així com per altres ciutats que pel nombre d'habitants i importància dels seus problemes municipals també s'aconselli."

²⁹⁹ La resposta al creixement de la ciutat de Barcelona i del seu entorn urbà (més enllà dels límits municipals), també és tractada des de la perspectiva extractiva de la Dictadura amb un seguit de mesures, entre les que s'assenyala, el *Reglament del 5 de desembre de 1947 de la Comissió Superior d'Ordenació Provincial de Barcelona i d'altres vint-i-sis municipis* que va generar el Pla Comarcal que va aprovar la Llei del 3 de desembre de 1953. Posteriorment, van haver-hi diferents propostes fins l'any 1974 que per un Decret-Llei es forma l'Entitat Municipal Metropolitana de Barcelona. Aquestes mesures no s'han de considerar un tracte especial de l'Estat vers la ciutat de Barcelona, ja que hi havia antecedents com el *Decret Llei de l'1 de març de 1946 sobre el Gran Bilbao i el Gran Madrid i el del 14 d'octubre de 1949 sobre el Gran València*. Per altra banda des de l'Ajuntament de Barcelona l'aspiració de disposar d'un règim propi, ve de lluny com ho evidencien les memòries aprovades i presentades a l'Estat dels anys 1902, 1907 i 1918.

³⁰⁰ *Decret 1166/1960 de 15 de juny, pel que s'estableix un règim especial per al Municipi de Barcelona, conforme a l'autoritzat per l'article 94 de la vigent Llei de Règim Local*. BOE, núm. 151, de 24 de juny de 1960.

³⁰¹ *Llei de 12 de maig de 1956 sobre règim de sòl i ordenació urbana*. BOE, núm. 135, de 14 de maig de 1956.

³⁰² *Llei de 7 de novembre de 1957 sobre la modificació de determinades disposicions de la de règim local*. BOE, núm. 281, de 8 de novembre de 1957.

Figura 5. Plànol de la ciutat de Barcelona (1958). <https://cartotecadigital.icgc.cat/digital/collection/catalunya/id/3155/rec/1>
Realitzat pel Servei Tècnic del Plànol de la ciutat de l'Ajuntament de Barcelona. Es representen els 12 nous districtes, numerats de l'1 al 12 (aprovat en el Plenari de l'Ajuntament de 22 de març de 1949) i inexplicablement (com consta a la llegenda) inclou els límits dels municipis agregats, amb els seus noms.

El Decret 1166/1960 d'establiment de règim especial per a la ciutat de Barcelona, promogut pel Ministeri de Governació, específica en el seu preàmbul que és “conforme als principis del *Movimiento*”³⁰³ i que davant els problemes que generen grans ciutats com Madrid i Barcelona se les ha de dotar amb “facultats especials d'ordenació i tutela”, rebutjant altres models importats d'altres estats i afirmant que “per als problemes espanyols s'han buscat solucions espanyoles.” És un Decret que es presenta com una gràcia de l'Estat a la ciutat.³⁰⁴ És un Decret que fa referència a lleis anteriors que tracten diferents aspectes de la problemàtica de les grans ciutats. És un decret que respon a un problema físic de creixement de la ciutat, atribuint al govern de la ciutat la funció instrumental de servir el Règim i els seus principis per tal d'ordenar-la i tutelar-la. És un Decret en el qual s'afirma “el criteri uniformista del nostre règim local.” En tot cas, el títol preliminar fixa que la Llei s'acomodarà a la legislació de Règim Local i que no el podrà contradir; en resum es tracta d'una adaptació de les Lleis generals a les grans ciutats per garantir-ne el control de l'Estat. Control que troba una peça fonamental en la figura política de l'alcalde nomenat directament pel *Jefe del Estado* a proposta del ministre de Governació (art. 6), amb una acumulació de poders destacable i el Decret (art. 5) reproduïx les atribucions que se li assignen a l'alcalde de les anteriors lleis (delegat del govern...). No és l'únic cas en el Decret en què es reproduïxen articles d'anteriors lleis.

El Decret de 1960 – compost per 84 articles, 1 disposició final i 4 de transitòries- com la resta de lleis de règim local, no tracta de temes relacionats amb la democràcia, com és

³⁰³ Recordar que durant la Dictadura s'utilitzava el mot *Movimiento* per referir-se al *Movimiento Nacional* sota el que s'agruparen els diferents bàndols colpistes de 1936 que constituïren un partit únic (*Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista*) i que posteriorment fou sustentat en diverses lleis, entre les quals destaca la *Llei de Principis del “Movimiento Nacional”* de 17 de maig de 1958 i Les *Lleis “Fundamentales del Reino”* publicades al BOE, núm. 95, del 21 d'abril de 1967, on es recull l'anterior, junt amb altres lleis com la *Llei de successió en la “jefatura del Estado”*. El *Movimiento Nacional* és d'inspiració clarament feixista, nacionalista i a l'empara de l'Església catòlica.

³⁰⁴ Porcioles, J. M. (1965). *Palabras a la Ciudad*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
José Ma. Porcioles (1904-1993) va ser alcalde de Barcelona de 1957 a 1973, en l'obra citada es recullen elocucions, discursos i conferències, entre les quals hi ha referències al Decret 1166/1960 que en alguna ocasió rep el tractament de Carta Municipal. A continuació reproduïm un fragment d'elocució radiada el 25 de gener de 1961, en motiu del 22è. aniversari de l'entrada de les tropes feixistes a la ciutat que considerem reflecteix la imatge que la Dictadura vol donar sobre el Decret:

L'alliberament de Barcelona, que avui commemorem, va obrir per a la ciutat una nova època, gràvida d'afanys i promeses. Fou necessari en primer lloc anar cicatritzant totes les ferides que una desgraciada convulsió revolucionària va produir a la nostra ciutat. Superada la fase, s'imposava prosseguir amb renovada fe i entusiasme pels camins que des de sempre han conduït a la urbs cap a la seva grandesa, i precisament en aquesta etapa tan significativa i transcendent el nostre *Jefe d'Estat*, el Generalíssim Franco, ha volgut concedir a Barcelona el Règim especial que mereixia per la seva importància, pel seu prestigi i per la seva projecció de futur.

La Carta Municipal ha arribat en el moment oportú, i és el premi ...

lògic, però tampoc menciona les persones que viuen a la ciutat i els problemes de pobresa, barraquisme... que pateixen, fa un tractament de la ciutat com un òrgan administratiu de l'Estat. Una de les proeses del Decret sobre la ciutat de Barcelona és que en tot el text no fa cap referència a Catalunya, no apareix ni un sol cop la paraula, amb una intencionalitat política evident que sense tanta claredat s'ha mantingut, durant anys, amb l'intent de vincular la ciutat a l'Estat espanyol o a altres ciutats, però sempre aïllant-la del país del qual la ciutat ha estat i és una peça clau. Talment sembla que Barcelona sigui una entelèquia, sense cap lligam a una realitat històrica, social, territorial, sense persones, sense país.

Hi ha tres temes que tracta el Decret i que podran suposar una concreció vers la gestió del territori a la ciutat: les Junes Municipals de Districte, el reconeixement de la urbanització més enllà dels límits de la ciutat i la necessitat d'elaborar plans generals de ciutat.

Les Junes Municipals de Districte (art. 26) estaran compostes per consellers de l'Ajuntament -nomenats per l'alcalde- i persones representatives del districte -nomenades per l'alcalde-, no canvia la composició per terços dels consellers (art. 13), però s'indica que els del terç dels caps de família hauran de ser proposats per cadascun dels districtes.

Hi ha un reconeixement tàcit a les necessitats de descentralització de la ciutat en termes territorials, però que la Dictadura tradueix a termes administratius i de control de manera que ignora una vegada més la realitat diversa que configura la ciutat i que encara es pot reconèixer en ple segle XXI. Aquesta delegació als districtes d'alguns elements de la gestió i control, dependrà en darrera instància del govern de l'Estat (art. 25) "l'aprovació dels expedients de modificació de la divisió del terme municipal en Districtes correspondrà al Ministeri de Governació." El president de la Junta de Districte serà nomenat entre els consellers municipals per l'alcalde -mecanisme vigent per nomenar els actuals presidents del Consell de Districte-.

Per altra banda, el creixement de la ciutat i l'externalització de la indústria i concentració en polígons,³⁰⁵ genera nous processos d'expulsió de les classes populars,³⁰⁶ urbanització,

³⁰⁵ Un exemple prou clar és el polígon de la Zona Franca, que tot i tenir els seus orígens a principis del segle XX, pren embranzida a partir de la *Llei 102/1965, de 17 de juliol de 1965, sobre integració al port de Barcelona del port interior de la zona franca*. BOE, núm. 173, de 21 de juliol de 1965.

³⁰⁶ Volem recordar que els processos d'expulsió de les classes populars de la ciutat, en el seu format contemporani, s'inicien amb la configuració de la ciutat capitalista -la Barcelona burgesa- i no deixen de produir-se fins l'actualitat. Amb característiques diferents, però consubstancials a la ciutat capitalista.

sub-urbanització i auto-urbanització, que afecten la pròpia ciutat i els municipis limítrofes; fenòmens que es reproduïxen continuadament -canviant la causa de l'origen i les característiques del procés- en la ciutat capitalista, com una de les fórmules de supervivència. Davant d'aquesta realitat i amb la impossibilitat que l'Estat reconegui la necessitat d'organització territorial a l'entorn de les necessitats de les persones (ignorades) i del país (inexistent), es planteja el supòsit de mancomunar la gestió de serveis comuns, centralitzant-los i controlant el negoci de la urbanització i tot s'articula mitjançant la Comissió d'Urbanisme i Servis Comuns de Barcelona i altres municipis (art. 30).³⁰⁷

Un altre aspecte que té en compte el Decret és el reconeixement que el desenvolupament de la ciutat es faci seguint un "Pla General d'acció municipal" (art. 31 a 33) tot i que es podran posar en pràctica actuacions no reflectides en aquest Pla a l'empara de la Llei de Règim del sòl i ordenació urbana. Aquests plans hauran de ser coordinats amb els plans d'Estat, mitjançant el ministeri de Governació, garantint així el control central per diverses vies.

El Decret 1166/1960 és una llei de règim especial per a Barcelona que desenvolupa determinats aspectes de la Llei de Règim Local (1955) però en aquest marc fa impossible respondre a les necessitats de la ciutat, ja que el model centralista, homogeneïtzador i antidemocràtic del règim local de la Dictadura impedeix qualsevol mesura que posi al centre les seves necessitats i les de les persones que es van sumant i encoratjant-se en el rebuig a la Dictadura. Serveixi com a darrer exemple de l'autoritarisme de la llei, el seu article 18, en el qual es fixen la data i l'hora en què s'haurà de reunir el Consell Plenari Municipal (cinc cops l'any) coincidint amb festivitats religioses, tot i que l'alcalde podrà convocar-ne altres sessions. Sent així, per què se li dona tanta importància al Decret? Possiblement, perquè es situa entre un buit precedent i buit posterior. La ciutat de Barcelona no disposarà d'un nou règim especial, fins al 1998, amb l'aprovació de la Carta Municipal de Barcelona. És una mostra més de les característiques de l'anomenada

³⁰⁷ La voluntat centralitzadora i la incapacitat de la Dictadura per fer front a la realitat tenen antecedents i seqüeles que arriben fins l'actualitat: el *Pla Comarcal de 1953*, el *Pla Director de 1968* que no s'arribaria a aplicar, la *Llei de 1974 per la que la Corporació Metropolitana de Barcelona regiria l'Entitat Municipal Metropolitana de Barcelona*, el *Pla General Metropolità de 1976*... que enllaçaran després de 1979 amb l'enfrontament entre dos interessos polítics contraposats de CiU des de la Generalitat i de PSC-PSOE des dels municipis de l'entorn de la ciutat de Barcelona i des del govern de Madrid (*Llei 31/2010 de 3 d'agost de l'Àrea Metropolitana de Barcelona*. BOE, núm. 231 de 23 de setembre de 2010).

transició- que fa seves lleis franquistes, molt més enllà de 1978-. En aquest mateix sentit, la nova Llei³⁰⁸ Reguladora de Bases del Règim Local espanyola és de 1985 i la Llei³⁰⁹ municipal catalana és de 1987.

Tant abans com després de la mort de Franco hi hagueren intents³¹⁰ més o menys reeixits d'adaptar la Llei de Règim Local de 1955 a les necessitats de la societat, de l'ordenació territorial i de la gestió política i institucional del territori, però les que arribaren a veure la llum, pal·liaven urgències, no conceptualitzaven el municipi ni el territori i mantenien l'alineació amb la concepció de la Dictadura.

Com ja s'ha comentat anteriorment, acabada la Segona Guerra Mundial i substituït l'enemic feixista pel comunista, començà la rehabilitació internacional de la Dictadura. No sols s'havia abandonat la defensa internacional de la democràcia i la República al 1936 i s'havia abandonat l'intent de recuperació de les llibertats, acabada la Segona Guerra Mundial sinó que a partir de 1947 comença un procés de rehabilitació, lligat als interessos econòmics del capitalisme nord-americà i europeu i als interessos estratègics de control territorial per al desenvolupament dels mercats. El 1947 els EUA s'oposà a una resolució de l'ONU per imposar sancions a l'Estat espanyol. El 1948 França i Gran Bretanya signaren acords comercials amb la Dictadura. El 1949 Franco rep el president

³⁰⁸ *Llei 7/1985, de 2 d'abril, Reguladora de les Bases de Règim Local*. BOE, núm. 80, de 3 d'abril de 1985.

³⁰⁹ *Llei 8/1987, de 15 d'abril, Municipal i de Règim Local de Catalunya*. BOE, núm. 122, de 22 de maig de 1987.

³¹⁰ Alguns d'aquests intents foren: el projecte de *Llei de Règim Local* proposat a les Corts el 17 de desembre de 1971 que no va superar el tràmit parlamentari; el projecte de *Llei de Bases de l'Estatut de Règim Local* que va passar per les Corts el 28 de maig de 1974 s'aprovà el 19 de novembre de 1975 i es va publicar al BOE, núm. 280, de 21 de novembre de 1975; va ser aprovada un dia abans de la mort del Dictador i publicada un dia després però no s'arribarà a aplicar. El text va patir successives modificacions i derogacions de 1976 a 1985; la *Llei 47/1978, de 7 d'octubre, de derogació de la Llei 41/1975, de 19 de novembre*, publicada al BOE, núm. 243, d'11 d'octubre de 1978; són tres articles dedicats a la derogació dels procediments de fiscalització, intervenció i tutela del Ministeri de l'Interior sobre les corporacions locals (suprimint aquest servei ministerial); en la línia de l'anterior, trobem el *Reial Decret 1710/1979, de 16 de juny, pel que es deixen sense efecte procediments de fiscalització, intervenció i tutela del Ministeri d'Administració Territorial sobre Entitats locals en diverses matèries i es dicten normes aclaridores*, publicat al BOE, núm. 168, de 14 de juliol de 1979; el *Reial Decret-Llei 3/1981, de 16 de gener, pel que s'aproven determinades mesures sobre el règim jurídic de les Corporacions Locals*, publicat al BOE, 27, de 31 de gener de 1981, suprimeix alguns controls i autoritzacions governatives; la *Llei 40/1981, de 28 d'octubre, per la qual s'aproven determinades mesures sobre el règim jurídic de les Corporacions Locals*, publicada al BOE, núm. 271, de 12 de novembre de 1981; és un llei clau en aquest període perquè entre altres resolucions disposa que amb els dos terços del Ple n'hi ha prou per decidir sobre el Règim Municipal de Carta o l'aprovació de pressupostos (art. 3). En aquests anys, també hi ha una sèrie de sentències sobre la legalitat de determinats aspectes del règim local, com la del *Tribunal Constitucional 4/1981 de 2 de febrer*, publicada al BOE, núm. 47, de 24 de febrer de 1981, que davant d'un recurs d'inconstitucionalitat presentat per alguns congressistes i senadors sobre determinats articles de la Llei de Règim Local de 1955, falla a favor dels demandants. Cal fixar-se amb les dates i recordar que Franco mor el 20 de novembre de 1975 i les primeres eleccions municipals, des de la República, són el 3 d'abril de 1979.

dels EUA. El 1951 s'inicia el procés d'admissió de l'Estat espanyol a l'ONU que culminarà el 1955.

Si a l'exterior els estats rehabilitaven la Dictadura, a l'interior la lluita en contra continuava i el rebuig augmentava dia a dia exponencialment a partir dels anys 60 i fins al seu final.

La primera vaga general amb transcendència és la dels miners d'Astúries de 1962 que va durar dos mesos (400 treballadors detinguts i força d'ells torturats, treballadors i famílies deportades...). Fer una relació de les vagues i lluites obreres a partir d'aquests anys és una tasca inabastable, ja que se'n convocaven contínuament. L'organització obrera prengué diferents formes, però a partir de l'any 1960 comencen a crear-se les comissions obreres de fàbrica tot i que no serà fins al juny de 1967 que es realitzarà la primera reunió d'abast estatal de Comissions Obreres (CCOO). Un procés paral·lel passa amb el moviment estudiantil, el Sindicat Democràtic d'Estudiants de Barcelona (SDEUB) es constitueix formalment el 9 de març de 1966 (La Caputxinada), tot i que en els anys 70 serà reemplaçat per organitzacions de caràcter més autònom -segurament sota la influència del maig de 68 francès- que constituïran comitès de centre i coordinadores tant a la universitat com en els centres de secundària. I també en els barris es constituïren organitzacions veïnals, algunes a l'emparà de la llei³¹¹ d'associacions de 1964, tot i que la seva coordinació no arribà fins 1972 -1974 (constitució de la FAVB). Una característica comuna dels moviments obrer, estudiantil, veïnal, fou que la lluita per les seves reivindicacions estava associada indistriablement a la lluita contra la Dictadura, sense democràcia no hi havia possibilitats d'assolir una vida digna.

Animant aquests moviments hi havia les organitzacions polítiques que recorrien tot el ventall de les esquerres i entre les que destacava el PCE-PSUC. Justament el canvi d'estratègia del PCE el 1956 per encarar la proposta de Reconciliació Nacional i els posterior fets del maig de 68 a París, de la primavera de Praga del 68... possibilitaren que militants del PCE abandonessin l'organització creant-ne altres; juntament amb militants

³¹¹ *Llei 191/1964, de 24 de desembre, d'Associacions. BOE, núm. 311 de 28 de desembre de 1964. Es presenta com una derivada del *Fuero de los españoles* i com una fita del procés polític evolutiu del *Movimiento Nacional*. Evidentment prohibeix les associacions de caràcter sindical i polític, i requereix que totes constin en un registre al govern civil, amb la signatura dels fundadors, els estatuts... No obstant, per aquesta escletxa s'escolaren moltes associacions que amb una cobertura cultural, assistencial... desenvoluparen tasques contra la Dictadura i donaren suport a altres organitzacions clandestines.*

joves que no havien viscut la revolució i la guerra de 1936-1939, sorgiren organitzacions de caire anarquista, trotskista, maoista, nacionalista (català, basc, gallec)... i també organitzacions per la lluita armada. El 1959 neix ETA (Euskadi ta Askatasuna) i el 1962 s'autodefineix com un Moviment Revolucionari d'Alliberament Nacional. A finals de 1969 hi havia a la presó 2.000 acusats de tenir alguna relació amb ETA. El 1971 es funda el FRAP (Front Revolucionari Antifeixista i Patriòtic) que s'organitzà el 1973. A més, en general, a partir dels anys 70 començaren a organitzar-se plataformes i coordinadores d'abast estatal que presentaven propostes alternatives al règim (Junta Democràtica d'Espanya el 1974) i d'abast català (l'Assemblea de Catalunya, a partir de 1971). La lluita contra la Dictadura tenia tants fronts que era difícil de combatre'ls des de l'Estat, no obstant, la repressió quotidiana no va parar i el Règim aprofitava els processos de rellevància (procés de Burgos de 1970, detenció de la direcció de comissions obrers el 1972 -judici 1001-) per mostrar una força que cada vegada era menor, recordem els assassinats -ja comentats- de Salvador Puig Antich (1974) o dels militants d'ETA i del FRAP (1975).

Quant més augmentava la lluita contra la Dictadura, més gran era la solidaritat internacional popular i després de la Revolució dels Clavells a Portugal (25 d'abril de 1974), la Dictadura franquista es veia com un cos estrany que no servia ja als interessos ni de les classes dominants espanyoles, ni internacionals. La mobilització popular de 1939 a 1975 va acabar amb la Dictadura i va obrir les possibilitats de construir una societat en llibertat.

**4.
Barcelona ciutat:
territori i democràcia.
Del final de la Dictadura
a l'1 d'octubre de 2017**

4.1. Del gris a la fanfàrria (1975-1984)

4.1.1. De 1975 a les primeres eleccions municipals

El 1975 el dictador mor al llit i la Dictadura mor als carrers per la mobilització popular. L'Estat espanyol havia assegurat la seva perpetuació no sols amb la successió del cap d'Estat³¹² -designat pel dictador- que mutava una dictadura en una monarquia, sinó garantint la continuïtat de tots els aparells de l'Estat: jurídic, militar, institucional, territorial... La lluita contra la Dictadura que començà el primer dia d'aquesta i persistí durant tota la seva existència, a partir de final dels anys 60 i principi dels 70 es va anar massificant, amb un moviment obrer, un moviment estudiantil i un moviment veïnal que cada vegada tenien més força i manifestaven les seves reivindicacions sectorials i democràtiques. Aquesta lluita continuà un cop mort el dictador i evidencià la impossibilitat de mantenir el poder sense canvis. A tall de mostra podem recordar les manifestacions de l'1 i el 8 de febrer de 1976 a la ciutat de Barcelona -la cobertura en la convocatòria, des de la Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona (FAVB)³¹³ a l'Assemblea de Catalunya, és molt significativa per la vinculació que demostra entre el moviment veïnal i les reivindicacions democràtiques- o la concentració de l'11 de setembre de 1976 a Sant Boi (autoritzada) o la manifestació de l'11 de setembre de 1977 -d'un milió de persones, la primera autoritzada a la ciutat de Barcelona-, així com les vagues generals d'àmbit estatal del 12 de novembre de 1976 i del 5 d'abril de 1978.

Cal assenyalar una concepció dual de les lluites en els anys precedents i següents a la mort del dictador. La lluita obrera era la lluita per millorar les condicions laborals, però també per la llibertat sindical, la llibertat d'expressió, la llibertat d'associació, les llibertats nacionals, etc. La lluita veïnal era una lluita per aconseguir les infraestructures mínimes als barris, per aconseguir equipaments, però també per la llibertat d'associació, per la llibertat d'expressió, per uns ajuntaments democràtics, per les llibertats nacionals... Totes les lluites a partir de les seves realitats immediates convergien en la lluita per les llibertats i els drets de totes les persones i del país. I totes de forma recurrent coincidien a

³¹² *Llei 62/1969, de 22 de juliol, per la que es proveeix el concernent a la successió en la 'Jefatura' de l'Estat. BOE, núm. 175, de 23 de juliol de 1969.*

³¹³ La FAVB (Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona) estava legalitzada i l'Assemblea de Catalunya no. La FAVB va demanar els permisos per les manifestacions que de fet convocava l'Assemblea de Catalunya (principalment) i tot un seguit d'organitzacions que no tenien l'abast de l'Assemblea, bona part de les quals també il·legals.

associar els objectius de les seves lluites a l'enderrocament del règim dictatorial. Una concepció que també es donava a la inversa, ja que totes les lluites per acabar amb la Dictadura defensaven les llibertats i els drets democràtics i, hi associaven l'assoliment de les llibertats i els drets a les reivindicacions obreres, veïnals i estudiantils. Aquesta concepció dual de la/es lluita/es pot interpretar-se de dues formes: qualsevol reivindicació passava per la conquesta d'instruments democràtics per assolir-la i mantenir-la, i qualsevol lluita per assolir instruments democràtics estava associada a la millora de les condicions de vida, de treball o d'estudi. Diferències de matís, ja que en la realitat les dues interpretacions associen el final de la Dictadura com a condició necessària i imprescindible per assolir les reivindicacions. Per tant, el canvi de règim era inqüestionable per assolir les reivindicacions populars i democràtiques.

Una de les estratègies de l'Estat per garantir la mutació de Dictadura a Monarquia, com a resultat de la qual es va configurar el que es coneix com a règim del 78, serà trencar aquesta concepció dual de les lluites. Per això era fonamental escenificar un canvi de règim on les llibertats i els drets es donaven per assolits i compartimentar les lluites (inevitables) en dimensions diferents. La lluita laboral seria la lluita contra l'empresa, la lluita veïnal seria la lluita contra l'especulador, la lluita estudiantil seria la lluita contra la reforma educativa o l'increment de les taxes. Amb els anys, aquesta estratègia de l'Estat s'ha demostrat força eficaç, traspasant a les lluites (al moviment) la necessitat de bastir una argumentació per tal d'explicar que la lluita contra l'empresa, la lluita contra l'especulador, la lluita contra la reforma educativa són necessàries i en alguns casos assoliran victòries, però no resoldran el model laboral, el model de ciutat o el model educatiu sense canviar el model de societat. És la lluita (el moviment) que ha d'explicar que darrera de l'empresa, de l'especulador, de la reforma educativa, hi ha un sistema que no sols facilita aquestes polítiques, sinó que el manteniment del seu poder es fonamenta en el manteniment d'aquestes polítiques. Així, un dels reptes dels moviments de contestació i dissidència contra el sistema és la recuperació de la lluita per la democràcia, la recuperació del sentit dual de la lluita.

El 15 de juny de 1977 se celebren les primeres eleccions des de la Segona República a l'Estat, el 29 de setembre de 1977 mitjançant un decret es restablia la Generalitat de Catalunya (les primeres eleccions autonòmiques no es celebrarien fins el 20 de març de 1980, després de la sanció pel Rei de l'Estatut d'Autonomia el 18 de desembre de 1979),

el 6 de desembre de 1978 fou aprovada per referèndum la Constitució espanyola, l'1 de març de 1979 es celebraren les segones eleccions generals a l'Estat i el 3 d'abril de 1979 les primeres eleccions municipals. L'Estat va controlar el procés, amb moltes complicitats i un aparell (militar, repressiu...) intacte, impedit en tot moment qualsevol desviació que pogués comportar una aproximació a un procés constituent democràtic, on potser les primeres eleccions haurien d'haver estat les municipals (i no després de quatre anys de mort el dictador).

El novembre de 1975 quan el dictador mor, el govern espanyol estava presidit per Carlos Arias Navarro (el seu mandat fou del 1973 al juliol de 1976), substituït breument (2 dies) per Fernando de Santiago y Díaz de Mendivil (de l'1 al 3 de juliol de 1976), que va ser reemplaçat per Adolfo Suárez González³¹⁴ (del juliol de 1976 al desembre de 1982), primer per nomenament reial i després en guanyar les eleccions generals de 1977 i de 1979. Mentrestant, a l'Ajuntament de Barcelona es succeeixen canvis que guarden un cert paral·lelisme amb els del govern de l'Estat. L'alcalde Joaquim Viola Sauret (de setembre de 1975 a desembre de 1976) seria substituït per Josep Ma. Socias Humbert³¹⁵ (nomenat pel Rei, de desembre de 1976 a gener de 1979), substituït per Manuel Font Altaba (alcalde en funcions, de gener de 1979 a abril de 1979), reemplaçat per Narcís Serra Serra (d'abril de 1979 al desembre de 1982) que fou el primer alcalde electe des de la Segona República.

En aquest marc, la política territorial venia determinada per la Llei 41/1975, de 19 de novembre, de Bases de l'Estatut de Règim Local,³¹⁶ aprovada un dia abans de la mort del Dictador i publicada al BOE un dia després. La importància d'aquesta llei consisteix en el fet que assegura el model franquista, que amb algunes modificacions restarà vigent fins el 1985 quan serà substituïda per la Llei 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de les Bases del Règim Local,³¹⁷ (actualment vigent). Així, en el període més intens de l'anomenada transició, la qüestió territorial es fonamentarà en aquesta llei franquista de 1975 que

³¹⁴ Adolfo Suárez González (1932-2014). L'11 de novembre de 1975 va ser nomenat ministre Secretari General del *Movimiento*, assolint així la màxima responsabilitat del *Movimiento* tot i que d'ençà el 1958 ocupava càrrecs de responsabilitat. Recordem que el *Movimiento Nacional* era el partit únic, durant la Dictadura, que sostenia la base ideològica del règim.

³¹⁵ Josep Ma. Socias Humbert (1937-2008), format al *Frente de Juventudes*, organització infantil i juvenil de *Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (FET y de las JONS)*, va fer carrera en l'organització del sindicat vertical franquista. Amb la mort del Dictador es presenta amb un altre tarannà polític i és considerat per alguns cronistes com un dels promotors de l'anomenada transició a l'Ajuntament de Barcelona.

³¹⁶ *Llei 41/1975, de 19 de novembre, de Bases de l'Estatut de Règim Local*. BOE, núm. 280, de 21 de novembre de 1975.

³¹⁷ *Llei 7/1985, de 2 d'abril, Reguladora de les Bases de Règim Local*. BOE, 80, de 3 d'abril de 1985.

ahora beu de lleis anteriors. En aquest període³¹⁸ es realitzaran les primeres eleccions generals, es constituirà el Congrés espanyol, s'aprovarà la Constitució espanyola, l'Estatut d'autonomia de Catalunya i es realitzaren les primeres eleccions, incloses les municipals de 1979 i de 1983. Si es té en compte que fins el 1985 no serà aprovada la Llei orgànica 5/1985, de 19 de juny, del règim electoral general³¹⁹ (LOREC), s'evidencia que l'Estat va dirigir tot el procés de mutació de la dictadura a la monarquia a fi que cap mesura renovadora, no controlada, incidís en la continuïtat del règim. Fent front als diferents esculls que la demanda popular i la nova escenificació d'una monarquia parlamentària plantejaven, amb l'elaboració d'instruments *ad hoc*, encara que se sabessin temporals a l'espera de disposar d'instruments més eficients que encaixessin perfectament en l'estructura de l'Estat, amb anterioritat a la LOREC, el 1977, es va aprovar un Reial Decret Llei sobre les normes electorals,³²⁰ el 1978 es va aprovar la Llei de les eleccions locals³²¹ i el 1983 una Llei orgànica que modificava alguns articles de la llei de eleccions municipals de 1978.³²²

La Llei 41/1975, de 19 de novembre, de Bases de l'Estatut de Règim Local, en un primer apartat de disposicions generals, força extens (ocupant 5 de les 19 pàgines del la llei), explica tant el recorregut històric jurídic de la llei, com la justificació dels conceptes més polítics que l'animen. Aquest apartat és important perquè és on resideix el posicionament polític; així s'afirma que els dos principis en que ha d'edificar-se el règim local espanyol són: “la democràcia municipal en la seva major puresa i l'eficàcia de l'activitat de l'Entitat Local.”³²³ En estar en una dictadura sobta que un dels principis sigui la democràcia; per això a continuació s'especifica que el règim local està condicionat per la Llei de principis del *Movimiento Nacional*, que entén per democràcia els instruments corporatius creats per l'Estat i a disposició d'aquest, de clara filiació feixista: “la participació del poble en les tasques legislatives i en les altres funcions d'interès general es portarà a terme mitjançant la família, el municipi, el sindicat i altres Entitats amb

³¹⁸ Fins el *Reial Decret Llei 33/1978, de 16 de novembre de 1978, sobre la majoria d'edat*. BOE, 275, de 17 de novembre de 1978, no passa la majoria d'edat dels 21 als 18 anys; per tant els menors de 21 anys no voten fins el 17 de novembre de 1978, dia en què entra en vigor el Decret.

³¹⁹ *Llei Orgànica 5/1985, de 19 de juny, de Règim Electoral General*. BOE, núm. 147, de 20 de juny de 1985.

³²⁰ *Reial Decret-Llei 20/1977, de 18 de març, sobre Normes Electorals*. BOE, núm. 70, de 23 de març de 1977.

³²¹ *Llei 39/1978, de 17 de juliol, de eleccions locals*. BOE, núm. 173, de 21 de juliol de 1978.

³²² *Llei Orgànica 6/1983, de 2 de març, per la que se modifiquen determinats articles de la Llei 39/1978, de 17 de juliol, d' Eleccions Locals*. BOE, núm. 53, de 3 de març de 1983.

³²³ *Llei 41/1975, de 19 de novembre, de Bases de l'Estatut de Règim Local*. BOE, núm. 280, de 21 de novembre de 1975. Disposicions generals I.

representació orgànica que a aquest fi reconeguim les lleis.”³²⁴ És una llei franquista que no aporta cap indicatiu d'apertura i que reforça el règim centralista, centralitzador i homogeneïtzador de la Dictadura que entén el municipi com un instrument de l'Estat i al seu servei: “els municipis i les províncies, ens territorials, tenen personalitat jurídica i plena capacitat per al compliment dels seus fins peculiars, en els termes legalment establerts, sense perjudici de les seves funcions cooperadores en els serveis de l'Estat.”³²⁵

Assegurada la continuïtat de l'ordre territorial que possiblement era, a priori, per a la Dictadura un dels fronts on hi havia més perill de subvertir la continuïtat del règim, calia establir ràpidament unes normes electorals que guessin les primeres eleccions generals. Suárez, president del govern des del juliol de 1976, el març de 1977 per Decret-Llei va elaborar les normes que acollirien les primeres eleccions generals del juny de 1977, que va guanyar el mateix Suárez. Cal recordar per situar, mínimament, la conjuntura electoral que el Partit Comunista d'Espanya va ser legalitzat el 9 d'abril de 1977 (dos mesos abans de les eleccions) i la Llei d'amnistia va ser promulgada el 15 d'octubre de 1977 (quatre mesos després de les eleccions).

El Decret-Llei 20/1977, de 18 de març, sobre normes electorals³²⁶ s'acull a la Llei per a la reforma política³²⁷ de 4 de gener de 1977 i té com objectiu regular les primeres eleccions que han de constituir un Congrés de tres-cents cinquanta diputats i dos-cents set senadors. És força instructiu llegir els eufemismes que s'utilitzen per justificar la redacció del Decret: “és necessari (...) establir les normes que han de regir el procés electoral, substituint la complexa normativa vigent en la matèria, fruit d'altres circumstàncies històriques i d'opcions polítiques diferents.”³²⁸ D'aquesta manera es constitueixen normes sobre la base d'una traducció que parla de circumstàncies històriques en comptes de cop d'estat i d'opcions polítiques diferents en comptes de dictadura. Quant al seu contingut, la llei serà present més enllà de les eleccions prèvies a la LOREC de 1985, i

³²⁴ *Llei 41/1975, de 19 de novembre, de Bases de l'Estatut de Règim Local*. BOE, núm. 280, de 21 de novembre de 1975. Disposicions generals III.

³²⁵ *Llei 41/1975, de 19 de novembre, de Bases de l'Estatut de Règim Local*. BOE, núm. 280, de 21 de novembre de 1975. Disposicions preliminars I, Base I, 5.

³²⁶ *Reial Decret Llei 20/1977, de 18 de març, sobre Normes Electorals*. BOE, núm. 70, de 23 de març de 1977.

³²⁷ *Llei 1/1977, de 4 de gener, per a la Reforma Política*. BOE, núm. 4, de 5 de gener de 1977.

³²⁸ *Reial Decret Llei 20/1977, de 18 de març, sobre Normes Electorals*. BOE, núm. 70, de 23 de març de 1977. Disposicions generals I.

determinarà amb força la pròpia LOREC (actualment vigent). Així, el Decret-Llei perpetua qüestions transcendents, com:

- la província com a circumscripció electoral,
- l'adequació del “model de democràcia occidental a les peculiars circumstàncies espanyoles,”³²⁹
- la inelegibilitat de determinats càrrecs de l'aparell de l'Estat, que va generar una polèmica que encara es manté en l'actualitat, sobretot, en àmbits jurídics – legislatius,³³⁰
- l'organització electoral, mitjançant la Junta Central (amb seu a Madrid i presidida pel President del Tribunal Suprem), Provincial (amb seu a les capitals de província i presidida pel President de l'Audiència Provincial respectiva) i de Zona (amb seu als caps dels partits judicials i presidida pel Jutge de Primera Instància),
- la distribució dels escons es farà segons la regla d'Hondt i s'esgrimeix com argument que és “un poderós corrector de l'excessiu fraccionament de les representacions parlamentàries.”³³¹

Com es pot observar, es fixa i s'assegura l'estructura electoral d'acord amb l'estructura territorial que no es modificarà amb les diferents reformes (inclosos els estatuts autonòmics); s'aposta pel model de democràcia occidental que s'adapta a les peculiars circumstàncies espanyoles; mitjançant la inelegibilitat s'aïlla i es protegeix l'aparell de l'Estat de qualsevol procés democràtic; s'organitza l'estructura electoral subordinant-la al sistema jurídic de l'Estat bloquejant qualsevol intervenció democràtica; es minimitza la presència d'opcions polítiques minoritàries en favor dels grans partits... El Decret assegura la continuïtat de l'aparell de l'Estat i el marc electoral actual és una prova de la

³²⁹ *Reial Decret Llei 20/1977, de 18 de març, sobre Normes Electorals. BOE, núm. 70, de 23 de març de 1977. Disposicions generals I.*

³³⁰ *El Decret Llei 20/1977, de 18 de març, es refereix en un dels seus apartats a les inelegibilitats, entre els supòsits de les quals cita els ministres del govern, la qual cosa feia que en una primera instància Adolfo Suárez (president del govern) no hagués pogut ser candidat. Al respecte hi ha literatura en l'àmbit jurídic com l'article de Fernando Ledesma (que fou ministre socialista en els governs de Felipe González) que hi fa referència, Ledesma, F. (2021). La alegada inelegibilidad del candidato Adolfo Suárez en las elecciones generales de 1977. *El Cronista del Estado Social y Democrático*, 92. Aquesta polèmica s'ha mantingut al llarg dels anys, en traslladar-se el problema a les diferents lleis electorals; així també hi ha referències respecte a la LOREC, com Delgado, D. (2017). Inelegibilidades Parlamentarias de los altos cargos y personal directivo del Estado: La necesidad de una Reforma. *Estudios de Deusto*, 65. Recuperat de: [https://doi.org/10.18543/ed-65\(1\)-2017](https://doi.org/10.18543/ed-65(1)-2017).*

³³¹ *Reial Decret Llei 20/1977, de 18 de març, sobre Normes Electorals. BOE, núm. 70, de 23 de març de 1977. Disposicions generals I, IV.*

seva transcendència en el temps. La Llei 39/1978, de 17 de juliol d'eleccions locals i la Llei orgànica 6/1983, de 2 de març que modifica l'anterior, s'adapten al marc jurídic establert pel Decret i així ho confirma el seu primer article, que, concretant els mecanismes electorals a l'especificitat de les eleccions municipals, exposa el nombre de regidors segons la grandària del municipi, estableix el procediment d'elecció indirecta dels diputats de les diputacions provincials, cronificant l'estructura territorial (província, partit judicial...). En aquest sentit, el municipi és considerat com una unitat electoral, sense cap referència a la seva composició: "per a l'elecció dels regidors cada terme municipal constitueix un districte electoral"³³² i segueix amb la descripció de les seccions censals. L'omissió, en la llei, dels districtes municipals, dels barris, de les referències al territori és una característica que evidencia la visió política del municipi, des de l'Estat, com a component estructural seu. La Llei orgànica 6/1983, de 2 de març (que no arriba a dues pàgines), ja sota el govern de Felipe González, modifica alguns articles, però no canvia, en allò substantiu, la llei d'eleccions municipals de 1978.

Abans de la celebració de les primeres eleccions municipals, encara hi hauria un altre text legal, gens menor: la Constitució espanyola.³³³ Aquest text certifica el pacte d'Estat entre les diferents forces polítiques que venien de la Dictadura i les que, no formant-ne part, accepten integrar-se en el sistema. El text i el pacte són duradors i inamovibles. La Constitució s'ha modificat dues vegades i en ambdós casos amb incidència sobre el municipi. La primera, el 27 d'agost de 1992, per adaptar el text (art. 13.2) al tractat de la Unió Europea, respecte a la capacitat de ser elegibles i electors, en les eleccions municipals, dels ciutadans dels Estats membres. La segona, el 27 de setembre de 2011, per adaptar el sistema (art. 135) a l'estabilitat pressupostària exigida per la Unió Europea després de la crisi del 2007, limitant la capacitat financera de les entitats locals i especialment dels municipis, en detriment de la seva autonomia.

Des de la perspectiva específica de la democràcia i el territori, el text constitucional, en coherència amb el conjunt, marca una pauta de continuïtat i eleva a un estatus superior tots els pactes que s'havien realitzat fins aleshores, i escenifica un tancament de files en la formulació de l'estructura i el caràcter de l'Estat que el temps ha de col·laborar a proporcionar de legitimitat establint el marc on s'ha d'adaptar tot el corpus legal (estatuts d'autonomia,

³³² *Llei 39/1978, de 17 de juny, d'eleccions locals. BOE*, núm. 173 de 21 de juliol de 1978. Art. 10.

³³³ *Constitució Espanyola. BOE*, núm. 311, de 29 de desembre de 1978.

lleis municipals, etc.). Així, l'article 2 deixa clar quina és la base, delimitant el topall democràtic i territorial:

La Constitució es fonamenta en la indissoluble unitat de la Nació espanyola, pàtria comuna i indivisible de tots els espanyols, i reconeix i garanteix el dret a l'autonomia de les nacionalitats i de les regions que la integren i la solidaritat entre totes elles.

És una definició que recorda, en la seva primera afirmació, la que consta en el mateix article (el 2) de Llei Orgànica de l'Estat, número 1/1967, de 10 de gener: “la sobirania nacional és una i indivisible, sense que sigui susceptible de delegació ni cessió.”³³⁴

El mateix text constitucional, en el seu article 68, consagra la divisió territorial - electoral de l'Estat: “la circumscripció electoral és la província.” Una afirmació que es completa amb l'article 140, que fa referència al municipi (que rep una atenció mínima en el conjunt del text, no arriba a una pàgina):

La Constitució garanteix l'autonomia dels municipis, els quals gaudiran de personalitat jurídica plena. El govern i l'administració municipal corresponen als respectius ajuntaments, integrats pels batlles i els regidors. Els regidors seran elegits pels veïns del municipi mitjançant sufragi universal igual, lliure, directe i secret, en la forma establerta per la llei. Els batlles seran elegits pels regidors o pels veïns. La llei regularà les condicions en què sigui procedent el règim de consell obert.

Quant a la democràcia, el text estructura el sistema electoral general tal i com ja fan les lleis dels anys anteriors i faran les lleis dels anys posteriors. Cal indicar, però, dos elements que fan referència als instruments de participació que preveu el text constitucional, el primer, l'article 87, que centralitza totes les iniciatives legislatives en el Govern espanyol i en les institucions centrals de l'Estat:

(...) una llei orgànica regularà les formes d'exercici i els requisits de la iniciativa popular per a la presentació de proposicions de llei. En tot cas es requeriran no menys de 500.000 signatures acreditades. No serà procedent aquesta iniciativa en matèries pròpies de llei orgànica, tributàries o de caràcter internacional ni en allò que pertany a la prerrogativa de gràcia.

Per tant una iniciativa popular de difícil gestió i certament amb unes limitacions no menors. L'altre element destacable és l'article 92:

³³⁴ Llei Orgànica de l'Estat, 1/1967, de 10 de gener. BOE, núm. 9, d'11 de gener de 1967.

1. Les decisions polítiques de transcendència especial podran ser sotmeses al referèndum consultiu de tots els ciutadans.
2. El referèndum serà convocat pel Rei a proposta del President del Govern, autoritzat prèviament pel Congrés dels Diputats.
3. Una llei orgànica regularà les condicions i el procediment de les diverses modalitats de referèndum previstes per la present Constitució.

S'ha de remarcar el caràcter d'Estat del referèndum, com un instrument més al seu servei i no com un eina d'expressió democràtica del poble i, a més, de caràcter consultiu.

Subratllem que hi ha una clara voluntat política d'omissió de tot el cos legal provinent de la Segona República, que era el règim legalment constituït i que la insurrecció militar de 1936 va derrocar. No sols no es restauen les lleis, sinó que ni tan sols es citen: en el BOE, en l'apartat d'anàlisi de referències anteriors (que acompanya el text de la Constitució) s'arriba a citar la derogació de lleis de 1839, però no hi ha ni una sola referència a cap llei republicana, arribant a l'extrem de citar el *Fuero del Trabajo*, aprovat per Decret de 9 de març de 1938 quan el govern legalment constituït era la República i el conflicte bèl·lic seguia vigent. Legitimant així mitjançant la suspensió d'aquelles lleis, el cop d'estat militar i la Dictadura (ignorant l'existència de la legislació republicana) i per tant construint un relat fals sobre el qual s'assentaria el nou marc legal del règim del 78.³³⁵

És en aquest marc territorial i electoral que es realitzen les primeres eleccions municipals des de la Segona República.

4.1.2. Les primeres eleccions municipals (1979). Una nova institucionalització?

Havien passat quasi quatre anys des de la mort del Dictador quan es van celebrar les primeres eleccions municipals. Quatre anys a fi que l'Estat articulés una nova institucionalització que li permetés mantenir al màxim la continuïtat en el poder, quatre anys més de lluita popular per la democràcia, quatre anys en què les forces polítiques majoritàries entrarien a formar part del sistema que configurarà el règim del 78. Per altra banda els moviments socials es mantenien actius i massius, es respirava il·lusió vers la construcció d'una societat millor que és difícil d'explicar pels seus components

³³⁵ El 14 de març de 2023, dia en que es realitza la darrera consulta, en el BOE de referència (<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1978-31229>), es segueix presentant com s'explica en el text.

emocionals (sortir del terror de la Dictadura i encetar un nou camí per incert que sigui, produeix un ventall de projectes i contradiccions, de descobertes i decepcions), més enllà de la realitat dels fets que conduïen a una societat lluny de la que es desitjava. Aquest és el marc en què es celebren les primeres eleccions municipals.

L'any 1979 la ciutat de Barcelona arriba al seu màxim històric de població, quasi dos milions d'habitants (1.906.998). La ciutat bullia en cos i esperit.

Considerada estrictament, la campanya electoral municipal no va ser gaire llarga. Per una banda un mes abans s'havien celebrat les eleccions generals (les primeres després de ser aprovada la Constitució) i per l'altra des de feia anys l'horitzó dels ajuntaments democràtics estava en el programa de tots els partits, organitzacions i associacions. A més l'1 de gener de 1979 l'Assemblea de Parlamentaris catalans³³⁶ va aprovar l'Estatut d'autonomia i el va traslladar a Madrid, on va ser sancionat pel Rei, quasi un any després, el 18 de desembre. Així, les eleccions municipals quedaven, en certa mesura, difuminades per la multiplicitat de fronts oberts i aquesta difuminació també es traslladà als programes que tractaven molts altres temes que els pròpiament municipals. Durant els quatre anys que es va esperar (i reivindicar) la convocatòria de les eleccions municipals, les opcions polítiques municipals majoritàries a la ciutat de Barcelona (PSC i PSUC), que el resultat electoral va acreditar com a tals, van defensar com a via quasi exclusiva la identificació de l'ajuntament democràtic amb les eleccions municipals (sobretot a partir de l'aprovació de la Constitució espanyola el 6 de desembre de 1978), és a dir, realitzades les eleccions i elegits els regidors de les formacions democràtiques, s'assolia la democràcia a l'ajuntament. Hi havia també veus que defensaven una via democràtica que no es circumscribia a les eleccions, des d'algunes associacions de veïns i des d'organitzacions d'esquerra minoritàries, que el resultat electoral també va acreditar com a tals (to i que algunes d'aquestes organitzacions no es varen presentar a les eleccions).

³³⁶ L'Assemblea estava formada pels diputats i senadors electes al *Congreso* i al *Senado* de Madrid. Aquesta Assemblea va delegar a la Comissió dels vint la redacció de l'avantprojecte d'Estatut (Sau), que després de ser retallat a Madrid, seria sancionat per referèndum a Catalunya el 25 d'octubre de 1979. Sis mesos després de les primeres eleccions municipals.

El programa municipal del PSC,³³⁷ que portava com a títol “Tornar l’ajuntament al poble”, ja en la seva introducció, signada per Joan Raventós,³³⁸ subratlla com un dels eixos principals la “descentralització del govern municipal a nivell de barris i districtes de les grans ciutats. Desenvolupament dels principis de participació de la Llei Municipal de 1934.”³³⁹ I més endavant, ja en el cos del programa es propugna “(...) una nova administració local de Catalunya basada en els principis de democràcia, autonomia, participació i descentralització.”³⁴⁰ I afirma que, una vegada constituït el Parlament de Catalunya, el PSC proposarà una nova Llei Municipal i Comarcal que estableixi “les noves bases organitzatives i funcionals dels diferents nivells de l’administració catalana: districte, municipis, comarques i Generalitat.”³⁴¹ Convé indicar que si bé en la introducció es cita els barris, en el programa com a base territorial administrativa no, es limita als districtes. Però no s’hi esmenten les províncies, que la Constitució de 1978 sí que tenia presents, i en la qual el PSC va participar, i la va aprovar i defensar (fins l’actualitat); és més, quan es fa referència als principis que ha de tenir en compte la futura Llei Municipal i Comarcal es cita la “supressió de les províncies, així com dels òrgans actuals adaptats a aquestes circumscripcions.”³⁴² Així mateix, en el marc d’aquesta futura llei, es defensa l’autonomia municipal propugnant que cada municipi pugui dotar-se de la seva pròpia organització i aprovar una Carta Municipal -mencionant específicament la Carta Municipal de Barcelona-,³⁴³ la reforma de la hisenda municipal, etc. I tot i que no atorga poder executiu, ni autonomia (quant a l’elecció) als districtes, proposa que per fer efectius els canals de participació i descentralització

(...) als nuclis urbans majors de 20.000 habitants i obligatòriament als majors de 50.000, s’impulsi la divisió en districtes, fent-los coincidir amb les agrupacions naturals de barris o grups de barris afíns, ja que són les entitats de convivència de major incidència a les ciutats.”³⁴⁴

³³⁷ PSC. (1979). *Tornar l’ajuntament al poble. Programa Municipal Socialista*. Barcelona: PSC-PSOE. Ha estat recuperat de: <https://arxiupsc.files.wordpress.com/2012/03/1979-programa-municipals-1979genc3a8ric-cat.pdf>. És un programa municipal d’abast general per a Catalunya, tot i que respira una vocació urbana i barcelonina.

³³⁸ Joan Raventós Carner (1927-2004), militant socialista des de 1957, el 1979 era el primer secretari del PSC-PSOE. Va ocupar al llarg de la seva trajectòria política diferents càrrecs de responsabilitat.

³³⁹ PSC. (1979). *Tornar l’ajuntament al poble. Programa Municipal Socialista*. Barcelona: PSC-PSOE. P. 6.

³⁴⁰ PSC. (1979). *Tornar l’ajuntament al poble. Programa Municipal Socialista*. Barcelona: PSC-PSOE. P. 11.

³⁴¹ PSC. (1979). *Tornar l’ajuntament al poble. Programa Municipal Socialista*. Barcelona: PSC-PSOE. P. 11.

³⁴² PSC. (1979). *Tornar l’ajuntament al poble. Programa Municipal Socialista*. Barcelona: PSC-PSOE. P. 11.

³⁴³ Més endavant es dedicarà un apartat a analitzar la Carta Municipal de Barcelona, però es considera rellevant que es proposi ja en el programa municipal de 1979 del PSC.

³⁴⁴ PSC. (1979). *Tornar l’ajuntament al poble. Programa Municipal Socialista*. Barcelona: PSC-PSOE. P. 17.

Cal fixar l'atenció en dues qüestions. Per una banda, en la proposta de xifres, per la repercussió posterior que tindran en l'organització de la ciutat i específicament de Barcelona. Per altra banda, sobre el concepte, ja que reflecteix una contradicció que s'arrossegarà, en el temps, entre la consideració de les entitats de convivència i la no capacitació que se'ls atorga per decidir el seu futur, mentre que aquesta capacitat sobre el dret a decidir s'eleva a la ciutat, com un "tot indivisible."³⁴⁵

Si bé en el text del programa es defensa:

(...) la democràcia municipal com a base essencial d'un sistema democràtic. Per això la recuperació pels veïns de llur facultat de governar-se és una condició indispensable per a consolidar la democràcia i avançar cap a la societat que propugnem...³⁴⁶

això no obstant, tal i com s'ha vist en el tema territorial, a nivell democràtic tampoc es concreta cap avenç més enllà del sistema electoral municipal establert, tot i reconèixer la necessitat de modificar la legislació del règim local, recuperant algunes iniciatives de la llei municipal de 1934. Tanmateix, es reconeix que "a curt termini (...) els Ajuntaments socialistes s'hauran de moure en el marc de la normativa legal heretada del franquisme i vigent encara,"³⁴⁷ un reconeixement que evidencia una altra contradicció entre el programa municipal i els acords d'Estat que protagonitzaren els socialistes durant aquest anys i que feren possible la constitució del règim del 78. El candidat a alcalde a les eleccions municipals pel PSC fou Narcís Serra.³⁴⁸

L'altre component majoritari (d'esquerres) en les eleccions municipals de 1979 fou el PSUC, l'opció principal del comunisme a Catalunya. El PSUC, dedica a les eleccions municipals diferents escrits en els seus òrgans de propaganda, principalment a *Nous Horitzons* i *Treball*, però igual que el PSC optà per presentar un programa d'abast català. Possiblement la transcripció més completa d'aquest programa és en el llibre "Por una

³⁴⁵ PSC. (1979). *Tornar l'ajuntament al poble. Programa Municipal Socialista*. Barcelona: PSC-PSOE. P. 17.

³⁴⁶ PSC. (1979). *Tornar l'ajuntament al poble. Programa Municipal Socialista*. Barcelona: PSC-PSOE. P. 16.

³⁴⁷ PSC. (1979). *Tornar l'ajuntament al poble. Programa Municipal Socialista*. Barcelona: PSC-PSOE. P. 23.

³⁴⁸ Narcís Serra (1943). Fou el primer alcalde electe de Barcelona, d'ençà la Segona República, durant mig mandat ja que fou nomenat ministre de defensa i posteriorment vicepresident del Govern espanyol. L'any 2005 fou nomenat president de la Caixa de Catalunya.

Política Municipal Democrática.”³⁴⁹ Cal però situar aquest llibre (1977) en un moment diferent del de les propostes electorals (1979). El PSUC (PCE), igual que altres forces polítiques, estava convençut que les eleccions municipals podien ser imminents; per això, en ajornar-se dos anys, durant els quals el règim va teixint estructures que el consoliden (com la Constitució), canvia la perspectiva de la proposta que es va adaptant a la nova realitat, amb la qual cosa s’anirà abandonant la proposta d’obrir un procés constituent democràtic i la concepció més àmplia de democràcia que es defensà el 1977:

(...) avui, en la mesura que en el nostre país s’obri un procés constituent democràtic, es possible pensar que la solució progressiva de tots aquests problemes pot començar-se a abordar. No és que amb les eleccions, llibertats públiques i partits polítics quedin garantides una política urbana i una gestió municipal eficaç i preocupada per l’interès col·lectiu. Però el que sí és segur és que sense un marc democràtic això no es pot donar.³⁵⁰

El 1977 es parla de democràcia de base diferenciant-la de democràcia representativa i de com els diferents instruments democràtics incidiran en el procés constituent democràtic, del paper que en aquest procés han de tenir les associacions de veïns i els barris. Davant dels negocis fraudulents que es donaven en el si i a l’entorn de l’administració local, les forces d’esquerra proposaven honestedat, eficiència, transparència i control popular. En aquesta etapa on l’administració municipal era dirigida per l’aparell franquista, es proposaven comitès de control als ajuntaments que garantissin arribar a les eleccions municipals sense deteriorar més la institució i en les millors condicions possibles per a la celebració de les eleccions. En aquest punt hi ha discrepàncies entre les diferents forces de l’esquerra i moviments veïnals ja que es defensa que els comitès de control dels ajuntaments (que reben diferents noms) han d’estar compostos bé per tecnòcrates ben posicionats pel règim, bé pels partits polítics que van assolir representació a les eleccions generals del 1977, bé per representants de les assemblees veïnals. Darrere de cadascuna

³⁴⁹ Borja, J., Tarragó, M., Boix, R. (1977). *Por una Política Municipal Democrática*. Barcelona: Editorial Avance.

Tot i que es presenta amb tres autors, és un llibre coral on participen més de vint autors tant en els temes més generals, com en cadascun dels apartats sectorials, prologat per Ramón Tamames. Com diu a la Nota sobre la producció del llibre “aquest llibre ha estat elaborat en el Centre d’Estudis d’Urbanisme de Catalunya sobre la base de diferents treballs preparats i discutits a la Comissió d’Urbanisme del PSUC. Una primera versió d’aquest llibre va ser aprovada pel Comitè Central del PSUC com a document de treball per al IV Congrés.” En aquesta mateixa nota, es citen dues qüestions rellevants: la primera que les propostes prenen com a referència el “marc d’autonomia expressat per la Generalitat i els principis de l’Estatut de 1932”; la segona, que es considera que el llibre té un abast més general i per això es publica en castellà, consideració que la introducció de Ramón Tamames ratifica.

³⁵⁰ Borja, J., Tarragó, M., Boix, R.. (1977). *Por una Política Municipal Democrática*. Barcelona: Editorial Avance. P. 12.

d'aquestes opcions hi ha un ventall de matisos i un ventall de propostes subsegüents a propòsit de les tasques que s'han de realitzar en el si de la institució municipal.

La conceptualització d'aquests mesos per part del PSUC és: “el període de transició entre Dictadura i Democràcia, entre ajuntaments no representatius i corruptes i una plena democràcia municipal és de difícil acotació en el temps, però d'una o altra forma pot preveure's curt.”³⁵¹ És important indicar (com s'ha constatat ja en el programa del PSC) que comença a donar-se una identificació -no lliure de contradiccions- que assimila les eleccions municipals amb la democràcia municipal plena. Aquesta contradicció o doble visió es mantindrà fins l'aprovació de la Constitució espanyola el 6 de desembre de 1978: així, pocs mesos abans encara es defensava la importància dels moviments populars, la seva autonomia respecte a l'ajuntament i alhora la seva participació en aquesta institució un cop constituïda després de les eleccions, tot i que ja es palesa la renúncia al procés constituent.³⁵²

Tanmateix, igual que passava amb el programa del PSC, hi ha un discurs en la proposta municipal i un altre discurs en els pactes d'Estat que configuren la Constitució del 78. Així, a tall d'exemple, mentre en el programa municipal i en el marc del període constituent es proposa que de forma provisional a fi de realitzar les primeres eleccions municipals l'estructura administrativa de Barcelona es fonamenti en la llei municipal republicana de 1934 i en el marc de l'Estatut d'autonomia de 1932,³⁵³ a nivell d'Estat es renuncia a la república, s'accepta la monarquia i es participa en la redacció de la Constitució. L'acceptació de la Constitució i la importància que se li dona queda palesa en la Declaració del Comitè Central del PSUC, del 17 de gener de 1979, en la qual es diu: “la Constitució referendada el 6 de desembre de 1978 ha enterrat el franquisme i ha donat a Espanya un marc democràtic, unes regles de joc en les quals podem participar”³⁵⁴ i més endavant: “el PSUC ha contribuït, juntament amb el PCE, a elaborar una Constitució democràtica, que, malgrat els seus límits, declara i garanteix l'exercici de les llibertats

³⁵¹ Borja, J., Tarragó, M., Boix, R. (1977). *Por una Política Municipal Democrática*. Barcelona: Editorial Avance. P. 55.

³⁵² Castells, M. (1978). *Sobre l'autonomia del moviment popular i ciutadà*. *Nous Horitzons*, 49-50. P. 23-29. Aquest text és una transcripció del discurs de Manuel Castells a la Festa de «Treball» celebrada el setembre de 1978.

³⁵³ Borja, J., Tarragó, M., Boix, R. (1977). *Por una Política Municipal Democrática*. Barcelona: Editorial Avance. P. 101.

³⁵⁴ PSUC, Comitè Central. (1979). Davant de les eleccions generals: Manifest electoral. *Nous Horitzons*, 49-50. P. 111.

fonamentals (...). Una constitució basada en la sobirania del poble (...).”³⁵⁵ Aquesta posició d’acceptació de la Constitució és generalitzada i se’n troben exemples a diferents mitjans: “els comunistes catalans ens congratulem que el mateix dia que entra en vigor la Constitució elaborada per les Corts espanyoles, que liquida formalment el franquisme i dona al país una llei de lleis democràtica, (...).”³⁵⁶ Per tant l’acceptació de la Constitució comporta un punt d’inflexió per a les forces que, no venint de l’aparell franquista, accepten no sols el text, sinó la institucionalitat que comporta i per tant renuncien al procés constituent i accepten un model d’estat hereu del règim anterior. Aquesta acceptació suposarà canvis en les propostes municipals que s’hauran d’adaptar al poder constituït i que representaran un distanciament amb part dels moviments veïnals i populars.

Quant a la democràcia municipal, el PSUC defensa una visió àmplia que no es limita a l’elecció dels regidors, sinó que propugna l’elecció directa també dels consellers de districte i la revocació d’aquests per referèndum popular. La participació i el control popular s’ha d’estendre a l’organització administrativa, a la gestió dels servies públics (transport, habitatge, ensenyament...), amb comissions de control al municipi amb la participació dels districtes i d’associacions ciutadanes. En sincronia amb aquesta proposta democràtica es defensa una organització territorial descentralitzada que ofereix dues opcions, partint de la base que la grandària de les unitats territorials hauria de ser d’entre 50 i 75.000 persones. Per assolir-ho es proposa passar dels 12 districtes (de 1977) a 30 o 35 districtes o bé conservar els 12 districtes i promoure la descentralització en funció dels barris. A fi de trobar una solució adequada per al tema territorial que es preveu complexa, es proposa la formació d’una comissió d’estudis. El que queda clar a la proposta és que la divisió territorial existent no s’adequa a les necessitats i a les reivindicacions del veïnat i que si s’opta per un model democràtic d’ajuntament on la participació del veïnat sigui clau, s’ha de tenir unitats territorials de referència amb menys població per fer possible la democràcia de base. També queda clara una determinada visió del municipi, heretada com unitat referencial i de concentració del poder municipal. Aquesta visió dels “municipis com unitats polítiques – administratives bàsiques”³⁵⁷ entra en contradicció, en

³⁵⁵ PSUC, Comitè Central. (1979). Davant de les eleccions generals: Manifest electoral. *Nous Horitzons*, 49-50. P. 113.

³⁵⁶ López, G. (1979). Aprovat el projecte d’Estatut. Explicació d’un vot. *Treball*, 560. P. 2.

³⁵⁷ Borja, J., Tarragó, M., Boix, R. (1977). *Por una Política Municipal Democràtica*. Barcelona: Editorial Avance. P. 105.

certa mesura, tant amb les propostes descentralitzadores com amb el concepte d'autonomia municipal, però serà la que s'acabarà imposant. Finalment, quant al territori, una qüestió en la qual totes les forces que no venen del franquisme estan d'acord però que en les propostes de l'esquerra és rotunda és la desaparició de la província, tan rotunda que força vegades les diferents redaccions ho presenten com un tràmit (no exempt de perills):

(...) sortosament, totes les forces polítiques estan d'acord que les Diputacions a Catalunya, estan condemnades a desaparèixer després de l'aprovació de l'Estatut d'autonomia. Cal, però, vigilar el tràmit. Sense cap dubte, qualsevol mesura que intenti donar un protagonisme, encara que sigui provisional, a les diputacions o als diputats provincials, està fent un pobre servei a Catalunya i a la democràcia.³⁵⁸

En relació tant amb la democràcia com a l'organització territorial de la ciutat el PSUC, primer en el marc del procés constituent i després en el marc dels ajuntaments fruit de les eleccions municipals, proposa la redacció de la Carta Municipal de Barcelona,³⁵⁹ com un instrument clau de l'autonomia de Barcelona. Aquesta és una altra reivindicació que es veurà modificada conceptualment, ja que en un possible procés constituent la Carta Municipal podria haver estat la 'Constitució de la ciutat.' A l'empara dels ajuntaments instituïts, en el millor dels casos, podrà reflectir en major o menor mesura els drets o els deures de la ciutadania (de la ciutat), però no serà en cap cas un document constituent.

Hi ha dos elements en el programa del PSUC que el travessen tant textualment com conceptualment. El primer és la voluntat que el govern municipal sorgit de les eleccions ha de constituir-se com un govern unitari de centre-esquerra, com a bloc contra les forces que consideren directament hereves del franquisme, en especial la UCD. El segon és una ferma confiança en l'Estatut d'autonomia (aprovat pels parlamentaris catalans el gener del 79) com aixopluc d'un nou marc polític on s'ha de desenvolupar un debat territorial que ha de ressituar el municipi. Aquests dos elements, a part de la significació que tenen per si mateixos, comporten un compàs d'espera i per tant una acceptació del marc legal-administratiu tant en termes de democràcia com en termes de territori.

³⁵⁸ Creus, R. (1979). Les Diputacions una eina de la dreta. *Treball*, 570. P. 5.

³⁵⁹ Cal indicar que els treballs per redactar una nova Carta Municipal començaran immediatament després de les eleccions municipals de 1979, però la Carta no s'aprovarà fins el 1998, allargant així la vigència de la Llei de règim especial de Barcelona franquista vint anys més. Convé destacar únicament la singularitat que ja en el 1977 figuri també en el programa electoral municipal del PSUC. Com ja s'ha indicat, anteriorment, més endavant es dedica un apartat a l'anàlisi de la Carta Municipal.

Finalment, per la seva incidència en la concepció municipal hi ha un element més del programa del PSUC, per a les municipals de 1979, que cal subratllar: el finançament municipal. Consideren que a més de comptar amb els recursos de les Diputacions (que desapareixeran) els municipis han de comptar amb un traspàs de recursos que garanteixi poder exercir amb autonomia les competències que li seran traspassades, recursos que són possibles si es redueixen, bàsicament, els que estan a disposició de l'Estat. El candidat a alcalde a les eleccions municipals pel PSUC fou Josep Miquel Abad.³⁶⁰

A més del PSC i el PSUC hi ha un seguit d'organitzacions d'esquerra de caràcter minoritari -com ja s'ha comentat- l'interès fonamental de les quals no recau tant en la seva implantació en el moviment, com en el contingut de les seves propostes. Entre aquestes organitzacions es troba tot un ventall ideològic: hi ha anarquistes i marxistes (de molt diverses afiliacions), cosa que fa que tant des de l'àmbit analític com prepositiu presentin alternatives diferents. A més, el reconeixement del marc territorial on desenvolupen la seva activitat també és diferent, amb opcions que es circumscriuen a les nacions i opcions de l'Estat. No obstant, amb l'afany de trobar conceptualitzacions comunes, es pot afirmar que palesen una desconfiança amb l'Estat i com a conseqüència amb totes les polítiques que se'n generin. Algunes d'aquestes opcions voldran destruir l'Estat, altres el voldran transformar i altres se'n voldran independitzar, en general totes des d'una perspectiva de classe. Així, a l'anomenada transició li contraposen la ruptura amb l'Estat, interpretant que la conquesta de les llibertats democràtiques és un estadi necessari vers la transformació social que porti la classe obrera al poder.

En aquest marc divers, un punt de confluència és la consideració del municipi com a peça clau per a la democratització i la transformació social. La proximitat a les persones i al territori té una importància cabdal tant en la democràcia electoral com en la democràcia directa. Cal indicar, però, una concepció escèptica davant les eleccions municipals; així, durant els quatre anys entre el final de la Dictadura i la celebració de les eleccions es plantegen: “(...) pot ser aquest ajuntament, econòmicament dependent i políticament

³⁶⁰ Josep Miquel Abad (1946). Durant la primera legislatura va ser tinent d'alcalde d'urbanisme i simultàniament ocupà llocs de responsabilitat en el Consorci de la Zona Franca, el Port de Barcelona, etc. Durant la segona legislatura fou el president de la Fira de Barcelona i el 1987 fou nomenat Conseller delegat del Comitè Organitzador Olímpic (COOB 92). Amb posterioritat a la celebració dels Jocs Olímpics va tenir càrrecs de màxim nivell a l'empresa privada: Planeta, Antena 3, Vueling, El Corte Inglés.

controlat, un centre de poder real per als interessos de les classes dominades?”³⁶¹ Aquesta pregunta la fonamenten no sols en qüestions ideològiques, sinó en la vigència de la Llei de règim local de 1975 (vigent fins el 1985) que marca la dependència de l'ajuntament d'administracions superiors i determina les funcions i competències municipals. De fet afirmen que l'elegibilitat dels regidors no anul·la la funció de l'ajuntament com a part de l'estructura de l'Estat, que més enllà de la seva configuració defensa els interessos de classe del capitalisme. Tot i que algunes d'aquestes organitzacions³⁶² varen proposar no participar en les eleccions municipals, en general la crítica al baix nivell de democràcia que els atribuïren provocà un seguit de propostes democràtiques força més amplies que a continuació s'intenten sintetitzar.

- Proposen la descentralització no sols des d'una perspectiva democràtica, sinó com una eina per fomentar l'organització i consolidació dels moviments populars. Consideren la descentralització com l'actuació fonamental de la democratització, i així afirmen: “la descentralització municipal ha de ser una part important de la democratització de l'ajuntament, de tal manera que el major o menor grau de descentralització assolit ens indicarà fins a quin punt estem davant d'un ajuntament renovat.”³⁶³
- Aquesta descentralització, que en una primera instància situen en el nivell del districte, la plantegen amb l'objectiu que els districtes representin el poder popular del territori i no que facin funcions de representació l'ajuntament o que siguin delegacions de l'ajuntament. I assignen el valor als districtes en funció de llur capacitat per incorporar alternatives del veïnat: “(...) l'única descentralització real: que els problemes i solucions siguin decidits per les assemblees dels barris que en aquesta perspectiva han d'arribar a articular-se a nivell de ciutat.”³⁶⁴ Així, “(...) la democratització assolida a l'ajuntament expressarà el seu nivell en l'aprofundiment a què arribi aquesta participació i control.”³⁶⁵

³⁶¹ Colectivo. (1978). *Poder local. Poder municipal. Elementos de anàlisis*. Madrid: Ed. Zero-Zyx. P. 7.

³⁶² Les més reticents a participar en les eleccions eren els grups llibertaris que sorgien arreu, alguns de bell nou, alguns a l'entorn de la CNT. També entre organitzacions de l'anomenada extrema esquerra (Lliga Comunista, Lliga Comunista Revolucionària, Partit Socialista d'Alliberament Nacional, Moviment Comunista de Catalunya, Partit del Treball d'Espanya, Bandera Roja...) hi havien diferents opcions sobre la participació electoral i sobre les alternatives municipals.

³⁶³ Colectivo. (1978). *Poder local. Poder municipal. Elementos de anàlisis*. Madrid: Ed. Zero-Zyx. P. 68.

³⁶⁴ Colectivo. (1978). *Poder local. Poder municipal. Elementos de anàlisis*. Madrid: Ed. Zero-Zyx. P. 69-70.

³⁶⁵ Colectivo. (1978). *Poder local. Poder municipal. Elementos de anàlisis*. Madrid: Ed. Zero-Zyx. P. 70.

- El concepte d'autonomia municipal es planteja com “(...) el dret dels ciutadans a l'autogovern de la seva comunitat.”³⁶⁶ A partir d'aquesta definició, s'explica la importància que l'ajuntament tingui recursos propis econòmics i polítics per exercir l'autonomia i es proposen uns mínims d'aquesta autonomia: potestat tributària pròpia, dins del sistema fiscal general; poder en el planejament general d'ordenació urbanística; control i sanció en tots els camps propis de l'activitat municipal; organització i gestió dels serveis propis i intervenció en els de competència autonòmica o estatal que es desenvolupin en el seu àmbit; limitació de la facultat de l'Estat en els actes i acords municipals. Aquests mínims han d'anar acompanyats de la participació i el control popular, i així consideren que s'ha d' “arribar al control directe per part dels veïns i les seves organitzacions dels plans, despeses i activitats municipals. És a dir, l'objectiu no és sols la democratització formal de les estructures municipals sinó impulsar formes de democràcia directa.”³⁶⁷ A partir d'aquí desenvolupen un seguit de propostes tant quant a drets com quant a organismes que recullen des de diferents tipus de referèndum fins comissions de control regulars sobre el funcionament municipal.

Catalunya i la ciutat de Barcelona ja havien evidenciat un comportament electoral diferenciat del de l'Estat en les eleccions realitzades, i les municipals no van ser una excepció. Les eleccions municipals de 3 d'abril de 1979 les guanya el PSC amb 272.512 vots (33,9%), seguit pel PSUC amb 151.288 vots (18,8%), per CDC amb 148.806 vots (18,5%), per la CC-UCD amb 133.885 vots (16,7%), per ERC-FNC amb 41.845 vots (5,23%) i per CD amb 24.039 vots (3,0%). Cal indicar que per part de l'esquerra hi ha quatre formacions que es van presentar per separat (PTC-UC, MCC-OEC, PSAN, LCR) i que entre totes obtingueren 18.153 vots (2,3%). Els partits d'esquerra obtenen majoria absoluta en vots i percentatge de vots vàlids, i per tant es generà un escenari municipal amb força possibilitats; tanmateix hi ha un 45,7% d'abstenció, un percentatge força notable (aquesta abstenció al Districte V d'El Raval arriba al 53,4%). La majoria de vots a l'esquerra pren més rellevància perquè en el conjunt de l'Estat espanyol la UCD obté els millors resultats (30,6%), seguida pel PSOE (28,2%) i pel PCE (13,1%). Tant els

³⁶⁶ Colectivo. (1978). *Poder local. Poder municipal. Elementos de anàlisis*. Madrid: Ed. Zero-Zyx. P. 73.

³⁶⁷ Colectivo. (1978). *Poder local. Poder municipal. Elementos de anàlisis*. Madrid: Ed. Zero-Zyx. P. 77.

resultats com l'abstenció són susceptibles de múltiples anàlisis,³⁶⁸ però sembla força evident l'existència d'una majoria d'esquerres i l'existència d'un cert desengany popular, tot i tractar-se de les primeres eleccions municipals.

El govern de l'Ajuntament sortit de les primeres eleccions municipals³⁶⁹ ha d'assumir una situació força complexa, començant per la implantació de determinats aspectes democràtics, en el si d'una institució franquista de dimensions considerables i encarar els problemes de la ciutat heretats i presents. La mobilització popular -i específicament veïnal- sostinguda durant aquests anys demanava canvis profunds i el govern municipal havia de donar resposta a aquestes demandes que configuraven, fonamentalment, la seva base electoral.

De les diferents opcions polítiques que es podien prendre -cap de les quals senzilla- el govern municipal va optar per moure's en els límits de la legislació i dels marges permesos, en consonància amb l'actitud del conjunt dels partits majoritaris de l'oposició a la Dictadura, que assumiren formar part del sistema i normalitzar els aparells de l'Estat renunciant a una ruptura amb el passat i optant per l'anomenada transició. Si a nivell d'Estat comportava acceptar que la policia que torturava el dia abans als calabossos, el matí següent passava a ser una policia democràtica, que els jutges que condemnaven, durant més de quaranta anys, qualsevol idea o acte democràtic ara passarien a ser demòcrates, renunciar a la República per una Monarquia imposada i fruit del precedent cop d'Estat, etc., a nivell municipal, la renúncia passava per conservar la institució, reformant-la i donant-li continuïtat. Personatges franquistes notables, funcionaris (inclosa la guàrdia urbana) són assimilats al nou ajuntament i alguns d'ells jugaran un paper rellevant, durant els següents anys, en les polítiques i iniciatives municipals. Un dels fets que fa possible aquesta transició a l'Ajuntament és la integració progressiva de part dels dirigents veïnals o bé en la política institucional o bé en la política dirigida i regulada des de la institució, cosa que va afeblir les organitzacions veïnals i va causar un seguit de

³⁶⁸ Entre les diferents anàlisis s'han triat com a mostra les següents per la perspectiva d'esquerres que aporten i per la seva contemporaneïtat, ja que es publiquen immediatament després de les eleccions: Maymó, J. M. (1979). Valoració de les eleccions legislatives i municipals a Catalunya. *Nous Horitzons*, 54. P. 3-19; Borja, J. (1979). Sobre la nostra política municipal avui. *Nous Horitzons*, 54. P. 29-36.

³⁶⁹ Entre els 43 regidors electes, es forma un primer govern municipal, el 1979, amb PSC, PSUC i CDC, el 1980 es reforma el govern i hi entra ERC, el 1981 es torna a reformar i resten al govern PSC i PSUC, i el 1982 arran del nomenament de Pasqual Maragall com a alcalde en substitució de Narcís Serra, es torna a reformar el govern, també amb PSC i PSUC.

debats i contradiccions que comportà inclús la desaparició d'algunes d'aquelles organitzacions.

Des d'una perspectiva de més de quaranta anys, els resultats de la transició constaten el manteniment de l'aparell de l'Estat. Amb el pas del temps és més fàcil fer una valoració que no enmig de la gran turbulència del moment, tot i que arreu s'ha pogut fer altres canvis de règim, condemnant els assassins i torturadors, canviant la forma de l'Estat i implantant nous sistemes polítics.

El govern municipal afronta alguna de les reformes que s'havien de fer, en aquests primers anys, amb actuacions i accions, però també amb reflexió. S'encarregaren un seguit d'estudis i s'encetaren un reguitzell de debats per organitzar la ciutat. I en el marc d'aquesta organització, destaquen els àmbits territorial i democràtic.

4.1.3. La nova organització territorial de la ciutat (1979-1984)

Els moviments populars veïnals s'havien identificat amb uns territoris concrets on exercien en molts casos sobirania, territoris alguns dels quals responien a una llarga tradició històrica i d'altres a una configuració recent. Tot i que força d'aquests moviments populars (i les seves organitzacions) estaven sota el paraigua de la FAVB, tenien un component autònom important.³⁷⁰

El nou consistori definí com un dels eixos del programa de govern la descentralització de la ciutat, possiblement per donar resposta als moviments veïnals territorialitzats (en barris, o en parts d'aquests) i per fer front a una organització de la ciutat, més fonamentada en criteris tècnics que donessin resposta als greus problemes generats durant la Dictadura. Una de les actuacions, en aquest sentit, fou la creació de l'Àrea de Descentralització i de

³⁷⁰ Hi ha força estudis sobre el moviment veïnal i la FAVB, tant en els anys de l'anomenada transició, com posteriors. Per al present apartat, a més de les pròpies publicacions de la FAVB, s'han consultat, entre altres: Acebal, M.A. (2014). *El moviment ciutadà i la transició a Barcelona: la FAVB* (Tesi doctoral). Recuperat de: http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/54543/1/MAA_TESI.pdf; Alabart, A. (1982). *Els barris de Barcelona i el moviment associatiu veïnal* (Tesi doctoral). Recuperat de: <http://hdl.handle.net/2445/65794>; ; López, A. (2018). *El moviment veïnal al Poble Sec i Montjuïc durant els governs d'esquerres a Barcelona (1979-2011): el diàleg entre moviment veïnal i les institucions municipals* (Tesi doctoral). Recuperat de: <http://hdl.handle.net/2445/127047>; Molinero, C., Ysàs, P., Bordetas, J. (2010). *Construint la ciutat democràtica: el moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició*. Barcelona: Ed. Bellaterra.

Participació ciutadana, amb l'objectiu de formular les propostes i promoure els canvis.

Jordi Vallverdú³⁷¹ explica:

(...) la voluntat renovadora de l'Ajuntament de Barcelona, sorgit l'abril de 1979 de les primeres eleccions democràtiques, es va fer palesa en l'aprovació de la descentralització com un dels eixos vertebradors del seu programa de govern.

La vella divisió en dotze districtes des del 1949 no era adequada; eren districtes desiguals pel seu nombre d'habitants, no responien a la morfologia del territori i trencaven nuclis històrics de convivència.³⁷²

Aquestes paraules responen a l'esmentada prioritat de l'Ajuntament i a l'herència de l'organització territorial de 1949,³⁷³ indicant que la Llei Especial de la ciutat de 1960 (Carta Municipal de Barcelona, vigent el 1981) no va introduir modificacions a la distribució territorial de Barcelona.

La divisió territorial és una decisió política fonamental i l'Ajuntament decideix afrontar-la des de la reforma, imprimint un caràcter tècnic – administratiu i renunciant a una democratització profunda de la ciutat, en harmonia amb la política general, la de l'Estat i la de la (futura) Autonomia.

Una decisió d'aquesta envergadura rep pressions i influències des de perspectives diferents i des d'interessos diversos, algunes vegades fins i tot contraposats. Intentar sintetitzar-les és complex i, a priori, significa reconèixer la possibilitat de no fer-ne una presentació completa, però tot i així s'ha d'assenyalar:

- els moviments populars veïnals a més d'expressar les seves reivindicacions mitjançant els programes de diferents formacions polítiques, reivindicaven qüestions territorials específiques,
- en l'àmbit de les influències de caràcter més teòric, cal recordar que feia més de deu anys que Henri Lefebvre havia promogut el "Dret a la Ciutat" i que algunes de les persones³⁷⁴ directament o indirectament vinculades a l'Ajuntament havien

³⁷¹ Regidor de l'Ajuntament de Barcelona pel PSC, durant els dos primers mandats, 1979-1983 i 1983-1987.

³⁷² Vallverdú, Jordi. Presentació. Dins de Casassas, Ll., Clusa, J., Domènech, E., Junca, F. *L'organització territorial i administrativa de Barcelona- Funcions i àmbits de descentralització: els nous districtes*. (1981). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P.3.

³⁷³ La divisió territorial de Barcelona en dotze districtes es deu a un acord consistorial del plenari de l'Ajuntament del 22 de març de 1949. A la *Gasetta Municipal de Barcelona*, any. XXXVI, núm. 45, de 7 de novembre de 1949 hi figura una descripció i un plànol dels districtes.

³⁷⁴ Ens referim, entre altres, a Jordi Borja i Manuel Castells.

treballat en aquest entorn. Per tant hi havia la possibilitat que les aportacions elaborades sobre el Dret a la Ciutat i altres de realitzades en aquest sentit, arribessin directament a la Ciutat,

- quant a influències més genèriques a nivell internacional se'n pot destacar dues: la italiana (fonamentada en els municipis en els quals el Partit Comunista d'Itàlia estava al govern) i l'anglesa (fonamentada en la configuració del Gran Londres).³⁷⁵
- els antecedents legals i normatius hereten formulacions i articulats els uns dels altres, però sobretot el marc legal vigent (que com s'ha citat anteriorment es fonamenta en lleis franquistes i/o de clar tarannà continuista) i en el pacte d'Estat constitucional,
- tanmateix, hi ha un sediment històric-geogràfic al qual els diferents autors recorren per reforçar les seves argumentacions: Pau Vila (1881-1980), Pierre Vilar (1906-2003), Carles Soldevila (1892-1967), Lluís Solé (1908-1985), Francesc Carreres (1862-1937), Agustí Duran (1887-1975), Jaume Vicens (1910-1960), etc.; i també es citen antecedents en funció de la temàtica concreta que es vol tractar: així per exemple en el disseny dels límits dels barris i districtes de la ciutat es citen els treballs d'Anna Alabart, Mercè Tatjer, etc.,
- en l'àmbit de les influències reflectides en els treballs encarregats i/o realitzats pel propi Ajuntament a l'objecte de realitzar la divisió territorial es citen, en aquests anys de forma recurrent, els diferents treballs de Lluís Casassas, Joaquim Clusa i Jordi Borja³⁷⁶ (primer com a assessor i després com a regidor). En especial pel que implica en aquest període, tenen una notable importància els treballs recollits en la sèrie de carpetes que reben el nom de "Papers de l'Àrea de descentralització i participació ciutadana" de l'Ajuntament de Barcelona,
- finalment, hi ha un seguit d'influències difícilment classificables tant de l'àmbit econòmic, que tenen la seva màxima expressió en personatges amb interessos en

³⁷⁵ La inspiració del Gran Londres, té una certa tradició, ja que era present a l'Informe de Francesc Carreras Candi (1862-1937) l'any 1916 i abans en els debats sobre l'agregació dels municipis del Pla a finals del segle XIX. Carreras, F., Ribera, J., de Nadal, J. M., Santoma, J. (1916?). *Informe sobre el Règimen Municipal de Barcelona*. Barcelona: Impremta Albert Martín.

³⁷⁶ Jordi Borja fou regidor de descentralització i participació de l'Ajuntament de Barcelona pel PSUC del 1987 al 1991, tot i que ocupà diferents responsabilitats en la política municipal, abans i després del mandat.

el sòl i la construcció que exerceixen la seva pressió, com també de l'àmbit polític: aquestes força variades, en resposta al compromís amb l'electorat d'un territori determinat, als interessos de manteniment d'una certa influència en aquest territori per part d'un partit polític, etc.

La tasca primordial i prioritària que l'Ajuntament considera que ha d'abordar en l'ordenació de la ciutat és la seva divisió administrativa, que es defineix com “necessària des de qualsevol punt de vista, donat el desequilibri existent entre els districtes pel que fa a la seva població i estructura”³⁷⁷ i especifica:

(...) la definició o delimitació dels barris era indispensable si hom no volia tornar a caure en una situació com l'actual en què no solament són ignorats els límits d'alguns barris sinó que alguns d'ells es troben dividits en dos o tres districtes. La nova divisió de la ciutat en districtes ha d'aconseguir estructurar, doncs, uns districtes coherents i uns barris ben delimitats com a unitats de participació.³⁷⁸

S'ha de subratllar que es fa una referència explícita als districtes i als barris com unitats de participació, ja des dels orígens de la idea de la nova divisió territorial de la ciutat.

A aquest efecte el Consell Plenari Municipal, en l'acord de 23 de juliol de 1979, crea una Comissió municipal especial i en l'acord, de 17 de desembre de 1979, una Comissió ciutadana, formada per les entitats amb l'objectiu d'aportar el seu parer i seguir el desenvolupament dels treballs al respecte. Així mateix, el 21 de desembre de 1979 s'aprova (definitivament) el Reglament dels Consells Municipals de Districte. Dues comissions d'immediata creació i un reglament aprovat, pocs mesos després de les eleccions municipals, indiquen una prioritat clara del nou Ajuntament que s'haurà de mesurar pels resultats que assoleix.

En aquest procés hi ha una obra que necessita especial menció, no només pel fet de ser un encàrrec directe de l'Ajuntament³⁷⁹ sinó per la repercussió i influència que tindrà posteriorment en la divisió territorial de la ciutat, en els seus objectius i característiques. Es tracta de “L'organització territorial i administrativa de Barcelona - Funcions i àmbits

³⁷⁷ Àrea de descentralització i participació ciutadana de l'Ajuntament de Barcelona. *Memòria. Maig 1979 - juliol 1980*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P.12.

³⁷⁸ Àrea de descentralització i participació ciutadana de l'Ajuntament de Barcelona. *Memòria. Maig 1979 - juliol 1980*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P.13.

³⁷⁹ Encàrrec de l'Àrea de Descentralització i de Participació Ciutadana de l'octubre de 1980 i que es presentà el juny de 1981, al qual es destinen 2.352.000 pessetes i 3.500 hores professionals, segons el mateix document. Cal fer notar que l'encàrrec es realitza en 9 mesos.

de descentralització: els nous districtes” de Lluís Casassas, Joaquim Clusa, Eduard Domènech i Ferran Juncà. Al principi de l'obra³⁸⁰ els autors justifiquen l'encàrrec de forma aclaridora:

(...) les necessitats i condicionants d'una nova divisió administrativa, és a dir, d'una ORGANITZACIÓ TERRITORIAL de la ciutat, es poden sistematitzar en els següents aspectes:

1. La divisió de 1949³⁸¹ trenca les barriades històriques.
2. Els districtes actuals presenten desproporcions en població resident i problemàtica territorial.
3. La voluntat efectiva de descentralització i participació del nou Ajuntament, amb l'objectiu de donar poder polític i administratiu als àmbits de descentralització per a poder incidir en la millora de la qualitat de vida dels ciutadans.
4. Els canvis demogràfics i físics que s'han produït a Barcelona i al seu entorn metropolità des del 1949 ençà.
5. Els canvis en la mobilitat, la xarxa urbana de transport i en els hàbits de compra.

Són arguments inapel·lables, però que introdueixen dues qüestions d'especial interès, respecte del territori i de la democràcia: la primera és que els canvis demogràfics, de mobilitat, etc., que justificaven una nova organització territorial per la distància cronològica amb la darrera, de 32 anys (1949 a 1981), no justificaran noves revisions territorials periòdiques; la segona és respecte de la voluntat efectiva de descentralització i participació. El mateix document especifica que aquesta voluntat és el condicionament polític més important de la nova organització territorial de Barcelona i que el contingut, en referència a les funcions i competències, és més important que el continent, en referència a la nova delimitació dels districtes, i s'afegeix que aquesta prioritat comporta diferents condicionants:

Primer, que els àmbits a delimitar siguin significatius com a àmbits de vida col·lectiva i vida associativa, especialment en el passat immediat.

Segon, que les funcions i camp de decisió política del nou govern dels nous Consells Municipals de Districte puguin incidir en les causes de les necessitats socials i locals generades dins del seu àmbit territorial d'actuació. Això vol dir que les funcions o competències puguin tractar

³⁸⁰ Casassas, Ll., Clusa, J., Domènech, E., Junca, F. (1981). *L'organització territorial i administrativa de Barcelona- Funcions i àmbits de descentralització: els nous districtes*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P.12.

³⁸¹ En l'original probablement hi ha un error tipogràfic, ja que es fa referència a l'any 1959 i no 1949, un error que s'ha corregit en les diferents referències.

problemàtiques localment generades, deixant a l'Ajuntament de la ciutat aquelles qüestions que necessiten un tractament d'àmbit ciutadà. (Nota adjunta: l'elaboració dels Pressupostos i Programes d'Actuació per Districte iniciada el 1980, així com les inversions de lliure disposició, són passos clars de la voluntat de l'Ajuntament.)

Tercer, que el ciutadà obtingui de la descentralització una millora en els serveis i una major participació en les decisions que l'afecten. Això requereix que les funcions tecno-administratives, necessari suport de la decisió política, es facin amb eficàcia i amb el mínim cost possible. La descentralització ha d'anar acompanyada per un traspàs de mitjans humans de l'Ajuntament a la ciutat i cal garantir la millor eficàcia possible en aquest traspàs.

Quart, que la descentralització serveixi per integrar millor els grups socials que territorialment i socialment estan més marginats, com a resultat dels processos urbanístics i socials.³⁸²

Com es pot observar, la proposta inicial, sense depassar cap límit ni polític ni administratiu, dins dels paràmetres legals i de la democràcia representativa, preveu la descentralització territorial en el nivell dels districtes i una dotació financera, imprescindible per a llur autonomia, tot i que manté la presa de decisions en mans dels polítics electes i del govern municipal. A la llum dels resultats, es pot dir que no s'ha avançat gaire o s'ha fet molt insuficientment en els darrers quaranta anys. Tanmateix, aquestes propostes formen part d'un procés de debat que finalitzarà el 1984, i per tant encara s'està lluny de la seva resolució. Un debat i una resolució que s'intentarà reflectir en les següents pàgines.

Aquest procés de divisió territorial ha d'encarar-se amb una ciutat que sota el franquisme havia estat utilitzada per extreure'n els màxims rendiments per a la Dictadura, sense cap tipus de compensació per a la població. Així, quan es comença el debat sobre la descentralització i la divisió territorial, la ciutat està dividida en dotze districtes configurats el 1949 i que es mantingueren fins el 1984, amb petites modificacions i la divisió del districte XII en dos (nord i sud, separats per la Meridiana), l'any 1979, per encabir els barris de La Porta i de Nou Barris. Però a més d'aquesta divisió administrativa de l'Ajuntament, la ciutat és subjecte d'altres divisions territorials, no coincidents amb

³⁸² Casassas, Ll., Clusa, J., Domènech, E., Junca, F. (1981). *L'organització territorial i administrativa de Barcelona- Funcions i àmbits de descentralització: els nous districtes*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P.17.

els districtes, ni entre elles, com les 12 zones de contribució, les 13 àrees d'actuació del jutjats municipals, els 17 districtes o comissaries de la policia nacional espanyola, els 37 districtes postals (reorganitzats el 1977), o les 13 zones del Registre de la Propietat. Aquestes distintes divisions estan presents en els treballs de la nova organització territorial, que considera que hauria d'haver-hi una sola divisió territorial per al millor funcionament de la ciutat. En paral·lel a aquest procés la FAVB lluitava pel reconeixement de les barriades, tant per convicció com per la seva configuració organitzativa a partir de les AAVV normalment adscrites a una barriada i sempre amb un alt grau d'arrelament i coneixement del territori. El juny de 1980, la FAVB va presentar la primera informació pública que passà pels Consells de Districte i finalment fou acceptada pel Consell del Ple Municipal i per la Comissió ciutadana, i així aquest mapa de barriades fou la base de posteriors treballs.³⁸³

Potser en aquest marc, cal encarar un dels temes menys tractats i alhora més citats en els treballs que és la grandària que han de tenir les noves divisions territorials i que quasi totes les aportacions i estudis interpreten que han de ser els districtes. S'indiquen dues qüestions preliminars: la primera és que no hi ha referències a les grandàries de població per unitat territorial expressades pels partits polítics (50.000-70.000 persones), durant la campanya electoral, sinó que les propostes es situen en xifres força superiors; la segona, que les organitzacions veïnals que aporten llurs propostes a l'Ajuntament per a la nova divisió territorial, a mesura que aquesta avança passen de defensar les unitats territorials dels barris com a bàsiques a mantenir una posició dual entre la divisió territorial administrativa de grandària superior i la participativa de grandària inferior,³⁸⁴ una conformitat -no exempta de crítiques- amb la grandària dels districtes resultants.

Respecte de la grandària, s'aprecia una contradicció, no explicitada (a excepció d'alguna tímida referència en algun document de la FAVB que es tractarà més endavant): funcionalitat versus democràcia. Més enllà del debat teòric, en aquesta contradicció rau

³⁸³ Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1983). *La divisió territorial de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers 1.

En aquesta carpeta hi ha una un seguit de mapes de la ciutat de Barcelona que reflecteixen les diferents propostes, entre les quals hi ha el titulat *Límits Grans Barris* de la FAVB de l'octubre de 1980. Així mateix, en aquesta mateixa carpeta es publica una *Comunicació de la FAVB a la Comissió ciutadana*, d'octubre de 1983, on s'argumenta la seva proposta de delimitació de barris.

³⁸⁴ Aquestes referències es poden trobar, entre altres documents, a la *Comunicació de la FAVB a la Comissió ciutadana*, d'octubre de 1983, citada en la nota a peu de pàgina anterior.

el model de ciutat: sense entrar al detall, com més grans siguin les divisions territorials més allunyades resten de la pràctica democràtica i possiblement més funcionals (rendibles) són per a determinats serveis, si més no d'acord amb els paràmetres tècnics i instrumentals d'aquells anys. Aquest és el debat que considerem clau que s'ha obviat i que es va abandonar amb la divisió territorial de 1984 que poc a poc va passar de ser un debat polític a ser un debat tècnic i que s'ha seguit obviat durant les posteriors legislatures, fins l'actualitat.

La Comissió de Participació Ciutadana i l'Àrea de Descentralització i Participació formulen dues propostes, una de 16 unitats territorials i una altra de 10 unitats territorials; per altra banda l'estudi (ja citat) de Casassas, Clusa, Domènech i Juncà formulen una proposta de 9 unitats. S'ha de dir que totes les propostes tenen en compte la realitat territorial i respecten la seva expressió, en un intent de no dividir barris i d'argumentar de forma suficient la vida a la ciutat, la mobilitat, la connectivitat, etc. Però revisant les metodologies emprades no s'ha trobat cap indicació sobre el nombre d'habitants que han de tenir les unitats; sí que hi ha arguments sobre l'equilibri (en nombre d'habitants) que han de tenir les diferents unitats i les funcions que han de ser administrades des dels districtes, però no sobre les raons per les quals se'n determina la grandària. Cal pensar que la interpretació de la democràcia municipal que es feia l'any 1980 venia condicionada per la història recent del país i pels pactes d'Estat i comptava no sols amb el vistiplau dels partits polítics sinó que n'eren els impulsors, mentre renunciaven a altres models municipals força més democràtics.

La grandària (en nombre d'habitants) de les unitats territorials és un tema clau des de la perspectiva democràtica -no solament en termes electorals-, ja que la capacitat d'expressar i decidir s'allunya com més gran és la unitat, es perd la possibilitat de comunicació directa, es dilueixen i generalitzen els problemes i es perd la cohesió i la força de la lluita vinculada al territori. Hi ha la possibilitat que el determinant de la grandària de les unitats territorials no pugui ser argumentat (com ho és el seu equilibri) o bé que aquest debat es doni per tancat quan no es va produir mai, cosa que implica una voluntat política d'evitar-lo.

Hi ha evidències de la importància que es dona a l'actuació pública i a les influències que exerceix en el territori. En l'anàlisi d'aquestes influències es manifesta que "l'objecte de l'estudi de les funcions públiques és la identificació de l'escala territorial (nombre i

grandària de les unitats) d'aquells serveis públics que es puguin gestionar en àmbits territorials més petits que el municipi.”³⁸⁵ Però aquestes evidències es centren en les funcions municipals i entenen la participació ciutadana com la possibilitat del veïnat d'opinar, mitjançant els canals establerts, sobre les qüestions que els afectin directament, mantenint el poder decisor centralitzat. Aquesta focalització en la funcionalitat i en l'operativitat dels serveis comporta que la grandària de les unitats òptima per a aquests se suposi òptima per a tot, incloent l'organització democràtica i electoral de la ciutat. És a partir d'aquest raonament (que demostra l'existència d'una proposta política) que es pot explicar que les unitats territorials bàsiques fossin els districtes i no els barris, per exemple. Així es diu:

(...) els requeriments territorials estudiats i les mateixes divisions, diferents entre si, dels departaments municipals donen un nombre d'unitats que oscil·la entre cinc (bombers, hospitals, etc.) i deu (guàrdia urbana), amb un nombre més repetit entre sis i vuit unitats (abastiment, neteja, esports, joventut, etc.) i amb poblacions residents entre 150.000 i 300.000 persones. Les argumentacions de cada servei municipal estan influïdes, tant per la distribució territorial de les pròpies instal·lacions (no sempre homogènia a la ciutat) com per la pròpia dotació de recursos humans. És important establir que, per a molts serveis, la descentralització efectiva podria reproduir la mateixa estructura administrativa de l'Ajuntament; la dotació de recursos humans i econòmics de l'Ajuntament permet la creació d'unitats territorials semblants a molts municipis catalans de la dimensió demogràfica indicada.³⁸⁶

Finalment, aquesta primera proposta es concreta en la creació de 9 districtes, per comptes dels 12 (13 si es comptabilitza la divisió del districte XII del 1979) que existien en aquells moments. Una reducció que, a primera vista, contrasta amb la voluntat de descentralització, territorialització i participació esmentades repetidament per l'Ajuntament. Després de les negociacions i transaccions acabaran sent els 10 districtes que bàsicament es mantenen fins l'actualitat. La proposta definitiva s'aprova al 18 de gener de 1984 en Consell Plenari,³⁸⁷ la presentació de la proposta al Plenari la fa Jordi Borja,³⁸⁸ que dona rellevància a l'acord com

³⁸⁵ Casassas, Ll., Clusa, J., Domènech, E., Juncà, F. (1981). *L'organització territorial i administrativa de Barcelona- Funcions i àmbits de descentralització: els nous districtes*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P.90.

³⁸⁶ Casassas, Ll., Clusa, J., Domènech, E., Junca, F. (1981). *L'organització territorial i administrativa de Barcelona- Funcions i àmbits de descentralització: els nous districtes*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P.241.

³⁸⁷ L'acord es publica a la *Gaseta Municipal de Barcelona*, 3, de 30 de gener de 1984. P. 45-48.

³⁸⁸ En qualitat de Vicepresident de la Comissió de Descentralització i Participació ciutadana.

un esdeveniment de la ciutat ja que només s'han realitzat tres divisions de Districtes prèvies (1878, 1897 i 1949), classifica la divisió en Districtes com “un fet polític-administratiu estable”³⁸⁹ i explica que s'han tingut en compte, per una banda, els elements històrico-urbans procurant constituir uns Districtes amb una personalitat, una coherència i una centralitat ben definides per als ciutadans, i per l'altra, elements funcionals administratius cercant uns Districtes amb un cert equilibri de població i de superfície i amb uns límits clars per tal de fer una veritable descentralització; que hi ha dos Districtes que representen la Barcelona de sempre: la Ciutat Vella i l'Eixample; que altres set corresponen als antics Municipis agregats a la Ciutat, i encara que no reproduïxen exactament el mapa de l'antiga estructura municipal perquè la realitat urbana demogràfica i geogràfica ho impedeix, es recolzen en la personalitat històrica de tals municipis: Sants-Montjuïc, Les Corts, Sarrià-Sant Gervasi, Gràcia, Horta-Guinardó, Sant Andreu i Sant Martí de Provençals; que el desè Districte -la Ciutat Nord, denominació discutible i condicionada a trobar-ne una altra de més encertada- és producte del creixement urbà del segle XX; que un cop aprovada la nova divisió territorial, es podrà iniciar el procés de descentralització de funcions, de personal i de competències envers els Districtes, els quals aproparan la gestió als ciutadans i possibilitaran la participació ciutadana; que en la nova divisió territorial s'ha mirat de no trencar la unitat de la cinquantena de barris que té la Ciutat, els quals són unes unitats socials i variables amb vida associativa; que la personalitat dels nous Districtes quedarà definida més pel seu futur com a òrgans de descentralització que no pas per la seva realitat històrica.³⁹⁰

La proposta definitiva s'allunya força de les propostes defensades pels propis partits polítics que la promocionen i l'aproven, sobretot abans de 1978 i inclús en la campanya electoral de 1979. En el transcurs d'aquests anys va canviar, i es va passar d'un procés constituent democràtic a l'acceptació de la institucionalitat heretada, deixant de banda la seva democratització mitjançant l'elecció dels regidors amb una participació ciutadana institucionalitzada es va optar per a la construcció d'una divisió territorial lluny dels requeriments democràtics de proximitat (descentralització, desconcentració i participació), amb la implantació d'uns Districtes “estables” amb més població que la majoria del municipis de Catalunya i abandonant l'opció d'articular els barris com a base

³⁸⁹ *Gasetta Municipal de Barcelona*, 3, de 30 de gener de 1984. P. 46.

³⁹⁰ *Gasetta Municipal de Barcelona*, 3, de 30 de gener de 1984. P. 46.

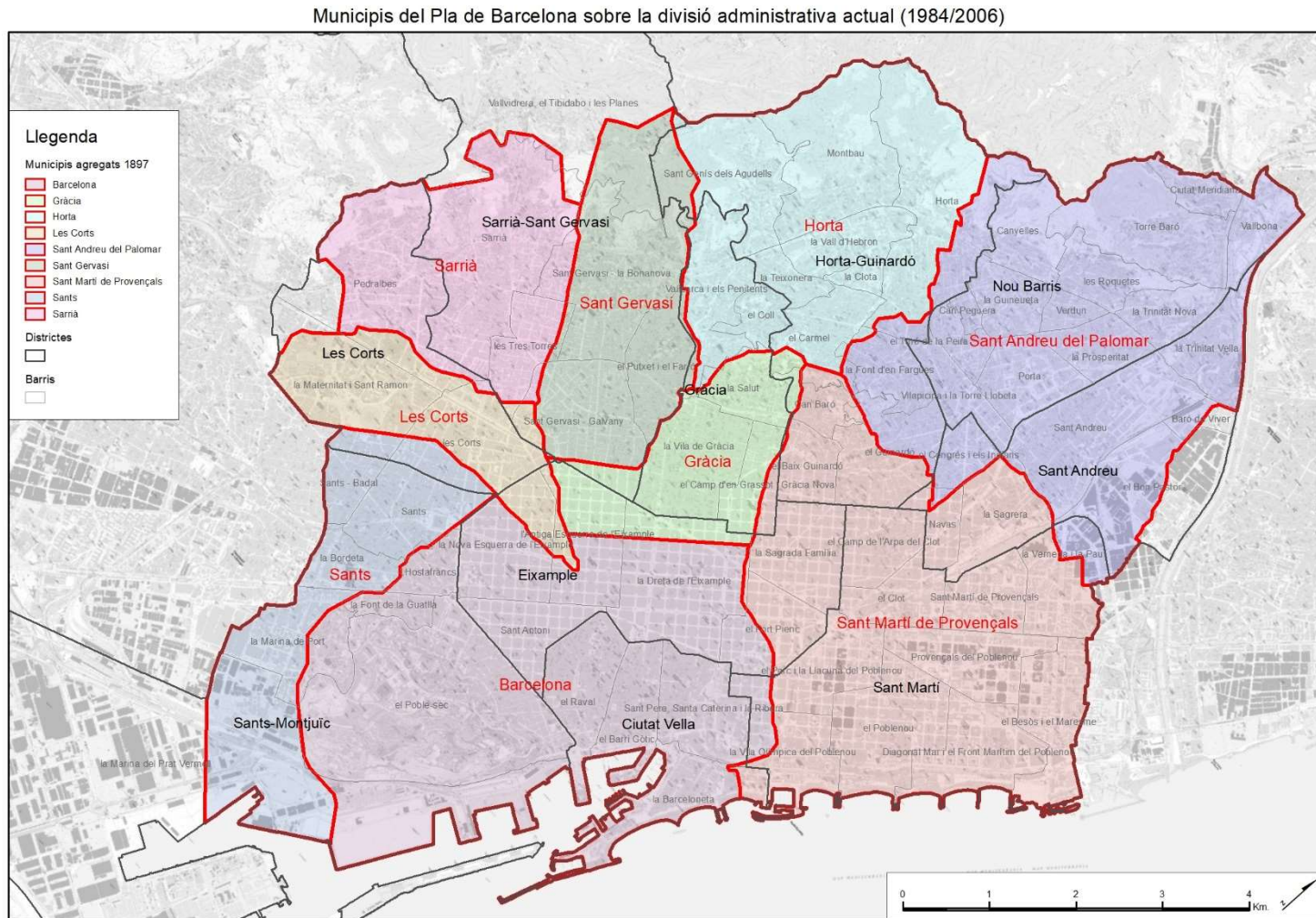

Figura 6. Mapa dels municipis del Pla de Barcelona (1897) sobre la divisió administrativa actual de la ciutat de Barcelona (1984/2006). Elaborat per Laura Sala Martín (Departament de Geografia - UAB), el juny de 2023, a partir del: mapa base WMS Referència Topogràfic Territorial. Versió v.1.0, 2020. Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya; del mapa de les unitats administratives de la ciutat de Barcelona - Ajuntament de Barcelona, en 10 districtes i 73 barris aprovats el 22 de desembre de 2006 (*Gasetta Municipal*, núm. 7, de 28 de febrer de 2007) vigents en l'actualitat. Recuperat de: <http://www.bcn.cat/cartobcn>; del Plànol guia de Barcelona i del seu entorn (1895), realitzat per J. Roca. recuperat de: <http://www.atlesdebarcelona.cat/gravats/666/?tax=43&lang=es>. La línia de costa s'ha fet coincidir amb la línia de costa actual. Els límits de la ciutat no coincideixen amb el límits dels municipis agregats, ja que van haver-hi agregacions territorials posteriors a 1897, a més de les dels municipis d'Horta (1903) i Sarrià (1921) que si s'han inclòs.

territorial de la ciutat, cosa que hauria estat una opció força més democràtica. Així mateix, la divisió territorial aprovada s'allunyava de la defensada pels moviments veïnals i per algunes de les propostes realitzades, al llarg dels anys previs a la seva aprovació, per formacions i col·lectius d'esquerra (alguns dels quals en el moment de l'aprovació formaven part o estaven directament vinculats al del govern de la ciutat).

El debat fou ric i intens, i es va perllongar en el temps. Hi van participar organitzacions veïnals (sobretot agrupades a la FAVB) i experts. Com s'ha comentat, s'inicia abans de les primeres eleccions municipals i s'aprova (el 1984) durant el segon mandat municipal. Els anys a l'entorn de les olimpíades del 1992 van suposar un canvi en les prioritats del govern de la ciutat. Tanmateix, no va ser fins l'any 2004 –sis anys després de l'aprovació de la Carta municipal i al cap de vint anys de l'aprovació de la creació dels nous districtes– que s'inicià el projecte 'La Barcelona dels Barris,' el qual va culminar en l'aprovació, en el Consell Plenari Municipal del 22 de desembre de 2006, de la subdivisió dels districtes en barris. D'aleshores ençà la ciutat està organitzada en 10 districtes i 73 barris.

Hi ha tres temes vinculats que no incideixen, directament, en la formulació de la proposta (tot i que algun d'ells hi és citat) que s'han de tenir en consideració. El primer és la consideració supramunicipal de les unitats territorials, que passa molt a segon terme quan s'aborden els debats sobre la configuració de l'Àrea i la Regió metropolitana de Barcelona. Sembla que quan es traspassen els límits municipals, les unitats territorials es solidifiquen en el municipi (desapareixen els districtes). El segon és el paper de l'urbanisme,³⁹¹ que rep per part de l'administració un tractament tècnic quan en realitat es manifesta com un dels àmbits més polítics. Aquest tractament tècnic afecta el sòl (propietat i ús) i la planificació i gestió de la construcció de la ciutat, a diferència de l'àmbit teòric on l'urbanisme rep una consideració notablement ideològica. I el tercer tema, que té entitat pròpia però que és determinant tant per als dos temes precedents com per a la resta, és l'economia, fonamentalment en el nivell dels pressupostos i finançament, del conjunt d'administracions i en especial de l'Ajuntament, que també passa per ser tècnic quan possiblement és un dels substrats bàsics de la política municipal.

³⁹¹ En aquest àmbit és on es manifesta, a més a més, una relació de dependència amb els municipis de l'entorn de la ciutat de Barcelona. En aquest sentit cal recordar que ja durant el franquisme s'havien promulgat normatives i que el 14 de juliol de 1976 fou aprovat el Pla General Metropolità per la Comissió Provincial d'Urbanisme.

Després de l'aprovació de la nova divisió territorial, la seva aplicació ocupa força recursos municipals del segon mandat i imprimeix un caràcter encara més tímid quant a democràcia que el que figura en el propi text.

4.2. La construcció de la ciutat olímpica (1985-1992)

4.2.1. L'operació olímpica

El 13 de maig de 1985 s'inscriu la ciutat com a candidata olímpica, l'1 de març de 1986 es presenta oficialment la candidatura i el 17 d'octubre de 1986 es produeix l'elecció de Barcelona com a seu de les olimpíades de 1992. L'operació olímpica centrà els recursos de la ciutat i de l'Ajuntament durant tres mandats (del 1983 al 1987, del 1987 al 1991 i del 1991 al 1995). Tot i que Narcís Serra com a alcalde de Barcelona el 1980 (un any després de les primeres eleccions municipals) proposà la idea per primera vegada i s'aprovà al plenari municipal del 30 de juny de 1981, el relleu al front del govern de la ciutat el va prendre Pasqual Maragall que afirmà: “tot això ho portava molt al cap el 2 de desembre de 1982, el dia en què vaig prendre possessió com alcalde de Barcelona. Les meves primeres paraules, les vaig titular <<per una Barcelona olímpica i metropolitana.>>”³⁹²

En primer lloc, per situar la inscripció, recordem que la presentació i l'elecció es produeixen durant el segon mandat municipal, per tant amb un ajuntament força tendre i encara desplegant-se. El 23 de febrer de 1981 s'havia produït l'intent de cop d'Estat per part de fraccions de l'Exèrcit espanyol, que, més enllà de les lectures polítiques, de fer evident l'amenaça del retorn al passat i de les responsabilitats (directes i indirectes), del desenvolupament del cop i el seu posterior tractament, evidencià la força que exercien en el règim del 78 el franquisme i les complicitats amb què comptaven en l'aparell de l'Estat, potser fruit de la mateixa transició que va preservar no sols les seves estructures, sinó que també mantenir els càrrecs en tots els estaments. En l'operació olímpica -a tall d'exemple prou significatiu del col·laboracionisme esmentat- un dels personatges claus va ser Samaranch,³⁹³ franquista reconegut i que en aquells anys era president del Comitè Olímpic Internacional.

³⁹² Capmany, M.A., Maragall, P. (1983). *Diàlegs a Barcelona. Maria Aurèlia Capmany i Pasqual Maragall: caminant junts per la ciutat*. Barcelona: Laia. P. 23.

³⁹³ Joan Antoni Samaranch Torelló (1920-2010), membre de la Falange Española Tradicionalista y de las JONS, ocupà diferents càrrecs en l'administració franquista: procurador a les Corts, delegat nacional d'educació física i esports, president de la Diputació de Barcelona, ambaixador d'Espanya a la Unió Soviètica i Mongòlia. L'any 1992 la premsa internacional va desemmascarar el seu passat franquista, però va ser defensat tant des de Madrid com per l'alcalde de Barcelona Pasqual Maragall i pel president de la Generalitat de Catalunya Jordi Pujol.

En segon lloc, s'ha de tenir present l'ús que històricament havia fet el govern de la ciutat dels esdeveniments.³⁹⁴

L'Exposició Universal de 1888, que va rebre a l'entorn de 400.000 visitants, durant els vuit mesos que va durar significà un impacte transcendent en una ciutat que el 1877 no arribava als 250.000 habitants i que l'any 1900 en tenia més de 500.000 (cal recordar entre altres factors, l'increment de la població degut a l'agregació dels municipis del Pla, l'any 1897). Més enllà de la intencionalitat econòmica (aparador industrial) i política (pressionar la regència de Maria Cristina, en plena restauració borbònica, per guanyar poder a Madrid), l'exposició que ocupava a l'entorn de 700.000 m² va significar una remodelació profunda de la ciutat, sobretot dels terrenys ocupats per la pròpia exposició, els del seu entorn i els de la façana litoral (de l'Arc de Triomf fins l'actual hospital del Mar i el monument a Colom), però també en altres punts de la ciutat. L'exposició, tot i considerar-se un èxit, va ser econòmicament deficitària, però més enllà de les evidències va servir per avançar en la consolidació de la classe burgesa catalana (el 1886 es crea la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona) i enfortir la seva posició en relació amb l'Estat i la Corona. Els anys precedents s'incrementà la demanda de mà d'obra i milers d'obers treballaven en condicions molt dures, mentre la proximitat de l'exposició anava associada a un increment de preus que dificultava encara més la seva supervivència (habitatge, productes bàsics, etc.). En aquest sentit, des de la FTRE - Federació de Treballadors de la Regió Espanyola (secció de la Ia. Internacional i d'ideologia majoritàriament anarquista) que tenia una certa trajectòria a Barcelona, fins la recent fundada UGT -Unió General de Treballadors (d'ideologia socialista, el congrés fundacional de la qual es celebrà a Barcelona el mateix 1888) defensaven els drets del treballadors i es posicionaven en contra de l'Exposició (el PSOE també s'hi va posicionar en contra).

L'Exposició Internacional de Barcelona de 1929, que també va durar vuit mesos, es va celebrar en l'àrea de la muntanya de Montjuïc i va ocupar més d'1 milió de m², i també fou deficitària econòmicament. Els orígens de l'Exposició es situen el 1905 amb una proposta de Josep Puig i Cadafalch que va patir diferents canvis, fins fixar la data de

³⁹⁴ Cronològicament tant l'Exposició Universal de 1888 com l'Exposició Internacional de 1929 estan inserides en el capítol 3, però s'ha considerat adient introduir alguns elements d'anàlisi en el context de la construcció de la ciutat olímpica.

celebració el 1917, que s'endarreriria, primer per la Primera Guerra Mundial i després per la proclamació de la Dictadura de Primo de Rivera el 1923.³⁹⁵ La coincidència en el temps amb la crisi del 29 va marcar el desenvolupament de l'exposició, i també els objectius d'una burgesia catalana força més consolidada que no tingué cap recança a associar-se a la Dictadura Militar que sostenia a Alfons XIII com a cap d'Estat, en veure-hi una oportunitat per reprimir el moviment obrer i millorar el posicionament dels seus negocis. Per altra banda el moviment obrer també havia consolidat la seva organització a l'entorn de la CNT – Confederació Nacional del Treball (d'ideologia anarquista, que agrupava sindicalistes revolucionaris, anarco-comunistes, etc.) que era molt majoritària entre la classe treballadora i que sortia de la vaga general de la Canadenca (1918) amb un clar esperit transformador de la societat. Les classes populars, igual que passà el 1888, foren la víctima principal de l'exposició per les condicions de treball i de vida, a més de la pèrdua de capacitat de mobilització que imposava la repressió sota la Dictadura.

Tot i que va haver-hi altres esdeveniments, com el Congrés Eucarístic del 1952, que incidiren en la transformació de la ciutat amb la construcció de nous barris, etc., els antecedents de les dues exposicions internacionals de 1888 i de 1929 són els precedents de referència per llur envergadura, però sobretot perquè al darrere de l'esdeveniment hi ha una intencionalitat política, econòmica i social (més o menys expressada públicament) de construir un model de ciutat. Els dirigents de Barcelona 92 van repetir múltiples vegades que les olimpíades eren el pretext per transformar la ciutat, com explicita l'alcalde Narcís Serra: “els grans esdeveniments, siguin del caràcter que siguin, poden actuar com un estímul per dotar de calendari les accions necessàries – en qualsevol cas.”³⁹⁶ Seria interessant el debat sobre si els grans esdeveniments són una bona eina per transformar la ciutat, però més interessant és el debat sobre el tipus de transformació que

³⁹⁵ És significatiu que la Dictadura (1923) fes coincidir l'Exposició de Barcelona de 1929 amb l'Exposició Iberoamericana de Sevilla i que el govern de Madrid (1989) fes coincidir les Olimpíades de 1992 amb l'Exposició Universal de Sevilla i la Segona Cimera Iberoamericana de caps d'Estat i Govern a Madrid.

³⁹⁶ Extret de l'article d'*El País* del dissabte 30 de maig de 1981, sense signatura, titulat “Narcís Serra demana que Barcelona sigui la seu dels Jocs Olímpics de 1992”, que fa referència al discurs de Narcís Serra davant del rei Juan Carlos I, el dia de la celebració de les Forces Armades, en el Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona. En aquest discurs s'anuncia i es demana al Rei permís per presentar la ciutat com a candidata a celebrar els jocs del 92. Tanmateix, transmet que l'organització dels jocs “ha de ser un factor que afavoreixi de forma decisiva la nostra voluntat de vertebrar l'ordenació d'un espai inclús més ampli que l'actual Corporació Metropolitana, (...)”; per tant reafirma la idea d'utilitzar els Jocs com a pretext, però alhora fa una referència territorial que si es combina amb la que fa posteriorment sobre els límits de l'autonomia de Catalunya, afirmant “l'autonomia catalana, ha de contenir, com element essencial, l'esperit de la solidaritat amb tots els pobles d'Espanya i que no existeixen ni han de proposar-se solucions per a Catalunya com a nacionalitat aïllada (...)”, es projecta una concepció territorial més en clau d'Estat que no en clau municipal o en clau d'autogovern.

es pretén i inclús si els grans esdeveniments ja condicionen, de principi, el tipus de transformació de la ciutat.

La manca de voluntat política i la incapacitat de la Dictadura franquista per modernitzar la ciutat de Barcelona, sumades a l'experiència de les dues exposicions internacionals precedents, nodreix d'arguments suficients el nou Ajuntament per justificar el projecte Barcelona 92. L'opció pel projecte olímpic fou una opció política transcendental sobre el model de ciutat (model de societat) que desplaçava altres models i alternatives. Aquesta decisió d'organitzar un esdeveniment de gran envergadura evidencià el reconeixement de la immobilitat institucional-municipal en el si de l'aparell de l'Estat. La manca d'autonomia municipal i la dependència financera i política de les estructures d'Estat van fer que l'operació es plantegés conjuntament entre la Comunitat Autònoma de Catalunya i l'Estat. L'opció del model de ciutat que es construirà abans, durant i després dels jocs olímpics també evidenciava per una banda, afavorir l'entrada en l'economia pública de sectors financers lligats a la construcció, al transport, a les telecomunicacions, etc. i per l'altra banda significava, en el millor dels casos, tractar subsidiàriament les necessitats de les classes populars en el si de les polítiques de ciutat, com explica la Mercè Tatjer quan parlant del Pla de la Ribera diu com es mostra

(...) una vegada més, com en un sistema econòmic capitalista la classe dominant adapta la ciutat a les seves necessitats, mentre que l'administració fa possible aquesta actuació anant en contra dels interessos del poble. Per la qual cosa novament s'evidencia que els problemes urbans tenen àmplies arrels polítiques, i que tot intent de realitzar un pla urbanístic veritablement social és impossible dins el marc de la societat capitalista.³⁹⁷

La preparació de la ciutat olímpica suposà també, durant els tres mandats municipals que ocupà centralment, en un primer període l'alentiment del desenvolupament de la divisió territorial de la ciutat i de la seva democratització i, amb els objectius olímpics de transformació de la ciutat definits, que l'organització territorial i la construcció democràtica passessin a un pla poc rellevant. Així, el temps s'encarregaria, una vegada més, de donar legitimitat als districtes i les crides a la participació ciutadana no es feien per desenvolupar els escassos i dèbils instruments democràtics sinó per nodrir les files

³⁹⁷ Tatjer, M. (1973). *La Barceloneta del siglo XVIII al Plan de la Ribera*. Barcelona: Los Libros de la Frontera. P.91.

dels voluntaris olímpics. En definitiva, es recuperava la façana de la ciutat³⁹⁸ que passava del blanc i negre al color, que destruïa part de barris pobres desplaçant els habitants a altres zones,³⁹⁹ però i sobretot construïa una imatge de ciutat oberta, democràtica i moderna que normalitzava l'anomenada transició com a model d'èxit, l'Estat espanyol com un estat plenament democràtic i Juan Carlos I rei d'Espanya (nomenat per Franco) com a líder d'aquest procés. I això succeïa amb un govern del PSC-PSOE (Pasqual Maragall) a la ciutat de Barcelona, un govern CiU a la Generalitat de Catalunya (Jordi Pujol) i un govern del PSOE (Felipe González) a Madrid.

Ja abans, però sobretot després de la proclamació de Barcelona com a ciutat olímpica, i havent començat a desenvolupar els diferents àmbits del projecte, l'Ajuntament⁴⁰⁰ fou conscient que l'operació olímpica no era suficient per encaixar el conjunt del projecte de ciutat i endegar un seguit d'iniciatives que el fessin possible i n'enfortissin el posicionament, de les quals en destacarem dues per la seva transcendència en el temps i -sobre el paper- per a la ciutat: la Carta Municipal de Barcelona (a la qual es dedica el següent apartat) i el Pla Estratègic Econòmic i Social Barcelona 2000.⁴⁰¹ El Pla Estratègic es comença a elaborar el 25 de maig de 1988 i s'aprova el març de 1990. El 21 de maig de 1990 el Pla es presentà al rei Juan Carlos I, com a cap d'Estat, també es presentà a Felipe González, com a President del Govern espanyol, i a Jordi Pujol, com a President de la Generalitat de Catalunya. Els membres del Pla Estratègic foren: Ajuntament de Barcelona; Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona; Cercle d'Economia;⁴⁰² Comissions Obreres; Consorci de la Zona Franca de Barcelona; Fira de Barcelona; Foment del Treball Nacional; Port Autònom de Barcelona; Unió General de Treballadors; Universitat de Barcelona. La composició dels membres del Pla expressa prou significativament la voluntat de l'Ajuntament i de cadascuna de les organitzacions que hi participen. Implícitament i explícita el Pla rebutja la confrontació social i reivindica la conciliació social; a més, la presència de la patronal i dels sindicats majoritaris, així ho

³⁹⁸ Es pretén fer al·lusió a la campanya endegada per l'Ajuntament per animar la rehabilitació d'habitatges (façanes) i altres elements de la ciutat "Barcelona posa't guapa" (que s'inicià l'11 de desembre de 1985 i en diverses fases es va perllongar fins el 2009).

³⁹⁹ Tatjer, M. (2017). La ciutat contra l'oblit. *La Veu del Carrer*, 143. P.15.

⁴⁰⁰ L'Ajuntament va elaborar projectes i plans propis entre els quals cal citar el Pla general 1984-1992 i el Programa d'actuació municipal 1984-1987.

⁴⁰¹ Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000. (1990). *Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

⁴⁰² El Cercle d'Economia va ser la primera institució a manifestar per escrit el suport a la proposta de l'Ajuntament de presentar candidatura per als Jocs del 92, una actitud que contrasta amb les reticències mostrades des dels moviments socials i que potser és significativa per definir l'alineació amb el projecte.

avalen. No es pot evitar la realitat d'una ciutat fragmentada per classes socials que a més ocupen territoris diferenciats (amb una fragmentació física-urbana), però la idea és presentar una ciutat unida, sense lluites veïnals i populars, sense fissures, sense dissidències. En aquest sentit s'aplicarà tota la força institucional a tots els nivells (estat, autonomia, diputació, ajuntament) en plans, campanyes, etc. i també quan es considerà necessari amb la repressió.⁴⁰³

El Pla s'inicia amb una declaració institucional signada per tots els seus components que afirma que s'ha de tenir en compte tres transformacions, en termes de la ciutat del futur: les conseqüències derivades de la incorporació a la Comissió Econòmica Europea (CEE) en la perspectiva del mercat únic de 1992, la configuració d'una macroregió d'un radi de 350 Km. amb l'estructuració d'un sistema de ciutats al seu interior i les transformacions amb l'objectiu de les olimpíades del 92.⁴⁰⁴ Cal fer notar que aquestes previsions deixen de banda l'organització territorial de la ciutat i la implementació de la democràcia en el territori, i que la ciutat rep un tractament unitari, en la línia de ser un component d'organitzacions supramunicipals, en termes de mercat.

L'objecte general del Pla, que es repeteix en distintes parts del text, és “configurar Barcelona com una metròpoli empenedora europea, amb incidència en la macroregió on geogràficament se situa; amb una qualitat de vida moderna; socialment equilibrada i fortament arrelada a la cultura mediterrània.”⁴⁰⁵

El terme democràcia o democratització no apareix ni una sola vegada en el text (de més de cent pàgines). El terme participació apareix quatre vegades, però en cap de vinculada a la participació veïnal, sinó que es fa servir per referir-se a la participació pública -privada, per exemple. Una de les fórmules en què es fa servir té una gran importància en termes de democràcia, i marca un gir important, ja que amb tota normalitat s'associa la participació de la ciutat, dels ciutadans (de forma recurrent) a: les 190 institucions i persones del Consell, a les 3 institucions que formen la Comissió assessora, a les 21 que

⁴⁰³ Cal recordar que un dels episodis més foscos (i oblidats en la immensa bibliografia a l'entorn de les olimpíades) és el que es coneix com l'Operació Garzón, que va portar a la detenció de 45 persones vinculades al moviment independentista català, i que planificada des de l'any 1990 es porta a terme, fonamentalment, el juny i el juliol de 1992, tot i que amb posterioritat a la celebració dels jocs es produïren més detencions. Els processos s'allargaren fins l'any 2004 quan el Tribunal Europeu dels Drets Humans va condemnar l'Estat Espanyol per no investigar les denúncies de tortures als detinguts.

⁴⁰⁴ Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000. (1990). *Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P. 25.

⁴⁰⁵ Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000. (1990). *Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P. 19.

elaboren el diagnòstic de ciutat i a les 526 persones representatives en les comissions tècniques. Aquesta no és una qüestió menor ja que els tres significants del Pla són: participació, projecte de ciutat i factibilitat.⁴⁰⁶ Per tant, posar en valor la participació i normalitzar la representació de la ciutat i dels ciutadans en uns centenars de persones (no electes) és una constatació més del concepte de ciutat i del seu funcionament democràtic, que a partir dels anys 90, anirà prenent força en el govern municipal i que significa un canvi notable en relació a les propostes municipals d'abans i d'immediatament després del pacte constitucional de 1978.

Districte(s) i barri(s), apareixen algunes (poques) vegades en el text del Pla, però en cap indicant una unitat territorial, sinó fent referència a la ubicació de la pobresa o a la segregació. És sorprenent la rapidesa en el canvi de les propostes municipals que es va produir tant sols en una dècada. El reconeixement de l'existència de “les bosses de pobresa en el nucli antic i la perifèria”⁴⁰⁷ de la ciutat, potser hauria estat una bona oportunitat per reforçar la descentralització i desconcentració als districtes i als barris i propugnar un model de ciutat basat en la realitat del territori. Les referències més recurrents als barris les trobem, en el context que es comentava, en la Línia Estratègica II (millora de la qualitat de vida i del progrés de les persones), en què un dels objectius és una Metròpoli socialment equilibrada i que s'explica dient: “si bé el terme equilibri no és el més adient per definir les realitats socials actuals sembla correcte com a indicatiu d'una tendència a defugir els extrems.”⁴⁰⁸ Aquest objectiu es concreta en un dels seus sots-objectius (millora de l'equilibri social) en “aplicar plans integrals pels barris més deprimits i necessitats de Barcelona que prevegin la problemàtica de la desocupació, particularment els col·lectius de joves i dones”⁴⁰⁹ i es concreta en que: “la problemàtica de la desocupació en alguns barris de la ciutat genera d'altra banda problemes de marginació que cal evitar tot oferint vies de sortida. Promoure, en aquest sentit, equipaments socials en els nuclis de marginació de la ciutat de Barcelona, que donin

⁴⁰⁶ Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000. (1990). *Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P. 31.

⁴⁰⁷ Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000. (1990). *Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P. 41.

⁴⁰⁸ Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000. (1990). *Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P. 51.

⁴⁰⁹ Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000. (1990). *Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P. 63.

resposta a la infància marginada.”⁴¹⁰ Si bé es reconeix una realitat (territorial) no hi ha cap reflexió sobre les seves causes, i les alternatives que s’ofereixen, a part de parcials, són insuficients i assistencials en el millor dels casos.

Aquests canvis en la política municipal i en el model de ciutat que es construïa a l’empara de les olimpíades del 92 no passaren desapercibuts als moviments socials que des d’un principi mostraren la seva oposició, bé a la celebració de les olimpíades, bé al projecte:

(...) cada cert temps, l’Ajuntament es destapa amb grans idees sobre Barcelona. El Pla Comarcal fou la darrera gran idea dels ajuntaments franquistes i la Barcelona Olímpica és la gran idea dels socialistes i convergents i de tots els grups que estan a l’Ajuntament; per tant és una idea que uneix al conjunt del consistori municipal.

Cada vegada que l’Ajuntament ha tingut grans idees, el moviment associatiu ens posem a tremolar. Des del nostre punt de vista, el pitjor és que es dediquin a vendre imatge de Barcelona, i que en els barris hàgim d’aguantar el pas de les autopistes urbanes, de tirades de línies elèctriques d’alta tensió, la falta de zones esportives, etc.

L’Ajuntament ja ha posat la seva màquina a treballar per enllestir la ciutat per al 1992. El Pla quadriennal i el programa d’inversions de 1984 són dues peces importants dins de tot l’engranatge que significa la realització d’unes Olimpíades a Barcelona. (...)

Aquest Pla quadriennal conté una sèrie de 38 punts que l’Ajuntament considera ‘realitzacions mínimes del quadrienni.’ La majoria d’aquests punts venen a definir un tipus de ciutat que en res millorarà la situació de les persones que vivim en cada una de les zones més degradades. (...)

La nostra posició respecte de les Olimpíades passa per no oposar-nos a la seva celebració, però en tot cas sí que volem manifestar el nostre total desacord amb el fet que la seva realització suposi deixar oblidades velles reivindicacions. Els barris no inventem les nostres necessitats, si existeixen ha estat perquè les administracions ho han permès successivament. A l’hora de plantejar una actuació a llarg termini no pot oblidar-se com s’ha fet aquesta ciutat i a costa de quins interessos.

Per això reclamem una atenció prioritària a la solució de les nostres reivindicacions. Aquesta és la crítica frontal que fem al Pla quadriennal i a la Barcelona Olímpica. (...)

⁴¹⁰ Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000. (1990). *Pla Estratègic Econòmic i Social - Barcelona 2000*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P. 85.

Sols ens deixen un camí si ells donen l'esquena a les necessitats dels barris. Els barris haurem de tornar a donar la cara per continuar millorant les nostres condicions de vida.⁴¹¹

L'enfrontament amb les polítiques municipals produí un distanciament⁴¹² creixent dels moviments socials amb el govern municipal, a mesura que es feien efectius els canvis a la ciutat. Canvis en el model i canvis que incidien directament en la vida quotidiana de les persones, sobretot de les classes treballadores. I es va manifestar de la mateixa manera que en altres grans esdeveniments, amb un augment en el cost de la vida: n'és una mostra l'increment del preu del metre quadrat d'obra nova, que passa de 67.260 pessetes el 1986 a 191.065 pessetes al 1989.⁴¹³

El distanciament conformà alternatives força contràries a les polítiques del govern de la ciutat i al model de ciutat que es preconitzava. Així, les crítiques al model de ciutat olímpica s'incrementen a mesura que aquest es va definint i evidenciant, pocs mesos abans de la inauguració dels Jocs. La FAVB, que havia mantingut una actitud crítica, es posiciona obertament en contra de les inversions multimilionàries en “rondes, nusos i aparcaments,”⁴¹⁴ entre altres raons perquè es fomenta el transport privat en detriment del transport públic, que rep nul·la inversió. També es fa una crítica devastadora contra el Pla d'Hotels que fomenta les inversions i els interessos privats.⁴¹⁵ Així, la crítica no es limita a una actuació, sinó al conjunt d'actuacions i hi ha una clara percepció, des dels moviments socials, del gir polític del govern municipal i de les noves aliances, en les quals no tenen cabuda. I cal recordar que la FAVB no es situa entre les opcions d'esquerra més radicals.

La celebració dels Jocs és presentada per totes les institucions com un èxit i el model de ciutat com un model a imitar (i a exportar). Els moviments socials, però, mantenen una posició ferma en contra del model de ciutat d'èxit, i així ja a l'octubre de 1992 la FAVB

⁴¹¹ Coordinadora d'Associacions de Veïns del Districte. (1984). *El distrito de Nou Barris ante la Barcelona Olímpica*. Barcelona: Coordinadora d'Associacions de Veïns del Districte.

⁴¹² Resten lluny els temps en què la FAVB presentava memoràndums (amb certa complicitat), abans de les primeres eleccions municipals de 1979, a fi que el govern municipal elegit assumís les reivindicacions veïnals.

⁴¹³ Trilla, C., Baró, E. (1990). El sector de la vivienda. Dins Parellada, M. (Dir.), *Estructura Económica de Catalunya*. Madrid: Espasa- Calpe. P. 181.

⁴¹⁴ FABV. (1992). El rei (Editorial). *La Veu del carrer*, 6. P. 2.

La Veu del carrer és l'òrgan de la FAVB. El primer número es publicà l'1 d'octubre de 1991 i, en plena eufòria olímpica, es dedica la portada a l'aluminosi, un clar missatge que la ciutat que els preocupava era una altra, força diferent de la que proposava l'Ajuntament.

⁴¹⁵ FABV. (1992). El Pla d'hotels una estafa a la ciutat. *La Veu del carrer*, 6. P. 3.

anuncia temps de crisi, de retallades, d'austeritat i d'atur i que l'Ajuntament seguirà la seves polítiques de privatització.⁴¹⁶ La FAVB fa un pas més, a finals d'any, endegant el projecte "La ciutat que volem" que s'inicia amb altres associacions de veïns de l'Estat espanyol a fi de definir quina ciutat volen els ciutadans, que no sols parteix d'una crítica a la ciutat post-olímpica en clau social "Els oblidats continuaran en la marginació?", sinó que recupera la vessant democràtica del moviment "Som ciutadanes i ciutadans que no podem limitar-nos a votar cada quatre anys."⁴¹⁷

Des del govern de l'Ajuntament, de la Generalitat i de l'Estat, la valoració és una permanent lloança del que s'ha assolit, de l'èxit dels Jocs, de l'èxit del model de ciutat. Però no sols es valoren els resultats positius sinó que s'escriu un balanç oficial que inclou el relat dels anys precedents:

(...) més enllà dels múltiples conflictes polítics que afloren al llarg d'aquests anys, en l'àmbit social i ciutadà el projecte olímpic no solament no és qüestionat, sinó que afavoreix un clima d'esperança, mobilització i entusiasme col·lectiu com ningú no en recorda d'altre.⁴¹⁸

I del moment clau:

(...) la reinvençió de Barcelona va arribar al seu zenit l'estiu del 1992 (...) La il·lusió i la voluntat col·lectives es van imposar a totes les dificultats. Tots els projectes essencials van ser acabats a temps. La ciutat trista i introspectiva de deu anys enrere es va bolcar en els Jocs per assegurar que sortissin bé.⁴¹⁹

L'operació olímpica, tot i 'reinventar' la ciutat no va aportar cap millora en la descentralització, desconcentració i democratització de la ciutat. Sembla impensable que amb els canvis que es produïren, no es plantegés una reformulació de l'organització territorial, en clau democràtica. Si el pacte constitucional del 78 acaba amb les aspiracions municipals d'anar més enllà de les eleccions de regidors cada quatre anys, les olimpíades van imposar un model de ciutat mercantilitzat que encara perdura en l'actualitat, on el

⁴¹⁶ FABV. (1992). Editorial. *La Veu del carrer*, 9. P. 2.

⁴¹⁷ FABV. (1992). La ciutat que volem. *La Veu del carrer*, 10-11. P. 3.

S'ha de destacar que el titular de la portada d'aquest número doble de *La Veu del carrer*, que correspon al novembre, desembre de 1992, és: "La Barcelona de Maragall".

⁴¹⁸ Subirós, P. (Dir). (1994). *El vol de la fletxa. Barcelona'92: crònica de la reinvençió de la ciutat*. Barcelona: Electa. P. 76.

⁴¹⁹ Subirós, P. (Dir). (1994). *El vol de la fletxa. Barcelona'92: crònica de la reinvençió de la ciutat*. Barcelona: Electa. P. 90.

territori i la seva organització són concebuts com elements al servei del mercat i no de les persones.

4.2.2. La Carta Municipal de Barcelona

4.2.2.1. La gènesi

La Carta Municipal de Barcelona⁴²⁰ té precedents que es poden cercar en l'origen del país -cartes de població- i conseqüències que arriben fins els nostres dies, no sols per la vigència actual del text (Llei), sinó perquè el 28 d'abril de 2021 la Gasetta Municipal publicava un Decret d'Alcaldia⁴²¹ que feia referència a modificar i/o impulsar la Carta Municipal.

Així, tot i que es podria dir que la història de la Carta acompanya la història de la ciutat, la situem en aquest context perquè es realitzen els treballs preliminars, es redacta i s'articula en aquests anys, tot i que serà aprovada el 1998 i el 2006. Però també perquè en aquests anys, perduda l'oportunitat que preveïen els programes electorals previs a les primeres eleccions municipals de 1979, es configura una situació de 'reinvenció' de la ciutat que la Carta com a màxima expressió de Llei de la ciutat hauria pogut sostenir.

S'abordarà una lectura crítica de la Carta Municipal de Barcelona que desbordarà l'anàlisi estricta dels continguts relacionats amb el territori i la democràcia per intentar, encara que sigui sumàriament, debatre la seva funció, gestió i aplicació per establir un diàleg entre la Carta i les necessitats de les persones que viuen a Barcelona.

S'entén que l'actual percepció del valor de la Carta de Barcelona és relativament poc important en la vida de les persones i de la ciutat; tanmateix, entenem que no hauria de

⁴²⁰ A fi d'alleugerir la lectura s'utilitzarà per referir-se a la Carta Municipal de Barcelona, quan sigui possible, les expressions Carta de Barcelona o Carta municipal o Carta.

⁴²¹ Ajuntament de Barcelona. *Decret d'Alcaldia S1/D/2021-252 de 22 d'abril, pel qual es crea el Programa per a l'Impuls del Règim Especial de Barcelona, i es nomenen els membres del Comitè de Direcció. Gasetta Municipal*, de 28 d'abril de 2021.

Tanmateix, el dia 28 de novembre de 2022 es va presentar a l'Ajuntament el llibre: Font, T (Dir.). (2022). *La Carta Municipal de Barcelona i el dret de la ciutat. Bases per al seu impuls i actualització*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Aquest llibre recull els treballs realitzats per grups d'experts sobre els possibles futurs de la Carta. Volem indicar dues qüestions: la primera, el títol del llibre "dret de la ciutat" no equival (i potser podria arribar a ser contrari) al "dret a la ciutat"; la segona, durant la presentació no es va poder escatir si es tractava d'una reforma (actualització) o de l'elaboració d'una carta nova, en tot cas no es va fer cap referència a l'establiment d'un procés democràtic en el qual la ciutadania decideixi els continguts de la Carta i l'aprovi si s'escau.

ser així. I aquí rau un dels altres objectius d'aquesta lectura crítica: reflexionar sobre quin paper podria tenir una Carta de la ciutat, entesa des del dret a la ciutat, elaborada no pel govern, sinó per la ciutadania i aprovada per ella, exercint el dret a decidir sobre les normatives que han de regir la vida en comú. I això ho fem des del convenciment que una Carta fonamentada en la voluntat popular no és possible sense un canvi radical del model de ciutat, del model de societat. Dit això, i des del convenciment que els canvis cap a un nou model de ciutat no es generaran des de la institució municipal (o a partir de l'elaboració d'una Carta Municipal, millor), no es pot renunciar a cap millora que faciliti aquests canvis. Així, tota millora envers la democràcia a la ciutat, en la direcció de donar veu a la majoria silenciada, és un avenç en aquest sentit.

La lectura té limitacions, a part de les pròpies, en relació amb la renúncia a altres línies de recerca adscrites a altres disciplines i àmbits de recerca (legal, normatiu),⁴²² i també té una limitació metodològica en estructurar el treball en un context històric: els precedents i conseqüents, no directes, a la Carta Municipal es troben desplaçats en altres apartats i potser dificulten una lectura més comprensiva del context.

Els antecedents més recents es situen durant la Dictadura franquista, a l'entorn de la llei del 7 de novembre de 1957 que abordarà el règim especial de les grans ciutats i que conduirà al Decret 1166/1960, de 23 de maig, del règim especial per a Barcelona, completada pel que fa a la relació de la ciutat amb els municipis de l'entorn amb el Decret llei 5/1974, de 24 d'agost, de creació de l'Entitat Municipal Metropolitana de Barcelona (BOE núm. 204, del 26 d'agost de 1974). El substrat ideològic, primer del *Movimiento Nacional* i després de l'anomenat tardofranquisme, impedeix que la ciutat de Barcelona sigui tractada des de la perspectiva de capital de Catalunya i des de la perspectiva democràtica no sols en l'aspecte formal, sinó en els aspectes de caire més conceptual, considerant la ciutat com un espai on les persones que hi viuen han de ser el centre de la política, ja que la Dictadura nega aquestes realitats.

⁴²² Hi ha una extensa literatura en què es debat sobre els termes i el caràcter legal i normatiu de la Carta. Per exemple, sobre la idoneïtat que aquesta es formuli sobre la base de règim especial o de carta, o sobre el seu abast legal, vegeu Velasco, F. (2007). Llei Especial de Barcelona i dret local. Dins Font, T., Jiménez, R. (Coords.). *La "Carta Municipal" de Barcelona. Deu estudis*. Madrid: Fundació Carles Pi i Sunyer – Marcial Pons, Ediciones Jurídicas y Sociales.

El decret de 1960⁴²³ té una importància més enllà del text -com ja s'ha comentat- perquè serà efectiu durant el franquisme i posteriorment a aquest, pràcticament fins l'aprovació de la Carta de Barcelona de 1998. Per tant, es constata una vegada més la continuïtat del règim i de les deficiències de l'anomenada transició.

El règim del 78 no va anul·lar les lleis franquistes per restablir les de la República (tampoc en va promoure de noves, en el marc d'un procés constituent democràtic) i l'administració municipal no en va ser una excepció. Així, el fil legislatiu, per trobar una referència sobre el règim especial de les ciutats, continua el 1985 amb la Llei reguladora de les bases del règim local⁴²⁴ (espanyola) que tindrà continuïtat el 1987 amb la Llei municipal i de règim local de Catalunya.⁴²⁵

Aquesta continuïtat queda explícitament expressada en la llei de 1985 (punt 2, de la disposició addicional sisena):

(...) el règim especial del Municipi de Barcelona, contingut en el text articulat i aprovat per Decret 1166/1960, de 23 de maig; el Decret llei 5/1974, de 24 d'agost, i el Decret 3276/1974, de 28 de novembre, de constitució i desenvolupament de l'Entitat Metropolitana de Barcelona i les seves disposicions continuen vigents, excepte en allò que s'oposi, contradigui o resulti incompatible amb la present Llei.

L'esperit continuïsta també es reflecteix en la llei catalana de 1987, que a més afegeix (en la seva disposició addicional primera) la submissió a la llei espanyola de 1985:

(...) els preceptes de la present Llei que, per sistemàtica legislativa, incorporin aspectes de la legislació bàsica de l'Estat s'entén que seran automàticament modificats en el moment en què es produeixi la revisió de la legislació estatal. En el supòsit de la modificació de la legislació bàsica continuaran sent vigents els preceptes que siguin compatibles o permetin una interpretació harmònica amb els nous principis de la legislatura estatal mentre no existeixi adaptació expressa de la legislació autonòmica.

Aquest continuïsmes no es transmet solament en el fil legislatiu, sinó en l'articulació normativa i, el més important, en la concepció municipal, heretant així l'esperit unificador, homogeneïtzador i centralista de la concepció espanyola dels municipis, que

⁴²³ Decret 1166/1960, de 23 de maig, pel qual s'estableix un règim especial per al Municipi de Barcelona, d'acord amb l'autoritzat per l'article de la vigent Llei de Règim Local. BOE, núm. 151, de 24 de juny de 1960. Comentat en l'anterior capítol.

⁴²⁴ Llei 7/1985, de 2 d'abril, Reguladora de les Bases del Règim Local. BOE, núm. 80, de 3 d'abril de 1985.

⁴²⁵ Llei 8/1987, de 15 de abril, Municipal i de Règim Local de Catalunya. BOE, núm. 122, de 22 de maig de 1987. En vigor fins el 30 de març de 2017.

es traspasa també, en certa mesura, a l'administració autonòmica (disposició transitòria primera):

(...) a efectes de la revisió del règim especial per iniciativa del Govern de la Generalitat es constituirà una Comissió integrada per representants de la Generalitat i de l'Ajuntament de Barcelona, amb la finalitat d'elaborar els estudis i propostes corresponents.

En el desenvolupament específic de la Carta de Barcelona no sols hi ha una incidència de les lleis municipals i el tractament que fan del règim especial de les grans ciutats, sinó de les lleis de finançament, de l'Estatut d'autonomia, etc. El que hauria pogut incidir en la preparació, redacció i aprovació de la Carta hauria estat la mobilització popular, però el recorregut llarguíssim en el temps i inserit en la via institucional, el seu escàs contingut quant a drets, lluny del conjunt de la ciutadania, juntament amb el sistema d'aprovació de la Carta, també lluny de la ciutadania, primer pel govern de l'Ajuntament, després pel Parlament de Catalunya i després per les Corts espanyoles, allunyà d'aquest procés la mobilització i facilità els objectius dels governants quant al format del document i quant al contingut.

A part de les dues lleis comentades (l'espanyola i la catalana) de bases del règim local, cal recordar que la Constitució espanyola⁴²⁶ de l'any 1978 i l'Estatut d'autonomia de Catalunya⁴²⁷ de l'any 1979 són marcs jurídics i normatius (però sobretot polítics) on han d'encaixar el conjunt de normes de l'Estat. En aquesta direcció, l'any 1988 també s'aprova la llei reguladora de la hisenda local;⁴²⁸ per tant, es va construir aquest marc normatiu que ha de possibilitar a l'Estat el control del territori i del seu propi sistema de democràcia representativa. Amb força menor presència, també hi incideix la integració de l'Estat (i de l'Ajuntament) en organismes internacionals i la preocupació d'aquests per la ciutat, que va prenent més rellevància en la societat de finals del segle XX i que cal normativitzar.⁴²⁹ En paral·lel, el govern de l'Ajuntament (sobretot en els dos primers mandats) rep influències internacionals d'altres experiències municipals -ja comentades- que generalment es mantenen, exclusivament, en l'àmbit teòric.

⁴²⁶ *Constitució Espanyola*. BOE, núm. 311, de 29 de desembre de 1978.

⁴²⁷ *Llei Orgànica 4/1979, de 18 de desembre, d'Estatut d'Autonomia de Catalunya*. BOE, núm. 306, de 22 de desembre de 1979.

⁴²⁸ *Llei 39/1988, de 28 de desembre, reguladora de les Hisendes Locals*. BOE, núm. 313, de 30 de desembre de 1988.

⁴²⁹ Vegeu, a tall de mostra, la *Carta Europea d'Autonomia Local*. Feta a Estrasburg el 15 d'octubre de 1985, a la qual es va adherir l'Estat espanyol. BOE, núm. 47, de 24 de febrer de 1989.

Recordar que l'any 1979, la ciutat de Barcelona arriba al seu màxim històric de població (1.906.998); els moviments populars en general, i el veïnal en concret, mantenen un seguit de reivindicacions duals, en el sentit que exigeixen millores concretes, però també una gestió democràtica directa d'aquestes millores i dels drets conquerits. Davant d'aquesta situació l'Ajuntament pren diverses iniciatives polítiques, inscrivint-les sempre en el marc de la legalitat vigent i del sistema polític del 78, entre les quals hi ha la construcció de la política dels grans projectes (esdeveniments) de ciutat, que configuraran una ciutat al servei d'aquest grans projectes (alguns més reeixits que altres). Així, aquesta empenta reivindicativa i democratitzadora dels moviments populars es troba amb la proposta olímpica, i a partir d'aquest moment canvien les prioritats, com ja s'ha comentat. La Carta de Barcelona es veu, també, com un instrument necessari per afrontar aquests reptes i potser aquesta és una perspectiva més que permet entendre el seu contingut i les seves mancances.

El 10 de juny de 1987 se celebren les terceres eleccions municipals. Uns mesos abans, al març, pràcticament en plena campanya municipal, l'Ajuntament de Barcelona publica sis llibres que anomena quaderns i que formaran la col·lecció "Documents de Treball per a la Carta Municipal."⁴³⁰ L'objectiu d'aquests quaderns era preparar el debat per a l'elaboració de la Carta. L'any següent (1988) s'intentà donar-hi continuïtat amb una altra col·lecció que es titulà "Documents d'Autonomia Municipal."⁴³¹ Jordi Borja, aleshores tinent alcalde de l'Ajuntament la presentava dient: "la carta municipal és una possibilitat que l'actual ordenament jurídic ens permet plantejar i que la peculiaritat de Barcelona com a gran ciutat, capital de Catalunya i també capital (l'altra capital) d'Espanya ens obliga a lluitar perquè sigui possible."⁴³² Unes paraules que no sols recullen la necessitat de disposar d'un ordenament jurídic diferent, que d'altra banda ja li ha estat atorgat a la ciutat diverses vegades en la seva història, com s'ha indicat en aquest mateix treball: la més recent, la de 1960, i per tant no és una idea nova. Però les paraules de Borja també expliciten la idea del paper que la ciutat ha de jugar dins l'Estat espanyol. Borja justifica

⁴³⁰ Els sis quaderns, encarregats cadascun a diferents autors, foren: 1. Govern i administració de les grans ciutats; 2. Competències municipals; 3. Barcelona: anàlisi històrica del règim municipal; 4. Serveis i empreses municipals; 5. Carta municipal, estatut d'autonomia i constitució; 6. Potestat normativa, procediment, participació, béns i contractació.

⁴³¹ D'aquesta col·lecció només se'n va publicar el número 1. En consulta feta, el 18 de desembre de 2020, a l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona, es verifica que la col·lecció no va tenir continuïtat.

⁴³² Borja, J. (1987). Presentació. Dins Ajuntament de Barcelona. *Govern i Administració de les grans ciutats*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P.13.

a continuació la necessitat de la carta municipal per reforçar la idea de l'Ajuntament com a subjecte polític de primer ordre en oposició a la concepció més administrativista de la institució que atribueix competències municipals a altres instàncies polítiques (govern de la CCAA i govern de l'Estat).

Aquesta primera empenta, però, quedarà força frenada pel projecte de ciutat olímpica i no serà fins el 1991 que es presentarà l'avantprojecte de la Carta Municipal.⁴³³ El referent següent el trobem a l'any 1994,⁴³⁴ ja passades les olimpíades, i en una ciutat en què cada cop més gent pren consciència d'una realitat diferent de la de l'escenificació olímpica.

La Carta de Barcelona entrà en la recta final amb la presentació de l'avantprojecte, aprovat en una sessió extraordinària del Ple de l'Ajuntament el 16 de juliol de 1997. L'avantprojecte passà a la comissió mixta Generalitat-Ajuntament per tal de posar en marxa la iniciativa legislativa del Govern de la Generalitat, que va ser aprovada pel Parlament de Catalunya el 18 de novembre de 1998. No va ser, però, fins l'any 2006 (vuit anys després) que les Corts espanyoles van sancionar el règim especial del municipi de Barcelona (la Carta).

L'avantprojecte de 1991, aprovat pel govern de l'Ajuntament, comptava amb 257 articles; el projecte aprovat en el Ple del Consell Municipal de 1997 en tenia 194; en el text aprovat pel Parlament de Catalunya el 1998, hi havia 141 articles, i el que van aprovar les Corts a Madrid el 2006, comptava amb 77 articles. En el recorregut de 1991 a 2006 s'havien reduït 180 articles (el 70% de l'articulat) i els articles supervivents havien estat modificats. La situació la va definir Jordi Borja: "Kafka explica en una de les seves obres més famoses, *La metamorfosi*, l'empetitiment d'una persona fins a convertir-se en insecte. Alguna cosa així ha passat amb la Llei especial de Barcelona, la Carta Municipal."⁴³⁵ Aquest article de Borja forma part d'un dossier dedicat a la Carta de la revista *La Veu del Carrer*, de la FAVB. En aquest mateix dossier Eva Fernández, presidenta de la FAVB l'any 2006, publica un breu escrit que reproduïm a continuació com a mostra de la posició de la FAVB, d'una complaença crítica (i hi comenta alguns

⁴³³ L'avantprojecte consta de 257 articles i va ser elaborat per una ponència tècnica i debatut en una reunió del Consell Plenari de l'Ajuntament de Barcelona, el 22 de març de 1991.

⁴³⁴ L'avantprojecte de text articulat de la Llei especial de Barcelona, de maig de 1994, consta de 184 articles.

⁴³⁵ Borja, J. (2006). La metamorfosis de la Carta. *La Veu del Carrer*, 94. P. 15-16.

aspectes que més endavant tractarem) que contrasta amb l'eufòria institucional⁴³⁶ per l'aprovació de la Carta:

(...) des de la FAVB donem la benvinguda a la Carta, sobretot en les qüestions de pressupostos, justícia de proximitat i creació de consorcis d'habitatge i serveis socials, sempre que siguin vies cap a una major eficiència i no cap a la privatització. No obstant, hi ha dues qüestions més que han sigut cavall de batalla en les reivindicacions de la Federació, que són l'elecció de consellers de districte i la memòria participativa en els projectes urbanístics, sobre els quals els esborranys de la Carta es pronuncien amb ambigüitat. L'elecció dels consellers de districte, incloent-hi la presentació de candidatures independents, permeten una activitat política més propera a la ciutadania. Però aquesta possibilitat hauria d'anar acompanyada d'un reglament que la sintetitzés i la fes realitat dins d'aquest mandat. Respecte a les memòries participatives, són una llarga demanda, feta ja fa set anys, i haurien d'acompanyar qualsevol reforma que afectés un districte o la ciutat, més enllà dels mecanismes d'informació que s'utilitzen actualment. Si la Carta ho considerés, a més, obligaria a recollir-ho també a la resta de les administracions.⁴³⁷

A més de les retallades –comentades– quant al contingut, d'ençà de 1998 la Carta de Barcelona ha sofert diferents modificacions de caràcter normatiu, derivades fonamentalment de la seva dependència d'altres lleis de rang superior (autonòmic i estatal). Una aproximació a aquestes modificacions, seguint el fil legislatiu principal,⁴³⁸ seria:

⁴³⁶ “Però si del que es tracta és de subratllar la connexió entre el règim especial i la ciutadania, aleshores cal subratllar que ha tingut una importància particular la regulació dels mecanismes de participació ciutadana i l'opció per una gestió municipal basada en els criteris de proximitat, mitjançant la descentralització cap als districtes”. Hereu, J. (2006). Pròleg. Dins *La Carta Municipal de Barcelona. Deu estudis*. Madrid: Fundació Carles Pi i Sunyer – Marcial Pons Ediciones Jurídicas y Sociales, P. 8. Jordi Hereu (PSC) va ser alcalde de Barcelona des del 8 de setembre de 2006, en substitució de Joan Clos (PSC). Posteriorment, fou elegit alcalde per al mandat 2007-2011, al final del qual va perdre l'alcaldia a favor de Xavier Trias (CiU). La darrera modificació de la Carta va ser publicada al DOGC el 30 de desembre de 2014 (i va ser efectiva l'endemà de la publicació), durant el mandat de Xavier Trias (CiU). El 24 de maig de 2015 es van celebrar eleccions municipals, que van portar a l'alcaldia Ada Colau (BeC), a ser l'alcalde de Barcelona, que durant els seus mandats (2015-2023) no va fer cap modificació a la Carta.

⁴³⁷ Fernández, E. (2006). La FAVB y la Carta. *La Veu del Carrer*, 94. P. 19.

⁴³⁸ Durant el llarg recorregut (temporal i polític) de la Carta, és molta la legislació (autonòmica i estatal) que hi té incidència, des de diferents àmbits (territorial, financer...); per exemple, s'exclou d'aquest fil la polèmica sobre la seva tramitació a Madrid, quant a utilitzar la Llei del pacte local de 1999 (*Llei 11/1999, de 21 d'abril, de modificació de la Llei 7/1985, de 2 d'abril, Reguladora de les Bases del Règim Local, i altres mesures per al desenvolupament del Govern Local, en matèria de trànsit, circulació de vehicles de motor i seguretat vial i en matèria d'aigües*. BOE, núm. 96 de 22 d'abril de 1999) o la Llei de grans ciutats de 2003 (*Llei 57/2003, de 16 de desembre, de mesures per la modernització del govern local*. BOE, núm. 301, de 17 de desembre de 2003). Finalment, el govern del PP va optar per la primera.

- Llei 22/1998, de 30 de desembre, de la Carta municipal de Barcelona. Publicada al DOGC, núm. 2801, del 8 de gener de 1999.
- Llei 1/2006, de 13 de març, per la qual es regula el Règim Especial del municipi de Barcelona. Publicada al BOE, núm. 62, del 14 de març de 2006.
- Llei 11/2006, de 19 de juliol, de modificació de la Carta municipal de Barcelona. Publicada en el DOGC, núm. 4685, del 27 de juliol de 2006.
- Llei 7/2010, del 21 d'abril, de modificació de la Carta municipal de Barcelona. Publicada al DOGC, núm. 5619, del 30 d'abril de 2010.
- Llei 18/2014, del 23 de desembre, de modificació de la Carta municipal de Barcelona. Publicada al DOGC, núm. 6779, del 30 de desembre de 2014.

Tot i estudiar els texts citats, els comentaris exposats en la lectura crítica de la Carta s'ha fet a partir del text consolidat,⁴³⁹ que inclou les modificacions de 2006, 2010 i 2014.

4.2.2.2. Els termes generals de la Carta

La Carta es defineix pels seus continguts, però també per altres elements: pel procés d'elaboració, d'aprovació i pel seu desplegament. Una primera anàlisi d'aquests elements indica que l'objectiu reflectit en el text final de la Carta és absolutament continuista amb els texts anteriors sobre el règim especial de la ciutat: dotar el govern de la ciutat d'instruments polítics, administratius i financers per poder tenir més recursos per desenvolupar les seves competències i funcions.

D'una anàlisi comparativa dels diferents documents, si més no des de l'Estatut municipal de 1924, se n'extreu una ratificació en la consideració del municipi com un instrument de l'Estat –i al servei d'aquest– més proper a la ciutadania, i per tant imprescindible per a l'administració estatal. Aquesta importància que té la ciutat per a l'Estat, i més en l'època present de neoliberalisme globalitzador, pot transcendir fins i tot les mateixes fronteres estatals per tenir un paper en estructures globalitzades de poder. Tanmateix, aquesta importància del municipi és una de les forces que té el municipalisme transformador, atès que sense el control de les ciutats per part de l'Estat –del sistema–, no és possible que aquest sobrevisqui.

⁴³⁹ *Llei 22/1998, de 30 de desembre, de la Carta Municipal de Barcelona. DOGC, núm. 2801, de 8 de gener de 1999.*

Després de 14 anys de govern del PSOE a Madrid, el 27 de març de 1996 es constituí un govern del PP presidit per José M. Aznar que es mantindria al govern fins les eleccions de març de 2004, en les quals el PSOE tornà al govern, presidit per José L. Rodríguez Zapatero. Per tant, la Carta del 1998 s'aprovà a Barcelona sota un govern del PP a Madrid, i l'Estat la va ratificar el 2006, sota un govern del PSOE.

A Catalunya, el govern de la Generalitat estava en mans de CiU presidit per Jordi Pujol de 1980 a 2003; va ser rellevat pel PSC amb Pasqual Maragall al capdavant (2003-2006), i posteriorment per José Montilla (2006-2010). Així doncs, la Carta s'aprovà el 1998 sota un govern de CiU i es ratificà a l'Estat quan a Catalunya governava el PSC.

A l'Ajuntament de Barcelona el govern va estar en mans del PSC de 1979 a 2011; per tant, el procés de la Carta es va desenvolupar sota el seu mandat. Mentre el 1998 hi havia un govern del PSC a Barcelona, un govern de CiU a Catalunya i un govern del PP a l'Estat espanyol, el 2006 en la ratificació, hi havia un govern del PSOE al capdavant de les tres institucions: Ajuntament, Generalitat i Govern espanyol. Aquest fet permet descartar, en principi, divergències polítiques a l'entorn de la Carta, o, dit d'una altra manera, confirma una alineació de les voluntats polítiques,⁴⁴⁰ en general, de les tres institucions –estatal, autonòmica i municipal– respecte de la Carta de Barcelona, una alineació, però, que no serveix per recuperar-ne els continguts que al llarg dels anys havia anat perdent.

Cal indicar que, en paral·lel, el 2006 és l'any en què s'aprovà el nou Estatut d'autonomia pel Parlament de Catalunya primer i després per referèndum (el 18 de juny), amb un procés de mobilització social des de la seva gestació, així com en el procés posterior de retallades, que va arribar al seu zenit amb les sentències del Tribunal Constitucional espanyol del 2010.⁴⁴¹ La reacció a aquestes sentències ha estat una de les bases per iniciar

⁴⁴⁰ Es considera l'alineació de voluntats polítiques quan els eixos programàtics municipals, sabedors de dissensions, en determinats períodes, respecte del pes polític que havia de tenir Barcelona i Catalunya, en el sí de la política de l'Estat.

⁴⁴¹ Ple. *Sentència 31/2010, de 28 de juny de 2010. Recurs d'inconstitucionalitat 8045-2006. Interposat per noranta-nou Diputats del Grup Parlamentari Popular del Congrés en relació amb diversos preceptes de la Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Funció i contingut constitucional de l'Estatut d'Autonomia: Estatut d'Autonomia i sistema de fonts; bloc de constitucionalitat, valor interpretatiu de l'Estatut d'Autonomia; fonament de l'autonomia; drets fonamentals i drets estatutaris; sistema institucional autonòmic, organització territorial i govern local; Poder Judicial; delimitació del contingut funcional i material de las competències; relacions de la Generalitat de Catalunya amb l'Estat i la Unió Europea; acció exterior; finançament autonòmic i local; reforma de l'Estatut d'Autonomia. Eficàcia jurídica del preàmbul; nul·litat parcial i interpretació de preceptes legals. Vots particulars. BOE, núm. 172, de 16 de juliol de 2010.*

Posteriorment, surten les sentències que donen resposta als recursos interposats, respectivament, per la Generalitat de la Comunitat Valenciana, el Defensor del Poble i pel Consell de Govern de La Rioja.

un eixamplament de la majoria de la població de Catalunya a favor del dret a l'autodeterminació (i una part molt important d'aquesta, per la independència). Aquest és un fet rellevant, perquè inclús en el marc de la legalitat del sistema, un procés de debat sobre l'autonomia de Catalunya no va comportar un procés de debat que valgui la pena destacar sobre l'autonomia municipal, ni més concretament, sobre la Carta de Barcelona. Així, sembla que el municipi sigui un instrument estàtic que es manté, sovint, al marge d'altres debats polítics, quan ha de ser el fonament de tot país democràtic. Tanmateix, sense tenir en compte altres consideracions polítiques, la Carta es mereixeria una actualització, pel sol fet que havien passat 23 anys d'ençà que va ser redactada, i la ciutat havia canviat, tant en aspectes físics com en els mitjans que tenia a la seva disposició (TIC), i en aspectes conceptuals (tractament de les qüestions de gènere, per exemple).

Al marge dels discursos que instrumentalitzen políticament la Carta, el procés d'elaboració, el contingut i el procés d'aprovació són més propis d'un document legal (que en definitiva és el que és) que d'un document amb esperit renovador que presenta l'Ajuntament l'any 1981 o d'un document sobre drets i deures dels ciutadans, que és com es va presentar, institucionalment, el 2006.

La Carta està composta de 9 títols conformats per 27 capítols i 143 articles, més un preàmbul de dues pàgines (que és on es poden trobar els elements ideològics, no articulats).

A continuació, reproduïm un fragment del preàmbul on s'expressen els objectius de la Carta:

(...) la ciutat de Barcelona vol assolir ara una Carta municipal que reforci la seva autonomia, al servei d'una gestió administrativa eficaç i propera als ciutadans, d'una descentralització més forta, d'una potenciació de les competències municipals en el marc d'una col·laboració institucional positiva, i d'una millora de la qualitat dels serveis de la ciutat que es correspongui amb les necessitats i les ambicions de tots els barcelonins i barcelonines.

Una Carta que respon als anhels de la ciutadania que, amb la seva participació i la seva implicació col·lectiva, ha fet de Barcelona el que és. La Carta aprofundeix els mecanismes de participació ciutadana, reforça la pràctica democràtica i estimula la cooperació entre l'Ajuntament i el moviment associatiu i els agents socials, com a factor de progrés i de cohesió.

La Carta reforça la voluntat descentralitzadora de Barcelona dotant els districtes de la ciutat d'una personalitat forta, amb un ampli nivell d'autogovern (...).

S'entén que en no haver-hi cap consulta ni abans, ni durant, ni després del procés d'aprovació de la Carta, les referències a les necessitats i les ambicions de tots els barcelonins i barcelonines, així com als anhels de la ciutadania, corresponen a l'autoatorgament que se'n fan els governants mitjançant la seva elecció com a representants, en les eleccions municipals.

En el mateix preàmbul, hi ha una defensa de l'autonomia local, entesa estrictament com l'entenen les lleis espanyoles i catalanes de règim local. En aquesta concepció d'autonomia local, la diferència conceptual que s'estableix entre governants i governats introdueix el concepte de ciutat que la Carta defensa (ja en el preàmbul): “tothom hauria de sentir-se orgullós de la ciutat: aquesta és la servitud que han d'acceptar els qui la vulguin honorar i millorar.” Entendre la ciutat com l'entitat a la qual les persones que hi viuen han de guardar servitud i no entendre la ciutat com les persones que hi viuen (hi han viscut i hi viuran) i a les quals s'han de dedicar totes les servituds, a fi de millorar les seves condicions de vida, els seus drets i la capacitat de decidir el seu futur és per si mateixa una declaració política d'intencions del que es desplega a continuació, en l'articulat de la Carta.

4.2.2.3. En referència a la democràcia

El terme 'democràcia' és possiblement un dels termes que ha estat subjecte a un debat més extens (en el temps, des de les ciutats-estat fins a l'actualitat, i en les distintes perspectives d'abordar-lo, des de la lingüística fins a la sociologia) i intens, atès que quasi tots els sistemes polítics actuals el reclamen com a fonament. Aquest no és el marc en el qual hauríem d'establir un debat, ni tan sols una síntesi, però sí que cal fer algunes consideracions sobre la concepció de democràcia que es defensa, per poder contextualitzar els comentaris al respecte de la lectura de la Carta. Així, s'entén la democràcia com la capacitat de les persones de decidir efectivament i directament sobre el seu present i el seu futur, s'entén la democràcia des de la igualtat (econòmica, social...) dels drets de les persones. Per tant, s'entén la democràcia des d'una perspectiva més àmplia que la que la circumscriu a la democràcia representativa neoliberal, que en el cas

que ens ocupa es remet a les lleis territorials citades i a la llei electoral espanyola.⁴⁴² Finalment, com ja hem dit anteriorment, es considera que la democràcia es fonamenta en la proximitat, per tant, en el territori en què el sentit de pertinença de les persones i el desenvolupament de la seva vida té més recurrència. Així, es considera que com més s'allunya el poder de decisió (i el control sobre aquesta decisió) de les persones, menys democràtic és el sistema.

A tall de mostra, citem alguns elements descriptius del text, no definitoris, però sí indicatius:

- La paraula 'democràcia' no apareix cap vegada en el text de la Carta, mentre que en l'Estatut municipal de 1924 (en plena dictadura de Primo de Rivera) hi apareix dues vegades, les dues en l'Exposició que fa la Presidència del Directori Militar a manera d'introducció: una per indicar que en el medi rural hi hagut un sistema més democràtic que en l'urbà, i l'altra per assimilar el concepte de democràcia al dels drets del veïnat. Amb tot, cal indicar que a la Carta sí que surt la paraula democràtica, una sola vegada, en el preàmbul, en referir-se al fet que els mecanismes de participació ciutadana aprofundeixen la pràctica democràtica.
- La paraula 'referèndum' surt una sola vegada a la Carta, en indicar que els estrangers empadronats podran participar en referèndums i altres procediments consultius que promogui l'Ajuntament (art. 10). A l'Estatut municipal de 1924, la paraula *referèndum* apareix dotze vegades, entre altres, com a manifestació del principi de sobirania municipal per la votació definitiva de determinats acords transcendents⁴⁴³ o com a dret de protesta o impugnació d'alguns acords per part dels electors.⁴⁴⁴

Hi ha absències de paraules força indicatives, com: *treballador* (hi apareix una vegada),⁴⁴⁵ *treballadora*, *obrer*, *obrera*, *municipalisme*, *veïnal*,⁴⁴⁶ *lluïta*, *nació*, *estat*... Aquesta absència d'algunes paraules és coherent amb el text, on la ciutat és interpretada com una

⁴⁴² *Llei orgànica 5/1985, de 19 de juny, de Règim Electoral General*. BOE, núm. 147, de 20 de juny de 1985. Es fa referència a la llei espanyola, perquè Catalunya no disposa de llei electoral pròpia.

⁴⁴³ *Real decret-llei de 8 de març de 1924 que aprova l'Estatut municipal*. *Gaceta de Madrid*, núm. 69, de de 9 de març de 1924. Exposició.

⁴⁴⁴ *Real decret-llei de 8 de març de 1924 que aprova l'Estatut municipal*. *Gaceta de Madrid*, núm. 69, de de 9 de març de 1924. Art. 147.

⁴⁴⁵ En referència a la lliure circulació de treballadors dels estats membres de la Unió Europea.

⁴⁴⁶ 'Veïns' hi apareix 6 vegades, 'veïnes' cap.

entitat on no hi ha diferències socials, ni lluites, i s'eludeix el seu paper en el conflicte pels drets nacionals, pels drets socials, o en la lluita per l'autonomia municipal, i en tots els casos, s'eludeixen les limitacions que suposa l'aparell de l'Estat.

Específicament, l'exposició de la democràcia a la ciutat es concentra bàsicament en tres títols: el títol I, Organització del govern municipal, el II, Els districtes, i el IV, Participació ciutadana i drets dels veïns.

El títol I, Organització del govern municipal,⁴⁴⁷ tracta de les funcions i atribucions dels òrgans de govern municipal: el Consell Municipal, l'alcalde o alcaldessa, la Comissió de Govern, els presidents i els regidors de districte i els Consells de Districte. S'inicia amb el que es podria entendre com la definició de govern municipal (art. 8):

(...) el govern municipal actua d'acord amb els principis d'eficàcia, jerarquia, descentralització, desconcentració i coordinació. Han d'ésser criteris essencials de la seva organització diferenciar les funcions deliberants d'ordenació, programació i control de les executives de govern i administració, i desenvolupar la descentralització i la desconcentració territorial i fomentar la participació ciutadana.

Que els dos primers principis siguin eficàcia i jerarquia també és significatiu de la intenció i voluntat política de la Carta i de la concepció de govern, quan podrien ser el compliment del mandat popular i el rendiment de comptes sobre aquest mandat, seguits de l'articulació dels principis que permetin desenvolupar un govern democràtic a la ciutat. Més endavant, en el paràgraf se citen conceptes que sí que poden tenir un substrat de caire democràtic important, com ara descentralització, desconcentració territorial i participació ciutadana, que tractarem més endavant.

En el capítol II del títol I, dedicat a les atribucions del Consell Municipal, es defineix aquest com "l'òrgan de màxima representació política dels ciutadans en el govern de la ciutat. És format pels regidors i és presidit per l'alcalde o alcaldessa" (art. 10). Aquesta funció representativa es concreta a continuació amb l'afirmació: "el sistema electoral és l'establert per la legislació general sobre eleccions municipals," (art. 10) no deixa cap escletxa per poder introduir algun canvi en favor de millorar el sistema representatiu i avançar cap a la democratització de l'elecció del govern de la ciutat. Tanmateix, entre les

⁴⁴⁷ El títol I, amb 8 pàgines, és el segon més llarg després del títol V, dedicat a les competències municipals, de 29 pàgines. I contrasten amb el títol IV, Participació ciutadana i drets dels veïns, de 5 pàgines. Potser una distribució de l'extensió textual en coherència amb els objectius de la Carta.

funcions que s'atribueixen al Consell Municipal hi ha “aprovar i modificar el Reglament orgànic que regula la composició i l'elecció dels consells de districte,” (art. 11) funció que es reforça amb la de l'alcalde o alcaldessa d' “organitzar l'administració municipal executiva i nomenar els tinents alcaldes i els regidors de districte” (art. 13). Són unes atribucions que d'una banda il·lustren el sistema centralitzat de govern, però que de l'altra obren les possibilitats a l'aplicació de mesures democratitzadores que fins l'actualitat s'han escolat de manera quasi imperceptible o que, estant aprovades, no s'han aplicat. N'és una mostra l'elecció directa dels regidors de districte, que s'ha tractat en diferents ocasions al llarg dels anys, la darrera vegada aprovada pel Ple de l'Ajuntament a proposta de la CUP el maig de 2016,⁴⁴⁸ i que encara no s'ha posat en pràctica.

Un dels camps on més es podria haver avançat des de la perspectiva democràtica, sense entrar en conflicte amb la legislació vigent, és el de la descentralització, apropant la democràcia a les persones. En aquesta línia, els districtes i els barris haurien de tenir un protagonisme central, no sols en termes de democràcia representativa, sinó en termes de drets bàsics: habitatge, educació, sanitat, etc. Cercar instruments de participació decisòria del veïnat és una potestat de l'Ajuntament i dels districtes que no s'ha aprofundit. En la voluntat política dels governants i en la manera d'entendre el govern de la ciutat, resideix bona part de la capacitat d'executar aquesta potestat. El títol II s'inicia amb la definició dels districtes que no fa referència al territori, sinó al seu govern, una qüestió gens menyspreable, ja que reforça una visió del govern de la ciutat i dels districtes centralista i centralitzadora, alhora que confon territori (ciutadania) amb el seu govern. És el Consell Municipal qui defineix el districte. És l'alcalde qui delega al regidor de districte la seva representació, i és alhora qui nomena el president del Consell de districte. És el Consell Municipal qui aprova definitivament el programa d'actuació del districte. Aquesta manca d'autonomia queda palesa en la definició de les funcions del conseller de districte, que defineix la mateixa Carta, i a qui correspon “representar l'Ajuntament i el districte en la demarcació del districte, sense perjudici de la funció representativa de l'alcalde o alcaldessa” (art. 22); així, el conseller de districte no rep la consideració de representant del districte, sinó de l'Ajuntament en el districte. Encara és més greu, però, que els districtes no tenen capacitat executiva política, i la seva concepció de descentralització i desconcentració resta restringida, en el millor dels casos, a determinats serveis,

⁴⁴⁸ Acord publicat a la *Gasetta Municipal*, núm. 15, any CIII, de 20 de maig de 2016. P. 66.

majoritàriament administratius, de l'Ajuntament. Si aquesta situació es produeix en els districtes, el protagonisme dels barris resta absolutament sota mínims.

Quant a la participació de les veïnes en els acords del Consell de Districte, és estrictament de caràcter consultiu, com es reconeix en les funcions del conseller de districte, que entre altres comprenen la de “convocar i presidir les sessions del Consell d'Entitats i Associacions del Districte en els supòsits que estableixin el Reglament orgànic municipal i els altres òrgans consultius”(art. 22). Per descomptat, no hi ha cap referència a la participació del veïnat a l'hora de decidir, directament, sobre cap dret, servei o assumpte que l'afecti.

En el títol III de la Carta, sobre la Potestat normativa municipal, i en referència a la iniciativa per a l'aprovació dels reglaments i les ordenances municipals, d'acord amb el Reglament orgànic, entre els diferents subjectes que la poden promoure es cita la iniciativa ciutadana, que es condiona de la manera següent:

(...) pot exercir la iniciativa ciutadana per a proposar a l'Ajuntament l'aprovació d'una disposició municipal de caràcter general un nombre mínim d'un u per cent dels empadronats més grans de setze anys, o que representi més del tres per cent d'aquesta població en tres districtes, com a mínim, de la ciutat. (art. 28)

Com es pot llegir, a la iniciativa ciutadana no és fàcil d'accedir-hi. A més, el reglament on s'encabeix la restringeix a certs supòsits, com l'aprovació inicial (i registre) de l'objecte de la iniciativa per part de l'Ajuntament. De tota manera, serveix d'introducció a un dels apartats fonamentals de la Carta pel que fa a l'objecte del seu tarannà democràtic, el títol IV, “Participació ciutadana i drets dels veïns”, que s'inicia afirmant: “l'Ajuntament de Barcelona garanteix la participació ciutadana, especialment en les matèries que afecten més directament la qualitat de vida dels ciutadans” (art. 30). És interessant destacar de l'enunciat dos conceptes, el primer, què entén l'Ajuntament per participació ciutadana, i el segon, què entén l'Ajuntament que són les matèries que afecten directament la qualitat de vida dels ciutadans. Sobre la participació, sembla que és un concepte que, a part del seu significat estricte, ha passat a formar part d'un vocabulari confús, i en tot cas, participar no implica decidir. Així ho explica Ion Martínez, en definir ‘ciutadanisme,’ que sembla que és un dels marcs en els quals es podria acollir, si més no, parcialment la Carta, en contraposició a la concepció del dret a la ciutat de Lefebvre:

(...) com a dret a les prestacions bàsiques en matèria de benestar: habitatge, confort, qualitat ambiental, serveis, ús de l'espai públic i això que es presenta com a «participació» que no sol ser altra cosa que la participació dels dominats en la seva pròpia dominació. En canvi, el dret a la ciutat que reclamava Lefebvre era això i molt més, un súper dret que no es pot encotillar ni resumir en proclamacions, normes o lleis destinades a maquillar un capitalisme “orientat cap a les necessitats socials.”⁴⁴⁹

Els instituts de participació ciutadana que preveu la Carta són:

- L'audiència pública, que pot ser de ciutat o de districte, on “[...] els administrats proposen a l'Administració...” (art. 31) però en cap cas poden decidir sobre aquestes propostes, ni tan sols exigir que siguin tingudes en compte.
- La iniciativa ciutadana, ja comentada.
- La consulta ciutadana, que és potestat de l'Ajuntament i dels seus districtes i que es defineix com la possibilitat de “demanar l'opinió dels ciutadans en matèria de la seva competència per mitjà de la consulta ciutadana, la qual, dins el marc de la legislació pertinent ...” (art. 35) És una prerrogativa de la qual l'Ajuntament ha fet un ús poc freqüent i que tampoc la vincula a respectar-ne els resultats; una actuació que un Ajuntament compromès democràticament podria prendre a iniciativa pròpia.
- El Consell de Ciutat, “integrat pels representants de les entitats econòmiques, socials, culturals, professionals i de veïns més representatives, com a òrgan de debat del Programa d'actuació, dels pressupostos municipals, dels grans projectes de ciutat i dels indicadors dels resultats de la gestió municipal,” (art. 36) que també és un òrgan consultiu.

Per tant, la concepció de participació que consta a la Carta té un caràcter consultiu i restrictiu, distant de les persones que constitueixen la ciutat i que incentiva el seu allunyament de la institució.

Un altre tema interessant que apareix en un parell d'articles d'aquest capítol dedicat a la participació ciutadana és la possibilitat de la “promoció privada de projectes municipals”

⁴⁴⁹ Martínez, I. (2017). Más allá de la ciudad. El derecho a la vida urbana. Dins Lefebvre, Henri. *El derecho a la ciudad*. Madrid: Capitán Swing. P.19.
Més endavant tornarem a parlar de ciutadanisme.

(art. 32) i que “les entitats, les organitzacions i les associacions ciutadanes sense ànim de lucre poden exercir competències municipals o participar en nom de l’Ajuntament en la gestió de serveis o equipaments la titularitat dels quals correspon a altres administracions públiques” (art. 34). Aquí la participació pren un altre caire, ja que es parla de la intervenció de la iniciativa privada en l’administració pública, i per tant d’una pèrdua democràtica neta, atès que mentre l’àmbit públic es manté en l’esfera del comú i del control ciutadà –encara que sigui indirecte i reduït–, en l’esfera privada aquesta incidència democràtica desapareix.⁴⁵⁰

L’altre gran apartat del títol IV, que fa referència als drets del veïns, ofereix una visió força parcial dels drets i per complementar-la no esmenta cap altre document que contingui una versió més àmplia. Així, el primer article, a títol introductori, diu: “l’Ajuntament de Barcelona ha de vetllar perquè a la ciutat no es produeixin conductes discriminatòries negatives per raó de raça, religió, color, ascendència, edat, gènere, sexe, discapacitat o lloc de naixement” (art. 38). Tot i estar absolutament d’acord amb l’enunciat, (encara que caldria canviar-ne alguns termes, com el de discapacitat per diversitat), cal fer notar que la realitat actual de la ciutat comporta que persones que hi viuen no siguin considerades ciutadanes de ple dret i a vegades no disposin de l’accés als serveis bàsics, ni tan sols del dret a formar part del padró; no es mencionen els drets bàsics: habitatge, salut, educació... Tampoc s’hi parla de la garantia i protecció dels drets de caràcter democràtic: llibertat d’expressió, manifestació, associació... Sembla que la Carta hauria de ser el document que garanteixi a totes les persones els seus drets. Aquesta és una absència volguda i potser herència de continguts de legislacions precedents. Per trobar una referència a una concepció més àmplia del drets s’ha d’anar quasi al final de la Carta, al títol IX, Sindicatura de Greuges de Barcelona, que es defineix com:

(...) la institució municipal que té la funció de defensar els drets fonamentals i les llibertats públiques dels ciutadans de Barcelona i, d’acord amb el que estableix l’article 38.2, també de totes les persones que es trobin a la ciutat sense ésser-ne residents, especialment pel que fa als drets i les llibertats emparats per la Carta europea de salvaguarda dels drets humans a la ciutat. Amb aquesta finalitat pot supervisar les activitats de l’administració municipal. (art. 143)

⁴⁵⁰ El tema s’aborda exclusivament des de l’òptica democràtica formal; no s’entra en el debat si els serveis i les funcions públiques han de ser de titularitat, provisió i gestió pública, un debat que en l’actualitat, després d’anys d’externalitzacions (per aquesta via i per altres), afectaria quasi la totalitat dels serveis públics que proveeix l’Ajuntament.

Lamentablement, parla del que s'estableix a l'article 38.2, que torna a restringir els drets: "la ciutat, els ciutadans i les ciutadanes de Barcelona han de fer extensiu el seu zel en la defensa i la protecció d'aquests drets fonamentals a totes les persones que es trobin a la ciutat sense ésser-ne residents", continuació del primer article, ja citat, en el qual se circumscriuen els drets al fet que no es produeixin conductes discriminatòries negatives.

La resta de l'articulat del títol dedicat als drets del veïns s'ocupa en gran mesura de la manera com l'Ajuntament ha de facilitar la informació a la ciutadania en els diferents supòsits de participació. També es dedica un breu article al dret a la protecció dels veïns per part de "l'Ajuntament davant de les companyies públiques i privades proveïdores de serveis públics," (art. 43) que remet a la Junta Arbitral de Consum de Barcelona (art. 141).

Així, tant des de la perspectiva de la democràcia representativa, com de la democràcia directa, com dels drets democràtics, la Carta en fa un tractament parcial, insuficient, i en cap moment l'Ajuntament assumeix la concepció de ciutat de la ciutadania i per la ciutadania, on aquesta té el dret a decidir i a la qual ha de servir la institució municipal.

4.2.2.4. En referència al territori

A diferència de les referències en l'àmbit o a propòsit de la democràcia, les referències al territori estan força més disperses en el conjunt del text de la Carta Municipal.

La qüestió territorial s'hi aborda amb limitacions, ja que no es tracta el problema del continu urbà, el qual ha generat des de fa segles un debat interessantíssim que ha anat prenent més rellevància a mesura que la urbanització s'ha anat estenent. És un debat que va superar l'abast territorial i va entrar de ple en l'escena política a partir de les diferents concepcions de l'entorn, de l'àrea i de la regió metropolitana de Barcelona, i que actualment encara no està resolt.

Altres limitacions venen determinades pel propòsit que ens ocupa, que és el tractament territorial que fa la Carta, quant a la incidència del territori com a determinant de la democràcia (en el sentit més complet del concepte).

Tot i la dispersió de la qüestió territorial, en el text de la Carta la majoria de referències es concentren en el títol VI, Competències municipals, que és amb diferència el més extens de la Carta (ocupa 29 de les 60 pàgines, 17 dels 27 capítols i 83 dels 143 articles). En el si del títol, el capítol al qual es dedica més atenció és el II, Urbanisme (7 pàgines i

21 articles), seguit del XVI, Seguretat ciutadana (3 pàgines i 8 articles), que contrasten amb el dedicat –a tall de mostra– a l'Habitatge, capítol III, amb 2 articles que ocupen una mica més de mitja pàgina. Són elements descriptius que ajuden a entendre les prioritats i l'enfocament de la Carta quant al territori.

En el títol preliminar de la Carta s'afirma: “el terme municipal de la ciutat de Barcelona és l'actual en el moment d'entrar en vigor aquesta Carta. A iniciativa de l'Ajuntament de Barcelona, correspon al Parlament de Catalunya, mitjançant llei, l'alteració d'aquest terme municipal” (art. 3). Sobta una definició tàcita, després del procés històric de conformació de la ciutat –en el qual destaquen les annexions dels municipis independents de 1897 que encara, actualment, caracteritzen la ciutat– i davant dels reptes de futur que planteja la conurbació de Barcelona. Així mateix, es pot interpretar com una visió estàtica del que és el territori de la ciutat, d'una realitat no subjecta a debat o com una qüestió al marge dels drets (democràtics, socials, etc.). Més endavant, hi trobem una altra afirmació lacònica, i simplement complementària de l'anterior, en el sentit que atribueix al Consell Municipal “exercir la iniciativa per alterar el terme municipal.” (art. 11)

Fixada la concepció de la Carta sobre els límits territorials de la ciutat, s'aborda la divisió interna. També és atribució del Consell Municipal “aprovar l'organització territorial en districtes i aprovar amb caràcter definitiu el Reglament de composició i elecció dels Consells de Districte” (art. 11). La mateixa afirmació es repeteix en parlar de l'organització i funcionament del Consell Municipal: “correspon al Consell Municipal acordar l'establiment de districtes, i també establir-ne el nombre i els límits territorials, l'organització i les funcions” (art. 21). Queda confirmada, doncs, una vegada més, la visió centralista del govern de la ciutat –Consell Municipal– respecte a decisions que com aquesta afecten l'estructura territorial. Aquesta realitat en certa manera es contradueix, si més no quan es defineix el districte:

(...) els districtes són òrgans territorials per a la desconcentració de la gestió i la descentralització de la participació ciutadana i per a l'aplicació d'una política municipal orientada a la correcció dels desequilibris i la representació dels interessos dels diversos barris i zones del municipi. L'actuació dels districtes s'ha d'ajustar als principis d'unitat de govern, eficàcia, coordinació i solidaritat. (art. 20)

La definició té importància tant per l'escassetat de referències al territori en el text de la Carta, com perquè reflecteix en gran mesura la concepció de l'Ajuntament que s'ha

mantingut d'ençà d'abans de 1975, sense gaires canvis reals, i que amb diferències d'intensitat en el tractament, segons la conjuntura, ha mantingut una compartimentació (que s'agreuja amb els anys) entre democràcia i territori des de les primeres eleccions municipals de 1979. Les principals qüestions a observar, per a l'objecte del treball, són:

- És pertinent que entre els principis dels districtes⁴⁵¹ hi figurin la coordinació i la solidaritat. En canvi, la referència a la unitat de govern i l'eficàcia com els dos primers principis, és més qüestionable. La unitat de govern imprimeix un to contra la diversitat territorial i les necessitats que se'n deriven, i entra en l'àmbit de la confusió –que no ho hauria de ser– entre els drets que igualen –o haurien d'igualar– els ciutadans i la concreció d'aquests drets, en funció del territori i de les persones que el configuren. D'altra banda, l'eficàcia com a principi, recorda més l'empresa privada, que té com a objectiu el lucre, que no la funció pública, que té com a objectiu l'administració dels béns públics i el servei. A més a més, l'eficàcia hauria de ser una exigència implícita a la funció pública, no un principi.
- La consideració dels districtes com a òrgans territorials i no com a territoris que poden ser governats, gestionats... implica una visió administrativa d'aquestes entitats, allunyada del reconeixement territorial i del protagonisme que aquestes han de tenir en una ciutat democràtica i diversa, tant per la seva història, com per la seva realitat actual.
- Així, l'expressió nominal de desconcentració i descentralització per al foment de la participació ciutadana resta estrictament com una expressió, a la vista de la consideració que rep la participació ciutadana –ja comentada– i a la vista de la realitat actual de la democràcia a la ciutat, sobretot en la vessant territorial.
- És adient l'atribució de fer polítiques municipals orientades a la correcció dels desequilibris, tot i que les dades del mateix Ajuntament reflecteixen la poca incidència de les polítiques en aquest sentit, ja que la taxa de risc de pobresa se situa en 7,4 a Sarrià - Sant Gervasi i en 38,7 a Nou Barris.⁴⁵² És a dir, a Nou Barris és més de cinc vegades superior a la de Sarrià - Sant Gervasi. Cal assenyalar, però,

⁴⁵¹ És una definició plenament concordant amb la del govern municipal, comentada anteriorment.

⁴⁵² Dades 2017. Recuperat de: <https://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/tvida/esd/esd17/persones/taxes/trp.htm>.

que l'enfoc d'aquestes polítiques seria més efectiu si es dirigissin a posar fi a l'origen d'aquests desequilibris que no pas per corregir-ne els efectes.

- Per acabar, en relació a la definició de districte de la Carta, convé fer referència al comentari respecte als interessos dels diversos barris i zones del municipi. L'aparició de la paraula *barris*, que consta en el text quatre vegades (*barri*, cap), indica, formalment, la poca importància que se li concedeix, que és absolutament coherent amb les atribucions que reben aquests territoris quant a reconeixement d'una realitat força més potent des del punt de vista de la cohesió veïnal i social, del coneixement de les necessitats i problemàtiques i del sentit de pertinença. Els barris haurien de ser la base territorial de la ciutat, i aquest reconeixement representaria un avenç transcendental quant a la democràcia representativa i quant a la democràcia directa i el dret a la ciutat. Cal recordar que força barris de la ciutat tenen més habitants que molts municipis del país, i en canvi reben una consideració discriminatòria (en termes democràtics) i gens justificable (des de cap perspectiva) respecte a aquests municipis. També és interessant la referència a zones, entenent que fa referència a territoris més petits que els barris i que, donada l'extensió i diversitat d'aquests, poden tenir característiques i necessitats pròpies. La capacitat per decidir sobre el present i el futur de tot allò que afecta les persones no ha de tenir límits; el dret a l'autodeterminació comença en les comunitats de veïns, passa pels carrers, els barris, els districtes, la ciutat, el país... El dret a decidir sobre el territori de proximitat no invalida el dret a decidir sobre les causes comunes a escala municipal, nacional o internacional.

La concepció sistèmica d'autonomia municipal és limitada per la mateixa concepció del municipi com a darrera baula de l'aparell de l'Estat, que la legislació autonòmica ha reproduït. Aquesta realitat ja condiona de base l'autonomia dels districtes, que pràcticament es desenvolupa en termes administratius, i condiona també la inexistència d'autonomia dels barris i dels territoris que s'hi inclouen. En els anys precedents a les primeres eleccions municipals i en els anys de les primeres legislatures, hi va haver un seguit de propostes dels moviments veïnals,⁴⁵³ que reivindicaven el paper de la territorialitat i la democràcia, que van penetrar la institució municipal, on també van

⁴⁵³ Comentades en anteriors apartats.

trobar propostes en aquest sentit, però que no arribaren a aconseguir una via per quedar plasmades ni en l'àmbit normatiu, ni molt menys en l'àmbit executiu. La gravetat d'aquesta paralització s'agreuja perquè passats més de quaranta anys del final de la Dictadura franquista i de les primeres eleccions municipals, no s'ha evolucionat cap a un sistema democràtic, en base a la realitat territorial i a les necessitats de les persones. No es pot restringir el debat a la burocràcia administrativa o normativa; és un debat polític, en el qual ni tan sols hi ha hagut voluntat d'aprofundir en les minses possibilitats que la Carta preveu: “el Consell Municipal, l'alcalde o alcaldessa i la Comissió de Govern poden desconcentrar i descentralitzar les competències respectives a altres òrgans municipals o a regidors” (art. 46). O en la competència de l'Ajuntament en la “intervenció directa en l'elaboració dels plans territorials parcials, territorials sectorials i directors de coordinació que afecten el municipi de Barcelona, i també llurs revisions i modificacions (...)” (art. 64).

La Carta de Barcelona és una llei continuista,⁴⁵⁴ que s'inscriu en el règim, en defensa d'un model de ciutat sistèmica capitalista. No solament en el to paternalista i les contínues al·lusions al poder del govern i a la diferència entre administradors i administrats, sinó en la visió d'una ciutat (societat) sense classes i on els pal·liatius per a les desigualtats han de venir dels serveis socials⁴⁵⁵ i no de la justícia social. En aquest context és coherent que els avenços vers una democràcia real fonamentada en el territori i en la proximitat siguin insignificants. La Carta de Barcelona no és una excepció al model de ciutat de l'Estat espanyol o de l'autonomia catalana, en definitiva de la societat. No tan sols això, sinó que la primera conclusió que s'ha de treure de la lectura crítica del document és la manca de voluntat política per desenvolupar i aprofundir, en clau democràtica i territorial, allò que ja es preveu en el mateix text.

La Carta es nodreix de tres grans fonts que alhora marquen, en certa mesura, les seves limitacions:

⁴⁵⁴ Respecte a les lleis de règim local vigents, tant espanyoles, com catalanes.

⁴⁵⁵ “L'activitat de prestació dels serveis socials ha de contribuir a fer real i efectiva la igualtat garantint i facilitant a tots els ciutadans l'accés als serveis que tendeixin a afavorir un desenvolupament lliure i ple de la persona i dels col·lectius dins la societat, especialment en cas de limitacions i mancances. S'ha de promoure la prevenció i l'eliminació de les causes que menen a la marginació i aconseguir la integració de tots els ciutadans afavorint la solidaritat i la participació.” *Llei 22/1998, de 30 de desembre, de la Carta municipal de Barcelona*. DOGC, núm. 2801, de 8 de gener de 1999. Art. 107.

- Les que se li atribueixen des del mateix règim especial de la ciutat, en una clara línia de continuïtat amb els texts d'èpoques anteriors.
- Les que se li atribueixen de normes de rang superior, no sols territorials, sinó financeres, electorals i polítiques.
- Les delegades d'altres administracions.

No obstant, hi ha un marge per poder incloure moltes temàtiques en defensa de la democràcia, dels drets de les persones, de la protecció de les persones que viuen a la ciutat, de la consideració de ciutadania, etc., que no s'implementen per manca de voluntat política. Hi ha marge perquè els governants convoquin consultes, referèndums... i compleixin la voluntat popular mitjançant el seu compromís; hi ha marge per millorar substancialment l'estructura democràtica i territorial. Marges que, fins l'actualitat, no s'han aprofitat.

4.3. De la crisi post-olímpica a la crisi de la bombolla immobiliària (1993-2007)

4.3.1. El Fòrum Universal de les Cultures

Tot i que a partir dels jocs olímpics la ciutat entra en una espiral constructora, la següent gran intervenció sobre el territori vingué vinculada al Fòrum Universal de les Cultures 2004. Com ja preveia el moviment veïnal la ciutat postolímpica havia abandonat les reivindicacions populars i s'havia establert definitivament un model de ciutat que separava l'administració dels administrats, el govern de les persones. Un model de ciutat d'èxit per a les classes que ostentaven el poder, un model que tot i l'entorn de crisi havia d'elaborar estratègies per continuar creixent, comercialitzant allò que té possibilitats d'atreure demanda i per tant ingressos: la ciutat. La decisió de vendre la ciutat com un conjunt, és transcendental perquè es decideix que el model Barcelona passi a ser la marca Barcelona. A l'empara del ressò mediàtic mundial dels jocs olímpics, Barcelona no sols opta pels grans esdeveniments, sinó que es converteix en un gran esdeveniment.

Catalunya, com la majoria de països mediterranis, gaudeix d'una excel·lent posició per a l'explotació turística, donada la seva renda de situació, en relació a altres països. El franquisme als anys 60 va explotar aquesta posició per afavorir l'enriquiment de les elits associades al poder, blanquejar la imatge de la dictadura i millorar l'equilibri de la balança de pagaments. L'explotació va destruir la franja litoral i va fomentar el model turístic extractiu i especulatiu, va incrementar la no regulació (territorial, ambiental, empresarial...) i la precarització (dels treballadors de l'hostaleria, la restauració, el transport, etc.). La Costa Brava i la Costa Durada es convertiren en dos destins turístics reconeguts (i de baix preu). L'Ajuntament de Barcelona a partir de 1992 vol incorporar la ciutat com a destí turístic, rendibilitzar la imatge, les infraestructures i els equipaments construïts arran de les olimpíades i per fer-ho heretà els paràmetres bàsics del model turístic extractiu i especulatiu. Aquest model té però diversos condicionants; entre altres necessita un creixement continuat (financer) i necessita l'absència de conflictes (polítics i socials). El creixement turístic de la ciutat no s'ha aturat d'ençà 1992 i les xifres, abans que la pandèmia del Covid19 imposés un altre paradigma, rondaven els 31 milions de visitants anuals (16 milions de turistes i 15 milions d'excursionistes), cosa que per a una

ciutat d'1,6 milions d'habitants és des de totes les perspectives una sobreexplotació desmesurada.

Optar per aquest model de ciutat implica prioritzar uns interessos i unes línies d'actuació, i tot i que l'Ajuntament (encara en l'actualitat) no ha deixat de propugnar la descentralització, la desconcentració i la participació, s'ha avançat molt poc en aquest sentit. El pacte constitucional del 78 (que condiona el model territorial i municipal), el model de ciutat del 92 i la construcció de la marca Barcelona en el context de la globalització han estat determinants en les polítiques de l'Ajuntament, que han disposat d'una continuïtat de més de quaranta anys, ja que l'Ajuntament ha estat governat pel PSC-PSOE i pel PSUC (Iniciativa, BeC...) amb el suport en força ocasions d'ERC. En aquesta continuïtat de govern, hi ha una excepció i una matisació: l'excepció és el mandat de 2011-2015 en què el govern municipal va estar en mans de CiU i la matisació són els mandats 2015-2019 i 2019-2023 en què el govern ha estat encapçalat per BeC amb la participació del PSC-PSOE. Aquesta continuïtat implica responsabilitat en la construcció del model de ciutat i comporta una pregunta que ha de conduir a una reflexió de fons: com és possible que després de quaranta anys de governs municipals d'esquerres (encara que siguin part del sistema) el model de ciutat construït sigui un model neoliberal?

El 1996 l'alcalde Pasqual Maragall va exposar la idea a l'Ajuntament del Fòrum Universal de les Cultures o Fòrum Barcelona,⁴⁵⁶ i l'any següent, el novembre de 1997, en la 29a. Conferència General de la UNESCO, la proposta de Fòrum per al 2004 va ser aprovada per unanimitat i així començà un procés que no acabarà del tot fins el 2017 quan es tancarà definitivament la Fundació del Fòrum; per tant estem davant d'un procés de vint anys, tot i que la màxima intensitat es dona al 2004 i als anys immediatament anteriors i posteriors.

La proposta del Fòrum cobria diferents objectius. Representava una altra operació urbanística de la ciutat, que en certa mesura donava continuïtat a la urbanització de la Vila Olímpica, fonamentalment per la franja litoral fins el Besòs, tot i que també es realitzarem obres en altres llocs de la ciutat vinculades o no directament al Fòrum (com el 22@, creat l'any 2000 i encara en desenvolupament). Representava l'organització d'un gran esdeveniment, on des de la concepció de Marca Barcelona es venia la ciutat, la qual

⁴⁵⁶ Aquesta idea venia precedida de diversos intents, entre altres el de la capitalitat cultural europea de Barcelona, que no havien reeixit.

cosa implicava un augment del nombre de visitants, nous equipaments, noves inversions... Representava també modelar la imatge de la ciutat, i aprofitant encara l'estela olímpica, s'hi afegia una vessant cultural, moderna, que connectava amb una versió globalitzadora que es pretenia més humana, no tan vinculada a la ideologia neoliberal i al compte de resultats. Com s'havia fet en els Jocs Olímpics del 92, a partir del referent internacional, s'apel·la a totes les administracions i s'intenta convertir el Fòrum en una operació d'Estat. N'és una mostra el fet que els discursos inaugurals foren pronunciats pel cap d'Estat el rei Juan Carlos I, pel president del govern espanyol José Luís Rodríguez Zapatero, pel director general de la UNESCO Koichirō Matsuura, pel president de la Generalitat de Catalunya Pasqual Maragall, per l'alcalde de Barcelona Joan Clos i per l'alcalde de Sant Adrià de Besòs Jesús Maria Canga. Cal assenyalar que tant els presidents dels governs espanyol i català, com els alcaldes de Barcelona i Sant Adrià eren del PSC-PSOE i per tant hi havia una alineació política sense fissures en la concepció i execució del projecte.

El Fòrum Universal de les Cultures 2004 es va celebrar entre el 9 de maig i el 26 de setembre (141 dies). El recinte que va acollir la majoria dels actes ocupava 300.000 m² i l'esdeveniment es va dotar d'un pressupost de 3.240 milions d'euros. El Fòrum va traçar tres eixos temàtics: el desenvolupament sostenible, les condicions per a la pau i la diversitat cultural. A l'entorn d'aquests tres eixos es van organitzar multitud de debats, conferències, congressos, etc., que van acollir diferents espectres ideològics, tot i que els que es mostraven contra la celebració del Fòrum i a favor d'una participació ciutadana directa i rebutjaven la cobertura que el Fòrum donava a l'operació especulativa urbanística foren escassament presents. Una de les intencionalitats discursives era donar rellevància a la ciutat com un element actiu i de modernitat que sense renunciar al procés de globalització el tenyís amb altres matisos que no fossin la guerra i els interessos econòmics de les elits mundials. Una mostra d'aquests discursos fou l'organització del IV Fòrum d'Autoritats Locals per la inclusió social de Porto Alegre⁴⁵⁷ que va aprovar el 8 de maig l'Agenda Local 21 de la Cultura. Finalitzat el Fòrum es va publicar la declaració

⁴⁵⁷ Aquest Fòrum sustentat per la xarxa FAL (Fòrum d'Autoritats Locals) per la inclusió social i la democràcia participativa, va néixer en el Fòrum de Porto Alegre el 2001 i a Barcelona celebrava la seva IV reunió. La xarxa, formada bàsicament per institucions i autoritats locals, estava oberta a moviments socials. A mesura que el Fòrum va anar elaborant doctrina i la globalització va anar mostrant-se com una realitat de difícil justificació social, força moviments socials l'abandonaren i es crearen trobades alternatives.

Barcelona⁴⁵⁸ (el 26 de setembre de 2004) que segons els organitzadors recollia l'esperit dels debats de les idees i de les propostes expressades durant el Fòrum.

Abans d'entrar en les referències del Fòrum als temes de territori i democràcia, hem de situar el seu marc polític i estratègic i per això hem seleccionat un fragment del text inicial prou il·lustratiu de les bases ideològiques en què es fonamenta el Fòrum i que recull les declaracions d'organitzacions que van des de la defensa de les postures més reaccionaries del neoliberalisme globalitzador, a organitzacions que formen part de la institucionalitat internacional del poder, fins organitzacions que consideren possible una globalització amb principis més ètics i sostenibles.

Nosaltres, reafirmant-nos en els principis establerts en la Declaració Universal dels Drets Humans i en la Declaració Universal de la UNESCO sobre la Diversitat Cultural; reiterant el nostre compromís amb els objectius de Desenvolupament del Mil·lenni proposats per les Nacions Unides per lluitar contra la pobresa i l'exclusió social; tenint en compte les cosses dites en les darreres edicions del Fòrum Social de Porto Alegre, del Fòrum Econòmic de Davos, del Fòrum Ambiental de Kyoto, de les Cimeres de Desenvolupament Sostenible de Rio de Janeiro i Johannesburg i del Fòrum Urbà de Nairobi i Barcelona, hem posat a Barcelona les bases per emprendre junts un camí efectiu cap a un món més just, més segur, més ric, més divers, més sostenible; cap a un món en pau.⁴⁵⁹

Les referències a la democràcia són força genèriques, tot i que l'apartat "Proposem reformar les institucions mundials per a donar resposta als desafiaments de la globalització en el camí d'una governança global" sembla que hi estigui dedicat. Es defensa un compromís dels governs per "la universalització de la democràcia," cap "un govern mundial democràtic" i la promoció d'una campanya "Per una globalització més justa." Així es defensa una visió de la democràcia més institucionalitzada i governamental, en el marc d'una globalització més justa, fonamentant la proposta en la voluntat dels governants que han abocat el món a la present situació perquè siguin ells

⁴⁵⁸ El nom oficial de la coneguda com a declaració Barcelona és: *El compromís de Barcelona. Declaració de ciutadans i ciutadanes per un desenvolupament just, humà i sostenible*. Tanmateix, immediatament a continuació, aclareix l'autoria i es concreta el que entenen per ciutadans i ciutadanes, i s'especifica: "els promotors del Fòrum Universal de les Cultures, des de les nostres responsabilitats, recollim el sentir de molts ciutadans i ciutadanes que l'han viscut i protagonitzat i traslladem a l'opinió pública, institucions i governs la següent declaració."

⁴⁵⁹ En les citacions textuals (de la Declaració Barcelona), *El compromís de Barcelona. Declaració de ciutadans i ciutadanes per un desenvolupament just, humà i sostenible*, no es pot indicar la pàgina perquè el text original es presenta sense paginar. Recuperat de: <http://www.bcn.cat/forum2004/catala/compromis.htm>

mateixos qui suavitzin les condicions d'exploració i degradació humana i mediambiental. I aquesta proposta es desenvolupa en el reconeixement, acceptació i acord de la globalització com un procés de fet, que marca el camí del progrés. Hi ha una omisió constant, en el text del conflicte, d'interessos antagònics entre classes i de la constatació que amb desigualtat de drets, amb desigualtat econòmica, no hi ha democràcia. Són afirmacions que reconeixien fins i tot els primers liberals i que amb el temps han hagut de ser assumides pels moviments populars.

Complementant aquesta concepció de la democràcia es fa necessària una concepció territorial i aquí entra en joc un dels interessos del Fòrum que és donar rellevància al paper de les ciutats. Bàsicament es tracta que les ciutats augmentin llur poder per anar-se equiparant al dels estats dels quals formen part. És una visió que per tal de sostenir-se ha d'equiparar allò que en comú tenen les ciutats, ignorant allò que les fa diferents i identifica els seus habitants i per suposat ha d'ometre qualsevol referència o reconeixement a les nacions i als mars territorials naturals, culturals i/o històrics. Tot i que aquesta concepció de la ciutat és present -implícitament i explícita- en tot el text, hi ha un apartat amb una dedicació més intensa "Proposem apropar el govern als ciutadans enfortint els processos de descentralització i el paper dels govern locals" en el qual es proposa que les ciutats siguin reconegudes com a peces bàsiques de "la convivència humana donada la seva doble condició de lloc on eclosionen els efectes més negatius de la globalització, però especialment de lloc on s'estan construint les principals oportunitats de progrés i de cooperació humana." En aquest sentit, es demanen més atribucions polítiques, més finançament per a les ciutats i més representació en els organismes internacionals. L'abstracció del context territorial de la ciutat no sols té una incidència política contra les realitats nacionals, sinó que ignora que qualsevol ciutat es deutora del seu entorn més proper i del seu país, possiblement en la mateixa mesura que l'entorn més proper i el país sigui deutor de la ciutat.

A diferència de les Olimpíades de 1992, el Fòrum 2004 no fou capaç de generar un mínim consens ciutadà i, en si mateix, tampoc fou una operació exitosa, a banda de les operacions urbanístiques i immobiliàries que es realitzaren en paral·lel o a causa de llur celebració i en l'àmbit privat. Es varen preveure cinc milions de participants que acabaren sent 3.323.123 i el seu llegat en les obres de caràcter públic -algunes encara estan en l'actualitat subjectes a polèmica i a millores-, no es podria considerar com actuacions

rendibles per a la ciutat. Quant al seu llegat institucional, després d'alguns intents (Monterrey, Valparaíso, Nàpols, Amman) no sembla que hagi gaudit d'una continuïtat reeixida i finalment ha acabat desapareixent.

La Barcelona de 2004 no era la Barcelona de 1992. L'allunyament en el temps de 1975 i de 1978 feia que una part de la població -la més jove- no hagués viscut sota la Dictadura i visqués sense la càrrega directa del gris, però també es produïa -com s'ha comentat en el capítol 2- l'efecte del temps en la normalització del règim polític (institucional, legislatiu, etc.). Aquesta naturalització duia associada la separació entre governants i governats, entre institució i moviments veïnals. La ciutat estava democràticament i territorialment estancada, la tríada descentralització, desconcentració, participació, havia passat a ser una qüestió menor que només es mantenia en determinats discursos, i més lluny quedaven encara les propostes de municipi constituent (vinculades o no a la Carta municipal), l'aprofundiment de divisió territorial i democràtica per barris i les reformes democràtiques de la institució. La Barcelona de 2004 era una ciutat conscient d'estar en ple procés de mercantilització i globalització que es manifestava massivament contra la globalització neoliberal (2001) i contra la guerra (2003). En aquest marc, la iniciativa del Fòrum va sumar dissidències i contestacions per part de força col·lectius. Així, l'Assemblea de Resistència al Fòrum 2004 publicava "Deu raons per estar en contra el Fòrum 2004," de les que a continuació oferim els titulars:

1. Per l'especulació: 72 milions per les reformes de la Mina i 2.300 per les obres del Fòrum.
2. Pel model de ciutat: Barcelona s'està transformant en una ciutat turística i de serveis i oci.
3. Per les agressions al medi.
4. Pels seus patrocinadors, polítics i econòmics.
5. Perquè està organitzat pels que fan il·legal la immigració.
6. Perquè està recolzat per l'economia de guerra.
7. Perquè està organitzat pels que tracten els problemes socials amb repressió.
8. Perquè el Fòrum no és participatiu i el diàleg és una farsa.
9. Perquè pel Fòrum la multiculturalitat és el compte de fades de la globalització.
10. Perquè per ells la cultura i els valors són una mercaderia.⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ Assemblea de Resistència al Fòrum. (2004). Deu raons per estar en contra el Fòrum 2004. Dins *La otra cara del Fòrum de les Cultures S. A.* Assemblea de Resistència al Fòrum; Espai en Blanc; Col·lectiu Ariadna Pi de l'Institut Català d'Antropologia. Barcelona: Edicions Bellaterra.

Les crítiques al Fòrum, en els anys immediatament precedents a la seva celebració, augmenten i venen des de distintes perspectives: persones significatives en l'àmbit de la mobilització social (José Bové, Manuel Vázquez Montalban, Manuel Delgado, Susan Sontag, Naomi Klein, Noam Chomsky, etc.), des del món acadèmic (IX Congrés d'Antropologia de la FAAEE celebrat el setembre de 2002, Càtedra UNESCO de la UAB, l'Escola de Cultura de la Pau de la UAB, etc.), ONG (Greenpeace, SOS Racisme, etc.), col·lectius professionals, moviments socials, organitzacions veïnals, etc. Entre aquesta munió opositora al Fòrum volem destacar pel seu arrelament a la ciutat, per la seva continuïtat en la lluita veïnal i alhora per la seva transformació en la seva línia argumental la FAVB. La FAVB va ser convidada per l'alcalde Joan Clos a signar un protocol de col·laboració amb el Fòrum, i com a resposta la FAVB va presentar un seguit d'objeccions que al setembre de 2001 l'Ajuntament no havia contestat i Manel Andreu Tarragó (president de la FAVB) comentava⁴⁶¹ que condicionaven la seva participació a l'organització de debats a nivell de districte i de ciutat que garantissin la participació ciutadana relacionant els eixos temàtics de debat del Fòrum amb els problemes del veïnat. Així, tot i que es proposa un procés participatiu gens incisiu, la proposta no serà acceptada. Però el posicionament de la FAVB va força més enllà i sense deixar de demanar la participació ciutadana al Fòrum es plantegen un model de ciutat diferent, un model democràtic diferent i aprofitant el número de la 'Veu del Carrer' dedicat al Fòrum i als 10 anys de publicació de la revista, a l'editorial es diu:

avui deu anys després, tot i els canvis, pensem que la nostra revista té raó de ser: pel model de ciutat que defensem, per la nostra concepció de la persona, 'ser' ciutadans no es limita a votar cada quatre anys, perquè la societat ha d'estar viva i desenvolupar la seva capacitat crítica davant dels poders.

Aquestes posicions de la FAVB davant del Fòrum es van endurint a mesura que s'aproximaven les dates de celebració i es va perfilant l'esdeveniment. Acusen Julia García-Valdecasas (delegada del govern espanyol-PP) i Clos, Portabella i Mayol (caps de llista pel PSC, ERC i Iniciativa) del govern municipal⁴⁶² de sustentar la violència policial contra els moviments socials i els immigrants, etc.

⁴⁶¹ Tarragó, M. A. (2001). La FAVB davant el Fòrum 2004. *La veu del carrer*, 69. P. 10.

⁴⁶² El 25 de maig de 2003 es celebraren eleccions municipals que generaren un govern tripartit liderat pel PSC, que va guanyar les eleccions, amb ERC i ICV.

4.3.2. La Barcelona dels barris

La ciutat després del Fòrum evidencia una major separació entre el govern i els governats, entre altres raons com a conseqüència que entre les prioritats de les polítiques municipals no han estat presents els barris, les persones que hi viuen. Així mateix, la globalització segueix mostrant el seu perfil més cruel amb guerres, fams i migracions, i en paral·lel en bona part de l'economia occidental dels països del primer món s'està arribant al zenit del que després del 2007 es coneixerà com la crisi de la bombolla immobiliària.

En el marc de la política territorial de l'Estat, els darrers mesos del mandat del govern del PP de José Ma. Aznar, s'aprova la Llei 57/2003 de 16 de desembre de mesures per la modernització del govern local⁴⁶³ fonamentada en la Llei 7/1985, de 2 d'abril, reguladora de las bases del règim local. Davant de la impossibilitat del govern de fer una nova llei de bases de règim local, n'impulsa la modificació mitjançant la llei de modernització, com s'explica en l'exposició de motius de la pròpia llei.

El canvi, l'abril de 2004, en el govern de l'Estat espanyol, pel qual el PSOE substitueix el PP, propicia que el PSC-PSOE tingui els tres governs: Estat, Generalitat de Catalunya i Ajuntament de Barcelona. En aquest marc la Generalitat impulsa la Llei 2/2004 de 4 de juny, de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial,⁴⁶⁴ i l'Ajuntament inicia els treballs que conduiran a la proposta de mesures de govern, el 22 de desembre de 2006, de La Barcelona dels barris, nou impuls per a una ciutat més pròxima;⁴⁶⁵ en aquest Ple s'aprova la nova divisió territorial de Barcelona en 73 barris, a l'empara de l'article 21 de la Carta Municipal de Barcelona. No obstant, per acabar de teixir el marc normatiu cal afegir dos components importants, el primer l'elaboració i aprovació del nou Estatut d'Autonomia,⁴⁶⁶ aprovat per referèndum el 18 de juny de 2006, i l'Ordenança de mesures per fomentar i garantir la convivència ciutadana a l'espai públic

⁴⁶³ Llei 57/2003, de 16 de desembre, de mesures per a la modernització del govern local. BOE, núm. 301, de 17 de desembre de 2003. Aquesta llei és coneguda amb el nom de Llei de les grans ciutats.

⁴⁶⁴ Llei 2/2004, de 4 de juny, de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial. DOGC, núm. 4151, de 10 de juny de 2004. Aquesta llei va anar acompanyada del Decret 369/2004, de 7 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 2/2004, de 4 de juny, de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen atenció especial. DOGC, núm. 4215, de 9 de setembre de 2004.

L'any 2009, el Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya va publicar *La llei de barris. Una aposta col·lectiva per la cohesió social*, una obra que ofereix un balanç dels quatre primers anys d'aplicació de la llei.

⁴⁶⁵ Ajuntament de Barcelona. (2006). *La Barcelona dels Barris, nou impuls per una ciutat més pròxima. El barri, espai de convivència urbana, proximitat i participació*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

⁴⁶⁶ Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. BOE, núm.172, de 20 de juliol de 2006.

de Barcelona aprovada en el Consell Plenari el 23 de desembre de 2005.⁴⁶⁷ L'Estatut és important no sols perquè representa la llei de màxim rang a Catalunya i perquè la seva tramitació a Madrid generarà un canvi de cicle polític al país, no resolt encara en l'actualitat, sinó perquè els diferents documents i normatives municipals hi fan referència, en cercar en el nou text estatutari un nou marc municipal.⁴⁶⁸ L'Ordenança, de menor importància, s'ha de tenir en consideració perquè representa una expressió de la democràcia territorial i forma part del concepte que en té l'Ajuntament.

Així, les polítiques municipals de l'Ajuntament de Barcelona, en línia amb les polítiques de l'Estat i de la Generalitat –entre les quals es situa la Barcelona dels barris– responen a un intent d'adaptar la ciutat a les necessitats que la ciutat 'model' primer i 'marca' després exigeix per seguir creixent. *La Barcelona dels barris, nou impuls per a una ciutat més pròxima*, no té rang de llei i per tant no haurà de passar per la tramitació llarga i costosa de la Carta Municipal. El procés s'inicia el 2004 amb l'encàrrec de l'Ajuntament a una comissió de disset experts, assistits per tècnics i polítics municipals, després s'obre un període participatiu el maig i juny de 2006 i es passa a la seva aprovació al Ple municipal el desembre. Convé que ens fixem, breument, en el procés participatiu, perquè pot ser il·lustratiu del que entén l'Ajuntament per participació. La participació es va arbitrar per tres canals, en els quals es podia participar individualment o en representació d'una entitat: mitjançant una butlleta que s'encartava en algunes revistes o es repartia a les exposicions que es feien en els districtes amb el propòsit de presentar el projecte; mitjançant la web www.bcn.es/bcnbarris (actualment desactivada); mitjançant els sistemes de participació establerts pels diferents Consells de Districte. Aquests canals -pensats per tal que, en el millor dels casos, participessin les entitats veïnals més actives- servien per enviar propostes que després serien tractades per l'Ajuntament; per tant eren per la seva pròpia concepció restrictius i estrictament consultius.

La proposta es formalitza en un document de catorze pàgines amb tres apartats dedicats a la convivència, la proximitat (que s'expressa en quatre eixos: espai públic, serveis a les

⁴⁶⁷ *Ordenança de mesures per fomentar i garantir la convivència ciutadana a l'espai públic de Barcelona*. BOPB, núm. 20, de 24 de gener de 2006. Annex I.

⁴⁶⁸ Pot servir com a mostra la Proposta de mesura de govern del Consell Municipal Plenari del 23 de desembre de 2005: *La Barcelona dels barris*, on a la tercera pàgina diu "(...) i és per això que continuem treballant en l'estatut -en el paper polític dels consellers i la seva implicació en l'organigrama de gestió dels districtes- i en la concreció immediata de la proposta de reformes legals necessàries per a l'elecció directa dels consellers i conselleres de districte."

persones, mobilitat i accessibilitat i activitat econòmica) i la participació (que ocupa poc més d'una pàgina de les catorze). Com indica la seva pròpia estructura, el document dona un tractament força diferenciat al territori i a la democràcia del que donaven les mateixes forces polítiques -que governen la ciutat- els anys 1979-80. En el text, destaca la preocupació pels problemes de convivència que genera la massificació turística i la migració a la ciutat, en un marc on les polítiques neoliberals sobre la ciutat havien portat a la revolta de les *banlieues* a París (octubre de 2005) que es va estendre a quasi tres-centes ciutats. Per tant és un document que no parteix de la voluntat política d'aprofundir en la democràcia i la seva territorialització (barris), sinó de l'intent de prendre mesures profilàctiques davant el que es considera pel govern la degradació de la ciutat, sense abordar-ne les causes. El turisme a la ciutat ha continuat creixent -si més no, fins la irrupció de la pandèmia del Covid-19- i els problemes d'immigració⁴⁶⁹ s'han agreujat i en alguns aspectes cronificat. És en aquest sentit que s'ha d'entendre que en el document la paraula democràcia hi consti 4 vegades (i en el mateix paràgraf), la paraula civisme⁴⁷⁰ i derivades 8 vegades i les paraules convivència i participació (amb les seves derivades) més de 40 vegades, cadascuna.

En el breu apartat dedicat a la participació es reconeix que “l'àmbit territorial més bàsic i proper al ciutadà”⁴⁷¹ és el barri; al mateix temps es defensa la democràcia participativa en els barris, però mitjançant els districtes. Per tant el text reflexa una certa contradicció entre reconèixer una realitat territorial inqüestionable (els barris) i el consegüent arbitri de mesures democràtiques en funció d'aquesta realitat. Aquesta contradicció es tradueix en el paràgraf final de l'apartat de participació, destinat a exposar exemples de mesures concretes, que es troben més en la línia de l'abstracció que de la concreció:

⁴⁶⁹ El juny del 2006, en l'acció “desmuntatge” CIE a Barcelona, són detingudes 59 activistes antiracistes. Aquest mateix any s'obre el CIE de la Zona Franca; amb anterioritat a aquesta obertura es feia servir la comissaria de la policia nacional espanyola de la Verneda.

⁴⁷⁰ El concepte de civisme té connotacions força diverses que van des de la que explicita la pintada al Conservatori de Música de París, el maig del 68 “Civisme rima amb feixisme” fins algunes que en fan norma imprescindible, tot i que en general no s'associa al concepte de drets de les persones i de justícia social, sinó a interessos dels governs per cercar una certa pau social, sense entrar en el debat de les causes que generen conflictes socials. En aquesta línia argumental també hi caben els conceptes de convivència i participació.

⁴⁷¹ Ajuntament de Barcelona. (2006). *La Barcelona dels Barris, nou impuls per una ciutat més pròxima. El barri, espai de convivència urbana, proximitat i participació*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P. 13.

- Entendre com a “participació” no només la vinculació dels ciutadans en el govern de la ciutat, sinó tota la xarxa de capital social (entitats, AMPAS, associacions de lleure, cursos, petanques, etc.) establerta o operativa al barri. A totes es donarà suport en la mesura que ho requereixin.
- Defugir de la institucionalització del barri. La participació “política” o veïnal es farà a través del districte, que continua sent el punt de referència de la descentralització administrativa i de serveis de la ciutat. S’ha d’evitar que el barri esdevingui un nucli tancat en oposició o rivalitat amb els altres barris del districte.
- Estendre el concepte de participació com la implicació del ciutadà en les possibilitats que el barri ofereix: a través dels equipaments, de les celebracions, de les entitats. Viure el barri de forma col·lectiva és participar.⁴⁷²

És un reconeixement de la divisió territorial de la ciutat en barris, però la concepció centralista i unitària de la ciutat que no va permetre en el període 1979-2006 una descentralització política vers els districtes -ni tan sols en els termes que defensava la Carta Municipal de Barcelona de 1998- ara rebutja una altra oportunitat de millorar la democratització de la ciutat dotant d’instruments els barris. En el text, la tríada que es repetia com un mantra, durant els anys 80 de descentralització, desconcentració i participació s’ha dissolt, i així descentralització es cita en el document tres vegades, dues en referència a l’àmbit administratiu i l’altra en referència a l’àmbit estructural, mentre que desconcentració es cita una sola vegada en referència als equipaments. Cada iniciativa de l’Ajuntament va en la direcció d’anar complementant un model de ciutat que incrementa la distància entre el govern i els governats i és que en el fons parteix d’un concepte força acotat de ciutat: una ciutat que ha de complir amb la seva funció de ser la darrera baula de l’Estat i defensar els interessos del poder, en la qual no es pot permetre espais territorials amb un cert grau d’autonomia i democràcia perquè podrien no alinear-se dins els paràmetres del model.

La contestació social a la Barcelona dels barris va ser de poca intensitat. Per una banda els moviments socials més radicals actuaven al marge i en contra de l’ajuntament, evidenciant una ruptura que s’havia anat construït amb els pactes de 1978, amb la ciutat post-olímpica i amb la construcció del model Barcelona primer i de la marca Barcelona

⁴⁷² Ajuntament de Barcelona. (2006). *La Barcelona dels Barris, nou impuls per una ciutat més pròxima. El barri, espai de convivència urbana, proximitat i participació*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. P. 14.

després, amb el desallotjament del cinema Princesa el 1996 i la persecució dels moviments okupa i dissident, amb la Carta Municipal de Barcelona elaborada i esmenada d'esquena a la ciutat, l'operació del Fòrum 2004 i ara amb la nova bateria de propostes municipals de caire antipopular. Per una altra banda la FAVB també allunyada i crítica amb el govern municipal, tant per la seva missió de pont entre el moviment veïnal i la institució com pel seu tarannà polític mantenia, no obstant, la relació amb l'ajuntament. D'ençà que la FAVB s'assabenta del projecte la Barcelona del barris per la premsa (a principis de 2005) es crea un cert malestar per la desconsideració de l'Ajuntament envers les associacions de veïns. El 28 de febrer de 2006, la FAVB publica un comunicat amb un títol explícit "Nova divisió de barris sense participació."⁴⁷³ No hi ha interès pel text del projecte i tota l'atenció es centra en la divisió territorial que en definitiva serà la concreció més rellevant i, a priori, la base per a la institucionalització dels barris (funcions i atribucions del Consell de barri, etc.). La contestació surt de força barris i sembla que no obté resposta de l'Ajuntament, en general.⁴⁷⁴

En canvi, sí que té una contestació força més contundent l'"Ordenança de mesures per fomentar i garantir la convivència ciutadana a l'espai públic de Barcelona," aprovada en el Consell Plenari a finals del 2005 en plena configuració de la Barcelona dels barris i que és indestruïble del model de ciutat que el govern municipal vol confegir.

"L'objectiu principal d'aquesta Ordenança és el de preservar l'espai públic com a lloc de convivència i civisme (...)."⁴⁷⁵ Complementa ordenances anteriors (Ordenança sobre l'ús de les vies i els espais públics, de l'any 1998, o l'Ordenança General de Medi Ambient, de l'any 1999) i afirma que "el fonament jurídic de l'Ordenança es troba, en primer lloc, en la Constitució de l'any 1978, sobretot des de la perspectiva de la garantia de l'autonomia municipal," i en la Carta Municipal de Barcelona, també fa referència a la Llei reguladora de les bases del règim local (1985) i a la Llei de mesures per a la modernització del govern local (2003). A part dels fonaments polítics i jurídics, aquest tipus de mesures com l'Ordenança tenen, sembla ser, un bon rèdit electoral entre les classes benestants que prioritzen la seguretat a les llibertats i opten pel càstig con a

⁴⁷³ FAVB. (2006). *Nova divisió de barris sense participació*. Recuperat de: <https://www.favb.cat/comunicats/inova-divisi%C3%B3-de-barris-sense-participaci%C3%B3>

⁴⁷⁴ Naya, A. (2006). El nou mapa de barris manté els problemes de fons. *La veu del carrer*, 95.

⁴⁷⁵ *Ordenança de mesures per fomentar i garantir la convivència ciutadana a l'espai públic de Barcelona*. BOPB, núm. 20, de 24 de gener de 2006. P. 1.

solució dels problemes socials.⁴⁷⁶ Aquesta munió de lleis, ordenances i normes destinades al control de la ciutat i en especial dels usos que la ciutadania pugui fer dels espais públics que retallen de forma continuada els drets i les llibertats, marquen un tarannà involutiú pel que fa a la democràcia i les expressions democràtiques. Alguns anys després aquestes normatives tindran un referent estatal, en allò que popularment es va conèixer com la llei Corcuera (2015).⁴⁷⁷

Una de les conseqüències de l'afirmació continuada (d'ençà el 1979) del govern municipal en el model de ciutat i de la seva separació respecte dels moviments socials i la ciutadania, és que pot utilitzar un llenguatge més directe i citar la Constitució espanyola (1978) com a garantia d'autonomia local. La naturalització, mitjançant el pas dels anys, del model municipal estatal i del model de govern de l'Ajuntament de Barcelona permet abandonar un cert llenguatge pal·liatiu de les mesures antidemocràtiques i antisocials.

4.3.3. L'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006

El tractament de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya (EAC) de 2006, actualment vigent a Catalunya i per tant la màxima expressió legal autonòmica, es realitza des de quatre perspectives argumentals: la primera, per les repercussions que tindrà en el canvi polític del país i en la mobilització popular dels anys 2005-2019 i més concretament des de la publicació de la Sentència del Tribunal Constitucional el 2010; la segona, pel tractament que fa l'EAC de l'organització territorial del país, dels seus municipis i específicament de la ciutat de Barcelona; la tercera, pel tractament que fa l'EAC de la democràcia; i la quarta, per la reacció de l'Estat davant les propostes estatutàries respecte del territori i del govern local.

4.3.3.1. Mobilització popular i canvi polític

Després de vint-i-set anys de vigència de l'Estatut de 1979,⁴⁷⁸ fruit del pacte d'Estat de 1978, després d'un govern continuat de vint-i-tres anys de CiU representant dels

⁴⁷⁶ Juliano, D. (2006). Carregats de raons. *La Veu del Carrer*, 95.

⁴⁷⁷ *Llei Orgànica 4/2015, de 30 de març, de protecció de la seguretat ciutadana*. BOE, núm. 77, de 31 de març de 2015.

⁴⁷⁸ *Llei Orgànica 4/1979, de 18 de desembre, de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*. BOE, núm. 306, de 22 de desembre de 1979. Conegut popularment per l'Estatut de Sau.

interessos de la dreta catalana autonomista, escenificant un estira i arronsa amb el govern de Madrid pel traspàs de competències i pel continuat incompliment dels compromisos de Madrid que encara es manté actualment, es considera que la conjuntura de tres governs del PSC-PSOE a l'Ajuntament de Barcelona, a la Generalitat de Catalunya i al Govern de l'Estat espanyol, podria servir per donar satisfacció al creixent descontentament popular, respecte als drets nacionals. En aquest marc s'emprengué l'operació de reforma de l'Estatut, amb la seva tramitació parlamentària el juliol de 2005 i aprovació per referèndum el 18 de juny de 2006, després de passar per un seguit de debats intensos i una tramitació burocràtica extensa. L'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006⁴⁷⁹ va generar des del principi controvèrsies que anaven més enllà del contingut i feien preveure que no satisfaria els objectius polítics pels quals s'havia llançat l'operació reformista estatutària.

Aquesta controvèrsia es va traduir en una abstenció notable en el referèndum (51,1%), que s'explicità inclús en les posicions de vot en el referèndum, ja que, tot i que el vot a favor de l'Estatut fou majoritari entre els votants (73,2%) es va registrar un fort vot en contra (20,6%) i un apreciable vot en blanc (5,3%) en els quals hi havia diverses opcions autodeterministes i independentistes.

Fora de Catalunya la controvèrsia fou majoritàriament de rebuig i prengué la iniciativa la dreta espanyolista. Aquest rebuig es va traduir tant políticament com jurídicament. El rebuig, però, havia començat inclús abans de l'aprovació de l'Estatut amb una campanya del PP a principis de 2006 que va culminar el 25 d'abril del mateix any amb l'entrega al Congrés dels Diputats de més de quatre milions de signatures demanant un referèndum amb la pregunta: "considera convenient que Espanya segueixi sent una única nació en la qual tots els seus ciutadans siguin iguals en drets i obligacions, així com en l'accés a les prestacions públiques?" La pregunta plantejava explícitament dues qüestions: Catalunya no és una nació i el dret a decidir dels catalans no existeix, les decisions sobre Catalunya les ha de prendre Espanya. A aquests arguments se n'afegiren altres del mateix estil i perduraren durant els anys que el PP va estar a l'oposició (2004-2011) i durant els anys que va estar en el govern (2011-2018).

⁴⁷⁹ *Llei Orgànica 6/2006, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*. BOE, núm. 172, de 20 de juliol de 2006.

Cal indicar que tot i ser una campanya del PP, va trobar força complicitats entre diferents elements de la dreta -no adscrits al PP- i de l'òrbita del PSOE que durant aquests anys anà enduint la seva posició contra l'Estatut, passant de la frase de José Luis Rodríguez Zapatero, el 13 de novembre de 2003, “*apoyaré* la reforma de l'Estatut que aprovi el Parlament català” a presidir el govern que va passar el ‘ribot’ a l'Estatut.

L'enfrontament entre el govern espanyol i el govern català, entre la concepció de l'Estat espanyol i una part important de ciutadans de Catalunya va estar motivada per la concepció de Catalunya com a nació, però l'Estatut preveia, també, altres qüestions com l'organització territorial i municipal del país que si bé tenien una dependència de la concepció nacional del país i de la capacitat d'aquest de decidir la seva organització territorial no van tenir tanta rellevància en la controvèrsia, però van ser igualment retallades. La culminació d'aquest enfrontament va arribar amb la Sentència⁴⁸⁰ del Tribunal Constitucional el 2010.

El 10 de juliol de 2010 amb el lema “Som una nació. Nosaltres decidim” es realitzà una manifestació a Barcelona a iniciativa d'Òmnium Cultural amb el suport de la majoria de forces polítiques parlamentàries, inclòs el PSC i exclosos PP i C's, per sindicats i per unes mil sis-centes entitats. A la manifestació hi participaren 1.500.000⁴⁸¹ persones i va marcar un punt d'inflexió en la política catalana que hagué d'adaptar-se a la demanda popular creixent a favor del dret a l'autodeterminació i a la independència. Les grans manifestacions s'anaren succeint, al llarg dels anys en les diades nacionals de Catalunya (11 de setembre) i es desplegaren un seguit d'iniciatives com la de les consultes populars que s'iniciaren el 13 de setembre de 2009 a Arenys de Munt i que fou motiu d'una trobada que evolucionaria fins la constitució legal el 25 de maig de 2011 de l'Assemblea Nacional

⁴⁸⁰ Ple. Sentència 31/2010, de 28 de juny de 2010. Recurs d'inconstitucionalitat 8045-2006. Interposat per noranta-nou Diputats del Grup Parlamentari Popular del Congrés en relació amb diversos preceptes de la Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Funció i contingut constitucional de l'Estatut d'Autonomia: Estatut d'Autonomia i sistema de fonts; bloc de constitucionalitat, valor interpretatiu de l'Estatut d'Autonomia; fonament de l'autonomia; drets fonamentals i drets estatutaris; sistema institucional autonòmic, organització territorial i govern local; Poder Judicial; delimitació del contingut funcional i material de las competències; relacions de la Generalitat de Catalunya amb l'Estat i la Unió Europea; acció exterior; finançament autonòmic i local; reforma de l'Estatut d'Autonomia. Eficàcia jurídica del preàmbul; nul·litat parcial i interpretació de preceptes legals. Vots particulars. BOE, núm. 172, de 16 de juliol de 2010.

A més d'aquesta sentència, n'hi hagueren altres que donaven resposta als recursos presentats contra l'Estatut per part de la Generalitat de la Comunitat Valenciana, el Defensor del Poble i el Consell de Govern de La Rioja.

⁴⁸¹ Segons els organitzadors, segons la Guàrdia Urbana de Barcelona la participació fou d'1.100.000 persones.

Catalana (ANC) de força transcendència en el procés per la independència de Catalunya, en aquests anys. Per altra banda les consultes iniciades a Arenys de Munt s'anaren realitzant arreu del país i culminaren en un referèndum el 9 de novembre de 2014 (primer vetat, després no reconegut per l'Estat i finalment perseguits judicialment els seus organitzadors institucionals) en el qual participaren 2.344.828 persones⁴⁸² de les quals 1.897.274 votaren per la independència. Cal indicar dues qüestions transcendents en clau democràtica: la primera, en les consultes organitzades a barris i municipis prèvies al referèndum del 2014 hi participarem més de 500 municipis (inclòs el de Barcelona) amb una mostra de mobilització democràtica popular, d'autoorganització i d'exercici dels drets; la segona, la creixent mobilització popular comportà canvis en el posicionament dels partits polítics amb representació parlamentària sobretot a partir de legislatura iniciada el 2012 amb el triomf electoral de CiU (amb 50 diputats, però perdent 12 escons), seguida per ERC (amb 21 diputats, i guanyant 11 escons) i, l'entrada al Parlament per primera vegada de la CUP (amb 3 diputats), una formació netament independentista i anticapitalista de concepció i estructura municipalista que incidirà en els processos posteriors. L'arc parlamentari es completaria amb el PSC (20 diputats), PP (19 diputats), ICV-EUIA (13 diputats), i C's (9 diputats).

4.3.3.2. El tractament municipal (territori)⁴⁸³

L'enfrontament amb l'Estat sobre el reconeixement de Catalunya com a nació no és un problema semàntic, sinó d'arrel. Una nació té drets que una autonomia en el marc d'un estat centralista no té. Aquesta premissa és important tenir-la present perquè es la clau de volta per explicar tant les propostes estatuàries com la reacció de l'Estat.

El tractament del municipi a l'Estatut l'hem d'incloure dins el tractament territorial ja que en el text s'estableix una relació estreta. Aquest tractament està força distribuït al llarg de tot el text, però es poden assenyalar els apartats on més es concentra la proposta municipal:

- Dins el Títol II. De les Institucions, el Capítol VI. El Govern Local. I especialment, la Secció segona: el Municipi, que inclou els articles 86 i 87.

⁴⁸² Cal recordar que en el referèndum podien votar els majors de 16 anys.

⁴⁸³ Per a l'anàlisi del text estatutari s'ha utilitzat l'edició del juny de 2016 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, del Parlament de Catalunya, que inclou el text consolidat.

- Dins el Títol IV. De les competències, el Capítol II. Les matèries de les competències, especialment els articles 151 i 160.
- Dins el Títol VI. Del finançament de la Generalitat, el Capítol III. Les finances dels governs locals.

En el títol preliminar, en referència al territori, es diu: “el territori de Catalunya és el que correspon als límits geogràfics i administratius de la Generalitat en el moment de l’entrada en vigor d’aquest Estatut.” (art. 9) És una conceptualització territorial tàcita i descriptiva de reconeixement de la limitació al territori autonòmic, sense cap referència a la Catalunya nord, al País Valencià, a la Franja de Ponent i a les Illes. Tanmateix, també en el títol preliminar que defineix la Generalitat i la seva composició institucional s’afirma que “els municipis, les vegueries, les comarques i els altres ens locals que les lleis determinin integren també el sistema institucional de la Generalitat, com a ens en els quals aquesta s’organitza territorialment, sens perjudici de llur autonomia” (art. 2). La integració dels ens locals a la Generalitat és una expressió certament contradictòria a l’autonomia dels municipis, i tal vegada es podria cercar una altra expressió que introduís tant elements descentralitzadors com elements que evidenciessin i possessin en valor l’autonomia local. Aquesta concepció institucional de la Generalitat reflecteix una concepció similar a la de la legislació espanyola en referència als ens locals com a instruments de l’Estat.

Quant a l’organització del govern local s’afirma: “Catalunya estructura la seva organització territorial bàsica en municipis i vegueries.” I s’afegeix: “l’àmbit supramunicipal és constituït, en tot cas, per les comarques, que ha de regular una llei del Parlament”(art. 83). A continuació, s’amplien les competències municipals en comparació amb l’Estatut del 79, però no se superen, en general, les previstes en les lleis espanyoles i es remet a la Generalitat per determinar i fixar els mecanismes de finançament per a aquestes noves competències. Els municipis i les vegueries estaran representats a les institucions de la Generalitat mitjançant el Consell de Governos Locals. L’organització del govern local que proposa l’Estatut no avança ni en el traspàs del poder territorial i democràtic al govern local, ni en la creació d’organismes plenaris del poder local que puguin establir una relació de diàleg entre iguals amb el Govern o el Parlament, ni en la simplificació de l’organització territorial. Així doncs hi ha una línia de continuïtat amb el sistema municipal espanyol, heretat de segles precedents.

El municipi es defineix com "l'ens local bàsic de l'organització territorial de Catalunya i el mitjà essencial de participació de la comunitat local en els afers públics" (art. 86) i es concreta que "el govern i l'administració municipals corresponen a l'ajuntament, (...)." D'aquesta manera, es reproduïx la concepció monolítica del municipi unitari i es concentra tot el poder en l'ajuntament. En definir el municipi com un ens i no fer cap referència al territori ni a les persones, sembla que es vulgui aïllar de la definició tota relació del municipi amb la seva realitat, amb el sentit de pertinença. Tampoc es preveu cap referència concreta⁴⁸⁴ a l'organització territorial del municipi en subdivisions que permetin a partir d'un cert nombre de població (o de determinades estructures territorials o de distribució de la població) descentralitzar funcions i serveis i, sobretot, establir vies democràtiques que permetin al veïnat decidir i exercir els seus drets. No es preveu una concepció diferent del municipi, ni de l'ajuntament, que obri les possibilitats a una millora democràtica més enllà de les eleccions municipals quadriennals prescrites per l'Estat.

On hi ha una ruptura en l'organització territorial de l'Estat és amb la proposta de l'organització del país mitjançant vegueries: "la vegueria és l'àmbit territorial específic per a l'exercici del govern intermunicipal de cooperació local i té personalitat jurídica pròpia. La vegueria també és la divisió territorial adoptada per la Generalitat per a l'organització territorial dels seus serveis" (art. 90). I s'afegeix: "la vegueria, com a govern local, té naturalesa territorial i gaudeix d'autonomia per a la gestió dels seus interessos." En el següent article dedicat al Consell de Vegueria, és a dir al govern de la vegueria, es concreta que els "Consells de Vegueria substitueixen les Diputacions" (art. 91). Per tant, tot i no desenvolupar uns òrgans supramunicipals d'elecció directa, no disposar d'una autonomia més àmplia, tenir unes funcions de subordinació dels municipis i reproduir força l'esquema de les Diputacions, de fet es proposa una substitució, les vegueries signifiquen un trencament amb l'organització provincial de l'Estat. El text de l'Estatut no deixa clar si les vegueries substituiran les províncies respectant les mateixes demarcacions territorials o no. En aquesta nova organització la comarca passa tenir un paper quasi limitat a "la gestió de competències i serveis locals" (art. 92). Tot i que el Títol IV De les competències, en l'article 151 dedicat a l'organització territorial, es diu

⁴⁸⁴ Més enllà del que diu la *Llei orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*. BOE, núm. 172, de 20 de juliol de 2006. Art. 87. "Els municipis disposen de plena capacitat d'autoorganització dins el marc de les disposicions generals establertes per llei en matèria d'organització i funcionament municipal."

que aquesta correspon a la Generalitat, s'inclou un condicionant clau: "(...) respectant la garantia institucional que estableixen els articles 140 i 141 de la Constitució, (...)".⁴⁸⁵ Potser aquí rau el llenguatge difús en la definició de vegueria.

Les referències a la ciutat de Barcelona són bàsicament dues. La primera, en el Títol preliminar, on s'afirma que la capital de Catalunya és la ciutat de Barcelona, que és "(...) la seu del Parlament, de la Presidència de la Generalitat i del Govern (...)") (art. 10). Aquesta concepció de capitalitat té un problema fonamental, que recau en la definició de Catalunya, que, "com a nacionalitat, exerceix el seu autogovern constituïda en comunitat autònoma d'acord amb la Constitució i amb aquest Estatut, que és la seva norma institucional bàsica" (art. 1). D'aquesta manera, les atribucions i funcions de capitalitat ho són respecte a una nacionalitat, a una comunitat autònoma i en el marc de la Constitució espanyola del 78, i la confusió impostada per referir-se a Catalunya condiona la confusió en la definició de capitalitat. Tot i així hi ha una reproducció del model centralitzat que havia imperat d'ençà 1979 i no s'avança ni en la desconcentració, ni en la descentralització, ni en el reconeixement de Barcelona respecte el país i viceversa. Aquest concepte de capitalitat condiona el model territorial i el model de país en molts altres aspectes. La segona menció a la ciutat de Barcelona és la referència a la Carta Municipal de Barcelona; el fet de parlar-ne en l'Estatut li dona major rellevància, però alhora eludeix la responsabilitat de l'Estatut de posicionar-se i aprofundir en les competències i drets de la ciutat (art. 89):

(...) el municipi de Barcelona disposa d'un règim especial establert per llei del Parlament. L'Ajuntament de Barcelona té iniciativa per a proposar la modificació d'aquest règim especial i, d'acord amb les lleis i el Reglament del Parlament, ha de participar en l'elaboració dels projectes de llei que incideixen en aquest règim especial i ha d'ésser consultat en la tramitació parlamentària d'altres iniciatives legislatives sobre el seu règim especial.

4.3.3.3. El tractament de la democràcia.

A partir de la reproducció del sistema territorial municipal, anterior a la redacció del l'Estatut i de la intencionalitat política dels redactors, ja es pot determinar que les

⁴⁸⁵ Aquest referent a la Constitució espanyola que apareix 122 vegades al text de l'Estatut (en 155 pàgines), que en ser una llei de rang superior preval, també afectarà a l'article 160 de règim local on s'afirma que "Correspon a la Generalitat la competència exclusiva en matèria de règim local que, respectant el principi d'autonomia local (...)", així com els articles 217, 218, 219, 220, i 221 dedicats a les finances dels governs locals.

modificacions en l'àmbit de la democràcia en el text estatutari seran mínimes quant a desplegament d'instruments que apropin la població a les decisions del seu barri, del seu municipi o del país.

El tractament de la democràcia que fa l'Estatut es limita al règim electoral i quasi exclusivament en referència a les eleccions al Parlament. No hi ha cap referència a la conceptualització de democràcia, ni al seu desenvolupament en el territori amb l'excepció d'un article dedicat a les consultes populars que aquí es reproduïx sencer per explicitar textualment el seu abast (art. 122):

Correspon a la Generalitat la competència exclusiva per a l'establiment del règim jurídic, les modalitats, el procediment, l'acompliment i la convocatòria per la mateixa Generalitat o pels ens locals, en l'àmbit de llurs competències, d'enquestes, audiències públiques, fòrums de participació i qualsevol altre instrument de consulta popular, salvant el que disposa l'article 149.1.32 de la Constitució.

La referència política de democràcia més definitòria la trobem en el Preàmbul, quan fent un breu repàs històric dels antecedents de l'Estatut es diu: "(...) el restabliment de la Generalitat el 1977 i l'Estatut de 1979, nascut de la democràcia, la Constitució i l'Estat de les autonomies," on s'accepta com a règim democràtic, el règim del 78 i el marc legal i institucional del qual es dota l'Estat espanyol. A més d'aquesta acceptació, s'ha de recordar que Catalunya no disposa de llei electoral pròpia (fins l'actualitat), i per tant la llei que regula el règim electoral és la llei electoral espanyola: Llei Orgànica 5/1985, de 19 de juny, del Règim Electoral General (LOREC). L'estructura de la LOREC és per si mateixa explicativa de la seva pretensió: en el títol preliminar s'ocupa de l'abast de la llei i inclou les eleccions a Diputats i Senadors de les Corts, a membres de les corporacions locals, als Diputats al Parlament europeu, les quals a més d'un títol de disposicions genèriques, disposen dins l'articulat de títols específics. En canvi, per a les eleccions als parlaments de les comunitats autònomes fa observacions força recurrents en el propi

articulat general i remet a la disposició general primera⁴⁸⁶ que especifica les limitacions que han de tenir les comunitats autònomes a l'hora de legislar sobre els seus règim electorals.

En aquest marc legislatiu estatal, que determina com han de ser els processos electorals municipals i autonòmics, resta poc marge per la legislació autonòmica; en aquest sentit l'Estatut realitza poc esforç en la tasca legislativa electoral, que es concreta a determinar la potestat del President de la Generalitat de convocar eleccions, a la convocatòria d'eleccions en complir-se quatre anys de mandat, als processos d'investidura del President, de vot de censura, de dissolució anticipada del Parlament, etc. Tanmateix, i en paral·lel al continuisme de la LOREC, l'Estatut també es mostra continuista amb el seu precedent de 1979, i així en l'Estatut de 2006 hi ha un apèndix dedicat a les disposicions transitòries de l'Estatut del 1979 que es mantenen vigents, en el qual tenen continuïtat les circumscripcions electorals provincials -en principi una contradicció amb la proposta de vegueries a no ser que les vegueries substitueixin, estrictament, les demarcacions de les

⁴⁸⁶ A continuació, es reproduïx íntegrament la Disposició Addicional Primera de la *Llei Orgànica 5/1985, de 19 de juny, del Règim Electoral General*, BOE, núm. 147 de 20 de juny de 1985, en considerar la importància que l'abast de les seves restriccions significa per a l'autonomia municipal i nacional.

1. El que es disposa en aquesta llei s'entén sense perjudici de l'exercici de les competències reconegudes, dins del respecte a la Constitució i a la present llei orgànica, a les comunitats autònomes pels seus respectius estatuts en relació amb les eleccions a les respectives assemblees legislatives.
2. En aplicació de las competències que la Constitució reserva a l'Estat s'apliquen també a les eleccions a Assemblees Legislatives de Comunitats Autònomes convocades per aquestes, els següents articles del Títol I d'aquesta Llei Orgànica: 1 al 42; 44; 44 bis; 45; 46.1, 2, 4, 5, 6 i 8; 47.4; 49; 50.1, 2 i 3; 51.2 i 3; 52; 53; 54; 58; 59; 60; 61; 62; 63; 65; 66; 68; 69; 70.1 i 3; 72; 73; 74; 75; 85; 86.1; 87.2; 90; 91; 92; 93; 94; 95.3; 96; 103.2; 108.2 i 8; 109 a 119; 125 a 130; 131.2; 132; 135 a 152.
3. Els restants articles del Títol I d'aquesta Llei tenen caràcter supletori de la legislació que, en el seu cas, aprovin les Comunitats Autònomes, i són d'aplicació en las eleccions a les seves Assemblees Legislatives en el supòsit de que les mateixes no legislin sobre ells.
4. El contingut de los Títols II, III, IV, y V d'aquesta Llei Orgànica no poden ser modificats o substituïts per la legislació de les Comunitats Autònomes.
5. En el supòsit que les Comunitats Autònomes no legislin sobre el contingut dels articles que a continuació es citen, aquests hauran d'interpretar-se per a les eleccions a las Assemblees Legislatives d'aquestes Comunitats de la següent manera:
 - a) Las referències contingudes a Organismes Estatals en els articles 70.2, 71.4 i 98.2, s'entendran referides a las institucions autònomes que corresponguin.
 - b) La menció al territori nacional que es fa en el article 64.1 s'entendrà referida al territori de la Comunitat Autònoma.
 - c) L'al·lusió que es fa en el article 134 a la Comissió establerta en la Disposició Transitòria Primera de la Llei Orgànica del Tribunal de Comptes s'entendrà referida a una Comissió de l'Assemblea Legislativa corresponent, i l'obligació estatal de subvencionar les despeses electorals mencionada en aquest article i en l'anterior correspondrà a la Comunitat Autònoma de què es tracti.

províncies-⁴⁸⁷ i el sistema de juntes electorals (central, provincial...). I aquest apèndix en la seva disposició cinquena acaba dient: “en tot allò que no sigui previst en la present Disposició seran d'aplicació les normes vigents per a les eleccions legislatives al Congrés dels Diputats de les Corts Generals.”

En general l'Estatut del 2006 està en la línia de les negociacions per traspasar competències de l'Estat a l'autonomia, en què la Generalitat governada per la dreta fins el 2003 havia insistit, sense anar més enllà, en cap moment, del marc autonomista. És en aquest sentit que es fa més rellevant que la resposta de l'Estat a l'Estatut provoqués que bona part de la població fes un gir polític de l'autonomisme a l'autodeterminisme, desbordant l'autonomisme de la dreta i del PSC (que en la legislatura iniciada el 2003 governava amb el suport d'ERC i d'Iniciativa). Un possible i sintètic resum dels plantejaments de l'Estatut sobre la democràcia seria:

- Estableix un continuisme amb les lleis espanyoles precedents i vigents, en el marc del règim del 78.
- Estableix un continuisme amb l'Estatut del 79; de fet el del 2006 es planteja com una reforma del primer.
- En general, i per la manca d'una llei electoral pròpia catalana, es reproduïx el règim electoral espanyol, proposant el traspàs de competències de l'Estat a la Comunitat Autònoma.
- No es desenvolupa cap element nou quant a democràcia municipal, ni s'aprofundeix en aquesta quant a la possibilitat de descentralitzar, desconcentrar o apropar la democràcia a la ciutadania.
- En les poques oportunitats que es planteja el text quant a instruments democràtics, com en l'art. 122, ja citat, dedicat a les consultes populars, no aprofundeix ni articula cap proposta.

⁴⁸⁷ En aquest sentit, l'art. 160 de la *Llei orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*. BOE, núm. 172, de 20 de juliol de 2006, dedicat al règim local, en un dels seus apartats s'explicita: “correspon a la Generalitat la competència exclusiva en matèria de règim electoral dels ens locals que crea, a excepció dels que són garantits constitucionalment.” De la qual cosa es desprèn la intenció de regular el règim electoral de les vegueries, ja que serien ens locals creats per la Generalitat, mentre que les províncies serien ens locals de caràcter estatal.

- No contempla cap proposta democràtica addicional a les del sistema electoral quant a mesura, intervenció o control dels serveis públics o dels deures de les institucions, governs o càrrecs electes, per part de la ciutadania.

4.3.3.4. La reacció de l'Estat espanyol davant les propostes estatutàries de democràcia i organització territorial (municipal)

L'Estat espanyol reaccionà en la línia de la seva pròpia concepció d'Estat-nació i va tancar files a l'entorn dels pactes d'Estat del 78, durant el procés de elaboració de l'Estatut, durant el procés de tramitació i finalment en no bastar les vies polítiques institucionals, va obrir un procés de judicialització arran de les sentències emeses pel Tribunal Constitucional (TC). L'aspecte més rellevant, per si mateix, però també per la seva transcendència i incidència en la resta de l'articulat, fou la negativa a reconèixer per part de l'Estat Catalunya com una nació. Aquest reconeixement va passar de l'articulat al preàmbul de l'Estatut durant el període d'elaboració i amb les sentències del TC també fou exclòs del preàmbul. Aquí rau el detonant de la mobilització popular i, com s'ha dit, del gir en la política del país. Però les sentències preveïen força més aspectes,⁴⁸⁸ dels quals farem referència als que es relacionen amb el territori i la democràcia.

Els recursos contra l'Estatut els van presentar:

- El PP el 31 de juliol de 2006, sobre el qual el Tribunal Constitucional va emetre la sentència 31/2010,⁴⁸⁹ de 28 de juny de 2010, de reforma de l'Estatut

⁴⁸⁸ Hi ha una extensa literatura sobre les sentències del Tribunal Constitucional que cobreixen des de l'àmbit legal al polític. De tota aquesta literatura volem indicar una obra que tant per la seva qualitat com per la seva estructura aporta una informació valuosa sobre les diferents sentències, tot i que es cenyeix a l'aspecte legislatiu. Es tracta del número 41 -especial-, (de desembre de 2010), de la *Revista Catalana de Dret Públic* dedicat a la sentència 31/2010 i en especial els articles: Bayona, A. Règim Local. P. 215-217; Fuentes, J.R. El règim local de Catalunya i la viabilitat d'articulació d'una planta política i administrativa pròpia després de la sentència del Tribunal Constitucional de 28 de juny de 2010. P. 218-224; Galan, A, Garcia, R. Incidència de la sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional en la regulació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya sobre els governs locals. P. 225-244; Mir, J. Règim Local. P. 245-248; Castellà, J.M. La competència en matèria de consultes populars per la via del referèndum a la sentència 31/2010 sobre l'estatut d'Autonomia. P. 306-313; Martín, E. Comentari a la sentència de l'estatut en matèria de consultes populars. P. 314-319.

⁴⁸⁹ *Ple. Sentència 31/2010, de 28 de juny de 2010. Recurs d'inconstitucionalitat 8045-2006. Interposat per noranta-nou Diputats del Grup Parlamentari Popular del Congrés en relació amb diversos preceptes de la Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut de Autonomia de Catalunya. Funció i contingut constitucional de l'Estatut d'Autonomia; Estatut d'Autonomia y sistema de fonts; bloc de constitucionalitat, valor interpretatiu de l'Estatut d'Autonomia; fonaments de l'autonomia; drets fonamentals i drets estatutaris; sistema institucional autonòmic, organització territorial i govern local; Poder Judicial; delimitació del contingut funcional i material de les competències; relacions de la Generalitat de Catalunya amb l'Estat i la Unió Europea; acció exterior; finançament autonòmic i local; reforma de l'Estatut d'Autonomia. Eficàcia jurídica del preàmbul; nul·litat parcial i interpretació de preceptes legals. Vots particulars. BOE, núm. 172, de 16 de juliol de 2010.*

d'Autonomia.

- La Generalitat de la Comunitat Valenciana (PP), el 19 d'octubre del 2006, sobre el qual el Tribunal Constitucional va emetre la sentència 48/2010,⁴⁹⁰ de 9 de setembre del 2010.
- El Defensor del Poble (PSOE), el 19 de setembre de 2006, sobre el qual el Tribunal Constitucional va emetre la sentència 137/2010,⁴⁹¹ de 16 de desembre de 2010.
- El Consell de govern de la Rioja (PP), l'11 d'octubre de 2006, sobre el qual el Tribunal Constitucional va emetre la sentència 138/2010,⁴⁹² de 16 de desembre de 2010.

Com es pot observar les sentències del TC van ser emeses de juny a desembre de 2010. En aquest mesos, el govern de l'Estat aprova una llei que també afectaria el text de l'Estatut: la Llei 16/2010, de 16 de juliol, de règim de cessió de tributs de l'Estat a la Comunitat Autònoma de Catalunya i de fixació de l'abast i les condicions de cessió. Lluny de ser un gest envers Catalunya, aquesta llei és replicada amb lleis similars per les comunitats autònomes de Galícia, Andalusia, Astúries, Cantàbria, La Rioja, Múrcia, País Valencià, Aragó, Castella - La Manxa, Canàries, Extremadura, Illes Balears, Madrid i

⁴⁹⁰ Ple. Sentència 48/2010 de 9 de setembre del 2010. Recurs de inconstitucionalitat 9501-2006. Interposat per la Generalitat de la Comunitat Valenciana en relació amb diversos preceptes de la Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Competències en matèria d'aigües i arxius de titularitat estatal; finançament autonòmic: validesa de les disposicions estatutàries que preveuen un informe autonòmic previ al transvasament entre conques hidrogràfiques quan afecti als recursos hídrics del seu àmbit territorial, integren en el sistema de arxius de Catalunya els fons propis de Catalunya situats en l'Arxiu de la Corona de Aragó i en l'Arxiu Reial de Barcelona, així com d'aquelles que enuncien potestats autonòmiques de gestió tributària; interpretació de preceptes legals (STC 31/2010); no admissió de la impugnació dels preceptes no mencionats en l'acord adoptat per l'òrgan col·legiat de govern autonòmic legitimat per a la promoció del recurs de inconstitucionalitat. Vots particulars. BOE, núm. 246, d'11 d'octubre de 2010.

⁴⁹¹ Ple. Sentència 137/2010, de 16 de desembre de 2010. Recurs d'inconstitucionalitat 8675-2006. Interposat pel Defensor del Poble en relació amb diversos preceptes de la Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma del Estatut d'Autonomia de Catalunya. Fonament de l'autonomia de Catalunya; drets fonamentals i drets estatutaris; règim lingüístic; potestats del Síndic de Greuges en relació amb l'Administració local i col·laboració amb el Defensor del Poble; Poder Judicial; delimitació del contingut funcional i material de las competències; relacions de la Generalitat de Catalunya amb l'Estat i la Unió Europea: extinció parcial del recurs, eficàcia jurídica del preàmbul i interpretació de preceptes legals (STC 31/2010). BOE, núm. 16, de 19 de gener de 2011.

⁴⁹² Ple. Sentència 138/2010, de 16 de desembre de 2010. Recurs d'inconstitucionalitat 9330-2006. Interposat pel Consell de Govern de La Rioja en relació amb diversos preceptes de la Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de Reforma de l'Estatut de Autonomia de Catalunya. Principi de bilateralitat en les relacions de la Generalitat de Catalunya amb l'Estat; competències en matèria d'aigües, vessaments, transport marítim i fluvial i denominacions i indicacions geogràfiques i de qualitat; finançament autonòmic: extinció parcial del recurs i interpretació de preceptes legals (STC 31/2010). BOE, núm. 16, de 19 de gener de 2011.

Castella – Lleó. Totes les lleis s'aproven el mateix dia i es numeren de forma consecutiva (de la 16 a la 30) per reforçar l'escenificació del tractament homogeneïtzador de l'Estat respecte a les comunitats autònomes.

L'aparell de l'Estat, suportat i falcat pels dos partits majoritaris PP i PSOE, va trencar el miratge del supòsit que la conjuntura favorable per a la reforma de l'Estatut en donar-se governs del PSOE a l'Estat espanyol, a la Generalitat de Catalunya i a l'Ajuntament de Barcelona, podria fer-ho possible. Trenta-dos anys després del pacte d'Estat del 78, aquest es revalidava i feia evident que la judicialització, incloent la interpretació de les lleis, podia estar per sobre de governs i parlaments, com s'ha tingut ocasió de comprovar repetidament. Per tant, les sentències contra l'Estatut van més enllà del seu contingut i demostren fefaentment que per sobre de qualsevol dret preval l'interès de l'Estat, entès com un estat-nació centralitzat i disposat a combatre els que identifica com a enemics, externs i interns, siguin socials o nacionals.

Les afectacions (bé per supressió directa dels contingut o bé per interpretació) a l'articulat de l'Estatut foren extenses i intenses, i en els àmbits del territori i la democràcia es podrien sintetitzar en:

- Les vegueries com a organització territorial bàsica no seran acceptades; per tant tot el que se'n deriva queda sense aplicació (govern, funcions, etc.), i es manté el règim provincial (garantit per la Constitució) com a demarcació territorial, govern local i circumscripció electoral. La sentència reafirma la funció del govern local com a instrument de l'Estat.
- Les competències municipals que es proposava traspasar tant de la Generalitat als municipis, com de l'Estat a la Generalitat, seran qüestionades sobre el fonament que la Generalitat no té base competencial, i així les competències dels municipis seran força similars a les registrades anteriorment, incloent no sols els aspectes sectorials, sinó també de govern i finançament.
- Respecte a la competència de la Generalitat sobre els processos electorals locals (de creació pròpia) es considera que és una competència estatal, així com els processos electorals referits als municipis i a les províncies.
- Sobre les consultes populars, en primer lloc s'especifica que entre les consultes no pot haver-hi el referèndum que és competència de l'Estat (prevista a la

Constitució) i en segon lloc, desvirtua la resta de les consultes populars, buidant de contingut la proposta estatuària. La sentència recull que la Generalitat no té competència per regular cap referèndum (excepte el de reforma estatuària), ni en l'àmbit català ni en el local, tot i que en l'àmbit local hi ha altres lleis vigents (Llei 7/1985, de 2 d'abril, Reguladora de las Bases del Règim Local, Llei 4/2010, de 17 de març, de consultes populars per via de referèndum) que preveuen possibilitats que poden obrir el debat jurídic.

- Respecte a la regulació de tributs locals per la Generalitat, es considera que és competència exclusiva de l'Estat.

La reacció de l'Estat espanyol enfront l'Estatut aprovat pel Parlament i per referèndum popular és la de buidar els continguts estatutaris que havien superat la tramitació utilitzant tots els elements de què disposa l'aparell de l'Estat i no depassar en cap aspecte la concepció del Regne d'Espanya com una sola nació, on la seva organització territorial està al servei del manteniment de l'Estat la concepció democràtica del qual es fonamenta a preservar els interessos de classe, sense reconèixer la possibilitat d'entrar en un diàleg, ni tan sols la possibilitat de reconèixer un interlocutor. La conjuntura de tres governs del PSOE (Ajuntament, Generalitat, Estat) per intentar un encaix de Catalunya en l'Estat, que no representava cap trencament amb el règim del 78, va ser refusada radicalment. I la resposta popular a aquest refús i el canvi polític d'una proposta autonomista a una proposta autodeterminista (independentista), va ser menyspreada primer, combatuda després i fortament reprimida, fins a uns nivells inimaginables en un Estat amb un mínim sentit democràtic.

4.4. De l'aprofundiment en la desposseïció de drets a l'1 d'octubre de 2017

En paral·lel als processos, esdeveniments i mobilitzacions, comentats en els apartats anteriors, al darrer quadrimestre de 2007 s'evidencià una crisi econòmica mundial, coneguda popularment com a crisi de la bombolla immobiliària. Aquesta crisi es desplega, en el temps i en intensitat, de forma diferent segons els estats. Reconeguda per tothom la crisi i inclús reconeguts els seus efectes punyents contra les classes populars que s'inicien el 2008 (a Catalunya s'evidencien de forma més cruenta el 2010 – 2011) i que amb l'arribada de la pandèmia del Covid-19 (febrer – març del 2020) encara no s'havien neutralitzat,⁴⁹³ les discrepàncies sorgeixen tant en la incidència com en la interpretació de la crisi i en les mesures polítiques i econòmiques per fer-hi front. La crisi evidencià la supremacia del capitalisme financer per sobre del capitalisme productiu i la fragilitat d'ambdós. A Europa, a més a més, s'evidencia la fragilitat de les institucions europees com a òrgans per administrar equilibri i arbitri, i les seves actuacions són de part, en una doble vessant: augmenten el poder dels estats més rics i poderosos sobre els estats més pobres i febles⁴⁹⁴ i alhora intenten substituir el sentit de pertinença nacional i/o estatal per a l'uropeu en un intent per reforçar la globalització del capital aprofitant la crisi per eliminar obstacles. La realitat ha demostrat el fracàs d'aquestes polítiques -no sense conseqüències-⁴⁹⁵ i la necessitat absoluta del capital de comptar amb estructures territorials (estats, regions, municipis) que defensin els seus interessos. La crisi iniciada el 2007-2008, la crisi dels refugiats accentuada la darrera dècada, la crisi dels drets

⁴⁹³ Com a mostra podem recordar la reivindicació permanent del sector sanitari que després d'haver estat sobreexplotat durant les crisis pandèmiques (2020-2021), encara reivindiquen la restitució de les retallades efectuades arran de la crisi del 2010.

⁴⁹⁴ En una intervenció el 5 de maig de 2010 l'eurodiputat pels Verds/Aliança Lliure Europea, Daniel Cohn-Bendit, parlant de la crisi que s'esdevindria a Espanya i Portugal i centrant-se en la crisi grega i el paper de les institucions europees, deia:

(...) ara volem guanyar diners a costa dels grecs. Perquè d'això es tracta! A nosaltres ens presten a l'1,5 per cent o al 3 per cent i nosaltres els prestem a Grècia al 5 o al 6 per cent ! (...).

Prendre d'una vegada la iniciativa, com UE, que som, de fomentar el desarmament de la regió. Una iniciativa política pel desarmament de Grècia i Turquia (...). En els últims mesos, França l'hi ha venut sis fragates a Grècia per 2.500 milions d'euros. Helicòpters per 400 milions, avions de combat Rafale per 100 milions cada un (...) I Alemanya ha venut a Grècia uns altres 6 submarins per uns altres mil milions.

Sí, som uns absoluts hipòcrites!

Recuperat de: <https://espacioseuropeos.com/2010/06/daniel-cohn-bendit-y-la-crisis-de-grecia-portugal-y-espana-somos-unos-hipocritas/>

⁴⁹⁵ Cal una anàlisi d'aquestes polítiques de les institucions europees, primer durant la crisi iniciada el 2007-2008 i després durant la crisi pandèmica, per veure com han incidit en la revifada de l'extrema dreta i de moviments populistes de dretes a diferents estats.

humans a la comunitat internacional i especialment a l'europea, la crisi d'emergència climàtica, han demostrat que el poder no pot oferir solucions globals, compatibles amb els seus interessos. Les possibles respostes no poden coexistir amb la necessitat de creixement permanent de l'economia capitalista, han d'esdevenir protagonistes els territoris i les decisions democràtiques que es prenguin.

La crisi incideix de forma determinant en l'empitjorament de les condicions materials de vida de les persones (fonamentalment de les classes populars) i és igualment determinant en la desposseïció dels drets. Alguns drets són vulnerats de forma clarament perceptible (habitatge), en altres la vulneració pren formes més elaborades: reformes, retallades, lleis, etc. i resten a la pell dels que pateixen les pèrdues. A Catalunya, aquesta pèrdua de drets socials es conjuga amb la pèrdua de drets nacionals, ambdues pèrdues amb uns components democràtics transcendents.

En el temps, aquesta situació a Catalunya coincideix (possiblement amb causes comunes i amb orígens comuns) amb l'esclat de la Primavera Àrab (2010-2011) a Tunísia, Egipte, etc., on les places de les ciutats són recuperades per la ciutadania. Aquesta revolta de les places arriba a l'Estat espanyol (2011) i distintes ciutats ocupen places centrals per endegar un moviment de protesta conegut per diferents denominacions (indignats, moviment 15-M, etc.) però que tindrà una incidència més enllà del propi moviment en els anys posteriors.

En aquest marc a la ciutat de Barcelona, es respira un aire de contestació -que ve de les manifestacions contra la guerra i la globalització- i que es recupera amb les mobilitzacions contra les retallades socials, amb les mobilitzacions contra les retallades de l'Estatut i per l'embranchada del moviment del 15M. I en aquesta conjuntura i en relació a la democràcia i el territori s'analitzaran específicament la Carta de ciutadania i la mobilització del 15M.

4.4.1. Drets i deures dels ciutadans

La Carta a la ciutadania, carta de drets i deures de Barcelona,⁴⁹⁶ és precedida per

⁴⁹⁶ Ajuntament de Barcelona. *El pacte entre Barcelona i tu. Carta de ciutadania. Carta de drets i deures de Barcelona*. BOPB, de 14 de febrer de 2011.

Es fa constar que a partir de l'1 de juliol de 2010 els canvis en l'edició del BOPB comporten que ja no es numeri, així s'utilitzarà com a referència la data. Aquesta informació ha estat contrastada amb el Servei del Butlletí Oficial i d'altres publicacions oficials de la Diputació de Barcelona, el 2 de febrer de 2022.

l'entradeta: 'el Pacte entre Barcelona i tu.' Aquesta nova Carta inicia la seva tramitació⁴⁹⁷ el 14 de juliol de 2010, s'aprova en el Plenari de l'Ajuntament el 17 de desembre de 2010 i es publica al BOPB el 14 de febrer de 2011. S'ha d'indicar que l'aprovació es dona en els darrers mesos abans que el PSC-PSOE perdés el govern municipal d'ençà 1979 a favor de CiU i en les vigílies del moviment 15M a Barcelona.

La Carta a la ciutadania té un tramitació ràpida. Sorprèn, d'inici, l'entradeta que la precedeix, 'el Pacte entre Barcelona i tu,' per distintes raons: perquè no va haver-hi cap pacte, ni tan sols un procés de debat -la ciutadania no coneix aquesta Carta-; per tant es produeix una suplantació, sense precedents en una normativa, del subjecte de comunitat per l'Ajuntament i alhora es produeix una separació, amb precedents però potser no tant explícits, entre el concepte Barcelona (ens-ciutat) i les persones que hi viuen i que configuren, realment, la ciutat. Aquesta estranya conceptualització arriba a l'absurd quan a Barcelona (concepte) se li atribueixen drets i deures.

La Carta a la ciutadania és una normativa municipal que deriva directament de l'Ordenança de mesures per fomentar i garantir la convivència a l'espai públic de Barcelona de 2005, que en la seva disposició setena feia referència a la futura Carta de drets i Deures dels Ciutadans; cinc anys després l'Ajuntament decideix complir el mandat i ho fa reivindicant, en diferents moments del text, la línia de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006 que en el moment de la publicació de la Carta ja ha estat retallat i ha provocat mobilitzacions que abandonen l'autonomisme. A més de l'Ordenança, també reivindica com origen la Carta Municipal de Barcelona, ambdós documents tractats en apartats anteriors. Tanmateix, la Carta a la ciutadania no és un document original sinó que es fonamenta en altres documents, i no estableix una legalitat pròpia ja que es fonamenta en altres lleis. Es podria qualificar com un document polític de síntesi, amb l'objectiu d'insistir en la normativa aplicable a la ciutadania. En aquest sentit el mateix text de la carta de ciutadania es reclama deutor de la Constitució espanyola de 1978, de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006 i de la Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans a la ciutat de 1998. Més endavant, en el seu article 2, s'afegeixen com a fonaments de la Carta la Declaració Universal de Drets Humans, la Convenció de Drets dels Infants i la Convenció sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat.

⁴⁹⁷ Aprovació per la Comissió de Presidència, Territori i Funció Pública del Consell Municipal de l'Ajuntament de Barcelona.

El document s'estructura en un preàmbul (no considerat com a part de la Carta que té 4 apartats); un títol preliminar (amb 3 articles): el capítol 1, Drets i deures de ciutadania (amb 10 articles); el capítol 2, Drets socials (amb 6 articles); el capítol 3, Equitat i accions positives (amb 7 articles); el capítol 4, Drets i obligacions respecte a la cultura (amb 4 articles); el capítol 5, Drets i deures ambientals (amb 2 articles); Deures de Barcelona (amb 7 articles) que es divideix en 3 apartats, ciutadania, convivència i administració municipal; i Garanties dels drets i deures a Barcelona (amb 5 articles).

En general, el document segueix la línia descendent, quant a territori i democràcia, que ja havien experimentat documents precedents. No es parla en cap moment de l'organització territorial de Barcelona, no ja en el sentit de dotar de certa autonomia els barris, sinó des de la perspectiva genèrica de la trilogia: descentralització, desconcentració, participació. La paraula barris apareix 3 vegades en el text com a referència i la paraula districtes 1 vegada. L'associació de democràcia i territori ha desaparegut totalment, i aquesta és una fita important perquè marca un precedent. En un text on es pretén parlar de drets, no associar-los al territori i per tant a l'accessibilitat de la ciutadania als drets i serveis imprimeix un caràcter testimonial al document l'objectiu del qual acaba sent un recordatori dels deures, del civisme i de la capacitat sancionadora de la institució, davant del seu incompliment.

El tractament de la democràcia en la Carta a la ciutadania és més extens que en el cas del territori, però no més intens. Cal recordar que el text és un recull de normes vigents i per tant des d'aquesta perspectiva es pot justificar que ni tan sols es faci referència a la situació que es viu als carrers i a la necessitat de replantejar el concepte de democràcia que es farà des dels carrers. Recordem que la Carta es publica el 14 de febrer de 2011, que la primera consulta popular sobre la independència a Arenys de Munt havia estat el 13 de setembre de 2009, que el 30 de març del 2011 té lloc la vaga general estudiantil contra el Pla Bolonya (l'atur, la precarietat laboral, les retallades a l'ensenyament, les taxes universitàries, etc.) i que el 15 de juny de 2011 s'encercla el Parlament de Catalunya.

Per tant, volgudament al marge del que passa al país i a la ciutat, la Carta de Ciutadania dedica bàsicament dos articles a parlar de democràcia: el 8, participació en la vida política municipal i el 9, participació en els afers municipals. Tot i que en el preàmbul hi trobem un concepte de democràcia més ampli "(...) i una ciutat, al capdavall, on hi hagi dret a

una democràcia participativa i no únicament representativa,” aquest concepte no es tradueix en l'articulat, ni en cap proposta concreta. Les propostes de participació en la vida política municipal que es preveuen són: la participació de tots el veïns i veïnes “en la vida política de la ciutat com a electors i elegibles en les eleccions municipals”, “el dret de petició davant l'Ajuntament,” la capacitat per fer arribar “a les autoritats municipals suggeriments i formular queixes sobre els funcionaments dels serveis públics o l'estat de la ciutat,” el “dret a sol·licitar una consulta popular” i el “dret a exercir la iniciativa popular” (P. 4). No es preveu cap dret nou, ni cap concreció, ni cap desenvolupament al respecte. És un recull sintètic dels drets previstos en la legislació vigent que no estableix cap lligam amb el que està passant a l'altra banda de les parets de la institució municipal. En la mateixa línia, sobre la participació en els afers municipals es preveu: “assistir a les reunions del Consell Municipal i dels òrgans de participació de l'Ajuntament en les condicions que es determinin i amb les excepcions que estableixi la llei” també en els districtes i els barris, i que “les entitats inscrites al Fitxer General d'Entitats Ciutadanes poden exercir competències municipals o participar en nom de l'Ajuntament de Barcelona en la gestió cívica dels serveis o equipaments la titularitat dels quals correspon a altres administracions públiques” (P. 4-5). Aquest replegament sobre la norma i la llei, mentre hi ha ciutadans fent consultes populars als municipis i reclamant la democràcia real a les places, és prou significatiu de la definitiva separació de la institució respecte de la ciutadania i de la ciutadania respecte de la institució. Potser la Carta de ciutadania marca tant pel seu contingut com pel moment triat per a fer-la pública la constatació d'una separació difícilment recuperable, sense una transformació radical de l'Ajuntament i de les seves relacions amb el veïnat.

Per als moviments socials la Carta de ciutadania passa desapercebuda; ja estan en un altre nivell i les decisions extemporànies i de reafirmació de l'Ajuntament no mereixen (volgudament) la seva atenció.⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ S'ha de tenir present que entre el número 117 (juliol 2010) i el 118 (maig 2011) de *La Veu del Carrer*, passen 10 mesos, per “profunda crisis interna” segons opinió editorial de la FAVB exposada a la pàgina 10 del número 118, període que coincideix amb la publicació de la Carta de Ciutadania. No sembla una raó per que la FAVB no en parli, ja que es recuperen altres temes d'aquests mesos. Tanmateix, la crisi ‘profunda’ ve determinada per la presentació de la Presidenta de la FAVB al lloc de Síndica de la ciutat i acaba amb un posicionament de la FAVB de desvincular-se de candidatures municipals i una renovació de la Junta, en la qual figurarà Lluís Rabell com a vicepresident que aviat assolirà el càrrec de President i Ada Colau com a vocal. En les eleccions autonòmiques i municipals de 2015 Rabell i Colau encapçalaran les candidatures de Catalunya Sí Que es Pot i de Barcelona en Comú, respectivament (havent dimitit prèviament dels seus càrrecs).

4.4.2. La desposseïció de drets i la indignació

Sigui per la impossibilitat, en el marc legal constituït, de reorganitzar el territori, en l'àmbit nacional, regional o municipal, evidenciada per la resposta de l'Estat a l'Estatut de 2006, sigui perquè l'Ajuntament de Barcelona havia donat per finalitzat el període de descentralització i desconcentració, si més no quant la seva vessant democràtica normativa, la qüestió de l'organització territorial passa a un segon terme i només es mantindrà textualment en algunes declaracions d'associacions de veïns i entitats veïnals.

En canvi, tant a partir de les mobilitzacions per l'autodeterminació i la independència -en si mateixes mobilitzacions en l'àmbit de la democràcia:⁴⁹⁹ recordem el lema "això va de democràcia"-, com en les mobilitzacions vinculades al moviment dels indignats on s'incorpora la reivindicació de democràcia real, la democràcia torna a primera línia del debat polític en els moviments socials. Es recupera en aquests anys la lluita dual de finals del anys setanta del segle passat que feia indestriables les reivindicacions socials i les democràtiques a nivell de país. Quant a l'Ajuntament de Barcelona, el concepte de democràcia es redueix cada vegada més a la democràcia representativa i a algunes fórmules ja previstes en normatives estatals i autonòmiques, mentre passen en l'agenda municipal a un segon pla, com havia succeït amb l'organització territorial de la ciutat.

El 22 de maig de 2011 es celebren eleccions municipals i per primera vegada d'ençà el 1979 el PSC no les guanya. Xavier Trias serà elegit alcalde amb els vots del seu grup CiU i amb els d'ERC (UB), durant quatre anys el govern de la ciutat restarà en mans de CiU. Cal indicar que ERC, que des del primer govern municipal havia donat suport directament o indirecta als governs del PSC i Iniciativa (PSUC), el 2011 dona suport a CiU amb els seus dos regidors, obrint així un nou període de col·laboració amb CiU que anirà més enllà del 2017.

Per altra banda les protestes, mobilitzacions i vagues generals (29 de setembre de 2010, 29 de març de 2012, 14 de novembre de 2012) contra les retallades són una constant en aquests anys. Les retallades que -es diu- venen dictades des d'Europa com a contrapartida als ajuts per pal·liar els efectes de la crisi, escenificada des del 2007-2008, no tenen un efecte balsàmic, ans al contrari. Amb la complicitat dels Estats, els fons europeus van

⁴⁹⁹ És indestriable en l'origen de les mobilitzacions la defensa del país i la defensa de la democràcia. Entre d'altres arguments s'exposa com un òrgan no electe (però constituït de l'aparell de l'Estat) pot anul·lar una decisió d'un Parlament i d'un referèndum.

dirigits al capital (que havia estat el causant de la crisi) i imposen retallades a les classes populars; per tant trenquen la imatge que part de la població tenia sobre l'equitat europea i generen mobilitzacions. Cal indicar que les retallades expressen, a més de l'agressió contra el poble en si mateixa, dues qüestions de rellevància en l'àmbit democràtic: la constatació de pèrdua de sobirania nacional en favor de l'Estat i de les instàncies internacionals i una pèrdua de drets que recorren tots els àmbits, des de la llibertat d'expressió a la sanitat, passant per l'habitatge. La Junta de la FAVB defineix el maig del 2011 les deu prioritats del moviment veïnal:

1. Revitalització veïnal.
2. No a les retallades i a la privatització dels serveis.
3. Redefinir el model de ciutat.
4. Cohesió social i equilibri territorial.
5. Per una ciutat més sostenible i ecològica.
6. Garantir el dret a l'habitatge.
7. Una Barcelona solidària i incloent.
8. Espai públic i seguretat.
9. Transparència i control de la gestió pública.
10. Participació ciutadana real.⁵⁰⁰

Cal indicar el paper destacat que tenen, entre les prioritats exposades, les que incideixen a aprofundir la democràcia a la ciutat.

4.4.2.1. La perspectiva democràtica i territorial. Institució i moviment

La distància entre la institució municipal i la ciutadania, que s'havia instal·lat a la ciutat des de feia anys, no millora, ans el contrari. Les mobilitzacions populars depassaven en molt les actuacions i accions democràtiques de l'Ajuntament que convocava l'única consulta popular (en tota la història de l'Ajuntament des de 1979) d'àmbit de ciutat, l'any 2010, sobre la urbanització de la Diagonal, en la qual van participar el 12,17% del cens de votants, mentre la ciutat es mobilitzava per la independència, contra les retallades, etc. Pocs mesos després el 10 d'abril de 2011 es tancaven a la ciutat de Barcelona les onades de consultes populars sobre la independència de Catalunya que havien començat el 13 de setembre de 2009 a Arenys de Munt. El contrast entre la consulta institucional per la Diagonal i l'organització de la consulta popular per entitats i organitzacions socials és un dels indicadors de la distància entre la institució i la ciutadania. Més perquè el govern de

⁵⁰⁰ Junta de la FAVB. (2011). Deu prioritats del moviment veïnal. *La Veu del Carrer*, 118. P. 31.

la ciutat (PSC) va impedir que prosperés la moció presentada per tal que l'ajuntament cedís locals i equipaments per realitzar la consulta sobre la independència. No és balder indicar que el text de la moció no feia referència específica a la consulta per la independència, sinó a les consultes, en general. Aquest posicionament del govern municipal arribava després que s'haguessin celebrat consultes populars a 511 municipis (amb la col·laboració de 60.000 voluntaris) i que uns dos-cents ajuntaments haguessin aprovat mocions similars a la que es proposava, mentre que només trenta-sis ajuntaments van estar en contra de la moció. A la ciutat de Barcelona, a fi i efecte de poder gestionar el vot, es convocaren quatre consultes prèvies a la del 10 d'abril de 2011: el 12 de desembre de 2010 a la Barceloneta, el 19 i 20 de febrer de 2011 a la Vila de Gràcia, el 20 de febrer de 2011 a Sants i el 13 de març de 2011 a Nou Barris. Més enllà dels resultats a favor de la independència de les consultes, aquestes tenen una gran importància perquè evidencien la capacitat d'autoorganització de la ciutadania i com aquesta s'arrela al territori: en pobles, viles i barris, una vegada més els moviments socials demostren la seva força en el territori, i parteixen d'aquesta proximitat per mobilitzar al conjunt del país.

Aquesta distància entre la institució i la ciutadania també es feia palesa amb el moviment veïnal agrupat a la FAVB. Així, Jordi Bonet (com a president), escrivia a les portes de les eleccions municipals i de les mobilitzacions dels indignats, el maig de 2011:

(...) com cada vegada que s'apropen les eleccions municipals, des del moviment veïnal tornem a exigir la descentralització política dels districtes, i un cop més els partits polítics opten per fer mutis sobre la qüestió o, encara pitjor, prenen compromisos que després no pensen complir. Així doncs, en aquests darrers anys, hem assistit a un fort creixement d'òrgans de participació (consell ciutadà de districte, comissions consultives, consells sectorials i consells de barris) que malgrat la retòrica amb què s'embofallen, no només no acaben de rutllar com espais reals que fomentin la implicació del veïnat, sinó que massa sovint acostumen a tenir un caire més informatiu que deliberatiu. Encara més, se'ns ha volgut fer passar bou per bèstia grossa imposant-nos una divisió artificial en 73 barris que genera fronteres allí on no existien, sense dotar aquests ens de recursos tècnics ni capacitat de decisió, fragmentant encara més la participació i reduint la seva capacitat d'incidir en les decisions polítiques. (...)

Des de l'inici dels ajuntaments democràtics, el moviment veïnal ha vingut exigint la descentralització política de l'Ajuntament de Barcelona que

permetés l'elecció directa del consell de districte i que aquests esdevinguessin una administració de proximitat autònoma amb competències, recursos i finançament propis. (...) Tanmateix, l'Ajuntament ha optat durant aquests anys per mantenir els districtes com a unitats administratives, cobertes això sí d'una pàtina descentralitzadora, amb la celebració d'un consell de districte que escenifica un debat polític intranscendent, ja que les decisions s'han pres prèviament a comissió de govern o al sector. En 32 anys d'ajuntaments democràtics, no hi ha hagut cap equip de govern que mostrés un interès real a portar a terme una descentralització política que permetés la democratització dels consells de districte, emparant-se en subterfugis legals, com la Llei Electoral de Règim General o la Llei de Bases del Règim Local, i quan hi havia la possibilitat per fer-ho, l'aprovació de la Carta Municipal, van preferir mirar a un altre costat. (...)

Arribem així a la paradoxa que districtes que tenen molts més habitants que la majoria de municipis grans catalans no disposen de recursos per desenvolupar polítiques de proximitat, alhora que els suposats representants de la ciutadania que ocupen els consells no han estat escollits per a l'exercici d'aquest càrrec, sinó a dit pels partits polítics entre els seus militants. (...)

D'altra banda, el fet que el nomenament dels regidors/es de districte depengui només de la voluntat de l'alcalde, i a tot estirar de l'equip de govern que li dona suport, no només suposa un dèficit democràtic sinó que limita la seva capacitat d'actuació. (...)

Per aquest motiu des del moviment veïnal ens oposem a una visió funcionalista de la participació, on aquesta respon només a la necessitat de resoldre les necessitats de l'Ajuntament i legitimar la seva acció de govern, i en canvi, la concebem com un espai d'aprofundiment democràtic, on la ciutadania es responsabilitza de les decisions clau per al govern del seu territori tot participant en la seva producció, desenvolupament i avaluació. (...) ⁵⁰¹

És un text prou clar, sobre el qual volem fixar l'atenció en tres qüestions. La primera, la insistència en la reivindicació d'aprofundir la democràcia municipal, basada en la descentralització territorial considerant els districtes molt més que unitats funcionals; la segona, la consideració que la divisió en 73 barris és artificial, però a diferència dels anys 70 - 80 del segle passat no reivindica una altra distribució, ni un paper dels barris com unitats territorials democràtiques, sinó que sembla que l'horitzó descentralitzador s'acabi

⁵⁰¹ Bonet, J. (2011). La cançó de l'enfadós, participació veïnal als districtes i sordesa municipal. *La Veu del Carrer*, 118. P. 26.

en els districtes; i la tercera, la proposta d'una concepció democràtica força més àmplia, però sense depassar els paràmetres de la democràcia representativa, tot i fer referència a les limitacions legals per part d'administracions de rang superior, però també de la Carta Municipal.

El carrer continuava força més avançat que la institució; davant de les polítiques de retallades comencen a sorgir organitzacions veïnals en els barris als quals, amb governs de dretes a Madrid i a la Generalitat (i ben aviat a l'Ajuntament), els sobren arguments per lluitar per la defensa del dret a l'habitatge, per la sanitat pública i també per la democràcia. El 22 de febrer de 2009 havia nascut la Plataforma d'Afectats per la l'Hipoteca (PAH), i el moviment veïnal gaudia d'un renaixement i es feia fort al barri. Precedides per l'ocupació de les places de les primaveres àrabs, el 15 de maig de 2011 s'evidencia l'ocupació de les places per un moviment jove, allunyat de la política tradicional i dels seus mecanismes i enfrontat a les institucions. La mobilització deixa els barris durant uns dies i es trasllada al centre la ciutat, la Plaça Catalunya és seu de l'acampada, de les assemblees, d'actes, etc. El dia 27 de maig es produeix l'intent de desallotjament de la Plaça de Catalunya per part de la policia, amb un balanç de més de cent ferits. El 6 de juny s'acorda per una bona part del moviment retornar als barris i continuar la lluita des del territori de proximitat. El 15 de juny s'encercla el Parlament, que es proposava aprovar els pressupostos de les retallades, amb conseqüències repressives que encara s'arrossegueu en l'actualitat. Les mobilitzacions continuarien després de l'estiu i perdurarien quasi un any. Una de les característiques de l'enfrontament de la mobilització contra la institució és la demanda de democràcia real, que per si mateixa qüestiona no sols el mal estat de la democràcia, sinó el model com a tal. El manifest de "Democràcia real ja"⁵⁰² planteja un visió radicalment diferent de la sistèmica i que es podria sintetitzar en:

- Els/les autors/es del manifest es presenten com "persones normals i corrents" que tenen en comú estar "amoïnats i indignats pel panorama polític, econòmic i social que veiem al nostre voltant, per la corrupció dels polítics, empresaris, banquers ... per la indefensió del ciutadà ras."

⁵⁰² De totes les versions que existeixen del manifest s'ha triat la que es considera més fidedigna a l'original i ha estat recuperada de: <https://democraciarealjabarcelona.blogspot.com/p/manifest-cat.html>

- Textualment, es diu que el manifest fuig de qualsevol ideologia i es reclama transversal. No obstant, s'ha d'entendre que es refereix a fugir de les ideologies sistèmiques i a una transversalitat a l'entorn de les persones revoltades. Tot i així, és difícil d'entendre ja que a continuació exposa un seguit de reivindicacions que identifiquen una línia ideològica.
- Es marquen unes prioritats socials: igualtat, progrés, solidaritat, lliure accés a la cultura, sostenibilitat ecològica, desenvolupament, benestar i felicitat de les persones. I es reivindiquen drets bàsics: habitatge, treball, cultura, salut, educació, participació política, lliure desenvolupament personal i dret al consum dels béns necessaris per a una vida sana i feliç, i atribueix al funcionament del sistema econòmic i de govern ser l'obstacle per atendre'ls. Per tant hi ha una identificació clara entre la conquesta de les prioritats i dels drets amb la desigualtat econòmica, social i política. Aquesta identificació no avança en cap sentit i no planteja si l'origen de les desigualtats i de la manca de democràcia rau en un sistema que funciona malament o és el propi sistema el causant de les desigualtats.
- Però una gran part del manifest està dedicat a la democràcia. I igual que en els apartats de prioritats i drets, hi ha una ambigüitat entre si el problema de base és una classe política que no compleix les seves funcions i que encarna “una dictadura patriòtica encapçalada per les inamovibles sigles del PPSOE” o és el propi sistema que genera les mancances democràtiques (que no seria incompatible amb el fet que a més estigués gestionat per una mala classe política). En aquest marc d'ambigüitat s'afirma “que el govern ha de ser el poble,” que com és sabut és una frase que encapçala multitud de texts constitucionals i declaracions de tots els signes polítics. I quan parla de les funcions que hauria de fer la classe política esmenta la “de portar la nostra veu a les institucions, facilitant la participació política ciutadana mitjançant línies directes i procurant el més gran benefici per al gruix de la societat, no la d'enriquir-se i créixer amb el nostre esforç, atenent als interessos dels grans poders econòmics (...)”. Aquestes paraules es poden entendre tant com una reivindicació de participació directa de la ciutadania que subvertiria el sistema, com una millora del funcionament del sistema.

- El subjecte és la ciutadania, la majoria de la societat, el motor anònim que mou el món i planteja la necessitat d'una "revolució ètica" que posi les persones per davant del mercat.

El moviment del 15M no és un moviment homogeni i existeixen altres textos;⁵⁰³ per tant seria un error interpretar aquest manifest com el manifest del moviment, però sí que és un text al nostre entendre prou significatiu del moviment. A més, des d'un primer moment a partir de les mobilitzacions conjuntes es van generar grups per afinitat o per territori que evolucionaven ideològicament i/o en aspectes determinats (habitatge, democràcia, feminismes...) de formes diferents. Amb el pas dels anys hi ha hagut determinades formacions polítiques que han volgut apropiarse del moviment del 15M i han produït un gran nombre de literatura tant acadèmica, com social, sobretot quan aquestes formacions⁵⁰⁴ han assolit algunes instàncies de poder i per tant s'han considerat projectes d'èxit. El que sí que és incontestable és que el 15M va suposar una gran mobilització, que va incorporar a la lluita franges d'edat joves, que va ser un moviment de base assembleària força més democràtic del que els seus escrits 'oficials' proposen per a la societat i que va tenir repercussions directes en l'organització de la lluita social, veïnal i política dels anys posteriors, més enllà de les formacions polítiques i els polítics que se'n reclamen hereus (a vegades de forma exclusiva):

(...) la mobilització del 15M o de la PAH, nascuda d'un bloqueig com s'apuntava, desembocà, fruit del seu èxit al llarg de diferents anys, en una espècie de nou bloqueig. S'havia de trobar la manera de continuar. La mobilització constata uns límits que hi havia qui volia superar. Per a alguns col·lectius i persones implicades, una de les maneres de fer-ho fou impulsar projectes polítics per optar a entrar en la política institucional, per governar des de les institucions i fer possibles les polítiques per les quals es van mobilitzar. (...)

Els projectes sorgits pensant en les eleccions municipals i que van arribar al govern de ciutats com Barcelona (Barcelona en Comú) o Madrid (Ahora Madrid), (...).⁵⁰⁵

⁵⁰³ Domènech, X. (2011). Les lletres del 15M. *La Veu del Carrer*, 121. P.29. En aquest article, de desembre de 2011, pocs mesos després de l'esclat del 15M, Domènech fa referència a la gran profusió d'escrits (llibres i articles) que s'han generat sobre el 15M.

⁵⁰⁴ Es fa referència, bàsicament, a *Barcelona en Comú* que ha governat l'Ajuntament de Barcelona des del 2015 fins l'actualitat, a *Ahora Madrid* que va governar l'ajuntament de Madrid de 2015 a 2019 i a *Unidas Podemos*, que forma, actualment, part del govern de l'Estat espanyol amb coalició amb el PSOE.

⁵⁰⁵ Mir, J. (2021). *Ola 15M, 10 años de movilización y cambio*. Manresa: Edicions Bellaterra. P. 38-39.

Potser una de les conseqüències menys valorades del 15M i potser una de les més transcendents per a la continuïtat de la lluita veïnal, és el retorn del moviment als barris, no sols perquè significa la revitalització dels moviments veïnals i socials, així com la seva democratització (assemblearisme), sinó perquè implica el reconeixement -una vegada més- d'una realitat territorial, d'una realitat associada a la lluita i a l'exercici de la democràcia.

Un altre aspecte que s'ha de valorar és la relació entre els diferents moviments que van coincidir en el temps i en l'espai: 15M, lluites contra les retallades (i les seves conseqüències en l'àmbit laboral, en l'habitatge, etc.) i per la defensa dels serveis públics, i el moviment per la independència de Catalunya. L'esforç de l'espanyolisme, de dretes i d'algunes esquerres, a vincular⁵⁰⁶ el moviment per la independència amb la dreta catalana, la realitat dels darrers anys ha demostrat que tenia peus de fang. És innegable que el moviment per la independència recull en el seu si una part de les reivindicacions socials i democràtiques del poble de Catalunya, i en aquest sentit les influències i confluències del 15M, de les lluites contra les retallades i del moviment per la independència són manifestes.

4.4.2.2. Realitats divergents

Les consultes populars per la independència (2009-2011), el moviment dels indignats del 15M (2011-2012), la lluita contra les retallades (2009-2015) són realitats amb força confluències, entre les quals volem destacar: la democràcia de fet en la pràctica i com a reivindicació institucional; i el territori, en què si bé les consultes, el 15M i les lluites contra les retallades es desenvolupen arreu del país, tenen d'altra banda un arrelament territorial en el barris, viles i ciutats que les fa possibles i que les dota de la democratització organitzativa necessària per construir unes alternatives diferents. Aquestes alternatives en l'escena electoral, els anys immediatament posteriors a les

⁵⁰⁶ Aquesta vinculació es fonamenta en el no reconeixement dels moviments d'alliberament nacional (normalment enquadrats en l'esquerra radical) minoritaris i al marge del poder, i centra l'atenció en la direcció del moviment autonòmic que havia estat en mans de CiU i governat la Generalitat de 1980 a 2003, que de 2003 a 2010 durant els mandats del PSC havia encapçalat l'oposició brandant la bandera autonomista i que el 2010 tornaria al govern. No obstant, aquesta vinculació a mesura que el moviment gira cap a l'autodeterminació i cap a la independència s'afebleix i canvia. Així, el moviment obliga CiU i algunes de les diferents formacions sortides de CiU a abandonar l'autonomisme i assumir la independència (si més no, textualment), i a perdre la direcció hegemònica del moviment que ha de compartir amb ERC. Quan el moviment independentista no es compta per milers, sinó per milions, ja no es pot associar a la dreta, ni tan sols a la seva influència sobre el moviment.

mobilitzacions formaran candidatures -sobretot en l'àmbit local- de confluència municipalista, sobiranista i/o independentista.

En paral·lel, en el temps, les institucions tenen comportaments allunyats d'aquestes realitats i força sovint contraris. Són comportaments divergents amb els moviments socials, que, per altra banda, inclús poden semblar, en primera instància contradictoris, ja que amb governs de CiU a la Generalitat i a l'Ajuntament de Barcelona, mentre que a nivell de país s'impulsa una consulta (sobre la independència), a nivell de ciutat es nega (sobre el futur del port).

Durant els anys 2011 i 2012, en plena onada de mobilitzacions, en el marc comentat hi ha un canvi en els governs de l'estructura institucional i es passa de tres governs del PSOE a tres governs de dretes. A l'Ajuntament de Barcelona (el 27 de maig de 2011) Trias (CiU) és nomenat alcalde amb els vots d'ERC -que es presenta en coalició amb el nom d'Unitat per Barcelona-, al govern de Madrid (21 de desembre de 2011) Mariano Rajoy (PP) és nomenat president i a la Generalitat de Catalunya (el 25 de novembre de 2012) Artur Mas (CiU) és nomenat president. És important recordar que en el Parlament sortit de les eleccions autonòmiques de 2012, per primera vegada entren tres diputats de la CUP,⁵⁰⁷ formació independentista i anticapitalista.

El nomenament de Trias com alcalde de Barcelona significa, quant a territori i democràcia, el pas de tenir aquest binomi en un segon pla a la desaparició de l'agenda municipal. La involució permanent del aspectes democràtics i territorials d'ençà els anys 70 del segle XX, arriba al seu punt més crític. Aquesta arribada de la dreta a l'Ajuntament produeix un trencament que culmina la separació que es va anar produint al llarg d'aquest anys entre el moviment veïnal i la institució. En paral·lel la FAVB havia anat endurint les seves posicions amb l'Ajuntament, però amb el nou govern municipal es radicalitzen. N'és una mostra la descripció del nou consistori (els regidors) que fa la FAVB per situar en un pla diferent -si no antagònic- l'Ajuntament: "viuen en quatre districtes on es considera que resideixen les classes més benestants de Barcelona, tenen mútua mèdica

⁵⁰⁷ La Candidatura d'Unitat Popular (CUP) es presenta per primera vegada a les eleccions autonòmiques; fins aleshores només s'havia presentat a les municipals, en considerar-se una candidatura d'arrel i tarannà municipalista, i ocupa tres escons. A més de la importància del fet en si mateix, és rellevant perquè es pot interpretar com una de les primeres conseqüències institucionals del 15M, però també es pot interpretar com la maduració d'una minoria que ja no ho és tant i com una escenificació de la desvinculació de la dreta amb el moviment independentista. En els anys posteriors la incidència de la CUP en els esdeveniments del país serà clau.

privada, disposen d'habitatges de propietat i porten els seus fills a escoles privades i concertades.”⁵⁰⁸

Mentre a l'Ajuntament es paralizzava la llei de Barris (per la congelació dels fons que havia d'aportar la Generalitat),⁵⁰⁹ aprovava el Pla d'Actuació Municipal 2012-2015⁵¹⁰ sense consultar a les entitats veïnals, recentralitzava els districtes⁵¹¹ i es posicionava contra les consultes populars.⁵¹²

Tot i que els moviments socials avancen en l'autoorganització i es segueixen produint grans mobilitzacions (vaga general del 14 de novembre de 2012), la FAVB manté una oposició frontal a l'Ajuntament quant a descentralització territorial i democràcia a la ciutat, i la tradueix en propostes moderades. Aquesta n'és una síntesi:

- Regidors de districte amb dedicació exclusiva al seu càrrec.
- Consellers de districte escollits per sufragi.
- Calendaris de plens i audiències, públics i ben promocionats.
- Garantir que l'ordre del dia dels plens arribi amb l'antelació necessària als veïns.
- Enviament de la documentació necessària abans dels plens perquè els veïns puguin preparar les seves propostes i contrapropostes.
- Donar resposta als precs de les audiències dintre del termini previst, i que aquestes no es limitin a informar, sinó a solucionar problemes.⁵¹³

Les realitats divergents es configuren fonamentalment en quatre perspectives: un govern espanyol enfrontat al govern català, amb una diferència que serà tot un precedent, mentre el govern espanyol disposa dels instruments d'estat per generar legislació, el català veu frustrades les seves iniciatives; un foment de la diferència entre les polítiques de la Generalitat i les polítiques municipals (en especial a l'Ajuntament de Barcelona); una separació (i força vegades enfrontament) dels moviments populars (i en especial dels veïnals) de l'Ajuntament de Barcelona; una forta capacitat de mobilització sostinguda pel

⁵⁰⁸ Ibañez, M.E. (2011). Retrato social y económico del consistorio barcelonés. *La Veu del Carrer*, 120. P.5.

⁵⁰⁹ Bonet, J. (2011). La Generalitat congela els diners de la llei de barris. *La Veu del Carrer*, 122. P. 8. L'article el signa com a president de la FAVB.

⁵¹⁰ FAVB. (2012). El PAM de la velocitat limitada. *La Veu del Carrer*, 123. P. 14. És un article que es publica a mode d'editorial.

⁵¹¹ Andreu, M.; Naya, A. (2012). Recentralització i crisi dels districtes. *La Veu del Carrer*, 123. P. 17.

⁵¹² En el Plenari municipal del 5 d'octubre de 2012, es nega la consulta sobre el futur del Port Vell (i la construcció d'una marina de luxe), consulta que podria qüestionar el model de ciutat. És el mateix Ple en què s'aprova el Pla d'Actuació Municipal 2012-2015 amb els vots de CiU, PSC i ERC.

⁵¹³ Bogajo, N.; Naya, A. (2012). Llums i ombres dels òrgans de participació. *La Veu del Carrer*, 123. P.18. En el si de l'article hi ha un destacat que amb el títol "Què proposa el moviment veïnal" recull la síntesi que es reproduceix.

dret a decidir, l'autodeterminació i la independència, que és una reivindicació profundament democràtica i que es trasllada amb molta més força arreu del país que a l'Ajuntament de Barcelona.

El 19 de desembre de 2012 es signa per part de CiU i ERC el Pacte per la Llibertat – Acord per a la transició nacional i per garantir l'estabilitat parlamentària del govern de Catalunya.⁵¹⁴ Aquest acord preveu “aprovar i impulsar les accions executives i parlamentàries que garanteixin la convocatòria d'una consulta sobre el futur polític de Catalunya”⁵¹⁵ i un pacte d'estabilitat del govern. El caràcter de la consulta i la ratificació de les polítiques de retallades fan que cap altra formació signi el pacte, tot i que amb el suport d'ERC el govern de CiU obté una majoria parlamentària. Mentre el govern català pressionat per la mobilització popular comença el camí que conduirà a la consulta del 9 de novembre de 2014, a Madrid es nega aquesta realitat i es treballa per exercir major control sobre les entitats locals, un control que s'expressarà en la Llei de racionalització i sostenibilitat de l'administració local.⁵¹⁶ És una llei composta per un preàmbul, dos únics articles, (el primer, modifica la llei 7/1985, de 2 d'abril, reguladora de les bases de règim local i, el segon, modifica el text de la llei reguladora de les hisendes locals, aprovat pel reial decret legislatiu 2/2004, de 5 de març), disset disposicions addicionals de les quals la cinquena està dedicada als règims especials de les ciutats de Madrid i de Barcelona,⁵¹⁷ onze disposicions transitòries, sis disposicions finals i una disposició obligatòria. És una llei clarament instrumental que com reconeix en el seu propi preàmbul està determinada per la modificació de l'article 135 de la Constitució,⁵¹⁸ arran de les exigències europees. L'estabilitat pressupostària i la sostenibilitat financera imposada per Europa és un argument de gran utilitat per als estats i especialment per a l'espanyol amb l'objectiu de retallar l'autonomia municipal, enfortir el caràcter d'instruments de l'estat dels municipis i altres entitats territorials (comarques, comunitats autònomes) i recentralitzar i reforçar

⁵¹⁴ Aquest acord de legislatura, s'ha recuperat de: <https://www.parlament.cat/document/intrade/32761>

⁵¹⁵ El document incorpora en l'annex 1, titulat *Procés de convocatòria de la consulta sobre el futur polític de Catalunya*, una descripció de les passes a seguir fins arribar a la realització de la consulta.

⁵¹⁶ *Llei 27/2013, de 27 de desembre, de racionalització i sostenibilitat de l'administració local*. BOE, núm. 312, de 30 de desembre de 2013.

⁵¹⁷ Tot i ser titulada com a Carta Municipal de Barcelona, està sota el règim especial -com ja s'ha comentat-. La modificació que mana la llei s'introdueix, el mateix 2004, a la Carta Municipal.

⁵¹⁸ Modificació constitucional realitzada mitjançant la *Llei orgànica 2/2012, d'estabilitat pressupostària i sostenibilitat financera*. BOE, núm. 103, de 30 d'abril de 2012.

l'administració provincial més lligada estructuralment a l'administració de l'Estat.⁵¹⁹ També és una passa més per afavorir la penetració dels interessos privats en l'administració pública, i així la pròpia llei (en el preàmbul) defineix els seus objectius bàsics com "(...) racionalitzar l'estructura organitzativa de l'Administració local d'acord amb els principis d'eficiència, estabilitat i sostenibilitat financera, garantir el control financer i presupostari més rigorós i afavorir la iniciativa privada evitant intervencions administratives desproporcionades."

No podem determinar si l'Estat comptava amb les reaccions adverses a les seves polítiques, a Catalunya, si més no, amb la magnitud i radicalització d'aquestes reaccions. Des de la posició de poder continuada de tants anys d'imaginari imperial, des del control dels aparells de l'Estat i del territori, potser no es va ser capaç de preveure-les. El menyspreu de l'Estat al poble i a la seva capacitat de transformació és una lliçó que l'Estat s'obliga, cíclicament, a oblidar per tornar a creure en si mateix. Així, davant dels nous escenaris de contestació sembla que l'Estat només respongui amb l'immobilisme i la repressió,⁵²⁰ potser encoratjat pel triomf electoral, pel discurs que les retallades són polítiques i que venen de més enllà de les fronteres i, per la tradició de la dreta catalana (encara majoritària al Parlament i al Govern) de no traspasar el marc autonomista.

En paral·lel a les realitats divergents, es donen les confluències de les lluites. Des de feia un parell d'anys ja s'havien evidenciat, però durant el 2013 aquestes confluències s'aprofundeixen i s'expliciten des del llenguatge als arguments. La FAVB el setembre de 2013, fa una declaració⁵²¹ de la qual volem destacar el posicionament clar pel dret a l'autodeterminació i per la realització de la consulta el 2014; sense defensar la independència, fa una defensa de la Catalunya social (moviment obrer i veïnal, entitats socials i solidàries) en lluita contra el neoliberalisme, en les manifestacions i mobilitzacions i la construcció de majories capaces de sostenir projectes democràtics. La

⁵¹⁹ "Una altra d'aquestes mesures adoptades en la Llei és la de reforçar el paper de les Diputacions Provincials, Capítols, Consells insulars o entitats equivalents. Això es farà mitjançant la coordinació per les Diputacions de determinats serveis mínims en els municipis amb població inferior a 20.000 habitants o l'atribució a aquestes noves funcions ..." *Llei 27/2013, de 27 de desembre, de racionalització i sostenibilitat de l'administració local*. BOE, núm. 312, de 30 de desembre de 2013. Preàmbul.

Cal recordar que a Catalunya l'any 2022, només hi ha 67 dels 947 municipis de més de 20.000 habitants.

⁵²⁰ La llei mordassa, en el seu tràmit en el govern, que s'acabà convertint en *Llei Orgànica 4/2015, de 30 de març, de protecció de la seguretat ciutadana*. BOE, núm. 77 de 31 de març de 2015, - vigent actualment- és una amenaça a les llibertats. "Volent criminalitzar la protesta": aquesta afirmació que faria fortuna, desgraciadament, es recull en l'article de Zeta. (2013). Seguretat ciutadana? *La Veu del Carrer*, 130, P. 32.

⁵²¹ FAVB. (2013). La FAVB davant la Diada. *La veu del Carrer*, 129. P. 31. Article de la Junta de la FAVB.

declaració acaba dient “L’11 de setembre reivindicarem aquest futur. L’endemà hi treballarem des dels nostres barris.”

Mentrestant CiU a l’Ajuntament continua amb les seves polítiques, amb el suport del PP o del PSOE, en funció de les conveniències, de privatització, d’augment dels preus del transport i de menysteniment de les reivindicacions populars. I en aquest marc l’Ajuntament inicia la reforma del reglament de participació ciutadana -que acabaria retirant-, però tot i així el moviment veïnal presentà al·legacions que seran rebutjades pel govern municipal. El moviment veïnal canvia el posicionament que havia mantingut durant aquests anys d’aprofundir els plantejaments democràtics del reglament i planteja fer-ne un de nou que es correspongui amb la nova ciutat,⁵²² possiblement conscient que les demandes populars havien depassat, en molt, els nivells de democràcia participativa del reglament municipal. La pressió de la consulta per la independència de 2014 sobre l’Ajuntament potser va ser la motivació de l’intent barroer de reforma del reglament que no va anar enlloc; tanmateix també va fer que el moviment veïnal es plantejés un nou horitzó en la democràcia municipal.

Però tant l’Ajuntament com la FAVB es veuran desbordats amb la resposta popular al llançament demandat per Transports Metropolitans de Barcelona (TMB) de Can Vies a Sants, el 26 de maig de 2014. Esclata una mobilització popular radical que marcarà un inici de mobilitzacions que tindrà les seves rèpliques (Banc Expropiat a Gràcia, 23 de maig de 2016, ja sota el govern de BeC a l’Ajuntament).

El 2 de juny de 2014 el rei d’Espanya Juan Carlos I anuncia la seva abdicació a favor del seu fill, ressuscitant així un cert debat sobre la necessitat de fer un referèndum sobre l’elecció del model d’Estat, entre monarquia i república. Immediatament després començaran els moviments -més notoris- del govern de Madrid sobre com encarar la consulta independentista a Catalunya. El 28 de juliol es reuneixen Rajoy (com a cap de govern) i Sánchez (com a cap de l’oposició) per afrontar el problema, dos dies després es reuneixen Rajoy i Mas (president de la Generalitat de Catalunya), que presenta un llistat amb 23 peticions, totes en el més estricte marc autonomista i que, bàsicament, reclamen que l’Estat compleixi els seus compromisos amb Catalunya.⁵²³

⁵²² FAVB. (2014). Nou reglament de participació?. *La Veu del Carrer*, 131. P.12. Article editorial.

⁵²³ El document que conté les 23 peticions ha estat recuperat de: <http://ep00.epimg.net/descargables/2014/08/01/e7bf0d0f236d4cf33c8a97f892fbc716.pdf>

El 19 de setembre de 2014, en un Ple extraordinari, el Parlament de Catalunya per 106 vots a favor i 28 en contra, aprova la llei 10/2014, de 26 de setembre, de consultes populars no referendàries i d'altres formes de participació ciutadana.⁵²⁴ Tres dies després el president del Govern espanyol, el 29 de setembre, presenta un recurs d'inconstitucionalitat al Tribunal Constitucional contra 36 articles (dels 56 que té la llei), les disposicions transitòries primera i segona i la disposició final primera, cosa que comporta la suspensió immediata d'aquests articles, fins que el Tribunal decideixi (en un termini màxim de cinc mesos).

La reacció frontal del Govern espanyol contra la llei és un atac explícit a la democràcia. La llei 10/2014 planteja consultes no referendàries convocades per les autoritats competents, és a dir no vinculants i convocades per la Generalitat, però també hi ha un intent de retornar una certa autonomia als municipis. Així l'article 3.2 diu: "les consultes populars no referendàries poden ésser d'àmbit nacional si es refereixen a tot el territori de Catalunya o d'àmbit local si tenen caràcter municipal o supramunicipal." Per tant hi ha una ratificació per part de l'Estat de les polítiques de recentralització territorial i un clar fre a qualsevol mesura democràtica, encara que sigui de caràcter consultiu i dins de les competències autonòmiques. Davant d'aquesta reacció de l'Estat, el 14 d'octubre el president Mas assumia que la consulta no es podria celebrar a l'empara de la llei i planteja endegar un procés de participació ciutadana, rebaixant així el caràcter institucional de la consulta, ja que aquesta s'haurà de fer amb mitjans propis i la col·laboració de voluntaris i associacions civils. El 30 d'octubre el govern espanyol presenta un recurs d'inconstitucionalitat contra el procés de participació ciutadana. La pressió popular, l'aprovació de mocions a favor de la consulta de 920 ajuntaments (dels 947 que té Catalunya), més la majoria dels consells comarcals, i les quatre diputacions, fan que el govern desobeeixi la suspensió del Tribunal Constitucional i segueixi endavant amb el procés participatiu.

Amb la pressió de l'Estat, amb els canvis en el tipus de consulta i amb plena consciència del seu caràcter consultiu, el dia 9 de novembre van anar a votar 2.305.390 persones, de les quals 1.861.753 van votar a favor de la independència de Catalunya. En termes democràtics la mobilització popular del 9 de novembre significa una fita històrica que es

⁵²⁴ *Llei 10/2014. De 26 de setembre, de consultes populars, no referendàries i altres formes de participació ciutadana. DOGC, núm. 6715, de 27 de setembre de 2014.*

suma als referèndums celebrats en els municipis des del 2009 i que qüestiona la legitimitat democràtica de l'Estat. En aquest sentit és un pas determinant que afectarà la concepció democràtica institucional tal i com s'entenia fins ara.

Però durant aquests mesos, a més de la consulta del 9 de novembre també comença la campanya de les municipals que es celebraran el 24 de maig de 2015 i de la cerca de com continuar el camí per la independència que tindrà dues fites clau: les eleccions autonòmiques del setembre de 2015 i el referèndum per la independència de l'octubre de 2017.

4.4.3. Una nova visió del territori i la democràcia en la política municipal?

Les confluències hi són i s'han trobat el 9 de novembre, però també en les vagues, en les lluites contra les retallades i en defensa dels serveis públics... Però la lectura d'aquestes confluències, a mesura que s'apropen les eleccions municipals, té diferents interpretacions. D'ençà mitjans de 2014 la crítica frontal del moviment veïnal a l'Ajuntament conviu amb les aspiracions de canvi en el govern municipal. A l'octubre de 2014, un mes abans de la consulta del 9 de novembre i sis mesos abans de les eleccions municipals, des de la FAVB es fa aquesta anàlisi, prou il·lustrativa:

(...) la reivindicació del dret a decidir, a votar i participar per decidir-ho tot. La denúncia de la corrupció de cada dia i de cada racó. El malestar que genera estar envoltats de polítics que entenen la seva tasca com una professió i que mantenen les seves organitzacions anquilosades i allunyades de les necessitats de la majoria de la gent. Les retallades en serveis públics i en drets socials. Una ciutat que es modela sota la batuta de les lleis del mercat. L'aparició de noves propostes de fer política. La creació de candidatures que conviden explícitament a la confluència ...

Però també situa quin és el paper del moviment veïnal:

La lluita per millorar el barri i pels nostres drets socials va estretament lligada a la lluita per una democràcia que no sigui de cartró pedra, que castigui els corruptors i corruptes avui impunes. I que no es pot limitar a exercir el vot cada quatre anys.

No podem deixar-nos arrossegar pel remolí dels esdeveniments. Hem de mantenir actives les nostres associacions veïnals i les plataformes de barri i moviments socials en els quals estem inserits des de sempre. Són l'altra

cara de la mateixa moneda. Sí oblidessin això fariem un flac favor a la lluita per una Barcelona dels barris més lliure i justa.⁵²⁵

Cal indicar dues qüestions: la primera, que la democràcia segueix jugant un paper transcendental i la seva conceptualització va més enllà de les conteses electorals; la segona, la crida al manteniment del moviment veïnal per acompanyar certes candidatures, l'altra cara de la moneda, a assolir una Barcelona dels barris. Així, una interpretació global podria ser que s'albira una esperança per democratitzar la ciutat des del territori, des dels barris.

A mesura que s'aproximen les eleccions, pocs dies abans del 24 de maig, es manté la posició però es va matisant. Es continua reclamant la presència veïnal al carrer, però alhora s'acoten força més les demandes democràtiques a l'àmbit institucional:

(...) democràcia i urnes van unides. Poder votar ens fa ser ciutadans. Però no n'hi ha prou: el control i la intervenció veïnal és la millor garantia democràtica per a un Ajuntament.

(...) En aquest nou mandat que vindrà és imprescindible la revisió de les normes de participació, per recollir el dret i les demandes de les associacions a tenir prou informació i a temps. Volem tenir dret a veu als plens, de districte i de ciutat. Volem mecanismes de participació que no siguin virtuals, com les consultes i els referèndums. I ja és hora de poder escollir democràticament els consellers de districte.⁵²⁶

Hi ha una afirmació rotunda que uneix democràcia i eleccions i circumscriu l'aprofundiment democràtic a la reforma del reglament i a la participació, tot i que demanda "consultes i referèndums." Així, els barris tornen a perdre protagonisme davant dels districtes. Tanmateix, en les deu prioritats de la FAVB per al nou mandat, no apareixen ni la democràcia ni el territori, i la participació ocupa la novena posició, entre aquestes: pobresa, transport, medi ambient, habitatge, serveis, turisme, economia, urbanisme, participació i drets.⁵²⁷ La prioritat de participació és defineix com "Democràcia i transparència. Establir un nou Reglament de Participació ciutadana, abordant l'elecció directa dels Consellers de Districte, ILP i consultes, pressupostos i processos participatius, mecanismes revocatoris, així com eines digitals eficaces de govern obert."

⁵²⁵ FAVB. (2014). Seguim als barris. *La Veu del Carrer*, 133. P. 12

⁵²⁶ FAVB. (2015). El carrer i les urnes. *La Veu del Carrer*, 136. P. 2.

⁵²⁷ FAVB. (2015). Prioritats de la FAVB davant el nou mandat. *La Veu del Carrer*, 136. P. 21.

A les eleccions municipals concorren 22 candidatures, de les quals 6 acabaran constituint el Ple de l'Ajuntament. D'aquestes, 3 entraran al consistori per primera vegada: Ciudadanos (C's), Barcelona en Comú (BeC) i Candidatura d'Unitat Popular (CUP). Deixant de banda C's que no aporta cap proposta de progrés, ans al contrari, volem fixar-nos en les altres dues candidatures, no sols perquè BeC guanyarà les eleccions, sinó perquè ambdues plantegen una nova forma de fer política i unes propostes noves quant a democràcia i territori, diferenciades de les dels partits tradicionals (CiU, PCS, ERC, PP). Ambdues candidatures tenen certes similituds que en la precampanya electoral van generar un seguit de contactes per debatre la possibilitat de presentar-se conjuntament a les eleccions municipals, que no van reeixir.

BeC és una candidatura nova que es configura a partir de Guanyem Barcelona (que es constitueix el 26 de juny de 2014); després de diferents processos de confluència el 10 de febrer de 2015 Guanyem Barcelona canvia el nom per BeC, i a més de Guanyem la candidatura la integren: Iniciativa per Catalunya Verds, Esquerra Unida i Alternativa, Procés Constituent a Catalunya, Equo i Podem. A nivell de país BeC es presenta sota la candidatura de ICV-EA, i més enllà dels condicionaments electorals aquesta confluència entre una formació nova BeC i una que ha estat lligada al poder municipal de la ciutat (sota diferents sigles, PSUC, ICV-EA ...) d'ençà dels seus orígens (excepte en el període 2011-2015), és rellevant per entendre tant la implantació com el desenvolupament polític de la formació.

En el seu programa⁵²⁸ BeC explica que s'ha construït d'ençà mitjans de 2014 sobre la base d'un procés de debats i confluències. El programa proposa quatre grans línies d'intervenció per avançar cap un nou model de ciutat: “drets bàsics, canvi de model, ciutat per la vida i democràcia oberta;” també dedica un apartat “fem barris” a fer propostes d'actuació en districtes i barris. En la línia d'intervenció “democràcia oberta” es concentren les mesures específiques relacionades amb la democràcia i el territori a la ciutat:

- Per una Barcelona que torni el poder i la capacitat de decisió a la seva gent.

⁵²⁸ BeC. (2015). *Programa electoral municipals 2015*. Barcelona: BeC. Recuperat de: <https://barcelonaencomu.cat/ca/programa-0>. Es reproduïx una síntesi, ja que cada proposta va acompanyada d'un text que la desenvolupa.

- Fer de Barcelona una ciutat compromesa amb els canvis constituents necessaris perquè Catalunya pugui decidir el seu futur polític.
- Promoure l'elecció directa dels consellers i les conselleres de districte.
- Tornar la participació als barris i descentralitzar la política municipal.
- Caminar cap a un nou model de democràcia municipal.
- Apostar per noves formes de gestió en comú.
- Vetllar perquè els veïns i les veïnes assignin una part del pressupost municipal.
- Garantir el debat públic sobre les inversions de gran impacte.
- Promoure el dret d'iniciativa municipal popular i les consultes municipals.
- Reconèixer i fomentar el dret de participació de les persones migrants a la vida política.
- Posar en marxa un sistema de rendició de comptes dels alts càrrecs municipals.
- Impulsar un observatori municipal autònom per avaluar les polítiques públiques.
- Garantir la participació ciutadana efectiva en els òrgans estables.
- Introduir procediments de contractació municipal transparents i participats.
- Impulsar el protagonisme dels treballadors i les treballadores municipals en la seva funció de servei públic.
- Implicar la població en les reformes integrals dels barris.
- Garantir que el veïnat tingui veu en les d'audiències públiques i els plens.
- Emetre en directe els plens i els consells i assegurar un portal web institucional més exhaustiu, accessible i transparent.
- Incidir en les institucions supramunicipals i a l'àrea metropolitana per fer-les més transparents i democràtiques.
- Crear una oficina municipal anticorrupció i auditoria de les despeses i els deutes municipals.
- Reestructurar les prioritats i el funcionament de les institucions i els equipaments culturals.
- Democratitzar els mitjans de comunicació públics i afavorir les ràdios, les televisions i premsa comunitàries.
- Facilitar l'autoorganització i la participació de la gent jove.
- Estimular la creació de consells d'infants de barri o districte.⁵²⁹

És un programa que aprofundeix en la democràcia municipal i que contrasta amb la realitat del govern municipal dels darrers quatre anys, però que queda per darrera dels

⁵²⁹ BeC. (2015). *Programa electoral municipals 2015*. Barcelona: BeC. P. 56-66.

avenços democràtics que s'havien produït, en les mobilitzacions, en els darrers anys. És un programa que es mou dins els termes estrictes de la legalitat, o de les possibilitats que la legalitat ofereix; per tant en certa mesura de continuïtat d'altres programes que van participar en els governs municipals de 1979 a 2011. En pot ser exemple que l'elecció directa de consellers de districte, la subordina als canvis de la Carta Municipal de Barcelona, que és una llei que després de ser aprovada ple de l'Ajuntament, ha de passar pel Parlament català i per Madrid, i per tant d'alguna manera subordina aquesta elecció directa als canvis de la LOREC. És un programa que no es qüestiona l'estructura territorial de la ciutat en districtes, tot i que parla de donar més protagonisme als barris. És un programa que utilitza un llenguatge més radical en el discurs que no en la proposta. És un programa que fa una sola referència a la situació política de Catalunya quan diu que Barcelona s'ha de comprometre amb els canvis constituents necessaris a fi que pugui decidir el seu futur polític, i per tant subordina el dret a decidir als canvis en la Constitució del 78. En aquest punt no desenvolupa cap proposta de debat constituent a la ciutat, ni sobre els temes de ciutat, i assumeix l'herència de l'estructura de la institució fruit dels pactes del 78, encara que en el discurs es digui que es veu “imprescindible posar fi al règim del 78 (...)”⁵³⁰ És un programa en què només surt una vegada la paraula classe/s i de forma molt poc referencial.⁵³¹

La CUP no és una candidatura nova.⁵³² Quan es presenta a les eleccions de 2015 amb el nom de CUP Capgirem Barcelona, té 115 regidors a diferents ajuntaments catalans (eleccions municipals 2011) i 3 diputades al Parlament de Catalunya (eleccions autonòmiques 2012), és una candidatura per a la qual tampoc són noves les confluències i les assemblees per elaborar el programa, ja que es una organització assembleària.

El seu programa⁵³³ és anticapitalista i independentista. En pot servir de referència el títol de la introducció: “Sobirania de classe i drets socials, ruptura anticapitalista,

⁵³⁰ BeC. (2015). *Programa electoral municipals 2015*. Barcelona: BeC. P. 56.

⁵³¹ BeC. (2015). *Programa electoral municipals 2015*. Barcelona: BeC. P. 39. L'expressió concreta és “(...) embarassos en adolescents són més freqüents en classes socials i àrees més desfavorides”.

⁵³² D'ençà les eleccions municipals de 1987 es poden identificar una cinquantena de regidors de diferents candidatures que s'emmarcarien dins l'Esquerra Independentista i algunes d'aquestes candidatures tindrien un paper clau en la configuració de la CUP com organització nacional.

⁵³³ CUP. (2015). *Programa electoral de la CUP Capgirem Barcelona per a les eleccions municipals del 24 de maig de 2015*. El programa de la CUP per a les eleccions municipals de Barcelona, ha estat recuperat de: <https://capgirembcn.cat/wp-content/uploads/2015/05/Programa2015rev.pdf>. Les referències, en la redacció, estan extretes d'aquesta versió.

municipalització, feminisme i Països Catalans.”⁵³⁴ Els temes referents a democràcia i territori s'aborden en diferents apartats: “poder popular i democràcia directa”, “entorn urbà”... i també té un apartat específic a les propostes concretes pels barris titulat “una ciutat descentralitzada: per una Barcelona del barri.” És un programa que no es cenyeix a la legalitat vigent, concebut com un programa d'actuació i intervenció en la realitat del 2015, però també com un programa de transició. En el fons el que es planteja és que la transformació de la ciutat només és possible transformant la societat i per tant afirmant la necessitat de ruptura amb la institucionalitat heretada del 78. Desborda la democràcia institucional i planteja diferents propostes de democràcia directa i de descentralització; una de les més interessants i que pot servir de mostra d'aquests plantejaments és l'elaboració de “La Carta Comunal dels barris” com un projecte col·lectiu i constituent fonamentat en el “manar obeint,” constituint els Consells Comunals de barri com alternativa als Consells de barri instituïts. En definitiva el programa planteja un procés constituent de ciutat i per tant una crítica als paràmetres legals a que està adscrita.

Tot i la importància legal de la Carta Municipal de Barcelona en relació al marc competencial de l'ajuntament, aquesta no deixa de ser un cos jurídic propi de l'autonomisme espanyol i del model capitalista que volem desbordar. Altrament, tampoc és l'únic instrument legal i/o normatiu que defineix les possibilitats d'actuació municipals en el camp de la participació (Llei de Bases de Règim Local, Llei municipal i de règim local de Catalunya, la Llei de racionalització i sostenibilitat de l'Administració local, les Normes reguladores de la participació ciutadana de l'Ajuntament de Barcelona, les Normes reguladores d'organització i funcionament dels districtes, etc.). És per això que hem de generar un procés constituent a la ciutat de Barcelona, en el marc del procés de ruptura independentista per canviar-ho tot, que es concretés en l'elaboració col·lectiva de la Carta Comunal dels Barris de Barcelona.⁵³⁵

Les eleccions municipals es celebraren el 24 de maig (amb una participació del 60,59%) i configuraren un consistori força diferent de l'anterior. BeC obtingué 11 regidors, CiU 10 regidors, C's 5 regidors, ERC 5 regidors, PSC-PSOE 4 regidors, PP 3 regidors i la CUP 3 regidors. Ada Colau, cap de llista de BeC, va ser escollida alcaldessa amb els vots

⁵³⁴ CUP. (2015). *Programa electoral de la CUP Capgirem Barcelona per a les eleccions municipals del 24 de maig de 2015*. Barcelona: CUP. P. 8.

⁵³⁵ CUP. (2015). *Programa electoral de la CUP Capgirem Barcelona per a les eleccions municipals del 24 de maig de 2015*. Barcelona: CUP. P. 101.

dels regidors de BeC, ERC, PSC i un dels tres regidors de la CUP (per fer possible la investidura).

Els resultats foren celebrats pels moviments veïnals com una victòria, i l'acompanyament popular de l'alcaldeessa en la presa de possessió del càrrec a la Plaça Sant Jaume i la celebració dels consells de districte amb una assistència inusual del veïnat, demostren aquest sentiment de victòria.

La lògica electoral no és la mateixa que la lògica de govern: les lleis vigents toleren i animen aquesta discrepància antidemocràtica, no sols per les dinàmiques electorals, sinó per l'absència de controls democràtics dels programes. No hi ha cap programa electoral que es compleixi quan s'està al poder: el mateix sistema ho impedeix, la institució municipal com a instrument de l'estructura d'Estat està sotmesa a uns paràmetres de control que limiten la seva capacitat d'actuació (encara que hi hagi voluntat política de fer-ho), la burocràcia administrativa alenteix i deriva les decisions... No obstant, la candidatura de BeC encapçalada per Ada Colau, provinent dels moviments socials, de la PAH i de la FAVB, obria unes expectatives importants. Però ja en els primers 100 dies de govern es prenen algunes decisions des del govern municipal que creen les primeres desconfiances: la decisió de no adherir-se a l'Associació de Municipis per la Independència (AMI) tot i anunciar que es farà una consulta sobre el tema (que no es realitzarà mai), l'omissió del paper de la PAH en l'execució de multes a entitats bancàries per tenir pisos buits, l'assistència a la signatura (per part de Xavier Trias) de renovació del conveni amb el Mobile Word Congress quan durant la campanya se n'havia qüestionat continuïtat, etc.

Durant el mandat s'estableix un pacte amb el PSC que arriba a formar part del govern municipal fins el novembre de 2017 en què BeC torna a governar en minoria. I tot i la pressió per l'esquerra de la CUP (que amb 3 regidores fou limitada) es reproduïxen els esquemes de governs municipals anteriors.

4.4.4. Una lliçó exemplar de democràcia i territori

Amb una mobilització força sostinguda i confluent en diferents sentits, ja expressada, les eleccions municipals de 24 de maig de 2015, s'emmarquen electoralment entre unes

eleccions europees (celebrades el 25 de maig de 2014, on participa Podemos, per primera vegada i obté 5 escons, fet que incidirà en la participació electoral en altres comicis), l'anunci el 14 de gener de 2015 d'eleccions autonòmiques que s'acabaran celebrar el 27 de setembre de 2015 i eleccions espanyoles el 20 de desembre de 2015. Per tant en vuit mesos es celebren eleccions municipals, autonòmiques i estatals.

Les eleccions autonòmiques són plantejades per algunes formacions com referendàries (van tenir una participació del 74,95%), i en aquest marc es forma una coalició nova: Junts pel Sí (JxSí) que bàsicament és la suma de CiU i ERC que guanyarà les eleccions amb 62 diputats. Una altra novetat és la presentació de Catalunya sí que es pot (CSQP) formada el juliol de 2015 a imatge i semblança de la candidatura de BeC a l'Ajuntament de Barcelona, que obtindrà 11 diputats. L'arc parlamentari es completarà amb C's amb 25 diputats, PP amb 11 diputats i la CUP amb 10 diputats. Tant durant la campanya electoral, com en la configuració de legislatura, els temes municipals, en general, quedaran força en segon terme davant del tema nacional i els temes relacionats amb la democràcia es centraran en el dret a decidir i més concretament en el dret a autodeterminar-se de Catalunya vers la independència; per tant també en termes nacionals. Possiblement, un fet determinant per al futur dels esdeveniments fins l'1 d'octubre de 2017, va ser el procés d'investidura del president: la CUP amb 10 diputats era imprescindible per obtenir una majoria independentista a la cambra, i la CUP va posar condicions polítiques per donar suport a un candidat a la investidura que es van escenificar en el veto a Mas per assolir la presidència i en la cerca d'un candidat alternatiu amb una trajectòria municipalista i independentista. Així va ser com el 10 de gener de 2016 Carles Puigdemont va ser nomenat President de la Generalitat de Catalunya.

La legislatura que s'inicia el gener del 2016 acabarà amb l'aplicació de l'article 155 de la Constitució espanyola. Se suspèn l'autonomia de Catalunya (i la posterior convocatòria d'eleccions autonòmiques) i el president de la Generalitat i la meitat del govern va a l'exili amb altres membres del Parlament i l'altra meitat del govern, juntament amb els presidents d'ANC i Òmnium a la presó. L'Estat espanyol va assolir unes cotes repressives que no es donaven des de la dictadura franquista a fi de preservar la unitat territorial i el model de l'Estat. Durant la legislatura es va mantenir el nivell de mobilització popular al carrer i una tensió institucional notable que s'agreujava a mesura que s'apropava la data de l'1 d'octubre. Els ajuntaments catalans van jugar un paper destacat i van ser múltiples

les mostres de suport al procés iniciat vers la independència, com ho certifica que 712 alcaldes (l'alcalde de Barcelona no formava part d'aquest col·lectiu) dels 747 de Catalunya fossin citats a declarar com investigats, en relació a l'organització del referèndum de l'1 d'octubre. Aquest paper transcendental dels ajuntaments durant aquest període no es va traduir en canvis en la concepció municipal pel que fa a la seva autonomia, a la relació jeràrquica institucional, a la seva capacitat de relacionar-se democràticament amb els ciutadans, etc. Així, s'inicien diferents processos polítics, socials, legislatius mantenint la concepció, les funcions i les competències municipals invariables.

El govern de la Generalitat emprèn una legislatura que preserva les lleis vigents i la seva conceptualització institucional i reserva -en tot cas- llur reformulació a un futur procés constituent quan s'hagi produït el canvi de "la llei a llei". Aquesta estratègia del govern, independentment de la seva aplicació, descansa sobre una concepció de país que persegueix assolir la independència sense transformacions socials, econòmiques i institucionals prèvies, més enllà d'endegar els preliminars d'un debat constituent, força institucionalitzat. Així, no hi ha transformacions territorials i democràtiques abans de la independència, quan potser aquestes transformacions podrien ser la base més sòlida per assolir-la, dotant el país d'una estructura força més difícil de reprimir per l'Estat i d'una fortalesa vers el present i el futur. Cal però fer dues consideracions: la primera és que aquestes transformacions territorials i democràtiques han de ser protagonitzades per la població (en tot cas, les institucions en poden ser facilitadores) i, la segona, que aquestes transformacions no poden limitar-se a determinats aspectes territorials i democràtics, ja que no és possible canviar elements que constitueixen el sistema democràtic sense canviar el sistema econòmic, etc.

Per tant, en l'estratègia del govern, la legislació (del Govern i del Parlament) tenia un paper fonamental. En aquest sentit és important seguir, encara que sigui sintèticament i parcialment, el tractament territorial i democràtic d'alguns dels textos base d'aquest procés. El 6 d'octubre de 2016 el Parlament de Catalunya aprova la Resolució 306/XI sobre l'orientació política general del govern.⁵³⁶ És un document que de forma breu (80 pàgines) tracta el conjunt de temes del país, des de la política financera als residus, passant

⁵³⁶ *Resolució 306/XI del Parlament de Catalunya, sobre orientació política general del govern. BOPC, núm. 317, de 18 d'octubre de 2016.*

per la salut, l'ensenyament, etc. El sentit de la resolució és l'encàrrec del Parlament al Govern per tal que aquest executi les tasques imprescindibles per arribar al referèndum, en els terminis i en les condicions pactades al Parlament. Així la resolució dedica els primers apartats a fixar els termes del referèndum: “el Parlament de Catalunya insta el Govern a celebrar un referèndum vinculant sobre la independència de Catalunya, a tot tardar, al setembre del 2017, amb una pregunta clara i de resposta binària.”⁵³⁷ Si bé, i en la lògica de l'estratègia del govern (i de la majoria parlamentària), ja comentada, no es tracta l'organització territorial⁵³⁸ quant a la seva democratització i institucionalització (conceptualització municipal), sí que en distints apartats del text es tracten diferents aspectes relacionats amb la democràcia, a més dels argumentaris que sustenten el dret a l'autodeterminació i el propi referèndum que s'intenten relacionar a continuació:

- S'apela a la construcció d'espais amplis de la societat civil ja que es considera necessària la col·laboració en el procés de partits polítics, organitzacions socials, moviments i entitats veïnals ... Aquesta apel·lació és una de les poques mostres en què el Parlament depassa els canals democràtics institucionalitzats.
- En el marc del procés constituent, el Parlament “encoratja els ajuntaments a impulsar els debats constituents des de l'àmbit local promovent la participació de la societat civil i a facilitar els recursos i espais propis necessaris per al desenvolupament correcte del debat ciutadà.”⁵³⁹ Encara que el verb encoratjar sigui difús, la proposta té un interès enorme. Per una banda, crida al debat constituent, cosa que implica no sols pensar en el present sinó en el futur de la societat que es vol construir. Per altra banda, situa el debat en els municipis, fent un exercici de reconeixement territorial i de proximitat democràtica (que potser estava mancat d'un desenvolupament més profund i que en les grans ciutats es desplegués per barris).
- En l'apartat de regeneració democràtica s'aborden dos àmbits: la lluita contra el frau i la necessitat d'una llei electoral catalana (sense cap menció als municipis).

⁵³⁷ *Resolució 306/XI del Parlament de Catalunya, sobre orientació política general del govern. BOPC, núm. 317, de 18 d'octubre de 2016. P. 5.*

⁵³⁸ L'organització territorial (municipal) no es tracta ni en els dos apartats de la resolució en què, a priori, semblaria obligat: les estructures d'estat i, territori i sostenibilitat.

⁵³⁹ *Resolució 306/XI del Parlament de Catalunya, sobre l'orientació política general del govern. BOPC, núm. 317, de 18 d'octubre de 2016. P. 7.*

- I en els apartats de participació i transparència i de dret a vot, es tracten respectivament, el dret a la informació i el vot electrònic.

Tot i desbordar la institucionalitat apel·lant a les organitzacions socials i encoratjant a impulsar els debats constituents des dels municipis, la resta de referències a la democràcia i al territori del text es situen en els paràmetres de la continuïtat.

A partir d'aquest moment i a un any de la celebració del referèndum, es succeeixen un seguit de declaracions i actuacions fonamentalment en dues direccions: l'organització del referèndum com la fita determinant per a la independència del país, passant de la legalitat espanyola a la legalitat catalana (de la llei a llei) i el reconeixement i validació del procés referendari (bàsicament a nivell internacional, ja que l'Estat espanyol tanca qualsevol tipus d'interlocució). Així, de l'octubre de 2016 al setembre de 2017 s'anuncia la convocatòria del referèndum, es presenta la pregunta "Voleu que Catalunya sigui un estat independent en forma de república?," es fan presentacions del referèndum a nivell internacional... En paral·lel hi ha una creixent preocupació popular per tal que el referèndum s'arribi a celebrar i es comencen a organitzar campanyes a favor de la celebració, del vot i del sí a la pregunta. Les campanyes eren de partits polítics i organitzacions (de l'àmbit independentista i d'esquerres) i d'altres entitats creades específicament (CDR⁵⁴⁰).

El setembre de 2017 s'aproven en el Parlament dues lleis clau: la del referèndum d'autodeterminació⁵⁴¹ i la de transitorietat jurídica i fundacional de la República.⁵⁴² Aquestes lleis són claus, no sols pels seus continguts -que a continuació comentarem-, sinó perquè desencadenen un nivell més en l'escalada repressiva de l'Estat, amb registres, detencions i l'enviament de milers de policies i guàrdies civils a Catalunya per reforçar la presència policial i militar amb l'objectiu d'impedir la celebració del referèndum.

⁵⁴⁰ CDR: Comitè de Defensa del Referèndum. A partir del maig de 2017 es creen a barris, viles i pobles de Catalunya per garantir la realització del referèndum, i posteriorment a l'1 d'octubre es canviaran el nom, mantenint les sigles, a Comitè de Defensa de la República. Els CDR tindran un paper rellevant tant les setmanes abans de l'1 d'octubre, com en els mesos posteriors. Els CDR són una mostra rellevant d'autoorganització fonamentada en el territori que agruparà milers de persones. Entre la bibliografia sobre el tema, destaquem per la seva rigorositat i especificitat: Milian, X. (2019). *El Poder del poble. L'autoorganització veïnal dels CDR*. València: Sembra Llibres.

⁵⁴¹ *Llei/19/2017, del 6 de setembre, del referèndum d'autodeterminació*. DOGC, núm. 7449A, de 6 de setembre de 2017.

⁵⁴² *Llei 20/2017, del 8 de setembre, de transitorietat jurídica i fundacional de la República*. DOGC, núm. 7451A, de 8 de setembre de 2017.

La Llei del referèndum d'autodeterminació del 6 de setembre cerca l'empara de la legislació internacional per a la celebració del referèndum, després d'haver "esgotat totes les vies de diàleg i negociació amb l'Estat" (P. 2) i atorga al Parlament la representació de la sobirania del poble. El seu article 1, diu: "aquesta Llei regula la celebració del referèndum d'autodeterminació vinculant sobre la independència de Catalunya, les conseqüències en funció de quin sigui el resultat i la creació de la Sindicatura Electoral de Catalunya."⁵⁴³ El Parlament es fa ressò del clam popular i atorga al poble de Catalunya -mitjançant la llei- la capacitat de decidir el seu futur i ho fa per mitjà d'un referèndum vinculant, desobeint la Constitució del 78 i la legislació espanyola. A continuació, el text desenvolupa els requeriments legals, sense cap referència específica al paper dels municipis i respectant les demarcacions territorials electorals (províncies i Aran) del sistema electoral espanyol. De fet el desenvolupament de la llei és força similar al de convocatòria de qualsevol procés electoral precedent, si no fos pel seu objectiu. En pot ser exemple la disposició addicional segona en què es cita el marc legislatiu espanyol:

(...) en tot allò que no s'oposi a aquesta Llei i al Decret de Normes Complementàries s'aplica supletòriament la Llei Orgànica 2/1980, de 18 de gener, sobre la regulació de les diferents modalitats de referèndum i la Llei Orgànica 5/1985, de 19 de juny, del règim electoral general, interpretades de manera conforme a aquesta Llei.

L'única referència específica als ajuntaments és la de l'article 29.2, i és de caràcter estrictament instrumental: "els ajuntaments posen a disposició de l'administració electoral del Govern de la Generalitat els locals de la seva titularitat que s'utilitzen habitualment com a centres de votació."⁵⁴⁴

La llei de transitorietat jurídica i fundacional de la República, del 8 de setembre, reconeix que la configuració del nou Estat la determinarà la Constitució que haurà d'elaborar l'Assemblea Constituent, té com objectiu pilotar la transició a aquest nou Estat i fixar la institucionalitat i legalitat durant la transició. En el preàmbul de la llei s'explicita i argumenta la continuïtat, ja comentada:

⁵⁴³ *Llei/19/2017, del 6 de setembre, del referèndum d'autodeterminació. DOGC, núm. 7449A, de 6 de setembre de 2017. P. 2.*

⁵⁴⁴ *Llei/19/2017, del 6 de setembre, del referèndum d'autodeterminació. DOGC, 7449A, de 6 de setembre de 2017. P. 9-10.* Alguns ajuntaments no van complir aquest article, entre els quals el de Barcelona, que va mantenir un estira i afluixa amb el govern durant les primeres setmanes de setembre de 2017, per acabar cedint de forma poc transparent alguns locals.

(...) el criteri que presideix i guia tota la regulació de la Llei és el d'assegurar la màxima continuïtat possible a la regulació existent, introduint-hi només les novetats indispensables per tal que la nova República pugui actuar com a tal amb plena capacitat i inaplicant d'entrada les regulacions de l'ordenament jurídic anterior que contravenen de manera clara i frontal els principis generals en els quals s'assenta la República.⁵⁴⁵

El capítol 6 de la llei, dedicat al govern local, es redueix a dos articles (el 63 i el 64, en total cinc línies) i no aporta cap novetat: fa referència a l'Estatut d'autonomia, i per tant, també en aquest cas no trasllada cap sobirania als municipis. Els articles 85, 86, 87, 88 i 89, que tracten el Procés constituent en el cas que l'opció independentista guanyi el referèndum, descriuen a grans trets les tres fases del procés constituent (participativa, eleccions constituents i referèndum de ratificació de la constitució). En la primera fase participativa es diu que hi haurà un procés deliberatiu a nivell sectorial i territorial, però no es concreta res més. Tanmateix, queda tancada la possibilitat d'un procés constituent obert i es marca el final d'aquest amb la constitució del nou poder constituït.

Així, totes les indicacions que ens donen les lleis i declaracions s'encaminen a la reproducció del sistema municipal i democràtic establert, a l'espera del que el Procés Constituent pogués determinar. No obstant, malgrat la deficiència en clau municipal i democràtica, la convocatòria i la celebració del referèndum van ser la fita democràtica més important realitzada a Catalunya en els darrers quaranta anys, i més encara per les condicions adverses i repressives en què es va celebrar.

Aquestes lleis foren aprovades per la majoria independentista al Parlament de JxSí i la CUP, amb els vots en contra de PSC, PP i C's i l'abstenció de CSQP que en paral·lel a la posició del govern municipal (BeC) mantenia que era legítima la mobilització, però no la consideració del referèndum com a tal.

La repressió de l'Estat va multiplicar les incerteses i a mesura que s'apropava l'1 d'octubre, les declaracions i actuacions anaven pujant de to. El 20 de setembre va ser una data significativa ja que la Guàrdia Civil i la Policia espanyola van entrar a diferents conselleries del govern de la Generalitat i van intentar entrar a la seu de la CUP. La reacció popular va ser immediata i la concentració davant de la seu de la Conselleria d'economia

⁵⁴⁵ *Llei 20/2017, del 8 de setembre, de transitorietat jurídica i fundacional de la República*. DOGC, núm. 7451A, de 8 de setembre de 2017. P. 2.

aglutina milers de persones. Potser va ser el dia en què es va evidenciar que la mobilització popular faria possible el referèndum.

La defensa del que serien les seues electorals va començar el divendres a la tarda (el referèndum seria el diumenge), i el veïnat autoorganitzat tenia com objectiu garantir les seues obertes fins l'hora de començar les votacions, així com garantir l'entrada de les paperetes, de les urnes i del material necessari per fer efectiva la votació i preservar els vots fins el recompte final. L'1 d'octubre es van disposar a Catalunya 2.315 col·legis electorals (207 a la ciutat de Barcelona), amb 6.249 meses. En l'organització dels col·legis van participar més de 50.000 persones, i tot i que es van tancar col·legis abans de l'inici de la jornada electoral i durant la mateixa jornada que afectaren un cens de 770.000 persones (uns 400 col·legis), van votar 2.286.217 persones (el 43,03% del cens d'electors) i es va registrar un vot a favor de la independència del 90,18% (sobre el vot vàlid).

L'1 d'octubre⁵⁴⁶ és una immensa lliçó de democràcia perquè les persones que van anar a votar ho van fer arriscant-se davant la repressió (1.006 ferits) i posant el cos (i l'ànima) per defensar el dret a decidir, el dret del seu país a ser independent. Aquesta lliçó va ser possible perquè el referèndum es va sustentar per l'organització i autoorganització popular i es va territorialitzar. D'aquesta manera, el veïnat no sols defensava un dret sinó que defensava aquest dret des de la proximitat del barri, la vila o el poble, establint lligams amb altres veïnats i imposant la voluntat popular per sobre de les ordres de l'Estat. El poble va desobeir. I a més la territorialització feia impossible la tasca repressiva d'abastar tots i cadascun dels col·legis del país. Potser un dels molts aprenentatges de l'1 d'octubre per a la democràcia hauria de recordar aquell principi bàsic de la democràcia: la proximitat. Aquesta proximitat, aquesta territorialització constitueix dos pilars democràtics clau: sobirania popular i resistència al poder.

⁵⁴⁶ La bibliografia sobre els fets de l'1 d'octubre, sobre el procés que hi va conduir i sobre les conseqüències polítiques, social i repressives és profusa i s'ha tractat des de diferents disciplines i perspectives. Per tant les obres que es citen a continuació són una petita mostra d'aquestes diferents perspectives: Castro, L. (2017). *Els carrers seran sempre nostres*. Barcelona: Portic; Carod, J.L., Barrull, J., Gabriel, A., Garcei, G. Graupera, J. Vila, M. (2018). *Els fets de l'1 d'octubre*. Barcelona: Pagès Editors; Gilart, P., González, I., Martínez, G., Pujol, A. (2018). *1-O Basat en fets reals*. Barcelona: Editorial Fonoll; Sallés, Q. (2018). *On eres l'1-O? De l'orgull a la indignació*. Barcelona: Rosa dels Vents; Serrano, J. (2021). *Carta a un republicano espanyol. La revuelta catalana. Unos meses que estremecieron a España*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

A continuació reproduïm un text de marina Garcés -què no compartim plenament- però que ens sembla magnífic quant posa en valor l'1 d'octubre i la dimensió de mobilització popular i sobirania que va significar:

El cas de l'1 d'octubre, acte de d'autodeterminació col·lectiva va ser de tal magnitud, que fins i tot va desbordar els plans dels líders i partits nacionalistes que pretenien dirigir-lo, controlar-lo i capturar-ne la força i el sentit. L'organització de les entitats, barris, escoles i CDR (...) va instituir durant uns dies un altre sentit de col·lectivitat i de sobirania. Més que un xoc entre dos nacionalismes o entre dos sobirans (Mariano Rajoy i Carles Puigdemont), el que vam viure aquells dies va ser el conflicte entre dos sentits de sobirania: la que passa per la mediació estatal i només pot ser reconeguda a través d'ella i la que se sostrau, precisament, a aquesta mediació de l'Estat per autodeterminar-se i instituir una altra instància per a la decisió col·lectiva. Aquesta instància és la que ha rebut el nom de *República*. Però, què significa en aquest marc i en aquestes circumstàncies polítiques la crida a *fer República*?

Entenc que fer República no és canviar el sistema de govern de l'Estat o fer un Estat nou canviant la bandera i substituint el rei per un president. En concret, fer República és transformar el sentit de la política. Les repúbliques poden tenir Estat o no tenir-ne, ser grans o ser petits, ser locals o transnacionals, però en tot cas passen per poder-nos qüestionar junts, lliurement i sense por, els àmbits i el sentit de la convivència política. Això és el que demanava el referèndum i això és el que es va defensar, posant el cos, tota la gent que va participar en la seva organització i que la va defensar, a través d'una acció col·lectiva d'una potència i d'una poètica política com poques vegades hem viscut en dècades recents.⁵⁴⁷

L'1 d'octubre va durar més enllà del que marca el calendari i és una fita històrica que en clau democràtica i territorial té una gran rellevància, tot i ser un dels aspectes menys estudiats. El 3 d'octubre es va realitzar una vaga general, el 10 d'octubre s'aprova la declaració dels representants de Catalunya que proclama la República catalana, el 16 d'octubre Jordi Cuixart (OC) i Jordi Sánchez (ANC) són empresonats, el 27 d'octubre el Parlament aprova la declaració d'independència i la proclamació de la República Catalana (que 51 segons després el govern va retirar, en el mateix discurs) i el govern de l'Estat

⁵⁴⁷ Garcés, M. (2018). *Ciutat Princesa*. Barcelona: Galàxia Gutenberg. P. 227-228.

aplica l'article 155 de la Constitució⁵⁴⁸ (vigent fins el juny de 2018), continuant una escalada repressiva (judicial i policial) sense precedents en els darrers quaranta anys.

4.4.5. Democràcia versus participació a l'Ajuntament de Barcelona⁵⁴⁹

Mentre al país i a la ciutat de Barcelona es succeïen aquests fets, el govern municipal encapçalat per Ada Colau va mantenir una posició, si més no, confusa respecte el referèndum. Sintetitzant, l'alcaldesa es va mostrar partidària d'un referèndum pactat amb legitimitat democràtica (de l'Estat espanyol), va dir que facilitaria la logística per votar, però que no posaria en risc la institució i en aquesta lògica no va sortir cap declaració política de l'Ajuntament a favor del Referèndum.⁵⁵⁰ Si durant els primers mesos de mandat el govern municipal s'havia allunyat dels moviments socials, amb la posició davant de l'1 d'octubre es va allunyar de les veïnes que van fer possible la celebració del Referèndum. L'1 d'octubre es situava a mig mandat de BeC (i PSC que va ser partidari de l'aplicació del 155 i algun dels seus dirigents es va manifestar al costat de l'extrema dreta, en defensa de la unitat de l'Estat). Més enllà dels posicionaments polítics, el govern de l'Ajuntament no va fer una lectura en clau democràtica i territorial del que va representar l'1 d'octubre (i el 3 d'octubre) i no va aprofitar la conjuntura per aprofundir la democràcia municipal. L'Ajuntament de Barcelona es situava al marge del que succeïa al país i a la ciutat. El Plenari del Consell Municipal del dia 6 d'octubre de 2017 aprovava definitivament el Reglament de Participació ciutadana de l'Ajuntament de Barcelona.⁵⁵¹ Els antecedents més notables d'aquest Reglament, es poden situar en:

⁵⁴⁸ *Reia Decret 944/2017, de 27 d'octubre, pel que es designa a òrgans i autoritats encarregades de donar compliment a les mesures dirigides al Govern i a l'Administració de la Generalitat de Catalunya, autoritzades per l'acord del Ple del Senat, de 27 d'octubre de 2017, pel que s'aproven les mesures requerides pel govern, a l'empara de l'article 155 de la Constitució.* BOE, núm. 261, de 28 d'octubre de 2017.

⁵⁴⁹ Tot i que la recerca subjecte al present treball conclou l'1 d'octubre de 2017, en algun cas s'ha perllongat temporalment l'argumentari. S'ha inclòs l'anàlisi del Reglament de Participació Ciutadana de 6 d'octubre de 2017 per la seva pertinença al tema central de la recerca. Tanmateix, s'ha permès la llicència d'introduir alguns comentaris i/o valoracions sobre el govern municipal fins el moment de la redacció d'aquest capítol, donada la continuïtat d'aquest, durant el mandat 2019-2023.

⁵⁵⁰ A tal efecte, s'ha revisat la *Gaseta Municipal de Barcelona*, dels mesos de setembre i octubre de 2017, així com la premsa i les comunicacions que es van produir de membres del govern municipal o del consistori al respecte. Després d'aquestes revisions s'ha determinat que les comunicacions van produir-se mitjançant canals informals (twitter...).

⁵⁵¹ *Reglament de participació ciutadana.* Ajuntament de Barcelona. *BOPB*, de 30 d'octubre de 2017.

- La Llei d'associacions de 1964,⁵⁵² una llei franquista, inquisitiva i restrictiva que en el seu punt 3 de l'art. 1 diu: “s’entenen per fins il·lícits de l’associació els contraris als Principis Fonamentals del *Movimiento* i altres lleis fonamentals, els sancionats per lleis penals, els que atemptin contra la moral, l’ordre públic i qualsevol altre que impliqui un perill per a la unitat política i social d’Espanya.” No pel seu text, ni per la seva intencionalitat, però sí per l’ús que se’n va fer, va provocar que moltes associacions fessin el viu-viu per registrar-se (algunes associacions veïnals ho van aconseguir), i van provocar per part del règim la polèmica sobre la derogació de la llei.
- El reglament provisional de descentralització i participació ciutadana de 1979.⁵⁵³
- Normes Reguladores de l’Organització dels Districtes i de la Participació Ciutadana de 1986.⁵⁵⁴ L’aprovació definitiva de la qual es produeix en el Consell Plenari de 5 de desembre de 1986. Posteriorment, rep modificacions (definitives) en els Consells Plenaris de 15 de setembre de 1987 i de 27 de setembre de 1991.
- La Carta Municipal de Barcelona de 1998, que tot i ser molt més àmplia que un reglament, en el seu text recull força continguts reglamentaris.⁵⁵⁵
- Normes reguladores de la participació ciutadana de 2002.⁵⁵⁶
- Actualització de les Normes reguladores de la participació ciutadana, 2012. Van ser aprovades inicialment pel Consell de Ple Municipal, però no van obtenir l’aprovació definitiva i per tant no es van arribar a aplicar.

Convé subratllar dos fets rellevants: el primer, les normes reguladores de l’organització dels districtes i de participació han estat motiu d’atenció per tots els governs municipals d’ençà les primeres eleccions municipals de 1979, però tanmateix aquesta atenció no s’ha desplegat per a millorar i aprofundir ni l’organització territorial, ni la democràcia a la ciutat; i el segon, que passa per ser un desenllaç administratiu, però que és una decisió política transcendental, és que com es pot comprovar l’any 2002 les Normes reguladores

⁵⁵² *Llei 191/1964, de 24 de desembre, d’Associacions*. BOE, núm. 311, de 28 de desembre de 1964.

⁵⁵³ Es remet a l’apartat d’aquest mateix treball: 4.1.3. La Nova organització territorial de la ciutat (1979-1984).

⁵⁵⁴ S’ha recuperat el text consolidat del Reglament, de: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/bitstream/11703/90297/4/14146.pdf>

⁵⁵⁵ Es remet a l’apartat d’aquest mateix treball: 4.2.2. La Carta municipal.

⁵⁵⁶ *Normes reguladores de la participació ciutadana aprovades al Consell plenari, de 22 de novembre de 2002*. Ajuntament de Barcelona. BOPB, núm. 298, de 13 de desembre de 2002. P. 18-24.

perden el caràcter de l'organització dels districtes, perden el component territorial, una pèrdua determinada per la decisió de separar les regulacions: així per una banda es regularà la participació ciutadana i per l'altra l'organització dels districtes⁵⁵⁷ (que serà tractada més endavant). La separació de la democràcia del territori comporta la renúncia a bona part de les possibilitats d'aprofundiment de la democràcia en totes les seves dimensions (electorals, reals, etc.), una renúncia que s'ha mantingut fins l'actualitat, en els diferents reglaments aprovats per l'Ajuntament (inclòs el govern actual).

El Reglament de Participació Ciutadana de l'Ajuntament de Barcelona de 2017⁵⁵⁸ consta d'un preàmbul, deu capítols (organitzats per 114 articles) dedicats a: les disposicions generals, la iniciativa ciutadana, els processos participatius, els òrgans de participació, altres canals puntuals de participació, les consultes ciutadanes, la participació ciutadana en la gestió dels serveis municipals, la plataforma digital, l'enfortiment comunitari i la Comissió d'empara; així com quatre disposicions addicionals, dues disposicions transitòries, dues disposicions derogatòries i cinc disposicions finals. S'obvia una anàlisi territorial del text, ja que con s'ha comentat la separació dels reglaments a partir de l'any 2001 encara minimitza més l'aparició de referències territorials, i reserva les referències als barris quasi exclusivament per parlar de la institució Consells de barri o a referències circumstancials sense càrrega territorial o política.

El preàmbul és la part amb més discurs polític i on és defineixen els objectius i les limitacions de les normes reguladores, i en aquest cas concret pren importància en relació

⁵⁵⁷ *Normes Reguladores del Funcionament dels Districtes*. Aprovades per l'acord de 28 de setembre de 2001 del Plenari del Consell Municipal de l'Ajuntament de Barcelona. BOPB, núm. 254, de 23 d'octubre de 2001. Aquestes normes han estat recuperades de: https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/bitstream/11703/113905/1/Normes_reguladores_funcionament_districtes_consolidades.pdf

⁵⁵⁸ En el Plenari del Consell Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, de 27 de maig de 2022 s'aprova el nou *Reglament de Participació Ciutadana*. BOPB, 28 de juny de 2022 (que substituirà el de 2017). Recuperat de: https://media-edg.barcelona.cat/wp-content/uploads/2022/06/29075940/REGLAMENT_2022-web.pdf. La seva tramitació dilatada, ha produït diferents projectes com el d'octubre de 2021, recuperat de: <https://ajbcn-decidim-barcelona.s3.amazonaws.com/decidim-barcelona/uploads/decidim/attachment/file/12110/RPC-2021-Proposta-Nou-Reglament-Participacio-CAT.pdf>. Segons el propi Ajuntament, en la presentació de la proposta explica el sentit del nou reglament:

(...) s'incorporen aquells temes sobre els quals hi ha sentències judicials concretes i aquelles formes de participació que no estaven previstes com ara la participació digital (com a resultat dels aprenentatges adquirits arran de la covid), els pressupostos participatius i els jurats populars o assemblees deliberatives.

En essència, l'objectiu bàsic d'aquest nou Reglament és assentar les bases del sistema de Participació ciutadana que s'ha anat desenvolupant els darrers anys per al conjunt de la ciutat. Parteix dels principis de *ciutadanitzar la participació ciutadana*, assegurar mecanismes de democràcia directa i promoure una participació diversa i inclusiva. Es descriuen i regulen els canals i mecanismes que la ciutadania té al seu abast per a participar en la presa de decisions polítiques a escala municipal.

La cursiva és del redactor.

a la resta del text, dedicat a descriure la normativa. Tanmateix, en aquest punt cal recuperar les expectatives que havia generat el govern municipal vers la democratització de l'ajuntament i cal constatar que si bé l'exigència veïnal de democratitzar la ciutat no hauria de diferenciar entre un govern municipal de dretes o d'esquerres, les expectatives que generen els diferents governs respecte els moviments veïnals i socials són, a priori, prou diferents (més si el govern es presenta com hereu d'aquests moviments). Fent una sintètica anàlisi dels continguts del preàmbul s'extreu:

- No s'estableix cap relació amb el país, ni històrica, ni territorial, ni de context. Sembla que a les divergències i realitats paral·leles generades des de la institució municipal -ja comentades en apartats anteriors- hi hagi un interès creixent a desvincular la democràcia municipal de Barcelona de la democràcia municipal de la resta de municipis i de la democràcia del país. Aquest tractament, si més no, parcial, facilita que els pocs comentaris realitzats a part de l'articulat del reglament, estiguin impregnats d'aquesta perspectiva política, afirmant, per exemple: "com més democràtica sigui la ciutat, més podrà influir en la millora de la democràcia a la resta del país" (P. 8). Afirmació que compartim, però que implica una relació unidireccional i obvia que com més democràtic sigui un país més democràtica serà la ciutat, ja que la relació és evidentment dialèctica. Aquesta omisió porta a obviar la realitat. Cal recordar que el Ple Municipal on s'aprova la norma reguladora és el del 6 d'octubre de 2017, cinc dies després del referèndum de l'1 d'octubre i 3 dies després de la vaga general del 3 d'octubre, dues dates en les quals la democràcia assoleix una expressió intensa i extensa, al país i a la ciutat, sense precedents en els darrers quaranta anys. No hi ha cap menció, ni referència en el text a cap dels fets. Tampoc no hi ha cap referència al procés de mobilització popular, ni al procés parlamentari que el país i la ciutat està vivint, on els elements constituents -que són un dels grans components en tota democràcia- estaven prenent un paper rellevant.
- La regulació s'emmarca estrictament en el marc legal constituït, la Constitució, l'Estatut, les lleis territorials i electorals, la Carta Municipal de Barcelona, la Carta del drets de la ciutadania... i així ho afirma el text. En cap moment s'explora ja no la desobediència, sinó la regulació en els marges de la legislació. I tampoc es fa cap anàlisi o comentari crític, i per tant s'accepta la càrrega legal sistèmica i es

normalitza l'estructura de l'Estat, del model del 78 i del model de ciutat configurat en aquest marc.

- El reglament ofereix una versió restrictiva de la democràcia, inclús en termes institucionals. Així s'afirma: "en el nostre sistema institucional la participació ciutadana en els afers col·lectius, consubstancial amb la democràcia, s'exerceix de tres maneres diferents: 1) mitjançant representants, 2) directament, o 3) incidint, intervenint en els processos d'elaboració de les decisions polítiques o coproduint-les"(P. 8). A continuació, delimita cadascuna de les tres maneres i com a mostra diu:

(...) la dimensió directa de la participació ciutadana consisteix en la possibilitat de decidir, sense intermediaris, una determinada actuació pública. La institució que articula aquesta dimensió és el referèndum, instrument al qual el nostre sistema institucional no permet una vinculació directa sobre els poders públics, ja que els seus resultats, per imperatiu legal, sempre tenen caràcter consultiu. Però el fet que no sigui possible una vinculació jurídica no impedeix que, políticament, els regidors o les regidores que componen el Consell Municipal i el Govern en puguin tenir en compte els resultats. Un sistema democràtic de qualitat ha de permetre articular aquest canal d'intervenció directa del conjunt de la ciutadania en la concreció de les polítiques públiques (P. 8).

Redueix la dimensió de la democràcia directa al referèndum, quan la democràcia directa és la més rica i àmplia de les expressions democràtiques, però a més reconeix que políticament seria possible que els representants "puguin tenir en compte els resultats" quan el compromís podria ser que els representants assumeixin de forma vinculant els resultats del referèndum, un posicionament que no contradiu cap llei. El redactat encara pren un sentit més marginal perquè l'ajuntament en 44 anys només ha convocat un sol referèndum, a la ciutat, sobre el futur de la Diagonal i, perquè s'acaba de realitzar el referèndum de l'1 d'octubre.

- A mode de contrapartida a la democràcia es magnifica la participació⁵⁵⁹ ciutadana pels canals instituïts a la qual es dedica el gruix del reglament. No obstant, la participació ciutadana parteix de dos fonaments: el primer, sempre té caràcter consultiu; el segon, sempre depèn de la decisió política dels representants, sense cap compromís vinculant. A aquests dos fonaments s'ha d'afegir que la tramitació i els requeriments administratius i burocràtics no són senzills i garanteixen a la institució el control de tot el procés. Per tant tot i el ressò i la importància que se li vol donar des de la institució, la participació ciutadana ha estat i és molt minoritària. Com a mostra s'ha fet un exercici, mitjançant les dades públiques de la web "Decidim Barcelona"⁵⁶⁰ que tot i el nom no reflecteix cap procés de decisió. La web exposa dades de 61 processos participatius que es desenvolupen del 27 de febrer de 2017 al 31 de desembre de 2021. En aquests 61 processos han participat un total de 1.864 seguidors, amb una mitjana doncs de 30,56 seguidors per procés participatiu, amb un nombre màxim de seguidors de 111 (en el procés participatiu sobre la Definició dels entorns de l'Estació de Sants) i un mínim de 0 seguidors (en els processos participatius sobre la xarxa de bus o el teatre Arnau). Un altre apartat de la web està dedicat als òrgans de participació, que preveu un apartat per a cada districte, més un apartat per a les comissions de garanties i un apartat per a la ciutat on hi ha 11 òrgans entre els quals el Consell de ciutat o el Consell Educatiu Municipal de Barcelona. Per al conjunt d'òrgans de la ciutat es registren 57 seguidors.

La mínima participació de la ciutadania contrasta amb la màxima atenció de la institució.

- No hi ha un reconeixement de la divisió classista de la ciutat, de la impossibilitat d'exercir la democràcia sense igualtat, de les diferències socials entre les classes benestants i les classes populars, de les diferències entre barris rics i barris pobres.

⁵⁵⁹ "(...) els protocols d'intervenció de la governança usualment van acompanyats de retòriques i exercicis formals de 'participació' i 'inclusió,' particularment com dispositius que permeten dotar-los de legitimitat davant de la ciutadania." Arboleda, M. (2021). *Gobernar la utopía. Sobre la planificación y el poder popular*. Buenos Aires: Caja Negra Editora. P. 18.

⁵⁶⁰ La consulta es va realitzar a <https://www.decidim.barcelona/> el 4 de gener de 2022. Hi havia 73 processos participatius registrats, dels quals 10 tancats i 63 oberts. Dels 63 oberts s'han extret dades de 61 ja que es va tenir en consideració la data de tancament del procés i el nombre de seguidors registrats (i per tant en els processos considerats havien de constar aquestes dues informacions). El nombre de seguidors es pren com a seguidor únic, ja que no es pot saber si un mateix seguidor consta registrat en diferents processos.

Hi ha un sol paràgraf de referència, en tot el text, a la qüestió que diu: “també cal reconèixer que, a la nostra ciutat, hi viuen persones amb desigualtats materials i amb diferents realitats, necessitats i interessos que requereixen accions específiques per facilitar-ne la participació, de manera que cal eliminar els obstacles que la dificulten” (P. 9). És un paràgraf sense continuïtat: no hi ha cap desenvolupament de com “eliminar els obstacles.” El tractament de les “desigualtats materials i amb diferents realitats” en el si d’unes normes reguladores de la participació ciutadana requereix molta més atenció i propostes que pal·liïn, si més no, les desigualtats i les diferències.

L’altre component bàsic de la democràcia normativa a la ciutat és l’organització territorial, que, com s’ha explicat, rep des de l’any 2001 un tractament a part. Aquesta organització territorial es redueix a les Normes Reguladores del funcionament del Districtes, aprovades en el Plenari del Consell Municipal, de 28 de setembre de 2001,⁵⁶¹ i vigents actualment, després de distintes modificacions.⁵⁶² Els antecedents, més notables, fins l’any 2001 són els mateixos que per a les normes reguladores de participació ciutadana, per tant la llei franquista del 1964 i les Normes Reguladores de l’Organització dels Districtes i de la Participació Ciutadana de 1986 que són la conseqüència de la divisió territorial de la ciutat de 1984.

Les normes es cenyeixen al seu fi i per tant no hi ha discurs polític sobre l’organització i/o divisió territorial de la ciutat; per tant encara menys sobre la divisió territorial en 73 barris. Aquesta absència comporta que s’arrosseguen els problemes que la divisió de districtes i barris va generar el 1984 i que l’organització territorial de la ciutat no ha estat modificada, en els darrers quaranta anys, tot i els canvis esdevinguts. Així, es presenta la divisió territorial com un fet que no es modificable i per tant millor que no entri a formar part de cap debat, discurs o argumentari. La conseqüència directa d’aquesta immobilitat és que no es qüestionarà la representació democràtica dels territoris i que es dificulta el debat sobre la seva funcionalitat democràtica. En no reflexionar sobre la idoneïtat que els

⁵⁶¹ A fi de realitzar l’anàlisi s’ha utilitzat la versió consolidada de les normes, recuperada de: https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/bitstream/11703/113905/1/Normes_reguladores_funcionament_districte_s_consolidades.pdf

⁵⁶² Les modificacions intruïdes al *Reglament per acord del Consell Plenari Municipal* i publicades al BOPB són les: de 3 de juliol de 2007, de 23 d’agost de 2007, de 30 de maig de 2008, de 13 de juny de 2008, de 2 d’octubre de 2009, de 14 d’octubre de 2009 i 14 de juliol de 2015.

districtes⁵⁶³ siguin 10 (i siguin els actuals) i els barris siguin 73 (i siguin els actuals) no es reflexiona sobre l'objecte de la funció de l'organització territorial que no és bastir un ens abstracte anomenat ciutat, sinó respondre de la millor manera possible a les necessitats de les persones que configuren la ciutat i de la manera com aquestes persones poden construir el seu present i el seu futur.

Les Normes Reguladores del Funcionament dels Districtes estan compostes per sis títols organitzats en capítols i cinquanta-tres articles, quatre disposicions addicionals, una disposició derogatòria i una disposició transitòria. Els sis títols tracten de la institucionalitat i el seu funcionament, el títol preliminar està dedicat a definir el districte, el primer determina les competències del districte, el segon l'organització dels districtes, el tercer el règim de funcionament del districte, el quart la participació ciutadana als districtes i el cinquè títol al règim d'acords.

La conceptualització prioritària dels districtes⁵⁶⁴ és la d'òrgans territorials de l'ajuntament. Així es continua no considerant el districte com a territori, ni es considera que hagi de tenir una identitat pròpia, ni una autonomia real, en ser la part d'un tot: l'Ajuntament (entès com a institució). Aquesta concepció centralista de la ciutat condiciona la resta de les normes reguladores (competències, organització, etc.). A partir d'aquesta concepció els barris encara reben una consideració més marginal com a parts del districte (cal recordar que alguns barris actuals van ser en el passat municipis independents), barris que com a territoris amb identificació i organització ciutadana, funcionen força més que els districtes i que la ciutat. En una segona instància, els districtes són considerats com "àmbit territorial d'exercici de competències" (P. 3), de tal manera que l'única consideració d'àmbit territorial que reben està en funció d'exercir les competències atorgades per l'ajuntament i que immediatament s'especifica que s'han d'ajustar "als principis d'unitat de govern ..." (P. 3). Com a òrgans territorials les seves funcions són: "la desconcentració de la gestió i la descentralització de la participació ciutadana i per a l'aplicació d'una política municipal orientada a la correcció dels desequilibris i la representació dels interessos dels diversos barris i zones del municipi"

⁵⁶³ Simplement com exemple, Madrid actualment està organitzada en 21 districtes i 131 barris. Font: <https://www.madrid.es/portales/munimadrid/es/Inicio/El-Ayuntamiento/Estadistica/Distritos-en-cifras/Distritos-en-cifras-Informacion-de-Barrios-/?vgnnextfmt=default&vgnextoid=0e9bcc2419cdd410VgnVCM2000000c205a0aRCRD&vgnnextchannel=27002d05cb71b310VgnVCM1000000b205a0aRCRD>

⁵⁶⁴ La definició de districte és exactament la mateixa que la de 1998, en la Carta Municipal de Barcelona, analitzada en l'apartat 4.2.2.3.

(P. 3). Però ni des de la legislació, ni des de les normes reguladores que en són derivades, ni des de la voluntat política dels governs municipals s'ha cercat una sortida a l'atzucac de la representació dels barris i dels districtes. La funció representativa (institucional) dels barris passa pel nomenament de consellers de districte no electes, en funció de la representació electoral obtinguda a les eleccions municipals de la ciutat. I rebla la centralització política la definició de President del Consell de districte -en primer lloc- com a representant de l'ajuntament de la ciutat en el districte i no com a representant del districte a la ciutat, com ja es preveia en normatives anteriors.

En aquesta lògica, és comprensible que els òrgans del districte tinguin una mínima capacitat de decisió i que tots els òrgans on hi ha o pot haver-hi una participació de la ciutadania aquesta sigui testimonial. Per acabar recordem el títol IV, dedicat a la participació ciutadana als districtes, el contingut del qual fa referència a les normes reguladores de participació ciutadana de la ciutat -ja comentades- i no aporta cap concreció específica -notable- en el nivell del districte i menys en el de barri.

Quan la participació no va associada a la decisió ni al control dels resultats d'aquesta participació, perd la seva característica democràtica essencial. Quant la participació es vincula als canals institucionals (de forma quasi exclusiva), es redueix la seva conceptualització i es renuncia a l'autoorganització popular, a la manifestació veïnal sobre els problemes que sorgeixen al territori, a les inquietuds que es volen afrontar col·lectivament o a les lluites que es mantenen per millorar les condicions de vida de les persones (força vegades contra la mateixa institució), quan la participació és un canal manifestament minoritari i és mantingut com el gran canal participatiu per a la institució, la participació no respon als interessos del veïnat sinó de la institució. Aquest model de participació vigent en els governs municipals de la ciutat de Barcelona -i en els d'altres ciutats- no és democràtic i dista molt de ser-ho i a més serveix de mur a les propostes de democratitzar l'ajuntament ocupant aquest espai municipal.

D'ençà el final de la Dictadura fins el moment d'escriure aquestes línies han passat quaranta-set anys i quaranta-tres des de les primeres eleccions municipals. És temps suficient per haver evolucionat cap un municipi força més equitatiu i democràtic, territorialment més just i representat. En canvi l'anàlisi de la institució reflecteix una immobilitat estructural que mandat darrera mandat l'ha allunyat de la ciutadania. Pensem que aquest allunyament no és fruit de l'atzar, sinó d'una ferma voluntat política de

manteniment del sistema, de l'Estat. L'Ajuntament és l'instrument fonamental de l'Estat per a la seva implantació territorial i aquesta funció de representació del poder és contrària a la funció de representació de la ciutadania, ja que es defensen interessos contraposats. És en aquest sentit que el distanciament de l'ajuntament respecte de la ciutadania afavoreix la seva funció institucional. Mantenir un règim electoral -cada quatre anys- no és sinònim de democràcia. Des d'aquesta perspectiva es pot explicar: la repetició de les normes i reglaments de l'Ajuntament que no aporten avenços destacables ni en democràcia, ni en territori; l'adequació de la institució a les necessitats de l'estat (polítiques, econòmiques, socials, mediambientals, etc.); les reivindicacions veïnals que es mantenen, durant més de quaranta anys (per posar un exemple: l'elecció directa dels consellers de districte); el desencís, el desinterès i/o el desconeixement del conjunt de la ciutadania per les polítiques municipals; la normalització de la segregació i marginació de les persones més vulnerables que viuen a la ciutat i que es manifesta amb els desnonaments diaris, la pobresa energètica, etc. Un ajuntament democràtic és aquell la raó d'existir del qual és la defensa dels drets i interessos de la ciutadania (expressats per ella mateixa).

An aerial photograph of a city grid, showing a dense pattern of buildings and streets. A river flows through the city, and a large stadium is visible on the left side. The text "5. Reflexions i propostes" is overlaid on the right side of the image.

5.
Reflexions i propostes

El diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans defineix “conclusió” com l'acció o efecte de concloure, i en una segona accepció la defineix com a solució definitiva. No ens hem vist capaços de posar en el títol d'aquest capítol: conclusió. Ens sentim deutors dels que ens han precedit en l'estudi i en la lluita i volem pensar que potser aquesta tesi animarà el diàleg i el debat i, potser serà una petita aportació per tal que altres persones continuïn la recerca, tant en arxius i biblioteques, com al carrer i a les places. Per això hem optat per ‘reflexió’ que és un terme obert. No obstant, sí que hem estat capaços de determinar, analitzar, reflexionar, valorar, opinar i fins i tot proposar.

A l'inici de la tesi s'afirma que el seu objectiu és repensar críticament la relació democràcia-territori i si fos possible proposar alternatives al model actual. A fi d'assolir aquest objectiu es partia de la hipòtesi de cercar la correspondència cabdal entre democràcia i territori, i a partir d'aquí determinar la qualitat de la democràcia i la qualitat del territori.

Considerem que, en el desenvolupament de les pàgines precedents, s'ha repensat la relació entre democràcia i territori establint un relat vertebrat en l'evolució històrica de l'organització territorial de la ciutat i com, de forma determinant, aquest tractament ha incidit en la seva qualitat democràtica. Així mateix, s'ha determinat que com menys democràtic és l'Estat, més restrictives i més centralistes han estat les seves polítiques territorials i locals. Inclús en els aspectes més formals (constitucions, lleis, decrets) es reflecteixen les diferents polítiques territorials; i també s'ha determinat que per sobre de les diferències polítiques persisteix omnipresent l'Estat com a garant de la unitat territorial imposant una organització al servei dels seus interessos. Algunes insurreccions, revoltes o vagues generals han qüestionat i posat a prova l'organització territorial de l'Estat, que a la vista del seu pes, potser s'hauria de considerar com un aparell més de la seva estructura. Fins i tot les constitucions, incloses les republicanes i la més progressista, el projecte de constitució federal de 1873 que considerava tots els territoris com a estats (incloent Cuba, Regions Basques o Catalunya), es justificava per mantenir la unitat de la Nació espanyola i sense perjudici de la divisió provincial. Només la Revolució de juliol de 1936 a la ciutat de Barcelona va imposar un règim democràtic i municipal, el centre del qual no era el manteniment de l'Estat, sinó el benestar de les classes treballadores, la democràcia en el seu sentit més complet: la capacitat de decidir el present i el futur.

En el camí de la hipòtesi a la tesi es va preveure i així ha estat haver de respondre quatre preguntes:

- Una anàlisi de l'evolució històrica de la relació entre l'organització (divisió) territorial i la democràcia mantindria la hipòtesi?

Sí, força més del que, a priori, consideràvem. Primer, la imposició del règim territorial (municipal) castellà; segon, la construcció de l'Estat-nació espanyol; tercer, el manteniment del poder sistèmic, partint de constitucions o cops d'estat militars, sempre preservant els aparells de l'estat, la casta política, econòmica i social que entén la seva supervivència en el sosteniment de l'Estat unitari, centralista i centralitzador com a única fórmula de conservar el poder de classe que representa.

- Per portar a terme l'anàlisi i a partir del coneixement de les fonts, abans d'iniciar la recerca trobaria documentació adient i suficient per assentar l'argumentació?

Sí, hem trobat documentació, tot i que alguna que abans de l'inici de la recerca consideràvem que seria essencial ha passat a secundària. Ens referim sobretot a les resolucions municipals que, en gran mesura, són confuses i no s'arriben a aplicar, fruit de la poca autonomia dels ajuntaments i de la seva manca de control democràtic. Ens hem hagut de basar, molt més del que estava previst, en els textos de tipus legal d'administracions supramunicipals perquè des de 1812 fins l'actualitat determinen, quasi sempre, les polítiques territorials i democràtiques (més en un Estat com l'espanyol) i perquè tenen una continuïtat en el temps que facilita mantenir la cohesió del relat. Volem assenyalar, però, que tot i ser importants no deixen de ser textos i no es traslladen fil per randa a la societat; per tant no deixen de ser una font que, independentment de llur importància, sigui una constitució o una norma municipal, s'aplicarà en funció dels interessos dels que la promouen o de la força que tinguin els que s'hi oposen.

- Quina estructura permetria configurar el relat i l'anàlisi?

Per una banda volíem reflectir i intervenir en els debats sobre la conceptualització de la democràcia, passant per l'urbanisme, fins al dret a la ciutat, però per una altra, hem criticat, i hem volgut ser coherents amb la crítica, els debats que no es fonamenten en una anàlisi dels components socials de forma específica. L'única

estructura que ens permetia aquesta anàlisi era el relat històric sobre el qual inserir els debats. La dificultat ha estat que, en ocupar-nos de la relació democràcia-territori, hem hagut de renunciar a un relat històric més complet i complex i conformar-nos amb una síntesi de context o amb inserir paràmetres determinants per al desenvolupament de l'eix principal de la tesi: democràcia-territori.

- Les conclusions d'aquesta anàlisi permetrien repensar, en el context del segle XXI, la relació ciutat i democràcia aportant propostes transformadores, seguint les plantejades pel socialisme i el dret a la ciutat en el sentit primigeni d'ambdós conceptes?

Sí, però menys del que hauríem volgut per moltes raons de les quals en destacarem dues: la dificultat de fer aterrar el final de la tesi en el present (2017) implica que les seves interpretacions estan sotmeses a un debat molt obert; la impossibilitat en el context actual -neoliberal i globalitzador- de proposar alternatives municipalistes, sense vincular-les a alternatives socials (decreixement, model productiu i reproductiu, medi ambient...) i alternatives contra la globalització. Aquestes vinculacions a alternatives socials i antiglobalitzadores s'han hagut de sacrificar pel context de la recerca i només s'han pogut apuntar com a marcs referencials.

En el transcurs del treball de recerca i de la redacció de la tesi han sorgit més preguntes, una selecció de les quals s'ha relacionat en el primer capítol. La resposta a aquestes preguntes forma part textual de l'exposició, del redactat.

Considerem que la relació entre democràcia i territori és entre dos elements indestriables i que la natura d'un i altre terme, així com de les seves múltiples correspondències, ens aboca a una anàlisi dialèctica capaç de determinar altres diàlegs: democràcia-igualtat, territori-autonomia, institucionalització-poder popular...

Considerem que en el nucli de la relació democràcia-territori hi ha la clau que explica l'apropiació, utilització i naturalització que el capitalisme ha fet d'ambdós termes.

Però és en aquest darrer capítol on la hipòtesi, l'objectiu i les diferents preguntes exposades haurien de trobar una resposta més directa, i per això hem plantejat seguir l'estructura capítular precedent amb dos afegitons: un brevíssim primer apartat "De la percepció de la realitat: territori i democràcia," sorgit del desenvolupament de la recerca

i que considerem adient situar-lo com a pròleg del capítol i dos apartats finals dedicats a les propostes de possibles línies de treball per continuar la recerca, així com una síntesi de propostes municipalistes, ambdós esdevinguts a partir de l'anàlisi i la reflexió fetes durant la tesi.

5.1. De la percepció de la realitat: territori i democràcia

En la fase actual del capitalisme, no hi ha governs municipals que proposin debats polítics sobre el model de ciutat, ni tan sols que facilitin el debat sobre la ciutat. Hi ha força raons que justifiquen aquesta posició política, però potser la que rau en el fons de la negativa és que el debat conduiria directament a un altre debat sobre el model de societat. Hi ha el coneixement – encara que no s’expliciti sovint- que no és possible canviar el model de ciutat capitalista sense canviar el model de societat. El mateix passa amb el model de serveis públics, amb el model de producció i distribució... No obstant, no hi ha cap alternativa transformadora que renunciï a millorar els serveis públics, ni a millorar la ciutat. Els avenços, per minso que siguin, a més de la millora en si mateixa, comporten una posició més favorable per assolir-ne més i avançar cap a la creació de sobiranes. Una de les altres raons per no endegar el debat sobre la ciutat és que posaria en evidència el propi Ajuntament (govern municipal) com a part de l’engranatge de l’aparell de l’Estat i la seva feblesa democràtica. Reconèixer que la ciutadania pot repensar la ciutat i incidir en la seva gestió de forma determinant és, a ulls del sistema (del Govern), una negació de la seva capacitat de representació atorgada pel règim electoral. Aquí resideix un dels reptes de les candidatures municipals transformadores: com accedir a la institució i no deixar-s’hi engolir, no col·laborar en el manteniment de la institució com a darrer baluard de l’Estat, com defensar el programa que ha votat el veïnat.

Quan Karl Marx descriu l’acumulació originària, precedent de l’acumulació capitalista, il·lustra com el poder ha adaptat les lleis a les seves necessitats i de com aquesta adaptació traspua tots els efectes de la vida, fins a convertir-se en costum, en quotidianitat. “En el transcurs de la producció capitalista, es va formant una classe obrera que, a força d’educació, de tradició, de costum, es sotmet a les exigències d’aquest règim de producció com a les més lògiques lleis naturals.”⁵⁶⁵ La naturalització de la injustícia no és un fenomen propi del capitalisme; Marx fa una revisió de les societats anteriors per corroborar la seva associació al servei dels interessos del poder. El que sí que és propi de la societat capitalista és la velocitat, extensió i sofisticació amb què s’ha realitzat en paral·lel a les característiques de la societat. El capitalisme té necessitats de què depèn la seva supervivència, entre les quals n’assenyalarem tres per sustentar la nostra

⁵⁶⁵ Marx, K. (1973). *El capital*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica. Vol. I, Cap. XXIV. P. 627. L’edició original del primer volum d’El Capital és de l’any 1867.

argumentació: la necessitat de créixer permanentment, la impossibilitat d'evitar crisis cícliques i la necessitat de comptar amb una força de treball que faci possible la producció i la reproducció. D'ençà dels seus orígens fins al segle XXI, l'adaptació de la societat a les necessitats del capital ha estat un model d'èxit, interromput per revoltes⁵⁶⁶ i revolucions que han tingut i tenen una difícil supervivència en un entorn hostil. Un model d'èxit en el qual a la naturalització de la injustícia ha afegit, com a complement, l'apropiació de la veritat. És trist reconèixer que la distòpia d'Orwell escrita el 1952, s'ha superat amb escreix,

Allà estaven les grans impremtes amb els seus experts en tipografia i els seus ben dotats estudis per a la falsificació de fotografies. Havia una secció de tele programes amb els seus enginyers, els seus directors i equips d'actors escollits especialment per la seva habilitat per imitar veus. Hi havia també un gran nombre d'empleats la feina dels quals consistia a redactar llistes de llibres i premsa que havien de ser 'repassats'. Els documents corregits es guardaven i els exemplars originals eren destruïts en forns ocults. Per últim, en un lloc desconegut estaven els cervells directors que coordinaven tots aquests esforços i establien les línies polítiques segons les quals un fragment del passat havia de ser conservat, falsificat un altre, i un altre esborrat de l'existència.⁵⁶⁷

L'apropiació del relat veritat⁵⁶⁸ ha arribat a la paradoxa quan un jutge valida la versió convenient a l'Estat davant de proves sustentades amb imatges i testimonis que mostren el contrari o quan Donald Trump (o Jair Bolsonaro) en defensa del sistema s'enfronta al mateix sistema per la seva sostenibilitat o quan els mateixos que han provocat la crisi medi ambiental es reuneixen per trobar-ne solucions o quan els responsables de la fugida de milers de persones elaboren propostes per pal·liar la crisi dels refugiats. Aquesta apropiació del relat, no és un tema superficial i de comunicació, sinó complex i ideològic, sense l'apropiació conceptual de l'abstracció de l'espai (negació de l'espai social) i el domini des del poder del temps històric (control del relat i difuminació de la memòria històrica), no és possible. El capital necessita imposar un relat de modernitat que ignori

⁵⁶⁶ Josep Fontana afirmà "... allò que distingeix una revolució d'una revolta és l'existència d'un grup de participants que hi aporten un projecte de canvi social." Fontana, J. (2021). *Capitalisme i Democràcia 1765-1848. Com va començar aquest engany*. Barcelona: Edicions 62. P. 124.

⁵⁶⁷ Orwell, G. (1980). *1984*. Barcelona: Destino. P. 51.

⁵⁶⁸ "La història ha demostrat moltes vegades que el poder no deu tant al coneixement i la defensa de la veritat com a la possibilitat efectiva de configurar i imposar un discurs; i, precisament per això, perquè tots els sistemes de poder solen assentar-se sobre discursos interessants i fal·laços, la recerca de la veritat ha estat sempre un acte subversiu." Olalla, P. (2022). *La irrellevància de la veritat*. Barcelona: *Barcelona Metròpolis*, 124. P. 17.

la realitat territorial i històrica per justificar que l'únic (el millor) futur és el que se'ns ofereix.

No és però res inevitable perquè sempre restarà la veritat que, com deia Antonio Gramsci, “sempre és revolucionària”⁵⁶⁹ i és força difícil de tòrcer. En una altra distòpia, Bradbury apunta un element de resistència cabdal; així, després de descriure una societat on els llibres són cremats, posa en la veu d'un dels personatges l'afirmació “va ser el mateix públic, ell tot sol, que va deixar de llegir,”⁵⁷⁰ amb la clara vocació d'assenyalar qui té la darrera paraula.

Tampoc és fàcil la lluita entre l'opressor i l'oprimit, que sempre ha estat desigual, també en la defensa de la veritat; el que ha canviat en l'actualitat és la magnitud. Un segle enrere, per contrarestar el missatge de *La Veu de Catalunya*, *La Publicidad* o *La Vanguardia* que gaudien d'una bona distribució i una base lectora estable, la *Solidaridad Obrera* es distribuïa per la militància i es llegia en veu alta -molts treballadors no sabien llegir- per poder fer arribar el missatge. Actualment, aquesta desigualtat s'ha incrementat amb la possessió i disposició de xarxes, canals, plataformes i mitjans de comunicació per part del sistema i, per fer-ne el contrapès hi ha els mitjans alternatius que ocupen un espai imprescindible però molt residual. Hi ha un altre contrapès que hi ha sigut sempre i segueix sent-hi i que s'estén arreu: els milers i milers de persones que lluiten per un món millor i que es formulen i viuen una realitat, una veritat, diferent de la que el sistema s'apropia i difon.⁵⁷¹ Milers de persones que formem l'anomenat 99%, que se saben necessàries perquè són la força de treball productiva i reproductiva, que saben que les crisis cícliques són endèmiques (encara que prenguin forma de bombolla immobiliària, de pandèmia o de guerra) i que el model capitalista de creixement continuat s'ha esgotat.⁵⁷²

Una de les conseqüències de l'apropiació originària i de l'apropiació capitalista és que apropiat-se de la veritat fins transformar-la en llei natural comporta l'apropiació

⁵⁶⁹ Gramsci, A. (1919). Editorial. *L'Ordine Nuovo*, 1. P. 1. Tot i la referència hi ha una polèmica, no resolta, sobre l'origen de la citació que s'atribueix a diferents autors, entre altres a Ferdinand Lassalle.

⁵⁷⁰ Bradbury, R. (2012). *Fahrenheit 451*. Barcelona: Proa. P. 103.

⁵⁷¹ Butler, J. (2010). *Violència d'estat, guerra, resistència*. Barcelona: CCCB.

⁵⁷² Hi ha força literatura al respecte entre altres hem citat, anteriorment, a David Harvey. En general es considera que tot i la capacitat acreditada de reconversió del capitalisme, en no poder garantir el creixement continuat per la manca de components productius i per la manca de complicitat social, s'ha esgotat com a sistema. Tot i que el seu final (temporalitat i resultat) dependrà de la capacitat de les classes populars per derrotar-lo.

conceptual, si més no de conceptes que poden determinar inflexions. Socialisme, individualisme, democràcia, dictadura, nació, estat, territori, municipi, són conceptes que l'evolució històrica⁵⁷³ ha anat modelant i alguns poc tenen a veure amb la seva accepció original. Tanmateix, aquesta evolució tampoc és neutra, sinó fruit de qui la protagonitza, de qui l'escriu, de qui la prescriu i de qui la difon.⁵⁷⁴ Hem vist com el mot 'democràcia' serveix per encabir la majoria de sistemes polítics de l'actualitat i no perquè les persones, els barris, els pobles, les ciutats, els països decideixin el seu present i el seu futur; inclús s'han buscat altres conceptes substitutius -com participació- o adjectius que l'acompanyin democràcia participativa, democràcia corporativa ... Hem vist com la democràcia s'ha aïllat del context, del territori, sigui un país, un municipi o un barri i, alhora hem vist transformar les realitats territorials en ens administratius, situant el debat de la democràcia territorial en un terreny favorable al sistema entre dos conceptes aliens a la seva natura. La democràcia no té sentit sense les persones i les persones configuren l'espai social en el territori.

La globalització és un concepte que té els seus precedents: imperialisme, colonialisme, ordre transnacional... No sols no és possible un altre tipus de globalització perquè significaria combatre l'enemic amb les seves pròpies armes i això sabem que no passarà, sinó perquè és un concepte sistèmic per alimentar la seva pròpia supervivència. Potser alguns autors, en l'origen de la globalització, van considerar que era possible que el capital pogués prescindir de les estructures d'Estat però això no ha estat així. La creació de xarxes interestatals, intermunicipals... no ha pogut prescindir d'assegurar el poder de l'Estat en el territori. I el territori que és història i és present, que és origen i realitat, que és emissor i receptor, que són persones, s'ha mostrat com una fortalesa inabastable: no hi ha cap Estat, cap exèrcit capaç de controlar tot el territori. El 99% formem una comunitat inabastable, som milers de carrers, de barris, de municipis que podem organitzar-nos.

“Què és un home revoltat? Un home que diu no. Però si bé nega, no renuncia: també és un home que diu sí des del seu primer gest.”⁵⁷⁵

⁵⁷³ Recordar l'aportació metodològica del reconeixement del temps social de l'escola dels Annales i especialment de Fernand Braudel (1902-1985).

⁵⁷⁴ Canetti, E. (1977). *Masa y poder*. Barcelona: Muchnik Editors.

⁵⁷⁵ Camus, A. (2021). *L'home revoltat*. Barcelona: Raig Verd. P. 15.

5.2. El Dret a la Ciutat: del primer socialisme al segle XXI

No podem determinar les raons, fonamentades o no, de la separació –en general- de la teoria socialista sobre la societat i de la teoria socialista sobre la ciutat, a partir de la formació del moviment socialista a l'entorn de la Primera Internacional. Seria raonable pensar que a partir de les causalitats comunes – Il·lustració, Revolució Francesa de 1789 i Revolució Industrial- del naixement del capitalisme (i consegüentment del socialisme) i de la ciutat industrial contemporània (i consegüentment de les alternatives que s'hi oposen), les propostes de transformació de la societat i de la ciutat haurien evolucionat com un tot, adaptant-se a l'esdevenir històric, espacial i territorial.

Una altra tendència que no podem determinar és la renúncia, algunes vegades sistemàtica, més o menys justificada en l'evolució de la teoria i del moviment socialista, d'aquelles propostes que no són considerades com ortodoxes des de la perspectiva d'aquells que elaboren altres propostes. Possiblement hi ha influït la responsabilitat col·lectiva, la necessitat de resistir i avançar tot i que sense mitjans, el risc dels que exposen el cos i l'ànima pròpia i dels companys davant del poder. El que sí que podem determinar és que no ens podem permetre renunciar a cap part del nostre llegat comú, i menys, en una lluita desigual. Hem d'aprendre a reconèixer-nos i reconèixer que l'alternativa no som nosaltres, sinó tots nosaltres i que les aportacions per vàlides que siguin, han sigut, són i seran petites glopades d'aire d'un temporal imprevisible, però cert.

Morelly, Owen, Fourier, Blanc, Cabet, entre d'altres, en una societat capitalista en formació i per tant amb la classe obrera també en formació, van ser capaços d'establir alternatives socialistes enfrontades a l'individualisme liberal i de proposar models de ciutat alternatius i democràtics a la ciutat que es construïa amb la indústria, en el marc de l'estat-nació. Encara que són considerats com a primers socialistes, no han estat afirmats com a precursors del dret a la ciutat,⁵⁷⁶ si més no fins ara. En ser el dret a la ciutat, en la seva concepció primigènia, un dret en clau socialista a partir de la concreció de la lluita de classes a la ciutat, seria convenient considerar-los com a precursors, perquè afegiria un fil històric fins al segle XXI que permetria reforçar el recorregut argumental de la

⁵⁷⁶ Alhora que podrien ser considerats com a precursors de l'urbanisme, consideració que permetria establir un debat sobre les propostes urbanes socialistes i de com en absència d'aquestes l'urbanisme capitalista s'apropia del relat.

defensa de la transformació de la ciutat capitalista enfront els continuats i reiterats intents de desvirtuar aquest dret.

Les aportacions del primer socialisme són cabdals per al desenvolupament posterior de les aportacions socialistes generades a l'entorn de la Primera Internacional i de la seva evolució quant a propostes, quant a organització i quant a mobilització (revoltes i revolucions). Volem assenyalar, especialment, aquells aspectes relacionats amb la democràcia i la ciutat (espai i territori), que rauen en les seves propostes, més enllà dels formats més recurrentment presentats, en una ciutat precapitalista o incipientment capitalista. Davant de la proposta de democràcia burgesa, els socialistes van proposar una democràcia popular que denunciava que sense igualtat no és possible la democràcia; també van denunciar que el sufragi (censatari – universal) des de l'Estat no garantia el dret a decisió del conjunt de la població i molt menys de les classes populars; per això, en molts dels seus projectes, la gestió de la comunitat i la garantia de cobrir les necessitats bàsiques era preeminent i s'associava a comunitats reduïdes, autosuficients i autònomes, amb una relació directa entre democràcia, igualtat i territori. Força d'aquestes propostes a més a més es materialitzen presentant un model físic determinat de ciutat,⁵⁷⁷ normalment, amb cases a dos vents, amb força presència de la natura (amb distàncies considerables entre edificis) i amb la construcció d'espais comunitaris (escoles, menjadors...) sense cap diferència entre els habitatges, ni per classe, ni per gènere, ni en funció de les tasques realitzades en la comunitat.

Amb Marx i Engels arriben canvis notables; la seva anàlisi de l'evolució històrica i dels mecanismes i processos capitalistes estableixen l'eix gravitatori en la propietat dels mitjans de producció i reproducció i la constitució de dues classes antagòniques: la capitalista i l'obrera. La ciutat passa a ser l'escenari privilegiat on aquests enfrontaments de classe es produeixen i per tant on la classe obrera ha d'assolir el poder. Aquest avenços, en les propostes de Marx i Engels, es donen en paral·lel a l'evolució de la societat capitalista i de les primeres revolucions amb presència de la classe obrera; per tant, en una societat capitalista més madura. Una de les conseqüències en canviar el centre gravitatori de la proposta és el trencament amb la tradició -que el primer socialisme sí que

⁵⁷⁷ A la reivindicació de considerar als primers socialistes, precursors del dret a la ciutat i de l'urbanisme socialista, podríem afegir, potser, la reivindicació de considerar-los precursors del municipalisme transformador.

recull- de materialitzar les propostes a models (físics) de ciutat, un trencament que arribarà fins als nostres dies. Així, les propostes de model de ciutat (físiques) es van desmarcar del gruix de les propostes i programes socialistes, tot i que les propostes de model de ciutat (físiques) van continuar existint; força d'elles estaven vinculades a propostes socialistes o inspirades en les seves idees o si més no amb la voluntat de reforma social. Una de les excepcions es produeix en els corrents anarquistes dins el socialisme, en les propostes de Reclus, que en incloure un enfocament amb més atenció cap al territori i cap a la natura, connecta amb les propostes de models de ciutat (físics, urbanístics) i exerceix sobre alguns una influència notable. El desplaçament de les propostes de model (físic) de ciutat, a més d'una pèrdua neta per al moviment, ha provocat que durant els dos darrers segles, el sorgiment de propostes urbanístiques, algunes amb sensibilitat social i/o amb la voluntat de relacionar-se amb determinades ideologies progressistes, s'hagi situat al marge del moviment socialista i que la gran majoria de propostes sustentades i vinculades al capitalisme i a les diferents formes que ha anat prenent durant aquests anys, hagin facilitat un marc urbà on desenvolupar-se.

Possiblement hauríem de concloure que hi ha un debat pendent i urgent: les propostes socialistes, les propostes de transformació social, les propostes de defensa del dret a la ciutat: haurien de recuperar la tradició de proposar models de ciutat (urbanístics)? I si fos així, quins models territorials i democràtics, sota quins criteris, responent a quines necessitats, amb quina relació territorial interna municipal i externa amb els altres municipis i amb el conjunt del territori ...? Sembla pertinent plantejar un debat en una conjuntura (primer quart del s. XXI) en què la crisi econòmica, social i climàtica del model capitalista és insostenible i obliga a revertir el model de societat i de ciutat per sobreviure.

El tractament de la democràcia té una deriva paral·lela a la del model de ciutat (física) i possiblement, hi és relacionat. En un procés similar i per les mateixes raons que es desplaça de la proposta socialista, el model de ciutat (físic) desplaça la proposta sobre democratització de la societat, i deixa que el capitalisme s'apropi i adapti als seus interessos la democràcia, assimilant aquest concepte, en el millors dels casos, a estructures electorals que esdevenen i sostenen l'Estat. Des del primer socialisme es va associar democràcia a dos requeriments: la igualtat i la proximitat (comunitat), tant des de les propostes socials, com des de la seva plasmació en els models plantejats de ciutat.

Així, tant la gestió i el govern de la ciutat (comunitat), com la limitació del nombre d'habitants de les diferents propostes, indiquen models democràtics que s'allunyen del model sufragista de l'estat burgès. Tanmateix, la majoria de propostes també consideraven altres aspectes com l'elecció de representants en funcions i mandats específics que retien comptes als seus electors...

Amb les revolucions de 1848, la intervenció de les propostes de Marx i Engels i de la Primera Internacional, es produeix un canvi en les propostes socialistes que evolucionen en resposta a la transformació de la societat capitalista. A l'extensió de la societat industrial i de l'estat burgès, la lluita ha d'abastar el conjunt de la classe obrera i ha de proposar un altre model de societat on la propietat dels mitjans de producció i reproducció sigui col·lectiva, i per tant, la importància de la democràcia burgesa afermada en el mecanisme electoral perd valor en el si de les propostes socialistes. Aquesta pèrdua de valor lateralitza el debat sobre la democràcia, cosa que força vegades el trasllada a temes tàctics i no com un tema ideològic i/o estratègic.

La Comuna de Paris (1871) és una revolució urbana, amb una presència notable de la classe obrera, que obliga a organitzar-se des dels barris i per tant a gestionar un model democràtic i popular de ciutat. Des d'aquesta perspectiva, la Comuna és un gresol i alhora un precedent de quina és l'alternativa democràtica a la ciutat burgesa, centralista i al servei de l'Estat. Lefebvre llegeix en la Comuna alguns dels elements clau socialistes i de contemporaneïtat per formular el dret a la ciutat (1968). De fet, Lefebvre conceptualitza el dret a la ciutat com una revolució popular, democràtica i urbana. En aquest sentit el dret a la ciutat és indissociable de la transformació social, així com és intrínsec al moviment popular com a subjecte d'aquesta transformació.

A partir d'aquesta concepció primigènia del dret a la ciutat, que conté les claus de les propostes municipalistes que han de generar la transformació municipal i social, s'han produït una munió d'interpretacions. En descartarem aquelles que es fan des de la dreta (amb el ferm propòsit de destruir-lo), aquelles que intenten desnaturalitzar-lo o institucionalitzar-lo i ens centrarem en les que, en un principi, parteixen del respecte a la definició primigènia de Lefebvre. La gran majoria d'aquestes interpretacions tracten la ciutat -potser herència de les propostes socialistes generades per Marx i Engels- com una unitat territorial part del sistema capitalista; aquesta concepció, que no permet el debat sobre l'organització interna i externa de la ciutat (amb independència del seu nombre

d'habitants, extensió, posició, economia...), conseqüentment aquestes interpretacions renuncien a les propostes d'organització democràtica de la ciutat, de creació de sobirania comunitàries, capaces d'assolir millores per a la ciutadania i alhora capaces d'assolir millors posicionaments, respecte del sistema, per seguir avançant. Externament, en el millor dels casos, hi ha lectures més o menys crítiques de la relació amb altres ciutats sobre les àrees i regions urbanes, sempre en relació a les divisions territorials preexistents. Això implica no sols una manca d'anàlisis crítiques sinó també de propostes i una acceptació tàcita de la realitat neoliberal de la globalització. Com a mostra, a Barcelona, ha comportat que la majoria d'anàlisis i propostes internament, no entrin en l'organització de la ciutat i externament, relacionin la ciutat amb l'entorn urbà immediat i no amb el país, tot desvinculant el dret a la ciutat, internament de la democràcia i externament de la capitalitat de Barcelona d'una nació sense estat.

Aquestes propostes que obvien part de la realitat de la ciutat i del país, de forma força recurrent, es fan des de la suposada neutralitat, que és sinònim d'ocultació de la seva ideologia i d'imposició encoberta del poder. La suposada neutralitat tècnica – política, respecte el territori, té el complement necessari en l'abstracció de l'espai. Si partim del principi de Lefebvre que no hi ha relacions socials sense espai i no hi ha espai sense relacions socials, considerant doncs l'espai com un producte que alhora forma part del procés de producció, ens enfrontem a la proposta del capital de conjecturar la neutralitat de l'espai, a la concepció abstracta de l'espai on s'inspiren les seves teories neoliberals globalitzadores.

L'antagonista de l'abstracció és el reconeixement i la identificació de l'espai que es configura en diferents substrats: la comunitat que genera les relacions de producció i reproducció en l'actualitat, però també els llegats històrics, territorials, econòmics, socials i culturals. Així, el reconeixement de l'espai comporta identificació i pertinença, territorialitat i sobirania i, conseqüentment la necessitat d'organització i decisió: democràcia.

Mantenir l'abstracció de l'espai, però necessitar com a col·laborador necessari l'Estat amb llurs estructures (incloses les territorials) i mantenir el control de la producció i reproducció partint del sotmetiment de la majoria de la població, són dues debilitats del neoliberalisme globalitzador difícils de suportar, i d'aquí l'extremisme practicat en els darrers anys, en les successives crisis.

La globalització ataca igualment el sentit de pertinença de classe que el sentit de pertinença territorial, ataca les identitats socials i nacionals, ataca el dret a l'autodeterminació i la democràcia, perquè són els seus antagonistes.

Tanmateix, davant el potencial del dret a la ciutat, de la construcció d'un municipalisme transformador que lluita des del territori per l'alliberament social i nacional, han sortit altres propostes que no es generen des de la dreta sinó des de l'esquerra sistèmica, però que -en part- coincideixen amb la dreta en considerar l'espai com un element constituït i inalterable, per tant de la globalització que partia de l'abstracció com un destí i/o una realitat inevitable i inalterable. Així, defensen la millora del govern sobre l'espai neutre, però constituït i en la mateixa lògica defensen que una altra globalització és possible. Aquests posicionaments els obliguen a estratègies que minimitzen la democràcia, associant-la exclusivament als processos electorals establerts, augmentant la distància entre la institució i la ciutadania (també des de l'àmbit municipal) i a reduir els problemes de la societat (ciutat) a problemes tècnics i compartimentats; així un problema de manca d'habitatge públic, passa a ser un problema de normatives i possibilismes, mai un problema de la propietat i l'ús del sòl de la ciutat, mai un problema del model de ciutat, mai un debat sobre el dret a la ciutat. Enfront aquesta situació, hem de ser conscients que les possibilitats de fer propostes de millora per la ciutat des de la institució són limitades i que les millores en la vida de la ciutadania han d'anar associades a la recuperació de la democràcia i això vol dir organitzar la ciutat en comunitats capaces de decidir el seu present i el seu futur. El dret a la ciutat ens aporta un marc excel·lent per construir propostes municipalistes transformadores que capacitin les comunitats des dels territoris (carrers, barris, municipis, país) per construir democràcia contra la dictadura del neoliberalisme globalitzador.

El dret a la ciutat no és un dret més, és el dret de les classes populars a transformar la ciutat. És el dret a apropiar-se dels mitjans de producció i reproducció, a exercir el dret a decidir sobre la gestió, l'organització i la forma (el urbanisme) de la ciutat. És el dret que vincula de forma fefaent el territori i la democràcia a la ciutat.

5.3. Aproximació històrica del tractament de democràcia i territori a la ciutat de Barcelona

5.3.1. Dels orígens a l'agregació dels municipis del Pla de Barcelona

La ciutat de Barcelona viu entre muralles des de l'època romana fins a mitjans del segle XIX, i durant més de 1.500 anys està marcada per uns límits urbans que condicionen el seu desenvolupament i alhora determinen l'evolució de la població de fora de les muralles. Si la història de Catalunya és indestriable de la història de la ciutat de Barcelona i a l'inrevés, la història de les poblacions de l'entorn de Barcelona, encara té uns lligams més estrets amb la història de la ciutat. Possiblement els arguments pels quals es produeixen els primers assentaments fora de muralles són similars als que sustenten la formació de Barcelona, però aviat el diàleg entre aquests pobles i la ciutat és intens i condiciona respectivament la seva evolució. A més dels municipis que ja eren considerat com a tals, a partir de 1714 es constitueixen els de Santa Eulàlia, Sant Andreu, Sant Bartomeu de Sants, Santa Coloma, Sant Genís (que inclou Horta), Sant Just, Sant Martí (que inclou El Clot) i Sarrià (que inclou Les Corts). Aquesta nomenclatura diversa a partir de la conformació de diferents identitats -que la construcció de la Barceloneta el 1753 en una península fora de muralles no ajuda a superar- és la base constitutiva de la ciutat. Així, pobles diferents, units pel destí del país i units per les relacions estretes de veïnatge, conserven la seva personalitat fins l'actualitat. L'enderrocament de les muralles, la construcció de l'Eixample (expandint la ciutat i urbanitzant els territoris entre municipis), la reforma del centre de la ciutat (eix Ciutadella – Rambles i Via Laietana), l'agregació dels municipis del Pla (1897), la política municipal centralista de l'Estat espanyol i de l'Ajuntament de Barcelona, no han aconseguit neutralitzat la diversitat i el sentit de pertinença. Des del segle XVIII i fins al segle XXI, dues consideracions es fan imprescindibles: el sentit de pertinença no és exclusiu, ni excloent – es pot vincular a la llar, al carrer, al barri, al poble, a la ciutat o al país-; és difícil pensar una ciutat democràtica sense el reconeixement de la realitat espacial que la conforma.

L'ocupació militar de 1714 per l'exèrcit de Felip V va acabar amb la independència de Catalunya, traslladant el govern de la nació a un estat aliè. Per a la ciutat de Barcelona l'ocupació (el decret de Nova Planta), a més de la crueltat de la derrota, va implicar la pèrdua de la capitalitat, la pèrdua de l'autonomia com a ciutat (de 500 anys de Consell de

Cent) i el canvi en el govern de la ciutat que s'institucionalitzaria amb les lleis castelleses i amb el seu sistema de règim local, que després dels governs militars, crearia l'Ajuntament de Barcelona. La ciutat encarava dues transformacions alhora: la reconstructiva després de la guerra i la repressiva amb la construcció de la Ciutadella que destruiria part del barri de la Ribera i n'expulsaria el seu veïnat.

Quaranta-sis anys després de l'ocupació borbònica es presenta el Memorial de Greuges de 1760, en el qual els signants reconeixen l'autoritat de la monarquia espanyola però demanen el retorn a les institucions pròpies abolides el 1714, entre les quals hi ha la legislació i l'organització municipals. El Memorial de Greuges té dues particularitats: és el primer d'un seguit de memorials, peticions, propostes, estatuts que es presentaran a l'Estat espanyol, en els darrers tres-cents anys; i està signat per diputats de les ciutats de Barcelona, Palma, Saragossa i València, acollint-se a l'antic marc de la Corona d'Aragó, deixant constància de l'autoreconeixement davant de l'Estat centralista i unitari.

Durant els darrers anys del segle XVIII Barcelona continuarà la seva urbanització i es començarà a constituir una nova estructura social (en què apareixen fabricants i jornalers) tot i que la ciutat hagué de suportar la guerra del francès i patir la postguerra.

L'any 1812 s'aprova la primera de les sis constitucions que ha tingut l'Estat espanyol fins l'actualitat cosa que implicarà un canvi substancial (en relació a la legalitat precedent i per la seva pròpia concepció) i que es dotarà d'un text dpositari de la concepció de l'Estat, text que es constituirà en marc per tal que la legislació, també la referent a democràcia i territori, es desenvolupi. Tant les constitucions com la resta de legislació no s'arriben a aplicar o s'apliquen parcialment força vegades.

La Constitució Política de la Monarquia Espanyola de 3 de febrer de 1812, promulgada a Cadis el 19 de març, explicita el canvi del sistema municipal absolutista al sistema municipal constitucional, en el qual els càrrecs municipals (alcaldes, regidors, síndics procuradors) seran elegits pel poble, tot i que aquesta elecció sigui censatària i garanteixi la continuïtat en el poder de les classes dominants. És un trencament formal i limitat amb l'absolutisme, ja que per sobre del poder municipal hi haurà una autoritat superior política i militar de les províncies i el seu cap serà nomenat pel rei. Mentre que l'elecció dels càrrecs municipals s'anirà canviant, en funció dels governs i de les diferents legislacions, la preeminència de la província com a estructura territorial bàsica de l'estat es mantindrà

amb el pas dels anys fins l'actualitat. El Decret de 3 de febrer de 1823 de Llei per al govern econòmic i polític de les províncies i el Reial Decret de 30 de novembre de 1833, sobre la divisió provincial espanyola, marcaran el camí del poder provincial que s'imposarà per sobre de qualsevol altra consideració territorial, que sobreviurà a qualsevol govern i inclús al model d'estat (monarquia o república). Aquesta supremacia provincial condicionarà l'organització territorial tant supramunicipal com intermunicipal. Així, les lleis municipals hauran d'adaptar-se a l'estructura provincial de l'estat com ja ho fa el Reial Decret de 23 de juliol de 1835 per l'arranjament provisional dels ajuntaments de la península i illes adjacents.

A mesura que el sistema municipal castellà s'estén i es consolida a l'Estat, aquest percebrà que la delegació del govern provincial no és suficient per arribar al control militar, polític, administratiu i recaptatori sobre la població i, començarà a prendre forma un idea que havia estat latent: afegir a les funcions i atribucions dels ajuntaments la de delegació del govern, normalment interposant la província.

La ciutat de Barcelona era víctima d'aquesta política centralitzadora i uniformadora de la política local espanyola, però a més, l'Estat mantenia un recel permanent per les aspiracions de la ciutat per si mateixa i pel país que no s'alineaven gens al paper de darrera baula del poder. La resposta de l'Estat sempre va ser contundent, i així ho testimonien els bombardejos de 1840 - 1843.

La ciutat creixia i es transformava, però els 6 quilòmetres de muralles que l'encerclaven creava un problema important de densitat, sobretot tenint en compte que el 40% de la superfícies era ocupada per 7 casernes, 11 hospitals, 40 convents i 27 esglésies. En aquest context, l'Ajuntament decideix convocar un concurs per valorar l'enderrocament de les muralles, concurs que va guanyar l'11 de setembre de 1841 Pere Felip Montlau amb un projecte amb un títol d'intencionalitat indiscutible *Abajo las Murallas!!! Memoria acerca de las ventajas que reportaria á Barcelona, y especialmente á su industria, de la demolición de las muralles que la circuyen*; les muralles però, no es començaren a enderrocar fins al Bienni Progressista (1854-1856). La ciutat assolí els 142.213 habitants el 1848, entre els quals es comptabilitzaven 18.000 obrers tèxtils, amb una organització molt primària que reivindicava la jornada de 10 hores, la prohibició del treball per als menors de 8 anys així com la prohibició de la jornada completa per a la resta de menors. La formació de la classe obrera a la ciutat de Barcelona seria un altre fet diferencial que

comportarà un enfrontament amb la burgesia catalana i amb els governs espanyols, aliens als interessos de la burgesia i del proletariat, aliens als processos d'empobriment de la ciutadania, de segregació dels barris obrers i de l'expulsió dels treballadors als municipis del Pla.

El 1859 Antoni Rovira va guanyar el concurs de l'Ajuntament per a l'eixample de la ciutat amb una proposta radial, que no es va portar a terme perquè el Ministeri de Foment de Madrid imposà la proposta d'Ildefons Cerdà, que acompanyava d'un seguit d'estudis i que feia una lectura comprensiva de l'estructura social de la ciutat; també reconeixia *de facto* les classes socials i programava habitatges de diferents superfícies en funció de la pertinença a la classe (21m² per persona per als rics, 8m² per als jornalers). El projecte de l'Eixample de Cerdà no era un projecte revolucionari, però sí que era contemporani i original, era expansiu territorialment i ignorava l'impacte sobre l'autonomia i la democràcia dels municipis del Pla, que quedaren absorbits per la urbanització. No obstant, la força de l'especulació sobre el sòl i la cerca del lucre dels negocis immobiliaris, en els quals tant el capital català com l'espanyol tenien interessos, varen malmetre part del projecte; de fet, fins l'any 1878 no s'aproven les ordenances sobre l'Eixample que s'havia inaugurat el 1860 i el 1895 s'autoritza l'edificació en els interiors de l'illa.

La Revolució de setembre de 1868 amb la qual s'inicia el Sexenni Democràtic aportarà canvis substancials a la concepció democràtica del territori:

- El 9 de novembre de 1868, dos mesos després de la Revolució, s'aprova el Decret Llei de Sufragi Universal que conduirà a les primeres eleccions constituents i a la nova Constitució de 1869. És la primera vegada que es proposa el sufragi universal i s'aplica, tot i que és masculí, per a majors de 25 anys, que no tinguin deutes públics i que estiguin inscrits en el padró. El pas dels nomenaments dels càrrecs per l'Estat o per sufragi censatari al sufragi universal -amb limitacions- és un pas que va més enllà de l'exercici del vot ja que es fonamenta en el reconeixement del dret de la ciutadania.
- La Constitució de 1869, que parla de la nació espanyola evitant posicionar-se sobre el caràcter de l'Estat és fruit d'una majoria progressista a les Corts Constituents (69 escons per als republicans federals, 159 per als progressistes i 69 escons per als unionistes). És interessant veure com aquesta estructura de vot

canvia a Catalunya on de 37 escons possibles, 28 foren per als republicans federals, un indicador més de les diferències quant a composició social amb l'Estat i quant a projecte d'organització política territorial.

- El 20 d'agost de 1870 s'aproven tres lleis: l'electoral, la municipal i la provincial. A diferència de les lleis anteriors, la llei electoral té una clara vocació d'establir unes noves regles democràtiques. La llei municipal incorpora una visió més àmplia a la dels mecanismes formals de representació, així, a més de democratitzar l'elecció de l'alcalde i dels regidors, proposa la constitució de Juntes municipals que a més dels càrrecs electes estaran formades per una assemblea de vocals associats que hauran de triplicar el nombre de càrrecs electes, amb l'excepció dels municipis de menys de 800 habitants on la Junta Municipal estarà formada per tota la població. La llei també assenyala la divisió per districtes i barris de la ciutat, on cada barri hauria de tenir un alcalde nomenat pel veïnat. I tot i que preveu una cadena de poder des de l'estat central a l'alcalde, tinent alcalde de districte, alcalde de barri, no deixa de ser un canvi important quant a l'organització territorial de la ciutat i la seva democratització. La tercera llei, la provincial, és la menys progressista, assegura la preeminència i la supremacia de la província com a base de la divisió territorial de l'Estat i assegura, mitjançant la figura del governador provincial -nomenat directament per l'Estat-, la centralització del poder, reflectint en certa mesura la contradicció del model d'Estat on per una banda es defensa el sufragi universal, l'autonomia i la democratització municipal i per l'altra es preserva l'aparell de l'Estat.
- L'11 de febrer de 1873, les Corts proclamen la primera República espanyola que acabarà amb el cop d'estat del general Martínez Campos el 29 de setembre de 1874; per tant tindrà poc més d'un any i mig de vida, però la seva significació, en trencar amb segles d'estat i governs monàrquics va més enllà del temps efectiu que es mantingué. Del juny de 1873 al gener de 1874 la República fou governada pels federals que endegaren una constitució federal que no seria aprovada, però no obstant el sol fet de la seva redacció transmet un canvi de tarannà que es suma als canvis esdevinguts d'ençà 1868. L'objectiu del projecte constitucional federal fou promoure una Federació liberal, democràtica i republicana, promoure l'expansió del sufragi universal i la separació de poders de l'Estat per evitar

dictadures, però en canvi no representa un avenç quant a l'autonomia municipal - preservant la província-, ni en la conceptualització de indivisibilitat de la nació espanyola que preval per sobre la federació d'estats regionals. De fet un dels arguments de la federació es preservar la unitat d'Espanya.

La primera República espanyola establirà un precedent i el cop d'estat militar per enderrocar-la també. Foren anys complexos: les diferències entre republicans federals i unitaristes que alhora que presentaven un debat sobre dos models territorials d'estat també presentaven un debat sobre dues propostes de política social i econòmica; els aixecaments cantonals; la guerra carlina; el creixement de la classe obrera i la seva organització (l'any 1873 s'estima que l'AIT tenia 50.000 afiliats) que es confrontava amb la classe capitalista, sobretot a les ciutats industrials. Però la primera República va qüestionar per sempre més la concepció monolítica de l'estat monàrquic centralista.

Primer el cop d'estat i després la proclamació el 29 de desembre de 1875 d'Alfons XII com a rei d'Espanya iniciaren la Restauració borbònica que s'obligarà a fer una altra constitució (1876), una altra llei electoral (1878) i una altra llei provincial (1882) amb l'objectiu de replegar les estructures d'Estat sobre el poder central, restringir la democràcia retornant el poder de les institucions al cacics en l'àmbit rural i als grans tenidors en l'àmbit urbà -que en algunes ciutats compartien el poder amb els industrials-. La mort d'Alfons XII (1885), donava pas a la regència de Maria Cristina i al Pacte del Pardo que alternava els governs conservadors i liberals, escenificant així una monarquia per sobre de la política amb un intent de preservar-la i evitar una altra república.

A Catalunya, com a part de l'Estat i per tant sotmesa a les seves vicissituds però amb una estructura política, econòmica i social diferent, es constituïen i es consolidaven dues classes socials amb interessos enfrontats: la capitalista i l'obrera. El capital català maldava per aconseguir de l'Estat un marc jurídic que facilités els seus interessos, intenció que queda palesa en força de les actuacions que emprendre i en alguns dels documents que es presentaran a l'Estat del quals n'hem seleccionat quatre. El primer és el projecte de Constitució aprovat pel Congrés Regional Federalista de Catalunya de 2 de maig de 1883 que suposava un avenç respecte a la legislació de la primera República espanyola: així proposa que la República catalana sigui democràtica i representativa,⁵⁷⁸ reconeix el

⁵⁷⁸ No és una diferència menor el canvi de liberal per representativa, en relació al projecte de Constitució federal de 1873.

municipi com a base de l'organització territorial -amb una àmplia autonomia-, i entre la República i el municipi interposa la comarca -no la província-; així mateix proposa l'elecció del govern municipal pel comú del veïnat i quan no sigui possible per sufragi universal. És un text que incorpora mesures socials, com la supressió del treball (d'esforç corporal a les fàbriques) als nois menors de 14 anys i a les noies menors de 12 anys, així com que la resta de menors de 18 anys, per ser admesos en un lloc de treball, hagin d'acreditar saber llegir i escriure. Per tant és un text que proposa avenços en l'àmbit territorial, democràtic i social. El Memorial de Greuges de 1885 té un objectiu absolutament diferent; signat per representants de la burgesia catalana,⁵⁷⁹ persegueix dotar Catalunya d'un sistema polític i administratiu que permeti la bona marxa dels negocis que consideren compromesa en el marc de la monarquia espanyola centralista. En la línia d'aquest darrer es presenta el Missatge a la reina regent de 1888, signat per 2.601 personalitats catalanes demanant l'autonomia de Catalunya en un sentit semblant al les propostes -que uns anys després- defensarà la Lliga Regionalista. El Missatge a diferència del Memorial de 1885 -i potser de forma complementària- fa una referència a la recuperació de la institucionalització pròpia (i puntualment al Consell de Cent i als Consells Comunals). El quart document, en un cert sentit desplaçat cronològicament de la resta, és el conegut com a Bases de Manresa (1892), que de fet és una proposta de Constitució Regional Catalana de la Unió Catalanista que, en l'àmbit territorial, ratifica la importància de la comarca i en menor mesura del municipi, però subordinant ambdues al poder regional. En termes democràtics no aporta cap avenç ja que no reconeix el sufragi universal i retorna al censatari.

La ciutat de Barcelona, inserida en el tarannà del país i força vegades nucli i bressol de les diferents iniciatives que es proclamen, es veu sacsejada per un esdeveniment que transformarà el seu teixit urbà: l'Exposició Universal de 1888.⁵⁸⁰ L'Exposició serà l'expressió del creixement industrial i mercantil de la ciutat i serà el precedent d'una estratègia de grans esdeveniments que es succeiran a la ciutat fins l'actualitat. Tot i que la màxima rendibilitat política l'obtindrà la burgesia catalana, l'Exposició va evidenciar dos elements que passaran a ser una constant: la connivència entre la burgesia catalana i

⁵⁷⁹ Alguns historiadors i polítics l'identifiquen com un dels inicis del catalanisme polític.

⁵⁸⁰ És escaient recordar que el 1888 no està aprovada l'edificació dels interiors d'illa de l'Eixample (1895) i no s'ha produït l'agregació dels municipis del Pla (1897). Per tant l'operació urbanística associada a l'Exposició es situa abans en el temps.

el poder de l'Estat,⁵⁸¹ i la confrontació de la burgesia catalana amb la classe obrera catalana.

La propera fita cabdal per a la ciutat, llargament desitjada per la burgesia catalana, serà l'agregació del pobles del Pla.

5.3.2. De 1897 a la Segona República

La ciutat de Barcelona afronta en aquests anys dos processos estretament relacionats: el creixement i la conformació del model territorial i social de la ciutat. La ciutat passa dels 248.784 habitants l'any 1877 als 537.354 l'any 1900.

Al creixement determinat per l'expansió de la pròpia ciutat, s'hi ha d'afegir la immigració i les annexions dels municipis fins aleshores independents de la Vila de Gràcia, Sant Martí de Provençals, Sants, Sant Andreu del Palomar, Sant Gervasi de Cassoles i Les Corts, als quals posteriorment s'afegirien els d'Horta (1903) i Sarrià (1921), tot i que les agregacions de territori a la ciutat continuaran fins als anys 40 del segle XX.

La configuració del model territorial i social de la ciutat -cada vegada més recognoscible en la Barcelona del segle XXI- ve determinat per un seguit d'actuacions que es concentren en un període de cinquanta anys i que s'inicien amb l'enderrocament de les muralles (de la part de muntanya) i continuen amb la construcció de l'Eixample, l'empremta immobiliària de l'Exposició Universal, les reformes en el centre històric de la ciutat (obertura de Via Laietana. Construcció de l'eix Ciutadella-Rambles) i l'agregació forçosa dels municipis del Pla. Aquesta expansió territorial i modelització de la ciutat responia als interessos de la burgesia catalana, que en l'àmbit de l'especulació del sòl i immobiliària coincidia amb els dels govern central.

Una primera conseqüència d'aquesta expansió fou el creixement del nombre d'obrers que es constituïrien en classe a mesura que sorgia el sentit de pertinença i el reconeixement de llur condició, organitzant-se per defensar llurs drets i defensar-se contra el capital.

La segona conseqüència seria que aquesta escenificació de la lluita de classes no es produïa en abstracte sinó en les fàbriques, carrers i barris de la ciutat, on es dona la

⁵⁸¹ Una mostra d'aquesta connivència seria la Llei de l'Eixample de Madrid i Barcelona, de 26 de juliol de 1892, que sota els auspicis del govern central afavoria els interessos de la burgesia catalana.

juxtaposició de la pertinença de classe i la pertinença territorial. La segregació dels barris pobres i l'expulsió dels treballadors a barris més pobres o als municipis del Pla facilità aquest doble sentiment de pertinença. Així, aquesta fase transcendent de construcció del model burgès de ciutat va anar associada a la constitució d'una classe obrera identificada amb el seu barri, vila o poble en els límits de la ciutat de Barcelona.

Aquest model de ciutat tingué una tercera conseqüència: la pèrdua neta de democràcia formal. Per una banda els municipis agregats deixaven de poder elegir els seus ajuntaments –de fet deixaven de tenir ajuntaments- i passaven a formar part d'uns districtes administratius numerats de l'I al X -deixaven de tenir nom, amb un intent fracassat d'anonimat contra identitat-, per tant perdien tota autonomia municipal i eren engolits per un Ajuntament molt més gran amb la seu fora dels seus territoris i l'elecció del qual passava a ser un procés poc identificable amb les seves necessitats. Simultàniament, la ciutadania resident als barris antics de la ciutat també experimentaven una pèrdua democràtica –de menors dimensions- ja que en formar part d'un cens electoral més ampli, el seu vot perdia valor. Així, el model de ciutat burgesa imposava també un allunyament de la democràcia a la ciutadania.

Aquestes quatre conseqüències de la construcció del model de ciutat burgesa:

- consolidació de classes socials amb interessos oposats,
- abstracció de l'espai mitjançant la negació del sentit de pertinença,
- urbanització subordinada als interessos de la burgesia (i estaments del poder) i,
- allunyament de la democràcia formal (electoral) de la ciutadania,

seran unes constants que mutaran i tindran llacunes, però que arribaran a la Barcelona del segle XXI, i seran una part essencial de la memòria de la ciutat que qualsevol projecte municipalista transformador hauria de tenir present.

L'Estat espanyol omnipresent però alhora dirigint l'atenció en el manteniment del règim de la Restauració -Alfons XIII va accedir a la corona el 1902- i en el continu desgast que patia per la seva política colonial, va aprovar dues noves lleis, la Llei de Bases per a la Reforma de l'Administració Local de 26 de maig de 1903 i la Llei electoral de 8 d'agost de 1907, ambdues, tant per les seves aportacions com per la seva incidència, amb poca repercussió. El 1909 va esclatar la Setmana Tràgica que va exposar un conflicte de classe en termes socials -no laborals-; és un indicador de la força que està assolint la classe

obrera i, possiblement també és un indicador de la seva manca de maduresa organitzativa. Arran de la situació caigué el govern i en un escenari estatal complex, perquè se li sumarà en els anys següents un escenari internacional convuls amb la Primera Guerra Mundial (1914-1918) i la Revolució Russa (1917).

A l'empara del Decret de 8 de desembre de 1913 sobre les mancomunitats provincials, el 16 d'abril de 1914 es constitueix la Mancomunitat de Catalunya, unió de les quatre diputacions provincials en un sol òrgan administratiu. La Mancomunitat representa a nivell nacional la recuperació d'una minsa autonomia d'ençà de 1714 (havien passat dos-cents anys) amb traspassos parcials i lents de competències de les diputacions cosa que va forçar que l'única manera d'accedir al país (a la ciutadania) fos mitjançant els ajuntaments. L'objectiu de la Mancomunitat fou constituir-se com un referent municipal substituïnt el govern central; per assolir aquest objectiu va desplegar els recursos que tenia a l'abast. Des del discurs inaugural d'Enric Prat de la Riba fins la constitució de l'assemblea municipalista, passant per la publicació de la *Revista Municipal* o la celebració de les setmanes municipals (1915-1921), la tasca municipal de la Mancomunitat fou notable. La vocació municipal de la Mancomunitat va portar a establir un altre tipus de diàleg més fluid i equitatiu amb els ajuntaments; mostra d'aquest tarannà són les dues consultes que es realitzaren el 1917 per tal que els ajuntaments es posicionessin sobre la seva adscripció territorial -el resultat de la qual plantejava una divisió comarcal allunyada de la provincial- i la de 1918 on la gran majoria dels ajuntaments es declararen a favor de l'autonomia de Catalunya i força d'ells que es decidís per referèndum. Josep Puig i Cadafalch -que va substituir en la presidència de la Mancomunitat Prat de la Riba- el 29 de novembre de 1918 va presentar a Madrid un text amb les bases de l'autonomia catalana que tot i ser moderadament federalista i no qüestionar la monarquia fou rebutjat, cosa que provoca l'abandó de la Mancomunitat, de republicans d'esquerres i d'autonomistes radicals. Posteriorment, la Mancomunitat (el 25 de gener de 1919) i els ajuntaments (el 26 de gener de 1919) aprovaren una proposta d'Estatut que també va ser rebutjada per l'Estat, com havia fet amb tots els antecedents de Bases i memorials d'ençà de 1760. No obstant, aquest text estatutari plantejava unes propostes interessants: sense trencar els límits autonòmics, considerant Catalunya com una regió de la monarquia en la qual el govern seria nomenat per l'Estat, però plantejava la capacitat de modificar l'organització territorial mitjançant l'elaboració d'una llei

municipal pròpia i la representació bicameral al Parlament on una de les cambres s'elegiria per sufragi universal i l'altra pels regidors municipals.

El febrer i març de 1919 es produeix la Vaga de la Canadenca que més enllà de les reivindicacions laborals (jornada de 8 hores), tenia en el seu imaginari la Revolució Russa de 1917 i les revolucions que s'havien anat succeint a Europa en els darrers anys. Sustentada per la CNT, amb una afiliació tan majoritària que era capaç de mobilitzar el conjunt de la classe obrera de Barcelona i de proposar un altre model de societat on els sindicats de ram substituirien la patronal en l'organització de la producció i la coordinació d'aquests sindicats desbancaria la institucionalització burgesa; per tant una vaga general amb una proposta democràtica des de la base que s'enfrontava directament a les propostes del capital. La repressió amb milers de detinguts, l'organització dels sindicats lliures de la patronal (1919), la creació del pistolisme per part de la patronal en connivència amb les autoritats (1918-1919), van evidenciar fins a quin punt els interessos de classe de la burgesia catalana estaven per sobre de tot, negant allò que havien defensat alguns prohoms de la Mancomunitat com Cambó d'anteposar el país als interessos propis. La repressió va continuar amb el locaut, primer parcial i després total, el desembre de 1919 i el gener de 1920 que Cambó i d'altres membres de la Mancomunitat defensaren, així com la cerca de la complicitat de l'exèrcit espanyol i el suport a la Dictadura de Miguel Primo de Rivera.

El distanciament de la Mancomunitat dels elements més propers al moviment obrer i les manifestacions d'alguns dels seus membres a favor de la patronal, facilita una lectura fàcil però no verídica de l'allunyament de la causa obrera de la causa nacional, quan en realitat el que s'evidencia és l'allunyament per part de la patronal tant de la causa nacional com el seu enfrontament amb la majoria del país: les classes populars.

El 13 de setembre de 1923 es produeix el cop d'Estat del general Primo de Rivera en connivència amb el cap d'Estat Alfons XIII. És un cop d'Estat significatiu perquè és el propi règim i les elits que el sustenten (burgesia -també la catalana-, terratinents, jerarquia de l'Església i per descomptat de l'exèrcit) que decideixen replegar-se en el govern central i suprimir la fràgil democràcia formal per acabar amb l'amenaça del moviment obrer i en menor mesura de la Mancomunitat de Catalunya i el moviment catalanista al seu entorn. No era la primera vegada, ni seria l'última que el poder utilitzava el cop d'Estat contra la democràcia.

És un període de repressió contra les classes populars i contra el catalanisme. És un període que lluny d'enfortir l'Estat el desgasta. La resistència contra la Dictadura comença immediatament, els sindicats il·legalitzats continuaven treballant: hi hagueren vagues i mobilitzacions obreres i estudiantils, hi hagueren incursions per derrocar el govern (el complot de Prats de Molló)...

Volem, però, subratllar una particularitat durant la Dictadura, per la qual ja hem manifestat anteriorment que no disposem d'una explicació satisfactòria; es tracta de l'elaboració d'un dels textos més avançats sobre el règim local: l'Estatut Municipal de 1924. És una llei aprovada per la Dictadura que no s'arribarà a aplicar mai, però els seus avenços aniran escolant-se en successives lleis electorals fins l'actualitat. Possiblement fou una iniciativa del règim per revestir-se d'una modernitat que impedia l'absència imposada de democràcia. L'Estatut Municipal de 1924 reconeix el sufragi universal, el dret a vot de les dones (amb restriccions)... mesures que en absència de processos electorals sota la Dictadura no tenen cap sentit, igual que les consideracions sobre les candidatures municipals formades per partits quan no estan permesos. L'Estatut tot i no renunciar a l'omnipresència de l'Estat com a salvaguarda de l'ordre i la unitat d'Espanya i de preservar els aparells de l'Estat, promou -sempre sobre el paper- un Estat fonamentat en el municipi, al qual es concedeix un poder i una autonomia notables, i tot i que es conservi la província, és relegada a un paper secundari. Afirmacions que contrasten amb la realitat, ja que en absència d'eleccions els ajuntaments estigueren sota l'autoritat de delegats governatius (afins a la Dictadura amb un component important de militars).

L'Estatut Municipal planteja una visió diferenciada entre els municipis rurals i urbans que comporta una atenció especial als municipis de menys de 10.000 habitants, dotant-los de règim de Consell Obert en què el veïnat pren el poder municipal; en contrapartida, els municipis més grans reben poca atenció tot i que se'ls dota d'instruments per fer front als seus problemes de creixement. L'Estatut va més enllà de la democràcia estrictament electoral i planteja la ratificació d'acords importants o el control dels càrrecs electes mitjançant referèndum. En definitiva és una llei municipal que formula una proposta amb avenços democràtics d'organització municipal, respecte de les lleis municipals anteriors i posteriors, tot i situar-se en l'imaginari d'una Dictadura que no l'aplicarà mai.

Amb el pas dels anys la Dictadura anava perdent suports i la resistència s'anava incrementant, fins al punt que el 28 de gener de 1930 Primo de Rivera va presentar la

seva renúncia a Alfons XIII que va nomenar president del govern un altre militar, el general Dámaso Berenguer. Ja havia passat l'Exposició Internacional de 1929 i les transformacions de la ciutat de Barcelona que havien enriquit la burgesia catalana i havien empobrit les classes populars.⁵⁸² Així el nou govern es trobava en una situació complexa amb pocs suports i amb un moviment obrer i el catalanisme radicalitzats -com a reacció a la duresa de les mesures del capital en defensa dels seus interessos- que coincidí en l'esfera internacional amb les conseqüències de la crisi de 1929.

5.3.3. De la Segona República (1931) al final de la Dictadura franquista (1975)

El 14 d'abril de 1931 es proclama la Segona República espanyola que significa un canvi important en la forma de l'Estat que passava d'una monarquia a una república i un canvi de govern que passa d'una dictadura a una democràcia. Cal insistir que aquests canvis transcendentals, que van generar il·lusió vers un futur més just per a les classes populars, van ser fruit de la seva mobilització que s'expressa en les lluites i en les eleccions més properes -en el règim electoral-: les municipals. A la ciutat de Barcelona -com en altres ciutats grans- els resultats electorals foren més favorables a la República que en la resta del país. Dels 50 regidors elegits, 38 eren de candidatures republicanes (25 d'Esquerra Republicana de Catalunya i de la Unió Socialista de Catalunya). Aquest resultat no sols evidenciava una majoria d'esquerreres i catalanista sinó que tenia el suport del vot obrer i popular que reflectia -en format electoral- una estructura socioeconòmica de la ciutat, que continuava sent diferent de la resta del país.

En aquesta conjuntura, si donem per superada la confrontació monarquia–república i dictadura–democràcia, la qual cosa no és certa per la persistència dels seus partidaris durant la Segona República tant de la monarquia com de la dictadura, encara s'haurien d'encarar com a mínim tres diàlegs més per entendre els debats en relació al binomi democràcia–territori: estat federal–estat unitari, classe obrera–classe burgesa, ciutat–país. De forma inapel·lable aquestes tendències oposades es reflectien en els fets i en una forma més discursiva en la producció de legislació d'aquest anys (si més no, fins el cop d'Estat de juliol de 1936, la guerra i la revolució), en relació força directa amb els resultats

⁵⁸² Recordar la vaga de lloguers de 1931.

electorals. En aquest sentit, hem utilitzat fonamentalment cinc textos per a l'anàlisi, que cronològicament són: l'Estatut d'autonomia de 1931, la Constitució de la República espanyola de 1931, l'Estatut d'autonomia de 1932, la Llei municipal catalana de 1934 i la Llei municipal espanyola de 1935.

L'avenç democràtic que va portar la República és impressionant, no sols en termes de democràcia formal -per primera vegada a la història de l'Estat s'aplica el sufragi universal- sinó també en termes reals (condicions de vida i treball). A Catalunya aquest avenç es reforçava amb dos components diferencials: la defensa dels drets dels treballadors i la defensa dels drets nacionals. La proclamació de la República catalana, hores abans que la de la República espanyola el 14 d'abril de 1931, l'aprovació de l'Estatut d'autonomia per referèndum el 2 d'agost de 1931, abans de la Constitució espanyola de 9 de desembre de 1931 (aprovada per les Corts constituents, fruit de les eleccions del 28 de juny de 1931) o la Llei catalana municipal de 1934 que s'avançava a la Llei municipal espanyola de 1935, són indicadors que sumats a les mobilitzacions populars o als resultats electorals, ratifiquen unes diferències notables entre Catalunya i el conjunt de l'Estat. Diferències que a la ciutat de Barcelona s'incrementen tant pel nombre i concurrència de treballadors com pel seu grau d'organització, a més de la rêmora històrica i la concentració de poder polític i econòmic.

L'Estatut de 1931 pren de referent una república federal que la posterior Constitució espanyola no reflectirà, plantejant un estat autonòmic regional que condicionarà l'estatut de 1932. Però aquesta concepció de l'Estat no sols afecta la consideració nacional de Catalunya sinó també la territorial en general i la municipal en concret.

Ambdós estatuts, amb algunes diferències, atorguen a la Generalitat de Catalunya plena competència quant a l'organització del territori i el règim municipal. Arran d'aquesta competència es produeixen dos fets encadenats, el primer, l'aprovació de la Llei municipal -que es comença a publicar a l'agost de 1933- i el segon, les eleccions municipals el gener de 1934. Recordem que el novembre de 1933 hi va haver eleccions generals espanyoles que propiciaren un govern de dretes (Bienni Negre) que emprendre la repressió pels fets d'octubre de 1934. Per tant els resultats de les eleccions municipals catalanes van ser efectius fins l'octubre de 1934, però l'aplicació de la Llei municipal més complexa és relativa i parcial, tot i recuperar-se, si més no institucionalment, a partir de juliol de 1936.

La Llei municipal catalana és un avenç democràtic per al règim local, atorga una autonomia considerable als municipis i possiblement pel moment en què es redacta -no hi havia la matriu de la Llei espanyola- incorpora elements progressistes que quasi un segle després, si s'apliquessin, suposarien millores en el sistema municipal. No obstant, en l'aspecte estructural de país, concep el municipi com la darrera baula -la més propera a la ciutadania- de la Generalitat, com a delegació del govern de Catalunya,⁵⁸³ plantejament que històricament s'ha fet en les constitucions i lleis municipals espanyoles i en força dels memorials catalans. Potser en canviar aquesta concepció per l'oposada està la clau per acabar amb la subordinació de la democràcia municipal fent que el municipi sigui la primera baula en l'estructura del país. Que sent la demarcació territorial i l'espai més proper a la ciutadania disposi de recursos (finançament) i autonomia per respondre a les seves necessitats i que l'estructura del país es construeixi sobre aquesta base.

La Llei municipal avança en noves propostes i noves fórmules democràtiques. Una de les temàtiques que aborda és la millora de la presa de decisions pel veïnat, reconeixent el principi bàsic de la proximitat, de l'accés a la decisió. Amb aquesta intenció es tracten les agregacions, segregacions territorials i es formula la figura de sub-municipi amb capacitat -com les entitats menors o nuclis agregats- de disposar d'una administració autònoma. Complementàriament es preveu la configuració de distints tipus d'Ajuntament, incloent el Consell Obert d'acord amb l'assemblea veïnal i l'accessibilitat al règim de Carta municipal. Quant a mesures democràtiques partint del sufragi universal es proposen mecanismes que s'arbitren tant per la decisió com pel control dels organismes municipals i dels càrrecs electes: iniciatives, consultes i referèndums populars. La Llei fa una defensa contundent del patrimoni comú, de la municipalització dels serveis públics... estenent el concepte de democràcia més enllà del formal. Hi ha però, una anomalia democràtica, potser a causa de la inèrcia parlamentària de la Restauració, que és la implementació d'un sistema de majories als consistoris que afavoreix la candidatura més votada, atorgant-li majoria absoluta.

Tot i els avenços democràtics de la República, durant el Bienni Reformista (1931-1932), es va preservar l'Estat unitari i el domini de la classe burgesa, cosa que no va satisfer ni

⁵⁸³ De fet en el text hi ha un reconeixement tàcit a la contradicció entre autonomia municipal i poder delegat, així, quan parla de les funcions de l'alcalde es diu que serà el delegat del govern i de la República mentre la Generalitat no hagi desplegat delegacions. Potser en aquestes afirmacions hem de reconèixer la voluntat d'establir una estructura municipal diferent.

les aspiracions catalanistes, ni les del moviment obrer. Durant el Bienni Negre (1933-1934) les dretes intentaren retirar les iniciatives democràtiques i inclús elaboraren un nou projecte de Constitució (1935) que retallava considerablement les llibertats socials i autonòmiques, a més, van situar en llocs de responsabilitat clau de l'Estat polítics i militars d'extrema dreta i/o feixistes (es nomenà el general Franco cap de l'estat major de l'exèrcit).

La convocatòria d'eleccions generals espanyoles el 16 de febrer de 1936 per la crisi interna de les dretes i per la pèrdua de credibilitat davant de les revoltes socials i nacionals, plantejava una disjuntiva per a les classes populars: donar suport a les candidatures democràtiques i forçar el seu avenç a posicions progressistes o propugnar l'abstenció - com havia fet la CNT en les eleccions de 1933- amb el perill del triomf de la dreta que insistiria a fer retrocedir qualsevulla mesura democràtica. La resposta va ser donar suport a les candidatures d'esquerres i amb una participació altíssima (71%), el Front Popular (a Catalunya Front d'Esquerres) s'imposa al Front Nacional Contrarevolucionari (a Catalunya Front Català d'Ordre). Es va restituir l'Estatut, es va restituir el Parlament, els alcaldes, els regidors i es recuperaren les llibertats. De fet els primers mesos de govern de l'Estat i de Catalunya es dedicaren a restituir el model democràtic republicà, tot i que l'actuació de bloqueig de la dreta va provocar que el govern declarés l'Estat d'alarma.

Aquests anys de República, - sobretot durant el Bienni Negre-, van afegir-se a l'experiència acumulada pel moviment. Per una banda, d'ençà la Primera República, la Mancomunitat, l'Estatut de 1931, havien constatat que la dreta catalana no defensaria els interessos del país i que l'esquerra espanyola no considerava Catalunya com una nació i no reconeixeria el seu dret a l'autodeterminació. Per altra banda, el moviment obrer català, conscient de la seva força, venia de la vaga de 1917, de la vaga de la Canadenca, de l'enfrontament amb la Dictadura (i els pistolers de la patronal), de les insurreccions de 1932, havia consolidat una organització forta (CNT) i hi havia el convenciment que l'enemic a batre era el capitalisme i que les instàncies governamentals que hi estaven compromeses no servien els interessos de la revolució socialista. En aquesta tessitura s'afegia la no acceptació per part de les forces reaccionàries dels resultats electorals. El 18 de juliol de 1936 es produeix un cop d'Estat protagonitzat per l'exèrcit contra el govern legalment constituït de la República que a Catalunya i a Barcelona fou derrotat. La intervenció armada de les classes populars en la derrota dels militars colpistes fou

fonamental, però no sols en el centre de la ciutat sinó en els carrers i els barris. Amb l'empoderament del poble contra el feixisme s'inicia, per un costat la guerra i per l'altre la revolució. I en aquest punt, s'estableix un altre diàleg que perdurarà fins al final de la Segona República (l'1 d'abril de 1939): democràcia institucional - democràcia popular. Diàleg que no serà uniforme ni en el temps, ni el territori, però serà profund i transcendent. Diàleg al qual s'ha de sumar una situació quasi d'independència de fet a Catalunya, respecte de l'Estat espanyol, si més no fins la tardor de 1937 quan es traslladà el govern de la República a Barcelona i a partir de 1938 la gran majoria de l'aparell de l'Estat.

El 20 de juliol de 1936, al vespre, derrotades les forces colpistes, els dirigents de la CNT Buenaventura Durruti, Diego Abad de Santillán i Joan García Oliver van a veure el President Lluís Companys – 48 hores després que els hagués negat les armes- i l'endemà el 21 de juliol es constitueix el Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya que s'organitza per àrees (sanitat, guerra...) i per territoris (districtes, barris). Arreu de la ciutat havien sorgit Comitès de Defensa del barri que des del 20 de juliol es convertirien en Comitès Revolucionaris, s'havien autoorganitzat i havien organitzat els magatzems de queviures, l'ocupació d'edificis, la mobilitat... per tant tenien el control del territori. Amb la crida dels sindicats (CNT i UGT) del 23 i 24 de juliol a tornar al treball, la classe obrera controlava la producció. De manera que en pocs dies tant els mitjans de producció com de reproducció passarien d'estar en poder del capital a estar en poder de la classe obrera. La Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona (amb governs formats només per formacions republicanes i representants sindicals) mantenen la institució però l'adapten, no sols per fer front a la guerra sinó perquè la realitat del país i la ciutat ha canviat.

L'extensió i aprofundiment democràtic no té precedents, ni tindrà, fins l'actualitat, una rèplica semblant. La producció legislativa de la Generalitat és una prova fefaent en tots els àmbits: treball (del Decret del 24 de juliol que reconeix els representants elegits pels obrers a les fàbriques, al Decret de 24 d'octubre de col·lectivitzacions); ensenyament (Decret de 23 de juliol pel qual els mestres de l'Escola Normal es faran càrrec de l'ensenyament a les escoles fins aleshores confessionals); patrimoni (Decret de 23 de juliol pel qual les milícies ciutadanes vigilaran i tindran cura de la conservació dels edificis públics); cultura (Decret del 26 de juliol per assegurar el funcionament dels espectacles públics); habitatge (Decret de 29 de juliol de protecció al dret a l'habitatge)...

La legislació emesa per les institucions, principalment per la Generalitat i en menor mesura per l'Ajuntament -la del govern espanyol atenia altres problemes d'Estat- és paradigmàtica per la descripció de la situació del país i de la ciutat de Barcelona.

La legislació dedicada als municipis i específicament al govern municipal –amb la impressió, hem d'advertir, que a vegades és condicionada pel que passava a la ciutat de Barcelona-, mereix una atenció especial ja que escenifica la tensió entre la voluntat institucional i la realitat. El 25 de juliol de 1936 s'emet una Ordre-circular per part de la Generalitat que incideix en el reforç de l'autoritat dels alcaldes i fa constar la seva funció com a representants de la Generalitat i de la República; cal recordar que en molts municipis, un cop derrotats els colpistes, les classes populars prengueren el poder i van constituir juntes veïnals, comitès revolucionaris, comitès locals...⁵⁸⁴ Així, de bon començament, la Generalitat insisteix en el manteniment de l'organització dels governs municipals instituïts -abans del juliol de 1936- i no reconeix els nous governs municipals constituents. A la ciutat de Barcelona aquesta situació es viu diferent, la dimensió i característiques de la ciutat fan que el poder popular estigui vinculat al territori de proximitat (en ocasions a territoris més petits que els barris⁵⁸⁵) i coordinat a nivell de ciutat i, que llur representació, donada la gran filiació sindical, sigui entomada pels representants de les organitzacions obreres. Alhora la CNT i les organitzacions revolucionàries decideixen des del primer moment compatibilitzar la lluita contra el feixisme i la defensa de la República amb la defensa de les conquestes obreres i populars; per tant formaran part, simultàniament, del poder instituït i del poder constituent. Al mateix temps la proximitat de la Generalitat i de l'Ajuntament (ambdues governades per ERC) i llur adaptació a la realitat (potser com a mesura de preservació) i l'apertura a les forces revolucionàries, afavoreix que no hi hagi una lluita oberta contra la institució, si bé es manté una tensió constant per la difícil convivència dels dos models. El 9 d'octubre la Generalitat aprova un altre Decret (molt breu, de dotze línies, però taxatiu) de dissolució dels comitès locals.⁵⁸⁶ Aquest Decret evidencia que el govern de la Generalitat no està disposat a renunciar a la uniformitat i centralitat del poder municipal i que no reconeix l'autoorganització popular. A la ciutat de Barcelona la situació continua sent

⁵⁸⁴ Aquests organismes nascuts de l'autoorganització popular reben diferents noms i s'organitzen de manera diferent, segons el municipi, el barri...

⁵⁸⁵ La concepció de barris durant la República és difosa, però fa referència a territoris molt més petits que els barris actuals, com es pot veure en la Figura 4.

⁵⁸⁶ És la denominació que la Generalitat donarà als governs municipals populars.

diferent i arran d'aquest Decret el 21 d'octubre es celebra un Ple extraordinari de l'Ajuntament per constituir el nou govern compost per 33 consellers, 10 dels quals seran regidors i constituïran el Comitè Permanent de l'Ajuntament -que serà el govern efectiu de la ciutat, ja que el Ple es reunirà molt poques vegades-. Aquest Comitè, encapçalat per l'alcalde Carles Pi i Sunyer (ERC), tindria la participació a més d'ERC de CNT, POUM, PSUC, ARC i UR. Així, l'Ajuntament de Barcelona s'adaptava al Decret, alhora que el poder autoorganitzat controlava els carrers i les fàbriques. En aquesta dinàmica els fets de maig de 1937 foren una inflexió que va tensar més el govern de la Generalitat i de l'Ajuntament i que tingué conseqüències en ambdós governs, com la sortida dels membres del POUM (il·legalitzat pel govern de Madrid l'agost de 1937)⁵⁸⁷ i una major influència del PSUC que junt amb ERC defensarien la institucionalització -cada vegada més obertament- en oposició al poder popular. Però els canvis en el Govern no es corresponien amb la realitat del país i de Barcelona; en serveix com a testimoni el Decret de 8 d'octubre de 1937 que estableix la constitució i el règim governatiu dels ajuntaments (el Decret preveu la possibilitat de nomenar delegats governatius o funcionaris, en els casos en què l'Ajuntament no es constitueixi segons la legalitat), el Decret de 10 de febrer de 1938 prohibia les comissions municipals que desenvolupaven tasques que no es consideraven pròpiament municipals, el Decret de 16 de febrer de 1938 ordenava que les Junes Municipals Agràries havien de passar a ser responsabilitat dels governs municipals. Així, la dualitat entre institucionalització (centralització) i autoorganització popular es manifesta fins l'entrada de les tropes feixistes, fins el final de la República.

L'Ajuntament de Barcelona seguia una dinàmica institucional paral·lela a la Generalitat i així, com a conseqüència del Decret de l'11 d'agost de 1937 de la Generalitat pel qual s'autoritzava la constitució dels Comitès locals de defensa passiva, l'Ajuntament també aprova un Decret de 19 d'agost de 1937 en el mateix sentit de desplegament a la ciutat de la defensa passiva. En aquest desplegament hi ha un reconeixement tàcit de la realitat de la ciutat i encara que sigui per causes extremes es proposa una organització veïnal que s'inicia en les escales de veïns, continua pels carrers, barris i districtes de la ciutat. Una organització semblant a la que el veïnat havia construït autònomament des del juliol de

⁵⁸⁷ Declarar el POUM il·legal va ser una decisió del govern de la República presidit per Juan Negrín (PSOE), sota la pressió del PCE i de la delegació russa. Formava part de la campanya d'extinció de la dissidència comunista d'Stalin.

1936. Ahora, el desplegament del Decret és una constatació que la institució no té el control de la ciutat.

Des del primer moment, Catalunya i Barcelona foren solidàries amb la lluita contra el feixisme i les milícies de treballadors i treballadores marxaren als fronts de guerra d'arreu de l'Estat, però a mesura que el conflicte avançava, els fronts s'apropaven. La situació a la ciutat era complexa, amb l'arribada de ferits i refugiats, la progressiva manca de subministraments i els bombardejos a partir de febrer de 1937 que s'anaren intensificant: l'alcalde Hilari Salvadó en una roda de premsa el 25 de juny de 1938, xifrava en 153 els bombardejos sobre la ciutat. Però la ciutat, el poble va resistir dignament i va preservar com un tresor les conquestes democràtiques assolides fins al final. El govern de l'Ajuntament es reunia per darrera vegada els dies 12, 15 i 19 de gener de 1939, i el 26 de gener entraven a la ciutat les tropes feixistes.

Totes les forces antifeixistes, des de totes les posicions, defensaren la República i la democràcia i associaven aquesta defensa a la lluita contra el feixisme. No hem trobat cap indicatiu que es qüestionés la democràcia durant la República; tot i l'absència de processos electorals, després de l'esclat de la guerra, es va assumir que les prioritats i els recursos anaven en altres direccions, però alhora es reconeixien tàcitament les fites democràtiques assolides des de les escoles als municipis, passant per les fàbriques i els barris.

Amb el triomf dels colpistes, Barcelona i Catalunya passaven a ser una ciutat i un país ocupats, la Dictadura posava fi a la guerra i la revolució. La Dictadura s'acarnissà amb els territoris enemics, amb els demòcrates i els revolucionaris que van defensar la República legalment constituïda i els que no van morir, ni marxar a l'exili van ser perseguits, van ser víctimes d'una repressió desmesurada fins al final. El pas d'una ciutat en guerra però en democràcia plena, amb el control dels mitjans de producció i reproducció per les classes populars a una ciutat ocupada sota la repressió, sense cap vestigi democràtic que imposava el vell ordre d'explotació al treball i a la vida, que imposava la llengua de l'ocupant, la religió de l'ocupant, la cultura de l'ocupant... va ser terrorífic. Costa d'imaginar com pots sobreviure, igual que costa d'imaginar la fortalesa i el coratge dels homes i les dones que des del primer dia a la muntanya o a la ciutat començaren a lluitar per derrocar la Dictadura.

L'abolició de la Constitució i de les lleis de la República -que mai més seran restituïdes, ni amb el final de la Dictadura- i el no retorn a la restauració monàrquica -si més no fins la mort del dictador- fan que el nou règim, inspirat en la força de l'exèrcit i en el feixisme propi i adquirit dels seus aliats (els estats alemany i italià), plantegés la necessitat d'organització de l'Estat. En aquests anys hi ha dues característiques de la Dictadura que ens ajuden a entendre la seva concepció del règim local: la necessitat d'instituir-se durant la guerra, pren un nou caire quan finalitza proclamant-se instituïda en un Estat devastat per la guerra (i a les portes de la segona Guerra Mundial), però amb la ferma voluntat de no restituir, ni reconèixer res que provingui de la República per exaltar la singularitat, l'excel·lència, l'espanyolitat d'una Dictadura que es sap tocada per la mà de Déu; l'absència de qualsevol vestigi democràtic i l'obsessió extrema pel control i el centralisme fa impossible per una banda el diàleg democràcia⁵⁸⁸ - territori i per l'altra el sorgiment de legislació que no emani estrictament del tronc del cap de l'Estat; per tant el règim local serà subordinat a les lleis fonamentals de l'Estat.

La concepció de règim local encaixa com la resta d'aparells de l'Estat en els seus objectius: el control i l'obtenció de rendiments polítics i econòmics. Així l'Ajuntament seria -més que mai- una delegació subordinada (a la Diputació provincial, al Govern civil, al Govern militar...) de la governació de l'Estat. D'ençà de 1938 hi va haver diferents intents no reeixits d'abordar l'organització territorial de l'Estat, però s'hagué d'esperar a la llei de 17 de juliol de 1942 de creació de les Corts espanyoles per disposar d'un marc referencial. La primera Llei de Bases de Règim Local va arribar el 1945. La Llei en plena concordança amb la concepció de l'Estat de la Dictadura, desplega un règim local: autoritari (amb una jerarquia perfectament definida que va des del cap de l'Estat – que pot dissoldre ajuntaments i diputacions- a la darrera baula, l'ajuntament); controlador (alcaldes i regidors dels municipis de més de 10.000 habitants nomenats pel ministre de governació, la resta nomenats pel governador civil, incloent els alcaldes pedanis i els alcaldes de barri); repressor (no sols entre els possibles dissidents sinó entre els afins, així una de les funcions del governador civil serà la vigilància dels alcaldes i regidors); rendible política i econòmicament (s'endega un seguit de mecanismes que produeixin ingressos, mitjançant l'actuació de l'Estat com a comissionista o gestor de serveis que en alguns casos -de forma volgutament enganyosa- l'Estat anomena municipalitzacions

⁵⁸⁸ El concepte de participació corporativa del feixisme no sols és aliè, sinó contrari a la democràcia.

quan el que fa és institucionalitzar la corrupció); uniformador (no distingeix cap tipologia municipal, ni per grandària -a excepció de la designació i nombre de regidors entre els municipis de més i de menys de 10.000 habitants-, ni per tipologia municipal, ni per situació, ni per producció... és un tractament estandarditzat que vol potenciar única i exclusivament un sol sentit de pertinença a una causa superior: a l'Estat espanyol).

La llei de 1945 és la llei del règim local de l'Estat, serà articulada (1950), reformada (1953), refosa (1955), però substanciarà l'organització política territorial fins les acaballes de la Dictadura i -lamentablement – més enllà, serveixi com exemple la sentència del Tribunal Constitucional de l'any 1981 a favor dels demandants contra alguns aspectes de la llei, encara vigents.

En aquest marc, no és estrany que l'atenció que la ciutat de Barcelona necessitava (per la seva grandària, el creixement, la urbanització, la capitalitat industrial i mercantil...) no arribés fins els anys 60 amb el Decret 1166/1960 de 15 de juny que establí un règim especial per a la ciutat. Aquest Decret no sols és important perquè els seus antecedents són llunyans sinó perquè va estar vigent fins l'aprovació de la Llei 22/1998, de 30 de desembre, de la Carta Municipal de Barcelona, vint anys després de la formació del règim del 78 i de l'anomenada transició democràtica.

La promoció del Decret 1166/1960 pel Ministeri de Governació va anar precedida d'un seguit d'ajustaments en la legislació de règim local de l'Estat, que no permetia excepcions. En conseqüència en el seu redactat es troben continues referències a la no excepcionalitat del Decret, justificant el seu encaix en el marc normatiu de l'Estat, especificant que el Decret s'enquadra en els principis del *Movimiento*, que és una *solución española* o que compleix el criteri *uniformista de nuestro régimen local*. El Decret no fa un tractament de la ciutat com a tal sinó que la tracta com un òrgan administratiu de l'Estat, no fa cap referència a les necessitats de les persones, a la pobresa, al barraquisme,... Tampoc fa cap referència a Catalunya en un intent prodigiós de vincular directament la ciutat a l'Estat, ignorant el territori, el país. Volem indicar que hi ha tres temes -si més no sobre el paper- que poden suposar una aproximació a la realitat de la ciutat: la creació de les Junes Municipals de Districte per administrar un conglomerat urbà que es desborda; el reconeixement que la urbanització a depassat els límits físics de la ciutat, que comportarà més endavant la cerca d'alternatives -centralitzades- com l'àrea metropolitana; la necessitat, davant el desori de decisions inconnexes, de realitzar plans

generals de ciutat. El Decret ha de fer front a una ciutat amb problemes del segle XX i ho ha de fer en el marc normatiu del règim local de la Dictadura cosa que impossibilita dur-lo a terme.

Com ja hem dit, el decret va ser vigent fins al 1998 – 23 anys després de la mort del dictador- però les lleis que havien d'aixoplugar el nou règim especial de Barcelona també van elaborar-se força després de la mort del dictador: la llei espanyola de règim local és de l'any 1985 i la llei municipal catalana de l'any 1987.

A partir dels anys 60, el moviment obrer, el moviment estudiantil, el moviment veïnal, en general el moviment antifranquista va incrementar la seva força. Es revitalitzen i es transformen les organitzacions d'esquerres i en sorgeixen de noves, es formen organitzacions que defensen la lluita armada,... Són tantes les lluites contra la Dictadura que aquesta tot i mantenir la repressió comença a manifestar la seva impotència per fer-hi front. Alhora, mentre creix el moviment popular que lluita per la recuperació de les llibertats, augmenta la solidaritat internacional. La Dictadura mor cada dia una mica i no serveix ni als interessos del capital que la sostenia, fins que amb la mort del dictador s'esdevé la possibilitat de construir una societat democràtica.

5.3.4. De 1975 a l'1 d'octubre de 2017

El dictador mor al llit i la dictadura mor al carrer. Aquesta sentència que pot semblar una obvietat no ho és perquè hi ha un relat oficial que explica el final de la Dictadura per la mort del dictador i pel sorgiment d'elements demòcrates entre les files i filies de la Dictadura. No entrarem a especular si la Dictadura tenia més opcions de continuïtat el 1975 que la de cercar una mutació cap a una monarquia, suposadament democràtica, vist el grau de mobilització popular i la situació política general dins i fora de les fronteres de l'Estat, però sí que sembla força evident que sense una part important de la població mobilitzada l'anomenada transició, encara hauria transitat menys. Tampoc especulem si era possible no optar per la transició i forçar la ruptura, com bona part de les forces polítiques d'esquerres defensaven abans d'incorporar-se al sistema.

Una característica pròpia de la mobilització popular contra la Dictadura és l'associació que es feia entre l'assoliment de les millores laborals, socials, estudiantils,... amb les

reivindicacions democràtiques de llibertat sindical, llibertat política, llibertat d'expressió,... i amb el canvi de règim. No es concebien les millores, ni les llibertats, ni els drets, sense canviar el model de societat, sense el final de la Dictadura. Aquesta dualitat de la lluita comportava més associacions i així, la lluita pels ajuntaments democràtics era una lluita contra els ajuntaments franquistes i per les llibertats que depassava en molt el concepte estricte de poder elegir els regidors municipals.

A fi de segellar el pacte del 78 i donar continuïtat a l'aparell de l'Estat, era necessari no sols un marc constitucional continuista que garantís i preservés els aparells fonamentals de l'Estat (exèrcit, judicatura...) sinó també la preservació de l'organització territorial amb els mínims trasbalsos possibles: preservant l'estructura municipal i provincial, ajustant al màxim les comunitats autònomes a les regions i als interessos de l'estructura territorial de l'Estat. Finalment, era imprescindible reorientar l'esperit i els objectius de la mobilització popular. D'entre les estratègies per portar a terme la reorientació volem assenyalar:

- Separar la lluita per la democràcia de la lluita per les reivindicacions laborals, socials, estudiantils... d'aquesta manera es dificultava qüestionar el model de societat. Alhora, s'associava la lluita per la democràcia a l'elecció de càrrecs per algunes de les institucions de l'Estat (corts, parlaments autonòmics i ajuntaments), cercant una identificació entre democràcia i institució. L'efecte de democratitzar les institucions era extensible al conjunt institucional de l'Estat, incloses les institucions que es mantenien -i s'han mantingut- al marge de tot exercici electoral i força vegades de tot control mínimament democràtic. Per completar aquest disseny s'havien de redefinir drets i llibertats i adaptar-les al nou encaix polític-constitucional.
- Eludir qualsevol procés constituent popular que sortint de quaranta anys d'una dictadura proclamada mitjançant un cop d'estat militar, hauria estat una opció. L'altra opció hauria estat recuperar les lleis i la institucionalització anteriors al cop d'estat. Però un procés constituent amb una implicació popular segur que hauria aprofundit en la democràcia i hauria exigit una depuració de responsabilitats per tots els crims comesos. I recuperar la institucionalització republicana impedia la successió del dictador pel rei. Ambdues opcions no garantien la continuïtat de l'aparell de l'Estat. Una de les conseqüències de no fer

un procés constituent i de no reconèixer la República fou que les lleis vigents eren les franquistes; algunes perdurant força anys després del final de la dictadura i altres inspiraran les noves lleis.⁵⁸⁹ Serveixi com a recordatori que la Carta Municipal de Barcelona s'aprova el 1998, i que fins aleshores està vigent el règim especial per a la ciutat de 1960. Així es legitimava la Dictadura, amb conseqüències que arriben fins l'actualitat i s'intentava esborrar la República de la història.

Per fer possible aquestes estratègies, era imprescindible escenificar el pacte entre l'oposició democràtica al franquisme i el franquisme. És possible que aquest pacte fos convenient a les formacions de dretes de l'oposició, però no es pot justificar com partits com el PSOE - PSC i el PCE – PSUC (que tenien la confiança de la classe treballadora)⁵⁹⁰ s'hi incorporaren, i encara és més injustificable que en el transcurs d'aquests més de quaranta anys, no s'hagi aprofitat cap conjuntura per introduir alguns elements de ruptura.

En aquesta construcció del continuisme era evident, des de la perspectiva de l'Estat espanyol, que el que s'escapava més al seu control i d'on podien sorgir propostes menys convenientes era dels municipis. Per això les eleccions municipals van ser el 3 d'abril de 1979, després del referèndum del 6 de desembre de 1978 que ratificava la Constitució espanyola, de les eleccions generals de l'1 de març de 1979, després d'haver articulat els estatuts d'autonomia. El de Catalunya el sancionaria el rei el 18 de desembre de 1979.

Catalunya, seguint la tradició de temps pretèrits, tenia un comportament electoral diferent de la resta de territoris de l'Estat així, les forces democràtiques eren majoria (però en una proporció major) i integraven un component de forces autonomistes important. Les primeres eleccions municipals a Barcelona les guanya el PSC-PSOE que reforçat pel PSUC i altres forces no provinents del franquisme van formar govern. Cal indicar que mentre en l'àmbit estatal aquests partits havien signat el pacte del 78 i el model d'Estat constitucional i territorial, durant la campanya electoral defensaven postulats contraris,

⁵⁸⁹ Actualment, la pàgina web del BOE inclou per a cada llei, un apartat d'anàlisi que incorpora les referències anterior a la llei. En aquest apartat es troben les referències a les lleis franquistes, inclús referències a lleis del segle dinou, però no hem estat capaços de trobar cap referència a lleis republicanes.

⁵⁹⁰ En les eleccions generals espanyoles de 1977, les forces democràtiques van obtenir més vots però no més escons que les provinents del franquisme; en les eleccions espanyoles de 1979 aquestes forces democràtiques van tornar a obtenir més vots (amb un increment notable) però no més escons i en les eleccions de 1982 les forces democràtiques van obtenir una altra vegada més vots i aquesta vegada més escons, amb una majoria absoluta aclaparadora del PSOE amb 202 escons dels 350 que el van portar a governar.

com la supressió de les províncies o la recuperació de lleis republicanes. Així, a la confusió del moment s'afegeix la diferència entre les propostes d'Estat, de Catalunya i de Barcelona, a la qual se sumaria la confusió per l'incompliment -avui ja naturalitzat- dels programes electorals. Tot i així, més enllà de les diferències que sustentaven els programes, hi havia una alineació dels partits que havien decidit formar part del sistema (de l'Estat), com s'ha evidenciat repetidament durant tots aquests anys.

En el context d'aquestes primers eleccions municipals, hi ha un seguit de grups i candidatures⁵⁹¹ que es mantenen contràries al pacte del 78 i defensen una ruptura democràtica i un projecte democràtic i social força més progressista que basculen entre distintes ideologies (socialistes, comunistes, anarquistes) i diferents àmbits d'actuació (estatal, nacional, municipal) i que proposen des de l'aprofitament dels elements democràtics per provocar la ruptura, fins l'enderrocament del règim. Tot i ser minoritàries i algunes d'elles reprimides amb severitat, actualment és possible rastrejar la seva herència en un ventall d'organitzacions, algunes amb representació parlamentària i/o municipal, però sobretot presents en organitzacions veïnals, ateneus i lluites populars. És una herència volgudament abandonada pel sistema i per la seva institucionalització, però algunes d'aquelles propostes tindrien sentit actualment i podrien aportar idees per als debats vers la construcció d'un model diferent de societat, de ciutat.

No obstant en general, entre les forces que han acceptat el marc sistèmic,⁵⁹² es transmet el missatge a la ciutadania que les eleccions municipals són sinònim de democràcia municipal, unes per convenciment, altres per conveniència i altres perquè sinó se'ls fa impossible de justificar el seu posicionament. I aquest missatge comporta implícitament i explícita l'acceptació d'un concepte de democràcia reduït, quasi bé, a les conteses electorals i a la naturalització del model territorial, nacional i municipal. Així, l'organització de la ciutat en districtes primer, i el seu posterior assentament com ens administratius, separant territori i democràcia consolida, sota el règim del 78, el model municipal castellà (dels darrers tres segles), heretat del franquisme i caracteritzat pel

⁵⁹¹ Arreu de l'Estat sorgeixen candidatures municipals a l'entorn d'assemblees veïnals o d'organitzacions d'esquerres (Lliga Comunista, Lliga Comunista Revolucionària, Partit Socialista d'Alliberament Nacional, Moviment Comunista de Catalunya, Partit del Treball d'Espanya, Bandera Roja...). També sorgeixen grups llibertaris (a l'entorn de la CNT) que mantenen posicions diferenciades respecte a les eleccions municipals, començant per qüestionar-se llur participació.

⁵⁹² Tant les provinents del franquisme, com les nacionalistes de dretes (catalanes i basques), com els grans partits d'esquerra PSOE-PSC i PCE – PSUC.

centralisme i per la pèrdua continuada d'autonomia municipal en favor d'administracions supramunicipals (provincials, autonòmiques, estatals). La vigència actual d'aquest model (que ni les lleis de règim local, ni els estatuts d'autonomia han modificat) és la prova de la seva pervivència.

En els treballs i debats de finals dels anys 70 i principis del 80 del segle passat, sobre descentralització, desconcentració i participació, en el si de la institució municipal i en el seu entorn i en el si del moviment veïnal -en part representat per la FAVB-, es pot observar una deriva en prioritzar arguments, suposadament de caràcter tècnic i administratiu, en la definició dels deu districtes de 1984, reduint la democràcia a la participació electoral i a la participació mitjançant els canals institucionals. Per tant, deixant de banda la democràcia directa -que requeriria entre altres unitats territorials més petites, per tant una divisió territorial d'acord als barris, que quan es faci l'any 2006, serà despullada de tota autonomia- i deixant de banda tota incidència democràtica en el control polític dels serveis públics, en el control del compliment dels programes electorals i inclús en el control del seguiment dels acords municipals.

Un dels arguments que s'esgrimeix per endegar la divisió territorial de la ciutat que conclourà el 1984 és que des de 1949 la ciutat havia experimentat canvis transcendents. Aquest mateix argument es podria aplicar avui, ja que de 1984 fins al 2023 la ciutat també ha experimentat canvis transcendents. El debat de l'organització territorial de la ciutat és un dels debats clau del model de ciutat, un debat clau per determinar una ciutat democràtica al servei de les persones o una ciutat baula de l'Estat al servei del mercat.

Aquests treballs i debats queden postergats quan s'entra en la construcció de la ciutat olímpica que ocuparà tres mandats municipals (1983-1995) i que determinarà primer un model de ciutat i després generarà una marca de ciutat. La història de la Barcelona contemporània és indescindible de la història de la incidència dels grans esdeveniments a la ciutat (les exposicions internacionals de 1888 i 1929 en són un precedent).

Barcelona era una ciutat grisa, vençuda com a ciutat republicana, vençuda com a capital de Catalunya, vençuda com a ciutat bressol i referent de la lluita obrera. Grisa i vençuda, però mai sotmesa, mai mesella, sempre resistent. Els quaranta anys de dictadura van intentar acabar amb el seu esperit republicà, catalanista i rebel, però no ho van aconseguir. Tot i així, la ciutat necessitava un canvi radical. Un canvi que posés la ciutat al servei de

les necessitats dels ciutadans, amb una reorganització territorial que ho fes possible i una implantació democràtica que decidís com fer-ho.

El govern municipal va optar per un canvi diferent cercant l'empata d'un gran esdeveniment; conscients que el peatge per aconseguir els recursos i les complicitats necessaris per fer-lo possible era construir un model de ciutat que satisfés les pretensions polítiques i econòmiques dels promotors i inversors. La formació de la ciutat olímpica va construir una escenografia de color -en les parts afectades de la ciutat-, sobre el gris de la dictadura; va destruir barris pobres i va desplaçar la seva població; va permetre l'entrada de capital privat a les iniciatives públiques; va oferir una visió a la pròpia ciutadania i al món d'una ciutat oberta, democràtica i amb això normalitzava l'anomenada transició com un model d'èxit, l'Estat espanyol com un Estat plenament democràtic i el rei Juan Carlos I com a líder d'aquest procés. I això ho feia amb l'estreta col·laboració d'un govern del PSOE a Madrid (Felipe González), un govern de CiU a Catalunya (Jordi Pujol) i un govern de del PSC -amb el suport d'IC- a Barcelona (Pasqual Maragall).

Aquesta opció olímpica del govern municipal anava associada al desplaçament dels temes socials, territorials i democràtics a un segon terme del qual mai més haurien de sortir. No és compatible la construcció d'un model mercantilitzat de ciutat amb la descentralització, desconcentració i democratització de la ciutat. Però la realització de les olimpíades a la ciutat no va ser suficient per construir el model de ciutat -complex-, sobretot de ciutat post-olímpica, i per tant s'havia de reforçar el model ideològicament i estructuralment, arbitrànt un seguit d'instruments que el fessin viable, entre els quals destacarem el Pla Estratègic i Social Barcelona 2000 i la Carta Municipal de Barcelona. El Pla estratègic cobria la determinació de continuar amb l'entrada de capital privat en l'àmbit públic i la Carta Municipal cobria la vessant de marcar els objectius i limitacions polítiques de la ciutat.

Arribats a aquest punt, cal fer un parèntesi i revisar breument la Carta Municipal de Barcelona ja que hauria de ser la llei més important de la ciutat, aquella que fos la referència per a la ciutadania i que en realitat és un text banal que no aporta cap millora ni en termes democràtics, ni en termes territorials, ignorat per la ciutadania i pels successius governs municipals. Sotmesa a la legislació estatal i autonòmica, el caràcter de llei ja marca unes limitacions prou importants, limitacions a les quals es suma la manca d'interès polític per tal que sigui una altra cosa, com avala la seva llarga tramitació, la

seva tímida aplicació i la seva nul·la renovació. Cal recordar que la Carta constava als programes electorals de 1979, que es va aprovar a Barcelona el 1998 i a Madrid el 2006 i, que des del 2006 no ha estat modificada -amb l'excepció de les adaptacions a la legislació de rang superior-. D'haver-hi hagut un procés constituent democràtic, la Carta podia haver estat la constitució de la ciutat, d'haver-hi hagut voluntat política la Carta hauria estat el marc adient per endegar un debat ciutadà sobre l'organització territorial i democràtica de la ciutat o, si més no, sotmetre els resultats de la seva elaboració, al marge de la ciutadania, a referèndum. La Carta Municipal va segellar la renúncia a l'autonomia municipal que la ciutat va anar perdent al llarg dels anys i, que amb l'excepció d'alguns breus períodes, encara no ha recuperat.

La Carta es defineix pel seu contingut, però també pel seu procés d'elaboració, d'aprovació i pel seu desplegament. A manca d'una pressió popular avalada en mobilitzacions a favor d'un procés democràtic en l'elaboració de la Carta que la portés als barris i que l'aprovés en un referèndum, la carta no podia ser res més del que va ser i del que és: una llei que recull el que altres lleis de rang superior de règim local, electoral o financer expliciten sobre les funcions i competències del municipi, amb alguns instruments específics que serveixen al govern municipal per desenvolupar les seves funcions com a darrera baula de l'aparell administratiu – territorial de l'Estat, en aquest cas d'una ciutat gran. El llarg període de tramitació de la Carta reflecteix un cert desinterès polític no exempt de diferents visions institucionals (Generalitat de Catalunya– Ajuntament de Barcelona) sobre el paper de la Carta (i de la ciutat de Barcelona) i unes retallades immenses que redueixen un setanta per cent el seu articulat. Retallades que responen a canvis de conjuntura política i d'equilibris de força, però també retallades de més calat polític ja que tot i que el pacte d'Estat esdevé el 1978, es consolida amb els anys i necessita assentar-se i reconèixer-se a si mateix, mitjançant l'assentament de tots els aparells de l'Estat, inclòs el municipal. Necessita exercitar, mesurar, calibrar la col·laboració entre les forces sistèmiques que venen del franquisme i les que s'incorporen al sistema des l'anomenada oposició democràtica. En aquesta lògica, les primeres versions de la Carta contenien més elements democràtics i de foment d'autonomia municipal que amb el pas dels anys es van anar retallant.

Que la paraula “democràcia” no figuri cap vegada en el text de la Carta és descriptiu, però no determinant. Per un costat, indica una absència perquè es considera que la democràcia

s'ha assolit i la seva apel·lació no és adient, i per un altre costat, pot ser que es vulgui substituir el concepte (i la paraula) democràcia per participació, o potser per ambdues qüestions alhora. El mateix passa amb el tractament territorial, la minimització de la presència dels barris, la definició dels districtes com els òrgans que governen aquests territoris i no dels territoris, o la separació a partir del 2002 de les normes reguladores dels districtes i de participació ciutadana que fins aleshores havien estat una, en dos reglaments, separant convenientment territori i democràcia. Aquestes modificacions, aparentment innocents o fruit d'una determinada modernitat, acompanyen la naturalització, la normalització d'un model administratiu de la ciutat, allunyat de la ciutadania i força vegades contra els seus interessos. Buidar de contingut un concepte, canviar el seu significat o substituir-lo en funció dels interessos del poder, són possibilitats que sempre han estat presents en la política, però el que ha canviat en els darrers anys és la velocitat amb què es poden portar a terme (conseqüència de l'impacte i del control tecnològic social); també han canviat els subjectes que els poden dur a la pràctica, si bé abans estaven identificats en les elits del poder, la integració al sistema de partits que s'autodenomina d'esquerres ha estat aquesta prerrogativa fruit, bàsicament, de l'abandonament per part seva del reconeixement d'una societat de classes i de l'assumpció de la política com un escenari on administrar el sistema, no una eina d'incidència per canviar-lo.

Fet el parèntesi per comentar com la Carta Municipal col·labora en la construcció del model de ciutat, cal continuar assenyalant que inclús abans de la seva aprovació, l'any 1996 Pasqual Maragall planteja a l'Ajuntament la proposta del Fòrum de les Cultures 2004. No sols hi ha una aposta decidida de construir la ciutat a partir de grans esdeveniments sinó que l'aposta va més enllà. La idea no és vendre els atractius de la ciutat, mercantilitzar part del patrimoni comú en benefici de determinades empreses i interessos sinó vendre la ciutat com atractiu, convertir la ciutat en producte, en marca. Aquesta idea implica un grau més gran de desposseïció vers el patrimoni comú per part de la ciutadania, però també implica donar les claus de la ciutat a grans especuladors que inverteixin -sempre en benefici propi- per fer-ho possible. En aquesta opció de model de ciutat, la democràcia, el territori, els drets i les necessitats de la ciutadania passen a un nivell de manteniment de mínims per evitar, en mesura del possible, el conflicte, el conflicte gens convenient a la imatge que es vol donar de la ciutat. No és balder que en

aquests anys el concepte de ciutat es converteixi en un ens, un ens al qual la ciutadania deu servitud, com diu la pròpia Carta Municipal. En aquest sentit, el Fòrum de les Cultures 2004, a part de ser acompanyat per una gran operació urbanística, que complementa la dels jocs olímpics i que en l'actualitat encara no s'ha resolt del tot, pretén dos objectius de caràcter estratègic:

- Nodrir la marca Barcelona d'un component cultural, modern, social, inclús progressista, en contrast amb les alternatives bel·licistes i que presenten una versió del capitalisme més salvatge.
- Posicionar la ciutat com un ens operatiu en el tauler de la globalització, per sobre de la nació⁵⁹³ i com element destacat de l'aparell de l'Estat.

Però la Barcelona de 2004, no era la Barcelona de 1992. La ciutadania havia experimentat en primera línia el cost dels grans esdeveniments. El Fòrum va comptar amb una oposició de moviments veïnals, moviments socials i de col·lectius de joves (que ja no venien del antifranquisme) i aportaven noves formes de reflexió i de lluita; en aquests moviments crítics amb el Fòrum se sumaren persones significatives de l'escena internacional de l'àmbit dels moviments socials, universitari, sindical... i també s'hi va sumar un escepticisme general per part de la ciutadania. Conforme s'aproximava la data d'inici del Fòrum i s'anava concretant el programa, s'anaven ampliant les veus contràries. Les eleccions municipals de 2003 havien comportat la constitució d'un govern tripartit PSC (Joan Clos), ERC (Jordi Portabella) i ICV-EUiA (Imma Mayol) que estava força alineat amb el govern de la Generalitat format també per un tripartit amb la mateixa composició partidària i el del govern de l'Estat format pel PSOE. Aquesta composició política en els governs no va ser sensible a afavorir canvis en el Fòrum, ni tan sols a acceptar les propostes de la FAVB d'obrir els debats del Fòrum a la ciutat i apropar-los a la ciutadania, confirmant la separació entre govern municipal i ciutat – ciutadania. En termes de democràcia i territori, el Fòrum no va representar cap avenç, ans al contrari, va aprofundir la diferència entre la concepció de marca de la ciutat ens i la ciutat del veïnat, va

⁵⁹³ Tant entre els temes a tractar en el Fòrum 2004, com en les declaracions, l'afer nacional (català) no era vist com un assumpte de modernitat i cosmopolitisme, principalment des de la perspectiva dels que defensen l'Estat-nació i el seu paper en la globalització, en les diferents versions de més a menys cruenta.

aprofundir en la dissociació entre el concepte municipal de les institucions (Ajuntament, Generalitat i Estat) i la vida quotidiana de la ciutadania.

En paral·lel al Fòrum i aprofitant l'alienació política s'emprenen una sèrie d'iniciatives en diferents sentits: per una banda la Generalitat impulsa la Llei 2/2004, de 4 de juny, de millora dels barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial, per una altra l'Ajuntament que venia d'aprovar l'ordenança per fomentar i garantir la convivència ciutadana a l'espai públic de Barcelona, el 22 de desembre de 2006 aprova la divisió - encara vigent- de Barcelona en 73 barris. En aquest marc de teixir un nou patró polític, el 18 de juny de 2006 s'aprovà per referèndum el nou Estatut d'Autonomia de Catalunya que, en un gest poc habitual, és sostingut des del govern municipal de Barcelona i en el qual es diposita la confiança per a millorar la posició de la ciutat de Barcelona. D'aquesta descàrrega normativa se'n pot treure, per una banda l'intent d'adaptar les normes al model de ciutat i per l'altra fer un pas endavant en la política autonomista, que després de vint-i-tres anys de ser liderada per CiU, passava a estar liderada per un tripartit d'esquerres.

La divisió de la ciutat en 73 barris, feta al marge del moviment veïnal, tot i que amb posterioritat es desenvoluparà una reglamentació específica, no va representar cap avenç en termes de democratització, descentralització i desconcentració. Els barris no tindran cap capacitat electoral ni democràtica en la presa de decisions i en els òrgans creats - sempre de caràcter consultiu- encara tindran menys competències que els districtes i hi estaran sotmesos.

L'Estatut també s'elabora al marge de la ciutadania, pels canals polítics i parlamentaris, però comportà un major debat ciutadà i en la seva gestació i tramitació ja es mostraren desacords notables que potser foren una de les causes que en el referèndum del 18 de juny de 2006 es registrés una abstenció del 51,1% del cens electoral. Davant de la reacció de l'Estat espanyol i de la institucionalització catalana, s'inicia un procés de democràcia popular, al marge dels canals oficials, i així el 9 de novembre de 2009 a Arenys de Munt es fa la primera consulta per la independència de Catalunya que culminarà en el referèndum de 9 de novembre de 2014 en el qual varen participar 2.344.828 persones⁵⁹⁴ de les quals 1.897.274 van votar a favor de la independència (una xifra força similar als vots favorables a l'Estatut al 2006, 1.899.897, aquesta vegada però, sense cap

⁵⁹⁴ Recordar que en el referèndum podien votar els majors de 16 anys.

reconeixement legal). El procés democràtic referendari per la independència, entre els anys 2009 i 2014, aporta tres elements a considerar, a més de l'objectiu propi: és un procés democràtic que tracta un tema de país, però es desenvolupa en i des del territori (municipis, barris); és un procés democràtic que es realitza al marge del sistema i aconsegueix implicar una part important de la ciutadania; és un procés democràtic que qüestiona el lideratge autonomista de la dreta i dels tripartits. Aquests elements, en els següents anys, crearan confluències amb altres moviments i són l'origen d'una mobilització que conduirà a l'1 d'octubre de 2017.

El text de l'Estatut del 2006, pel que fa als temes municipals, incorpora més competències que l'Estatut de 1979, però no hi ha cap trencament amb la concepció municipal reglada en les lleis espanyoles i catalanes de règim local, ni cap avenç quant a la concepció municipal excessivament dependent d'institucions supramunicipals. El municipi continua sent tractat com un ens administratiu, uniforme, que forma part del sistema institucional de la Generalitat i que té la mateixa concepció que es troba en la Constitució espanyola. L'única aportació substancial en l'àmbit territorial serà la proposta d'organitzar el territori català segons les vegueries que vindran a substituir les províncies i que serà impugnada amb les sentències del 2010. Quant al tractament de la democràcia, el reconeixement de la democràcia pactada el 78 i de la càrrega legal que s'havia anat desenvolupant durant aquests anys per l'Estat, conjuntament amb l'objectiu autonomista de l'Estatut, limitava les referències bàsicament als processos electorals que en no disposar d'una llei electoral catalana, feien referència a l'espanyola (LOREC). Les altres referències a l'entorn de democràcia es situen en l'àmbit de les consultes, enquestes... no referendàries que s'aixopluguen en l'article 149.1.32 de la Constitució espanyola i en la LOREC, no hi ha cap aportació transcendent.

Partint de l'anàlisi del text estatuari de 2006, encara sorprèn més l'agressivitat amb què va reaccionar l'Estat espanyol, abans, durant i, sobretot, després de l'aprovació de l'Estatut. L'Estat espanyol, més enllà de la defensa de la seva concepció d'estat – nació i per tant de la negativa al reconeixement que Catalunya és una nació; en l'articulat, en el preàmbul, o arreu, va veure la possibilitat d'articular una campanya política per consolidar l'Estat, en una conjuntura de retallades econòmiques i socials a les classes populars – que s'ampliaven amb l'empobriment general de la majoria de la societat-. En

aquest sentit s'han de situar les recollides de signatures,⁵⁹⁵ la presentació de recursos d'inconstitucionalitat contra el text de l'Estatut i l'activació de l'aparell judicial i policial contra la dissidència. Possiblement, el que no va preveure l'aparell de l'Estat i els dos partits PP i PSOE que el sustenten fonamentalment, era la reacció popular del poble de Catalunya que canviaria la política catalana i espanyola, a partir d'aquest moment.

L'Ajuntament de Barcelona, que excepcionalment de 2011 a 2015 estava governat per la dreta autonomista (CiU), mantingué i potser va agreujar, la línia dels governs municipals anteriors de situar la institució al marge de la realitat de la ciutat. Així, en aquesta situació, el 17 de desembre de 2010, s'aprova "El Pacte entre Barcelona i tu. Carta de ciutadania. Carta de drets i deures de Barcelona" on s'articula un pacte entre un ens (ciutat) i tu (ciutadania), per tant, aprofundint en el concepte que la ciutat no és la ciutadania sinó un ens administratiu que governa la ciutadania i que determina els seus drets i deures, mitjançant un pacte inexistent, ja que una de les parts, la ciutadania, no intervé en res. Aquesta política municipal és una expressió més de la manifesta voluntat d'estar al marge de les mobilitzacions i dels temes que es posen, no sobre la taula sinó sobre la realitat del carrer. Per situar el context que tradicionalment és tractat de forma interessada, diferenciadament:

- Del 13 de setembre de 2009 al 9 de novembre de 2014, per centenars de pobles i barris es desenvolupen les consultes sobre la independència de Catalunya. En paral·lel, s'assoleixen mobilitzacions importants com serà la manifestació "Som una nació. Nosaltres decidim" del 10 de juliol de 2010 o les manifestacions massives de l'11 de setembre, per la diada nacional de Catalunya d'aquests anys.
- D'ençà del 2008 sorgeix un moviment contra les retallades que donarà lloc a la creació d'organitzacions (PAH, el 2009), a mobilitzacions sectorials (com la vaga estudiantil del 30 de març de 2011 contra el Pla Bolonya) i a vagues generals com la del 14 de novembre de 2012.

⁵⁹⁵ El 31 de gener de 2006, el PP comença la recollida de signatures amb la pregunta: "Considera convenient que Espanya continuï sent una única nació en què tots els ciutadans siguin iguals en drets i obligacions, així com en l'accés a les prestacions públiques?" Aquesta campanya va recollir 4.000.000 de signatures que es van presentar al Congrés dels diputats el 25 d'abril de 2006.

- Arran de les primaveres àrabs del 2011, a Barcelona es desenvoluparà un moviment (15M, indignats...) que ocuparà la plaça de Catalunya i que convocarà grans mobilitzacions com “encerquem el Parlament” del 15 de juny de 2011.

Què tenen en comú aquests moviments? Possiblement una obvietat és que hi ha un conjunt de persones que participen en tots tres, tot i que segur que n’hi ha que participen en dos o en un ja que recullen ventalls reivindicatius i ideològics força amplis i també bases socials força diferenciades. Però més enllà d’això tenen unes causes i unes reivindicacions comunes que a l’objecte del treball destaquem en el fet que:

- Identifiquen com a causant de llurs reivindicacions l’Estat, com a tal o com la generació del mal govern, reivindicant la democràcia sigui per un referèndum per la independència, sigui mitjançant la reivindicació de drets socials i laborals, sigui a través de la reivindicació de democràcia real. Una de les conseqüències serà la recuperació de la democràcia directa, de l’assemblearisme que deixarà petjada més enllà del que durí la mobilització.
- Recuperen una base territorial de proximitat. L’independentisme, des dels seus inicis, es desenvolupa als pobles i als barris, el 15M neix al centre de la ciutat però es replega als barris i la PAH s’organitza territorialment. Així es dona una confluència territorial, un enfortiment de les organitzacions veïnals i socials i el sorgiment de noves organitzacions que perduraran més enllà de la mobilització, en els barris i els pobles.

En paral·lel, el sistema continua replegant-se en la defensa de l’Estat, però a desgrat seu les lluites incideixen en el seu desenvolupament, i així, en les eleccions europees de 25 de maig de 2014, Podemos, nou partit polític (que s’autoreconeix fill del moviment 15M) obté representació. Aquest fet animarà la conformació de candidatures per a les municipals del 24 de maig de 2015 en què obtindran uns resultats notables, entre altres, les alcaldies de Barcelona i Madrid i que posteriorment, el 20 de desembre de 2015, en les eleccions generals espanyoles, tot i tornar a guanyar-les el PP, obtindran més de tres milions de vots i 42 escons; quatre anys després van obtenir pitjors resultats però amb el triomf electoral del PSOE, entrarà a formar part del govern de l’Estat. Mentrestant, el rei Juan Carlos I havia abdicat el 2 de juny de 2014 a favor del seu fill Felipe VI. A Catalunya, en les eleccions municipals de 2015, a més de l’assoliment de l’alcaldia de Barcelona per

part de BeC, entrava al consistori per primera vegada la CUP amb tres regidores i arreu del país s'assolia una representació municipal de candidatures de caràcter popular i municipalista, sense precedents: només la CUP, obtindria 372 regidors (7,12% de vots) i ICV-EUiA – candidatura que englobava a BeC- 358 regidors (11,78% de vots). A les eleccions autonòmiques de 2015 al Parlament es conformaria una majoria independentista a la qual JxSí aportaria 62 diputats (1.628.714 vots) i la CUP 10 diputats (337.794 vots); tot i la seva aportació minoritària la CUP es revelaria imprescindible per avançar en la convocatòria del referèndum i la proclamació de la república.

La configuració del nou govern municipal a la ciutat de Barcelona, sorgit de les eleccions de de 2015 té algunes similituds amb els primers governs municipals electes. En primer lloc, està avalat per una expectativa de canvi de part dels moviments socials que identifiquen l'entrada a la institució com un triomf dels moviments i albiren la seva democratització. Aquesta interpretació afegeix una càrrega a la candidatura que en entrar a la institució desmobilitza part del moviment que confia en el seu mandat. BeC a l'empara d'alguns antecedents en els moviments socials, d'un discurs més proper a la ciutadania, d'un programa amb propostes progressistes i dels escarafalls de la dreta que provoca la constitució del seu govern, té la possibilitat de trasbalsar la institució. En segon lloc, el govern de BeC estarà apuntalat pel PSC que durant el primer mandat (2015-2019) governarà alguns mesos i durant el segon mandat (2019-2023) participarà en el govern de forma estable, cosa que reproduceix (canviant l'ordre) els governs precedents d'ençà de 1979 on el PSC havia governat amb el suport del PSUC, ICV-EUiA. El segon mandat de BeC ja no evoca la sensació de victòria de part dels moviments socials, en primer lloc, perquè arriba a formar govern amb els vots de la dreta espanyolista (Manuel Valls - C's), en segon lloc, perquè el PSC va signar l'aplicació de l'article 155 de la Constitució suspent l'autonomia de Catalunya i avalant la repressió contra milers de catalans, en tercer lloc, perquè els resultats del primer mandat disten molt del programa electoral del 2015, i finalment, perquè el govern de l'Estat té la mateixa configuració que el de la ciutat, canviant l'ordre de les formacions, és a dir, PSOE - Podemos, i això implica una complicitat entre ells quan promou la recentralització de l'Estat ja que continua amb la repressió contra la dissidència social o nacional i, continua utilitzant l'aparell judicial per impedir qualsevol avenç en la millora de les condicions de vida de les persones (sigui en habitatge, en salut, en emergència energètica ...).

Després d'anys de mobilització sostinguda, de confluències amb altres lluites, de grans manifestacions, el mes de setembre de 2017 s'acceleren els esdeveniments: hi ha una campanya de pressió al Govern per a la celebració del referèndum d'independència; l'aprovació de les lleis que l'havien de fer possible (en el marc de l'estratègia del Govern de la llei a la llei), l'augment de la repressió, la rotunditat de les afirmacions del govern espanyol sobre la no celebració del referèndum... finalment l'1 d'octubre de 2017 un poble autoorganitzat fa possible que 2.315 col·legis electorals, arreu del país, recullin 2.286.217 vots, dels quals 2.044.038 van ser a favor de la independència (a títol indicatiu, recordar que els vots a favor de l'Estatut d'Autonomia del 2006, que van permetre llur aprovació, van ser 1.899.897). Recordem que el referèndum es va celebrar sota la repressió de l'Estat i en unes condicions força difícils, on no es garantien ni tan sols l'obertura dels col·legis electorals. A més de l'objectiu del referèndum, en el marc del diàleg territori – democràcia volem assenyalar:

- La preparació, organització i celebració del referèndum és la fita més important dels darrers anys quant a l'autoorganització i mobilització popular del país.
- La territorialització: va ser des dels pobles i des dels barris que va sorgir l'autoorganització, i va fer possible l'expressió democràtica.
- El tarannà democràtic: comptar amb la voluntat popular per assolir un objectiu, és una expressió democràtica transcendental.
- La confrontació amb l'aparell de l'Estat que l'havia prohibit i havia intentat per tots els mitjans que no es celebrés.

En aquest moment històric de mobilització democràtica, l'Ajuntament de Barcelona no es posiciona a favor del referèndum si no és reconegut per l'Estat. El 6 d'octubre de 2017, el Consell Municipal aprova el Reglament de Participació Ciutadana de l'Ajuntament de Barcelona, sense cap referència als fets que s'estan desenvolupant al país i a la ciutat (al referèndum de l'1 d'octubre, li va seguir la vaga general del 3 d'octubre). Aquest fet, per si mateix, marca una distància conscient i política, no sols entre l'Ajuntament i la majoria dels ajuntaments del país i el Parlament de Catalunya sinó entre l'Ajuntament i el veïnat. Més, quan el nou Reglament no recull cap avenç democràtic notable, substitueix sistemàticament democràcia per participació (mai decisòria) i resta força per darrere del

que la ciutadania ha realitzat. És una actuació que dista molt de les expectatives d'un govern municipal progressista que vol aprofundir la democràcia a la ciutat.

5.4. Consideracions sobre el diàleg territori i democràcia (1975-2017)

Hi ha dues reflexions prou determinants del període històric 1975-2017 a la ciutat de Barcelona quant a territori i democràcia:

- S'ha intentat mantenir una separació entre el relat del país i el de la ciutat de Barcelona. Possiblement, els orígens d'aquesta separació s'han de cercar en la pròpia construcció del país, en la posterior imposició del sistema municipal i territorial castellà i en la concepció imperial que la monarquia i les diferents dictadures -especialment, però no exclusivament- han imposat al llarg dels anys. L'esforç de l'Estat ha estat immens per trencar un relat que estableixi amb normalitat que el país és deutor de la ciutat i la ciutat deutora del país, amb una història conjunta i amb unes relacions territorials indestriables. La ciutat de Barcelona ha tingut i té diferents rols en relació al país, entre els quals el de ser capital d'una nació sense estat, que a priori és un rol mancat de part de la seva funcionalitat. Si cap ciutat, cap municipi, té només una funció, quant més bagatge històric i més conjugacions territorials ha tingut, més rols es poden identificar però alguns, com la capitalitat, poden ser determinants.

De 1975 a 2017 el manteniment d'aquesta separació ha tingut una constant en el tractament que ha rebut Barcelona per part de l'Estat espanyol, com a capital de província o com a capital de CCAA. A Catalunya, també trobem diferents causes vers el manteniment de la separació, des del domini institucional com a vector per incidir en la política del país de diferents partits polítics (uns instal·lats en el govern municipal i altres en el govern de la Generalitat), fins estratègies polítiques de construir la ciutat i el país.

El domini institucional dels partits polítics per incidir en la política no deixa de tenir un costat fosc però real, que és la utilització de la institució pública per exercir un control partidista i això ha afectat el país i la ciutat en molts aspectes, entre els quals es vol assenyalar la incidència en tot tipus d'institucions i entitats (locals, supralocals, agrupacions municipals...) i la manca de voluntat política per fer polítiques de país o desenvolupar lleis pròpies -com l'electoral-.

Quant a les estratègies polítiques, en general, les que s'articulen en clau d'Estat han prioritzat sempre la ciutat per sobre del país, i les que s'articulen en clau nacional (autonomisme, independentisme) han prioritzat el país per sobre la ciutat.

Sota el pes dels pactes d'Estat del 78, en absència d'un procés constituent democràtic, en absència d'un debat sobre el model de societat, el model de país, el model de ciutat, la separació entre ciutat i país pot arribar a naturalitzar-se. De moment, en aquests anys, ha condicionat les grans decisions polítiques l'Estatut de 1979, l'Estatut de 2006, les lleis sobre règim local, les lleis de règim especial (La Carta Municipal de Barcelona)... i ha comportat situacions quasi inversemblants, com el manteniment de diferents posicions polítiques entre institucions governades pel mateix partit...

Però el que realment és transcendental és que com a resultat d'aquesta situació que s'arrossega, durant més de quaranta anys, existeix una organització territorial que el país no ha decidit, que no és adient a les necessitats del país (ni històriques, ni actuals) i que impedeix el desenvolupament de sistemes democràtics en base al territori, tant des del municipi més gran, com des del municipi més petit.

- Fins l'actualitat s'ha mantingut una concepció territorial (municipal) i democràtica espanyola. Des de la supressió de la institucionalització pròpia i la imposició de la castellana, Catalunya no ha recuperat una organització territorial pròpia, ni durant els breus anys de les dues repúbliques, perquè el problema de l'organització territorial no es limita a la forma que pren l'Estat (monarquia o república) sinó que també ve determinat per la concepció democràtica, per la concepció nacional i per la concepció social i de classe; per tant és força més complex del que podria semblar a priori. En canvi, l'Estat espanyol ha anat teixint una armadura legal que garanteix la seva autoritat i pervivència sobre el territori: el Decret de Nova Planta de 1716, les lleis de províncies de 1823 i 1833, les lleis de règim local dels segles XIX, XX i XXI en el marc de les respectives constitucions són testimoniatges que tracen una línia de continuïtat amb la concepció territorial que la Dictadura franquista va heretar i que el règim del 78 va perllongar. És una concepció territorial fonamentada en l'administració centralista del territori en benefici de l'Estat i de les classes que sustenta i el sustenten. És una concepció fonamentada en el domini militar i jurídic que ha de

garantir la màxima capacitat extractiva de riquesa per a les arques de l'Estat. Així, les necessitats, particularitats i identitats de cada territori queden relegades -quan no es poden suprimir o evitar- a aspectes superficials. La garantia de vida digna per a les persones que conformen els territoris es redueix, en el millor dels casos, als mínims possibles a fi que puguin subministrar els recursos que l'Estat necessita. Aquesta concepció territorial de l'Estat estableix una distància amb la realitat que en el cas espanyol va comportar una reacció tardana i en alguns moments un enfrontament, inclús entre els grups que conformen el poder - recordar els períodes d'industrialització-, però la fonamentació de l'Estat en la defensa del model ha superat períodes històrics, enfrontaments entre grups de poder, canvis de règim i canvis en el model d'Estat. El sedàs de la història ens deixa un territori amb totes les cicatrius d'aquestes polítiques i una administració absolutament blindada als canvis.

La Constitució i els pactes de 1978 preserven la divisió territorial de l'Estat en províncies que depenen directament del poder central, organitza unes comunitats autònomes que substitueixen les regions i que conviuen però, amb les regions militars i amb les delegacions del govern central (governació civil). L'Estat forja un seguit de baules des del poder central al municipi garantides per la Constitució i reforçades i completades per les lleis territorials, financeres, electorals... i reflectides i replicades en els estatuts d'autonomia i les lleis pròpies de cada comunitat autònoma. Per tant, la concepció homogeneïtzadora, unificadora, centralista i centralitzadora de l'Estat espanyol es manté mitjançant el seu aparell central, però també mitjançant la resta de l'aparell de l'estat desplegat en el territori.⁵⁹⁶

Així, tant les lleis progressistes en l'àmbit territorial - municipal, com la llei municipal catalana de 1934 i l'espanyola de 1935 (que es van aplicar de forma molt restrictiva), com la legislació posterior al pacte de 1978 des de l'Estatut d'autonomia de 1979 o la seva reforma de 2006, com les lleis territorials

⁵⁹⁶ És important subratllar la continuïtat d'aquesta política en els darrers tres segles -que promou la seva naturalització-, serveixi com a mostra indicant que l'any 1810 a Catalunya hi havia 2.074 municipis i a l'any 2023 n'hi ha 947 -en dos-cents anys s'han reduït a menys de la meitat-. Dades extretes de Font, J. (1999). El fet municipal a Catalunya. Ressenya històrica i geogràfica. Dins *20 anys de democràcia als ajuntaments*. Barcelona: Associació Catalana de Municipis

(espanyola de 1985 i catalana de 1987), s'inscriuen en aquesta organització territorial de l'Estat.

Sense entrar en detall, la proposta territorial de l'estatut d'autonomia de Catalunya es fonamenta en la divisió provincial⁵⁹⁷ i municipal espanyola i intenta aconseguir el traspàs de més funcions i competències del govern de l'Estat al govern autonòmic; així, el concepte autonòmic és el de substitució parcial del subjecte polític de l'Estat per l'autonòmic, substitució interessant vers l'aproximació de les competències a la realitat i vers l'autonomia de Catalunya, però amb molt poca incidència en el sistema territorial i municipal. A Catalunya es va decidir dotar les comarques⁵⁹⁸ d'atribucions funcionals i administratives, com si fossin una administració intermèdia entre la província i el municipi, mentre que els consells comarcals assumien unes mínimes competències traspassades de les diputacions i dels municipis, sense posar en risc el govern municipal, però minvant-ne l'autonomia. Els consells comarcals, igual que els plens provincials, no estan formats per càrrecs d'elecció directa, sinó per regidors municipals que, en funció del percentatge de vots que han obtingut en la demarcació els partits als quals estant adscrits, tenen major o menor presència. És un sistema que s'allunya de la democràcia electoral i que a més afavoreix els partits més grans amb més candidatures municipals, que solen ser el més integrats en el sistema, mentre es marginen candidatures municipals locals, candidatures alternatives o candidatures que no tenen el suport dels grans aparells de partit.

Però el que realment és transcendental per a la línia argumental del treball és que la concepció essencial del municipi no canvia substancialment entre l'estatal o autonòmica,⁵⁹⁹ que no s'ha encarat un debat sobre la concepció de municipi i que aquesta manca de debat ha encobert la necessitat de recuperar la tradició històrica territorial del país, posant-la al servei de les persones que el configuren en el segle XXI.

⁵⁹⁷ La reforma de l'Estatut del 2006 proposava un canvi quasi exclusivament nominal, de províncies per vegueries que va ser impugnat per les sentències de 2010, ja comentades i citades, en el capítol anterior.

⁵⁹⁸ Hem d'obviar el riquíssim debat sobre l'organització comarcal del país, amb una bibliografia extensa i de qualitat, citada anteriorment.

⁵⁹⁹ Tot i no disposar de gaires evidències, pel fet de no poder desenvolupar un procés constituent, sembla que entre les alternatives majoritàries de l'independentisme tampoc s'observaven diferències en aquest sentit.

Des d'una perspectiva democràtica, el municipi ha de ser la primera administració del país, entre altres moltes raons per ser la més propera i per tant la que permet gestionar millor les necessitats de la ciutadania, expressades per aquesta i, el control democràtic directe sobre la gestió. La resta d'administracions i entitats supramunicipals han d'estar al servei del municipi i ser d'elecció directa. S'ha de tendir a suprimir les administracions intermèdies, començant per les províncies i optar per estructures lleures, àgils i democràtiques (en l'actualitat és possible garantir els serveis en funció de diferents àmbits territorials i garantir l'autonomia municipal basada en la democràcia de proximitat). El govern del país, la Generalitat ha de deixar de considerar els municipis com òrgans administratius de govern municipal i passar a considerar-los territoris subjectes polítics de primer ordre als quals ha de prestar tots els recursos per tal que a partir de llur autonomia i solidaritat conformin un país democràtic al servei de les persones.

A aquestes dues reflexions, cal afegir dues preguntes:

- És possible concebre un estat-nació i en especial l'Estat espanyol sense la concepció subalterna i administrativa del territori, del municipi? Seguint el fil argumental, la resposta hauria de ser: no. Però a continuació s'esdevindria una altra pregunta: i quina és l'alternativa? Les respostes han estat en els debats des de l'origen de l'estat-nació amb els grans corrents de pensament en l'àmbit socialista (marxisme, anarquisme) passats i presents. Deutors d'aquests corrents i de les revoltes i revolucions que han fet i fan seus alguns dels postulats, hem d'admetre que si bé és clara la identificació del capitalisme (de l'estat capitalista) com l'enemic comú, i si bé es pot pressuposar una sèrie de característiques comunes a totes les propostes revolucionàries de com arrencar de les mans del capital els mitjans de producció i reproducció, hem d'admetre, a la llum de l'experiència històrica acumulada, que cada procés revolucionari estarà condicionat per ell mateix i es desenvoluparà de forma i manera diferent en el seu territori i partint del seu territori. No sols perquè és la forma de garantir la democràcia directa i popular, construint els fonaments des de la base, sinó perquè en l'estadi actual del capitalisme (globalització) no és possible combatre'l en el seu paradigma i la dissidència ha de sorgir i s'ha d'organitzar des del territori,

creant sobiranes i espais de contrapoder. Per tant el paper del municipalisme transformador en aquest escenari és clau (és la clau).

- És possible que després de 44 anys des de les primeres eleccions municipals i a la ciutat de Barcelona amb governs municipals autoproclamats progressistes i d'esquerres, no s'hagi avançat en la democratització municipal i Barcelona sigui una ciutat tant mercantilitzada com qualsevol altra? La resposta és: sí, a la llum de les evidències (privatització dels espais i serveis públics, mercantilització del sòl, pobresa...). No minimitzarem el paper de l'Estat i el seu desplegament administratiu, jurídic, fiscal... però alguna responsabilitat s'hauria d'atribuir als governs municipals, després de tants anys, de no haver ni tan sols explorat els marges de la legalitat: elecció directa dels consellers de districte, descentralització i desconcentració als barris, referèndums i consultes directes a la ciutadania (assumint els resultats com a vinculants)... Tant en les primeres eleccions municipals de 1979, com en les darreres de 2015 i 2019, els programes electorals no s'han traspassat a les polítiques de govern. Els partits polítics que durant aquests anys de forma continuada han governat l'Ajuntament han acceptat primer, i defensat després, la institució com a democràtica (pel fet que cada quatre anys es puguin triar els regidors), han concebut la ciutat com un ens administratiu de les persones que hi viuen i han creat una escenografia (model i marca) on si bé hi ha rics i pobres (és una realitat difícil de negar), no és perquè el capitalisme divideix la societat entre explotadors i explotats sinó per una mala gestió del sistema, renunciant a la cerca de solucions encaminades a assolir la justícia social i conformant-se amb la millora d'alguns dels seus aspectes. Els partits sistèmics que sustenten la institucionalitat i es sustenten a ells mateixos gràcies al sistema no estaran mai disposats a incidir en la seva ruptura perquè els va llur supervivència.

No seria correcte carregar la responsabilitat d'aquestes actuacions sistèmiques exclusivament als governs municipals, en aquest cas de Barcelona, ni tampoc als partits que els han compost i els componen. La responsabilitat és compartida amb una munió d'instituts, centres d'estudis, observatoris... amb una part notable de departaments universitaris... Això ha estat possible, entre altres causes, per la dificultat d'analitzar i d'interpretar la conformació de les classes populars a partir de la minimització del

proletariat, tal i com s'entenia clàssicament. S'ha seguit amb més concurrència la crítica a l'evolució del capitalisme, a les seves múltiples evolucions que no pas a les evolucions del seu antagonista natural i necessari: la classe obrera. És lògic veure que si el capitalisme s'ha transformat -i en els darrers anys a una velocitat, fins ara mai experimentada- el seu antagonista també s'ha transformat.

El capitalisme ha abandonat la industrialització massiva, ha generat una societat de serveis, ha tecnificat i deslocalitzat la producció, ha centrat una part important de la seva atenció en l'explotació dels mitjans de reproducció... La classe obrera ha patit, en paral·lel, totes aquestes transformacions, i així, la majoria dels treballadors estan dispersats en els seus llocs de treball, no estan a peu de màquina en una cadena de producció i els és més difícil identificar-se com a classe i més difícil encara actuar com a tal. Potser aquella classe obrera força tipificada s'ha transformat en una classe obrera que es conforma en distintes variacions, incloent els treballadors de plataforma, els que resten al final de les escales de subcontractació, els que sense papers voregen la perifèria del sistema o n'estan exclosos... però res d'això fa pensar que el capitalisme no necessiti els treballadors per subsistir i que els treballadors no siguin la majoria que té en les seves mans la capacitat de transformació social. Potser s'ha de parlar de classes treballadores, de classes populars: és un debat obert.

Hi ha força persones i col·lectius treballant en la millora de les condicions de vida de les classes treballadores, des de la teoria i des de la pràctica, amb l'horitzó d'una societat democràtica, d'una societat sense classes socials. La línia per identificar que aquestes propostes de millora estiguin dirigides a canviar la societat i no a engreixar el sistema és una línia molt complexa; com a mostra i perquè té certs paral·lelismes en les situacions descrites en l'evolució municipal de la ciutat de Barcelona, citarem el ciutadanisme,⁶⁰⁰

⁶⁰⁰ Sembla que l'origen en la definició del terme com l'entendem avui es situa en l'article de l'any 2001 d'Alain C. "El impase ciudadanista, contribución a una crítica del ciudadanismo", a la revista *En attendant*, 5. Alguns anys després, el 2016 Manuel Delgado publicava el llibre *Ciudadanismo*, Madrid: Los Libros de la Catarata, en què ofereix una definició més propera a la nostra realitat (P.16):

En resum, el ciutadanisme és, avui, el resultat d'un procés de regeneració de la socialdemocràcia i de la esquerra liberal, al que han anat a emparar-se les restes del naufragi de l'esquerra i de l'esquerranisme. Sens dubte, es tracta del nou paradigma pseudoideològic mitjançant el qual el sistema capitalista aspira a suggerir que pot ser més humà i, en nom de tal possibilitat, canalitzar i tornar "raonables" les fraccions conflictives de la societat convertint-les en "moviments socials", estranys i inclús hostils a qualsevol cosa que evoqui la lluita de classes, corrents d'acció col·lectiva a càrrec d'individus aïllats que s'uneixen per lluitar passant-s'ho bé i als que, tard o aviat, se'ls invitarà a "participar," es a dir, a ser coparticipants de la seva pròpia dominació.

però no és l'única, i actualment estem veiem alternatives força més perilloses per a les classes populars que ja no pretenen guardar les formes i que amb els instruments del populisme abracen llenguatges propis de l'esquerra, de la dreta i de l'extrema dreta, arreu. Davant les pandèmies, les guerres, la precarietat... la barbàrie anunciada per Marx, pren una forma extremadament cruenta i dona certa credibilitat a les alternatives que utilitzen termes més raonables, però que no cerquen la construcció d'un societat nova i justa, on la vida digna estigui al centre de tot i, que el municipalisme transformador ha de fer possible.

5.5. Línies de treball per a continuar la recerca

Les línies de treball que poden continuar, aprofundir, millorar el present treball o avançar en paral·lel, complementar-lo o debatre'n els seus postulats, són moltes, des de distintes disciplines i des de diferents perspectives. Ens disculpem a l'avançada per presentar-ne només algunes que considerem rellevants per als fonaments argumentals i els objectius exposats en aquestes pàgines.

- A partir de la ruptura entre el primer socialisme i el moviment socialista a l'entorn de la primera Internacional (amb algunes excepcions) en la formulació de propostes vinculades al model de ciutat, així com recollint la valoració d'Henri Lefebvre⁶⁰¹ que Marx es va centrar en la via per arribar al socialisme i no en el model, seria interessant plantejar-se una línia de treball que recuperés els indicis vers el model de ciutat tant en les propostes dels moviments a l'entorn de les internacionals socialistes com en les propostes derivades de les revolucions, més o menys consolidades.

La reflexió i el debat sobre la proposta socialista i la pràctica revolucionària dels elements que poden configurar un model de ciutat de ben segur que enriquiria el debat a l'entorn de democràcia – ciutat i les propostes municipalistes en el segle XXI.

Aquesta és una línia que es pot desenvolupar en diferents àmbits territorials: Europa, Catalunya, Barcelona...

- Des de la perspectiva primigènia del dret a la ciutat, l'estudi i l'anàlisi entre territori i democràcia, s'ha de fonamentar en l'estudi i anàlisi de la societat. En el primer capítol del present treball s'exposen les motivacions i arguments per realitzar aquesta recerca a la ciutat de Barcelona i limitar-la en el període 1975-2017. Tot i que voldríem pensar que alguns dels arguments i algunes de les conclusions que s'exposen són aplicables a altres municipis, es considera imprescindible realitzar recerques de característiques similars, en municipis de característiques diferents a les de la ciutat Barcelona.

⁶⁰¹ Lefebvre H. (2022). *La revolución urbana*. Madrid: Alianza Editorial. P. 176-177.

Hi haurà parts de la recerca que poden recalcar en àmbits comuns. La història del país, la major part de la legislació, tant espanyola com catalana, afecta el conjunt dels municipis, amb petites i normalment superficials distincions, en funció del nombre d'habitants o d'altres característiques associades al municipi. Però l'àmbit de treball és immens, ja que el component local del binomi democràcia i territori determina, en gran mesura, la recerca. Així, cal considerar que serien objecte de recerca, a priori, els municipis en funció de: la seva grandària (nombre d'habitants i superfície), de la seva situació (muntanya, costa...), del seu teixit econòmic i social (agrícola, industrial...), de la seva configuració urbana (compacta, de baixa densitat... amb un sol nucli central o en diferents nuclis...). A la concepció territorial – municipal espanyola, homogeneïtzadora i centralista, no se li pot fer front només des de l'àmbit de les idees sinó amb propostes concretes que responguin a les necessitats del territori i al dret a decidir el seu present i el seu futur.

- Durant l'elaboració de la tesi s'ha fet evident un buit, ja argumentat anteriorment, però que obre una línia de recerca interessant, no solament per cobrir aquesta mancança sinó en clau de construcció del municipalisme transformador i del país: l'estudi de la relació de la ciutat de Barcelona amb el país, mitjançant l'anàlisi de la concepció i propostes municipals realitzades des de l'enfocament autonòmic, autodeterminista i independentista. Si per si mateix el tema és important, des de la perspectiva de construcció d'una nova societat des del municipalisme és transcendental.

Una anàlisi que abasti des de la concepció municipal en les propostes, debats i texts estatuaris, fins els debats i les propostes esdevingudes en els moviments i formacions polítiques i socials. La concepció municipal determina, en gran mesura, la concepció social i la concepció de país. És important establir la relació entre la proposta municipal per a Barcelona i la proposta de país.

Tanmateix, per establir aquesta relació també s'haurà d'analitzar la concepció de país que s'ha manifestat des de la ciutat, no solament des de les lleis de règim especial o des dels acords dels plens municipals (drets i deures de la ciutadania...), sinó també des dels debats de les formacions polítiques i moviments socials de la ciutat.

- Un dels períodes més estudiats de la nostra història és el triple procés que es desencadena amb el cop d'estat de juliol de 1936: guerra, govern de la República i de Catalunya i revolució. Possiblement és el període que més s'ha estudiat des de diferents perspectives polítiques, des de la història local a la història del país o de l'Estat, des d'aspectes socials a militars. No obstant, hem trobat a faltar un estudi des de la perspectiva de país i territorial que abordi el diàleg entre la dualitat de poders: el poder instituït i el poder popular, sobretot quant a l'organització del municipi. En el present treball s'ha evidenciat com a la ciutat de Barcelona aquesta dualitat s'inicia amb la revolució el juliol de 1936 i acaba amb l'entrada de les tropes feixistes. S'ha constatat que mentre el poder instituït defensa una i altra vegada la centralització, el poder popular nascut als barris i a les fàbriques defensa l'autonomia; mentre el poder instituït intenta adaptar-se a la nova realitat mitjançant l'emissió de legislació que reconeix *de facto*, el control de la classe obrera dels mitjans de producció i reproducció, el poder popular, intervé en el poder instituït (govern de la Generalitat, govern de l'Ajuntament) en defensa de la República. Aquesta dualitat no exempta de contradiccions per part dels dos pols de poder és la traducció literal de la lluita de classes, però també de la concepció municipal en un context on es desenvolupa l'expressió democràtica més important de la història del país. Establir quants municipis restaren sota el poder instituït, quants proclamaren el poder popular i establir com s'organitzà el poder popular municipal, aportaria un coneixement per a la reflexió i per a l'elaboració d'alternatives municipalistes transformadores al segle XXI.
- En molts debats, però també en el del model de ciutat, hi ha una base que condiona la majoria dels paràmetres del debat: la propietat, en aquest cas la propietat del sòl en els municipis.

És una evidència que la propietat del sòl i els usos que se li assignen determina el model de ciutat. Evidència condicionada per l'evolució històrico-geogràfica del municipi, però també per les polítiques estatals, autonòmiques i municipals que s'han desenvolupat al respecte. Les prioritats polítiques i les capacitats administratives per adquirir, administrar i assignar usos al sòl són una línia de treball que pot explicar la conformació de l'organització territorial i democràtica del municipi.

Aquesta línia de treball ha estat poc atesa, inclús pels corrents adscrits a la geografia radical i/o des dels que es reclamen defensors del dret a la ciutat.

La privatització del patrimoni comú -del sòl- ha estat un fet en la història de la ciutat. Determinar les causes, els interessos, les intensitats i les situacions que l'han fet possible és transcendental, així com determinar els usos que se li assignen. El coneixement d'aquest fet i les propostes que l'han sustentat poden ser una eina clau per a la construcció d'una proposta municipalista transformadora.

5.6. Propostes municipalistes transformadores

El municipi no sols és un territori, no sols són les persones que viuen en el territori i els espais socials que formen, és també la relació amb la resta de territoris i de persones, la relació amb el país, amb altres països... Normalment, la proximitat territorial i humana, a més de compartir condicionants territorials, econòmics, socials i polítics, té en comú el fet d'estar sota les mateixes estructures de poder de l'Estat, però també comparteix lluites, sentit de pertinença i identitat més enllà del municipi. Si en aquesta realitat afegim que les propostes vinculades al diàleg territori-democràcia en l'àmbit municipal, parteixen del reconeixement que el debat del model de ciutat és el debat del model de societat es parteix, per tant, del convenciment que no es produirà una transformació de la ciutat sense una transformació de la societat; i a l'inrevés, tot i que considerem que en el municipi poden incubar-se les espurnes de la transformació social,⁶⁰² és impossible cenyir les propostes als límits administratius municipals o, si més no, deixar de pensar aquestes propostes sense la transformació social corresponent.

Si bé el treball analític s'ha fonamentat en el recorregut històric, en aquest apartat, necessàriament, s'ha hagut de cercar una altra estructura que permetés presentar les propostes i s'ha optat per la possibilitat de llur aplicació, a priori, en el temps. Per tant en els tres apartats següents es presenten algunes reflexions en forma de propostes a curt, mitjà i llarg termini, a partir de les condicions actuals.

5.6.1. Voluntat política per avançar fins els marges

Hi ha dues condicions necessàries per sustentar qualsevol proposta transformadora: la primera és la mobilització popular que les imposi, en cap cas el sistema acceptarà cap proposta en favor de les classes populars i en detriment de les seves prerrogatives; la segona és la voluntat política vers la transformació de la realitat municipal, entenent per voluntat política el convenciment que amb les propostes que es realitzen no sols es milloren les condicions de vida de les persones sinó que s'avança cap a la sobirania, per

⁶⁰² "El socialisme en una ciutat no és un concepte viable. Però en qualsevol cas també està molt clar que tampoc rebrem una alternativa de d'alt a la forma de globalització contemporània. Tindrà que procedir del si de múltiples espais locals units en un moviment més ampli." Harvey, D. (2007). *Espacios de capital. Hacia una geografía crítica*. Madrid: Akal. P. 434.

tant, s'avança en la construcció d'una societat democràtica, justa i equitativa. La defensa del dret a la ciutat, de la democràcia, no admet la formulació -admesa o no- d'un capitalisme ètic o menys dolent o millor gestionat. Assolir el dret a la ciutat, assolir que la ciutadania pugui decidir el seu present i el seu futur, passa per l'extinció del capitalisme.

Amb aquest horitzó i en les condicions actuals de la ciutat de Barcelona, de Catalunya, de l'Estat espanyol i de la incidència de les polítiques globalitzadores que venen d'Europa i d'arreu, cal plantejar un debat de base -tot i que obviat- en les darreres dècades: cal participar en les conteses electorals, i més concretament, cal participar en les eleccions municipals? La línia vermella pel municipalisme revolucionari ha d'establir-se mitjançant el debat entre reforçar l'aparell de l'Estat i la defensa dels interessos de les classes treballadores. Renunciarem al debat ideològic que no sols disposa d'una llarga tradició sinó també de teoria i pràctica, però no podem deixar de recordar la defensa que fa Marx de la república democràtica com a posició per avançar cap a la revolució:

I si no es tenia el valor –la qual cosa és molt assenyada, ja que la situació exigeix prudència– d'exigir la república democràtica, com ho feien els programes obrers francesos, sota Lluís Felip i sota Lluís Napoleó, no s'havia d'haver recorregut a la trampa, que ni és “honest” ni és digna, d'exigir coses que només tenen sentit en una república democràtica, a un Estat que no és més que un despotisme militar de carcassa burocràtica i blindatge policíac, guarnit de formes parlamentàries, remenat amb ingredients feudals i influenciat ja per la burgesia; ¡i a més a més, assegurar a aquest Estat que un s'imagina poder aconseguir això d'ell “per mitjans legals”!

Fins i tot la democràcia vulgar, que veu en la república democràtica el regne mil·lenari i no té la menor idea que és precisament sota aquesta última forma d'Estat de la societat burgesa on es ventilarà definitivament per la força de les armes la lluita de classes, fins ella mateixa està avui a mil colzes d'alçada sobre aquesta mena de democràcia que es mou dins dels límits del que s'ha autoritzat per la policia i vedat per la lògica.⁶⁰³

Conscients que el sistema electoral de l'Estat espanyol no és ni de bon tros dels més avançats, conscients que la seva evolució ha estat negativa quant des d'òrgans jurídics i

⁶⁰³ Marx, K. (1970). *Crítica al programa de Gotha*. Madrid: Ricardo Aguilera. P. 19. Aquest text va ser escrit l'abril – maig de 1875 pel congrés d'unificació de les dues organitzacions obreres alemanyes que haurien de formar el Partit Socialista Obrer d'Alemanya, que es va celebrar a Gotha del 22 al 27 de maig de 1875. La primera edició del text és d'Engels, l'any 1891.

administratius no electes, però que formen part de l'aparell de l'Estat, imposen decisions sobre el vot electoral i conscients que és un mecanisme per perpetuar el sistema, considerem que és possible des de l'administració municipal incidir en la millora de les condicions de vida de les persones, denunciar la corrupció i donar veu al veïnat, sempre que hi hagi voluntat política per fer-ho i mobilització popular per assolir-ho. Des de fa anys, a Catalunya, han sorgit un seguit de candidatures alternatives i fonamentades en la unitat popular que han aconseguit regidors i alguns governs municipals i que han fet una feina admirable, que han respectat les decisions de l'assemblea del veïnat i han assumit el seu control sobre les decisions. Aquestes candidatures són la llavor que donarà pas a les arrels del municipalisme transformador,⁶⁰⁴ aquestes candidatures saben que “les eines de l'amo no desmantellaran mai la casa de l'amo.”⁶⁰⁵

No hem entrat en el debat territorial supramunicipal i no ho farem ara, però és imperatiu fer una referència a la província i a l'àrea metropolitana i als seus òrgans de govern (amb funcions i competències transcendents que afecten els municipis) formats per càrrecs que no són d'elecció directa. Al llarg de les pàgines precedents s'ha tractat la província (d'ençà 1823-1833) com un element fonamental de l'estructura territorial de l'Estat contrària a l'organització territorial del país i que llur normalització passaria per la seva abolició. Amb menys trajectòria històrica (d'ençà 1974) l'àrea metropolitana correspon a una concepció d'agregació de poder a l'entorn de la metròpoli de Barcelona que no respon als principis bàsics democràtics, ni d'equitat municipal,⁶⁰⁶ i per tant des d'una perspectiva municipalista transformadora també s'hauria d'abolir. Les funcions polítiques actuals de la província i de l'àrea metropolitana han de passar a ser municipals i des del municipi

⁶⁰⁴ Ens referim al municipalisme transformador (revolucionari) que res té a veure amb l'anomenat nou municipalisme que té com objectiu prendre la institució i no els carrers, sobre la doble negació de: negar el poder de l'Estat i el sistema municipal com a part d'aquest; negar la capacitat dels moviments populars per generar alternatives democràtiques que no tenen, ni tindran cabuda a les institucions. Thompson, M. (2021). What's so New About Municipalism? *Progres in Human Geography*, 45. Recuperat de: <https://doi.org/10.1177/0309132520909480>

⁶⁰⁵ Cita que habitualment s'atribueix a Àngela Davis, però que ella mateixa atribueix a Audre Lorde (1934-1992) a: Davis, À. (2019). *La revolució avui*. Barcelona: CCCB. P. 16.

⁶⁰⁶ Tant el sentit primigeni del terme metròpoli de mare d'altres ciutats -ja comentat- com la seva accepció actual és corresponen amb la concepció històrica i actual de l'àrea metropolitana de Barcelona. Alguns organismes transnacionals i alguns experts que sustenten els paradigmes de la globalització han aprofundit en l'abstracció del territori (definint agrupacions d'àrees metropolitanes, megalòpolis...) imposant no sols l'absència del reconeixement territorial intermunicipal, sinó del propi municipi (i del país). Aquesta teorització respon a les necessitats de disposar d'una direcció política al marge de qualsevol control democràtic per a les centralitats econòmiques (industrials, terciàries, especulatives...), en aquest sentit seguir el rastre històric de l'àrea metropolitana de Barcelona des del franquisme fins l'actualitat ens proporciona una bona evidència. I si aquesta anomalia territorial i democràtica és greu, a Catalunya encara ho és més ja que afecta a la majoria de població de la CAC.

mancomunar els serveis que es considerin necessaris per a proveir i satisfer les necessitats de les persones, en un continu urbà complex. L'abolició de la província i de l'àrea metropolitana comportarien a més una pèrdua important del control de l'Estat sobre el territori.

Avançar fins els marges a l'Ajuntament de Barcelona vol dir utilitzar la institució i els instruments que desplega i pot desplegar, sense por a la confrontació ni amb l'Estat, ni amb el govern autonòmic. Aquest avenç ha de ser el resultat de les reivindicacions de millora de les condicions de vida i de creació de sobirania democràtica, unes sustenten a les altres, per impedir-ne el retrocés.⁶⁰⁷ Algunes de les reivindicacions tenen més de quaranta anys, i per tant no es podran titllar d'improvisades ni innovadores. A continuació s'exposen algunes propostes, ni completes, ni tancades, però sí com a base sobre la qual desenvolupar alguns elements democràtics a la ciutat, intentant no enfortir la institucionalitat i albirant -sempre que ha estat possible- elements que condueixin a una transició vers una ciutat democràtica. Dues característiques comunes a totes les propostes exposades: sempre que es parla de representació veïnal, s'entén que ha de ser elegida directament pel veïnat; aquesta representació veïnal s'entén sempre paritària (i respectuosa amb el gènere).

- El cens electoral hauria de coincidir amb el padró municipal, atorgant el dret a vot al màxim nombre de ciutadans. Tanmateix, s'hauria de debatre si l'edat per exercir el dret a vot hauria de situar-se als 16 anys, ja que diferents lleis i convencions socials atorguen a aquesta edat responsabilitats que són un reconeixement a la maduresa. A més, la incorporació d'aquesta franja del jovent al cens electoral ampliaria la representativitat i aportaria una relació més propera d'aquest col·lectiu amb la política i obligaria a la política a fixar més l'atenció en el jovent.
- Els càrrecs electes han de sotmetre's a la voluntat popular. No hi ha cap llei que privi a un càrrec electe respectar la decisió popular d'una consulta o d'un referèndum. Des de la Constitució espanyola, fins els decrets de la Generalitat, passant per la llei electoral espanyola, prohibeix els referèndums i les consultes referendàries, és a dir vinculants, però no prohibeix l'acceptació dels resultats per

⁶⁰⁷ Krätke, M. R. (2018). Marx i la crisi de la democràcia. *L'accent*. Recuperat de: <https://laccent.cat/marx-i-la-crisi-de-la-democracia/>

part dels regidors. Aquest hauria de ser un compromís electoral de qualsevol candidatura transformadora.

- Els càrrecs electes han de limitar els seus mandats (a un màxim de 8 anys) i rendir comptes als seus electors, no sols de l'administració i gestió dels recursos, sinó també del grau de compliment del programa electoral durant el seu mandat. El rendiment de comptes no està prohibit per cap llei, com tampoc ho està l'acceptació de les conseqüències d'aquest control popular.⁶⁰⁸

En paral·lel al rendiment de comptes dels càrrecs electes, s'hauria de fomentar la creació d'una comissió per elecció directa de control i transparència que tingui com objectius principals: denunciar les resolucions i acords del Consell Plenari quan no es portin a terme o facin parcialment o incomplint els terminis; vigilar el compliment dels programes municipals electorals, durant el mandat; auditar la dotació i aplicació pressupostària de les propostes aprovades en el Ple.

- Tots els càrrecs municipals o de representació municipal en altres administracions (Diputació, Àrea Metropolitana, Consell Comarcal) han de ser d'elecció directa, així com els càrrecs amb responsabilitat política (gerents, síndics...)⁶⁰⁹.
- Les decisions de ciutat, de districte o de barri, que afectin de forma transcendent la vida de les persones, l'organització del territori o el patrimoni comú haurien de ser sotmeses a consulta popular, i respectar posteriorment els resultats i aplicar-los en els terminis que la proposta incorpori.
- L'elecció directa dels consellers de districte a la ciutat de Barcelona pot ser una realitat immediata. Per exemple, el mateix dia de les eleccions municipals convocar una consulta per escollir el regidor en cada districte i respectar posteriorment, per part del govern municipal, els resultats de la consulta. Aquesta

⁶⁰⁸ El rendiment de comptes per a totes les persones que accepten responsabilitats públiques és un concepte (i una pràctica) que ve de l'antiguitat i que a Catalunya té un precedent "Purgar Taula" que va formar part de les constitucions l'any 1283, fins l'abolició de la institucionalitat pròpia. Veure: Llucià, I. (2017). Purgar Taula: el present d'una institució històrica. *Revista de Dret Històric Català*, 16.

⁶⁰⁹ És una reivindicació sostinguda pels moviments socials d'ençà els anys 70 del segle passat, però de la qual es poden trobar precedents entre el clàssics "Administració autònoma completa de la província, el districte i la comunitat a través de funcionaris elegits sobre la base del sufragi universal. Supressió de totes les autoritats nomenades per l'estat." Engels, F. (1891). Contribució a la crítica del projecte de programa socialdemòcrata de 1891. Dins Marx, K., Engels, F. (1976). *Obras Escogidas* (vol. III). Moscu: Editorial Progreso: Moscu. P. 458

alternativa obligaria les candidatures municipals a fer palès en el seu programa l'acord en l'elecció dels regidors de districte.

- El regidor de districte no hauria de ser el representant de l'Ajuntament al districte, sinó el representant del districte a l'Ajuntament. Aquest canvi funcional, competencial i conceptual, fruit d'una voluntat política inequívoca de descentralitzar, desconcentrar i democratitzar la ciutat, hauria d'anar acompanyat de mecanismes que permetessin al regidor i al govern del districte saber quina és la voluntat popular, per tant arbitrar mecanismes de representació i decisió veïnal en els òrgans, fins ara consultius: plens, audiències, consells de barri...
- La democràcia no acaba ni comença en la institució; de fet, qualsevol funció de la ciutat és susceptible de ser democratitzada. Així, s'han de recuperar i arbitrar mecanismes vers el control democràtic per part del veïnat dels serveis públics per incidir en la seva planificació i gestió. Aquest control democràtic s'ha d'exercir conjuntament amb els treballadors i usuaris directes del servei per respondre, des de la proximitat i el coneixement directe, a les necessitats del veïnat i millorar llurs prestacions. La salut, l'atenció primària de la sanitat, l'ensenyament, el transport, els serveis socials i de cures, l'espai públic... són susceptibles de ser democratitzats.
- Un dels elements de debat més interessant i que mereix una atenció especial és el de les competències administratives sobre els serveis públics. Sense entrar en el debat, hi ha dos grans àmbits de treball i que la conceptualització del model municipal haurà de resoldre; per una banda, quins serveis són propis del municipi i quins han de prestar altres administracions i, per altra banda, la recuperació dels serveis públics privatitzats, que no sols posen en mans privades el que és comú, sinó que s'allunyen de qualsevol control democràtic.

Considerem que la democratització dels serveis passa per la remunicipalització dels privatitzats, la municipalització de la resta de serveis i la recuperació de serveis i competències, actualment atribuïdes a altres administracions (acompanyades dels recursos i finançament necessaris).

- No obstant, actualment, hi ha serveis que són competència exclusiva de l'Ajuntament de Barcelona com són, a tall d'exemple: els mercats municipals o la

guàrdia urbana. Són dos serveis fonamentals en els quals el veïnat hauria d'intervenir democràticament, perquè incideixen de forma determinant en la vida quotidiana i van molt més enllà del propi servei. Els mercats municipals no són sols fonamentals en l'abastiment de queviures, també impliquen un model comercial i ecològic, són un centre de socialització, incideixen en el model comercial i de proveïment del barri i podrien ser un referent de centres logístics i de distribució, millorant la mobilitat i les xarxes de comerç local i de proximitat. La guàrdia urbana és un cos policial hereu de règims anteriors i que després de quaranta anys s'hauria de sotmetre a un control democràtic per part de la ciutadania, tant pel que fa a llurs actuacions com per definir les seves funcions en el futur, en la concepció d'un cos desmilitaritzat al servei del veïnat.

- Complementàriament a la proposta anterior i des d'una altra perspectiva, una prioritat democràtica municipal, ha de ser la integració (inserció, normalització) dels col·lectius més vulnerables. No és possible la implicació en iniciatives veïnals democràtiques des de la pobresa i la precarietat vital. Hi ha força opcions per aproximar-se a aquesta proposta (debat), hem optat per partir de tres condicionants: els desequilibris econòmics i socials contrastats (institucionalment) entre districtes i barris, no són excloents dels desequilibris en el si d'aquestes demarcacions, qualsevol indicador (risc de pobresa, renda per càpita...) ho expressen; s'ha constatat una pèrdua sistèmica i continuada de serveis al veïnat que va des de la pèrdua del comerç de proximitat (queviures, reparacions...) a la manca (o deficiència greu) de serveis comunitaris (menjadors, centres de dia, tallers de reciclatge...); hi ha una dificultat entre el veïnat més vulnerable (migrants, joves, gent gran...) molt feminitzat, d'accedir a una feina digna i de proximitat.

Davant d'aquesta situació, cal actuar amb celeritat i efectivitat, tant l'Ajuntament (Consells de Districte) s'ha de dotar d'un pressupost específic per potenciar tant des de l'autoorganització, com des de l'empresa municipal (de titularitat, gestió i provisió pública) iniciatives que ofereixin treball local (barri) i en condicions dignes a aquest col·lectius (actualment en atur o en mans d'ETT i

intermediàries⁶¹⁰) per satisfer en primer lloc les necessitats i serveis al veïnat. Pal·liar la desigualtat social és just i és treballar per la democratització en la proximitat, és empoderar al veïnat en la lluita per la justícia social i per la igualtat. Alhora, traspasant serveis de l'àmbit privat (lucre) a l'àmbit públic (bé comú) es democratitza el servei en si mateix, pels treballadors, pels usuaris i per la ciutadania, s'estableixen sobiranes i es creen xarxes populars.

- El veïnat hauria de formar part de tots els organismes i instruments que fan i/o haurien de fer front a les emergències: acolliment de persones migrades, desnonaments, situacions de vulnerabilitat... L'Ajuntament a més, hauria de donar suport a les alternatives d'autoorganització popular que sorgeixen, en aquest sentit i que pal·lien les deficiències institucionals, com les xarxes de suport mutu que durant els primers mesos de la pandèmia del COVID – 19 es van organitzar pels barris, garantint des del subministrament d'aliments a la gent gran fins la fabricació i distribució de mascaretes, passant per l'assistència en el treball de cures de persones amb mobilitat reduïda... (a Gràcia es van organitzar diferents grups a l'entorn de places i carrers que van agrupar més de 1.700 persones, mentre el Districte de Gràcia estava desaparegut i l'Ajuntament avisava l'Exèrcit espanyol per atendre a les persones més vulnerables de la ciutat, en un campament a Montjuïc).
- El veïnat hauria de gestionar directament els equipaments, conjuntament amb els treballadors i usuaris (centres cívics...). Aquest control democràtic dels equipaments no serà del tot viable mentre la gestió i provisió del servei estigui privatitzada, però ajudarà a aportar transparència i a establir els camins per recuperar-los per la gestió pública. Com exemple, en aquests moments a Barcelona la gran majoria d'equipaments esportius públics municipals estan privatitzats.
- L'Ajuntament hauria de protegir i sostenir, sense intervenir-hi, les iniciatives populars (rebosts solidaris, mercats d'intercanvi, casals populars, casals de joves...). Les iniciatives populars que volen desenvolupar-se autònomament i al

⁶¹⁰ Com a mostra, exposar que actualment l'Ajuntament de Barcelona tramita les ajudes a la dependència a partir d'un registre d'empreses privades intermediàries dedicades als serveis de cures i atenció domiciliària.

marge de la institució són una garantia del nivell de democratització del territori on es localitzen. Tanmateix, l'existència de les iniciatives populars no ha de paliar les mancances dels serveis que l'Ajuntament hauria d'assumir com a responsabilitat pública i en no fer-ho recauen sobre el voluntariat (que força vegades treballen en condicions molt precàries).

- Amb l'objectiu de cercar la màxima integració, incidència veïnal i expressió democràtica, es proposa la creació d'una nova figura normativa que faci possible la constitució de Comunitats de Veïnat (no exclusivament de propietaris) que puguin decidir sobre les qüestions comunes de l'edifici, del carrer i de la comunitat més pròxima. Aquestes comunitats no sols serien un avenç en que es prioritza la democràcia sobre la propietat, sinó que podrien ser incubadores de treball de proximitat.⁶¹¹
- Un tema fonamental que ha estat objecte de reivindicació veïnal durant decennis i no ha estat resolt. Els plans d'ordenació en qualsevol de les seves formes i en qualsevol dels seus àmbits territorials (metropolità, ciutat, districte, barri) han de ser elaborats a partir de les necessitats del veïnat (força vegades convertides en reivindicacions desateses) de cada zona o barri afectat i, amb la intervenció directa del veïnat. Aquests plans normalment remouen interessos i confronten perspectives diferents sobre els barris, els districtes o la ciutat; de cap manera s'hauria d'aprovar un pla d'aquestes característiques sense ser referendat pel veïnat, després d'un procés d'informació completa, accessible, transparent i argumentada, de debat i d'exposició de propostes.
- La lluita municipal esdevé en la proximitat territorial, però també és una lluita de país, en aquest sentit s'haurien de potenciar instruments que permetessin la coordinació entre municipis (comarca, vegueria, país) i s'haurien de potenciar vies directes per traslladar les lluites municipals al Parlament de Catalunya. Un d'aquests instruments podria ser l'Assemblea de Càrrecs Electes Municipals, que

⁶¹¹ És una experiència que té antecedents, per citar-ne alguns: en l'autoorganització veïnal en la Revolució de juliol del 1936; en el en el Decret de la Generalitat i de l'Ajuntament *Decret del Comitè Permanent de l'Ajuntament de Barcelona de 19 d'agost de 1937, de creació de la Junta de Defensa Passiva de Barcelona. Gaseta Municipal de Barcelona*, núm. 34 i 35, de 23 i 30 d'agost de 1937; més recentment (2020) i arrel del confinament ordenat per la pandèmia, en molts barris s'autoorganitzaren xarxes de suport mutu que abastaren un grup de carrers a l'entorn d'una plaça, d'un mercat, d'una escola... i que intentaren detectar les necessitats del veïnat escala per escala.

també podria ser una plataforma de contrapoder municipal contra la centralització de les polítiques locals i un primer pas per debilitar les institucions supramunicipals (Diputació, Àrea Metropolitana) en favor de la democràcia i del municipi.

- Finalment, cal que les reivindicacions veïnals s'associïn a les reivindicacions democràtiques i per això cal establir un marc que ho faci possible. Entenent que la democràcia només és concebible des de la proximitat, cal explorar els marges de la llei per descentralitzar competències als barris.

Tradicionalment la legislació espanyola i catalana en matèria de règim local, ha reconegut (amb més o menys restriccions, en funció del govern i sempre dins els paràmetres d'uniformitat) la capacitat dels municipis d'agregar-se o segregarse i de governar-se amb diferents règims (carta municipal o règim especial, serien un exemple), un d'aquests règims és el Consell Obert (citats en l'article 140 de la Constitució) que bàsicament és l'assemblea formada per tots els veïns que elegeix un alcalde i una junta municipal. El Consell Obert ha estat un tipus de govern municipal més o menys estès en funció de l'època, el territori i la legislació. Les lleis de règim local de tarannà més progressista a més dels municipis de menys població,⁶¹² estenien aquest tipus de govern a les entitats locals menors o descentralitzades (agregades o no) i en algun cas als barris.⁶¹³ Les lleis, vigents, de règim local espanyola i catalana contempen el Consell Obert i li atorguen una certa particularitat:

En els municipis que funcionen en Consell Obert, les atribucions de l'Assemblea i de l'Alcalde es regiran pels usos, costums i tradicions locals i, en el seu defecte...⁶¹⁴

⁶¹² Dels 947 municipis que hi ha a Catalunya, 331 tenen menys de 500 habitants, grandària que possibilita el govern directe des de l'assemblea veïnal (en algunes de les legislacions precedents) i només 23 tenen més de 50.000 habitants grandària que comporta necessàriament una organització territorial que faci possible la democràcia directa.

Durant el mandat municipal 1919-1923 a Catalunya hi ha sis municipis amb règim de Consell Obert (Castell d'Areny, Fígols, Gisclareny, la Quar, Savallà del Comtal i Senan) i, un municipi en règim mixt (Bellprat).

⁶¹³ Durant el debat de la Constitució de 1978 en el Senat, Lorenzo Martín Retortillo, va proposar estendre el règim de Consell Obert als barris, argumentant que tenien força vitalitat política i que havien de tenir futur, que el poder municipal havia obviat. Proposta que va ser rebutjada. Citat per Orduña, E. (1988). La evolución del Cocejo Abierto y su reconocimiento constitucional. Madrid: *Revista de Estudios de la Administración Local y Autonómica*, 237. P.845.

⁶¹⁴ *Reial Decret 2568/1986, de 28 de novembre, pel qual s'aprova el Reglament d'Ordenació, Funcionament i Règim Jurídic de les Entitats Locals*. BOE, núm. 305, de 22 de desembre de 1986. Art. 54.

Tanmateix, l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006, també fa referència a la possibilitat de descentralització:

Les concentracions de població que dins d'un municipi formin nuclis separats es poden constituir en entitats municipals descentralitzades. La llei els ha de garantir la descentralització i la capacitat suficients per a portar a terme les activitats i prestar els serveis de llur competència.⁶¹⁵

Aquestes podrien ser unes vies a explorar i treballar, segur que no les úniques,⁶¹⁶ per dotar primer als districtes i després als barris d'autonomia i representació democràtica, com a procés per assolir un major grau de democràcia a la ciutat. Aquestes propostes haurien de constar en la Carta Municipal de Barcelona.

Avançar fins els marges vol dir que el veïnat prengui consciència i actuï en conseqüència que la ciutat som les persones que hi han viscut, que hi viuen i que hi viuran, vol dir que els càrrecs electes no serveixin als interessos de la institució com a baula de l'aparell de l'Estat, sinó que serveixin a les persones a les quals deuen el seu càrrec. Amb voluntat política, hi ha un immens ventall de propostes a fer per millorar les condicions de vida del veïnat avançant fins els marges; de totes n'hem triat una que per la seva originalitat pot aportar idees més enllà de la pròpia idea. Al municipi de Recoleta (de poc més de cent cinquanta mil habitants, situat a la regió metropolitana de Santiago de Xile), el 2015 l'ajuntament, basant-se en l'article 4t. de la Llei Orgànica de Municipalitats que atribueix al municipi la capacitat de desenvolupar accions en l'àmbit de la salut pública i el medi ambient, va desenvolupar una ordenança local d'intermediació per adquirir medicaments en resposta a les dificultats de les classes populars per accedir-hi. A partir d'aquí es va crear una xarxa de farmàcies populars, i el 2021 hi havia més de 140 municipis a Xile que havien replicat la iniciativa de les farmàcies populars. L'alcalde de Recoleta planteja la iniciativa com un projecte democràtic enfront del neoliberalisme des del municipalisme.⁶¹⁷

⁶¹⁵ *Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*. BOE, núm. 172, de 20 de juliol de 2006. Art. 86.

⁶¹⁶ Des de recuperar propostes de lleis precedents, com la creació dels submunicipis que contemplava la Llei municipal de 1934 a simplement redefinir el concepte i la demarcació dels districtes municipals.

⁶¹⁷ Pizarro, C., Gallo, M. (2015). Daniel Jadue, el hombre detrás de la farmacia popular: "Chile es un cartel". *The Clinic*. Recuperat de: <https://www.theclinic.cl/2015/11/15/daniel-jadue-el-hombre-detras-de-la-farmacia-popular-chile-es-un-cartel/>

5.6.2. Una nova concepció territorial i democràtica de la ciutat

De ben segur que després de dècades d'adaptar l'organització (divisió) territorial de la ciutat de Barcelona a uns estàndards imposats i a uns interessos que no es corresponen als exposats pel veïnat (en els darrers anys, recordar l'oposició veïnal a la divisió en districtes i a la divisió en barris de la ciutat), caldria repensar l'organització territorial de la ciutat. Podríem recórrer a arguments fàcils; un dels arguments bàsics l'any 1979 fou que la darrera divisió territorial de la ciutat s'havia realitzat l'any 1949 i que la ciutat s'havia transformat en aquells trenta anys. Aquest mateix argument podria ser vàlid ara, després de més anys i amb un ritme de transformació de la ciutat més accelerat, intens i extens. Però l'argument de base que hauria de guiar el debat sobre l'organització territorial de la ciutat és el de repensar la ciutat perquè sigui al més democràtica possible i posar tots els recursos al servei d'aquest fi, entenent per democràtica no sols els processos electorals formals ordenats per les lleis, sinó la lluita contra les desigualtats, la lluita contra la segregació, la lluita per uns serveis de titularitat, gestió i prestació pública, universal i de qualitat. La mesura de la democratització de la ciutat serà la mesura en què la ciutadania pugui decidir, directament, el seu present i el seu futur i en la mesura que la institucionalització de la ciutat estigui al servei d'aquest procés de sobirania democràtica. Des d'aquesta perspectiva, les propostes que a continuació es presenten han de ser considerades com una aportació al debat, en clau de transició, per una banda per apoderar el veïnat i per l'altra per facilitar l'assoliment d'un debat sobre el model territorial i el model de ciutat.

Hi ha cinc eixos transversals que sustenten les propostes: es parteix que la democràcia només és possible des de la proximitat; es parteix que en l'actual estat de degradació ambiental la transició ha de ser ecosocial, no per sostenir, sinó per revertir el present; es parteix de la base que qualsevol proposta de futur ha de passar per la paritat i per la conceptualització de les propostes des de la perspectiva dels feminismes; s'entén que no és possible avançar en la democratització de la ciutat sense avançar en la millora i l'apoderament de les classes populars; es considera que aquestes propostes tot i fer referència a la ciutat de Barcelona, no seran possibles sense un canvi de país, cosa impossible sota l'Estat espanyol (analitzada la seva concepció d'estat i territorial, així com la seva trajectòria democràtica, en els darrers tres segles), tot i partir del

convenciment que són propostes que poden generar sobirania i ser precursors d'aquest canvi.

- D'inici, el barri ha de passar a ser la unitat territorial bàsica. No només perquè és el territori en el si de la ciutat en el qual es produeix més sentit de pertinença i identificació, no només perquè molts barris tenen una càrrega històrica avui present, bé perquè eren municipis independents (Vila de Gràcia), bé perquè la seva estructura física ho ha fomentat (la Barceloneta), sinó perquè el barri és una unitat territorial molt més a l'abast de la democratització que el districte o la ciutat.

Cal tenir present que molts dels 73 barris de Barcelona tenen més població que la majoria de municipis catalans, que situa la mitjana actual per barri en 22.744 persones,⁶¹⁸ amb barris que passen dels cinquanta mil habitants. En termes democràtics abstractes, no hi ha cap argument que justifiqui les diferències entre els drets dels habitants d'un municipi dels drets dels habitants d'un barri.

El barri és proximitat, és comunitat, és l'espai on es teixeixen les xarxes i els col·lectius veïnals, on es produeixen les relacions entre els treballadors i entre els consumidors. La construcció democràtica de comunitat només és possible des de la proximitat.

- El control i intervenció en els serveis públics, la defensa del dret a l'habitatge, el tractament dels problemes del barri (mobilitat, comerç, ...), la solidaritat amb les persones que conformen els col·lectius més vulnerables... són molt més viables i sobretot amb un major grau de coneixement des de la proximitat del barri. Municipalitzats els serveis l'organització de la seva provisió hauria de fonamentar-se en l'autoorganització dels treballadors amb una clara consciència de servei públic. Si aquests serveis públics municipalitzats i democratitzats exigeixen als seus proveïdors una organització productiva col·lectiva i democratitzada, no basada en el lucre, es fomenta l'extensió del model, es crea sobirania i es genera contrapoder. En paral·lel, necessàriament els barris haurien de deixar de ser una divisió administrativa municipal i convertir-se en subjectes polítics territorials de primer ordre, fugint del model gens autònom, centralista i

⁶¹⁸ Càlcul realitzat a partir de la informació facilitada a: Ajuntament de Barcelona – Departament d'Estadística i difusió de dades. (2022). *Lectura del Padró municipal d'Habitants a 1 de gener de 2021*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

centralitzat dels districtes. Així, els barris s'haurien de dotar d'una autonomia fonamentada en la democratització, és a dir, fonamentada en el dret a decidir del veïnat. Els barris s'haurien de dotar d'institucionalització pròpia: d'ajuntaments de barri.⁶¹⁹

- Els ajuntaments de barri haurien de ser elegits en paral·lel a les eleccions municipals. No entrarem en els debats de la mecànica electoral, que és important però no transcendent, en termes de transició municipalista. No obstant, l'elecció del nombre de regidors podria ajustar-se als termes de les lleis municipals i de la llei electoral vigent (espanyola) que el determina pel nombre d'habitants i, les competències de l'ajuntament de barri, en un inici podrien concretar-se a partir de les competències assignades als municipis, a partir de les mateixes lleis vigents (a manca d'una legislació pròpia i adequada). Però també es podrien incloure algunes millores, com l'elecció directa de l'alcalde de barri o mecanismes de control per la revocació de càrrecs electes si no compleixen el programa electoral o quan el veïnat consideri que no el representen. Aquest potser l'inici d'una transició cap una conceptualització diferent del govern local en la que els mandats estiguin limitats, la concentració de poder en càrrecs personals assumida per col·lectius i la representació substituïda per la delegació directa del mandat popular.
- Els 73 ajuntaments de barri podrien actuar com una federació i constituïrien una cambra representativa de la ciutat de Barcelona que hauria de tenir el mateix poder que el Ple del Consell Municipal; així el govern de la ciutat seria bicameral i equilibraria la necessària visió de conjunt, amb la necessària visió del territori. Els guanys efectius per a la ciutadania serien immediats. En tots els àmbits: drets, democràcia, serveis...
- Amb aquests elements, la democràcia als barris podria augmentar exponencialment, ja que es facilitaria l'organització i l'autoorganització del veïnat i el sentit de comunitat, que des de la proximitat possibilita la democràcia directa, per diferents criteris d'agrupació: físics, des de les comunitats de veïns (que no de

⁶¹⁹ Tot i que el nom, no és rellevant, seria propi canviar la denominació d'Ajuntament, per la seva càrrega política i cercar una denominació més adequada a la història pròpia i a la nova realitat. No obstant, en la redacció continuarem utilitzant ajuntament per facilitar el seguiment del relat.

propietaris), des dels carrers i places...; de servei: usuaris d'un CAP, usuaris d'una escola, usuaris d'un mercat...; de reivindicacions compartides: recuperació i gestió de l'espai públic, mobilitat i transport, reversió de la crisi mediambiental, condicions laborals...

- La federació de barris és una eina rellevant per establir relació, diàleg, cooperació i solidaritat, entre barris del mateix municipi i d'altres municipis, principalment amb els barris pròxims que a vegades estan separats per l'asfalt d'un carrer i cadascuna de les dues voreres pertany a dos barris diferents (de dos municipis diferents).
- Finalment, aquesta organització territorial-democràtica és un fonament que s'enfronta a les estratègies neoliberals globalitzadores. En primer lloc, perquè parteix del principi democràtic que el neoliberalisme nega, en segon lloc, perquè la territorialització -component imprescindible de la democràcia- obre molts fronts davant del poder o, des d'una altra perspectiva apodera les classes populars en detriment de les classes dominants de l'estat, del sistema. El municipi democràtic, esberla la darrera baula que és la institució municipal com aparell de l'Estat i de la globalització.

5.6.3. El dret a l'autodeterminació de la ciutat. La ciutat constituent

El punt 2 de l'article 1 de la Carta de les Nacions Unides,⁶²⁰ es refereix al dret a l'autodeterminació i diu: "Fomentar entre les nacions relacions d'amistat basades en el respecte al principi de la igualtat de drets i al de la lliure determinació dels pobles, i prendre altres mesures adequades per enfortir la pau universal." És una definició prou general i oberta que planteja que el subjecte del dret a l'autodeterminació és el poble, en el marc nacional. Possiblement, aquesta indefinició és volguda i animada pels interessos que la promouen en el marc de la segona postguerra mundial (1945). Sense entrar en l'anàlisi del text, es constata que no hi ha cap referència, en tota la Carta, als municipis, a les ciutats. Haurien de passar força anys i les ciutats s'haurien de convertir en unitats territorials on viu la majoria de la població i en centres de poder -més enllà dels seus

⁶²⁰ Nacions Unides. (1945). *Carta de les Nacions Unides*. Recuperada de: <https://www.un.org/es/about-us/un-charter/full-text>

límits físics- per tal que les institucions internacionals comencessin a produir normativa. L'any 1985 s'elaborà la Carta Europea d'Autonomia Local⁶²¹ que l'Estat espanyol signaria l'any 1988; en el seu articulat defineix la subjecció de l'autonomia local a les lleis de cada estat i consagra l'exercici del dret a l'autonomia local a les "Assemblees o Consells integrats per membres electes mitjançant sufragi lliure, secret, igual, directe i universal i que poden disposar d'òrgans executius responsables davant d'ells mateixos." Així, l'autonomia es reserva als governs municipals i es limita a la legislació de cada estat, per tant l'autonomia local s'ha tractat per les normatives com una forma d'encaixar els municipis en l'estructura de l'Estat. Tanmateix, des de la literatura que es podria enquadrar en la teoria del dret a la ciutat i des dels moviments socials, el tractament de l'autonomia municipal (i llurs experiències) ha estat molt més generós i s'ha treballat des de múltiples perspectives, però no s'ha tractat directament si l'autonomia abasta fins el dret d'autodeterminació del municipi, com a màxima expressió democràtica.

Seria interessant, però inabastable, fer el seguiment de les experiències de la ciutat quant a la seva autonomia, des de les ciutat-estat de l'antiguitat, passant per les ciutats autònomes medievals, fins les experiències contemporànies. Però volem situar el debat en el primer quart del segle XXI, en el si de la societat capitalista, en la seva enèsima reconversió en el neoliberalisme globalitzador que ha adaptat els estats-nació com a peces de la geopolítica del lucre amb l'objectiu final de preservar la seva supervivència i on les crisis continuades que provoca -escenificades en pandèmies, en conflictes bèl·lics, en crisis energètiques, financeres,... - cada vegada són més freqüents i cruents, no sols pels seus efectes directes en morts i misèria, sinó perquè es disposa de prou coneixement científic, tècnic i social per poder superar aquesta geopolítica del terror i avançar cap a un món molt més just. La crisi de 2008 marca una fita de l'enviliment del capitalisme,⁶²² la pèrdua de drets de la ciutadania i l'evolució de la democràcia burgesa cap a un sistema administratiu, sotmès als interessos de l'Estat i dels poders supraestats, cada vegada més allunyats de la ciutadania. Hem entrat en la ja anunciada⁶²³ "barbàrie" econòmica,

⁶²¹ *Carta Europea de Autonomia Local*. Feta a Estrasburg el 15 d'octubre de 1985, a la qual es va adherir l'Estat espanyol. *BOE*, núm. 47 de 24 de febrer de 1989.

⁶²² Negri, A. Hardt, M. (2011). El comú del comunismo. *Rebelión.org*. Recuperat de: rebelion.org/el-comun-del-comunismo/. En aquest article Negri i Hardt afirmen que especialment després de 2008 el neoliberalisme ja no en té prou amb les polítiques de privatització, sinó que activitat les polítiques d'apropiació sobre el coneixement, el llenguatge, la imatge i els afectes.

⁶²³ Es fa referència a l'expressió "Socialisme o barbàrie" del Manifest Comunista.

social, medi-ambiental; per tant només queda l'altra opció també anunciada: el "socialisme."

A diferència d'estadis anteriors, el capitalisme actual ha ocupat tots els àmbits de la vida (productiva i reproductiva) i les seves *interfaces*, i així la lluita anticapitalista és una lluita de classes que no es pot conformar amb prendre el poder en un àmbit de l'Estat -per important que sigui- sinó amb canviar el conjunt del sistema.

El capitalisme global va ser capaç d'ençà la crisi de 2008 d'evidenciar la supremacia de l'economia financera sobre l'economia productiva, però no va assolir la substitució dels estats – tot i debilitar-los considerablement- ja que necessita els aparells (legislatius, repressius, de control territorial...) d'aquests. El capitalisme global no cerca un nou marc legal (constitucional)⁶²⁴ sinó la creació d'un entramat normatiu (no democràtic, no regularitzat) recolzat sobre l'abstracció de l'espai al servei dels seus interessos. La debilitat del capitalisme global, a més de la seva necessitat de la força de treball, és que aquesta es situa en espais socials reconeixibles en els que és possible la creació de la consciència de classe, de veïnat, tot i els esforços de dispersió laboral i de segregació social (marginació, gentrificació,...). En aquest nou rol de l'estat al segle XXI, la ciutat⁶²⁵ ha emergit agregant a les seves funcions tradicionals: la de ser un nodus de la globalització. El capitalisme global necessita localitzar-se en concentracions de serveis avançats que es donen en el marc urbà.

Si entenem la revolució com els fets encadenats que porten la classe treballadora a prendre el poder a la classe capitalista, entenem que aquella ha de destruir el sistema i per tant s'haurà de construir una alternativa. Durant el procés revolucionari que podem determinar quan comença però no quan acaba, la construcció de l'alternativa pot considerar-se com un poder constituent però en cap supòsit poder constituït.⁶²⁶ En la base d'un procés constituent hi ha d'haver la determinació de les mesures que garanteixin la seva continuïtat. Així, si la revolució és la màxima expressió democràtica per la qual la majoria

⁶²⁴ Noguera, A. (2023). *El asalto a las fronteras del derecho. Revolución y poder constituyente en la era de la ciudad global*. Madrid: Ediciones Trotta.

⁶²⁵ Les ciutats dels països en desenvolupament mereixen una consideració específica pel seu alt grau de creixement a causa de la seva funció refugi, consideració en la que no podem entrar però de la que volem deixar constància.

⁶²⁶ Harnecker, M. (2007). Notas para un debate sobre el poder constituyente y poder constituido. *Rebellion.org*. Recuperat de: <https://rebellion.org/docs/62325.pdf>

de la societat⁶²⁷-conformada en classe treballadora- assoleix la igualtat mitjançant l'apropiació dels mitjans de producció i reproducció i s'atorga així mateixa la capacitat de decidir el seu present i el seu futur, les mesures constituents han de garantir que la gran majoria de la societat -com a subjecte revolucionari- pugui continuar decidint el seu present i el seu futur.

A l'aixopluc de l'afirmació que “tota forma de poder constituent es correspon amb la forma del procés revolucionari on opera,”⁶²⁸ és pertinent doncs, argumentar que si partim de la consideració que el procés revolucionari es desenvoluparà en la ciutat, en el municipi,⁶²⁹ podria desenvolupar-se un procés constituent a la ciutat. Introduïm aquest tercer element conscients que és un tema complex ja que normalment els processos constituents estan pensats per estats constituïts o nacions que es constitueixen en estats. Tampoc ajuda no disposar d'experiències prèvies reeixides de ciutats que hagin realitzat processos constituents. No obstant, si disposem d'experiències de ciutats que han realitzat processos constituents en el marc de processos revolucionaris, de fet alguns processos revolucionaris que s'han desenvolupat a la ciutat es podrien considerar processos constituents, encara que no comportin el formalisme de redactar una constitució, o si es vol com processos constituents actius o inacabats. Un dels exemples paradigmàtics el tenim a la ciutat de Barcelona el juliol de 1936, quan la classe obrera conquereix els mitjans de producció i reproducció, constituint-se com a subjecte revolucionari, com a poder constituent, tot i que la situació de guerra va fer que es defensessin conjuntament amb el poder constituït dels feixistes. El poder institucionalitzat s'adaptà a la nova realitat com a única alternativa de supervivència, però mantingué la seva convicció de poder constituït (instituit) i intentà aprofitar els reflexos revolucionaris per recuperar el poder efectiu, fins 1939. Més recentment l'any 1977, en la proposta municipal del PCE – PSUC, es reivindicava la ciutat constituent:

En el període constituent, l'objectiu principal és, (...) la construcció d'un esquema institucional democràtic per a ordenar la vida municipal. Els

⁶²⁷ Negri, A., Hard, M. (2015). *El poder constituyente*. Madrid: Traficantes de sueños; Negri, A. Hard, M. (2004). *Multitud. Guerra y democràcia en la era del imperio*. Barcelona: Editorial Debate.

⁶²⁸ Noguera, A. (2012). *Utopia y poder constituyente*. Madrid: Sequitur. P. 150.

⁶²⁹ En aquest raonament voldríem emprar el terme “municipi” des d'una accepció àmplia que ens permeti referir-nos a municipis constituïts, i també des de la perspectiva de territoris que es podrien constituir com a referència -com a unitat- democràtica (per exemple l'agregació o segregació de barris...), de fet seria propi parlar d'àmbit local, però difuminaria el relat.

principis d'una organització municipal democràtica pensem que han de ser:

- El principi d'autonomia.
- El principi de descentralització.
- El principi de l'elegibilitat, representativitat i revocabilitat.
- El principi de la participació i control popular.⁶³⁰

I encara més recentment, uns mesos abans de les eleccions municipals de 2015 Emmanuel Rodríguez (Fundación Comunes) escrivia: “(...) el projecte municipalista haurà de considerar com part del projecte crucial del seu programa la realització d'un projecte constituent a nivell d'Estat.”⁶³¹

És pertinent i necessari reflexionar sobre el procés constituent municipal i la seva articulació en el marc supramunicipal, en relació a altres municipis, a la comarca, a la regió i al país. A diferència de les constitucions⁶³² i lleis de règim local espanyoles i catalanes dels segles XIX, XX i XXI, on el municipi es considera la darrera baula de l'estat (o de la comunitat autònoma) amb més o menys competències; el que es proposa és que el municipi sigui la primera baula de l'organització del país, cosa que és necessàriament complementària amb un procés constituent de país fet des de la base veïnal, des de la democràcia plena. Així entendríem que els espais de proximitat on es pugui desenvolupar la democràcia seran la base del procés revolucionari vers l'alliberament de classe i nacional i, alhora, seran la base constitutiva de la societat que entre totes i tots anirem construint.

És difícil visualitzar aquest escenari municipalista revolucionari perquè cada procés revolucionari teixeix els seus propis arguments; però sí que podem preveure que anirà associat a satisfer les necessitats de les persones tot repensant l'àmbit de treball (no solament en termes de propietat dels mitjans de producció sinó quant a la seva pròpia

⁶³⁰ Borja, J., Tarrago, M., Boix, R. (1977). *Por una política municipal democrática*. Barcelona: Editorial Avance. P. 97. Aquesta proposta constituent va desaparèixer, a nivell d'Estat, arrel dels pactes de 1978, però es mantingué en la campanya electoral de 1979, després de la qual va escolar-se del programa definitivament.

⁶³¹ Rodríguez, E. (Fundación los Comunes). (2014). De los ayuntamientos democráticos al municipalismo democrático. *Yukali*, 17. P. 9. Recuperat de: yukali.net/youkali17-1a-Rodriguez.pdf. En aquest mateix article es donava una definició de municipalisme adscrita a la institució que, si més no, entra en contradicció amb l'essència d'un procés constituent. P.8. “Des de fa poc temps, el vocabulari polític de l'emancipació s'ha enriquit amb la incorporació del terme 'municipalisme.' Amb aquest es tracta de recuperar una idea de democràcia que arrenca de les institucions que resulten més pròximes als ciutadans, els municipis.”

⁶³² També hi ha hagut constitucions que han atorgat un paper rellevant al municipi com a unitat de la federació, tot i que subordinada a l'estat federat, com la Constitució Federal de Brasil de 1988.

estructura dedicant part de la jornada laboral -reduïda i de proximitat- a les tasques productives, part a les tasques reproductives i part a les tasques comunitàries),⁶³³ repensant els usos del sòl (municipalitzat el sòl, els usos s'hauran d'adscriure a les necessitats de la comunitat); repensant la generació i distribució de recursos (tant els generadors d'energia, com els provinents del sector primari); repensant l'aplicació de les TIC (la propietat i la gestió en benefici del comú i no del lucre privat, plantejarà nous usos);⁶³⁴ repensant si la Renda Bàsica Universal municipal pot ser la base d'un sistema retributiu just, en el benentès que la ciutat convertida en primera administració del país, recapti els impostos... I potser repensant quina ciutat es correspondria amb aquesta nova societat, en termes de funcions i competències, i també en termes urbans;⁶³⁵ potser s'hauria de recuperar en el marc del segle XXI l'esperit de les propostes dels primers socialistes que associaven les seves propostes de transformació social a models de ciutat determinats. Treballar en aquesta possibilitat, sense ignorar el coneixement adquirit per totes les experiències de classe acumulades des de llavors fins l'actualitat, de ben segur que aportaria propostes de model, i de vies d'accés al model de ciutat.

En aquesta conjuntura dominada pel neoliberalisme globalitzador, el municipi es revela com la peça clau de la transformació social del país,⁶³⁶ amb economies que, alliberades de la dictadura del creixement permanent capitalista, podran respondre a les necessitats de les persones, podran ser locals, autònomes i al més sobiranes possibles. La ciutat actual és el territori on es maximitzen les contradiccions, els desequilibris (municipals i supramunicipals) i des d'on s'hauran de generar les alternatives transformadores. Repensar la ciutat en termes econòmics, polítics i socials no és possible sense repensar la ciutat en termes democràtics-territorials. La transformació de la ciutat no pot dissociar cap element, des del convenciment que el poder no cedirà cap de les seves prerrogatives en contra dels seus interessos i que per tant, ha de ser la ciutadania qui les conquereixi; en aquest sentit les classes populars s'han de dotar dels instruments que permetin obtenir

⁶³³ Lebowitz, M. A. (2013). La jornada laboral capitalista y la jornada laboral socialista. *Marxismo Crítico*. Recuperat de: <https://marxismocritico.com/2013/10/16/la-jornada-laboral-capitalista-y-la-jornada-laboral-socialista/>; Lebowitz, M. A. (2014). *L'alternativa socialista: el veritable desenvolupament humà*. Barcelona: Edicions 1979

⁶³⁴ Morozov, E. (2014). *Democràcia, tecnologia i ciutat*. Barcelona: CCCB.

⁶³⁵ En aquest sentit, Andy Merrifield aporta una reflexió interessant sobre com els governs locals amb vocació global i l'urbanisme global que es desenvolupa localment, són fruit de la mateixa concepció política urbanística antidemocràtica. Merrifield, A. *La nueva cuestión urbana*. Iruñea: Katakarak Liburuak.

⁶³⁶ Taibo, C. (2019). *En defensa del decrecimiento. Sobre capitalismo, crisis y barbárie*. Madrid: Libros de la Catarata.

el millor posicionament, vers la revolució. En aquest procés des dels carrers,⁶³⁷ des dels barris, des de la ciutat s'haurà d'aprofundir en el dret a la ciutat, en el dret a l'autodeterminació, en el dret a decidir-ho tot, un dret fonamental i sense final. El municipalisme revolucionari no sols és la eina per a canviar la ciutat i construir el país, sinó que és l'arma per lluitar contra el capitalisme global.

Tota ciutat (i tota nació) té dret a exercir l'autodeterminació, a endegar el seu procés constituent, Barcelona i Catalunya també. La ciutat de Barcelona que d'ençà dels seus orígens s'ha mostrat a si mateixa, al país i al món capaç de grans gestes, resistent i solidària, tindrà l'oportunitat de continuar sent un referent en la construcció democràtica del seu present i del seu futur.

Conec la multitud que baixa de la vorera i es converteix en grup, en classe, fins i tot en poble.⁶³⁸

Erri de Luca

⁶³⁷ "El carrer i el seu espai és el lloc on un grup (la pròpia ciutat) es manifesta, es mostra, s'apodera dels llocs i realitza un adequat temps-espai. Aquesta apropiació mostra que l'ús i el valor d'ús poden dominar al canvi i al valor de canvi." Lefebvre, H. (2022). *La revolución urbana*. Madrid: Alianza editorial. P. 62.

⁶³⁸ De Luca, E. (2022). *La volta de l'oca*. Barcelona: Bromera. P. 11.

Bibliografia

- Acín, A. (4 de juny de 2016). Barcelona per barris: Diques d'on ets i sabràs quant tens. *Nacional.cat*. Recuperat de: https://www.elnacional.cat/ca/barcelona/mapa-barcelona-barris-rendes_103735_102.html
- Aguilar, R. (2017). *Abdó Terradas i la revolució (1812-1856)*. Recuperat de: www.upec.cat.
- Agulles, J. (2017). *La destrucció de la ciutat*. Madrid: Los Libros de la Catarata
- Aisa, F. (2009). *L'Ajuntament de Barcelona 1931-1939. República, guerra i revolució*. Barcelona: Editorial Base
- Aisa, M. (2019). *Per un canvi d'hàbits: anarquisme i municipalisme al S. XXI*. Barcelona: El Lokal
- Ajuntament de Barcelona. (1902 -). *Anuari Estadístic*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (2000). *Barcelona año 2000. Estudio de ordenación urbana*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (1987). *Barcelona: anàlisi històrica del règim municipal. Documents de treball per a la Carta Municipal, 3*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (1987). *Carta Municipal, Estatut d'Autonomia i Constitució. Documents de treball per a la Carta Municipal, 5*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (1987). *Competències municipals. Documents de treball per a la Carta Municipal, 2*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (1993). *Declaració de Río - Barcelona 1992*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Regidoria d'Edicions i Publicacions
- Ajuntament de Barcelona. (1987). *Gestió dels serveis municipals: serveis i empreses municipals. Documents de treball per a la carta municipal, 4*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (1987). *Govern i administració local a les grans ciutats. Documents de treball per a la Carta Municipal, 1*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (2005). *Informe al Consell Plenari de les actuacions municipals 2003-2005*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (2017). *Informe sobre la implementació del Reglament de Participació Ciutadana a Barcelona. Aprovat el 6 d'octubre de 2017*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (2006). *La Barcelona dels Barris. Nou impuls per a una ciutat més pròxima. El barri, espai de convivència urbana, proximitat i participació*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (1939). *Llibre d'Actes de la Comissió de Govern de l'Ajuntament de Barcelona, 1938, (Vol. VI)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (1937). *Llibre d'Actes del Consell Municipal Plenari, (Vol. 385 - 1936/1937), de 30 de juny de 1936 a 15 de juliol de 1937*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (1949). *Llibre d'Actes del ple de l'Ajuntament, 1948-1949, (Vol.1)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (1987). *Memòria de la primera tinença d'alcaldia 1983-1987*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (2001). *Normes Reguladores del Funcionament dels Districtes*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (1984). *Pla general 1984-1992 i Programa d'actuació municipal 1984-1987*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (1989). *Potestat normativa, procediment, participació, béns i contractació. Documents de treball per a la Carta Municipal, 6*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. (1996). *Programa d'Actuació Municipal 1996-1999*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona

Ajuntament de Barcelona. (2000). *Programa d'Actuació Municipal 2000-2003*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona

Ajuntament de Barcelona. (2021). *Projecte normatiu. Reglament de participació ciutadana (RPC - octubre 2021)*. Recuperat de: <https://ajbcn-decidim-barcelona.s3.amazonaws.com/decidim-barcelona/uploads/decidim/attachment/file/12111/RPC-2021-Preambul-CAT.pdf>

Ajuntament de Barcelona. (1987). Sobre la Carta Municipal. *Ajuntament de Barcelona*

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1987). *10 preguntes bàsiques*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers. Recuperat de: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/99975>

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1987). *Competències Transferides als Districtes. Recopilació Ordenada per Matèries. Maig 1996*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1987). *Cronologia de la descentralització (1979-1987)*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers, 6. Recuperat de: <http://hdl.handle.net/11703/99980>

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1987). *Descentralització: dades bàsiques*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers. Recuperat de: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/99982>

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1983). *Introducció: la descentralització territorial de funcions*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers, 3. Recuperat de: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/99970>

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1980). *Jornades sobre descentralització municipal a les grans ciutats*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Àrea de Descentralització i Participació Ciutadana de l'Ajuntament de Barcelona

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1984). *La descentralització i la qüestió de personal*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers, 4. Recuperat de: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/99971>

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1984). *La descentralització en Barcelona*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers, 6. Recuperat de: <http://hdl.handle.net/11703/99973>

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1984). *La divisió territorial de Barcelona*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers, 1. Recuperat de: <http://hdl.handle.net/11703/99968>

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1986). *Memòria del procés de descentralització: 1983-1986*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers. Recuperat de: <http://hdl.handle.net/11703/99967>

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1980). *Memòria. Maig 1979 - juliol 1980*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1984). *Organització del territori i descentralització*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers, 6. Recuperat de: <http://hdl.handle.net/11703/99983>

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1987). *Organització dels districtes, participació i vida associativa*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers. Recuperat de: <http://hdl.handle.net/11703/99979>

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1984). *Organització política del districte y participació ciutadana*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers, 5. Recuperat de: <http://hdl.handle.net/11703/99972>

Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1985). *Presentacions – Propostes de línies d'actuacions sobre les iniciatives econòmiques dels districtes*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers, 7. Recuperat de: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/99974>

- Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1983). *Programa básico de descentralización: documento de trabajo (octubre de 1983)*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers, 2. Recuperat de: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/99969>
- Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1986). *Realidad actual y nuevas tendencias en la vida asociativa*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers, 8. Recuperat de: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/99975>
- Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1983). *Resum Programa de descentralització*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Recuperat de: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/99969>
- Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1987). *Serveis i activitats dels districtes*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers. Recuperat de: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/99978>
- Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació ciutadana. (1987). *Síntesis del Procés de descentralització (1983-1987)*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Descentralització i participació ciutadana. Papers. Recuperat de: <http://hdl.handle.net/11703/99978>
- Ajuntament de Barcelona. Àrea de Drets de Ciutadania, Cultura, Participació i Transparència. (2018). *Memòria àrea 2017*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. Àrea de Drets de Ciutadania, Transparència i Participació. (2016). *Mesura de govern. Programa Barcelona Ciutat de Drets. Accions de prevenció i garantia de drets de ciutadania i accions per incloure l'enfocament de drets humans a les polítiques públiques*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. Àrea d'urbanisme i obres públiques. Àrea de relacions ciutadanes. (1987). *Àrees de nova centralitat*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. Barcelona Economia. Oficina Municipal de Dades. (2018). Distribució territorial de la renda familiar disponible per càpita a Barcelona. 2017. *Ajuntament de Barcelona. Barcelona Economia*. Recuperat de: https://ajuntament.barcelona.cat/barcelonaeconomia/sites/default/files/RFD_2017_BCN.pdf
- Ajuntament de Barcelona. Comissió Municipal de Partits Polítics de Barcelona. (1978). *El llibre sobre l'Ajuntament de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. Departament d'Estadística. Gabinet Tècnic de Programació. Gerència Adjunta de Projectes Estratègics. (2014). *Nova divisió territorial de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de Barcelona. Oficina d'Estudis. Comissió superior d'ordenació provincial. (1954). *Plan de Ordenación de Barcelona y su zona de influencia. Normas*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ajuntament de València. Comissió municipal per a la Redistribució Territorial i Administrativa. (1981). *Els nous districtes de la ciutat de València*. València: Ajuntament de València
- Alabart, A. (1982). *Els barris de Barcelona i el moviment associatiu veïnal*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: <https://www.tesisenred.net/handle/10803/294860> page=1
- Alabart, A. (1980). Mapa de Barriades de Barcelona. *Revista CEUMT*, 33
- Alabart, A., Naya, A. (Coords.). (1999). *La Barcelona dels barris (1999)*. Barcelona: FAVB
- Alain, C. (2001). El impase ciutadanista, contribució a una crítica del ciutadanisme. *En attendant*, 5
- Alaiz, F. (1993). *Hacia una federación de autonomías ibéricas*. Madrid: Madre Tierra
- Alamany, E., Serrà, M., Ubasart, G. (Eds.). (2010). *Construint municipi des dels moviments socials*. Barcelona: Icaria Editorial
- Alba, S. (2012). *Capitalismo y nihilismo*. Madrid: Akal
- Alba, S. (2007). Contra el capitalismo: estado de derecho y democracia. *Éndoxa (UNED)*, 22
- Alba, S. (14 d'octubre de 2008). Izquierdas nacionalistas? *Las Noticias*. Recuperat de: <https://espaifabrica.cat/esquerres-nacionalistes/>

- Alberch, R. (1997-2000). *Els barris de Barcelona (4 vols.)*. Barcelona: Editorial Enciclopèdia Catalana
- Alberch, R. (2005-2006). *Enciclopèdia de Barcelona*. Barcelona: Editorial Enciclopèdia Catalana
- Albet, A. (2019). Edward W. Soja: un diàleg sobre ciutat y territorio, sobre Barcelona y Catalunya. *Biblio 3W, Revista bibliogràfica de Geografia y Ciencias Sociales*, 1271
- Albet, A. (2012). Esquerdas a la ciutat capitalista: ferides i oportunitats. *Quaderns*, 25
- Albet, A. (Ed.) amb Monk, J., Prats, M., Velede, S.M. (2019). *Maria Dolors Garcia-Ramon. Geografia y género, desidencia e innovación*. Barcelona: Icaria Editorial
- Albet, A., Benach, N. (Eds.). (2012). *Doreen Massey. Un sentido global del lugar*. Barcelona: Icaria Editorial
- Alemany, J., Verrié, P. (2021). CEU-CEUMT (1972-1982). Moviments socials, polítiques urbanes, ajuntaments democràtics. *Barcelona Quaderns d'Història*, 27. Recuperat de: <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/398562/491848>
- Alexandre, O. (2000). *Catàleg de la destrucció del patrimoni arquitectònic històric - artístic del centre històric de Barcelona*. Barcelona: Veïns en defensa de la Barcelona Vella. Estudiants del Patrimoni
- Alexandrian, S. (1983). *El socialismo Romántico*. Barcelona: Editorial Laia
- Alfama, E., Casademunt, A., Coll, G., Cruz, H., Martí, M. (2007). *Per una nova cultura del territori? Mobilitzacions i conflictes territorials*. Barcelona: Icaria Editorial
- Alfaro, À. (2014). *El municipalismo libertario y el modelo territorial*. Barcelona: Libélula verde
- Algarra, D. (2015). *El comú català. La història dels que no surten a la història*. Vilanova del Camí: Potlatch Edicions
- Allen, J., Hamnett, C. (1995). *A Shrinking world?* Oxford: University Press Oxford
- Alonso, A. (2005). *La participación de las identidades locales en la gobernabilidad: mercado de trastos o institucionalización*. (Comunicació). VII Congreso Español de Ciencia política y de la Administración. Democracia y Buen Gobierno. Universidad Complutense de Madrid. Recuperat de: [https://aecpa.es/files/congress/7/actas/area06/GT29/ALONSO-HERNANDEZ-Aitor\(UPV\).pdf](https://aecpa.es/files/congress/7/actas/area06/GT29/ALONSO-HERNANDEZ-Aitor(UPV).pdf)
- Alquezar, R. (1986). *L'Ajuntament de Barcelona en el marc del Front d'Esquerres*. Barcelona: Columna
- Althusser, L., Balibar, E. (1969). *Para leer El Capital*. Ciutat de Mèxic: Ediciones S. XXI
- Amin, A. (2000). The economic base of contemporary cities. Dins Watson, S. I. Bridge, G. (Eds.), *Blackwell companion to the city*. Londres: Blackwell
- Anderson, P. (1988). *Democracia y socialismo. La lucha democrática desde una perspectiva socialista*. Buenos Aires: Editorial Tierra del Fuego
- Andreu, M. (2021). Barcelona en clau de ruptura: lluites socials, polítiques i veïnals. *Barcelona Quaderns d'Història*, 27. Recuperat de: <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/398556/491843>
- Andreu, M. (2015). Barcelona, els moviments socials i la Transició a la democràcia: hegemonia gramsciana, referent espanyol i ruptura catalana. *Segle. XX. Revista Catalana d'Història*, 8
- Andreu, M. (2015). *Barris, veïns i democràcia: el moviment ciutadà i la reconstrucció de Barcelona (1968-1986)*. Barcelona: L'Avenç
- Andreu, M. (2014). *El moviment ciutadà i la transició a Barcelona: la FAVB (1972-1986)*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/54543/1/MAA_TESI.pdf
- Andreu, M. (2016). *Les ciutats invisibles: viatge a la Catalunya Metropolitana*. Barcelona: L'Avenç
- Andreu, M. (2008). Moviments socials i crítica del model Barcelona. De l'esperança democràtica de 1979 al miratge olímpic de 1992 i la impostura cultural del 2004. *Scripta Nova. Revista electrònica de geografia i ciències socials*, 270. Recuperat de: <http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-270/sn-270-119.htm>
- Andreu, M., Naya, A. (2012). Recentralització i crisis dels districtes. *La Veu del Carrer*, 123
- Antic, X. (2013). *La ciutat del dissens*. Barcelona: CCCB

- Aragonès, V. (2015). Lluita institucional municipal: de l'acumulació per desposseïció a la construcció d'hegemonia. *Espai Fàbrica*. Recuperat de: <https://espaifabrica.cat/lluita-institucional-municipal-de-lacumulacio-per-desposessio-a-la-construccio-dhegemonia/>
- Aramburu, M. (2005). La immigració i els usos de l'espai públic. *Suplements de Barcelona metròpoli mediterrània*, 5 2005
- Araujo, A., Trias, X., Rojo, M., Acebillo, P. (2012). *Espacios urbanos neoterciarios*. Barcelona: CIDEU - Centro Iberoamericano de Desarrollo Estratégico Urbano
- Arblaster, A. (1992). *Democracia*. Madrid: Alianza Editorial
- Arboleda, M. (2021). *Gobernar la utopía. Sobre la planificación y el poder popular*. Buenos Aires: Caja Negra Editora
- Àrea Metropolitana de Barcelona; Ajuntament de Barcelona; Federació de Municipis de Catalunya. (1997). *Els 20 anys del Pla General Metropolità de Barcelona*. Barcelona: Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona
- Arent, H. (1993). *La condición humana*. Barcelona: Paidós
- Arent, H. (2020). *Sobre la violencia*. Madrid: Alianza Editorial
- Ares, O. (2010). Sert, Le Corbusier y el pla Macià. Heterodoxia y contradicciones formales. *DC Papers*, 19-20
- Aricó, G., Mansilla, J. A., Stanchieri, L. (Coords.). (2016). *Barrios corsarios. Memoria histórica, luchas urbanas y cambio social en los márgenes de la ciudad neoliberal*. Barcelona: Pol·len Edicions
- Aricó, G., Mansilla, J. A., Stanchieri, L. (Coords.). (2015). *Mierda de ciudad. Una rearticulación crítica del urbanismo neoliberal desde las ciencias sociales*. Barcelona: Pol·len Edicions
- Aristòtil. (2011). *Política*. Barcelona: Espasa Libros
- Armstrong, W. (1973). Crítica de la teoría de polos de desarrollo. *EURE. Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos Regionales*, 9
- Arnau, R. (1974). *Marxisme català i qüestió nacional catalana 1930-1936 (2 vols.)*. París: Edicions Catalanes de París
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 4. Recuperat de: https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/16699/2/ESCALERA_ARNSTEIN_1969.pdf
- Arranz, M., Grau, R., López, M. (1987). Anàlisi històrica de l'Ajuntament de Barcelona (Segles XVIII -XX). Dins *Ajuntament de Barcelona, Anàlisi històrica del règim municipal*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Arribas, R., Llarch, E., Oliver, J. (Coords.). (1986). *La Divisió territorial de Catalunya: reflexions i propostes per a un debat*. Barcelona: La Magrana. Quaderns d'Alliberament, 12
- Arrighi, G. (2005). Comprender la hegemonia (I i II). *New Left Review*, 32-33. Recuperat de: <https://newleftreview.es/search?query%5Bauthor%5D=Giovanni+Arrighi>
- Artal, F. (2002). Articulació i desarticulació de la metròpoli, 1953-1988. *L'Avenç*, 272
- Ascher, F. (2003). *Nuevos principios de urbanismo*. Madrid: Alianza Editorial
- Ascón, R. (1991). Pierre Vilar, geògraf. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia (en línia) 1991*. Recuperat de: <https://www.raco.cat/index.php/TreballsSCGeografia/article/view/236328>
- Assamblea de Resistència al Fòrum 2004, Espai en Blanc, Col·lectiu Ariadna Pi de l'Institut Català d'Antropologia. (2004). *La otra cara del Fòrum de la Cultures S.A*. Barcelona: Edicions Bellaterra
- Athanasiou, A. (2019). La desposesión como epistemología de la criticalidad. Dins Jappe, A., Rendueles, C., Dean, J., Athanasiou, A., Rodríguez, M.E., Vindel, J., Ross, K., *Comunismos por venir*. Barcelona: Arcàdia-MACBA
- Aubet, M. J. (2000). *Ciudadanía y representatividad. Los sistemas electorales en Europa*. Barcelona: Edicions Bellaterra
- Bada, A. (2020). *Els consells Oberts a Catalunya*. (Treball Final de Grau). Recuperat de: https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/165968/1/TFG_Antoni_Bada_Erta.pdf

- Bakunin, M. (1979). *Federalismo, socialismo y antiteologismo* (Ginebra, 1867). Dins d'*Obras Completas* (Vol.3). Madrid: Las Ediciones de la Piqueta
- Bal, S. (1994). *La Dictadura, los trabajadores y la ciudad. El movimiento obrero en el Área Metropolitana de Barcelona (1939-1988)*. València: Edicions Alfons el Magnànim. Generalitat Valenciana
- Bal, S. (2009). Nació i identitat a Espanya. Algunes reflexions. *Segle XX. Revista Catalana d'Història*, 2
- Balcells, A. (2010). *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*. Recuperat de: <https://www.parlament.cat/document/cataleg/48003.pdf>
- Balibar, E. (2013). *Ciudadanía*. Madrid: Adriana Hidalgo Editora
- Balibrea, M. P. (2010). Barcelona: del modelo a la marca. *Bibliotecaçyp*
- Ballester, J. (1984). La descentralización municipal en España: hablan sus responsables: Valencia. *Revista CEUMT*, 77-78
- Balzac, H. (1997). *L'obra mestra desconeguda*. Barcelona: Quaderns Crema
- Bance, P. (2012). *John Holloway como una sombra de la anarquía*. Recuperat de: http://www.fondation-besnard.org/IMG/pdf/John_Holloway_como_una_sombra.pdf
- Barber, B. (2004). *Democracia fuerte. Política participativa para una nueva época*. Córdoba: Ed. Almuzara
- Barber, B. (2015). *Si els alcaldes governessin el món. Països disfuncionals, ciutats emergents*. Barcelona: Arcàdia
- Barcelona en Comú (BeC). (2015). *Programa electoral municipals 2015*. Barcelona: Barcelona en Comú (BeC)
- Barcena, I., Larrinaga, J. (2020). Movimientos sociales en nuevos tiempos de crisis: ¿Del prometeísmo al decrecimiento? Dins Ibarra, P. (Coord.), *Nuevos movimientos sociales. Desde la calle a los ayuntamientos*. Barcelona: Icaria Editorial
- Bardet, G. (1959). *L'urbanisme*. París: PUF - Presse Universitaire Francaise
- Barres, R. (2018). *Anàlisi i orientacions per la millora de la participació en els Districtes de Barcelona*. Recuperat de: <http://hdl.handle.net/11703/115394>
- Bassa, D. (1997). *L'operació Garzón. Un balanç de Barcelona '92*. Barcelona: Llibres de l'Índex
- Batallé, D. (1985). Consideracions prèvies a l'organització territorial de la ciutat de Girona en districtes municipals. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 7
- Batallé, D. (1985). L'organització territorial de la ciutat de Girona. Proposta de creació de districtes municipals. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 7
- Bauman, Z. (2008). *Confianza y temor en la ciudad: vivir con extranjeros*. Barcelona: BCF Consultors - Arcàdia
- Bauman, Z. (2003). *La Globalización. Consecuencias Humanas*. Ciutat de Mèxic: FCE
- Bayo, F., Berbis, J., Etxezarreta, M., Ferrer, F., Idoate, Iglesias, J., (...) Soldevila, V. (2016). *La desposesión de la vida cotidiana*. Barcelona: Seminari d'Economia Crítica Taifa
- Bayona, A. (2010). Régimen local. *Revista Catalana de Dret Públic. Escola d'Administració Pública de Catalunya. Especial Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional, sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006*
- Belil, M., Borja, J., Corti, M. (Eds.). (2012). *Ciudades, una ecuación imposible*. Barcelona: Icaria Editorial. Fundació Fòrum Universal de les Cultures
- Bellamy, E. (2017). *Mirando atrás desde 2000 a 1887 o el año 2000*. Madrid: Libros Mablaz
- Bellmunt, J., Brugué, J., Nel·lo, O. (2017). *Pasqual Maragall: pensament i acció*. Barcelona: RBA
- Beltran, M., Burguillos, N., Riera, S., Serchs, J., Tarraubella, X., Ureña, L. (2004). *Els fons documentals municipals 1808-1868. Guia d'investigació*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona

- Benach, N. (Ed.). (2012). *Richard Peet. Geografía contra el neoliberalismo*. Barcelona: Icaria Editorial
- Benach, N. (Ed.). (2017). *William Bunge. Las expediciones geográficas urbanas*. Barcelona: Icaria Editorial
- Benach, N. (1997). *Ciutat i producció d'imatge: Barcelona 1979-1992*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/42007?mode=full>
- Benach, N., Carlos, A.F.A. (Eds.). (2016). *Horacio Capel. Pensar la ciudad en tiempos de crisis*. Barcelona: Icaria Editorial
- Benach, N, Delgado, M. (2022). *Márgenes y umbrales. Revuelta y desorden en la colonización capitalista del espacio*. Barcelona: Virus Editorial
- Benevolo, L. (1990). *Historia de la arquitectura moderna (6a. Edició ampliada)*. Barcelona: Gustavo Gili
- Benevolo, L. (1994). *Orígenes del urbanismo moderno*. Madrid: Celeste Ediciones
- Bengochea, S. (1998). *El locaut de Barcelona (1919-1920)*. Barcelona: Curial
- Benítez, I., García, X. (16 de maig de 2022). *Marx, el treball domèstic, El Capital i la vida*. Recuperat de: <https://catarsimagazin.cat/marx-el-treball-domestic-el-capital-i-la-vida/>
- Benjamin, W. (2020). *Crítica de la violencia*. Madrid: Editorial Biblioteca Nueva
- Benjamin, W. (2005). *El libro de los pasajes*. Madrid: Akal
- Benjamin, W. (1971-1975). *Iluminaciones (4 vols.)*. Madrid: Taurus
- Benjamin, W. (2021). *Paris, capital del siglo XIX*. Palma de Mallorca: José J. Olañeta, Editor
- Benjamin, W. (2008). *Sobre el concepto de historia. Dins Obres, (Llibre 1, Vol. 2)*. Madrid: Abada Editores
- Bensaïd, D. (2003). *¿La revolución sin el poder?*. Recuperat de: <http://danielbensaid.org/La-revolucion-sin-el-poder?lang=fr>
- Bergantiños, N., Ibarra, P. (Coords.). (2018). *Respuestas y propuestas de regeneración frente a la crisis de la democracia*. Madrid: Tecnos
- Beringuier, C., Castells, M., Remy, J., Mingasson, C. (1979). *Urbanismo y práctica política*. Madrid: Los Libros de la Frontera
- Bernadí, X. (2010). Competències desactivades? Consideracions sobre la denominada sentència oculta. *Revista Catalana de Dret Públic. Especial Sentència sobre l'Estatut. Escola d'Administració Pública de Catalunya*
- Beroud, S., Garibay, D. (2020). El movimiento Nuit Debout y las manifestaciones contra la Ley de Reforma del Trabajo en 2016. Convergencias en la movilización colectiva y en los usos del espacio público. Dins Ibarra, P. (Coord.), *Nuevos movimientos sociales. Desde la calle a los ayuntamientos*. Barcelona: Icaria Editorial
- Bettin, G. (1982). *Los sociólogos de la ciudad*. Barcelona: Gustavo Gili
- Bielhl, J., Bookchin, M. (2009). *Las políticas de la ecología social. Municipalismo libertario*. Barcelona: Virus Editorial
- Blanc, L. (1839). Organisation du travail. *Revue du Progrès*
- Blanco, I. (2018). ¿Es posible el cambio radical? Lecciones tras dos años de gobierno de Barcelona En Comú. Dins Ibarra, P. (Coord.), *Nuevos movimientos sociales. Desde la calle a los ayuntamientos*. Barcelona: Icaria Editorial
- Blanco, I., Cruz, H., Martínez, R., Parés, M. (2016). El papel de la innovación social frente a la crisis. *Ciudad y Territorio, 188*
- Blanco, I., Gomà, R. (2016). *El municipalisme del bé comú*. Barcelona: Icaria Editorial
- Blanco, I., Gomà, R. (2003). Gobiernos locales y redes participativas: retos e innovaciones. *Revista del CLAD Reforma y Democracia, 26*

- Blanco, I., Gomà, R. (2003). La crisis del modelo de gobierno tradicional. Reflexiones en torno a la "governance" participativa y de proximidad. *Gestión y política pública. Centro de investigación y docencia económica, A. C.*
- Blanco, I., Gomà, R. (Coords.). (2022). *¿Vidas segregadas? Reconstruir fraternidad*. Valencia: Tirant lo Blanch
- Blanco, I., Gomà, R., Subirats, J. (2018). El nuevo municipalismo: derecho a la ciudad y comunes urbanos. *Gestión y Análisis de Políticas Públicas, 20*
- Blanco, I., Nel-lo, O. (Ed.). (2018). *Barrios y crisis. Crisis económica, segregación urbana e innovación social en Cataluña*. València: Tirant Humanidades
- Blasco, J. A. (2016). *El modelo original de la ciudad - jardín (Garden City)*. Recuperat de: <http://urban-networks.blogspot.com/2016/02/el-modelo-original-de-la-ciudad-jardin.html>
- Bleitrach, D. (1977). Region metropolitaine et appareils hégémoniques locaux. *Espaces et sociétés, 20-21*. Recuperat de: <http://geoprodig.cnrs.fr/items/show/124346>
- Bogajo, N., Naya, A. (2012). Llums i ombres dels òrgans de participació. *La Veu del Carrer, 123*
- Bohigas, O., Puigdomènech, A. (1983). *Plans i projectes per a Barcelona, 1981-1982*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Bohigas, O., Puigdomènech, A. (1986). *Reconstrucción de Barcelona*. Madrid: Servicio de Publicaciones, Secretaría General Técnica, Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo. Gobierno de España
- Böhm, S., Dinerstein, A.C., Spicer, A. (2008). (Im)possibilities of Autonomy. Social Movements in and Beyond Capital, the State and Development. *University Essex*. Recuperat de: <https://core.ac.uk/download/pdf/17167455.pdf>
- Boira, J. (2000). Participar para conocer. Argumentos para la innovación en la participación ciudadana y la construcción de la ciudad. *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales, 69*. Recuperat de: <https://www.ub.edu/geocrit/sn-69-77.htm>
- Bonal, R., Casal, J. (1980). Bases per a una divisió de la ciutat en districtes municipals. *Jornades sobre descentralització municipal a les grans ciutats*. Barcelona: Àrea de Descentralització i Planificació de l'Ajuntament de Barcelona. Fundació Jaume Bofill
- Bonal, R., Costa, J. (1978). *Sòl urbà i classes socials. Materials per a una política municipal*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Editorial Blume
- Bonamusa, F. (Dir.). (2006-2009). *Generalitat de Catalunya. Obra de govern 1931-1939 (2 volums)*. Barcelona: Departament de Presidència. Generalitat de Catalunya
- Bonet, J. (2012). El territorio como espacio de radicalización democrática. Una aproximación crítica a los procesos de participación ciudadana en las políticas urbanas de Madrid y Barcelona. *Athenea Digital, 12 (1)*. Recuperat de: <https://dialnet.unirioja.es/ejemplar/322471>
- Bonet, J. (2015). Gestionar para transformar. Gestión pública y nuevo municipalismo en Barcelona. Dins Ibarra, P. (Coord.), *Nuevos movimientos sociales*. Barcelona: Icaria Editorial
- Bonet, J. (2011). La cançó de l'enfadós, participació veïnal als districtes i sordesa municipal. *La Veu del Carrer, 118*
- Bonet, J. (2011). La Generalitat congela els diners de la llei de barris. *La Veu del Carrer, 122*
- Bonnoure, P., Fourniau, C., Laurent, L., Nahelec, L., Pietri, S., Soret, R., (Comps.). (1975). *Documents d'histoire vivante de l'antiquité à nos jours. (Vol. 5), de 1789 a 1848*. París: Editions Sociales
- Bookchin, M. (1999). *La ecología de la libertad*. Madrid: Nossa y Jara Editores
- Bookchin, M. (1978). *Los límites de la ciudad*. Madrid: H. Blume Ediciones
- Bookchin, M. (2007). *Seis tesis sobre el municipalismo libertario*. Recuperat de: <https://cgt.org.es/wp-content/uploads/2007/05/bookchin-seis-tesis-sobre-municipalismo-libertario.pdf>
- Bookchin, M., Bookchin, D., Taylor, B. (2019). *La próxima revolución: las asambleas populares y la promesa de la democracia directa*. Barcelona: Virus Editorial

- Borja, J. (2011). Carta de Barcelona: Elecciones y campamentos en las plazas. *Sin Permiso*. Recuperat de: <https://sinpermiso.info/textos/carta-de-barcelona-elecciones-y-campamentos-en-las-plazas>
- Borja, J. (2000). Ciudad y ciudadanía. Dos notas. *WP, 177. Institut de Ciències Polítiques i Socials*
- Borja, J. (2018). Ciudadanía, derechos y clases sociales o La Democracia versus el Derecho. Dins Corti, H., Borja, J., *Derecho a la ciudad: conquista política y renovación jurídica*. Buenos Aires: Editorial Jusbaire
- Borja, J. (1988). *Democracia local, descentralización del Estado, políticas económico-sociales y participación popular*. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Borja, J. (2019). Derecho a la ciudad, de la calle a la globalización. *Monografías CIDOB, 76*
- Borja, J. (1985). Descentralització. Una qüestió de mètode. *Autonomies. Revista Catalana de Dret Públic, 2-3*
- Borja, J. (1987). *Descentralización y participación ciudadana*. Madrid: IEAL
- Borja, J. (2011). Espacio público y derecho a la ciudad. *Viento Sur, 116*. Recuperat de: https://cdn.vientosur.info/VScompletos/VS116_Borja_EspacioPublico.pdf
- Borja, J. (1988). *Estado y ciudad. Descentralización política y participación*. Barcelona: PPU
- Borja, J. (2005). *La ciudad conquistada*. Madrid: Alianza Editorial
- Borja, J. (2010). *La democracia en busca de la ciudad futura. A Ciudades para todos*. Santiago de Chile: Habitat International Coalition - América Latina (canal)
- Borja, J. (1987). La descentralización en Europa. Dins Borja, J., Perdigó, J., Palomar, M., Botella, M., Castells, M. *Organización y descentralización municipal*. Buenos Aires: Universitaria de Buenos Aires. Fondo Editorial de la Cooperación
- Borja, J. (2006). La metamorfosis de la Carta. *La Veu del Carrer, 94*
- Borja, J. (1983). Los actores sociales en la construcción de la ciudad. *Ciudad y Territorio, 57-58*
- Borja, J. (2004). Los derechos en la globalización y el derecho a la ciudad. *Fundación Alternativas*
- Borja, J. (2000). Los desafíos del territorio y los derechos de la ciudadanía. *La Factoría, 10*
- Borja, J. (2010). *Luces y sombras del urbanismo en Barcelona*. Barcelona: El Ciervo
- Borja, J. (1975). *Movimientos sociales urbanos*. Buenos Aires: Siap-Planteos
- Borja, J. (1981). Movimientos sociales urbanos y cambio político. *Revista Mexicana de Sociología (UNAM), 4*
- Borja, J. (1986). *Por unos municipios democráticos. Diez años de reflexión crítica y movimiento ciudadano*. Madrid: Instituto de Estudios de Administración Local
- Borja, J. (1983). Programa básico de descentralización. *Revista CEUMT, 69*
- Borja, J. (2012). *Revolución urbana y derechos ciudadanos: claves para interpretar las contradicciones de la ciudad actual*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/83360/01.JBS_1de2.pdf?sequence=1
- Borja, J. (1979). Sobre la nostra política municipal avui. *Nous Horitzons, 54*
- Borja, J. (Coord.). (1987). *Manual de gestión municipal democrática*. Madrid. Barcelona: Instituto de Estudios de Administración Local
- Borja, J., Calderon, F., Grossi, M., Peñalva, S. (Eds.). (1989). *Descentralización y democracia. Gobiernos locales en América Latina*. Buenos Aires: CLASCO/SUR/CEUMT Barcelona
- Borja, J., Carrión, F., Corti, M. (Eds.). (2017). *Ciudades resistentes, ciudades posibles*. Barcelona: Editorial UOC
- Borja, J., Castells, M. (1997). *Local y global. La gestión de las ciudades en la era de información*. Madrid: Taurus
- Borja, J., Dourthe, G. Peugeot, V. (2001). *La ciudadanía europea*. Barcelona: Península

- Borja, J., Galofré, J. (1984). Organización política de la descentralización. Carta Municipal y reglamento. Participación ciudadana. *Revista CEUMT*, 77-78
- Borja, J., Galofré, J. (1984). Per una política municipal metropolitana. *Revista CEUMT*, 77-78
- Borja, J., Muixi, Z. (2002). *El espacio público: ciudad y ciudadanía*. Barcelona: Editorial Electa
- Borja, J., Muixi, Z. (Eds.). (2004). *Urbanismo en el S. XXI: una visión crítica: Bilbao, Madrid, Valencia, Barcelona*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya
- Borja, J., Tarragó, M., Boix, R. (Centre d'Estudis d'Urbanisme). (1977). *Por una política municipal democrática*. Barcelona: Editorial Avance
- Botran, A. (2012). *Unitat Popular. La construcció de la CUP i l'independentisme d'esquerres*. Lleida: El Jonc
- Bradbury, R. (2012). *Fahrenheit 451*. Barcelona: Labutxaca
- Brawley, L. (2009). La pratique de la justice spatiale en crise. *Justice Spatiale/Spatial Justice*, 1. Recuperat de: <http://www.jssj.org/wp-content/uploads/2012/12/JSSJ1-2fr3.pdf>
- Breitbart, M. M. (1998). *Anarquismo y geografía*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau
- Brenner, N. (1998). Global cities, glocal states: global city formation and state territorial restructuring in contemporary Europe. *Review of International Political Economy*, 5, 1
- Brenner, N. (2003). La formación de la ciudad global y el re-escalamiento del espacio del Estado en la Europa Occidental post-fordista. *EURE. Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos Regionales*, 86
- Brenner, N. (2019). *New Urban Spaces: Urban Theory and the Scale Question*. Nova York: Oxford University Press
- Brenner, N. (2016). *Teoría urbana crítica y políticas de escala*. Barcelona: Icaria Editorial
- Brenner, N. (2013). Tesis sobre la urbanización planetaria. *Revista Nueva Sociedad*, 243. Recuperat de: <https://www.nuso.org/articulo/tesis-sobre-la-urbanizacion-planetaria/>
- Brenner, N., Marcuse, P., Mayer M. (Eds.). (2012). *Ciudades para el pueblo*. Londres: Routledge
- Brenner, N., Schmid, C. (2015). Towards a new epistemology of the urban?. *City*, 19: 2-3. Recuperat de: https://www.researchgate.net/publication/274459600_Towards_a_new_epistemology_of_the_urban
- Broncano, F. (2020). *Conocimiento expropiado. Epistemología política en una democracia radical*. Madrid: Akal
- Burgovne, C. (2018). *Nueva Amazonia*. Madrid: Defausta
- Busqueta, J.M., Etxezarreta, M., Fernández, G., Humet, M., Iglesias, J., Idoate, E., Junyent, J. (Seminari d'Economia Crítica Taifa). (2013). *Reflexionando sobre las alternativas*. Barcelona: Seminari d'Economia Crítica Taifa
- Busquets, J. (2004). *Barcelona: la construcción urbanística de una ciudad compacta*. Barcelona: Ediciones del Serbal
- Butler, J. (2017). *Cuerpos aliados y lucha política. Hacia una teoría performativa de la asamblea*. Bogotá: Paidós
- Butler, J. (2006). *Vida precaria. El poder del duelo y la violencia*. Buenos Aires: Paidós
- Butler, J. (2010). *Violència d'estat, guerra, resistència*. Barcelona: CCCB
- Cabana, F. (2002). *25 anys de llibertat, autonomia i centralisme (1976-2000). Una visió econòmica*. Barcelona: Pòrtic Editorial
- Cabet, E. (1985). *Viaje por ciaria (2 vols.)*. Barcelona: Ediciones Orbis
- Cadenas, M., Fernández, M. (2018). La revolució urbana. Entre la municipalització i la col·lectivització de la propietat immobiliària a Barcelona, 1936-1937. *Masala*, 76
- Calatrava, J., Nerding, W. (Eds.). (2010). *Arquitectura escrita*. Madrid: Círculo de Bellas Artes
- Caldeira, T. P. R. (2008). *Democràcia i murs: noves articulacions de l'espai públic*. Barcelona: CCCB

- Calle, Á. (2017). Retomar el municipalismo. *Viento Sur. Por una izquierda Alternativa*, 154. Recuperat de: https://vientosur.info/wp-content/uploads/spip/pdf/15._retomar_el_municipalismo.pdf
- Calle, Á., Vilaregut, R., Carmona, P.C. (2015). *Territorios en democracia. El municipalismo a debate*. Madrid: Traficantes de Sueños
- Calvino, I. (2012). *Les ciutats invisibles*. Barcelona: Edicions 62
- Cameán, S. (2016). Una ciudad, todas las manos. *Viento Sur. Por una izquierda Alternativa*, 148. Recuperat de: https://cdn.vientosur.info/VScompletos/vs_0148.pdf
- Campo, G. (1996). La pianificazione urbanistica come qualificazione urbana. *Ciudades*, 3
- Campos, A. (1984). La descentralización municipal en España: hablan sus responsables: La Coruña. *Revista CEUMT*, 77-78
- Campos, G. (2016). *Urbanismo y austeridad*. Madrid: Ediciones S. XXI
- Camus, A. (2021). *L'home revoltat*. Barcelona: Raig Verd
- Candel, F. (1977). *Barrio*. Barcelona: Ediciones Marte
- Candel, F. (1971). *Los que nunca opinan*. Barcelona: Editorial Estela
- Candidatura d'Unitat Popular (CUP). (2015). *Programa electoral de la CUP Capgirem Barcelona per a les eleccions municipals del 24 de maig de 2015*. Recuperat de: <https://capgirembcn.cat/wp-content/uploads/2015/05/Programa2015rev.pdf>
- Cañellas, C., Toran, R. (2014). *Els governs de la ciutat de Barcelona (1875-1930): Eleccions, partits i regidors*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Canetti, E. (1994). *Masa y poder*. Barcelona: Muchnik Editores
- Canfora, L. (2002). *Crítica de la retórica democrática*. Barcelona: Crítica
- Canfora, L. (2004). *La democracia. Historia de una ideología*. Barcelona: Crítica
- Canigueral, A. (2016). *Ciudades colaborativas. Ciudades más humans y sostenibles*. Recuperat de: <https://urbanitasite.files.wordpress.com/2019/11/ciudades-colaborativasm-ciudades-mc3a1s-humanas-y-sostenibles.pdf>
- Capel, H. (1975). *Capitalismo y morfología urbana en España*. Barcelona: Libros del Cordel
- Capel, H. (2006). De nuevo el debate sobre Barcelona y el urbanismo barcelonés. *Biblio 3W. Revista bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, 629
- Capel, H. (2011). *Dibujar el mundo*. Barcelona: Ediciones del Serbal
- Capel, H. (2003). El drama de los bienes comunes. La necesidad de un programa de investigación. *Biblio 3W. Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, 458
- Capel, H. (2005). *El modelo Barcelona: un examen crítico*. Barcelona: Ediciones del Serbal
- Capel, H. (2001). La ciudad de los prodigios. *La veu del carrer*, 69
- Capel, H. (2010). Urbanización generalizada, derecho a la ciudad y para la ciudad. *Scripta Nova. Revista electrònica de geografia i ciències socials*, 331. Recuperat de: <http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-331/sn-331-7.htm>
- Capel, H. (Coord.). (1998). *Barcelona-Montreal. Desarrollo urbano comparado*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona
- Capel, H. (Ed.). (1996). *Habitatge i conflicte a la ciutat catalana*. Tàrrrega: Ajuntament de Tàrrrega
- Capmany, M.A., Maragall, P. (1983). *Diàlegs a Barcelona. Maria Aurèlia Capmany i Pasqual Maragall: caminant junts per la ciutat*. Barcelona: Laia
- Cappelletti, A. J. (1978). *Etapas del pensamiento socialista*. Madrid: Ediciones de La Piqueta
- Carbonell, J. (Ed.). (1976). *La lucha de barrios en Barcelona*. Madrid: Elías Querejeta, Ediciones

Carlos, A. F. A. (2014). La ciudad como privación y la reapropiación de la urbano como ejercicio de la ciudadanía. *Scripta Nova. Revista electrònica de geografia i ciències socials*, 493. Recuperat de: <http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-493/493-08.pdf>

Carod, J. L., Barrull, J., Gabriel, A., Garcei, G. Graupera, J. Vila, M. (2018). *Els fets de l'1d'octubre*. Barcelona: Pagès Editors

Carr, E. H. (2017). *La nueva sociedad*. Ciutat de Mèxic: FCE

Carrasquer, F. (2018). *Federalismo. Estructura y dinámica federal. Una proyección de la liberación humana*. Barcelona: Editorial Descontrol

Carrasquer, F. (2015). *Las colectividades de Aragón. Un vivir autogestionado, promesa de futuro*. Barcelona: Editorial Descontrol

Carreras, C., Morcuende, A. (2018). *Hacia una sociedad postcapitalista: lo popular, lo común y lo urbano*. (Comunicació). XV Coloquio Internacional de Geocrítica. Las ciencias sociales y la edificación de una sociedad post-capitalista. Recuperat de: <http://www.ub.edu/geocrit/Sociedad-postcapitalista/CarrerasMorcuende.pdf>.

Carreras, C., Morcuende, A. (2018). Marxismo y ciudad. Una cuestión esencial no suficientemente destacada. *Sin Permiso (revista electrònica)*. Recuperat de: <http://www.sinpermiso.info/textos/marxismo-y-ciudad-una-cuestion-esencial-no-suficientemente-destacada>

Carreras, C., Morcuende, A. (2016). *Marxismos y utopía: viejas y nuevas propuestas urbanas*. (Comunicació). XIV Coloquio Internacional de Geocrítica. Las utopías y la construcción de la sociedad del futuro. 2-7 de maig de 2016. Recuperat de: <http://www.ub.edu/geocrit/xiv-coloquio/CarrerasMorcuende.pdf>.

Carreras, C., Morcuende, A., Martínez, S., Frago, L. (2015). *Cities, public space and citizenship: some contemporary mediterranean social movements*. (Comunicació). Annual International Conference on Earth, Geology and Geography. Recuperat de: https://www.academia.edu/31117608/Cities_Public_Space_and_Citizenship_Some_Contemporary_Mediterranean_Urban_Social_Movements.

Carreras, F. (1908-1918). *Geografía General de Catalunya (6 Vols.)*. Barcelona: Establiment Editorial d'Albert Martín

Carreras, F., Ribera, J., de Nadal, J. M., Santoma. J. (1916 ?). *Informe sobre el Régimen Municipal de Barcelona*. Barcelona: Impremta Albert Martín

Carrión, F. (2007). El desafío político de gobernar la ciudad. *Nueva Sociedad*, 212

Carta Europea de Salvaguarda de Drets Humans a la Ciutat. (2000). *Carta Europea de Salvaguarda de Drets Humans a la Ciutat. Sant Denis 2000*. Recuperat de: <https://www.idhc.org/arxius/recerca/CartaEuropea.pdf>

Casajuana, S. (1988). Las historias de ciudades: geografía, utopía y conocimiento histórico en la edad moderna. *Geocrítica*, 77

Casassas, D. (2022). *Libertat incondicional. La renda bàsica en la revolució democràtica*. Manresa: Tigre de Paper

Casassas, L. (1977). *Barcelona i l'espai català. El paper de Barcelona en la formació i en l'ordenament del territori de Catalunya*. Barcelona: Curial

Casassas, L. (1974). El Barcelonès i Barcelona ciutat, V. Dins Solé, L. (Dir.), *Geografia de Catalunya*. (Vol. 3). Barcelona: Aedos

Casassas, L., Clusa, J. (1984). Descentralización de competencias y ámbitos de prestación de servicios. División territorial y descentralización de funciones. *Revista CEUMT*, 77-78

Casassas, L., Clusa, J. (1984). División territorial y descentralización de funciones. *Jornades sobre la descentralització a debat. Ajuntament de Barcelona*

Casassas, L., Clusa, J. (28 de desembre de 1983). La Divisió territorial: Barcelona, Ciutat metropolitana i Catalunya. *Avui*

Casassas, L., Clusa, J. (1980). *L'organització territorial de Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill

- Casassas, L., Clusa, J., Domènech, E., Juncà, F. (1981). *L'organització territorial i administrativa de Barcelona: funcions i àmbits de descentralització: els nous districtes*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Àrea de Descentralització i de Participació Ciutadana
- Casellas, A. (2016). Desarrollo urbano, coaliciones de poder y participación ciudadana en Barcelona: una narrativa desde la geografía crítica. *Boletín de la Asociación Española de Geografía*, 70
- Casellas, A. (2006). Las limitaciones del "modelo Barcelona". Una lectura desde Urban Regime Analysis. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 48
- Castellà, J.M. (2010). La competència en matèria de consultes populars per la via del referèndum a la sentència 31/2010 sobre l'estatut d'Autonomia. *Revista Catalana de Dret Públic. Escola d'Administració Pública de Catalunya. Especial Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional, sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006*
- Castells, A. (1993). *Les col·lectivitats a Barcelona 1936-1939*. Barcelona: Editorial Hacer
- Castells, M. (1977). *Ciudad, democracia y socialismo: la experiencia de las asociaciones de vecinos de Madrid*. Madrid: Ediciones S. XXI
- Castells, M. (1982). Hipótesis para la gestión de las nuevas relaciones históricas entre economía, sociedad y territorio. *Revista CEUMT*, 55-56
- Castells, M. (1995). *La ciudad informacional. Tecnologías de la información. Reconstrucción económica y proceso urbano-regional*. Madrid: Alianza Editorial
- Castells, M. (1986). *La ciudad y las masas. Sociología de los movimientos sociales urbanos*. Madrid: Alianza Editorial
- Castells, M. (2014). *La cuestión urbana*. Ciutat de Mèxic: Ediciones S. XXI
- Castells, M. (1999). *La era de la información (3 vols.)*. Buenos Aires: Ediciones S. XXI
- Castells, M. (1973). Movimientos de pobladores y lucha de clases en Chile. *EURE. Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos Regionales*, 11
- Castells, M. (1971). *Problemas de investigación en sociología urbana*. Madrid: Ediciones S. XXI
- Castells, M. (2012). *Redes de indignación y esperanza*. Madrid: Alianza Editorial
- Castells, M. (2017). *Ruptura; la crisis de la democracia liberal*. Madrid: Alianza Editorial
- Castells, M. (1978). Sobre l'autonomia del moviment popular i ciutadà. *Nous Horitzons*, 49-50
- Castells, M., Leira, E., Quintana, I., Ramón, E., Rebollo, J., Tamames, R. (1977). *Madrid para la democracia. La propuesta de los comunistas*. Madrid: Mayoría
- Castoriadis, C. (1997). El imaginario social instituyente. *Zona Erógena*, 35. Recuperat de: <https://www.ubiobio.cl/miweb/webfile/media/267/Castoriadis%20Cornelius%20-%20EI%20Imaginario%0Social%20Instituyente.pdf>
- Castoriadis, C. (1999). *Figures du pensable: Les carrefours dulabyrinthe VI*. París: Seuil
- Castro, L. (2017). *Els carrers seran sempre nostres*. Barcelona: Pòrtic Editorial
- Castro, M., Martí, M. (2016). Comunes urbanos: de la gestión colectiva al derecho a la ciudad. *EURE. Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos Regionales*, 125
- Ceceña, A. E. (Comp.). (2004). *Hegemonías y emancipaciones en el S.XXI*. Buenos Aires: CLASCO
- Cerdà, I. (1991). *Teoría de la construcción de las ciudades: Cerdà y Barcelona (2 vols.)*. Madrid: Instituto Nacional de la Administración Pública. Ajuntament de Barcelona
- Cerdà, I. (1968). *Teoría general de la urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la Reforma del ensanche de Barcelona (1867), (3 vols.)*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales. Ariel. Vicens Vives
- Cernuda, P. (1984). La descentralización municipal en España: hablan sus responsables. Presentación. *Revista CEUMT*, 77-78
- Cernuda, P. (1983). La organización político-administrativa de la descentralización. *Revista CEUMT*, 69

- Cerrillo, A. (Coord.). (2007). *Governança i bona administració a Catalunya*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya. Generalitat de Catalunya
- CEUMT. (1983). Manual de Formació Municipal . *Revista CEUMT (número monogràfic)*
- Chalé, C. (2011). *Anàlisi urbana d'un espai públic de rellevància històrica II: Via Laietana*. (Tesi Llicenciatura). Recuperat de: <https://upcommons.upc.edu/handle/2099.1/12416>
- Chartier, R. (2017). *El orden de los libros*. Barcelona: Editorial Gedisa
- Chinchilla, I. (2020). *La ciudad de los ciudadanos*. Madrid: Los Libros de la Catarata
- Choay, F. (1983). *El urbanismo. Utopías y realidades*. Barcelona: Lumen
- Chomsky, N. (1992). *El miedo a la democracia*. Barcelona: Crítica
- Christopher, A. (1980). *Un lenguaje de patrones: ciudades, edificios, construcciones*. Barcelona: Gustavo Gili
- Chitchevlov, I. (1999). Formulario para un nuevo urbanismo. Dins *La realización del arte. Textos de la Internacional Situacionista (Vol.1)*. Madrid: Literatura Gris
- Ciccariello, G. (2016). Construir La Comuna. *Estudios Latinoamericanos, nueva época*, 38
- Cioran, E. M. (1988). *Historia y Utopía*. Barcelona: Tusquets Editores
- CiU. ERC. (2012). *Acord X Legislatura*. Recuperat de: https://presidencia.gencat.cat/ca/ambits_d_actuacio/pla-de-govern/x-legislatura/
- Clara, J. (2005). *El govern de la ciutat durant el franquisme*. Recuperat de: http://www.girona.cat/sgdap/docs/govern_ciutat_durant_franquisme.pdf
- Claval, P. (1978). *Espace et pouvoir*. París: Presses Universitaires de France
- Claval, P. (1977). Le marxisme et l'espace. *L'Espace Géographique*, 3
- Clavero, B. (1983). El mito histórico de la ciudad burguesa. *Ciudad y Territorio*, 57-58
- Clusa, J. (2000). *Els districtes de la Barcelona de 1984: criteris de formació i avaluació de l'experiència*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona
- Clusa, J., Casassas, L. (1984). División territorial y división de funciones: los argumentos de la gestión pública en la descentralización de competencias (ampliación). *Revista CEUMT*, 80
- Clusa, J., Casassas, L. (1982). *Estudi sobre les alternatives d'organització municipal. El cas de Salt i Sarrià a Girona. Dictamen i informe addicional*. Girona: Diputació de Girona
- Clusa, J., Serratos, A. (1978). Per una Generalitat descentralitzada. *Revista CEUMT*, 5
- CNT. (1976). *Congreso confederal de Zaragoza, 1936*. Madrid: Ediciones ZYX
- Cócola, A. (2011). *El Barrio Gótico de Barcelona: planificación del pasado e imagen de marca*. Barcelona: Madroño
- Cohn-Bendit, D., Schmid, T. (1995). *Ciudadanos de Babel: apostando por una democracia multicultural*. Madrid: Thalasa
- Col·lectiu Punt 6. (2019). *Urbanismo feminista. Por una transformación radical de los espacios de vida*. Barcelona: Virus Editorial
- Col·lectiu Víric. (2015). Democràcia versus autoritarisme. Municipalisme a Catalunya. Dins Observatorio Metropolitano de Madrid, Diez, X., Col·lectiu Víric, *L'aposta municipalista. De les bullangues a les lluites actuals pels municipis lliures a Catalunya*. Barcelona: Virus Editorial
- Col·legi d'Economistes de Catalunya. (2018). *El sector públic a la Catalunya del futur. 3r. Congrés d'Economia i Empresa de Catalunya (Barcelona, juny 2017 - maig 2018)*. Barcelona: Col·legi d'Economistes de Catalunya
- Cole, G. D. H. (1975). *Historia del Pensamiento Socialista. (Vol.1), Los precursores 1789-1850*. Ciutat de Mèxic: FCE

- Colectif de Chercheurs de Bordeaux. (1977). À propos de l'article de P. Claval: le marxisme et l'espace. *L'Espace Géographique*, 3
- Colectivo. (1978). *Poder local, poder municipal. Elementos de análisis*. Madrid. Bilbao: Ediciones ZERO ZYX
- Colectivo de estudios por la autonomía obrera. (1977). *Por la organización autónoma de los trabajadores*. Madrid. Bilbao: Ediciones ZERO ZYX
- Colectivo IPES. (1978). *Euzkadi: Herri Batzarrea. Asamblea del pueblo y política municipal*. Madrid. Bilbao: Ediciones ZERO ZYX
- Colomar, J. (1997). Los sistemas de representación y gobierno. Dins Longo, F. (Dir.), *Informe Pi i Sunyer sobre el gobierno local en España (1997)*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals
- Colombo, C. (2010). *(E) Participació ciutadana i Govern local a Catalunya. Elements d'anàlisi i factors explicatius*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: <https://www.educacion.gob.es/teseo/imprimirFicheroTesis.do?idFichero=XQrGha69GJM%3D>
- Comissió Europea. (2007). *Agenda territorial de la Unió Europea: Hacia una Europa más competitiva y sostenible de regiones diversas*. Leipzig: Comissió Europea. Leipzig, 24-25 de maig
- Comissió Europea. (2010). *Comunicación de la Comisión del parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones. Iniciativa emblemática de Europa 2020 Unión por la Innovación*. Brussel·les: Comissió Europea
- Comissió Europea. (2003). *Gobernanza y desarrollo*. Brussel·les: Comissió Europea. COM (2003) 615 final. Brussel·les, 20 d'octubre
- Comissió Europea. (2006). *La gobernanza en el consenso europeo sobre la política de desarrollo. Hacia un enfoque armonizado en la Unió Europea*. Brussel·les: Comissió Europea. COM (2006) 421 final. Brussel·les, 30 d'agost
- Comissió Europea. (2001). *La Gobernanza Europea. Un libro blanco*. Brussel·les: Comissió Europea. COM (2001) 428 final. Brussel·les, 25 de juliol
- Comissió Europea. Direcció General de Comunicació. (2020). *Eurobarómetro Standard 92. Opinión pública en la Unió Europea. Informe Nacional, España. Octubre 2019*. Recuperat de: <https://ec.europa.eu/spain/sites/default/files/st92-eurobarometer-report-es.pdf>
- Comité Invisible. (2019). *Ahora*. Logroño: Pepitas de Calabaza
- Comité Invisible. (2009). *La Insurrección que viene*. Barcelona: Melusina
- Connelly, J. (1972). *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*. Barcelona: Edicions Ariel
- Consell Assessor del Pla de Barris de Barcelona. (2017). *Transformar la ciutat amb la ciutadania. Criteris i reflexions pel Pla de Barris de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Foment de la ciutat, SA
- Consell d'Europa. (1985). *Carta Europea de Autonomía Local*. Estrasburg: Consell d'Europa
- Consell d'Europa. (1983). Reformes de les administracions locals i regionals d'Europa - Col·loqui de Linz (novembre de 1981). *Col·lecció Municipis i Regions d'Europa*, 28
- Coordinadora d'Associacions de Veïns del Districte. (1984). El distrito de Nou Barri ante la Barcelona Olímpica. *Coordinadora d'Associacions de Veïns del Districte*
- Correa, A. (1 de setembre de 1936). La Confederación Nacional y la FAI ¿Pueden intervenir en las comisiones municipales?. *Solidaridad Obrera*, núm. 1.367 (any VII, Època VI)
- Corti, H., Borja, J. (Eds.). (2018). *Derecho a la ciudad: conquista política y renovación jurídica*. Buenos Aires: Editorial Jusbaire
- Cortina, A. (1993). *Ética aplicada y democracia radical*. Madrid: Tecnos
- Coscolluela, L. (1987). El Consejo Abierto. *Revista de Estudios de la Administración Local y Auroómica*, 234
- Creus, R. (1979). Les Diputacions una eina de la dreta. *Treball*, 570

- Crouch, C. (2004). *Posdemocràcia*. Madrid: Taurus
- Cruz, H. (2010). *La veu de la ciutadania en el planejament urbanístic. Una reflexió sobre la conflictivitat territorial a Catalunya*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: <https://fundaciobofill.cat/uploads/docs/y/i/a/w/j/y/9/c/g/1609.pdf>
- Da Rocha, P. E. (2012). *Cartografías de la Participación: entre los límites del liberalismo y de la democracia en Barcelona y São Paulo*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: <https://www.educacion.gob.es/teseo/imprimirFicheroTesis.do?idFichero=L4zqWL3af7U%3D>
- Dahrendorf, R. (1990). *El conflicto social moderno. Ensayo sobre la política de la libertad*. Madrid: Mondadori
- Dalh, R. (1993). *La democracia y sus críticos*. Barcelona: Paidós
- Dalh, R. (1999). *La democracia. Una guía para ciudadanos*. Madrid: Taurus
- Dalh, R. (1989). *Un prefacio a la teoría democrática*. Buenos Aires: Grupo Editor Latinoamericano
- Dardot, P., Laval, C. (2014). *Commun: essai sur la révolution au XXIe siècle*. París: La Découverte
- Dau, E. (2017). Municipalismo: de la emancipación ciudadana al poder político en común. *Instituto de Investigación y debate sobre la Gobernanza*. Recuperat de: http://institut-gouvernance.org/sites/default/files/rapport_municipalisme_esp.pdf
- Davis, A. (2019). *La Revolució avui*. Barcelona: CCCB
- Davis, M. (2003). *Ciudades de cuarzo: arqueología del futuro en Los Ángeles*. Madrid: Lengua de Trapo
- Davis, M. (2001). *Control Urbano. La ecología del miedo: más allá de Blade Runner*. Barcelona: Virus Editorial
- Davis, M. (2014). *Planeta de ciudades miseria*. Madrid: Akal
- De Certeau, M. (2000). *La invención de lo cotidiano I*. Ciutat de Mèxic: Universidad Iberoamericana
- De Certeau, M., Giard, L., Mayol, P. (1999). *La invención de lo cotidiano II*. Ciutat de Mèxic: Universidad Iberoamericana
- De Gaudemar, J. P. (1981). *La movilización general*. Madrid: La Piqueta
- De Jodar, J., Fernández, D. (2015). *Cop de CUP. Viatge a l'ànima i a les arrels de les Candidatures d'Unitat Popular*. Barcelona: Labutxaca
- De Josep, G. (2017). *La CUP. El poder de ser antisistema*. Barcelona: Editorial UOC
- De la Haba, J. (1999). La ciudad y sus metáforas. Formulación ideológica y procesos de reestructuración urbana en la Barcelona contemporánea. *Astrágalo*, 12
- De la Sierra, S. (2020). Las ciudades adjetivadas. *Revista General de Derecho Administrativo*, 55
- De Luca, E. (2022). *La volta de l'oca*. Barcelona: Bromera
- De Mattos, C. A. (2005). *De la planificación a la gobernanza: hacia un nuevo modo de gestión urbana*. Recuperat de: https://uned.cr/extension/images/ifcmdl/De_Mattos__De_la_Planificacion_a_la_gobernanza.pdf
- De Mattos, C. A. (1990). La descentralización, ¿Una nueva panacea para impulsar el desarrollo local?. *Cuadernos de Economía*, 14
- De Mattos, C. A., Link, F. (Eds.). (2015). *Lefebvre revisado: capitalismo, vida cotidiana y el derecho a la ciudad*. Santiago de Chile: RIL Editores
- De Moragas, M., Botella, M. (Eds.). (2002). *1992-2002 Barcelona: l'herència dels jocs*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Planeta. Centre d'Estudis Olímpics
- De Sola, M. (1979). Capital i ciutats a Catalunya: Una perspectiva de futur. Dins Cabré, A. M., Fonolleda, J., Majó, J., Cals, J., Franch, J., Pardell, H., (...) Prat, J., *Catalunya cap a l'any 2000*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Editorial Blume
- De Sola, M. (1996). *Les formes de creixement urbà*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya
- De Sola, M. (2021). *Miradas sobre la ciudad*. Barcelona: Acantilado

- Dean, J. (2019). Cuatro tesis sobre el camarada. Dins Jappe, A., Rendueles, C., Dean, J., Athanasiou, A., Rodríguez, M.E., Vindel, J., Ross, K., *Comunismos por venir*. Barcelona: Arcàdia-MACBA
- Dean, J. (2013). *El horizonte comunista*. Barcelona: Edicions Bellaterra
- Dean, J. (2020). *Necessitem camarades. Entusiasme, alegria, disciplina i coratge*. Manresa: Tigre de paper
- Delclòs, X., Miralles, C. (2021). Jane Jacobs en Barcelona: las condiciones para la vitalidad urbana y su relación con la movilidad cotidiana. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 67/1. Recuperat de: <https://doi.org/10.5565/rev/dag.567>
- Delgado, A. (2008). *De la participación ciudadana a la gobernanza urbana: transformaciones políticas y territoriales*. (Comunicació). Seminario "Un nuevo urbanismo para una sociedad transformada: Alternativas a los nuevos modelos urbanos desde una visión crítica" Universidad Menéndez Pelayo, Cuenca 4-6 de juny de 2008. Recuperat de: <http://habitat.aq.upm.es/boletin/n44/n44-aadel.pdf>.
- Delgado, D. (2017). Las inelegibilidades parlamentarias de los altos cargos y personal directivo del Estado: la necesidad de una reforma. *Estudios Deusto*, 1. Recuperat de: [https://doi.org/10.18543/ed-65\(1\)-2017pp123-150](https://doi.org/10.18543/ed-65(1)-2017pp123-150)
- Delgado, M. (2016). *Ciudadanismo. La reforma ética y estética del capitalismo*. Madrid: Los Libros de la Catarata
- Delgado, M. (2014). *El espacio público como ideología*. Madrid: Los Libros de la Catarata
- Delgado, M. (2005). *Elogi del vianant. Del "model Barcelona" a la Barcelona real*. Barcelona: Edicions de 1984
- Delgado, M. (2016). *La ciudad ideal como derrota final de lo urbano. Bases místicas de la utopía urbanística y para el asesinato de las ciudades*. (Comunicació). XIV Coloquio Internacional de Geocrítica. Las utopías y la construcción de la sociedad del futuro. 2-7 de maig de 2016. Recuperat de: <http://www.ub.edu/geocrit/xiv-coloquio/ManuelDelgado.pdf>.
- Delgado, M. (2007). *La ciudad mentirosa. Fraude y miseria de Barcelona*. Barcelona: Los Libros de la Catarata
- Delgado, M. (Ed.). (2003). *Cultura e inmigración*. Barcelona: CCCB
- Della Porta, D. (2015). *Social Movements in Times of Austerity: bringing capitalism back into protest analysis*. Cambridge: Cambridge Polity
- Derrida, J. (1996). *Cosmopolitas de todos los países, ¿un esfuerzo más?*. Valladolid: Cuatro, D. L.
- Díaz, A. (Dir.). (2010). *El municipalismo en un estado cooperativo. Plan Estratégico FEMP. Siglo XXI*. Madrid: Federación Española de Municipios y Provincias- FEMP
- Dickens, C. (2008). *El Casalot*. Barcelona: Edicions Destino
- Dickens, C. (1996). *Temps difícils*. Barcelona: Edicions 62
- Diez, X. (2015). Present del municipalisme a Catalunya. Municipalisme a Catalunya. Dins Observatori Metropolità de Madrid, Diez, X., Col·lectiu Víric, *De les bullangues a les lluites actuals pels municipis lliures a Catalunya*. Barcelona: Virus Editorial
- Dinerstein, A. C. (2016). Organizando la esperanza: utopías concretas. *Educação & Sociedade*, 135. Recuperat de: <https://www.redalyc.org/jatsRepo/873/87346871003/html/index.html>
- Diputació de Barcelona. (2007). *Seminari internacional de la democràcia participativa. Actors polítics i moviments socials*. Barcelona: Papers de participació ciutadana, 18. Diputació de Barcelona
- Diputació de Barcelona. Àrea d'Igualtat i Ciutadania. (2008). *Els drets humans a la ciutat. Adaptació de les normatives municipals a la Carta Europea*. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Diputació de Barcelona. Direcció de Relacions Internacionals . (2015). *Àgora de les ciutats. El segle XXI, el segle de les ciutats*. Recuperat de: <https://urbanitasite.files.wordpress.com/2019/11/c381gora-de-las-ciudades.-el-siglo-xxi-el-siglo-de-las-ciudades.pdf>
- Diputació de Barcelona. Gerència de serveis d'habitatge, Urbanisme i activitats - Observatori Territorial de la Direcció d'Estudis de la Diputació de Barcelona. (2008). *Ciutats en (re)construcció: necessitats socials, transformació i millora de barris*. Barcelona: Diputació de Barcelona

- Domènech, X. (2021). El moviment veïnal i la construcció de la ciutat democràtica. *Barcelona Quaderns d'Història*, 27. Recuperat de: <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/398557/491844>
- Domènech, X. (2011). Les lletres del 15M. *La Veu del Carrer*, 121
- Domingo, M. (2016). Utopistas, casi desconocidos. Dos aportaciones: Rufino Carpena y Onofre Parès. *XIV Coloquio Internacional de Geocrítica. Las utopías y la construcción de la sociedad del futuro. 2-7 de maig de 2016*
- Domínguez, M.; López, C. (Eds.). (2015). *Barcelona y Madrid. Procesos urbanos y dinámicas sociales*. Madrid: Edicions Síntesis
- Donzelot, J. (2007). La ciudad de las tres velocidades. Dins Donzelot, J., Varela, J., Pastor, J. Walkowitz, R., Burman, E., *La Fragilización de las relaciones sociales*. Madrid: Círculo de Bellas Artes
- Dot, I., Genero, X. (2015). El municipalisme serà al carrer o no serà. *Espai Fàbrica*. Recuperat de: <https://espaifabrica.cat/el-municipalisme-sera-al-carrer-o-no-sera/> (Consultat el 24 d'agost de 2020)
- Draper, H. (2001). *Las dos almas del socialismo*. Recuperat de: www.marxists.org/espanol/draper/1960.htm
- Droz, J. (Dir.). (1976). *Historia General del Socialismo. (Vol. 1), De los orígenes a 1875*. Barcelona: Edicions Destino
- Drucker, P. F. (1993). *La sociedad poscapitalista*. Barcelona: Apóstrofe
- Dupuy, G. (1998). *El urbanismo de las redes. Teorías y métodos*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau
- Duran, A. (1973-1975). *Barcelona i la seva història (3 vols.)*. Barcelona: Curial
- Ealham, C. (2022). *La lluita per Barcelona. Classe, cultura i conflicte (1898-1937)*. Barcelona: Virus Editorial
- Edo, P., Cànoves, G. (2001). La Barcelona de principis del segle XX a partir de les fonts literàries de dones. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 38
- El Nuevo Régimen. *Semanario Federal*. (17 d'abril de 1897). La agregación de los pueblos. *El Nuevo Régimen. Semanario Federal, Any VII, 328. Madrid*
- El Nuevo Régimen. *Semanario Federal*. (24 d'abril de 1897). La agregación de los pueblos. *El Nuevo Régimen. Semanario Federal, Any VII, 329. Madrid*
- El País. (30 de maig de 1981). Narcís Serra demana que Barcelona sigui la seu dels Jocs Olímpics de 1992. *El País*
- Elster, J. (Ed.). (2001). *La democracia deliberativa*. Barcelona: Gedisa
- Embíd, J. (2011). *Alternativas de progreso para el mundo local*. Madrid: Fundación Alternativas
- Encuentro Internacional por Ciudades Igualitarias. (2018). Declaración Encuentro Internacional por Ciudades Igualitarias. *Encuentro Internacional por Ciudades Igualitarias*
- Engels, F. (1968). *Anti-Dühring*. Ciutat de Mèxic: Editorial Grijalbo
- Engels, F. (1978). *Contribución al problema de la vivienda*. Moscou: Editorial Progreso
- Engels, F. (1976). *Del socialismo utópico al científico*. Madrid: Editorial Ricardo Aguilera
- Engels, F. (1846). *La festa de les nacions a Londres. Commemoració de la República Francesa de 1792. Dins Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform (Vol. II), 1846*. Recuperat de: <https://engels.cat/el-festival-de-les-nacions-a-londres-per-celebrar-la-creacio-de-la-republica-francesa-del-22-de-setembre-de-1792/>
- Engels, F. (2020). *La situación de la clase obrera en Inglaterra*. Madrid: Akal
- Engels, F., Longinotti, L. (1974). *La Revolución de la mayoría*. Barcelona: Avance
- Epps, B. (2007). Els llocs d'enlloc: Aspiracions utòpiques i limitacions materials del Pla Cerdà. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 63. Recuperat de: <http://revistes.iec.cat/index.php/TSCG/article/view/37395/37378>
- Equip de sociologia electoral. UAB (A cura). (1984). *El comportament electoral a l'Estat espanyol (1977-1982)*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Edicions La Magrana. Estudis Electorals / 7

- Equip de sociologia electoral. UAB (A cura). (1981). *Les eleccions de 1977 a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Estudis Electorals /2
- Erken, A. (Dir.). (2019). *Estado de la población mundial 2019. Un asunto pendiente: la defensa de los derechos y la libertad de decidir de todas las personas*. Nova York: UNFPA
- Espuny, M.J. (2021). La dona, protagonista en la lluita dels barris: els testimonis a les Jornades Catalanes de la Dona. *Barcelona Quaderns d'Història*, 27. Recuperat de: <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/398565/491849>
- Estévez, J.A., Messina, G (Eds.). (2015). *La democracia en bancarrota*. Madrid: Editorial Trotta
- European Metropolitan Authorities. (2015). La gobernanza metropolitana en Europa: modelos y retos. *Àrea Metropolitana de Barcelona*
- Fabre, J., Huertas, J. M. (1977). Els pobles del pla de Barcelona contra l'annexió. *L'Avenç*, 2
- Fabre, J., Huertas, J. M. (1976). *Tots els barris de Barcelona. (Vols I, II, III). Els barris que foren independents*. Barcelona: Edicions 62
- FAVB. (2010). *1970-2010. 40 anys d'acció veïnal*. Barcelona: FAVB. Quaderns de carrer, 5
- FAVB. (2017). *25 anys de Barcelona La Veu del Carrer. 1991-2016*. Barcelona: FAVB
- FAVB. (2007). *Carrer, 100 números, 15 anys*. Barcelona: FAVB. Quaderns de carrer, 2
- FAVB. (2022). *Com utilitzar el reglament de participació de l'Ajuntament de Barcelona (o com girar el mitjó)*. Recuperat de: https://www.favb.cat/sites/default/files/pdf-noticies/guia_favb-a5-2-2.pdf
- FAVB. (1992). Editorial. *La Veu del Carrer*, 9
- FAVB. (2006). *El barri espai de convivència*. Barcelona: FAVB. Quaderns de carrer, 1
- FAVB. (2015). El carrer i les urnes. *La Veu del Carrer*, 136
- FAVB. (2012). El PAM de la velocitat limitada. *La Veu del Carrer*, 123
- FAVB. (1992). El Pla d'hotels una estafa a la ciutat. *La Veu del Carrer*, 6
- FAVB. (1992). El rei (Editorial). *La Veu del Carrer*, 6
- FAVB. (2013). *Josep Ma. Huertas Claveria i els barris de Barcelona. Antologia de reportatges (1964-1975)*. Barcelona: FAVB. Quaderns de carrer, 7
- FAVB. (2008). *La Barcelona dels barris*. Barcelona: FAVB. Quaderns de carrer, 3
- FAVB. (1992). La ciutat que volem. *La Veu del Carrer*, 10-11
- FAVB. (2013). La FAVB davant la Diada. *La Veu del Carrer*, 129
- FAVB. (2012). *Moviment veïnal, reptes de futur*. Barcelona: FAVB. Quaderns de carrer, 6
- FAVB. (2014). Nou reglament de participació?. *La Veu del Carrer*, 131
- FAVB. (2016). *Nova divisió de barris sense participació*. Recuperat de: <https://www.favb.cat/comunicats/nova-divisi%C3%B3-de-barris-sense-participaci%C3%B3>
- FAVB. (2015). Prioritats de la FAVB davant el nou mandat. *La Veu del Carrer*, 136
- FAVB. (2014). Seguim als barris. *La Veu del Carrer*, 133
- FAVB (Junta). (2011). Deu prioritats del moviment veïnal. *La Veu del Carrer*, 118
- Federació de municipis de Catalunya i Fundació Carles Pi i Sunyer. (2019). *Bones pràctiques municipals 2014-2018*. Barcelona: Federació de municipis de Catalunya. Fundació Carles Pi i Sunyer
- Federici, S. (2020). *Reencantar el mundo*. Madrid: Traficantes de Sueños
- Federici, S. (2013). *Revolución en punto cero. Trabajo doméstico, reproducción y luchas feministas*. Madrid: Traficantes de Sueños

- Fernández, C., Alegre, L. (2006). *Comprender Venezuela, pensar la democracia. El colapso moral de los intelectuales occidentales*. Caracas: Ed. Hiru. Fundación Editorial el perro y la rana
- Fernández, E. (2006). La FAVB y la Carta. *La Veu del Carrer*, 94
- Fernández, F. (2008). Como una ola que estallará de risa. Otra reflexión sobre utopía realizable. *Sin Permiso (revista electrònica)*. Recuperat de: <https://www.sinpermiso.info/textos/como-una-ola-que-estallara-de-risa-otra-reflexin-sobre-utopa-realizable>
- Fernández, F. (2008). Utopía realizable: oxímoron y paradoja. *Sin Permiso (revista electrònica)*. Recuperat de: <https://www.sinpermiso.info/textos/utopa-realizable-oxmoron-y-paradoja>
- Fernández, F. (2002). *Utopías e ilusiones naturales*. Barcelona: El Viejo Topo
- Fernández, J. (2006). *Evolución histórica del régimen especial de Madrid*. Madrid: Constitución y leyes
- Fernández, J.M. (2018). Imágenes del 15M. Dins Ibarra, P.(Coord.), *Nuevos movimientos sociales. Desde la calle a los ayuntamientos*. Barcelona: Icaria Editorial
- Fernández, M. (Ed.). (1988). *Leer la ciudad*. Barcelona: Icaria Editorial
- Fernández, R. (1996). *La explosión del desorden. La metrópoli como escenario de la crisis global*. Madrid: Editorial Fundamentos
- Fernández, R., Etxezarreta, M., Sáez, M., L.P.R. (2001). *Globalización capitalista. Luchas y resistencias*. Madrid: Virus Editorial
- Fernández, R., Suárez, J. (2011). *Crisis económica y reforma de la Hacienda local en España*. (Comunicació). XXIII Seminario Regional de Política Fiscal. Santiago de Chile, 18-21 den gener de 2011. Recuperat de: https://www.academia.edu/1108395/Crisis_econ%C3%B3mica_y_reforma_de_la_Haciendalocal_en_Espa%C3%B1a.
- Fernández, S. (2019). *Municipalismo y asalto institucional. Una visión descreída*. Madrid: Traficantes de Sueños
- Ferrajoli, L., Zolo, D. (1978). *Democracia autoritaria y capitalismo maduro*. Barcelona: El Viejo Topo
- Ferraté, G. (1981). Cal una investigació adequada a les aspiracions col·lectives. Dins Cabré, A. M., Fonolleda, J., Majó, J., Cals, J., Franch, J., Pardell, H., (...) Prat, J., *Catalunya cap a l'any 2000*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Editorial Blume
- Ferrer, A., Nel-lo, O. (1990). Barcelona: la transformació d'una ciutat industrial. *Conferència internacional "The Future of the industrial City", Johns Hopkins University, Baltimore, Juny 1990*
- Ferretti, F. (2007). *Il mondo senza mappa. Élisée Reclus e i geografi anarchici*. Milano: Zero in condotta
- Ferretti, F. (2014). Los geógrafos anarquistas y la ciudad: producir espacios diferentes entre morfología urbana y transformación social. *Boletín Goiano de Geografía*, 3. Recuperat de: <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=337137823002>
- Fiedman, Y. (1978). *Utopías Realizables*. Barcelona: Gustavo Gili
- Filigrana, P. (2020). *El pueblo gitano contra el sistema-mundo. Reflexiones desde una militancia feminista y anticapitalista*. Ciutat de Mèxic: Akal
- Finilayson, J. (1978). *La destrucción de la ciudad. El encarcelamiento planificado*. Madrid: Ediciones ZERO ZYX
- Fiori, J. (1973). Campamento Nueva Habana: estudio de una experiencia de autoadministración de justicia. *EURE. Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos Regionales*, 8
- Foix, J. V., Comadira, N. (1983). *Diàlegs a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona / Laia
- Folke, S. (1976). Porqué una teoría revolucionaria debe ser marxista. *Geocrítica*, 5
- Font, J. (1999). El fet municipal a Catalunya. Ressenya Històrica i Geogràfica. Dins *20 anys de democràcia als ajuntaments*. Barcelona: Associació Catalana de Municipis
- Font, J. M. (1945). Orígenes del Régimen Municipal en Cataluña. *Anuario de Historia del Derecho Español*. Recuperat de: https://www.boe.es/biblioteca_juridica/anuarios_derecho/articulo.php?id=ANU-H-1945-10038900529

- Font, J., Blanco, I. (2003). *Experiències de participació ciutadana. Polis, la ciutat participativa. Participar en els municipis: qui, com i per què?* Barcelona: Papers de participació ciutadana, 9. Diputació de Barcelona
- Font, T. (2018). Cap a un govern local metropolità: el potencial de la llei de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona*, 61
- Font, T. (1985). El referèndum local a Espanya. *Autonomies. Revista Catalana de Dret Públic*, 2-3
- Font, T. (2019). *La Carta Europea d'autonomia local: Cap a un nou impuls*. Barcelona: IDP - Institut de Dret Públic
- Font, T. (2000). *La Carta Municipal de Barcelona en la reforma del règim local*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals
- Font, T. (Dir.). (2022). *La carta Municipal de Barcelona i el dret de la ciutat. Bases pel seu impuls i actualització*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Font, T., Jiménez, R. (Coords.). (2007). *La "Carta Municipal" de Barcelona. Deu estudis*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals. Marcial Pons Ediciones Jurídicas y Sociales
- Fontana, J. (2021). *Capitalisme i democràcia*. Edicions 62
- Fontana, J. (2013). *El futuro es un país extraño. Una reflexión sobre la crisis social a comienzos del siglo XXI*. Barcelona: Pasado y presente
- Fontana, J. (2017). *El siglo de la revolución. Una historia del mundo desde 1914*. Barcelona: Crítica
- Fontana, J. (1974). *La historia*. Barcelona: Salvat Editores
- Forcadell, X. (2018). La Mancomunitat de Catalunya i el Municipalisme. *Revista de Dret Històric Català*, 17
- Forcadell, X. (2015). *L'organització territorial i el règim jurídic dels governs locals catalans: alguns elements per a un ple desenvolupament institucional en clau local*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: <https://www.tdx.cat/handle/10803/298305> page=1
- Forcadell, X., Pifarré, M., Sabaté, J.M. (Coords.). (2014). *Els governs locals de Catalunya davant la reforma del règim local espanyol*. Barcelona: Parlament de Catalunya
- Fòrum de les Cultures (segon) de Monterrey, Mèxic. (2009). *Declaració Universal de Drets Humans Emergents*. Barcelona: Institut de Drets Humans de Catalunya
- Fòrum de les Cultures 2004 Barcelona. (1998). *Document principal (versió revisada)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Fòrum de les Cultures 2004 Barcelona. (2004). El compromís de Barcelona. Declaració de ciutadans i ciutadanes per un desenvolupament just, humà i sostenible. *Fòrum de les Cultures 2004 Barcelona*
- Fòrum de les Cultures 2004 Barcelona. (1998). *Fòrum de les Cultures 2004 Barcelona*. (Carpeta). Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Fotopoulos, T. (2002). *Hacia una democracia inclusiva. La crisis de la economía de crecimiento y la necesidad de un nuevo proyecto liberador*. Montevideo: Editorial Nordan-Comunidad
- Foucault, M. (2009). *El nacimiento de la biopolítica*. Madrid: Akal
- Foucault, M. (2015). *Espacio, saber y poder*. Recuperat de: http://www.bifurcaciones.cl/bifurcaciones/wp-content/uploads/2015/06/bifurcaciones_019_Reserva.pdf
- Foucault, M. (1992). *Genealogía del racismo. De la guerra de las razas al racismo del Estado*. Madrid: La Piqueta
- Foucault, M. (1978). *Microfísica del poder*. Madrid: Las Ediciones de la Piqueta
- Foucault, M. (2006). *Seguridad, territorio, población*. Buenos Aires: FCE
- Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical Inquiry*, 8 (4)
- Foucault, M. (1986). *Vigilar y castigar*. Madrid: Ediciones S. XXI
- Fourier, C. (1978). *Doctrina social (el falansterio)*. Madrid: Ediciones Júcar

- Fourier, C. (1974). *Teoría de los cuatro movimientos*. Barcelona: Barral Editores
- Fracasso, L. (2000). Planificación comunitaria y participación en los procesos de decisión: categorías de análisis y argumentos. *Biblio 3W. Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, 216. Recuperat de: <https://www.ub.edu/geocrit/b3w-216.htm>
- Frago, L., Martínez, S. (2016). *Las utopías urbanas del s. XIX, herencias y carencias: la carencia social frente a la herencia técnica..* (Comunicació). XIV Coloquio Internacional de Geocrítica. Las utopías y la construcción de la sociedad del futuro. 2-7 de maig de 2016. Recuperat de: http://www.ub.edu/geocrit/xiv_fragomartinez.pdf.
- Friedmann, J., Douglas, M. (Eds.). (1998). *Cities for citizens*. Londres: Wiley
- Frígols, J. (2015). *El rol del govern de la Ciutat: autoritat, col·laboració i discurs. Anàlisi dels casos de Barcelona i Bilbao durant el període democràtic i els cicles dels mandats 2007-2011/2011-2015.* (Tesi Doctoral). Recuperat de: <https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/289629/jff1de1.pdf?sequence=1>
- Fuentes, J. R. (2010). El régimen local en Cataluña y la viabilidad de articulación de una planta política y administrativa propia después de la sentencia del Tribunal Constitucional de 28 de junio de 2010. *Revista Catalana de Dret Públic. Escola d'Administració Pública de Catalunya. Especial Sentencia 31/2010 del Tribunal Constitucional, sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006*
- Fuentes, R., Serrano, J. A. (2019). El Consejo Abierto, posibilidad de mayor democracia y participación ciudadana. *Gestión y política pública*, 2
- Fundació Centre de Documentació Política. (1977). *L'Estatut de Núria (1932). Els Estatuts de Catalunya comparats*. Barcelona: Fundació Centre de Documentació Política
- Funes, M.J., Adell, R. (2003). *Movimientos sociales: cambio social y participación*. Madrid: UNED
- Gabriel, A., Teran, J. (2017). Municipalisme: propostes per a la ruptura. *Espai Fàbrica*. Recuperat de: <https://espaifabrica.cat/municipalisme-propostes-per-a-la-ruptura/> (Consultat el 28/08/2020)
- Gabriel, P. (2020). Abans del congrés de Sants: Barcelona, entre la Rosa de Foc i la construcció de la CNT. *Barcelona Quaderns d'Història*, 26
- Gabriel, P. (1992). Espacio urbano y articulación popular en Barcelona, 1890-1920. Dins García, J. L. (Ed.), *Las ciudades en la modernización de España. Los decenios interseculares*. Madrid: Ediciones S. XXI
- Galán, A. (Coord.). (2016). *Nous governs locals: regeneració política i estabilitat pressupostària*. Barcelona: Institut d'Estudis de l'Autogovern. Generalitat de Catalunya
- Galán, A., Gracia, R. (2010). Incidencia de la sentencia 31/2010 del Tribunal Constitucional en la regulación del Estatuto de Autonomía de Cataluña sobre los gobiernos locales. *Revista Catalana de Dret Públic. Escola d'Administració Pública de Catalunya. Especial Sentencia 31/2010 del Tribunal Constitucional, sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006*
- Galcerán, M. (2022). *Activistas en Cibeles. Apuntes para futuros municipalistas*. Madrid: Traficantes de Sueños
- Galera, M., Roca, F., Tarragó, S. (1972). *Atlas de Barcelona. Siglos XVI-XX*. Barcelona: COACB
- Garcés, M. (2018). *Ciutat princesa*. Barcelona: Galàxia Gutemberg
- Garcés, M. (2017). *Nova il·lustració radical*. Barcelona: Anagrama
- Garcés, M. (2013). Per què defenso la universitat si m'agrada tan poc. *Nativa.cat*. Recuperat de: <https://nativa.cat/2013/06/per-que-defenso-la-universitat-si-magrada-tan-poc/>
- Garcés, M. (2013). *Un mundo común*. Barcelona: Edicions Bellaterra
- García, Á., Iglesias, M. (2015). La ciudad en disputa: crisis, modelos de ciudad y políticas urbanas en Barcelona. *Quid*, 16. *Revista del Área de Estudios Urbanos del Instituto de Investigaciones Gino Germani de la Facultad de Ciencias Sociales (UAB)*
- García, A., Rueda, S. (Eds.). (1999). *La ciudad sostenible*. Barcelona: CCCB
- García, C. (2004). *Ciudad hojaldre. Visiones urbanas del siglo XXI*. Barcelona: Gustavo Gili
- García, C. (2016). *Teorías e història de la ciutat contemporània*. Barcelona: Gustavo Gili

- García, D. (2016). Nos echan. Barcelona ciudad turística. *El estado mental*. Recuperat de: elestadomental.com/diario/nos-echan
- García, J. (1983). La herencia del pensamiento marxista y la ciudad. *Ciudad y Territorio*, 57-58
- García, J. (1978). Participación popular y lucha de clases en el planeamiento urbanístico. *CAU*, 51
- García, J., González, M. D. (1976). *Presente y futuro de las asociaciones de vecinos*. Madrid: Pecosa
- García, L.M., Sabaté, F. (Eds.). (2015). *Neil Smith. Gentrificación urbana y desarrollo desigual*. Barcelona: Icaria Editorial
- García, M. D. (2012). Las diferencias que crea el lugar. Una mirada crítica a la hegemonía angloamericana en geografía. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 58/2
- García, M. D., Albet, A. (2000). Pre-Olympic and Post-Olympic Barcelona, a 'Model' for Urban Regeneration Today?. *Environment and Planning A*, 32
- García, M., Molto, E., Pons, A., Sorribes, J. (1980). Teoría y metodología de la división territorial en distritos y barrios. El caso de la ciudad de València. *Revista CEUMT*, 24
- García, N., Oliver, G. (1978). *Ciudad y sociedad capitalista; Condicionantes y protagonistas*. Madrid. Bilbao: Ediciones ZERO ZYX
- García, R. (2008). *Evolución històrica del règimen especial del municipio de Barcelona*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals
- García, R. (2008). *La vegueria com a govern local intermedi a Catalunya. Encaix constitucional de la seva regulació estatutària*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms. Generalitat de Catalunya
- García, R., Mumany, J., Tàtaret, M. (2021). *Les desigualtats a les metròpolis, una comparativa global*. Barcelona: Fundació Catalunya Europa
- García, S., Mendiola, I., Àvila, D., Bonelli, L., Brandariz, J.A., Bessa, F. (2021). *Metropole. Seguridad y policía en la ciudad neoliberal*. Madrid: Traficantes de Sueños
- García, T. (1974). Barrios barceloneses de la dictadura de Primo de Rivera. *Revista de Geografía*, 8
- Garnier, J. P. (2011). Del derecho a la vivienda al derecho a la ciudad: ¿De qué derechos hablamos ... Y con qué derecho?. *Biblio 3W. Revista bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, 909
- Garnier, J. P. (2012). El derecho a la ciudad desde Henri Lefebvre hasta David Harvey, entre teorizaciones y realización. *Instituto Universitario de Urbanística. Universidad de Valladolid*
- Garnier, J. P. (1976). Planificación urbana y neocapitalismo. *Geocrítica*, 6
- Garrido, F. (1868). *La República democrática, federal universal, nociones elementales de los principios democráticos, dedicadas a las clases productoras*. Barcelona: Biblioteca Revolucionaria Manero
- GATCPAC. (1932). Esbós del programa del GATCPAC. La urbanització de la Barcelona futura. *Mirador*, núm. 170, 171, 172
- Gauthier, F. (2018). Marx i la constitució comunal de 1871. *Nous Horitzons*, 218
- Geddes, P. (2009). *Ciudades en evolución*. Oviedo: KRK Ediciones
- Gelderloos, P. (2016). *La anarquía funciona*. Barcelona: Editorial Descontrol
- Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (1990). *Textos jurídics catalans. Lleis i costums. (Vol. VI/I)*. Recuperat de: <https://www.parlament.cat/document/nom/TJC7.pdf>
- Generalitat de Catalunya. Departament de la Vicepresidència i d'Economia i Hisenda. Direcció General de Pressupostos. (2019). *Evolució de la despesa no financera dels diferents nivells d'administració pública en el període 2007-2017*. Recuperat de: http://economia.gencat.cat/web/.content/70_analisi_fiances_publices_estabilitat_sostenibilitat_finances/informes/arxius/evolucio-despeses-diferents-nivells-administracio-publica-2007-2017.pdf
- Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. (2010). *Les Àrees Residencials Estratègiques. ARE*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Generalitat de Catalunya

Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. (1992). *Pla Territorial Metropolità de Barcelona. Objectius metropolitans*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Generalitat de Catalunya

Genovés, M. D. (2004). La Barcelona de Porcioles (entrevista). *L'Avenç*, 295

Genovés, M. D. (2005). *La Barcelona de Porcioles. Un inventari*. Barcelona: Proa

Gil, M. (2021). Barcelona: del franquisme a la democràcia. Una presentació. *Barcelona Quaderns d'Història*, 27. Recuperat de: <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/398576/491857>

Gilart, P., González, I., Martínez, G., Pujol, A. (2018). *1-O Basat en fets reals*. Barcelona: Editorial Fonoll

Giménez, F. (2008). *La crítica de la democràcia*. (Comunicació). XIII Encuentros de Filosofía. Gijón, juny de 2008. Recuperat de: <http://nodulo.org/ec/2008/n082p13.htm>.

Glaeser, E. (2019). *El triunfo de las ciudades*. Madrid: Taurus

Gobierno de España. Ministerio de Hacienda. (2019). *Haciendas locales en cifras. Año 2017*. Recuperat de: https://www.hacienda.gob.es/CDI/SGFAL/HLL%20en%20cifras/HLL_en_cifras_2017.pdf

Gobierno de España. Ministerio de Transportes, movilidad y agenda urbana. (2018). Las áreas urbanas. Metodología utilizada para la delimitación de las Áreas Urbanas. *Ministerio de Transportes, movilidad y agenda urbana. Gobierno de España*. Recuperat de: https://www.mitma.gob.es/recursos_mfom/comodin/recursos/metodologia_areas_urbanas_2018.pdf

Gobierno de España. Ministerio del Interior. Gabinete de Estudios Electorales, Unidad de Apoyo de la Dirección General de Política Interior. (2014). *Elecciones Municipales en España, 1979-2011*. Recuperat de: http://www.interior.gob.es/documents/642317/1201381/Elecciones_municipales_en_Espa%C3%B1a_1979-2011_126141495.pdf/f1dec2dd-164e-46df-94d9-502dafc43a54

Godin, B. (2012). Social Innovation: Utopias of Innovation from c.1830 to the Present. *Project on the Intellectual History of Innovation Working Paper*, 11

Goldfrank, B., Chávez, D. (Eds.). (2004). *La izquierda en la ciudad. Participación en los gobiernos locales de América Latina*. Barcelona: Icaria Editorial

Gómez, D.(Coord.). (2019). *Gobernanza Metropolitana. El gobierno de las metrópolis para el desarrollo urbano sostenible*. Recuperat de: https://publications.iadb.org/publications/spanish/document/Gobernanza_Metropolitana_El_gobierno_de_las_metr%C3%B3polis_para_el_desarrollo_urbano_sostenible.pdf

González, J. (2020). *Louis Blanc y los orígenes del socialismo democrático*. Madrid: Ediciones S. XXI

González, J. M., Quesada, F. (Coord.). (1988). *Teorías de la democracia*. Barcelona: Anthropos

González, M., Huete, M. Á. (Coords). (2018). *Gobernanza y políticas de desarrollo urbano: teoría y práctica*. Madrid: GAPP, 20. Número monográfico

González, S. (2017). Trepando por la jerarquía urbana: nuevas formas de gobernanza neoliberal en Europa. *UOC Papers*, 5

Gorki, M. (2017). *Cuentos de rebeldes y vagabundos*. Madrid: La linterna sorda Ediciones

Graeber, D. (2011). *Fragments de antropología anarquista*. Barcelona: Virus Editorial

Gramsci, A. (2018). *Allí donde la voluntad quiera y como la voluntad desee. Escritos sobre jacobinismo, bolchevismo, Lenin y la Revolución rusa*. Barcelona: El Viejo Topo

Gramsci, A. (1 de maig de 1919). Editorial. *L'ordine Nuovo*, 1

Gramsci, A. (2020). *Quaderni del carcere*. Torí: Einaudi

Gratacós, A. (2015). Hem de parlar de participació ciutadana. Joan Subirats, Marc Andreu i Jon Aguirre (entrevista). *Diagonal*, 40

Grau, L. (2013). *Democràcia a revisió: anàlisi, percepció ciutadana i elaboració de propostes*. (Treball Final de Grau). Recuperat de: https://www.upf.edu/documents/2846463/7018725/Democracia_a_Revisio_.pdf/6ed9e0dc-5eef-9bcf-241b-5758d45747f6

Grau, R. (2002). Barcelona, eina o monstre. Algunes divagacions del s. XX. *L'Avenç*, 272

- Grau, R., Nadal, M. (1997). *La unificació municipal del Pla de Barcelona, 1874-1897*. Barcelona: Institut Municipal d'Història de Barcelona. Proa
- Grau, R., Nel-lo, O., Roca, J. Tatjer, M. (Comitè Científic del Congrés). (1996). Els treballs del IV congrés d'història de Barcelona, 12-15 de desembre de 1995. *Barcelona Quaderns d'Història*, 2-3
- Greenfeld, L. (2017). *Nacionalisme i democràcia*. Barcelona: CCCB
- Grijalbo, J., Fabregas, F. (1937). *Municipalización de la propiedad urbana*. Barcelona: UGT
- Grin, E. J., Hernández, J., Luíz, F. (Eds.). (2017). *El gobierno de las grandes ciudades. Gobernanza y descentralización en las Metrópolis de América Latina*. Santiago de Chile: CLAD Centro Latinoamericano de Administración para el Desarrollo. Universidad Autónoma de Chile
- Grosfoguel, R. (2018). La compleja relación entre modernidad y capitalismo: una visión descolonial. *Pléyade*, 21 . Recuperat de: <https://www.scielo.cl/pdf/pleyade/n21/0719-3696-Pleyade-21-29.pdf>
- Grupo de Estudios Antropológicos La Corrala (Coord.). (2016). *Cartografía de la ciudad capitalista. Transformación urbana y conflicto social en el Estado Español*. Madrid: Traficantes de Sueños
- Guardiola, J. B. (1854). *El libro de la democracia*. Barcelona: Imprenta d'Oliveres, H.
- Guillamet, J. (1995). *El tema és Barcelona. Converses de Pasqual Maragall amb Oriol Bohigas, Victòria Camps, Josep Ma. Espinàs, Fabià Estapé i Ramon Folch*. Barcelona: Edicions La Campana
- Gutiérrez, B., Ciocchetto, A., Col·lectiu Punt 6 (Coords.). (2012). *Estudis urbans, gènere i feminisme. Teories i experiències*. Recuperat de: https://punt6.files.wordpress.com/2011/03/estudiosurbanosgenero_feminismo.pdf
- Gutiérrez, E., Custodio, C. (Coords.). (2021). *Béns comuns i necessitats col·lectives. La cruïlla de camins entre velles crisis i noves emergències*. Barcelona: Observatori DESSC. Observatori ODG
- Gutman, A. (2008). *La identidad en democracia*. Madrid: Katz Editores
- Habermas, J. (2000). *La constelación posnacional: ensayos políticos*. Barcelona: Paidós
- Habitat International Coalition. (2005). Carta Mundial por el Derecho a la Ciudad. *Habitat International Coalition*
- Habitat International Coalition. Amèrica Latina. (2011). *Carta de la Ciudad de México por el Derecho a la Ciudad*. Ciutat de Mèxic: Gobierno del Distrito Federal de México
- Habitat International Coalition. Amèrica Latina. (2008). *El derecho a la ciudad en el mundo. Compilación de documentos relevantes para el debate*. Recuperat de: <https://hic-al.org/wp-content/uploads/2018/12/El-Derecho-a-la-Ciudad-en-el-Mundo.pdf>
- Habitat International Coalition. Conferencia Habitat III. (2017). *Nueva agenda urbana*. Recuperat de: <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-Spanish.pdf>
- Hall, P. (1998). *Ciudades del mañana*. Barcelona: Ediciones del Serbal
- Hall, P., Campos, G., Castells, M., Domènech, A., Borja, J., Portas, N., (...) Quero, D. (1985). *Metrópolis, territorio y crisis*. Madrid: Alfoz
- Hamilton, A., Madison, J., Jay, J. (2019). *El Federalista*. Recuperat de: <http://libertad.org/media/El-Federalista.pdf>
- Hannerz, U. (1993). *Exploración de la ciudad*. Madrid: FCE
- Harnecker, M. (2007). Notas para un debate sobre el poder constituyente y poder constituido. *Rebellion.org*. Recuperat de: <https://rebellion.org/docs/62325.pdf>
- Harnecker, M., Bartolomé, J. (amb la col·laboració de López, N.). (2015). *Planificando desde abajo. Una propuesta de planificación participativa descentralizada*. Barcelona: El Viejo Topo
- Harvey, D. (2007). *Breve historia del neoliberalismo*. Madrid: Akal
- Harvey, D. (2013). *Ciudades rebeldes. Del derecho a la ciudad a la revolución urbana*. Madrid: Akal
- Harvey, D. (2014). *Diecisiete contradicciones y el fin del capitalismo*. Madrid: Traficantes de Sueños
- Harvey, D. (2005). *El "nuevo" imperialismo: acumulación por desposesión*. Buenos Aires: CLASCO

- Harvey, D. (2017). *El cosmopolitismo y las geografías de la libertad*. Madrid: Akal
- Harvey, D. (2008). El derecho a la ciudad. *New Left Review*, 53. Recuperat de: <https://newleftreview.es/issues/53/articles/david-harvey-el-derecho-a-la-ciudad.pdf>
- Harvey, D. (26 de novembre de 2000). El nuevo urbanismo y la trampa comunitaria. *La Vanguardia*
- Harvey, D. (2003). *Espacios de esperanza*. Madrid: Akal
- Harvey, D. (2007). *Espacios del capital. Hacia una geografía crítica*. Madrid: Akal
- Harvey, D. (2008). *Géographie de la domination*. París: Les prairies ordinaires
- Harvey, D. (2018). *Justicia, naturaleza y la geografía de la diferencia*. Madrid: Traficantes de Sueños
- Harvey, D. (1998). *La condición de la postmodernidad. Investigación sobre los orígenes del cambio cultural*. Buenos Aires: Amorrortu Editores
- Harvey, D. (1990). *Los límites del capitalismo y la teoría marxista*. Ciutat de Mèxic: FCE
- Harvey, D. (2018). *Paris, capital de la modernidad*. Madrid: Akal
- Harvey, D. (2020). *Razones para ser anticapitalista*. Recuperat de: <http://biblioteca.clacso.edu.ar/clacso/se/20200430034259/Razones-para-ser-anticapitalistas.pdf>
- Harvey, D. (1973). *Social Justice and the city*. Londres: Edward Arnold
- Harvey, D. (1976). Teoría revolucionaria y contrarevolucionaria en Geografía y el problema de la formación del Ghetto. *Geocrítica*, 4
- Harvey, D. (2011). The Future of the Commons. *Radical History Review. Issue, 109*. Recuperat de: doi 10.1215/01636545-2010-017
- Harvey, D. (1977). *Urbanismo y desigualdad social*. Madrid: Akal
- Harvey, D., Smith, N. (2005). *Capitalismo financiero, propiedad inmobiliaria y cultura*. Barcelona: MACBA. UAB
- Hazan, É. (2019). *La dinámica de la revuelta. Sobre insurrecciones pasadas y otras por venir*. Barcelona: Virus Editorial
- Heeren, S. V. (2002). *La remodelación de Ciutat Vella. Un análisis crítico del modelo Barcelona*. Barcelona: Veïns en defensa de Ciutat Vella
- Henández, J.M., Ontiveros, E., Aguiló, M., Pizza, A., Otaola, P., Ezquiaga, M., Estévez, X., Pérez, V. (2014). *Arqueología de la memoria reciente. Construcción de la ciudad y el territorio en España 1986-2012*. Madrid: Círculo de Bellas Artes
- Herce, M. (2005). Urbanización, precios del suelo y modelo territorial: la evolución reciente del área metropolitana de Barcelona. *EURE. Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos Regionales*, 31. Recuperat de: https://www.researchgate.net/publication/240841005_Urbanizacion_precios_del_suelo_y_modelo_territorial_la_evolucion_reciente_del_area_metropolitana_de_Barcelona
- Hereu, J. (2006). Pròleg. Dins *La Carta Municipal de Barcelona. Deu estudis*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals. Marcial Pons Ediciones Jurídicas y Sociales
- Hernández, J. M., Moneo, R., Dal, F., Lahuerta, J. J. (2005). *Arquitectura y ciudad. La tradición moderna entre la continuidad y la ruptura*. Madrid: Círculo de Bellas Artes
- Herrera, F. (1998). *El sistema de ciudades en Europa y España*. Madrid: Ediciones Alfa Delta
- Herrera, F., Claudín, V. (1978). *Socialistas y comunistas ante las elecciones municipales*. Madrid. Bilbao: Ediciones ZERO ZYX
- Herrero, Y., Pisarello, G., Bookchin, D., Martínez, I., Sharp, J., Pérez, L. (...) Colau, A. (2018). *Ciutats sense por. Guia del moviment municipalista*. Barcelona: Icaria Editorial
- Hess, H. (1984). La ciudad (1984). Dins Hess, H., *Contes (3)*. Madrid: Alianza Editorial
- Hessel, S. (2011). *¡Indignaos!*. Barcelona: Ediciones Destino

- Hipòtesis Urbana. (2009). *Investigación sobre diseño contemporáneo*. Madrid: Círculo de Bellas Artes
- Hobsbawm, E. J. (1987). *El mundo del trabajo. Estudios históricos sobre la formación y evolución de la clase obrera*. Barcelona: Editorial Crítica- Grijalbo
- Hobsbawm, E. J. (1977). *La era del capitalismo*. Barcelona: Ediciones Guadarrama
- Holton, J. (2008). *Insurgent Citizenship*. Princeton: Princeton University Press
- Homobono, J. I. (2009). Evolución y renovación de las ciudades. Selección de textos de Élisée Reclus. *Zainak*, 31
- Hopkins, A., Pineda, C. E. (Coords.). (2021). *Pensar las autonomías. Experiencias de autogestión, poder popular y autonomía*. Ciutat de Mèxic: Bajo Tierra Ediciones
- Horkheimer, M., Adorno, T. W. (1998). *Dialéctica de la Ilustración*. Madrid: Editorial Trotta
- Horta, G. (2005). *L'Espai clos. Fòrum 2004: Notes d'una travessia pel no-res*. Barcelona: Edicions de 1984
- Howard, E. (2017). *Ciudades jardín del mañana*. Madrid: Círculo de Bellas Artes
- Huberman, L. (1965). *Nosotros, el pueblo. Una historia socialista de los Estados Unidos*. Buenos Aires: Edicions Palestra
- Huertas, J.M., Andreu, M. (1996). *Barcelona en lluita: el moviment urbà 1965 -1996*. Barcelona: FAVB
- Huxley, A. L. (2010). *Un món feliç*. Barcelona: Labutxaca
- Ibañez, M.E. (2011). Retrato social y económico del consistorio barcelonés. *La Veu del Carrer*, 120
- Ibarra, P. (2018). Hacia nuevas formas de acción colectiva social. Dins Ibarra, P. (Coord.), *Nuevos movimientos sociales. Desde la calle a los ayuntamientos*. Barcelona: Icaria Editorial
- Ibarra, P., Gomà, R., González, R., Martí, S. (Eds.). (2018). *Movimientos sociales y derecho a la ciudad. Creadoras de democracia radical*. Barcelona: Icaria Editorial
- Iglesias, A. (1970). Urbanismo y lucha de clases. *Cuadernos para el Diálogo*, XIX extraordinario (abril de 1970)
- Iglesias, J. (2009). *¿República sí o no? Sobre las sociedades y las formas de gobierno. La propuesta del municipalismo*. Barcelona: Virus Editorial
- Iglesias, J. (2014). El municipalisme com a procés contra el capitalisme. *Espai Fàbrica*. Recuperat de: <https://espaifabrica.cat/el-municipalisme-com-a-proces-contra-el-capitalisme/> (Consultat el 24 d'agost de 2020)
- Iglesias, J. (2016). En defensa de les societats comunals. *La Directa*, de 10 de febrer de 2016. Recuperat de: <https://seminaritaifa.org/taifa/2016/02/10/en-defensa-de-les-societats-comunals/>
- Iglesias, J. (2014). La societat comunal com una alternativa al capitalisme. *Espai Fàbrica*. Recuperat de: <https://espaifabrica.cat/la-societat-comunal-com-una-alternativa-al-capitalisme/>
- Iglesias, M., Martí, M., Subirats, J., Tomàs, M. (Eds.). (2011). *Políticas urbanas en España. Grandes ciudades, actores y gobiernos locales*. Barcelona: Icaria Editorial
- Iglésies, J. (1975). Les divisions territorials. Dins Solé, L. (Dir.), *Geografia de Catalunya*. Barcelona: Aedos
- Illas, E. (2019). *Pensar Barcelona*. Barcelona: Edicions Apostroph
- Indovina, F., Boneta, X., Herrero, M. (Coords.). (2007). *La ciudad de baja densidad. Lógicas, gestión y contención*. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Institut de Govern i Polítiques Públiques. (2014). *Barris i Crisi. Estudi del cas de Ciutat Meridiana*. Bellaterra: IGOP. Universitat Autònoma de Barcelona
- Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona - Àrea Metropolitana de Barcelona. (2021). *Cap a la Metròpoli 2030. Reptes emergents, coneixements innovadors. Anuari Metropolità de Barcelona 2021*. Bellaterra: Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona
- Instituto Polis. (2001). *El estatuto de la ciudad. Nuevas herramientas para garantizar el derecho a la ciudad en Brasil*. São Paulo: Instituto Polis

- Isabel, D. (2016). *Índice de la felicidad y el bien común*. Recuperat de: <https://urbanitasite.files.wordpress.com/2019/11/c38dndice-de-la-felicidad-y-el-bien-comc3ban.pdf>
- Jacobs, J. (2011). *Muerte y vida en las grandes ciudades*. Madrid: Capitán Swing
- Jacobs, J. (1980). *The Question of Separatism. Quebec and the Struggle over Sovereignty*. Montreal: Baraka Books
- Jappe, A. (2019). Back to the user. Dins Jappe, A., Rendueles, C., Dean, J., Athanasiou, A., Rodríguez, M.E., Vindel, J., Ross, K., *Comunismos por venir*. Barcelona: Arcàdia-MACBA
- Jessop, B. (2002). Liberalism, Neoliberalism, and Urban Governance. *Antipode*, 34. Recuperat de: [http://www.research.lancs.ac.uk/portal/en/publications/liberalism-neoliberalism-and-urban-governance-a-state-theoretical-perspective\(7e090048-69da-4772-af3c-bdcbb8dbf5db\)/export.html](http://www.research.lancs.ac.uk/portal/en/publications/liberalism-neoliberalism-and-urban-governance-a-state-theoretical-perspective(7e090048-69da-4772-af3c-bdcbb8dbf5db)/export.html)
- Jiménez, R., Pano, E., Coll, J., Navas, T. (2023). *La Diputació municipalista. La gran transformació 1979-2019*. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Jordana, J. (2017). *Barcelona, Madrid y el Estado. Ciudades globales y el pulso por la independencia en Cataluña*. Madrid: Catarata
- Jordana, J., Navarro, V., Pallarés, F., Requejo, F. (Coords.). (2012). *Democràcia, política i societat. Homenatge a Rosa Virós*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra
- Jornades d'urbanisme i gènere: una visió necessària per a tothom. (2006). *Urbanisme i gènere: una visió necessària per a tothom*. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Joseph, J., Pereyra, O., Marín, L. (2009). *Haciendo ciudades y ciudadanía desde espacios locales. Experiencias desde Sant Martín de Porres (Lima) y José Leonardo Ortiz (Chiclayo)*. Buenos Aires: CLASCO
- Jouve, B., Lefebvre, C. (2005). *Cuestiones sobre gobernanza urbana*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals
- Jouve, B., Lefebvre, C. (1999). De la gouvernance urbaine au gouvernement des villes? Permanence ou recomposition des cadres de l'action publique en Europe. *Revue française de science politique*, 49
- Jouve, B., Lefebvre, C. (2002). *Métropoles ingouvernables*. París: Elsevier
- Juliano, D. (2006). Carregats de raons. *La Veu del Carrer*, 95
- Kaplan, T. (2003). *Ciudad roja, periodo azul. Movimientos sociales en la Barcelona de Picasso (1888-1939)*. Barcelona: Península
- Keller, S. (1975). *El vecindario urbano. Una perspectiva sociológica*. Madrid: Siglo XXI
- Kelly, J. R. (1980). *Les eleccions municipals i parlamentàries als districtes de Barcelona 1910-1923*. (Tesi Llicenciatura). Recuperat de: https://fundaciobofill.cat/uploads/docs/qj/j9/q/w/5/o/5/3/e0024_0.pdf
- Kelsen, H. (2002). *Esencia y valor de la democracia*. Granada: Comares
- Kern, L. (2021). *Ciudad feminista. La lucha por el espacio en un mundo diseñado por hombres*. Bellaterra: Bellaterra Edicions
- Kissack, R. (Coord.). (2013). *Ciudades y espacios urbanos en la política internacional*. Barcelona: Afers
- Klein, N. (2003). *Barreres i finestres*. Barcelona: Empúries
- Koolhaas, R. (2007). *Espacio basura*. Barcelona: Gustavo Gili
- Koolhaas, R. (2006). *La ciudad genérica*. Barcelona: Gustavo Gili
- Kopp, A. (1967). *Ville et Revolution*. París: Editions Anthropos
- Kovaliov, S. I. (1975). *Història de Roma*. Madrid: Akal
- Krätke, M. R. (2018). Marx i la crisi de la democràcia. *L'Accent. cat*. Recuperat de: <https://laccent.cat/marx-i-la-crisi-de-la-democracia/>
- Kropotkin, P. (1900-1914). *Campos, fábricas y talleres*. València: F. Sempere y C^a Editores
- Kropotkin, P. (1947). *El apoyo mutuo. Un factor de la evolución*. Toulouse: Ediciones "Tierra y Libertad"

- Kuhner, T. (2020). La Carta de la Oligarquía. Capitalismo y democracia. *Nueva Sociedad*, 290. Recuperat de: <https://www.nuso.org/articulo/la-carta-de-la-oligarquia/>
- Kurban, B. (2016). Modernidad democrática vs. Modernidad capitalista: El modelo alternativo de Rojava. *Rojava Azadî*. Recuperat de: <https://rojvaazadimadrid.org/modernidad-democratica-vs-modernidad-capitalista-modelo-alternativo-de-rojava/>
- Laboratorio Urbano. (2004). Construcción del espacio desde la participación. *Boletín CF+S > 32/33: IAU+S: la Sostenibilidad en el Proyecto Arquitectónico y Urbanístico*
- Laborda, D. (1983). Participación ciudadana. *Revista CEUMT*, 69
- Laclau, E. (2017). *La razón populista*. Buenos Aires: FCE
- Laclau, E., Mouffe, C. (1987). *Hegemonía y estrategia socialista: hacia una radicalización de la democracia*. Madrid: Ediciones S. XXI
- Lacol. (2018). *Construir en colectivo. Participación en arquitectura y urbanismo*. Barcelona: Pol·len Edicions
- Lahuerta, J. J. (2004). *Destrucción de Barcelona*. Barcelona: Mudito & Co
- Latouche, S. (2008). *La apuesta por el decrecimiento ¿Cómo salir del imaginario dominante?*. Barcelona: Icaria Editorial
- Laval, C., Dardot, P. (2015). *Común. Ensayo sobre la revolución en el S.XXI*. Barcelona: Gedisa
- Le Corbusier. (1984). *Principios de urbanismo*. Barcelona: Planeta Agostini
- Le Corbusier; Sert, J. L. (Eds.). (1942). *Carta de Atenas*. Recuperat de: La Carta de Atenas fue redactada con motivo del IV Congreso de Arquitectura Moderna [CIAM] celebrado a bordo del Patris II en 1933 en la ruta Marsella-Atenas-Marsella. Fue publicada en 1942 por Le Corbusier y José Luis [Josep Lluís] Sert.
- Lebowitz, M. A. (2014). *L'alternativa socialista: el veritable desenvolupament humà*. Barcelona: Edicions 1979
- Lebowitz, M. A. (2013). La jornada laboral capitalista y la jornada laboral socialista. *Marxismo Crítico*. Recuperat de: <https://marxismocritico.com/2013/10/16/la-jornada-laboral-capitalista-y-la-jornada-laboral-socialista/>
- Ledesma, F. (2021). La alegada inelegibilidad del candidato Adolfo Suárez en las elecciones generales de 1977. *El Cronista del Estado Social y Democrático de Derecho*, 92
- Ledrut, R. (1977). Politique urbaine et pouvoir local. *Espaces et sociétés*, 20-21
- Lefebvre, H. (2018). *Contra los tecnócratas*. Buenos Aires: Elsuramericano
- Lefebvre, H. (2017). *El derecho a la ciudad*. Madrid: Capitán Swing
- Lefebvre, H. (1983). *El pensamiento marxista y la ciudad*. Madrid: Universidad Politécnica
- Lefebvre, H. (1976). *Espacio y política*. Barcelona: Ediciones Península
- Lefebvre, H. (2021). *La proclamación de la Comuna. 26 de marzo de 1871*. Iruñea: Katakarak Liburuak
- Lefebvre, H. (1974). La producción del espacio. *Papers*, 3
- Lefebvre, H. (2013). *La producción del espacio*. Madrid: Capitán Swing
- Lefebvre, H. (2022). *La revolución urbana*. Madrid: Alianza Editorial
- Lefebvre, H. (2009). La significación de la Comuna. *Libros de Ciencias Sociales Planeta Sedna*. Recuperat de: <http://www.portalplanetasedna.com.ar/sociales.htm>
- Lefebvre, H. (1976). L'espace: produit social et valeur d'usage. *La nouvelle revue socialiste*, 18
- Lefebvre, H. (2011). Metamorfosis planetarias. *Viento Sur*, 116. Recuperat de: https://cdn.vientosur.info/VScompletos/Vs116_Lefevre_Metamorfosis.pdf
- Lefebvre, H. (1989). Quand la ville se perd dans une métamorphose planétaire. *Le Monde diplomatique (maig de 1989)*

- Lefèvre, C. (2010). ¿Metrópolis ingobernables? Experiencias europeas. *Política y Sociedad*, 3
- Lefèvre, C. (2003). La planificación de las metrópolis europeas entre gobierno y gobernanza. *Urban*, 8. Recuperat de: <http://polired.upm.es/index.php/urban/issue/view/104>
- Lenin, V. (1976). *La revolución proletaria y el renegado Kautsky*. Madrid: Editorial Ayuso
- Leyva, E., Miró, I., Urbano, X. (2007). *De la protesta al contrapoder. Nous protagonistes socials en la Barcelona metropolitana*. Barcelona: Virus Editorial
- Lichtheim, G. (1971). *El marxismo. Un estudio histórico y crítico*. Barcelona: Editorial Anagrama
- Liedman, S. E. (2020). *Karl Marx. Una biografía*. Madrid: Akal
- Lindblom, C. (1959). The Science of Muddling Through. *Public Administration Review*, 2
- Lindsay, A. D. (1929). *Essentials of Democracy*. Londres: Oxford University Press
- Linebaugh, P. (2018). *Ned Ludd y la Reina Mab. Destrucción de máquinas, Romanticismo y los Comunes de 1811-12*. Barcelona: Editorial Descontrol
- Lissagaray, P. O. (2021). *Historia de la Comuna de París de 1871*. Madrid: Capitán Swing
- Lladó, B. (2013). *Franco Farinelli*. Barcelona: Icaria Editorial
- Lloberas, D. (2022). *Milton Santos, la vigència del seu pensament*. Recuperat de: <https://catarsimagazin.cat/milton-santos-la-vigencia-del-seu-pensament/>
- Llobet, X., Jiménez, E. (2022). *Arquitectes jardineros de Barcelona 1888-1992*. Barcelona: Edicions Altrim
- Lluch, E., Nel·lo, O. (a cura de). (1984). *El debat de la divisió territorial a Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983)*. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Lluch, E., Nel·lo, O. (a cura de). (1983). *Gènesi de la divisió territorial de Catalunya: edició de documents de l'arxiu de la ponència, 1931-1936*. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Llucià, I. (2017). Purgar Taula: El present d'una institució històrica. *Revista de Dret Històric Català*, 16. Recuperat de: doi: 10.2436/20.3004.01.107
- Lo Cascio, P. (2016). El mirall italià. *Nous Horitzons*, 213
- Lo Cascio, P. (2005). *El modelo catalán: ¿Una metáfora para Europa? Nacionalismo y nueva governance a finales del siglo XX*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: <https://www.tdx.cat/handle/10803/675771> page=1
- Logan, J.R., Molotch, H. L. (2007). *Urban fortunes: The Political Economy of Place*. Berkeley. Londres: University of California Press
- Lojkine, J. (1977). *Le marxisme, l'état et la question urbaine*. París: PUF - Presse Universitaire Française
- Longo, F. (Dir.). (1997). *Informe Pi i Sunyer sobre Gobierno Local en España*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals
- López, A. (2018). *El moviment veïnal al Poble Sec i Montjuïc durant els governs d'esquerres a Barcelona (1979-2011): el diàleg entre moviment veïnal i les institucions municipals*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: <http://hdl.handle.net/2445/127047>
- López, A. (2019). La ciutat democràtica, el moviment veïnal, el model Barcelona i la participació ciutadana: un estat de la qüestió i una proposta d'anàlisi en tres temps. *Segle. XX. Revista Catalana d'Història*, 12
- López, A. (2016). La construcción de los barrios democráticos en Barcelona. La dialéctica entre el movimiento vecinal en Poble-Sec y Montjuïc y las instituciones municipales durante el gobierno local de izquierdas (1979-2011). *Congrés Internacional Contested_Cities. Eix 5. Article, 5-508*
- López, G. (1979). Aprovat el projecte d'Estatut. Explicació d'un vot. *Treball*, 560
- López, I., Rodríguez, E. (Observatorio Metropolitano). (2010). *Fin de siglo. Financiación, territorio y sociedad de propietarios en la onda larga del capitalismo hispano (1959-2010)*. Madrid: Traficantes de Sueños
- López, J. L. (1983). La ciudad industrial. *Ciudad y Territorio*, 57-58
- López, M. (2002). Per l'autonomia i sense democràcia. Vers una carta municipal 1924-1960. *L'Avenç*, 272

- López, P. (1991). 1992, objectiu de tots? Ciutat - empresa i dualitat social a la Barcelona olímpica. *Revista Catalana de Geografia*, 15.6
- López, P. (1986). *El centro histórico. Un lugar para el conflicto*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona
- Lovering, J. (1995). Creating Discourses Rather Than Jobs: the crisis in the Cities and the Transition Fantasies of Intellectual and Polycymakers. Dins Healey, P., Cameron, S., Davoudi, S., Graham, S., Madani, A. (Eds.), *Managing Cities. The new urban context*. Chichester: Wiley
- Löwy, M. (2023). *Democracia y revolución en Rosa Luxemburg*. Recuperat de: <https://democraciayrevolucion.utopix.cc/>
- Löwy, M. (2009). Ecosocialismo y planificación democrática. *Actuel Marx / Intervenciones*, 7. Recuperat de: https://www.academia.edu/11497717/09_Lowy_Michael_Ecosocialismo_y_planificaci%C3%B3n_democr%C3%A1tica
- Luján, N. (1980). Salvar la llibertat en un món d'informacions múltiples. Dins Cabré, A. M., Fonolleda, J., Majó, J. Cals, J., Franch, J., Pardell, H., (...) Prats, J., *Catalunya cap a l'any 2000*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Editorial Blume
- Luxemburg, R. (2021). *Sobre la constituyente y el gobierno provisional*. Buenos Aires: Fundación Rosa Luxemburgo
- Lynch, K. (1980). *La buena forma de la ciudad*. Barcelona: Gustavo Gili
- Lytard, J. F. (1988). *La diferencia*. Barcelona: Gedisa
- Madariaga, R., Martori, J. C., Oller, R. (2012). Distribución espacial y desigualdad de la renta salarial en el área metropolitana de Barcelona. *Scripta Nova. Revista electrònica de geografia i ciències socials*, 405. Recuperat de: <http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-405.htm>
- Mamayo, A. (2002). *La ruptura catalana*. Barcelona: Afers
- Mandel, E. (1979). *El capitalismo tardío*. Ciutat de Mèxic: Ediciones ERA
- Mansilla, J. (2023). *Los años de la discòrdia*. Barcelona: Apostroph
- Maragall, P. (21 d'agost de 1979). Àrea Metropolitana: una ocasió històrica (y3). La proporcionalidad en la representació. *La Vanguardia*
- Maragall, P. (1991). *Barcelona: la ciutat retrobada*. Barcelona: Edicions 62
- Maragall, P. (1986). *Refent Barcelona*. Barcelona: Planeta
- Marazzi, C. (2014). *Capital y lenguaje. Hacia el gobierno de las finanzas*. Buenos Aires: Tinta Limón Ediciones
- Marco, J. (1983). *El modernisme literari i altres assaigs*. Barcelona: El Punt. Edhasa
- Marcuse, P. (2010). ¿Los derechos en las ciudades y el derecho a la ciudad? Dins Sugranyes, A., Mathivet, C. (Eds.), *Ciudades para todos. Por el derecho a la ciudad, propuestas y experiencias*. Santiago de Chile: Habitat Internacional Coalition
- Marcuse, P. (2004). ¿Qué es exactamente una ciudad?. *Revista de Occidente*, 275
- Marcuse, P. (2002). Depoliticizing Globalization: From Neo-Marxism to the Network Society of Manuel Castells. Dins Eade, J., Mele, C. (Eds.), *Understanding the City. Contemporary and Future Perspectives*. Malden, MA: Blackwell
- Marfany, J. L. (1995). *La cultura del catalanisme*. Barcelona: Empúries
- Marín, M. (2021). De Josep Maria de Porcioles a Pasqual Maragall, 1973-1983. Del caos tardofranquista al primer intent d'estabilització. *Barcelona Quaderns d'Història*, 27. Recuperat de: <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/398549/491839>
- Marín, M. (2000). *Els ajuntaments franquistes a Catalunya: política i administració municipal, 1938-1979*. Lleida: Pagès Editors
- Marquès, L. (1935). *Llei Municipal de Catalunya - 1933-1934*. Barcelona: Editorial El Secretariat Català. Salvador Rosàs Bayer

- Marshall, L. F. (1984). Experiencias europeas en el campo de la descentralización municipal. Gran Bretaña: el caso del Gran Londres. *Revista CEUMT*, 77-78
- Marshall, T. (2002). La glòria olímpica i més enllà. *L'Avenç*, 272
- Martí, F., Moreno, E. (1974). *Barcelona ¿a dónde vas?*. Barcelona: Editorial Diosa
- Martí, J. M. (2021). La ciutat del sexe, les drogues i el rock and roll. *Barcelona Quaderns d'Història*, 27. Recuperat de: <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/398558/491845>
- Martí, M. (2018). Introducció: els reptes de la governança metropolitana de l'àrea de Barcelona. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona*, 61
- Martí, M., Parés, M. (Coords.). (2009). *Llei de barris: cap una política de regeneració urbana participativa i integral?*. Barcelona: Generalitat de Catalunya
- Martí, M., Tomàs, M. (2016). Crisis y evolución de la gobernanza urbana en España. *Ministerio de Fomento. Gobierno de España*
- Martí, S. (2021). Movilización en el mundo global-local interconectado: nuevos patrones. Dins Ibarra, P. (Coord.), *Nuevos movimientos sociales. Desde la calle a los ayuntamientos*. Barcelona: Icaria Editorial
- Martín, Á. (Ed.). (2004). *Lo urbano en 20 autores contemporáneos*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya
- Martín, E. (2010). Comentari a la sentència de l'estatut en matèria de consultes populars. *Revista Catalana de Dret Públic. Escola d'Administració Pública de Catalunya. Especial Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional, sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006*
- Martínez, A. (1976). *El municipio de futuro*. Madrid. Bilbao: Ediciones ZERO ZYX
- Martínez, A. (1932). *La urbanística del porvenir*. València: Cuadernos de Cultura, 61
- Martínez, C. (2017). Democràcies i eines de participació ciutadana. *Fundació Catalunya Europa*
- Martínez, E. M. (2013). Vindicació del municipalisme. *Espai Fàbrica*. Recuperat de: <https://espaifabrica.cat/vindicacio-del-municipalisme/>
- Martínez, I. (2017). Más allá de la ciudad. El derecho a la vida urbana. Dins Lefebvre, H., *El derecho a la ciudad*. Madrid: Capitán Swing
- Martínez, I. (2015). Nuevas privatopías urbanas. Estrategias ciudadanistas del espacio público. *Ciudades*, 18
- Martínez, I. (2020). *Utopía no es una isla. Catálogo de mundos mejores*. Madrid: Episkaia
- Martínez, M. (2002). Laberintos y laboratorios de participación urbana: una aventura de investigación social comparativa y dialéctica. *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 130. Recuperat de: <https://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-130.htm>
- Martínez, R. (2018). *Innovación social y gobernanza multinivel. Cambio en las relaciones de poder y gestión del conflicto. Los casos de Barcelona y Madrid (1979-2015)*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: https://urbanitasite.files.wordpress.com/2019/11/innovacion_social_y_gobernanza_multinive-1.pdf
- Martínez, R., Subirats, J. (2014). Innovación social: ¿más sociedad o más mercado? Dins Abad, F. (Ed.), *Dentro de 15 años ¿escenarios improbables?* Madrid: LID Editorial
- Martínez, S. (2010). *La cuestión del centro, el centro de la cuestión*. Lleida: Milenio
- Martorell, V., Florensa, A., Martorell, V. (1970). *Historia del urbanismo en Barcelona. Del Plan Cerdà al Área Metropolitana*. Barcelona: Editorial Labor
- Marx, K. (1970). *Crítica al programa de Gotha*. Madrid: Ricardo Aguilera
- Marx, K. (1971). *El 18 Brumario de Luis Bonaparte*. Barcelona: Ariel
- Marx, K. (1973). *El Capital (Vol.1)*. Ciutat de Mèxic: FCE
- Marx, K. (2016). *Elementos fundamentales para la crítica de la economía política (Grundrisse)*. Madrid: Ediciones S. XXI

- Marx, K. (2001). *La guerra civil en Francia. Manifiesto del Consejo General de la Asociación Internacional de los Trabajadores*. Sevilla: Izquierda Revolucionaria
- Marx, K., Engels, F. (1973). *El manifiesto del partido comunista*. París: Editions LIRCI
- Marx, K., Engels, F. (1938). *La ideología alemana*. Ciutat de Mèxic: Vita Nuova
- Marx, K., Engels, F. (1976). *Obras escogidas* (3 vols.). Moscou: Editorial Progreso.
- Marx, K., Engels, F., Lenin, V. (1976). *La Comuna de París*. Madrid: Akal
- Mascaro, A. L. (2013). *Estado e forma política*. São Paulo: Boitempo Editorial
- Masjuan, E. (2000). *La ecología humana. Urbanismo "orgánico" o ecológico, neimalthusianismo y naturismo social*. Barcelona: Icaria Editorial
- Massana, C., Roca, F. (1973). Estratègies urbanes i realitat urbana a la Regió de Barcelona. Dins Gasch, E., Artal, F., Roca, F., Casals, M., Lluch, E., Giral, E., (...) Tasis, R., *Economía crítica: una perspectiva catalana*. Barcelona: Edicions 62
- Massey, D. (1984). *Espatial Division of Labour*. Londres: McMillan
- Mateo, J. L. (Ed.). (1996). *1856-1999 Barcelona contemporània*. Barcelona: CCCB
- Mathivet, C. (Coord. Ed.). (2016). *Desvelando el derecho a la ciudad. Representaciones, usos e instrumentalización del derecho a la ciudad*. Recuperat de: https://www.academia.edu/32152344/Develando_el_Derecho_a_la_Ciudad_Representaciones_usos_e_instrumentalizaci%C3%B3n_del_derecho_a_la_ciudad
- Mayakovski, V. (1971). *Misterio Bufo*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo
- Mayer, M. (1995). Urban Governance in the Post-Fordist City. Dins Healey, P., Cameron, S., Davoudi, S., Graham, S., Madani, A. (Eds.), *Managing Cities. The new urban context*. Chichester: John Wiley & Sons
- Maymó, J.M. (1979). Valoració de les eleccions legislatives i municipals a Catalunya. *Nous Horitzons*, 54
- Maza, G., McDonogh, G., Pujadas, J. J. (2002). Barcelona, ciutat oberta: transformacions urbanes, participació ciutadana i cultures de control al barri del Raval. *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 21
- McNeill, D. (2002). Barcelona as imagined community: Pasqual Maragall's spaces of engagement. *Institut of British Geographers*. Recuperat de: https://www.researchgate.net/publication/227677413_Barcelona_as_imagined_community_Pasqual_Maragall's_spaces_of_engagement/citation/download
- McNeill, D. (1999). *Urban Change and the European Left: Tales from the New Barcelona*. Londres: Routledge
- McNeill, D. (1998). Writing the New Barcelona. Dins Hall, T., Hubbard, P. (Eds.), *The Entrepreneurial City. Geographies of Politics, Regime and Representation*. Chichester: Ed. John Wiley & Sons
- Melón, D., Relli, M. (Coords.). (2021). *Geografías del conflicto. Crisis civilizatoria, resistencias y construcciones populares en la periferia capitalista*. Buenos Aires: Muchos Mundos Ediciones
- Méndez, A. (2015). El espacio público como campo de batalla. *Viento Sur*, 138. Recuperat de: https://vientosur.info/wp-content/uploads/spip/pdf/VS138_A_Mendez_de_Andes_El_espacio_publico_como_campo_de_batalla.pdf
- Méndez, A., Hamou, D., Aparicio, M. (2019). Códigos Comunes. Herramientas jurídicas para comunalizar la ciudad y democratizar lo público. *Observatori DESC. Derechos Económicos, Sociales y Culturales*
- Méndez, R., Michelini, J.J., Prada, J., Tébar, J. (2012). Economía creativa y desarrollo urbano en España: una aproximación a sus lógicas espaciales. *EURE. Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos Regionales*, 113
- Mendizàbal, E. (2014). El mapa municipal en qüestió i l'ajornament de la seva reforma. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 78. Recuperat de: <http://revistes.iec.cat/index.php/TSCG>
- Mendizàbal, E. (2010). Una posible geografía de las identidades de Barcelona. El caso del barrio de la Vila de Gràcia. *Finisterra*, 90
- Mercier, L. S. (1771). *L'an deux mille quatre cent quarante. Rêve s'il en fut jamais*. París: Chez Lepetit Jeune et Gerard, Libraires

- Merkel, W. (2014). Democracia directa. Los referendos desde la perspectiva de la teoría de la democracia y la socialdemocracia. *Friedrich Esbert Stiftung*. Recuperat de: https://nuso.org/media/documents/Democracia_directa_Los_referendos_desde_la_perspectiva_de_la_teor%C3%ADa_de_la_democracia_y_la_socialdemocracia__Junio_2014.pdf
- Merrifield, A. (2012). El derecho a la ciudad y más allá: notas sobre una reconceptualización lefebvriana. *Urban, S02*
- Merrifield, A. (2019). *La nueva cuestión urbana*. Iruñea: Katakarak Liburuak
- Merrifield, A. (2002). *Metromarxism: A Marxist Tale of the City*. Nova York: Routledge
- Mesquita, M. (2013). *Quatre pobles en un segle (1862-1963): l'annexió a Girona dels municipis de Palau-sacosta, Sant Daniel i Santa Eugènia de Ter*. Girona: Ajuntament de Girona
- Mézáros, I. (2009). *El desafío y la carga del tiempo histórico: el socialismo del siglo XXI*. Caracas: El Perro y la Rana Ediciones
- Mézáros, I. (2012). *La crisis estructural necesita de una transformación estructural*. Recuperat de: http://www.mientrastanto.org/sites/default/files/meszaros_crisis.pdf
- Mézáros, I. (2010). *Más allá del capital. Hacia una teoría de la transición*. La Paz: Vicepresidencia del Estado Plurinacional de Bolivia
- Mezzadra, S., Neumann, M. (2019). *Clase y diversidad sin trampas*. Pamplona: Katakarak Liburuak
- Michonneau, S. (2002). *Barcelona: memòria i identitat*. Vic: Eumo
- Mila, J. (1897). La Federación municipal de Barcelona. *Revista Jurídica de Catalunya, Barcelona abril de 1897*
- Milian, X. (2019). *El Poder del poble. L'autoorganització veïnal dels CDR*. València: Sembra Llibres
- Mill, J. S. (2019). *Consideraciones sobre el gobierno representativo*. Madrid: Alianza Editorial
- Mingasson, C. (1974). La naturaleza y el papel de la institución municipal en el medio urbano. Dins *Urbanismo y práctica política*. Barcelona: Los Libros de la Frontera
- Mingolo, W. (2005). La colonialidad a lo largo y ancho. El hemisferio occidental en el horizonte colonial de la modernidad. Dins Lander, E. (Comp.), *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas latinoamericanas*. Buenos Aires: CLASCO. UNESCO
- Minnaert, A., Endara, G. (Coords.). (2015). *Democracia participativa e izquierdas. Logros, contradicciones y desafíos*. Quito: Friedrich-Ebert-Stiftung (FES-ILDIS) Ecuador
- Minuchin, L. (2021). La crisis de responsabilidad en clave urbana: Prefiguración y repertorios. Dins Ibarra, P. (Coord.), *Nuevos movimientos sociales. Desde la calle a los ayuntamientos*. Barcelona: Icaria Editorial. Barcelona: Icaria Editorial
- Mir, J. (2016). La ola 15M: de la protesta a las instituciones. Dins Ibarra, P. (Coord.), *Nuevos movimientos sociales. Desde la calle a los ayuntamientos*. Barcelona: Icaria Editorial
- Mir, J. (2021). *Ola 15M. 10 años de movilización y cambio*. Manresa: Edicions Bellaterra
- Mir, J. (2010). Régimen local. *Revista Catalana de Dret Públic. Escola d'Administració Pública de Catalunya. Especial Sentencia 31/2010 del Tribunal Constitucional, sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006*
- Mir, J., Bosch, N., Espasa, M. (2003). *Informe Pi i Sunyer sobre l'ampliació de competències municipals*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals
- Miró, I. (2018). *Ciutats cooperatives. Esbossos d'una altra economia urbana*. Barcelona: Icaria Editorial
- Mitchell, D. (2003). *The right to the city. Social Justice and the fight for public space*. Nova York: The Guilford Press
- Mitjans, F., Katz, M., Subias, X., Huertas, J.M., Prieto, C., Naya, M. (...) Vidal, T. (1996). *Barcelona contemporànea 1856-1999*. Barcelona: CCCB. Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona
- Molano, F. (2016). El derecho a la ciudad: de Henri Lefebvre a los análisis sobre la ciudad capitalista contemporánea. *Folios (Segona Època), 44*

- Moles, I. (1987). Presentació. Dins *Barcelona: anàlisi històrica del règim municipal*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Molinero, C., Ysàs, P., Bordetas, I. (2010). *Construint la ciutat democràtica: el moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició*. Bellaterra: Servei de publicacions de la UAB. Icaria Editorial
- Montaner, J. M. (2003). *Repensar Barcelona*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya
- Montaner, J. M. (23 d'octubre de 2006). Viviendas, barrios y paisajes. *El País*
- Montaner, J. M., Muxí, Z. (2011). *Arquitectura y política*. Barcelona: Gustavo Gili
- Montaner, J. M., Subirats, J. (Coords.). (2012). *Repensar las políticas urbanas. Apuntes para la agenda urbana*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Colección Estudios. Serie Territorio, 11
- Monterde, O. (2021). *Barcelona, capital del Mediterrani. Democràcia local i combat per la pau*. Recuperat de: <https://www.catalunyaeuropa.net/admin/assets/uploads/files/c1ce3-barcelona-capital-del-mediterrani.pdf>
- Montero, J. R. (1984). Una nota introductoria sobre los tipos de abstención y la movilidad de los abstencionistas. Dins Equip de sociologia electoral de la UAB (A cura), *El comportament electoral a l'Estat espanyol (1977-1982)*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Edicions La Magrana. Estudis Electorals /7
- Montesinos, E. (2016). *La ciudad creativa como utopía y una alternativa a partir de Walter Benjamin*. (Comunicació). XIV Coloquio Internacional de Geocrítica. Las utopías y la construcción de la sociedad del futuro. 2-7 de maig de 2016. Recuperat de: <http://www.ub.edu/geocrit/xiv-coloquio/EduardMontesinos.pdf>.
- Montlau, P. F. (1841). *Abajo las murallas !!! Memoria acerca de las ventajas que reportaría a Barcelona, y especialmente a su industria, de la demolición de las que circuyen la ciudad*. Barcelona: Imprenta del Constitucional
- Morata, F., Lachapelle, G., Paquin, S. (Eds.). (2004). *Globalización, gobernanza e identidades*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals
- Morcuende, A. (2018). *Rupturas urbanas. Análisis de las relaciones entre la morfología urbana y la estructura social en la Barcelona contemporánea*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: <http://hdl.handle.net/10803/664413>
- Morell, M. (2013). "De l'espai no te'n refiis mai": el treball urbà en la formació / lluita de classe. *Quaderns de la Institut Català D'Antropologia*, 18 (2)
- Moreno, D. (2019). *Quan l'Ajuntament de Barcelona va ser nostre. El primer ajuntament democràtic després de la mort de Franco (1979-1983)*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: <http://hdl.handle.net/10803/669961>
- Morozov, E. (2014). *Democràcia, tecnologia i ciutat*. Barcelona: CCCB
- Morri, D. (2004). Importanza política del decentramento comunale e nuovo assetto del quartiere nell'attuale disciplina. *Diritto&Diritti (Juliol 2004)*. Recuperat de: https://www.diritto.it/articoli/enti_locali/morri.html
- Morris, W. (2011). *Noticias de ninguna parte*. Madrid: Capitán Swing
- Mota, J. F. (2010). Un espectre atemoreix Europa: l'espectre del comunisme. Vuitanta anys de la primera traducció al català del Manifest Comunista. *El bloc de l'ACIM – Associació Catalana d'Investigadors Marxistes-*. Recuperat de: fcim.cat/bloc/2010/10/05/un-espectre-atemoreix-europa-lespectre-del-comunisme-vuitanta-anys-de-la-primera-traducció-catalana-del-manifest-comunista/
- Mouffe, C. (1999). Por una política de identidad democrática. (Conferència). Barcelona: MACBA. CCCB, 20 de març de 1999
- Mouffe, C. (Coord.). (2012). *Dimensiones de democracia radical. Pluralismo, ciudadanía, comunidad*. Buenos Aires: Prometeo
- Muixi, Z. (2018). *Mujeres, casas y ciudades*. Barcelona: Dpr Editorial
- Mumford, L. (1966). *La ciudad en la historia. Sus orígenes, transformaciones y perspectivas*. Buenos Aires: Infinito
- Mumford, L. (2017). *La cultura de las ciudades*. Logroño: Pepitas de Calabaza
- Mumford, L. (1992). *Técnica y civilización*. Madrid: Alianza Editorial

- Muniesa, B. (2005). *Dictadura y transición. La España lampedusiana*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona
- Muñoz, F. (2001). La ciutat multiplicada: polítiques urbanes i condicions de centralitat a la metròpoli postindustrial. *Revista Catalana de Sociologia*, 14
- Muñoz, J. (2021). L'Estatut del 2006 o els límits de l'Espanya federal. *L'Avenç*, 478
- Nadal, F. (1985). Burgueses contra el municipalismo. La configuración de la Gran Barcelona y las anexiones de municipios (1874-1904). *Geocrítica*, 59-60
- Nadal, F. (1982-1983). Notas bibliográficas en torno al espacio y el poder. *Revista de Geografía. Barcelona*, (Vol. XVI-XVII)
- Nadal, F. (1982). Poder municipal y espacio urbano. La configuración territorial del Estado Liberal Español (1812-1975). *Geocrítica*, 37
- Nadal, F. (1985). *Política territorial y anexiones de municipios*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Geografia. Centre de publicacions, intercanvi científic i extensió universitària
- Nadal, F. Clusa, J. Burgueño, J. (2003). La vigència de les idees geogràfiques de Lluís Casassas en el debat actual sobre l'organització territorial de Catalunya. Acte de recordança de Lluís Casassas en motiu del desè aniversari del seu traspàs. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 56 . Recuperat de: <https://www.raco.cat/index.php/TreballsSCGeografia/article/view/10460/331641>
- Nadal, J. (2021). La ruptura municipal de 1979. *Barcelona Quaderns d'Història*, 27. Recuperat de: <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/398561/491847>
- Nadal, J. (Dir.). (1989-1994). *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània (6 vols.)*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana
- Nash, M. (2021). Espais i performativitat de protesta de les dones en la transició democràtica a la ciutat de Barcelona. *Barcelona Quaderns d'Història*, 27. Recuperat de: <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/398548/491837>
- Navarro, V. (2002). *Bienestar insuficiente, democracia incompleta. Sobre lo que no se habla en nuestro país*. Barcelona: Anagrama
- Navas, M. G. (2016). *La vocación utópica del urbanismo: el caso de la vila Olímpica de Barcelona*. (Comunicació). XIV Coloquio Internacional de Geocrítica. Las utopías y la construcción de la sociedad del futuro. 2-7 de maig de 2016. Recuperat de: <http://www.ub.edu/geocrit/xiv-coloquio/MGabrielaNavas.pdf>.
- Navas, M. G., Makhoulouf, M. (Coords.). (2018). *Apropiaciones de la ciudad*. Barcelona: Pol·len Edicions
- Naya, A. (2006). El nou mapa de barris manté els problemes de fons. *La Veu del Carrer*, 95
- Negri, A. (2015). *El poder constituyente*. Madrid: Traficantes de Sueños
- Negri, A. Hardt, M. (2011). *Commonwealth. El proyecto de una revolución del común*. Madrid: Akal
- Negri, A. Hardt, M. (2012). *Declaración*. Madrid: Akal
- Negri, A. Hardt, M. (2011). *El común del comunismo. Rebellion.org*. Recuperat de: rebellion.org/el-comun-del-comunismo/
- Negri, A. Hardt, M. (2007). *Imperio*. Barcelona: Paidós
- Negri, A. Hardt, M. (2004). *Multitud. Guerra y democracia en la era del imperio*. Barcelona: Editorial Debate
- Nel·lo, O. (2004). ¿Cambio de siglo, cambio de ciclo? Las grandes ciudades españolas en el umbral del S. XXI. *Ciudad y Territorio*, 141-142
- Nel·lo, O. (2021). Barcelona en transició. Les dinàmiques urbanes en els primers anys de la democràcia municipal. *Barcelona Quaderns d'Història*, 27. Recuperat de: <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/398555/491842>
- Nel·lo, O. (7 d'agost de 2015). Barcelona i Catalunya de nou. *Ara*
- Nel·lo, O. (2015). Barcelona i Catalunya. Continuïtat o ruptura. *Fundació Catalunya Europa, juliol 2015*

- Nel·lo, O. (2013). Barcelona y Cataluña: las raíces del debate sobre el policentrismo del sistema catalán. *Ciudad y Territorio*, 176
- Nel·lo, O. (2003). Barcelona. Esperança, Equilibri i Límit. *Papers de la Fundació Rafael de Campalans*, 139
- Nel·lo, O. (2015). Cap a la justícia espacial. *Nous Horitzons*, 210
- Nel·lo, O. (2001). *Ciutat de ciutats*. Barcelona: Empúries
- Nel·lo, O. (2019). Engels vs Cerdà. Revolució i reforma a la ciutat del s. XIX. *L'Avenç*, 456
- Nel·lo, O. (2021). Gentrificación urbana, segregación residencial y políticas públicas en Barcelona. Dins *Territorios segregados y (des)gobernanza urbana*. Nápoles, Madrid, Barcelona. Madrid: Universidad Politécnica de Madrid
- Nel·lo, O. (2013). La Catalunya-Ciutat i la Nació-Xarxa. *L'Avenç*, 388
- Nel·lo, O. (2015). *La ciudad en movimiento: crisis social y respuesta ciudadana*. Madrid: Díaz Pons
- Nel·lo, O. (2009). La incerta reforma de l'organització territorial de Catalunya d'ençà l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de 2006. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 67-68. Recuperat de: <http://revistes.iec.cat/index.php/TSCG/article/view/52793/52984>
- Nel·lo, O. (27 de febrer de 2015). *La visión del catalanismo conservador respecto a Barcelona ha sido muy negativa (entrevista)*. Recuperat de: https://www.eldiario.es/catalunya/Oriol-Nello-catalanismo-conservador-Barcelona_0_361164899.html
- Nel·lo, O. (2010). Les dinàmiques territorials a la Regió Metropolitana de Barcelona (1985-2006). Hipòtesis interpretatives. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona*, 51
- Nel·lo, O. (1986). L'organització territorial a la Catalunya Republicana (1931-1939). *Revista de Girona*, 115
- Nel·lo, O. (2019). Los retos de la ciudad contemporánea. Texto de la conferencia magistral inaugural desarrollada en el III Congreso Internacional de Geografía Urbana (III-CIGU) en la Universidad Nacional de Luján, sede Ciudad Autónoma de Buenos Aires, 12 de septiembre de 2019. *Posición 2019*, 2
- Nel·lo, O. (2012). *Ordenar el territorio: la experiencia de Barcelona y Cataluña*. València: Tirant Humanidades
- Nel·lo, O. (1995). Políticas urbanas y gobierno metropolitano en el proceso de integración europea. *Ciudad y Territorio*, 106
- Nel·lo, O. (13 de juny de 2019). Un balanç dels ajuntaments del canvi. Cal capitalitzar i debatre l'experiència des del compromís i la distància crítica. *Política & Prosa*, 9-10. Recuperat de: <https://www.politicaprosa.com/els-ajuntaments-del-canvi/>
- Nel·lo, O. (2002). Ús de l'espai. Dins Giner, S. (Ed.), *Enquesta de la Regió de Barcelona 2000. Condicions de vida i hàbits de la població. Informe general*. Barcelona: Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona
- Nel·lo, O. (Dir.). (2009). *La Llei de barris. Una aposta col·lectiva per la cohesió social*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Generalitat de Catalunya
- Nel·lo, O. (Ed.). (2021). *Efecto barrio. Segregación residencial, desigualdad social y políticas urbanas en las grandes ciudades ibéricas*. València: Editorial Tirant Humanidades
- Nel·lo, O. (Ed.). (2012). *Francesco Indovina. Del análisis del territorio al gobierno de la ciudad*. Barcelona: Icaria Editorial
- Nel·lo, O. (Ed.). (2010). *Pla Territorial Metropolità de Barcelona. Síntesi*. Barcelona: Institut d'Estudis Territorials
- Nel·lo, O., Esteban, J., Carrera, J. M. (Dirs.). (2003). *Aquí, no! Els conflictes territorials a Catalunya*. Barcelona: Empúries
- Nel·lo, O., Esteban, J., Carrera, J. M. (Dirs.). (2010). *Pla Territorial Metropolità de Barcelona (2 vols.)*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Generalitat de Catalunya
- Nogué, J. (Ed.). (2018). *Yi-Fu Tuan. El arte de la geografía*. Barcelona: Icaria Editorial
- Nogué, J., Romero, J. (Coords.). (2006). *Las otras geografías*. València: Tirant lo Blanch

- Noguera, A. (2023). *El asalto a las fronteras del derecho. Revolución y poder constituyente en la era de la ciudad global*. Madrid: Editorial Trotta
- Noguera, A. (2017). *El sujeto constituyente*. Madrid: Editorial Trotta
- Noguera, A. (2012). *Utopía y poder constituyente*. Madrid: Sequitur Editorial
- Norberg, H. (2020). *El futuro es local. Pasos hacia una economía de la felicidad*. Barcelona: Pol·len Edicions
- Novack, G. (1977). *Democracia y Revolución*. Barcelona: Editorial Fontamara
- Nunes, C. (Ed.). (2020). *Contemporary Trends in Local Governance. Reform and Citizen Participation*. Cham: Springer
- Nussbaum, M. (2011). *Sense ànim de lucre. Per què la democràcia necessita les humanitats*. Barcelona: Arcàdia
- Obiols, M., Palomar, M. (1984). Descentralización de competencias, funciones y servicios. Metodología y normativa de las transferencias. Descentralización y personal. *Revista CEUMT*, 77-78
- Observatorio Metropolitano de Madrid. (2014). *La apuesta municipalista. La democracia empieza por lo cercano*. Madrid: Traficantes de Sueños
- Observatorio Metropolitano de Madrid. (2007). *Madrid ¿La suma de todos? Globalización, territorio, desigualdad*. Madrid: Traficantes de Sueños
- Observatorio Metropolitano de Madrid (Ed.). (2015). *El mercado contra la ciudad. Globalización, gentrificación y políticas urbanas*. Madrid: Traficantes de Sueños
- Ocaranza, N. (26 de gener de 2013). El devenir de la igualdad: una historia de lo político. *www.diario.latercera.com*. Recuperat de: <http://ciudadideas.blogspot.com/2013/04/el-devenir-de-la-igualdad-una-historia.html>
- Olalla, P. (2022). La irrellevància de la veritat. *Barcelona Metròpolis*, 124
- Olin, E. (1994). *Clases*. Madrid: Ediciones S. XXI
- Oliveira, A. B. (2020). A luta pelo direito à cidade: contribuições do debate da derivação do Estado. *Revista Direito e Praxis*, 1
- Oliveras, J. (2009). Reflexions sobre l'organització territorial de Catalunya. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 67-68. Recuperat de: <http://revistes.iec.cat/index.php/TSCG/article/viewArticle/52795>
- Oller, X. (2021). *Nosaltres no vàrem pactar. La transició a peu de carrer*. Barcelona: Editorial Aldarull
- ONU. (1945). *Carta de les nacions Unides*. Recuperat de: <https://www.un.org/es/about-us/un-charter/full-text>
- ONU. (1948). Declaració Universal de Drets Humans. ONU. Recuperat de: https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_translations/cln.pdf
- ONU. Departament d'Afers Econòmics i Socials. (2019). Perspectives de la població mundial 2019. ONU. Recuperat de: <https://population.un.org/wpp/Download/Probabilistic/Population/>
- ONU. Programa de las Naciones Unidas pel Desenvolupament - PNUD. (2015). Objetivos de desarrollo sostenible. *Programas de las Naciones Unidas para el Desarrollo*
- ONU. Programa de les Naciones Unidas pel Desenvolupament - PNUD. (2020). *Informe sobre Desarrollo Humano 2020*. Recuperat de: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2020_overview_spanish.pdf
- Orduña, E. (1994). *Democracia directa municipal. Concejos y cabildos abiertos*. Madrid: Editorial Civitas
- Orduña, E. (2005). *Historia del municipalismo español*. Madrid: lustel
- Orduña, E. (1988). La evolución del Consejo Abierto y su reconocimiento constitucional. *Revista de Estudios de la Administración Local y Autonómica*, 237
- Ortega, M. (2003). La ciudad y los sistemas urbanos desde una visión territorial. *Urban*, 8
- Ortega, N., García, J. (2006). La visión de España en la obra de Élisée Reclus: imagen geográfica y proyección política y cultural. *Ería, Revista Cuatrimestral de Geografía*, 69

- Ortiz, A., López, A., Sales, J., Solana, M. (2021). La gentrificación desde una mirada de género: un ejemplo Barcelona. *Ciudad y Territorio*, 210
- Orwell, G. (2019). *1984*. Barcelona: Labutxaca
- Orwell, G. (1982). *Homenatge a Catalunya*. Barcelona: Ariel
- Ostrom, E. (2013). *Comprender la diversidad institucional*. Oviedo: KRK Ediciones
- Ostrom, E. (2015). *El gobierno de los bienes comunes*. Ciutat de Mèxic: FCE
- Ovejero, A. (2017). Las colectividades libertarias en España (1936-1938): un caso de autogestión obrera único en la historia moderna. *Athenea Digital*, 17 (2). Recuperat de: <http://dx.doi.org/10.5565/rev/athenea.1893>
- Owen, R. (1982). *Nueva visión del mundo*. Barcelona: Editorial Hacer
- Owen, R. (2012). *Observations on the Effect of the Manufacturing System: With Hints for the Improvement of Those Parts of It Which Are Most Injurious to Health and Morals*. Londres: Forgotten Books
- Oyón, J. L. (2002). Historia urbana e historia obrera: reflexiones sobre la vida obrera y su inscripción en el espacio urbano 1900-1950. *Historia Contemporánea*, 24
- Oyón, J. L. (2017). *La ciudad en el joven Reclus 1830-1871. Hacia la fusión naturaleza - ciudad*. Barcelona: Ediciones del Viaducto
- Oyón, J. L. (2008). *La quiebra de la ciudad popular*. Barcelona: Ediciones del Serbal
- Oyón, J. L. (2020). La tradición anarquista en el pensamiento urbanístico: Reclus, Turner y la conexión Geddes, 1886-1976. *El libre pensamiento*, 102
- Oyón, J. L. (Coord.). (1998). *Vida obrera en la Barcelona de entreguerras:1918-1936*. Barcelona: CCCB
- Oyón, J. L., Kuzmanic, J. (2020). Ciudades del mañana y la tradición anarquista en la historia del pensamiento urbanístico del siglo XX. *Crítica Urbana*, 14
- Oyón, J. L., Romero, J. (Eds.). (2017). *Clase antes que nación: trabajadores, movimiento obrero y cuestión nacional en la Cataluña metropolitana, 1840-2017*. Barcelona: El Viejo Topo
- Oyón, J. L., Serra, M. (2010). Historia urbana: el espacio no es inocente. *Historia Contemporánea*, 39
- Paine, T. (2014). *El sentido común y otros escritos (2a. Edició)*. Madrid: Tecnos
- Paisaje Transversal. (2018). *Escuchar y transformar la ciudad: urbanismo colaborativo y participación ciudadana*. Madrid: Los Libros de la Catarata
- Paramio, L. (2002). La globalización y el malestar en democracia. *Revista Internacional de Filosofía Política*, 20
- Pardo, M. C. (Comp.). (2004). *De la administración pública a la gobernanza*. Ciutat de Mèxic: El Colegio de México, Centro de Estudios Internacionales
- Pareja, E., Guillén, A., Pisarello, G., Lorena, M., Galdón, M., Montaner, J. M. (...) Borja, J. (2011). *El derecho a la ciudad*. Barcelona: Institut de Drets Humans de Catalunya. Serie derechos humanos emergentes, 7
- Parés, M. (Coord.). (2009). *Participación y calidad democrática. Evaluando las nuevas formas de democracia participativa*. Barcelona: Ariel
- Park, R. E. (1999). *La ciudad y otros ensayos de ecología urbana*. Barcelona: Ediciones del Serbal
- Pascual, J. M. (2016). *Las ciudades ante el cambio de era*. Barcelona: Editorial Hacer
- Peiró, X. (1988). *Agents materials, autors dels projectes i referències teòriques de la reforma urbana de Barcelona: 1879-1937. El cas de l'obertura de la Gran Via Layetana*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: https://discovery.upc.edu/discovery/fulldisplay?docid=alma991001394839706711&context=L&vid=34CSUC_UPC:VU1&lang=ca
- Perdigó, J., Tarragó, M. (1979). Marco jurídico de la Administración local. *Revista CEUMT*, 13
- Pérez, A. (1980). *L'Ajuntament de Barcelona a primers de segle (1904-1909)*. Barcelona: Edicions 62

Pérez, A. (2020). *Pactes verds en temps de pandèmia. El futur es disputa ara*. Barcelona: Observatori del Deute en la Globalització

Pérez, M.L. (2015). *El régimen especial del municipio de Barcelona: claves históricas, constitucionales, administrativas y europeas*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: <https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/297429/tmplpg.pdf?sequence=1>

Pernau, G. (1997). El centani de les agregacions. *Barcelona metròpolis mediterrània*. Recuperat de: http://www.bcn.cat/publicacions/bmm/2541/35ct_qc0.htm

Pestaña, A., Seguí, S. (1978). *El sindicalismo en Cataluña*. Barcelona. Palma de Mallorca: Calamus Scriptorius

Pi, F. (1854). *La Reacción y la Revolución*. Barcelona: Publicaciones de la Revista Blanca

Pi, F. (1979). *Las Nacionalidades*. Barcelona: Producciones Editoriales

Picazo, S. (Coord. Ed.). (2018). *Ciutats. Dossier Crític*. Barcelona: Crític

Pie, R. (1997). El projecte disciplinar: la versió de 1974 del Pla General Metropolità. *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 28

Pie, R. (Ed.). (2007). *Aportacions catalanes en el camp de la urbanística i de l'ordenació del territori, des de Cerdà als nostres dies*. Barcelona: Societat Catalana d'Ordenació del Territori. AAUC

Pindado, F. (1999). *La participació ciutadana a la vida de les ciutats*. Barcelona: Ediciones del Serbal

Pizarro, C., Gallo, M. (2015). Daniel Jaude, el hombre de la farmacia popular: "Chile es un cartel". *The Clinic*. Recuperat de: <https://www.theclinic.cl/2015/11/15/daniel-jadue-el-hombre-detras-de-la-farmacia-popular-chile-es-un-cartel/>

Pla Estratègic Econòmic i Social. Barcelona 2000. (1990). *Pla Estratègic Econòmic i Social. Barcelona 2000*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona

Pla Estratègic Metropolità de Barcelona. (2003). *1r. Pla estratègic metropolità de Barcelona*. Barcelona: Pla Estratègic Metropolità de Barcelona

Pla Estratègic Metropolità de Barcelona. (2020). *Barcelona Demà. Compromís metropolità 2030*. Recuperat de: https://pemb.cat/public/docs/1203_1r_dossier_barcelona_dema.pdf

Plamenatz, J. P. (2015). *Consentimiento, libertad y obligación política*. Ciutat de Mèxic: FCE

Plataforma global por el derecho a la ciudad. (2019). *El derecho a la ciudad. Construyendo otro mundo posible*. Recuperat de: <https://www.right2city.org/es/document/el-derecho-a-la-ciudad-construyendo-otro-mundo-posible-guia-para-su-comprension-y-operacionalizacion/>

Porcel, S., Navarro, L., Cruz, I. (2018). Reduir les desigualtats a la ciutat real: la política de garantia de rendes en clau metropolitana. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona*, 61

Porcioles, J. M. (1965). *Palabras a la ciudad. (Vol. II)*. Barcelona: Polígrafa

Pou, T. (1982). Problemes i possibilitats de l'administració local en una Catalunya autònoma. Dins Cabré, A. M., Fonolleda, J., Majó, J., Cals, J., Franch, J., Pardell, H., (...) Prat, J., *Catalunya cap a l'any 2000*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Editorial Blume

Pozo, J. A. (2002). *El poder revolucionari a Catalunya durant els mesos de juliol a octubre de 1936 / Crisi i recomposició de l'Estat* (Tesi Doctoral). Recuperat de: <txd.cat/handle/10803/4790#page=1>

Pradel, M. (2016). *Catalunya xarxa de ciutats. El municipalisme de Pasqual Maragall i la seva influència en la governança de Catalunya*. Barcelona: Fundació Catalunya Europa

Prat, E. (2013). Discurs d'Enric Prat de la Riba arran la presa de possessió de la Presidència de la Mancomunitat de Catalunya. 6 d'abril de 1914. *Museu d'Història de Catalunya*. Recuperat de: <https://www.mhcat.cat/content/view/full/9321>

Prat, J. (1983). Recuperació i revitalització de les nostres institucions polítiques. Dins Cabré, A. M., Fonolleda, J., Majó, J., Cals, J., Franch, J., Pardell, H., (...) Prat, J., *Catalunya cap a l'any 2000*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Editorial Blume

- Prats, J. (1984). La participación y descentralización en el marco de la nueva Ley de régimen local. *Primeros encuentros sobre la descentralización y participación. Ajuntament de València*
- Progrebinschi, T. (2013). El giro pragmático de la democracia en América Latina. *Nueva Sociedad, Documentos*. Juny 2013. Recuperat de: https://static.nuso.org/media/documents/El_giro_pragm%C3%A1tico_de_la_democracia_en_Am%C3%A9rica_Latina__Junio_2013.pdf
- Proudhon, P. J. (1970). *¿Qué es la propiedad?*. Buenos Aires: Editorial Proyección
- Proudhon, P. J. (2012). *El principi federatiu i altres textos*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms. Generalitat de Catalunya
- Proudhon, P. J. (2011). *Escritos federalistas*. Madrid: Akal
- PSC. (1979). *Tornar l'ajuntament al poble. Programa municipal socialista*. Barcelona: PSC -PSOE
- PSC, ERC, ICV. (2003). *Pacte del Tinell. Acord per a un govern catalanista i d'esquerres a la Generalitat de Catalunya*. Recuperat de: http://www.ub.edu/OGC/Catalunya_VII_leg_Tinell.pdf
- PSUC, Comitè Central. (1979). Davant de les eleccions generals: Manifest electoral. *Nous Horitzons*, 49-50
- Puente, I. (2003). *El comunismo Libertario y otras proclamas insurreccionales y naturistas*. Bilbao: Likiniano Elkarrea
- Puig, X. (2017). Catalunya: un trencaclosques multinivell. *El Temps*, 1728. Recuperat de: <https://www.eltemps.cat/article/1855/catalunya-un-trencaclosques-multinivell>
- Pujol, H. (1997). Dues visions de Barcelona als anys 30. El Pla de distribució en zones del territori català i el Pla Macià (1932-1934). *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 43. Recuperat de: <https://core.ac.uk/download/pdf/39020147.pdf>
- Quevedo, S., Sader, E. (1973). Algunas consideraciones en relación a las nuevas formas de poder popular en poblaciones. *EURE. Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos Regionales*, 7
- Quirosa, R. (2021). Las instituciones municipales en la Transición. *Barcelona Quaderns d'Història*, 27. Recuperat de: <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/398551/491840>
- Raffestin, C. (1980). *Pour une géographie du pouvoir*. París: Librairies Techniques
- Ramió, C., Salvador, M. (2019). *Governança social i intel·ligent. Una nova organització per a l'Ajuntament de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ramonet, I. (2001). *El consenso de Porto Alegre*. Recuperat de: <http://www.ub.edu/prometheus21/articulos/archivos/Ramonet02.PDF>
- Ramonet, I. (Coord.). (2005). *La ciudad inquieta. El urbanismo contemporáneo entre la realidad y el deseo*. Madrid: Fundación Santander Central Hispano
- Ramos, R. (2001). La ciudad en la historia: comparación, análisis y narración en la sociología histórica de Max Weber. *Política y Sociedad*, 38
- Rancière, J. (1996). *El desacuerdo. Política y filosofía*. Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión
- Rapoport, A. (1978). *Aspectos humanos de la forma urbana*. Barcelona: Gustavo Gili
- Rasch, W. (2004). *Sovereignty and its Discontents. On the Primacy of Conflict and the Structure of the Political*. Londres: Birkbeck Law Press
- Rebodao, A. (1988). El poder local y la participación de los ciudadanos. *Revista de Estudios Políticos (Nueva Época)*, 60-61
- Reclus, É. (1933). *El hombre y la tierra. (Vol. 4 i 5)*. Barcelona: Casa Editorial Maucci
- Reclus, É. (2010). La evolución de las ciudades. *Boletín CF+S. Ciudades para un futuro más sostenible*, 45
- Reclus, É. (1876). *Nouvelle Géographie Universelle: la terre i les homes. (Vol. 1), L'Europe Méridionale*. París: Librairie Hachette et Cie.
- Reeve, C. (2020). *El socialismo salvaje. Autoorganización y democracia directa desde 1789 hasta nuestros días*. Barcelona: Virus Editorial

- Remy, J., Voyé, L. (2006). *La ciudad ¿Hacia una nueva definición?*. Gasteiz: Basarai
- Rendón, T., Guillén, T. (Coords.). (2017). *Hacer ciudad, hacer ciencia. La agenda de los gobiernos locales del s. XXI. Homenaje a Alicia Ziccardi Contigiani*. Ciutat de Mèxic: Universidad de Guanajuato
- Rendueles, C. (2019). Malas noticias: materialismo. Apuntes para una reformulación praxeológica del programa materialista. Dins Jappe, A., Rendueles, C., Dean, J., Athanasiou, A., Rodríguez, M.E., Vindel, J., Ross, K. *Comunismos por venir*. Barcelona: Arcàdia-MACBA
- República Bolivariana de Venezuela. Asamblea Nacional. (2010). *Ley Orgánica de las Comunas*. Recuperat de: www.asambleanacional.gob.ve
- Requejo, F (2008). *Las democracias*. Barcelona: Ariel
- Resina, J. R. (2008). *La vocació de modernitat de Barcelona. Auge i declivi d'una imatge urbana*. Barcelona: Galàxia Gutenberg
- Riera, P. (1991). *Les ciutats i el territori: balanç dels estudis sobre el sistema urbà a Catalunya 1931 - 1991*. (Comunicació). Actes del I. Congrés Català de Geografia. Barcelona: Societat Catalana de Geografia, 1991 (Vol. II), ponències. Recuperat de: <https://scg.iec.cat/Scg8/Scg82/Scg821991b/S821991b283300.pdf>.
- Rimbert, P. (2011). Le pensée critique prisonnière de l'enclos universitaire. *Le Monde Diplomatique (gener de 2011)*
- Risques, M. (Dir.). (2008). *Història de l'Ajuntament de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Enciclopèdia Catalana
- Rius, J., Sánchez-Belando, M.V. (2013). Modelo Barcelona y política cultural: usos y abusos de la cultura por parte de un modelo emprendedor de desarrollo local. *EURE. Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos Regionales*, 122
- Robin, S., Ford, A. (Comps.). (2013). *Representación y participación democrática en los espacios locales*. Rosario: Ediciones Del Revés
- Roca, J. (2002). La dictadura edilícia de Cambó. Dels projectes de 1905 a les decisions de 1914. *L'Avenç*, 272
- Roca, J. (Coord.). (1997). *El municipi de Barcelona i els combats pel govern de la ciutat*. Barcelona: Institut Municipal d'Història de Barcelona. Proa
- Roca, J. (Coord.). (1997). *Expansió urbana i planejament a Barcelona*. Barcelona: Institut Municipal d'Història de Barcelona. Proa
- Roca, J. (Coord.). (1997). *L'articulació social de la Barcelona contemporània*. Barcelona: Institut Municipal d'Història de Barcelona. Proa
- Roca, M. (2002). Informe sobre la revisió del model d'organització territorial de Catalunya. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 53-54. Recuperat de: <http://revistes.iec.cat/index.php/TSCG/article/view/37290/37273>
- Rodó, M. (2016). Geografies de la interseccionalitat: llocs, emocions i desigualtats. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 82. Recuperat de: rodo_geografies.pdf (uoc.edu)
- Rodó, M. (2015). Hogares, cuerpos y emociones para una concepción feminista del Derecho a la Ciudad. (Conferència). Barcelona: Jornadas GRECS-GRACU-OACU: Género y producción del espacio. De la exclusión a la reivindicación del derecho a la ciudad. Barcelona, 25-27 novembre 2015
- Rodríguez, A. (1983). *Por una ciudad democrática*. Santiago de Chile: Ediciones Sur
- Rodríguez, E. (21 de febrer de 2018). Los ayuntamientos del cambio en su laberinto. *El Salto, edición digital*. Recuperat de: <https://www.elsaltodiario.com/municipalismo/opinion-emmanuel-rodriguez-ayuntamientos-cambio-su-laberinto>
- Rodríguez, E. (2015). Y después de las generales *Instituto para la democracia y el municipalismo*. Recuperat de: http://institutodm.org/files/2015/10/Papeles002_despues_elecciones_que.pdf
- Rodríguez, E. (Fundación de los Comunes). (2014). De los ayuntamientos democráticos al municipalista democrático. *Youkali*, 17. Recuperat de: youkali.net/youkali17-1a-Rodríguez.pdf
- Rodríguez, E. (Observatorio Metropolitano de Madrid). (2013). *Hipótesis Democracia. Quince tesis para la revolución anunciada*. Madrid: Traficantes de Sueños

- Rodríguez, E., López, I. (2011). Circuitos secundarios de acumulación y competitividad territorial. *Viento Sur*, 116. Recuperat de: https://cdn.vientosur.info/VScompletos/VS116_Rodríguez_Lopez_Circuitos.pdf
- Rodríguez, J. M. (Ed.). (2001). *Conferencia de Riga sobre la democracia local en los albores del siglo XXI (Riga, 3 y 4 de mayo de 2001)*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals
- Rodríguez, J. M. (Ed.). (2002). *La participación de los ciudadanos en la vida pública local*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals
- Rodríguez, M. C. (Coord.). (2021). *Habitat, autogestión y horizonte socialista*. Buenos Aires: Editorial El Colectivo
- Rodríguez, M. E. (2019). Diez pasos hacia una conclusión inconclusa en la revolución de lo común. Dins Jappe, A., Rendueles, C., Dean, J., Athanasiou, A., Rodríguez, M.E., Vindel, J., Ross, K., *Comunismos por venir*. Barcelona: Arcàdia-MACBA
- Rodríguez, T. (2016). Preguntas sobre las democracias participativas. *Universidad Complutense de Madrid*. Recuperat de: http://portugalparticipa.pt/upload_folder/table_data/8beb1db2-d1c2-4241-ab61-f6ff62e0c91/files/Preguntas_sobre_las_democracias_participativas.pdf
- Rofman, A. (Comp.). (2016). *Participación, políticas públicas y territorio. Aportes para la construcción de una perspectiva integral*. Sarmiento: Ediciones UNGS
- Roger, J. (2017). La città futura. La influencia del PCI en la construcción de la propuesta política municipal del PSUC en la transición. *Spagna contemporanea*, 52. Recuperat de: <https://www.spagnacontemporanea.it/index.php/spacon/issue/view/11/55>
- Romanos, E. (2019). Impactos alternativos de los nuevos partidos políticos. Dins Ibarra, P. (Coord.), *Nuevos movimientos sociales. Desde la calle a los ayuntamientos*. Barcelona: Icaria Editorial
- Romero, J.; Boix, A. (Eds.). (2015). *Democracia desde abajo. Nueva agenda para el gobierno local*. Recuperat de: <https://leerlaciudadblog.files.wordpress.com/2016/05/romero-y-boix-democracia-desde-abajo-nueva-agenda-para-el-gobierno-local.pdf>
- Rosenberg, A. (1966). *Democracia y socialismo*. Buenos Aires: Editorial Claridad
- Rosler, M. (2017). *Clase cultural. Arte y gentrificación*. Buenos Aires: Caja negra
- Ross, K. (2018). *El surgimiento del espacio social. Rimbaud y la Comuna de París*. Madrid: Akal
- Ross, K. (2019). La larga década de 1960, <<el viento del oeste>>. Dins Jappe, A., Rendueles, C., Dean, J., Athanasiou, A., Rodríguez, M.E., Vindel, J., Ross, K., *Comunismos por venir*. Barcelona: Arcàdia-MACBA
- Rousseau, J. J. (1975). *El contrato social*. Madrid: Espasa Calpe
- Rovira, A. (1922/1934). *Història Nacional de Catalunya (Vols. 7 i 9)*. Barcelona: Edicions Pàtria
- Rovira, G. (2017). *Activismo en la red y multitudes conectadas. Comunicación y acción en la era d'internet*. Barcelona: Icaria editorial
- Rubio, J., Guzmán, A., Noguera, A., López, I., Errejón, I., Gil, S. (2013). *Lugares comunes. Trece voces sobre la crisis*. Madrid: Lengua de Trapo
- Salanova, R. (1997). Las políticas sobre el territorio. Dins Longo, F. (Dir.), *Informe Pi i Sunyer sobre el gobierno local en España (1997)*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals
- Sales, N. (1989). *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII). Vol. IV*. Dins Vilar, P. (Dir.), Termes, J. (Coord.). *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- Sallés, Q. (2018). *On eres l'1-O? De l'orgull a la indignació*. Barcelona: Rosa dels Vents
- Salrach, J. M. (Coord.). (1982). *Història dels Països Catalans (3 vols.)*. Barcelona: EDHASA
- Saltalamacchia, H. R., Ziccardi, A. (1980). Estado y política urbana (una revisión bibliográfica). *Iztapalapa: Revista de Ciencias Sociales y Humanidades*. Recuperat de: https://www.academia.edu/1984383/Estado_y_pol%C3%ADtica_urbana_una_revisi%C3%B3n_bibliogr%C3%A1fica_
- Salvarredy, J., Sacón, T. (Eds.). (2019). *Políticas urbanas. Instrumentación del derecho a la ciudad*. Buenos Aires: Universidad de Buenos Aires. FADU-Instituto de la Espacialidad Humana

- Sánchez, I., Novella, I. (2021). *Proyectando con perspectiva de género. Guía para planificar ciudades y pueblos inteligentes y sostenibles*. Mérida: Junta de Extremadura
- Sánchez, J. E. (1984). La coherencia entre cambio social y transformaciones espaciales. El ejemplo de Cataluña. *Geocrítica*, 51
- Sánchez, J. E. (1981). *La geografía y el espacio social del poder*. Barcelona: Los Libros de la Frontera
- Sánchez, J. E. (1979). Poder y espacio. *Geocrítica*, 23
- Sánchez, M. (1983). Elementos de la participación ciudadana. *Revista CEUMT*, 69
- Sánchez, M. V., Rius, J., Zarlenga, M. I. (2012). ¿Ciudad creativa y ciudad sostenible?: Un análisis crítico del modelo "Barcelona" de políticas culturales. *Revista Crítica de Ciências Sociais*, 99
- Sanguin, A. L. (1981). *Geografía política*. Barcelona: Oikos-Tau
- Santa, G. (2009). *Decidir la ciudad futura. Barcelona 1859*. Barcelona: MUHBA. Museu d'Història de la ciutat de Barcelona
- Santa, I. (1973). El desarrollo urbano mediante los "asentamientos espontáneos": el caso de los "campamentos" chilenos. *EURE. Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos Regionales*, 10
- Santacana, C. (2021). De la cultura de resistència a la gestió de la cultura democràtica. *Barcelona Quaderns d'Història*, 27. Recuperat de: <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/398559/491846>
- Santacruz, A. (1984). *La descentralización municipal en España: hablan sus responsables*. Córdoba. Barcelona: Revista CEUMT, 77-78
- Santos, E. (2018). *Metodologías participativas y democracias transformadoras*. Recuperat de: <https://www.cpalsocial.org/documentos/668.pdf>
- Santos, M. (1996). *De la totalidad al lugar*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau
- Santos, M. (2002). *El presente como espacio*. Ciutat de Mèxic: Universidad Nacional Autónoma de México
- Santos, M. (1996). *Metamorfosis del espacio habitado*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau
- Santos, M. (2000). *Por una outra globalização do pensamento único á consciencia universal*. Rio de Janeiro: Editorial Récord
- Sanz, C. (2001). Municipalismo: una alternativa libertaria. *Butlletí de la Fundació d'Estudis Llibertaris i Anarco-sindicalistes*, 5
- Sassen, S. (1992). *La ciudad global*. Buenos Aires: Eudeba
- Sassen, S. (2003). Localizando ciudades en los circuitos globales. *EURE. Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos Regionales*, 88
- Sassen, S. (2012). *Nuevas geopolíticas*. Barcelona: CCCB
- Sassen, S. (2010). *Territorio, autoridad y derechos. De los ensamblajes medievales a los ensamblajes globales*. Madrid: Katz Editores
- Sassen, S. (1995). The Global City: Introducing A Concept. *Brown Journal of World Affairs*, (Vol. 11), 2. Recuperat de: <https://bjwa.brown.edu/11-2/the-global-city-introducing-a-concept/>
- Sastre, N. (2009). Reinventar la metròpoli: Barcelona i el model de la Greater London Authority. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 67-68. Recuperat de: <http://revistes.iec.cat/index.php/TSCG/article/view/52798/52989>
- Scarnato, A. (2016). *Barcelona Supermodelo. La complejidad de una transformación social y urbana (1979-2011)*. Barcelona: Comanegra
- Scarnato, A. (2021). Un patrimoni en transició, les lluites de reivindicació patrimonial, 1973-1983. *Barcelona Quaderns d'Història*, 27. Recuperat de: <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/398559/491853>
- Schmidt, M., Neve, M., Cerarols, R. (Eds.). (2018). *Claude Raffestin. Territorio, frontera, poder*. Barcelona: Icaria editorial

- Schmitt, C. (1941). El concepto de Imperio en el Derecho Internacional. *Revista de Estudios Políticos. Madrid, 1 (gener de 1941)*
- Schmitt, C. (1991). *El concepto de lo político*. Madrid: Alianza Editorial
- Schumacher, E. F. (2011). *Lo pequeño es hermoso*. Madrid: Akal
- Schumpeter, J. A. (2015). *Capitalismo, socialismo y democracia*. Barcelona: Página Indómita
- Secchi, B. (1974). *Análisis de las estructuras territoriales*. Barcelona: Ariel
- Secchi, B. (2014). *La ciudad de los ricos y la ciudad de los pobres*. Madrid: Los Libros de la Catarata
- Segura, A. (1986). Divisió territorial de la ciutat: Els Nous Districtes. *Documents d'Anàlisi Geogràfica, 8-9*
- Segura, A. (2013). Moviments socials, transició democràtica i canvi polític. *Temps i espais de memòria. Revista digital del Memorial Democràtic. Núm. 1 (Desembre 2013)*. Recuperat de: http://memoria.gencat.cat/web/.content/00_publicacions/MD/revista_temps_i_espais_de_memoria/numero_01/lamirada_asegura.pdf
- Segura, P. (2011). Luchas ciudadanas por unas zonas metropolitanas habitables. *Viento Sur, 116* Recuperat de: <https://vientosur.info/luchas-ciudadanas-por-unas-zonas-metropolitanas-habitables/>
- Seixas, J. (2015). *La Ciudad en la encrucijada*. València: Tirant lo Blanch
- Selva, M., Subirats, J., Porta, J., Borja, J., Terricabras, J. M., Subirats, M., (...) Camps, V. (2006). *Civisme per la convivència. Un debat obert*. Barcelona: Icaria Editorial
- Sennett, R. (2019). *Construir y habitar. Ética para la ciudad*. Barcelona: Anagrama
- Sennett, R. (2002). *El declive del hombre público*. Barcelona: Península
- Sennett, R. (1975). *Vida urbana e identidad personal. Los usos del desorden*. Barcelona: Península
- Serge, V. (2023). *El naixement de la nostra força*. Manresa: L'agulla daurada
- Serra, A. (Dir.). (2010). *Normes de planejament urbanístic dels municipis sense planejament a Catalunya*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Generalitat de Catalunya
- Serra, N. (2004). Barcelona, 1979: vint-i-cinc anys de transformacions. (Conferència). Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Saló de Cent, 25 de març de 2004
- Serrano, J. (2008). *Contra la democracia participativa. Los tramposos atajos hacia la participación*. Barcelona: Fundació Francesc Ferrer i Guardia
- Serrano, J. (2021). *Carta a un republicano espanyol. La revuelta catalana. Unos meses que estremecieron a España*. Barcelona: Edicions Bellaterra
- Serratosà, A. (1979). *Objetivos y metodología de un Plan Metropolitano*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau
- Sert, J. L. (1983). *Poden sobreviure les nostres ciutats? Un ABC dels problemes urbans. Anàlisi i solucions*. Barcelona: Generalitat de Catalunya
- Servier, J. (1969). *Historia de la utopía*. Caracas: Monte Ávila Editores
- Sevilla, Á. (Ed.). (2017). *Neil Brenner. Teoría urbana crítica y políticas de escala*. Barcelona: Icaria Editorial
- Sevilla, C. (2011). Tecnópolis y ciudades-empresa ¿Privatopías empresariales metropolitanas?. *Viento Sur, 116*. Recuperat de: <https://vientosur.info/tecnopolis-y-ciudades-empresa-privatopias-empresariales-metropolitanas/>
- Shelley, M. (2013). *Frankenstein o el moderno Prometeo*. Madrid: Valdemar
- Signorelli, G. (2017). *Una mirada alternativa al territorio en tres ciudades descentralizadas y participativas: las experiencias de Montevideo, Porto Alegre y Rosario (2002-2012)*. Quito: Instituto de la Democracia
- Siles, G., Vinyes, P. (Coords.). (2019). *Històries de Barcelona*. Barcelona: Tot Història Associació Cultural. Llop Roig-Llibres i Cultura
- Silveira, M.L. (2016). Constitución de los circuitos de la economía urbana en la Globalización. *Revista Universitaria de Geografía, 2*

- Simón, P. (2015). *La democracia según Marx*. Recuperat de: <https://www.jotdown.es/2015/10/la-democracia-segun-karl-marx/>
- Smith, A. (2011). *La riqueza de las naciones*. Madrid: Alianza Editorial
- Smith, N. (2012). *La nueva frontera urbana. Ciudad revanchista y gentrificación*. Madrid: Traficantes de Sueños
- Smith, N. (1995). Remarking scale: competition and cooperaton in prenatal and postnational Europe. Dins Esskellinen, H., Snickars, F., *Competitive European Peripheries*. Berlin: Springer verlag
- Smith, N., Observatorio Metropolitano, Rolnik, R., Ross, A., Davis, M. (2009). *Después del neoliberalismo: ciudades y caos sistémico*. Barcelona: MACBA
- Soboul, A. (1976). *Ilustración, crítica social y utopía durante el s. XVIII francés*. Dins Droz, J. (Dir.). *Historia General del Socialismo, (Vol.1), De los orígenes a 1875*. Barcelona: Edicions Destino
- Sobreques, J. (2010). *L'Estatut de la Transició*. Barcelona: Parlament de Catalunya
- Soja, E.W. (2014). *En busca de la justicia espacial*. València: Tirant Humanidades
- Solà, A. (2001). Governança i governabilitat: una proposta terminològica. *Revista de llengua i dret*, 35
- Soldevila, F. (1963). *Història de Catalunya*. Barcelona: Editorial Alpha
- Soler, R. (2015). Les eleccions municipals de 1934 a Catalunya. *Segle XX. Revista Catalana d'Història*, 8
- Soriano, R., Alarcón, C., Mora, J. J. (2004). *Repensar la democràcia*. Sevilla: Aconcagua Libros
- Spade, D. (2022). *Apoyo mutuo. Construir solidaridad en sociedades en crisis*. Madrid: Traficantes de sueños
- Spence, T. (1782). *The History of Crusonia*. Newcastle: Pub. T. Sant
- Struve, V. V. (1976). *Història de la Antigua Grecia*. Madrid: Akal
- Suárez, M., Signorelli, G., Mérida, J., Del Pardo, L. (2022). *Experiencias participativas en el sur global ¿Otras democracias posibles?* Buenos Aires: CLASCO
- Subirats, J. (2012). ¿Qué democracia tenemos? ¿Qué democracia queremos?. *Anales de la Catedra Francisco Suárez*, 46. Recuperat de: <https://leerlaciudadblog.files.wordpress.com/2018/07/subirats-quc3a9-democracia-tenemos.-quc3a9-democracia-queremos.pdf>
- Subirats, J. (2023). ¿Repartir desde las ciudades? El nuevo municipalismo como antídoto a la Europa de la austeridad y de los estados bloqueados. Dins Ibarra, P. (Coord.), *Nuevos movimientos sociales. Desde la calle a los ayuntamientos*. Barcelona: Icaria Editorial
- Subirats, J. (1989). *Análisis de políticas públicas y eficacia de la administración*. Madrid: Instituto Nacional de la Administración Pública
- Subirats, J. (2005). Democracia, Participación y Transformación Social. *Polis. Revista Latinoamericana*, 12
- Subirats, J. (2016). *El poder de lo próximo. Las virtudes del municipalismo*. Madrid: Los Libros de la Catarata
- Subirats, J. (2011). *Otra sociedad ¿Otra política? De "no nos respetan" a la democracia de lo común*. Barcelona: Icaria Editorial
- Subirats, J. (2015). Todo se mueve. Acción colectiva, acción conectiva. Movimientos, partidos e instituciones. *RES*, 24
- Subirats, J. (Coord.). (2002). *Redes, territorios y gobierno: nuevas respuestas locales a los retos de la globalización*. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Subirats, J., García, Á. (Eds.). (2015). *Innovación social y políticas urbanas en España. Experiencias significativas en las grandes ciudades*. Barcelona: Icaria Editorial
- Subirats, J., Knoepfel, P., Larrue, C., Varonne, F. (2008). *Análisis y gestión de políticas públicas*. Barcelona: Editorial Ariel
- Subirats, J., Martí, M. (Eds.). (2015). *Ciudades y cambio de época: discursos sobre políticas urbanas y crisis en España. Políticas urbanas en el escenario 2015*. Recuperat de: <https://addi.ehu.es/handle/10810/15112>

- Subirats, J., Martí, M. (Eds.). (2014). *Ciudades, vulnerabilidades y crisis en España*. Sevilla: Fundación Pública Andaluza Centro de Estudios Andaluces. Consejería de la Presidencia, Junta de Andalucía
- Subirats, J., Tomàs, M. (2007). La gobernanza metropolitana de Barcelona. Dins Rojo, A., Varela, E.J., Os *governos locals en contorns glocals e en rede*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia
- Subirats, M. (2012). *Barcelona: de la necessitat a la llibertat. Les classes socials al tombant del s. XXI*. Barcelona: L'Avenç
- Subirats, M. (2021). La transformació social de Barcelona (1975-2006). *Barcelona Quaderns d'Història*, 27. Recuperat de: <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/398554/491841>
- Subirós, P. (1999). Barcelona: Estrategias culturales y revolución urbana. *Derecho y opinión*, 7
- Subirós, P. (1996). *Crónica de la reinención de la ciudad*. Barcelona: Electa. CCCB
- Subirós, P. (1989). Notas para una teoría de Barcelona. *Revista de Occidente*, 97
- Subirós, P. (Dir.). (1994). *El vol de la fletxa. Barcelona'92: crònica de la reinveniçó de la ciutat*. Barcelona: Electa
- Sugranyes, A., Mathivet, C. (Eds.). (2011). *Ciudades para todos. Por el derecho a la ciudad, propuestas y experiencias*. Santiago de Chile: Habitat International Coalition
- Supelano, C. (2014). ¡Como hacer frente a las cosas y a las miradas! Walter Benjamin y la mirada de lo urbano. *Universitas Philosophica* 62
- Swift, R. (2003). *Democràcia i participació*. Barcelona: Intermón Oxfan
- Tafunell, X. (1992). La construcción de Barcelona, 1860-1938: continuidad y cambio. Dins García, J. L. (Ed.), *Las ciudades en la modernización de España. Los decenios interseculares*. Madrid: Ediciones S. XXI
- Tafari, M. (1997). *Teorías e historia de la arquitectura*. Madrid: Celeste Ediciones
- Taibo, C. (2019). *En defensa del decrecimiento. Sobre capitalismo, crisis y barbarie*. Madrid: Los Libros de la Catarata
- Taibo, C. (2013). *Repensar la anarquía*. Madrid: Los Libros de la Catarata
- Tarcus, H. (2018). *La biblia del proletariado. Traductores y editores de El capital*. Madrid: Ediciones S. XXI
- Tarragó, M. A. (2001). La FAVB davant el Fòrum 2004. *La Veu del Carrer*, 69
- Tarragó, S. (1972). El Pla Macià o La Nova Barcelona, 1931-1938. *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, 90
- Tarragó, S. (1980). El Pla Macià: síntesis del Trabajo del GATCPAC para Barcelona. *Revista 2C: construcción de la ciudad*, 15-16
- Tarrow, S. (2012). *Strangers at the Gates: Movements and States in Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Tatjer, M. (1972). El estudio del espacio interno barcelonés. Las fuentes estadísticas publicadas (1778-1970). *Revista de Geografía de la Universitat de Barcelona*, 2
- Tatjer, M. (1973). *La Barceloneta. Del siglo XVIII al Plan de la Ribera*. Barcelona: Los Libros de la Frontera
- Tatjer, M. (2017). La ciutat contra l'oblit. *La Veu del Carrer*, 143
- Teixeira, S. (2022). Concejo Abierto: aprendizajes del comunal para habitar el porvenir. *Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía. Fundación Daniel y Nina. Carasso. Hablarenarte*
- Telleria, I. (2012). *Los movimientos urbanos como impulsores de la gestión democrática en la ciudad. Análisis comparativo de gobernanza urbana en Barcelona, Bilbao y Pamplona*. (Tesi Doctoral). Recuperat de: https://www.academia.edu/3006911/LOS_MOVIMIENTOS_URBANOS_COMO_IMPULSORES_DE_LA_GESTI%C3%93N_DEMOCR%C3%81TICA_EN_LA_CIUAD
- Tello, R. (1993). Barcelona post-olímpica: de ciudad industrial a escenario de consumo. *Estudios Geográficos*, 212
- Tello, R. (Ed.). (2016). *Jean-Pierre Garnier. Un sociólogo a contracorriente*. Barcelona: Icaria Editorial

- Termes, J. (1977). *Anarquismo y sindicalismo en España. La primera internacional (1864-1881)*. Barcelona: Crítica
- Theodore, N., Peck, J., Brenner, N. (2009). Urbanismo neoliberal: la ciudad y el imperio de los mercados. *Temas Sociales*, 66
- Therborn, G. (2020). *Las ciudades del poder. Lo urbano, lo nacional, lo popular y lo global*. Madrid: Traficantes de Sueños
- Thompson, M. (2021). *What's so new about New Municipalism?. Progres in Human Geography*, 45 (2). Recuperat de: <https://doi.org/10.1177/0309132520909480>
- Thoreau, H. D. (2019). *Walden o la vida als boscos*. Sant Cugat del Vallès: Símbol Editors
- Tierno, E. (1967). *Babeouf y los iguales. Un episodio del socialismo premarxista*. Madrid: Editorial Tecnos
- Tierno, E. (1983). Ciudad y materialismo histórico. *Ciudad y Territorio*, 57-58
- Todorov, T. (1996). *La vida en comú*. València: Eliseu Climent Editor
- Tóibín, C. (2008). *Orwell i Barcelona*. Barcelona: CCCB
- Tomàs, M. (2018). Els governs metropolitans d'elecció directa. Reflexions per a l'Àrea Metropolitana de Barcelona. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona*, 61
- Tomàs, M. (2017). *Governar la Barcelona real. Pasqual Maragall i el dret a la ciutat metropolitana*. Barcelona: Fundació Catalunya Europa
- Tomàs, M. (2015). Metropolitan Governance in Europa: Challenges and Models. Barcelona: Àrea Metropolitana de Barcelona. *Àrea Metropolitana de Barcelona*
- Toqueville, A. (1980). *Democràcia en Amèrica*. Madrid: Alianza Editorial
- Torrelles, À., Closa, F. (2019). *Els orígens del moviment veïnal de Lleida. Lluita i reivindicacions ciutadanes*. Lleida: Federació d'Associacions de Veïns de Lleida
- Torres, J. M. (2003). *Los mecanismos del poder: los ayuntamientos catalanes durante el siglo XVIII*. Barcelona: Crítica
- Torres, S., Ribera, M., Escorihuela, I., Rivera, C. (2022). *Cap a la implementació del Dret a la ciutat. Guia per a l'aplicació d'indicadors sobre polítiques municipals per al Dret a la Ciutat*. Barcelona: Observatori DESC. Plataforma Global per al Dret a la Ciutat. Coalició Internacional de l'Hàbitat
- Trías, E. (1984). *La Catalunya ciutat (el pensament cívic a l'obra de Maragall i d'Ors) i altres assaigs*. Barcelona: L'Avenç
- Trilla, C., Baró, E. (1990). *El sector de la vivienda*. Dins Parellada, Martí (Dir.), *Estructura Econòmica de Catalunya*. Madrid: Espasa Calpe
- Trocoso, A. (2006). *Comentarios a la Ley de Capitalidad y de Régimen Especial de Madrid – Ley 22/2006 de 4 de julio*. Madrid: Aranzadi
- Turner, J. F. C., Fichter, R. (1976). *Libertad para construir. El proceso habitacional controlado por el usuario*. Madrid: Ediciones S. XXI
- Tusquets, O., Bohigas, O. (1986). *Diàlegs a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Ubasart, G. (2022). Apuestas municipalistas: un salto de escala. Dins Ibarra, P. (Coord.), *Nuevos movimientos sociales. Desde la calle a los ayuntamientos*. Barcelona: Icaria Editorial
- Ubasart, G. (2012). *Candidatures alternatives i populars a Catalunya: construint democràcia*. Barcelona: Icaria Editorial
- Ubasart, G. (2013). La lluita institucional com a repte per a la política de moviment. *Espai Fàbrica*. Recuperat de: <https://espaifabrica.cat/la-lluita-institucional-com-a-repte-per-a-la-politica-de-moviment/>
- Ubasart, G. (2017). Municipalismo alternativo y popular. ¿Hacia una consolidación de las tesis del nuevo localismo y la politización local? *Revista de Estudios Políticos*, 157
- Unió Temporal d'Escribes. (2004). *Barcelona marca registrada. Un model per desarmar*. Barcelona: Virus Editorial

- Urales, F. (2015). *Los municipios libres (ante las puertas de la anarquía)*. Palma de Mallorca: Calurnia
- Urban, M.; Pastor, J. (Coords.). (2021). *¡Viva La Comuna!*. Barcelona: Edicions Bellaterra
- Urry, J. (2015). *Offshore. La deslocalización de la riqueza*. Madrid: Capitán Swing
- Urteaga, L., Casals, V. (Eds.). (2015). *Horacio Capel, geógrafo*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona
- Valdemarín, D., Rodríguez, E. (2015). Municipalismo y elecciones a vocales vecinos. Un avance. *Instituto para la democracia y el municipalismo*. Recuperat de: http://institutodm.org/files/2015/10/PAPELES001_MunicipalismoyVoVes.pdf
- Vallès, J.M., Brugué, Q. (1997). Los modelos organizativos para la diversidad local. Dins Longo, F. (Dir.), *Informe Pi i Sunyer sobre el gobierno local en España (1997)*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals
- Vallespín, F., del Àguila, R., Rivero, A., Garcia, E., de Gabriel, J. A., Linz, J. J. (...) Santori, G. (1998). *La democracia en sus textos*. Madrid: Alianza Editorial
- Valls, J. M. (Ed.). (2006). *El Fórum de les mentides*. Barcelona: La Busca Edicions
- Vallverdú, J. (1980). La descentralització de la gestió municipal. *Revista CEUMT*, 22
- Varela, E.J., García, F. (Eds.). (2005). *La participación ciudadana en las grandes ciudades*. Madrid: Universidad Rey Juan Carlos I. Ayuntamiento de Madrid. Dykinson
- Vázquez, M. (2018). *Barcelones*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Vázquez, M. (14 de setembre de 1993). La limpieza étnica de los señoritos. *El País*
- Vázquez, M., Moreno, E. (1992). *Barcelona cap on vas? Diàlegs per a una altra Barcelona*. Barcelona: Llibres de l'Índex
- Velasco, F. (2007). Llei Especial de Barcelona i dret local. Dins Font, T, Jiménez, R. (Coord). *La "Carta Municipal" de Barcelona. Deu estudis*. Madrid: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals. Marcial Pons Ediciones Jurídicas y Sociales
- Vergara, C. (2020). *República plebeya. Guía práctica para constituir el poder popular*. Santiago de Chile: Sangría Editora
- Vergara, F. (2018). Henri Lefebvre, Marxist thought and the city. University of Minnesota Press, Minneapolis, *Izquierdas*, 38
- Verne, J. (2018). *París en el siglo XX*. Madrid: Akal
- Vestri, G. (2015). ¿La democracia líquida como alternativa a la política clásica? Un estudio contextual. *Estudios Deusto*, 1
- Vicente, J. (1984). La descentralización municipal en España: hablan sus reponsables. Zaragoza. *Revista CEUMT*, 77-78
- Vicente, J. M. (2012). *Pantisocracia: la utopía colectiva del romanticismo inglés*. Sevilla: Thémata
- Vila, P. (1978). *Aspectes geogràfics de Catalunya. Selecció d'escrits de geografia*. Barcelona: Curial
- Vila, P. (1974). El Barcelonès i Barcelona ciutat. I, II, III. Dins Solé, L. (Dir.), *Geografia de Catalunya*. (Vol. 3). Barcelona: Aedos
- Vila, P. (1977). *La divisió territorial de Catalunya. Selecció d'escrits de geografia*. Barcelona: Curial
- Vila, P., Casassas, L. (1974). *Barcelona i la seva rodalia al llarg del temps*. Barcelona: Aedos
- Vila, P., Casassas, L. (1974). El Barcelonès i Barcelona ciutat. IV. Dins Solé, L. (Dir.), *Geografia de Catalunya*. (Vol. 3). Barcelona: Aedos
- Vilagrà, J. (1987). *La geografia urbana catalana en los ochenta: situación y perspectivas*. (Comunicació). Ila. Trobada de geografia Euskal-Herria - Catalunya. Recuperat de: <https://www.ingeba.org/liburua/topake2/vgraenc2/vgraenc2.htm>.

- Vilanova, M. (2005). Atlas electoral de la segona República a Catalunya. (Vol. 1): Circumscripcions, comarques i municipis; (Vol. 2): Barcelona ciutat. *Editorial Enciclopèdia Catalana*. Recuperat de: <http://hdl.handle.net/2445/97401>
- Vilar, P. (1991). Interpretació geogràfica de Barcelona. *Treballs de la Societat catalana de Geografia (en línia) 1991*. Recuperat de: <https://www.raco.cat/index.php/TreballsSCGeografia/article/view/236327>
- Vilar, P. (Dir.). (1987-1990). *Història de Catalunya (8 vols.)*. Barcelona: Edicions 62
- Vilaregut, R. (2017). El dentro y el fuera. Apuntes de dos años de gestión institucional. Dins Ibarra, P, (Coord.), *Nuevos movimientos sociales. Desde la calle a los ayuntamientos*. Barcelona: Icaria Editorial
- Villasante, T.R. (2017). *Democracias Transformadoras. Experiencias emergentes y alternativas desde los comunes*. Barcelona: El Viejo Topo
- Viloria, M., Iglesias, Á., Delgado, L. (Coords.). (2005). *La participación ciudadana en grandes ciudades*. Madrid: Dykinson
- Vindel, J. (2019). Entropía, capital y malestar: una historia cultural. Dins Jappe, A., Rendueles, C., Dean, J., Athanasiou, A., Rodríguez, M. E., Vindel, J., Ross, K., *Comunismos por venir*. Barcelona: Arcàdia-MACBA
- Vitali, W. (1984). Experiencias europeas en el campo de la descentralización municipal. Italia. *Revista CEUMT, 77-78*
- Wachsmuth, D. (2013). Teoría urbana sin ciudadismo metodológico. *Urban, NS06*
- Wagener, M. (2013). Las ciudades de Engels. *Bifurcaciones revista de estudios culturales urbanos, 12*
- Ward, C. (1977-1982). La ciudad anárquica. *Bicicleta. Revista de Comunicaciones Libertarias, 19*
- Weber, M. (2002). *Economía y sociedad*. Madrid: FCE
- Weber, M. (1979). *El político y el científico*. Madrid: Alianza Editorial
- Weber, M. (2005). *La ciència i la política*. València: PUV
- Weber, M. (1987). *La ciudad*. Madrid: La Piqueta
- Weil, S. (2021). *La gravetat i la gràcia*. Barcelona: Fragmenta Editorial
- Wells, H. G. (2021). *L'illa del Dr. Moreau*. Barcelona: Angle Editorial
- Wheen, F. (2007). *La historia del Capital de Karl Marx*. Madrid: Debate
- Wolff, R. P. (2004). *En defensa del anarquismo*. Montevideo: Nordan-Comunidad
- Worms, J. P. (1984). Experiencias europeas en el campo de la descentralización municipal. Francia. *Revista CEUMT, 77-78*
- Wright, E. O. (2018). *Comprender las clases sociales*. Madrid: Akal
- Wright, E. O. (2014). *Construyendo utopías reales*. Madrid: Akal
- Yagenova, S. V. (Coord.). (2010). *Los movimientos sociales frente al Estado, la democracia y los partidos políticos*. Guatemala: Publicación de la Facultad Latinoamericana de Ciencias Sociales, Flasco - Sede Académica Guatemala
- Yañez, G., Orellana, A., Figueroa, O., Arenas, F. (Eds.). (2008). *Ciudad, poder y gobernanza*. Santiago de Chile: Instituto de Geografía. Pontificia Universidad Católica de Chile
- Young, I. M. (2017). *Desafíos globales: guerra, autodeterminación y responsabilidad en torno a la justicia*. Madrid: Prometeo Libros
- Young, I. M. (2000). *La justicia y la política de la diferencia*. Madrid: Cátedra
- Zaar, M. H. (2016). *As concepções ácratas de Élisée Reclus e Piotr Kropotkin e suas influências em projectos urbanos e experiências impulsadas por movimentos sociais dos séculos XX e XXI. (Vol.1)*. (Comunicació). XIV Coloquio Internacional de Geocrítica. Las utopías y la construcción de la sociedad del futuro. 2-7 de maig de 2016. Recuperat de: <http://www.ub.edu/geocrit/xiv-coloquio/MiriamZaar.pdf>
- Zambrano, M. (1988). *Persona y democracia. La historia sacrificial*. Barcelona: Alianza Editorial

- Zamiatin, I. (2019). *Nosaltres*. Barcelona: Males Herbes
- Zapata, G. (2015). Municipalismo democrático: ¿Cómo se organiza una ciudad?. *Viento Sur*, 138. Recuperat de: https://vientosur.info/wp-content/uploads/spip/pdf/VS138_G_Zapata_Municipalismo_democratico_Como_se_organiza_una_ciudad.pdf
- Zapata, S. (1984). La descentralización municipal en España: hablan sus responsables. Madrid. *Revista CEUMT*, 77-78
- Zapata, S. (1983). La descentralización municipal en una estrategia de democratización y modernización de los Entes Locales. *Revista CEUMT*, 69
- Zeta. (2013). Seguretat Ciutadana? *La Veu del Carrer*, 130
- Ziccardi, A. (2018). Las nuevas políticas urbanas y el derecho a la ciudad. Dins Carrión, F., Dammert, M., *El Derecho a la Ciudad en América Latina*. Lima: Universidad Católica de Lima, Perú
- Ziccardi, A. (2008). Las políticas y los programas sociales de la ciudad del siglo XXI. *Papeles de Población*, 58
- Zilbeti, M. (2008). Entrevista a Saskia Sassen. *Zhear*, 62, 2 de gener 2008. Recuperat de: <http://artxibo.arteleku.net/sites/all/libraries/pdfiles/web/viewer.html?file=http%3A//artxibo.arteleku.net/es/islan-dora/object/arteleku%253A250/datastream/OBJ/view>
- Zimmermann, C. (2012). *La época de la metrópolis. Urbanismo y desarrollo de la gran ciudad*. Madrid: Ediciones S. XXI
- Zimmermann, K., Feiertag, P. (2018). ¿Volver al metro-modelo?: Gobierno y planificación en regiones metropolitanas en cambio. Una comparación internacional de Francia, Italia y Alemania. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona*, 61
- Zinn, H. (2020). *Desobediència i democràcia. Nou fal·làcies sobre la llei i l'ordre*. Barcelona: Sembra Llibres
- Žižek, S. (2011). *¡Bienvenidos a tiempos interesantes!*. La Paz: Vicepresidencia del Estado Plurinacional de Bolivia

An aerial photograph of a city grid, showing a dense pattern of streets and buildings. The image is in grayscale and serves as a background for the title text.

Relació de la legislació consultada per a la recerca

Any	Títol	Font consultada
1760	Memorial de greuges de 1760	Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia (1990). Textos jurídics catalans. Lleis i costums VI/I. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia
1812	Constitució Política de la Monarquia Espanyola, promulgada a Cadis el 19 de març de 1812	https://www.congreso.es/docu/constitucion/es/1812/P-0004-00002.pdf
1823	Decret XLV, de 3 de febrer de 1823: Llei pel Govern econòmic-polític de les províncies	https://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=398287
1833	Reial Decret de 30 de novembre de 1833 sobre la divisió provincial espanyola	Gaceta de Madrid, núm. 154, de 3 de desembre de 1833
1834	Estatut Reial de 1834	https://www.congreso.es/docu/constitucion/es/1834/estatuto_real.pdf
1835	Reial Decret del 23 de juliol de 1835, per l'arranjament provisional dels Ajuntaments en la Península i les illes adjacents	Suplement de la Gaceta de Madrid, núm. 206, de 24 de juliol de 1835
1837	Constitució de la Monarquia Espanyola. Any 1837. Congrés dels Diputats	https://www.congreso.es/docu/constitucion/es/1837/ce37_cd.pdf
1840	Llei municipal de 21 de març de 1840, d'organització i atribucions dels ajuntaments, sancionada a Barcelona el 14 de juliol de 1840, manada publicar el 30 de desembre de 1843	Gaceta de Madrid, núm. 3395, de 31 de desembre de 1843
1845	Constitució de 1845	https://www.congreso.es/docu/constitucion/es/1845/1845_cd.pdf
1845	Llei d'organització i atribucions de les diputacions provincials, de 8 de gener de 1845	Gaceta de Madrid, núm. 3776, de 15 de gener de 1845
1845	Llei d'organització i atribucions dels ajuntaments, de 8 de gener de 1845	Gaceta de Madrid, núm. 3776, de 15 de gener de 1845
1856	Constitució espanyola de 1856 (aprovada, però no promulgada)	https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/constitucion-no-promulgada-de-1856/html/1fc321e3-664c-4fdf-87ca-56c806904fd8_2.html
1868	Decret Llei de Sufragi Universal, de 9 de novembre de 1868	Gaceta de Madrid núm. 315, de 10 de novembre de 1868.
1869	Constitució de la Nació Espanyola. Promulgada el dia 6 de juny de 1869	https://www.congreso.es/docu/constitucion/es/1869/1869_cd.pdf
1870	Llei Municipal, dels termes municipals i dels seus habitants	Suplement. Gaceta de Madrid, núm. 233, de 21 d'agost de 1870
1870	Llei Provincial, de les províncies del seu territori i dels seus habitants	Suplement. Gaceta de Madrid, núm. 233, de 21 d'agost de 1870
1873	Constitució Federal de la República Espanyola (projecte)	https://www.congreso.es/docu/constitucion/es/1869/cons1873_cd.pdf
1876	Constitució de la Monarquia Espanyola de 1876	https://www.congreso.es/docu/constitucion/es/1876/1876_cd.pdf
1876	Llei Municipal de 16 de desembre de 1876	Gaceta de Madrid, núm. 352, de 17 de desembre de 1876
1877	Llei Municipal de 2 d'octubre de 1877	Gaceta de Madrid, núm. 277, de 4 d'octubre de 1877
1877	Reial Decret de 2 d'octubre de 1877 de publicació de la llei orgànica municipal de 1876	Gaceta de Madrid, núm. 277, de 4 d'octubre de 1877
1878	Llei electoral de 28 de desembre de 1878	Gaceta de Madrid, núm. 364, de 30 de desembre de 1878

Any	Títol	Font consultada
1882	Llei provincial de 29 d'agost de 1882	Gaceta de Madrid, núm. 244, d'1 de setembre de 1882
1883	Constitució aprovada pel Congrés Regional Federalista de Catalunya, el 2 de maig de 1883 (projecte)	Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia (1990). Textos jurídics catalans. Lleis i costums VII/I. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia
1885	Memòria en defensa dels interessos morals i materials de Catalunya presentada directament a S. M. el Rei en virtut de l'acord pres en la reunió celebrada a la Llotja de Barcelona, l'11 de gener de 1885	Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia (1990). Textos jurídics catalans. Lleis i costums VII/I. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia
1886	Dictamen formulat per la Il·lustre Comissió de Governació relatiu a l'agregació a aquesta ciutat dels pobles compresos en el pla del seu eixample presentat a l'Excm. Ajuntament de Barcelona en sessió de 10 de desembre de 1885	AHMB. Fulletó (23 pàgines) Successors de N. Ramírez i Cia. 1886 Barcelona
1888	Missatge a S. M. Maria Cristina d'Habsburg-Lorena. Reina d'Espanya, contesa de Barcelona	Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia (1990). Textos jurídics catalans. Lleis i costums VII/I. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia
1890	Llei Electoral de 26 de juny de 1890	Gaceta de Madrid, núm. 180, de 29 de juny de 1890
1892	Bases per a la Constitució Regional Catalana acordades per l'assemblea de delegats celebrada a Manresa els dies 25, 26 i 27 de març de 1892. Unió Catalanista	http://www.basesdemanresa.cat/les-bases-de-manresa/
1892	Llei de l'eixample de Madrid i Barcelona, aprovada per les Corts i sancionada per S.M. el 26 de juliol de 1892 i Reglament per a la seva aplicació de 31 de maig de 1893	Ajuntament de Madrid. Madrid: Impremta municipal (1911).
1897	Reial Decret de 20 d'abril de 1897, pel que el govern autoritza a Barcelona a annexionar-se les viles i municipis del Pla de Barcelona	Gaceta de Madrid, núm. 111, de 21 d'abril de 1897
1903	Llei de Bases per a la Reforma de l'Administració Local de 26 de maig de 1903	Gaceta de Madrid, núm. 148, de 28 de maig de 1903
1907	Llei Electoral de 8 d'agost de 1907	Gaceta de Madrid, núm. 222, de 10 d'agost de 1907
1913	Reial Decret de 18 de desembre de 1913, sobre les mancomunitats provincials	Gaceta de Madrid, núm. 353, de 19 de desembre de 1913
1919	Projecte d'Estatut d'Autonomia de la Mancomunitat de Catalunya de 1919	Balcells, A. (2010). El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya de 1919 i el seu context històric. Barcelona: Parlament de Catalunya
1921	Reial Ordre de 12 de febrer de 1921, atorgant al Banc Biscaia la concessió d'un ferrocarril subterrani elèctric a Barcelona	Gaceta de Madrid, núm. 54, de 23 de febrer de 1921
1923	Reial Decret de 30 d'octubre de 1923, relatiu a la reorganització de la justícia municipal	Gaceta de Madrid, núm. 304, de 31 d'octubre de 1923
1924	Estatut Municipal de 8 de març de 1924	Gaceta de Madrid, núm. 69, de 9 de març de 1924
1925	Estatut Provincial de 17 de març de 1925	Gaceta de Madrid, núm. 80, de 23 de març de 1925

Any	Títol	Font consultada
1926	Reial Decret de 23 d'agost de 1926, aprovant el Codi de Treball	Gaceta de Madrid, núm. 244, d'1 de setembre de 1926
1928	Reial Decret Llei de 8 de setembre de 1928, aprovant el projecte de Codi Penal, que se inserta, i disposant que comenci a regir com Llei del Regne el dia 1 de gener de 1929	Gaceta de Madrid, núm. 257, de 13 de setembre de 1928
1929	Constitució de la Monarquia Espanyola, redactat per la secció 1 ^a , Lleis Constituents, de l'Assemblea nacional de 17 de maig de 1929 (avant projecte)	https://www.congreso.es/docu/PHist/docs/06asam/DSapendice1_1929.pdf
1931	Decret del Ministeri de Governació del 8 de maig de 1931, de modificació de la llei electoral de 8 d'agost de 1907	Gaceta de Madrid, núm. 130, de 10 de maig de 1931
1931	Decret de Presidència del Govern de 3 de juny de 1931, establint el termini d'un any, a partir del 12 d'abril de l'any actual, per que les Diputacions provincials i Ajuntaments, prèvia declaració de lesius dels seus acords respectius, puguin fer ús de la facultat que atorga l'article 7, de la llei reformada sobre exercici de la jurisdicció contenciosa administrativa, de 22 de juny de 1894	Gaceta de Madrid, núm. 155, de 4 de juny de 1931
1931	Projecte d'Estatut de Catalunya de 14 de juliol de 1931	BGC, núm. 6, de 17 de juliol de 1931
1931	Constitució de la República espanyola de 9 de desembre de 1931	Gaceta de Madrid, núm. 344, de 10 de desembre de 1931
1932	Llei electoral, de 28 de juny de 1932	Gaceta de Madrid, núm. 185, de 3 de juliol de 1932
1932	Estatut de Catalunya de 21 de setembre de 1932	Gaceta de Madrid, núm. 265 i BGC, núm. 19, de 15 d'octubre de 1932
1933	Decret de presidència del Consell de Ministres de 14 de gener de 1933, de traspàs a la Generalitat de Catalunya dels serveis de règim local	Gaceta de Madrid, núm. 15, de 15 de gener de 1933
1933	Llei de l'Estatut Interior de Catalunya de 26 de maig de 1933	BOGC, núm. 45, de 27 de maig de 1933.
1933	Llei electoral de 27 de juliol de 1933	Gaceta de Madrid, núm. 209, de 28 de juliol de 1933
1933	Llei de 26 d'octubre de 1933, relativa a l'ajornament de les eleccions municipals de Catalunya i al règim de l'Ajuntament de Barcelona	BOGC, núm. 115 de 4 de novembre de 1933
1933	Llei de 14 de desembre de 1933, d'ajornament de les eleccions municipals convocades pel Decret del 13 de novembre proppassat i que havien de celebrar-se el 17 del mes que som	BOGC, núm. 137, de 19 de desembre de 1933
1934	Llei municipal de Catalunya de 1934	Fundació Carles Pi i Sunyer. (1997). La llei municipal de Catalunya de 1934. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals
1934	Llei de l'11 d'abril de 1934, de contractes de conreu	BOGC, núm. 102, de 12 d'abril de 1934
1935	Llei municipal de 31 d'octubre de 1935	Gaceta de Madrid, núm. 305, d'1 de novembre de 1935
1936	Decret de Presidència del Consell de Ministres de 17 de febrer de 1936, declarant l'estat de l'alarma	Gaceta de Madrid, núm. 49, de 18 de febrer de 1936

Any	Títol	Font consultada
1936	Decret de governació de 21 de març de 1936, autoritzant un Projecte Llei sobre la il·legimitat dels acords de les autoritats i organismes de nomenament governatiu que regiren la vida municipal catalana durant el període comprès entre el 6 d'octubre de 1934 i el 19 de febrer darrer	BOGC, núm. 203, de 26 de març de 1936
1936	Llei del 13 de juny de 1936, sobre la il·legimitat dels acords de les autoritats i organismes de nomenament governatiu que regiren la vida municipal catalana durant el període comprès entre el 6 d'octubre de 1934 i el 19 de febrer darrer	BOGC, núm. 168, de 16 de juny de 1936
1936	Ordre de 17 de juny de 1936, donant publicitat al Decret del Govern de la República del 13 del mes corrent pel qual és prorrogat per trenta dies més l'estat d'alarma declarat per Decret el 17 de febrer d'enguany	BOGC, núm. 171, de 19 de juny de 1936
1936	Decret de 23 de juliol de 1936, d'intervenció de la banca privada	BOGC, núm. 207, de 25 de juliol de 1936
1936	Decret de 23 de juliol de 1936, disposant la cessació immediata de tots els funcionaris de la Generalitat que hagin participat en el moviment insurreccional contra el règim així com de tots aquells que siguin declaradament desafectes a la República	BOGC, núm. 206, de 24 de juliol de 1936
1936	Decret de 23 de juliol de 1936, habilitant l'Escola Normal per fer-se càrrec del centres d'ensenyament confessional	BOGC, núm. 207, de 25 de juliol de 1936
1936	Decret de 23 de juliol de 1936, sobre la conservació del patrimoni	BOGC, núm. 206, de 24 de juliol de 1936
1936	Decret de 24 de juliol de 1936, d'establiment de la jornada de 40 hores setmanals	BOGC, núm. 208, de 26 de juliol de 1936
1936	Decret de 24 de juliol de 1936, de normalització industrial	BOGC, núm. 207, de 25 de juliol de 1936
1936	Decret de 25 de juliol de 1936, sobre l'augment de salaris	BOGC, núm. 208, de 26 de juliol de 1936
1936	Decret de 26 de juliol de 1936, de Creació de la Comissaria d'Espectacles de Catalunya	BOGC, núm. 211, de 29 de juliol de 1936
1936	Decret de 27 de juliol de 1936, de creació del CENU	BOGC, núm. 211, de 29 de juliol de 1936
1936	Decret de 27 de juliol de 1936, sobre el Gran Teatre del Liceu	BOGC, núm. 211, de 29 de juliol de 1936
1936	Decret de 29 de juliol de 1936, de mesures sobre l'habitatge	BOGC, núm. 213, de 31 de juliol de 1936
1936	Decret de 30 de juliol de 1936, sobre el reconeixement jurídic de les cooperatives	BOGC, núm. 215, de 2 d'agost de 1936
1936	Decret de 3 d'agost de 1936, sobre la vigència de la Llei de contractes de conreu	BOGC, núm. 219, de 6 d'agost de 1936
1936	Decret d'11 d'agost de 1936, de creació del Consell d'Economia	BOGC, núm. 219, de 6 d'agost de 1936
1936	Decret de governació de 21 d'agost de 1936, sobre la reforma dels òrgans municipals de l'Ajuntament de Barcelona	BOGC, núm. 235, de 22 d'agost de 1936

Any	Títol	Font consultada
1936	Decret de 27 d'agost de 1936 pel qual, amb l'objecte d'organitzar l'economia catalana, el territori de Catalunya es dividirà en 9 regions, formades per les comarques que s'esmenten	DOGC, núm. 253, de 9 de setembre de 1936.
1936	Decret de 9 d'octubre de 1936, de dissolució dels comitès locals	DOGC, núm. 285, d'11 d'octubre de 1936
1936	Decret de 9 d'octubre de 1936, de nova estructuració municipal de Catalunya	DOGC, núm. 288, de 14 d'octubre de 1936
1936	Decret de 24 d'octubre de 1936, de Col·lectivitzacions	DOGC, núm. 302, de 28 d'octubre de 1936
1936	Decret de 23 de desembre de 1936, determinant els municipis que integren les comarques establertes pel Decret de Divisió territorial de Catalunya	DOGC, núm. 360, de 25 de desembre de 1936
1937	Decret de 9 de gener de 1937, de Municipalització dels serveis públics	DOGC, núm. Extraordinari, de 18 de gener de 1937
1937	Decret de la Generalitat de Catalunya de 9 de juny de 1937, de creació de la Junta de Defensa Passiva de Catalunya	DOGC, núm. 164, de 18 de juny de 1937
1937	Decret d'11 de juny de 1937, relatiu a la municipalització de la propietat urbana	DOGC, núm. 169, de 18 de juny de 1937
1937	Decret de la Generalitat de Catalunya d'11 d'agost de 1937, pel qual s'aprova l'autorització de constituir comitès locals de Defensa Passiva	DOGC, núm. 229, de 17 d'agost de 1937
1937	Decret del Comitè Permanent de l'Ajuntament de Barcelona, de 19 d'agost de 1937, de creació de la Junta de Defensa Passiva de Barcelona	Gasetta Municipal de Barcelona, núm. 34 i 35, de 23 i 30 d'agost de 1937
1937	Decret de la Generalitat de Catalunya de 8 d'octubre de 1937, sobre la constitució i règim governatiu dels Ajuntaments de Catalunya	DOGC, núm. 283, de 10 d'octubre de 1937
1938	Decret de 10 de febrer de 1938, prohibint les comissions municipals	DOGC, núm. 49, de 18 de febrer de 1938
1938	Decret de 16 de febrer de 1938, de fixació del nombre de consellers-regidors que han de formar la Comissió del Govern Municipal	DOGC, núm. 49, de 18 de febrer de 1938
1938	Decret de 27 d'octubre de 1938, sobre la responsabilitat del govern municipal sobre les Juntes Municipals Agràries	DOGC, núm. 303, de 30 d'octubre de 1938
1938	Ordre del 4 de novembre de 1938, de creació d'una comissió encarregada de redactar un projecte de llei d'administració local	BOE, núm. 128, de 5 de novembre de 1938
1940	Llei de 26 de gener de 1940 sobre unitat sindical	BOE, núm. 31, de 31 de gener de 1940
1940	Llei de 6 de setembre de 1940, per la que es crea l'Institut d'Estudis de l'Administració Local	BOE, núm. 261, de 17 de setembre de 1940
1940	Llei de 6 de desembre de 1940 de bases de l'organització sindical	BOE, núm. 342, de 7 de desembre de 1940
1942	Llei de 17 de juliol de 1942, de Creació de les Corts espanyoles	BOE, núm. 200, de 19 de juliol de 1942
1945	Llei de 17 de juliol de 1945, de Bases de Règim Local	BOE, núm. 199, de 18 de juliol de 1945

Any	Títol	Font consultada
1949	La nova descripció dels districtes municipals. Descripció dels límits dels dotze districtes municipals en que ha quedat dividida la ciutat, segons acord consistorial plenari del 22 de març de 1949	Gaseta Municipal de Barcelona, núm. 45 (any 36), 7 de novembre de 1949
1950	Decret de 16 de desembre de 1950 pel qual s'aprova el text articulat de la Llei de Règim Local de juny de 1945	BOE, núm. 363, de 29 de desembre de 1950
1953	Llei de 3 de desembre de 1953, sobre modificació de la de Base de Règim Local de 17 de juliol de 1945	BOE, núm. 338, de 4 de desembre de 1953
1953	Llei de 3 de desembre de 1953, sobre ordenació urbana de Barcelona i la seva comarca	https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jsp/ui/bitstream/11703/97928/5/Plan%20de%20ordenaci%c3%b3n%20de%20Barcelona%20y%20su%20zona%20de%20influencia%20-%20Normas.pdf
1955	Decret de 24 de juny de 1955 pel qual s'aprova el text articulat i refós de les lleis de Bases del Règim Local, de 17 de juliol de 1945 i de 3 de desembre de 1953	BOE, núm. 191, de 10 de juliol de 1955
1956	Llei de 12 de maig de 1956 sobre règim de sòl i ordenació urbana	BOE, núm. 135, de 14 de maig de 1956
1957	Llei de 7 de novembre de 1957 sobre la modificació de determinades disposicions de la de règim local	BOE, núm. 281, de 8 de novembre de 1957
1958	Llei de Principis del <i>Movimiento Nacional</i> de 17 de maig de 1958 (Decret 779/1967 de 20 d'abril, pel que s'aproven els textos refosos de les lleis fonamentals del Regne)	BOE, núm. 95, del 21 d'abril de 1967
1958	Llei de 17 de juliol de 1958 sobre Procediment Administratiu	BOE, núm. 171, de 18 de juliol de 1958
1960	Decret 1166/1960 de 15 de juny, pel que s'estableix un règim especial pel Municipi de Barcelona, conforme a l'autoritzat per l'article 94 de la vigent Llei de Règim Local	BOE, núm. 151, de 24 de juny de 1960
1964	Llei 191/1964, de 24 de desembre, d'Associacions	BOE, núm. 311 de 28 de desembre de 1964
1966	Llei 48/1966, de 23 de juny, sobre modificació parcial del Règim Local	BOE, núm. 175, de 26 de juliol de 1966
1967	Llei Orgànica de l'Estat, 1/1967, de 10 de gener	BOE, núm. 9, d'11 de gener de 1967
1969	Llei 62/1969, de 22 de juliol, per la que es proveeix el concernent a la successió en la <i>Jefatura del Estado</i>	BOE, núm. 175, de 23 de juliol de 1969
1974	Decret Llei 5/1974 de 24 d'agost, pel que es crea l'Entitat Municipal Metropolitana de Barcelona	BOE, núm. 204, de 26 d'agost de 1974
1974	Llei 41/1975, de 19 de novembre, de Bases de l'Estatut de Règim Local	BOE, núm. 280, de 21 de novembre de 1975
1976	Reial Decret 1346/1976 de 9 d'abril, pel que s'aprova el text refós de la Llei sobre Règim del Sol i Ordenació Urbana	BOE, núm. 144, de 16 de juny de 1976
1977	Llei 1/1977, de 4 de gener, per a la Reforma Política	BOE, núm. 4, de 5 de gener de 1977
1977	Reial Decret Llei 20/1977, de 18 de març, sobre Normes Electorals	BOE, núm. 70, de 23 de març de 1977

Any	Títol	Font consultada
1978	Llei 39/1978, de 17 de juliol, d'Eleccions Locals	BOE, núm. 173, de 21 de juliol de 1978
1978	Llei 47/1978, de 7 d'octubre, de derogació de la Llei 41/1975, de 19 de novembre, de Bases de l'Estatut de Règim Local	BOE, núm. 243, d'11 d'octubre de 1978
1978	Reial Decret Llei 33/1978, de 16 de novembre de 1978, sobre la majoria d'edat	BOE, núm. 275, de 17 de novembre de 1978
1978	Constitució Espanyola	BOE, núm. 311, de 29 de desembre de 1978
1979	Reial Decret 117/1979, de 26 de gener de convocatòria d'Eleccions Locals	BOE, núm. 24, de 27 de gener de 1979
1979	Reial Decret 1710/1979, de 16 de juny, pel que es deixen sense efecte procediments de fiscalització, intervenció i tutela del Ministeri d'Administració Territorial sobre Entitats locals en diverses matèries i es dicten normes aclaridores	BOE, núm. 168, de 14 de juliol de 1979
1979	Ordre de 29 de juny de 1979 per la que s'estableix el procediment d'elecció dels representants dels municipis de menys de 100.000 habitants integrants de l'Entitat Municipal Metropolitana de Barcelona en el Consell Metropolità	BOE, núm. 156, de 30 de juny de 1979
1979	Llei Orgànica 4/1979, de 18 de desembre, d'Estatut d'Autonomia de Catalunya	BOE, núm. 306, de 22 de desembre de 1979
1979	Reglament dels consells municipals de districte, de 21 de desembre 1979	https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jsp/ui/bitstream/11703/99788/1/Rconsellsdistricte_1979.pdf
1981	Real Decret Llei 3/1981, de 16 de gener, pel que s'aproven determinades mesures sobre el règim jurídic de les Corporacions Locals	BOE, núm. 27, de 31 de gener de 1981
1983	Llei Orgànica 6/1983, de 2 de març, per la que se modifiquen determinats articles de la Llei 39/1978, de 17 de juliol, d'Eleccions Locals	BOE, núm. 53, de 3 de març de 1983
1984	Acord del Consell Plenari de l'Ajuntament de Barcelona sobre la divisió de districtes de la ciutat de 12 de desembre de 1983 i 18 de gener de 1984	Gasetta Municipal de Barcelona, núm. 3, de 30 de gener de 1984
1984	Ordre de 29 de febrer de 1984, per la qual s'aprova la modificació de la divisió del terme municipal de Barcelona. Departament de Governació de la Generalitat de Catalunya	DOGC, núm. 414, de 7 de març de 1984
1985	Llei 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Règim Local	BOE, núm. 80, de 3 d'abril de 1985
1985	Llei Orgànica 5/1985, de 19 de juny, de Règim Electoral General	BOE, núm. 147, de 20 de juny de 1985
1985	Carta Europea de Autonomia Local. Feta a Estrasburg el 15 d'octubre de 1985	BOE, núm. 47, de 24 de febrer de 1989
1986	Normes reguladores de l'organització dels districtes i de la participació ciutadana, de 5 de desembre de 1986	https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jsp/ui/bitstream/11703/90297/4/14146.pdf
1986	Reial Decret 2568/1986, de 28 de novembre, pel qual s'aprova el Reglament d'Ordenació, Funcionament i Règim Jurídic de les Entitats Locals	BOE, núm. 305, de 22 de desembre de 1986
1987	Normes reguladores de la participació ciutadana, de 2 de febrer de 1987	BOPB, núm. 121, de 21 de maig de 1987

Any	Títol	Font consultada
1987	Llei 5/1987, de 4 d'abril, del Règim provisional de les competències de les Diputacions Provincials	DOGC, núm. 826, de 8 d'abril de 1987
1987	Llei 6/1987, de 4 d'abril, de l'organització comarcal de Catalunya	DOGC, núm. 826, de 8 d'abril de 1987
1987	Llei 7/1987, de 4 d'abril, per la qual s'estableixen i regulen actuacions públiques especials en la conurbació de Barcelona i en les comarques compreses dins la seva zona d'influència directa	DOGC, núm. 826, de 8 d'abril de 1987
1987	Llei 8/1987, de 15 d'abril, Municipal i de Règim Local de Catalunya	BOE, núm. 122, de 22 de maig de 1987
1987	Decret 177/1987, de 19 de maig, pel qual es despleguen la planificació i la coordinació d'àmbit regional previstes a la Llei 7/1987, de 4 d'abril	DOGC núm. 846, d'1 de juny de 1987
1988	Llei 39/1988, de 28 de desembre, reguladora de las Hisendes Locals	BOE, núm. 313, de 30 de desembre de 1988
1995	Llei 1/1995, de 16 de març, per la qual s'aprova el Pla territorial general de Catalunya	DOGC núm. 2032, de 31 de de març de 1995
1995	Ple. Sentència 61/1997, de 20 de març de 1997. Tribunal Constitucional	BOE, núm. 99, de 25 d'abril de 1997
1998	Llei 6/1998, de 13 d'abril, sobre règim del sòl i valoracions	BOE, núm. 89, de 14 d'abril de 1998
1998	Llei 22/1998, de 30 de desembre, de la Carta municipal de Barcelona	DOGC, núm. 2801, de 8 de gener de 1999
1999	Llei 11/1999, de 21 d'abril, de modificació de la Llei 7/1985, de 2 d'abril, Reguladora de les Bases de Règim Local, i altres mesures per al desenvolupament del Govern Local, en matèria de trànsit, circulació de vehicles a motor i seguretat vial i en matèria d'aigües	BOE, núm. 96, de 22 d'abril de 1999
2001	Normes Reguladores del Funcionament dels Districtes. Aprovades per l'acord de 28 de setembre de 2001 del Plenari del Consell Municipal de l'Ajuntament de Barcelona	BOPB, núm. 254, de 23 d'octubre de 2001
2002	Normes reguladores de la participació ciutadana aprovades al Consell Plenari, de 22 de novembre de 2002	BOPB, núm. 298, de 13 de desembre de 2002
2003	Decret legislatiu 2/2003, de 28 d'abril, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei municipal i de règim local de Catalunya	DOGC, núm. 3887, de 20 de maig de 2003
2003	Llei 57/2003, de 16 de desembre, de mesures per a la modernització del govern local	BOE, núm. 301, de 17 de desembre de 2003
2004	Llei 2/2004, de 4 de juny, de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial.	DOGC, núm. 4151, de 10 de juny de 2004
2004	Decret 369/2004, de 7 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 2/2004, de 4 de juny, de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen atenció especial	DOGC, núm. 4215, de 9 de setembre de 2004
2005	Ordenança de mesures per fomentar i garantir la convivència ciutadana a l'espai públic de Barcelona. Acord del Consell Plenari de 23 de desembre de 2005	BOPB, núm. 20, de 24 de gener de 2006. Annex I

Any	Títol	Font consultada
2006	Llei 1/2006, de 13 de març, per la que es regula el Règim Especial del municipi de Barcelona	BOE, núm. 62, de 14 de març de 2006.
2006	Llei 11/2006, de 19 de juliol, de modificació de la Carta municipal de Barcelona	DOGC, núm. 4685, de 27 de juliol de 2006
2006	Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya	BOE, núm. 172, de 20 de juliol de 2006
2006	Mesura de Govern. La Barcelona del Barris. Consell Plenari Municipal de 22 de desembre de 2006	Gasetta Municipal. Núm. 7, de 28 de febrer de 2007
2010	Llei 7/2010, del 21 d'abril, de modificació de la Carta municipal de Barcelona	DOGC, núm. 5619, de 30 d'abril de 2010
2010	Ple. Sentència 31/2010, de 28 de juny de 2010. Recurs d'inconstitucionalitat 8045-2006. Interposat per noranta-nou Diputats del Grup Parlamentari Popular del Congrés en relació amb diversos preceptes de la Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Funció i contingut constitucional de l'Estatut d'Autonomia: Estatut d'Autonomia i sistema de fonts; bloc de constitucionalitat, valor interpretatiu de l'Estatut d'Autonomia; fonament de l'autonomia; drets fonamentals i drets estatuaris; sistema institucional autonòmic, organització territorial i govern local; Poder Judicial; delimitació del contingut funcional i material de las competències; relacions de la Generalitat de Catalunya amb l'Estat i la Unió Europea; acció exterior; finançament autonòmic i local; reforma de l'Estatut d'Autonomia. Eficàcia jurídica de l preàmbul; nul·litat parcial i interpretació de preceptes legals. Vots particulars.	BOE, núm. 172, de 16 de juliol de 2010
2010	Llei 7/2011 del 27 de juliol, de mesures fiscals i financeres	DOGC, núm. 5931, de 29 de juliol de 2011
2010	Llei 30/2010, del 3 d'agost, de vegueries	DOGC, núm. 5708, de 6 de setembre de 2010
2010	Llei 31/2010, del 3 d'agost, de l'Àrea Metropolitana de Barcelona	DOGC, núm. 5708, de 6 de setembre de 2010

Any	Títol	Font consultada
2010	Ple. Sentència 48/2010, de 9 de setembre del 2010. Recurs de inconstitucionalitat 9501-2006. Interposat per la Generalitat de la Comunitat Valenciana en relació amb diversos preceptes de la Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Competències en matèria d'aigües i arxius de titularitat estatal; finançament autonòmic: validesa de las disposicions estatutàries que contempnen un informe autonòmic previ al transvasament entre conques hidrogràfiques quan afecti als recursos hídrics del seu àmbit territorial, integren en el sistema de arxius de Catalunya els fons propis de Catalunya situats en l'Arxiu de la Corona de Aragó i en l'Arxiu Reial de Barcelona, així com d'aquelles que enuncien potestats autonòmiques de gestió tributària; interpretació de preceptes legals (STC 31/2010); no admissió de la impugnació dels preceptes no mencionats en el acord adoptat per l'òrgan col·legiat de govern autonòmic legitimat per a la promoció del recurs de inconstitucionalitat. Vots particulars.	BOE, núm. 246, d'11 d'octubre de 2010
2010	Ple. Sentència 137/2010, de 16 de desembre de 2010. Recurs d'inconstitucionalitat 8675-2006. Interposat pel Defensor del Poble en relació amb diversos preceptes de la Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma del Estatut d'Autonomia de Catalunya. Fonament de l'autonomia de Catalunya; drets fonamentals i drets estatutaris; règim lingüístic; potestats del Síndic de Greuges en relació amb l'Administració local i col·laboració amb el Defensor del Poble; Poder Judicial; delimitació del contingut funcional i material de las competències; relacions de la Generalitat de Catalunya amb l'Estat i la Unió Europea: extinció parcial del recurs, eficàcia jurídica del preàmbul i interpretació de preceptes legals (STC 31/2010).	BOE, núm. 16, de 19 de gener de 2011
2010	Ple. Sentència 138/2010, de 16 de desembre de 2010. Recurs d'inconstitucionalitat 9330-2006. Interposat pel Consell de Govern de La Rioja en relació amb diversos preceptes de la Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de Reforma de l'Estatut de Autonomia de Catalunya. Principi de bilateralitat en les relacions de la Generalitat de Catalunya amb l'Estat; competències en matèria de aigües, vessaments, transport marítim i fluvial i denominacions i indicacions geogràfiques i de qualitat; finançament autonòmic: extinció parcial del recurs i interpretació de preceptes legals (STC 31/2010).	BOE, núm. 16, de 19 de gener de 2011
2011	Reforma de l'article 135 de la Constitució espanyola, de 27 de setembre de 2011	BOE, núm. 233, de 27 de setembre de 2011
2011	Acord del Plenari Municipal de 17 de desembre de 2010. El pacte entre Barcelona i tu. Carta de ciutadania. Carta de drets i deures de Barcelona	BOPB, de 14 de febrer de 2011
2012	Llei Orgànica 2/2012, de 27 d'abril, d'Estabilitat Pressupostària i Sostenibilitat Financera	BOE, núm. 103, de 30 d'abril de 2012
2013	Llei 27/2013, de 27 de desembre, de racionalització i sostenibilitat de l'Administració local	BOE, núm. 312, de 30 de desembre de 2013

Any	Títol	Font consultada
2014	Reial decret legislatiu 7/2015, de 30 d'octubre, pel qual s'aprova el text refós de la Llei del sòl i rehabilitació urbana	BOE, núm. 261, de 31 d'octubre de 2015
2014	Llei 18/2014, del 23 de desembre, de modificació de la Carta municipal de Barcelona	DOGC, núm. 6779, de 30 de desembre de 2014
2014	Llei 10/2014. De 26 de setembre, de consultes populars, no referendàries i altres formes de participació ciutadana	DOGC, núm. 6715, de 27 de setembre de 2014
2015	Llei 5/2017, de 28 de març, de mesures fiscals, administratives, financers i del sector públic i de creació i regulació dels impostos sobre grans establiments comercials, sobre estades en establiments turístics, sobre elements radio tòxics, sobre begudes ensucrades envasades i sobre emissions de diòxid de carbó	DOGC, núm. 7340, de 30 de març de 2017
2015	Llei Orgànica 4/2015, de 30 de març, de protecció de la seguretat ciutadana.	BOE, núm. 77, de 31 de març de 2015
2016	Acord del Ple Municipal sobre l'elecció directa dels consellers de districte, d'1 d'abril de 2016	Gasetta Municipal, 15, any CIII, de 20 de maig de 2016
2016	Resolució 306/XI del Parlament de Catalunya, sobre l'orientació política general del govern	BOPC, núm. 317, de 18 d'octubre de 2016
2017	Decret 139/2017, de 6 de setembre, de convocatòria del Referèndum d'Autodeterminació de Catalunya	DOGC, núm. 7450, de 7 de setembre de 2017
2017	Decret 140/2017, de 6 de setembre, de normes complementàries per a la realització del Referèndum d'Autodeterminació de Catalunya	DOGC, núm. 7450, de 7 de setembre de 2017
2017	Llei 19/2017, del 6 de setembre, del referèndum d'autodeterminació	DOGC, núm. 7449A, de 6 de setembre de 2017
2017	Llei 20/2017, del 8 de setembre, de transitorietat jurídica i fundacional de la República	DOGC, núm. 7451A, de 8 de setembre de 2017
2017	Línies directrius relatives a la participació civil en les decisions polítiques (adoptades pel Comitè de Ministres el 27 setembre 2017, en la 1295a reunió de Delegats dels Ministres del Consell d'Europa)	https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016807509e3
2017	Reglament de participació ciutadana. Ajuntament de Barcelona. Plenari del Consell Municipal, en sessió del dia 6 d'octubre de 2017	BOPB, de 30 d'octubre de 2017
2017	Declaració d'independència de la República Catalana	https://www.parlament.cat/document/intradef/236919
2017	Reial Decret 944/2017, de 27 d'octubre, pel que es designa a òrgans i autoritats encarregades de donar compliment a les mesures dirigides al Govern i a l'Administració de la Generalitat de Catalunya, autoritzades per l'acord del Ple del Senat, de 27 d'octubre de 2017, pel que s'aproven les mesures requerides pel govern, a l'empara de l'article 155 de la Constitució	BOE, núm. 261, de 28 d'octubre de 2017
2021	Decret d'Alcaldia S1/D/2021-252, de 22 d'abril, pel qual es crea el Programa per a l'Impuls del Règim Especial de Barcelona, i es nomenen els membres del Comitè de Direcció	Gasetta Municipal, de 28 d'abril de 2021
2022	Reglament de participació ciutadana de l'Ajuntament de Barcelona, de 27 de maig de 2022	BPOB, 28 de juny de 2022

